

Павло Гай-Нижник

Сенсові ідеологеми В. Путіна:

нарлативи ціннісних маніпуляцій
та casus belli геополітики і
геостратегії РФ

Павло ГАЙ-НИЖНИК

**Сенсові ідеологеми В. Путіна:
наративи ціннісних маніпуляцій
та casus belli
геополітики і геостратегії РФ**

Київ — 2025

Pavlo HAI-NYZHNYK

**Putin's Meaningful Ideologemes:
Narratives of Value Manipulations
and the Casus Belli
of Russian Geopolitics and
Geostrategy**

Kyiv – 2025

Гай-Нижник Павло

Г15

Сенсові ідеологеми В. Путіна: наративи ціннісних маніпуляцій та *casus belli* геополітики і геостратегії РФ / Монографія / Павло Гай-Нижник. – Київ: Саміт-книга, 2025. — 440 с.

У книзі висвітлено хронологію використання і динаміку сенсових навантажень наративу «однополярність», «двополярність» і «багатополярність» (поліцентричність) у риторичі та промовах В. Путіна і Д. Медведєва в часі обіймання ними посади президента Російської Федерації. Виокремлено комбінацію дефініцій «однополярність» і «поліцентричність» світу в ідеологемі нової архітектури глобальної безпеки, що застосовувалася В. Путіним для просування геостратегічних цілей РФ і початку її протистояння з т. зв. колективним Заходом. Простежено та проаналізовано сенси й цілі зовнішньополітичної риторичі В. Путіна стосовно архітектури світової безпеки в контексті геополітичної тактики РФ щодо втілення своєї гранд-стратегії змін важелів впливів у світі та експансії на міжнародній арені.

Виокремлено комбінацію дефініцій „нацизм” і „неонацизм” у штучно створеній псевдоісторичній і псевдополітологічній ідеологемі відродження неонацизму в Україні. Виявлено трансформацію негативного спрямування наративу „неонацизм” в особистій риторичі В. Путіна. Встановлено, що В. Путін цілеспрямовано намагався надати наративу „неонацизм” більш широкого глобального політичного обшчу, переспрямовуючи його у дискредитацію й обвинувачення не лише на Україну чи країни Балтії (в контексті відтворення неоімперії СРСР на пострадянському просторі), а й на держави Заходу (членів ЄС та НАТО), які нібито спонукають до відродження нацизму. Узагальнено, що пропагандистська ідеологема і наратив „неонацизму” започатковані В. Путіним з метою відволікання уваги від базових неофашистських засад власної диктаторської системи рашизму в РФ, які поступово ставали стрижнем його концепту спотвореного образу не лише України, а й західних демократій.

Проаналізовано цивілізаційні виклики, що постали перед Україною та світом, їх особливості і закономірності. Висвітлено і проаналізовано засади та послідовність політики “демлітаризації” України в контексті протистояння РФ з НАТО та руйнування світового порядку. Висвітлено основні засади (імперативи) ідеології рашизму як провідної концептуальної домінанти повномасштабної агресії РФ супроти України та вказано на виміри інформаційних, міжнародних, торговельно-економічних, воєнно-політичних складових руйнації глобальної сталості й поширення планетарного хаосу.

Виявлено і встановлено намагання В. Путіна цілеспрямовано дискредитувати місце та роль демократичного світу у безпековій системі планети в контексті відтворення неоімперії на пострадянському просторі та намагання встановлення нової конфігурації світового порядку. Висвітлено геостратегію Кремля в Європі та Азії, Північній і Південній Америках, Африці та Глобальному Півдні, проаналізовано геоекономічні плани Москви з рамах АТЕС, ЄврАзЕС, ШОС і БРІКС, а також геополітичні зв’язки Російської Федерації з Північною Кореєю, Іраном, Індією, Китаєм тощо.

Відмічено, що основною ціллю просування наративу «поліцентричності» було виправдання та обґрунтування агресії проти України й протистояння РФ із Заходом загалом й зокрема з НАТО. Узагальнено, що риторика і політика РФ були логічним продовженням оголошеної В. Путіним нової холодної війни Заходу (ЄС і НАТО) і започаткувала новий етап глобальної дійсності у далекоглядній гранд-стратегії РФ щодо зміни важелів геополітичного впливу на євразійському просторі та в руйнуванні усталеної системи світової безпеки.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. «ОДНОПОЛЯРНІСТЬ» І «БАГАТОПОЛЯРНІСТЬ» (ПОЛІЦЕНТРИЧНІСТЬ) СВІТУ: НАРАТИВИ ПУБЛІЧНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ В. ПУТІНА (2000–2021).	15
1.1. "Однополярність" і "багатополярність" світу: наративи публічних маніпуляцій В. Путіна (2000–2008 рр.)	21
1.2. «Однополярність» і «багатополярність» світу: наративи публічних маніпуляцій В. Путіна та Д. Медведєва (2008–2021 рр.)	50
РОЗДІЛ 2. НАРАТИВ «ДЕМІЛІТАРИЗАЦІЯ» УКРАЇНИ В ПУБЛІЧНІЙ РИТОРИЦІ В. ПУТІНА ЯК СКЛАДОВА ГЕОСТРАТЕГІЇ КРЕМЛЯ В ПОЛІТИЦІ НЕОІМПЕРСЬКОГО РЕВАНШІЗМУ	100
2.1. «Демілітаризація» як один з основних наративів В. Путіна в обґрунтуванні й виправданні розв’язання тотальної війни Російської Федерації супроти України	102
2.2. Мирні переговори у Стамбулі: формула демілітаризації України у проекті Договору про постійний нейтралітет і гарантії безпеки України	121
РОЗДІЛ 3 . НАРАТИВ «НЕОНАЦИЗМ» У ПУБЛІЧНІЙ РИТОРИЦІ В.ПУТІНА: ДИНАМІКА СЕНСОВИХ ЗМІН (2004–2025).	187
3.1. «Неонацизм» у публічній риторичі В. Путіна: динаміка сенсових змін (2004 — початок 2022 рр.)	188
3.2. «Неонацизм» у публічній риторичі В. Путіна: динаміка сенсових змін (лютий 2022 — лютий 2025 рр.)	203
РОЗДІЛ 4. «ОДНОПОЛЯРНІСТЬ» І «БАГАТОПОЛЯРНІСТЬ» (ПОЛІЦЕНТРИЧНІСТЬ) СВІТУ: НАРАТИВИ ПУБЛІЧНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ В. ПУТІНА (2022–2025).	251
4.1. Наратив «багатополярність» в публічній риторичі В. Путіна на етапі створення всіх елементів забезпечення здатності РФ до втілення гранд-стратегії поліцентричності й руйнації глобальної безпеки за умов світу, що змінюється	253
4.2. Збирання Глобального Півдня до дієвої боротьби проти	

Заходу за зміну планетарного ладу та системи глобальної безпеки
під наративами «багатополярного» світу і «поліцентричного»
устрою 272

ВИСНОВКИ 374

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ 417

ВСТУП

Росія з часу розпаду СРСР завжди прагнула не втратити остаточно й відновити геополітичні потуги на пострадянському просторі та у світі. Об'єктивно було зрозумілим, що для цього Москві знадобиться час й певні зусилля, аби зберегти власну цілісність і своє лідерство на пострадянському просторі на першому етапі, відновити фінансово-економічний поступ й переозброїти та осучаснити військо – на другому й, зрештою, повернутися до клубу світових грандів (третій етап), що дасть їй нагоду і можливості до втілення геополітичного проекту демонтажу усталеної системи впливів і рівноваг зі встановленням нового світового порядку на планеті [Гай-Нижник, 2017].

Наприкінці 1990-х років ельцинська Росія позиціонувала себе як новітня євразійська демократія, що позбувається історико-ідеологічної та політико-економічної спадщини ідеї комунізму і соціалістичної системи Радянського Союзу. Так, принаймні, заявляла кремлівська пропаганда й у таке все ще прагнули вірити (сподівалися) демократії Заходу.

Саме у цей час закулісні поводири навколо президента РФ Б. Єльцина забезпечували стрімке просування вгору по владній драбині Кремля невідомого широкому загалові функціонера і посереднього колишнього співробітника КДБ В. Путіна. Після переїзду у 1996 р. із Санкт-Петербурга до Москви цей “носіє портфеля” экс-мера північної столиці Росії А. Собчака був призначений заступником керуючого справами президента РФ. Уже наступного року В. Путіну забезпечили захист дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук і він пересів у крісло очільника Федеральної служби безпеки РФ (правонаступниці КДБ СРСР) та секретаря Ради безпеки РФ, а вже у серпні 1999 р. став на чолі уряду Російської Федерації. 31 грудня 1999 р. Б. Єльцин, що несподівано заявив про свою відставку у новорічному зверненні до народу, призначив виконувачем обов'язків президента РФ саме В. Путіна, який майже за три місяці по цьому (26 березня 2000 р.) вперше був обраний президентом Російської Федерації.

Вже із середини 1990-х експерти і політичні аналітики почали зауважувати на авторитарні та диктаторські елементи в системі політичної влади Росії попри демократичну риторику верхівки Кремля. Поволі очевидними ставали також і неоімперські претензії Російської Федерації, яка виношувала наміри замінити собою Радянський Союз. Так, наприклад, уже 26 серпня 1991 р. прес-секретар президента РРФСР Б. Єльцина заявив, що у разі припинення Україною союзницьких відносин Росія залишає за собою право про перегляд кордонів, що суперечило російсько-українському договору від 19 листопада 1990 р., а 28 серпня 1991 р. віцепрезидент Російської Федерації О. Руцкой на чолі офіційної делегації РРФСР прибув до Києва з метою змусити керівництво України відмовитися від щойно проголошеної незалежності, погрожуючи при цьому переглядом кордонів у разі відокремлення України від Росії. Утім, унаслідок дводенних перемовин, 29 серпня росіяни таки змушені були підписати комюніке, що підтверджувало територіальну цілісність сторін і непорушність їхніх кордонів. Проте відтоді стало зрозумілим, що з мертвого монстра СРСР на північ і схід від України відроджується нове імперське чудовисько – Росія [Гай-Нижник, 2017, с. 56].

Варто наголосити й на тому, що, попри офіційне декларування намірів будувати із колишніми радянськими республіками повноцінні двосторонні відносини, офіційна Москва у своїй зовнішньополітичній доктрині не відмовлялася від передової ролі Росії в СНД. Міністр закордонних справ Російської Федерації у 1990–1996 рр. А. Козирев чітко окреслював завдання, які ставила перед собою Росія в СНД, а саме: «Єдине військо, інтегрована економіка, унікальний культурний простір та спільна російська мова» [*Преображенная Россия ...*, 1992, с. 95].

Поволі імперські потуги (вже тривала війна РФ з Чеченською Республікою Ічкерія, що оголосила і виборювала свою незалежність) набули прикриття гаслами про боротьбу з тероризмом й відновленням окремих ідеологічних наративів комуністичного режиму СРСР у софістичній патріотичній обгортці новітнього російського націонал-шовінізму. Тож не дивно, що схрещення відроджуваних радянських пропагандистських кліше, глорифікація імперської історичної спадщини й патріотична істерія, що переходила межі расистсько-шовіністичної ненависті до інших, почала формувати новітній характер російського імперського тоталітаризму, що міксувався в Москві у незбагненну суміш з елементів сталінізму, фашизму, гітлеризму та царецезаризму

й який згодом набуде ємкої дефініції – рашизм, однією з засадничих складових якого стала авторитарна диктатура та ідеологія путінізму в Російській Федерації.

Повносяжний напад Росії на Україну у 2022 р., одним з головних приводів до чого В. Путін назвав нібито встановлення у Києві неонацистського режиму, актуалізував увагу до нарративу «український неонацизм». Відтак путінська риторика виявила додатковий інтерес до подібного звинувачення, проте дослідники, власне, зосередилися не на сенсах і динаміці їхніх змін у риторичі президента РФ, а натомість на аналізі суспільно-політичного ладу і державної системи самої Російської Федерації, або ж її пропагандистської і дезінформаційної мережі, яка системно поширювала нарратив українського «неонацизму».

Про це свідчить *аналіз останніх досліджень і публікацій*, який показав, що в науковому середовищі дефініції „неонацизм” чи „неофашизм” у політиці В. Путіна використовувалися здебільшого у сфері вивчення державної системи і суспільно-політичного ладу Російської Федерації або ж лише фрагментарно згадувався пропагандистський нарратив т. зв. українського „неонацизму” в російських медіа як складової кремлівської пропагандистської і дезінформаційної ешелонавної інституційної системи РФ. Свого роду причинно-наслідковим обґрунтуванням такого інтересу можна вважати вислів професора Ратгерського університету А. Мотіля (Alexander Motyl): «Ми знаємо, що не слід погоджуватися з абсурдними стандартами Путіна щодо того, що є нацизмом, але оскільки саме він відкрив цю шафу зі скелетами, ми маємо повне право запитати, чи заслуговує путінський режим на ярлик нацистського» [Motyl, 2024]. Відтак, до попередніх праць таких дослідників як Е. Д. Грегор [Gregor, 1998], З. К. Бжезінський [Brzezinski, 2004], Д. Вулсі-молодший [World: James Woolsey ..., 2005], М. ван Герпен [van Herpen, 2013], М. Ларуель [Laruelle, 2015], А. Мотиль [Motyl, 2016], С. Стефенсон [Stephenson, 2015; Stephenson, 2017], М. Суслов [Suslov, 2018], М. Галеотті [Galeotti, 2018], Е. Гершковіч [Gershkovich, 2019] приєдналася нова когорта істориків, політологів, політичних оглядачів, дипломатів і навіть військових аналітиків.

Серед них, зокрема, варто згадати про оглядача і продюсера М. Міровалева (Mansur Mirovalev) [Mirovalev, 2022], старшого викладача університету Ла-Троб доктора Р. Горвата (Robert Horvath) [Horvath, 2022], професора політології Барнардського коледжу Колумбійського університету Ш. Берман (Sheri E. Berman), почесного професора

Університету Вісконсіна С. Пейна (Stanley Payne), докторантку з політології Технічного університету Вірджинії та запрошену науковицю Університету Джорджа Вашингтона М. Снегову, почесного професора Університету Оксфорд-Брукс Р. Гріффіна (Roger Griffin), аналітика Стокгольмського центру східноєвропейських досліджень А. Умланда (Andreas Umland) [Coalson, 2022], професора Єльського університету Т. Снайдера (Timothy Snyder) [Snyder, 2022], колишнього британського дипломата, який також працював в офісі прем'єр-міністра Великобританії Д. Мейджора (1995–1998), запрошеного наукового співробітника Університету Плімута Д. Добсона (John Dobson) [Dobson, 2022], історика і перекладача російської військової пропаганди Я. Гарнера (Ian Garner) [Garner, 2023], керівника Лабораторії міжнародних досліджень пам'яті в люблінському Університеті Марії Кюрі-Склодовської Г. Касьянова (Georgiy Kasianov) [Kasianov, 2023] і навіть випускника Військової академії Сполучених Штатів у Вест-Пойнті за спеціальністю «політологія» та «додатково» з євразійських досліджень, першого лейтенанта військової розвідки в армії США Д. ЛаГаттуту (Dean D. LaGattuta) [LaGattuta, 2024] та інших.

Проте у науковому середовищі пропагандистський наратив „неонацизм” системно не відстежувався і практично не досліджувався комплексно безпосередньо у публічних промовах чи публікаціях особисто президента РФ в контексті звинувачень щодо політичного керівництва інших держав, зокрема України, і виправдання ним агресивно-експансіоністської політики Кремля. Натомість, з огляду на авторитарно-диктаторську модель влади в державі та на фактичне „самодержавне” ідеологічне й політичне провідництво в Росії В. Путіна, який є визначальником, указником і регулятором усебічно контролюваної і структурованої, багатокластерної і суцільної матриці пропагандистсько-дезінформаційної політики Російської Федерації, таке аналітичне дослідження, на наш погляд, є вельми актуальним.

Відтак чи не першою такою аналітикою стала публікація моїх досліджень про динаміку сенсових змін у використанні наративу «неонацизм» у публічній риторичі В. Путіна в період від 2004-го до початку 2024-го року [Гай-Нижник, „Неонацизм”, 2024а; Гай-Нижник, „Неонацизм”, 2024б].

Окреме й виняткове місце, з огляду на автократичну систему влади і диктаторський режим правління у Російській Федерації, в дослідженні та аналізі зовнішньої політики Росії, а також геополітики і геостратегії

Кремля посідає публічна риторика президента РФ Владіміра Путіна (і в короткий термін – Дмитрія Медведєва) та динаміка її сенсових змін, що практично відтворюються у державній міжнародній політиці офіційної Москви і фактично визначають її напрями на майбутнє.

Разом з тим, все той же аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що попри масив праць з питань геополітики Кремля аналітики практично не торкалися саме комплексного аналізу публічної риторики В. Путіна щодо так званої дилеми “однополярність”/“багатополярність” (поліцентричності світу) у період його президентства. Відтак не було опрацьовано, вивчено і проаналізовано цілий комплекс зумовлень, наслідків, тенденцій та спектральних перспектив у зовнішньополітичному векторі діяльності Кремля в глобальному світі саме в контексті публічних виступів В. Путіна та змін їхніх акцентів і змісту за час його перебування при владі в Російській Федерації.

Отже, *метою дослідження є комплексне відстеження хронології застосування та зміни динаміки використання В. Путіним нарративу „неонацизм” як звинувачувального ярлика щодо подій в Україні, а також справжніх вимог і сенсу так званої „демилітаризації” України як складових не лише до її нейтралізації щодо вступу до НАТО, але й у зміні світового порядку.*

Крім того, *завданням дослідження було здійснити комбінований синтез-аналіз сенсових змістів публічної риторики В. Путіна, зокрема нарративів «однополярний», «біполярний», «поліцентричний»/«багатополярний» і динаміку їхніх змін в контексті зовнішньої політики РФ й визначити стратегічні напрями і мету, яка формувала і визначає глобальну ідеологію і гранд-стратегію Російської Федерації на міжнародній арені.*

Упродовж ХХ століття багато державних діячів, таких як В. Вільсон та В. Черчилль, використовували термін «новий світовий порядок», посилаючись на початок нового періоду історії, що служить доказом різкої зміни політичної думки у світі та рівноваги сил після двох світових воєн. Вони вбачали у цьому можливості здійснювати ідеалістичні або ліберальні пропозиції для глобального управління в сенсі нових колективних зусиль виділити, проаналізувати та, можливо, вирішити проблеми, які виходять поза межі окремих етнічно-національних держав.

Із завершенням холодної війни колишній держсекретар США Г. Кіссінджер заявив 19 квітня 1994 р. на прес-конференції Ради зі

світових справ (World Affairs Council Press Conference. Regent Beverly Wilshire Hotel): «Незаконне ми робимо негайно. Неконституційне займає трохи більше часу. [Новий світовий порядок] не може відбутися без участі США, оскільки ми є найважливішим окремим компонентом. Так, буде Новий світовий порядок і він змусить Сполучені Штати змінити його сприйняття» [Schestowitz, 2011].

Відтак настав час, коли ми живемо у світі, де закони природи стали пріоритетними й немає справедливості. Закон практично один: будеш сильним – будеш провідником та суб'єктом, слабким не жити – лише виживати! Утім, навряд чи за усю історію від стародавніх і до новітніх часів цей закон було колись чи надовго приспано. Президент Американської асоціації політичних наук С. Гантінгтон у своїй знаменитій статті «Зіткнення цивілізацій?» вважав, наприклад, що після закінчення холодної війни наприкінці ХХ століття основні конфлікти у світі відбуватимуться між націями, що належать до різних цивілізацій, а найважливішим джерелом протистояння буде відмінність культур і цінностей [Huntington, 1993, р. 22–23]. Проте у сучасні й прийдешні дні, вочевидь, аксіоматизм природного відбору у витворенні та співіснуванні в архітектурі ієрархії життєвого простору на глобальному політико-економічному вимірі, як ніколи, вкотре набуває екзистенційних ознак для усієї планети і його наріжним каменем знову стає питання трансформації світового порядку за настання постінформаційного суспільства оновленої ядерно-кібернетичної доби чи створення новітнього світового порядку і зміни самих засад цивілізаційного поступу людства.

На межі першої чверті ХХІ століття вже інші державні діячі, такі як В. Путін та Сі Цзіньпін, також посилаючись на початок нового періоду історії та зміну рівноваги сил і ресурсних потуг, вимагають встановлення нового, поліцентричного/багатополярного світового порядку. Проте вбачають вони у цьому вже можливості зміцнювати диктаторсько-автократичні пропозиції для глобального управління в сенсі розгерметизації колективного міжнародного права, руйнації існуючої системи світової безпеки та архітектури важелів впливів і рівноваг, що склалися, й у забезпеченні легітимізації зусиль у вирішенні проблем силою, не виходячи поза межі окремих регіональних чи трансрегіональних/транснаціональних субпросторів так званих особливих цивілізаційно-суверенних режимів і невілюючи єдиний (успільнений) гуманістично-правовий комплекс засад міжнародного співіснування та міждержавної солідарності.

Провідником наступальної войовничо-руйнівної, а не поступально еволюційно-компромісової геостратегії щодо досягнення витворення новітнього світового порядку є президент Російської Федерації В. Путін, який очолив блок так званих «держав-ізгоїв», або більш вірніше – «держав-лиходіїв» (rogue states) чи «держав-паріїв» (pariah states), до унії яких увійшли Росія, Іран, Північна Корея, Білорусь, Афганістан, Лівія, М'янма, Сирія, Судан, Сомалі, Зімбабве, Малі, Нігер, Лівія, Венесуела, Болівія з автократично-диктаторськими режимами та в орбіті яких є їхні проксі – фундаменталістсько-релігійні і терористично-ультраполітичні організації, угруповання та рухи.

Концептуально зовнішня політика Росії визначається міжнародними договорами і низкою документів, до яких відносяться Конституція РФ, Концепція зовнішньої політики, Державна програма РФ «Зовнішньополітична діяльність», Стратегія національної безпеки РФ, Воєнна доктрина, Плани дій МЗС РФ та інші акти. Якщо проаналізувати їх, без огляду на реальні дії РФ, то може скластися оманливе враження, що Росія – це миролюбна держава, яка поважає міжнародне право та інтереси інших держав. Утім аналіз цих же положень під кутом зору дійсної зовнішньої політики РФ демонструє радикальні відмінності.

**«ОДНОПОЛЯРНІСТЬ» І «БАГАТОПОЛЯРНІСТЬ»
(ПОЛІЦЕНТРИЧНІСТЬ) СВІТУ:
НАРАТИВИ ПУБЛІЧНИХ
МАНІПУЛЯЦІЙ В. ПУТІНА
(2000–2021)**

РОЗДІЛ 1

"ОДНОПОЛЯРНІСТЬ" І "БАГАТОПОЛЯРНІСТЬ" (ПОЛІЦЕНТРИЧНІСТЬ) СВІТУ: НАРАТИВИ ПУБЛІЧНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ В. ПУТІНА (2000–2021 РР.)

Від часу відновлення державної незалежності 1991 р. Україною, вона ніколи не випадала з геополітичної орбіти Кремля. Москва неспинно вела проти Києва безстрокову гібридно-комбіновану війну (енергетичну, продуктову, промислову, фінансову, торговельну, культурологічну й інформаційну тощо), яка 2014 р. переросла в російсько-українську збройну війну [Гай-Нижник, 2017]. Тотальний період цієї війни, що розпочався 2022 року, яскраво викрив також і глобальний характер зазіхань Москви, в якому український театр воєнних дій є наріжним каменем на шляху до її глобальних амбіцій [Гай-Нижник, 2022]. Проте неоімперська реваншистська зовнішня політика та агресивна війна Росії супроти України були не лише загарбницькими, а й головною складовою масштабної геостратегії Кремля щодо екзистенційного протистояння з т. зв. колективним Заходом і далекоглядною мети — знищення планетарної системи безпеки і встановлення нового світового порядку.

Власне, після поборення відцентрових процесів в самій Росії, придушення національно-визвольних рухів в Татарстані, Інгушетії, Дагестані й Ічкерії (для чого довелося вести дві криваві і геноцидні російсько-чеченської війни), стабілізації присутності РФ на просторах СНД, в тому числі й через створення ОДКБ¹, Російська Федерація

¹ Організація договору про колективну безпеку (ОДКБ, Ташкентський договір) формально бере початок з підписання у Ташкенті 15 травня 1992 р. Вірменією, Казахстаном, Киргизстаном, Росією, Таджикистаном та Узбекистаном договору про колективну безпеку (ДКБ). Азербайджан підписав договір 24 вересня 1993 р., Грузія – 9 вересня 1993 р., Білорусь – 31 грудня 1993 р. Договір почав діяти від 20 квітня 1994 р. і був розрахований на 5 років та міг продовжуватися. 2 квітня 1999 р. президенти

вийшла на етап агресивної зовнішньої політики, наслідком якої стали війни Росії проти Грузії та України, а також прямі чи опосередковані збройні операції в Сирії, ЦАР, Нігері, Малі тощо.

Відтак Росія прагне закріпитися у регіоні, який колись був частиною сфери впливу Радянського Союзу. Для цього робляться активні кроки з військово-дипломатичного, гуманітарно-соціального, фінансово-економічного та пропагандистсько-дезінформаційного напрямів. Відсутність ідеологічного чинника радянсько-комуністичної держави і світової соціалістичної системи дозволило Росії зав'язати партнерські відносини навіть з тими країнами, які є традиційними союзниками західних країн (з Саудівською Аравією, ОАЕ, Йорданією, Кувейтом, Туреччиною та ін.). Таким чином набули нового розвитку відносини Москви з близькосхідними державами з урахуванням глобального геополітичного, гео економічного, цивілізаційного та інформаційного протистояння Росії та Заходу.

Дезорганізація північної і центральної Африки відкрила нішу для нових гравців, яким негайно скористалися Росія та Китай. Події «арабської весни», політичні зміни і збройні конфлікти в регіоні, що послідували за ними, тимчасово послабили правлячі режими (Єгипет) або навіть призвели до розпаду регіональних держав (Сирія, Лівія), спровокували регіональні конфлікти (Ємен, Сирія, Лівія, Сахель), а також повернули на порядок денний загрозу тероризму [Popescu Secieru, 2018]. Ці події разом з ослабленням впливу США (у тому числі через спроби держав регіону послідовно диверсифікувати двосторонні відносини в критично важливих галузях політики, економіки та ВПК) створили в регіоні попит на альтернативні партнерські відносини.

За таких умов військово-політичні можливості сприяли швидкому та активному поверненню Росії на Близький Схід та в Африку після періоду зниження рівня відносин у пострадянський час. Москва стала привабливим партнером для багатьох держав регіону і спромоглася поступово заповнити вакуум влади, що виник через відсутність лідерства з боку США та Європи, активізувати регіональну дипломатію, відновити військову присутність у низці регіонів, у тому числі в рамках боротьби з міжнародним тероризмом.

Білорусі, Вірменії, Казахстану, Киргизстану, Росії та Таджикистану підписали протокол про подовження терміну дії договору на наступний п'ятирічний період, проте Азербайджан, Грузія та Узбекистан відмовились від подовження договору. Вірменія призупинила свою участь в ОДКБ 2024 року.

З іншого боку, як згадував І. Іванов (голова МЗС РФ у 1998–2004 рр.), на ранньому етапі існування СНД багатьом з російських демократів здавалося, що історичні обставини та зв'язки між пострадянськими республіками були достатньою передумовою для його перетворення у повноцінне інтеграційне об'єднання [Іванов, 2002, с. 103].

Першу російську концепцію зовнішньої політики було затверджено 1993 р. в часи президенства Б. Єльцина. Вона, на перший погляд, була цілком миролюбна та передбачала налагодження стійких позитивних відносин із країнами близького зарубіжжя з метою подолання дестабілізуючих дезінтеграційних процесів на теренах колишнього СРСР. Проте ще у тому ж році Росія у своїй військовій доктрині не підтвердила декларованого Радянським Союзом зобов'язання не застосовувати ядерну зброю першою. Логіка Кремля вже тоді полягала у тому, що відмова від застосування ядерної зброї першими суперечить головній тезі, відповідно до якої ця зброя розглядається не як засіб ведення війни, а як засіб стримування можливого агресора. Варто наголосити й на тому, що, наприклад, попри офіційне декларування намірів будувати із колишніми радянськими республіками повноцінні двосторонні відносини, офіційна Москва у своїй зовнішньополітичній доктрині не відмовлялася від передової ролі Росії в СНД. Міністр закордонних справ Російської Федерації у 1990–1996 рр. А. Козирев чітко окреслював завдання, які ставила перед собою Росія в СНД. За його словами, це: «єдине військо, інтегрована економіка, унікальний культурний простір та спільна російська мова» [*Преображенная Россия ...*, 1992, с. 95]. Пріоритетність СНД у реалізації зовнішньої політики РФ також була зафіксована й в «Основних положеннях концепції зовнішньої політики РФ» — концептуальній версії зовнішньополітичного курсу Росії [*Концепция ...*, 1993]. Тож не дивно, що вже наступного року тон Кремля в діалозі з країнами СНД змінився, коли прем'єр-міністр РФ В. Черномірдин відкрито заявив, що Москва надалі проводитиме значно жорсткішу політику щодо країн Співдружності [*Совет ...*, 1994].

«Стратегічний курс Росії з державами-учасниками СНД» від 14 вересня 1995 р. значно відрізнявся від концепції зовнішньої політики 1993 року. Так, наприклад, у цьому документі було чітко зафіксовано, що СНД є сферою головних державних пріоритетів та інтересів Російської Федерації, головним пріоритетом її зовнішньої та внутріш-

ньої політики. Передбачалося утворення спільного грошового союзу з російським рублем як резервною валютою, формування транснаціональних фінансово-промислових, виробничих, науково-технічних структур, а також утворення оборонного союзу в галузі національної безпеки на основі спільних інтересів та військово-політичних цілей [*Отечественная история ...*, 2007, с. 552]. Держави СНД також розглядалися як сфера геостратегічних інтересів РФ, а отже посилення впливу інших глобальних сил в країнах СНД трактувалося як загроза національній безпеці Російської Федерації.

Своєю чергою служба Зовнішньої розвідки РФ у своїх звітах інформувала, що впливові кола Заходу протидіють Росії у спробі утвердитись як наддержаві. Для економічної та політичної вигоди начебто використовувалася теза про «намагання Росії прибрати до рук інші держави СНД», а відтак, на думку російської розвідки, саме через ізоляціоністську політику країни Заходу розглядали можливість співпраці з країнами СНД [Полюшук, 1994]. Значною мірою драгувала Росію й перспектива підписання Хартії про Особливе партнерство між Україною і НАТО, що стане основоположним документом, який регламентує відносини між сторонами². У 1998-му році з'явилася й Концепція державної інформаційної політики Росії, яка стала відправним документом, на базі якого згодом розвинулася мережева система російської експансіоністської й антицивілізаційної дезінформації та пропаганди [*Концепция ...*, 2000].

З часу посідання В. Путіним президентської посади, одразу ж у 2000 р. було прийнято нові Воєнну доктрину [*Указ ...*, 2000] і Концепцію зовнішньої політики РФ [*Концепция ...*, 2000]. У зовнішній політиці провідною темою стала інтеграція Росії та Білорусі (її поглинання) й претензія на нове місце Російської Федерації у світовому політичному просторі.

Демонстративним виявом нової еволюції зазіхань Росії на світовий порядок та її протистояння з так званим колективним Заходом є її офіційна риторика її президентів (дієвого — В. Пугіна і формального на короткий час — Д. Медведєва), а з огляду на авторитарно-диктаторську структуру Російської Федерації такі публічні заяви набувають особливої ваги і значення. З часом їхнє акцентування ставало все різкішим і виразнішим, надто — напередодні й після початку 2022-го

² Напередодні підписання Хартії в Україні було відкрито у травні 1997 р. Центр інформації та документації НАТО (ЦІДН).

року повномасштабної (тотальної) війни Росії супроти України³, й нерозривно пов'язувалося з так званою кремлівською ідеологемою демонтажу однополярного світу та з новітньою концепцією зовнішньої політики Росії щодо руйнації існуючої глобальної системи безпеки.

Як відомо, удаваними (оголошеними) причинами нападу Росії на Україну В. Путін назвав тріаду зі звинувачень щодо офіційного Києва й, відповідно, завданнями офіційної Москви: денацифікація [Гай-Нижник, 2024a; Гай-Нижник, 2024b], демілітаризація і нейтралізація (в сенсі міжнародного воєнно-політичного статусу України та недопущення її вступу до НАТО) [Гай-Нижник, 2025a].

Вимога нейтрального статусу України, власне, як і всі інші вимоги в усіх їхніх часових конфігураціях чи маніпулятивних контекстах і наративах, зрештою, нерозривно пов'язувалися з так званою кремлівською ідеологемою демонтажу однополярного світу та з новітньою концепцією зовнішньої політики Росії щодо руйнації існуючої глобальної системи безпеки.

Свого роду етапність цієї підготовки побічно у загальних рисах виклав перший заступник голови уряду РФ А. Белоусов 5 листопада 2023 р. під час лекції на тему «Суверенна економіка: кроки, які зробили Росію сильною», що увійшла до програми тематичного треку «Знання. Сила», присвяченому досягненням сучасної Росії в різних сферах на федеральному просвітньому марафоні «Знання. Перші» російського товариства «Знання» в рамках Міжнародної виставки-форуму «Росія». Він, зокрема, зазначив, що російську економіку від 2000 року можна умовно поділити на три етапи:

- *2000–2008 pp.* — етап форсованого відновлення [Андрей Белоусов ..., 2003] (насправді: перші два президентські терміни цементування автократичної системи правління і власної диктатури В. Путіна /2000–2007/, заявка на новітні претензії РФ до світової гегемонії, починаючи з Мюнхенської промови в лютому 2007 р. із заявою про початок падіння “однополярного” світу, /2007–

³ Як зазначав сам В. Путін на розширеному підсумковому засіданні колегії Міністерства оборони РФ 21 грудня 2020 р. щодо якості озброєння, військової та спеціальної техніки у 2000 р. рівень сучасних озброєнь по силах загального призначення впав до критично низького рівня 12%, а по силах ядерного стримування – до 35%. Тож було взято курс на модернізацію ЗС РФ. Як наслідок: до середини грудня 2020 р. частка сучасних зразків озброєння та техніки у військах Росії становила вже понад 70%, це по силах загального призначення, а в ядерних силах – 86% [Расширенное заседание ..., 2020].

- 2008/ та рік /2008/, коли відбулася війна з Грузією як перша проба на дієвість міжнародного права і світового порядку тощо);
- *2009/2010–2021 рр.* — опертя на власні сили за умов «зростаючого тиску Заходу на Росію у відповідь на заяву Росії про свій суверенітет у зовнішньому світі» [Андрей Белоусов ..., 2003] (насправді: прем'єрство В. Путіна і наступні роки його президентства, включно з війною в Сирії, окупацією українських Криму і частин Донецької та Луганської областей й, вочевидь, поступове розгортання нової холодної війни, включно з підготовкою Росії до повномасштабної війни супроти України, модернізацією ЗС РФ та вибудовою жорсткої дієвої вертикалі режиму диктатури, конфігурацією суспільної думки, адаптацією фінансово-економічної системи та ВПК до передбачуваних всеосяжних санкцій з боку Заходу і формуванням політико-економічного блоку підтримки Москви на міжнародній арені тощо);
 - *від 2022/2023 рр.* — забезпечення економічного суверенітету і створення всіх елементів його забезпечення, тобто — «здатність реалізовувати власну національну повістку, власні цілі розвитку за умов світу, що змінюється» [Андрей Белоусов ..., 2003] (насправді: початок тотальної війни Росії супроти України та екзистенційний виклик Заходу /НАТО/ з початком гібридної руйнації світового порядку та усталених систем глобальної безпеки і міжнародного права за умов ескалації нової холодної війни і розпалення низки регіональних війн на тлі поширення планетарної політичної й економічної фрагментації та керованого хаосу /т. зв. поборення “однополярного” світу і формування “багатополярного” (поліцентричного)/ тощо). Підтвердженням цьому є також і скасування В Путіним 21 лютого 2023 р. свого ж Указу «Про заходи щодо реалізації зовнішньополітичного курсу РФ» від 7 травня 2012 р. й підписання ним 31 березня 2023 р. нового Указу «Про утвердження Концепції зовнішньої політики Російської Федерації».

1.1. "Однополярність" і "багатополярність" світу: нарративи публічних маніпуляцій В. Путіна (2000–2008 рр.)

Проблему однополярності/біполярності у світі В. Путін розпочав поступово публічно педалювати чи не одразу ж після першого року

свого президенства. Так, наприклад, в інтерв'ю грецьким телекомпаніям «НЕТ-ТВ» і «МЕГА» 5 грудня 2001 р. він назвав розширення НАТО на схід Європи й запрошення тогочасним генсеком Альянсу Росії до більш тісної співпраці «більш або менш марним і нікчемним заняттям», а зовнішню політику, засновану на «натоцентризмі» — великою помилкою [Інтерв'ю грецьким ..., 2001]. При цьому В. Путін заперечив можливість і прагнення вступу РФ до НАТО, адже, на його думку, «поступово Росія повертає собі якість країни, якій небайдуже, що відбувається у тих чи інших регіонах світу», додаючи, що «неможливо уявити собі Росію, яка б не цікавилася і не впливала б на ці процеси» [Інтерв'ю грецьким ..., 2001]. Він визнавав, що руйнація не тільки Радянського Союзу, а й біполярного світу мала низку серйозних наслідків, що призвело до перегрупування сил на планеті. Проте, підкреслював він, Росія поступово, що стає все більш очевидним, «на новій базі, на ґрунті ринкової економіки та демократії набувала тієї якості та тієї ролі, яку вона й мала би відігравати у світі» [Інтерв'ю грецьким ..., 2001].

Майже за рік (2 грудня 2002 р.) в інтерв'ю індійській газеті The Hindu та телеканалу Star-TV В. Путін нарікав на існуючу систему світової безпеки. Він прилетить до Нью-Делі наступного дня з Пекіну. Індія була на тоді другим після Китаю торговельним партнером Росії, невійськова торгівля з якою становила 2001 року близько 1,4 млрд. дол. й очікувалися тиск РФ на Пакистан, збільшення закупівлі військової техніки в РФ й підписання низки нових військових угод, включаючи протоколи про спільну розробку нового покоління винищувачів і можливу оренду ВМС Індії російського атомного підводного човна та авіаносця тощо [Putin ..., 2002].

Питання ж світової полярності зачепилося дотично до згадки щодо Декларації про стратегічне партнерство між РФ та Індією (2000 р.), яка розглядалася як важлива складова зусиль щодо створення багатопольярного світу. «Взагалі тема будівництва майбутньої архітектури міжнародної безпеки стала дуже актуальною після того, як світ перестав бути двополярним, після того, як припинилося протистояння двох систем, що ворогували між собою, — заявив В. Путін. — Після перших кількох років такого стану, коли всім здавалося, що колишні страхи позаду, складалося враження, що тепер світ набув епохи свого абсолютно гармонійного розвитку. Але з'ясувалося, що з'являються нові загрози, нові небезпеки, які за своїми масштабами, за своєю руйнівною силою можуть бути не меншими, ніж ті, яким ми проти-

стояли раніше» [*Интервью индийским ...*, 2002]. При цьому він зауважував, що попри те, що світ сильно змінився, колишні інструменти вирішення суперечок не тільки можуть бути використані — вони повинні бути пристосовані до сучасних умов і повинні вдосконалюватися. І додав, що має на увазі насамперед інструменти Організації Об'єднаних Націй, де й мали би проявлятися принципи багатополярності світоустрою, зокрема й узгодження позицій усіх країн. Не важко помітити, що В. Путін натякав на узгодження позицій саме з Росією, хоча й визнав, що резолюція 1441 ООН щодо Іраку в контексті атаки по ньому США може розглядатися у позитивному ключі [*Интервью индийским ...*, 2002].

У підсумку про потребу відновлення і побудови безпеки «стабільного та міцного багатополярного світу» було занотовано у Делійській декларації про подальшу консолідацію стратегічного партнерства між Республікою Індія та Російською Федерацією й у Спільній заяві Президентів РФ та Індії за підсумками державного візиту (Нью-Делі, 4 грудня 2002 р.) [*President ...*, 2002].

Незабаром, 28 січня 2003 р. на зустрічі з викладачами і студентами Київського національного університету імені Тараса Шевченка В. Путін на закид щодо тісної співпраці Москви з державами вісі зла, вже тоді упевнено заявив, що Росія й надалі продовжуватиме дружити з КНДР, Іраном і саддамівським Іраком. Щоправда вторгнення США та їхніх союзників до Іраку у 2003 р. призвело до фактичного зникнення Іраку з геополітичної карти світу як держави, яка раніше була одним з кросрегіональних центрів сили у близькосхідній підсистемі. Це збіглося з «поверненням» Ірану та Туреччини до регіональної політики на рубежі ХХІ століття. Росія мусила проковтнути посилення двох близькосхідних гравців й зникнення з тієї арени дієвого свого сателіта, але вміло використала цей факт у маніпуляції темою загрози однополярного світу.

За потреби для власних інтересів, В. Путін апелював міжнародним правом і Радою Безпеки ООН. Він згадав, що після того як зруйнувався Варшавський блок, НАТО натомість не розпалося, але припинив існування біполярний світ. Дивна логіка В. Путіна полягала у претензії: чому, мовляв, НАТО не вчиняє самогубство? Але насправді він усі світові негаразди таким чином перекладав саме на НАТО, позаяк, за його думкою, відтоді людство, хоч як це не дивно, виявилось за умов великих небезпек, непрогнозованих розвитку ситуацій. Тож

ланцюг маніпуляції прямував до питання про те, якою буде архітектура міжнародної безпеки, а отже — місця у ній Росії.

Водночас він зазначав, що «Росія хоче, готова і розвиватиме відносини з Україною як з рівноправним партнером і незалежною у всіх відносинах державою», але одразу ж прямо попередив і застеріг українців на майбутнє «завжди пам'ятати, що стратегічний вибір України відповідає національним інтересам дружби з Росією» [*Вступительное слово ...*, 2003]. Вочевидь там, де перебувають геостратегічні інтереси Росії — міжнародне право і принципи пропагованого В. Путіним безпекового вибору за багатопольярного світу зникають апріорі за визначенням.

Такий принцип кремлівської геополітики було де-юре зафіксовано й в офіційному документі. Саме 2003 року Російською Федерацією було вироблено нову стратегію національної безпеки про право застосування превентивного удару. При цьому серед вагомих кластерів військово-політичного тиску й превентивної атаки ставилося завдання домінування в СНД (а відтак і на пострадянському просторі) та далеко за межами колишніх радянських республік. Тож у зовнішньополітичній концепції від 2003 р. Москва демонстративно заявила про власне право застосування превентивного удару без попередження і без згоди міжнародних структур [*Антон Бутейко ...*, 2003]. Чи зважили на це політики України та інших держав, очевидно, що — ні.

Тим часом В. Путін продовжував поширювати світом наратив багатопольярності, присолоджуючи його перспективою «взаємин, що забезпечують справедливий розподіл переваг всесвітньої глобалізації», як це було, скажімо, 5 серпня 2003 р. у Путраджайї під час церемонії вручення ордена дружби прем'єр-міністрові Малайзії Махатхіру Могамаду, який правив у тій країні вже понад двадцять років. Тоді вперше за всю історію очільник Росії відвідав цю країну й її провідник відреагував на лестощі Кремля в очікуваній риторичі. «Однопольярний світ може призвести до різних порушень та неправильних кроків, які можуть бути здійснені. Ми вважаємо, що Росія вірить у багатопольярний світ, а це ті ж ідеали, що поділяє і Малайзія», — заявив М. Могамад [*Церемонія ...*, 2003].

Турне південно-східною Азією з величезним мусульманським населенням вміло використала кремлівська пропаганда аби відволікти світову увагу від геноциду чеченців-мусульман, які творилися тоді у поневоленій Ічкерії. З цією ж метою було заявлено про участь Росії

в роботі Організації Ісламська конференція, де були представлені 57 мусульманських країн.

Тож перебуваючи в Куала-Лумпур, В. Путін в інтерв'ю телеканалу Al Jazeera (اثيرز جلا) 16 жовтня знов говорив про зниклий двополярний світ, коли все вирішувалося на засаді балансу двох сил, й про те, що сучасний світ, позбавлений цього ідеологічного протистояння, став складнішим, проте надає й більше можливостей для позитивного рішення. Здавалося б, В. Путін натякає на плюси від закінчення Холодної війни, але він знову маніпулює, натякаючи на НАТО й сам себе заперечує, маскуючи крутість красномовністю. «Світ, на наше глибоке переконання, не може бути однополярним за визначенням. Просто тому, що він дуже різноманітний, він політично різноманітний, він етнічно різноманітний, культурно дуже різноманітний. І він, звичайно, має бути збалансованим та багатополярним. Але це не означає, що під цією багатополярністю ми розуміємо якусь конфронтацію. Позбавлений ідеологічного змісту та протистояння, сьогоднішній світ дозволяє нам відкрито вести діалог одне з одним», — продовжував він [Інтерв'ю ..., 2003].

При цьому кремлівський лідер вважав за нормальне після провалу перемовин з Д. Бушем у Кемп-Девіді, погрожувати превентивним ракетним ударом неназваним країнам, зокрема важкою ракетою СС-19, що здатна виводити на орбіту великі вантажі, а отже й може бути споряджена головними частинами, бойовими головками, що розділялися. В. Путін також натякнув, цілком у дусі холодної війни, на скору розробку нових систем стратегічного ядерного озброєння. І знову ж він говорив про пріоритет міжнародного права і рішення Ради Безпеки ООН й, водночас, вказав, що Росія все ж залишає за собою право діяти засобом завдання превентивних ударів.

Слід зауважити також і про спробу Кремля, під прикриттям енергетично-економічного співробітництва, створити під носом Вашингтона і Лондона трикутник тіньового союзу з Москви, Парижа і Берліна, де очевидною була стратегія на майбутній розкол ЄС і НАТО. «Ми вибудовуємо цю співпрацю не проти когось, а за щось, — у притаманній йому оманливій манері пояснював В. Путін. — Що стосується майбутньої архітектури у міжнародних відносинах, то Німеччина та Франція, наскільки ми зрозуміли, поділяє нашу позицію про багатополярність світу. І це, звичайно, ставить нашу співпрацю на серйозну, ґрунтовну базу. Ми й надалі працюватимемо разом із нашими

партнерами. [...] Франція, Німеччина, вони члени НАТО, мають особливі відносини у західному світі. Росію поки що так не сприймають. І ми, на мою думку, не повинні забувати про це. Мине ще якийсь час для того, щоб усе стало на своє місце і багато речей сприймалися відповідно до реалій сьогоднішнього дня, а не відповідно до атавізмів минулих років» [Інтерв'ю ..., 2003]. Тож В. Путін був готовий маніпулювати й потерпати від своєї третьорядності до часу «ікс», коли він виставить свою «реальність» як ультиматум усьому світові. Так, принаймні, він вважав...

Натомість у тайландській столиці Бангкок, куди він прибув на Діловий саміт АТЕС, 19 жовтня було сказано протилежне від заявленого в Куала-Лумпур про руйну двополярного світу, що надає більше можливостей для позитивного рішення. Тепер В. Путін заявляє: «Після краху біполярного світу ситуація стала тривожною і важко прогнозованою. І це справді вселяє певний неспокій» [Выступление ..., 2003]. Й знову повертається до улюбленої теми крутість навколо побудови нової глобальної архітектури безпеки, коли попередні союзи і зобов'язання тріщать по швах. Але ж якщо існують союзи, як заявляв В. Путін, то однополярність — вигадка. Ну й які міжнародні зобов'язання ламаються і ким він теж не вказав чи, вочевидь, натякав на Росію — притаманний йому спосіб залякування натяками. Заявляючи, що світ став менш прогнозованим, В. Путін знову відмовився навести приклад і пояснити як, за його твердженням, в однополярному світі, світова непередбачуваність зросла, адже це — алогічно.

«На наше глибоке переконання, світ буде безпечним та стабільним лише в тому випадку, якщо він буде багатополярним. Багатополярним з погляду врахування інтересів всіх країн, усіх народів, усіх груп держав. У поняття багатополярності ми не вкладаємо тезу про суперництво чи ворожнечу, ми вкладаємо в це інший зміст,— пояснював В. Путін.— Він ґрунтується на культурній, етнічній, релігійній багатополярності, яка де-факто існує у світі. Ми вважаємо, що при врахуванні цього реально існуючого становища у світі ми і зможемо побудувати систему стримувань та противаг, зможемо створити збалансований світ. Мені здається, що певні позначки цього світу вже простежуються. Ось за такого підходу з боку всіх учасників міжнародної спільноти ми досягнемо позитивних результатів. Але, безумовно, найважливішою умовою у цій спільній роботі є зміцнення принципів міжнародного права та його найважливішого інституту — Організації

Об'єднаних Націй» [Выступление ..., 2003]. Але ж міжнародне право, в тому числі й в рамках ООН, вже існувало, як і багатополарність культур, етносів, релігій тощо, про що й сам засвідчував і заперечував водночас президент РФ...

Утім його мало цікавила стрункість логіки його наративів, а натомість можливість провадити пропаганду з перших вуст на вищому рівні з найвищих трибун, усвідомлюючи, що маніпуляцію буде поширено (процитовано) до щонайширшої аудиторії по усьому світу.

Бідкався В. Путін на руйнацію біполярного світу й на те, що глобальні зміни призводять до змін у взаєминах між країнами також і в інтерв'ю турецьким ЗМІ 1 вересня 2004 р. у Дагомисі в Сочі. Принагідно нагадаю як нещодавно в Малайзії він говорив протилежне — що глобалізований світ має перевагу, позаяк забезпечує справедливий розподіл у ньому [Интервью ..., 2004].

24 вересня на Всесвітньому конгресі інформаційних агентств «Інформація: виклики ХХІ століття» в Москві В. Путін знову скористався нагодою й заявив, що йому здається, що світ вже змінився для того аби ефективно протистояти тероризму, але слід виробити єдиний підхід до забезпечення безпеки у ХХІ ст. Він, зокрема, розповідав, що солідність і ґрунтовність цьому фундаменту може надати лише багатополарний світ; світ, в якому поважатимуться норми міжнародного права, в якому міжнародне право пануватиме і представлятиме таку систему, яка б захищала ті народи і ті країни, які почуваються в чомусь ущемленими від свавілля. Він знову повторював, що потрібно, аби всі учасники цього процесу усвідомили, що світ, що змінився, вже не є біполярним, що ті стереотипи, які лежали в основі забезпечення світової безпеки в минулому, канули в лету [Ответы ..., 2004].

Практично про це ж саме (необхідність об'єднати зусилля у боротьбі з тероризмом) виголошував В. Путін 13 жовтня й в інтерв'ю китайській «Женьмінь Жібао» (人民日报) та Центральному телебаченню Китаю (CCTV 中国 中央电视台) [Интервью китайским ..., 2004]. Але ж світ давно не був сліпим і реагував на нові виклики: ще 2001-го року світ створив антитерористичну коаліцію. Її започатковано 20 грудня 2001 р. Радою Безпеки ООН на основі Боннської угоди, коли було ухвалено спеціальну резолюцію № 1386, яка вперше санкціонувала розгортання в Афганістані (переважно в Кабулі та його околицях) Міжнародних сил сприяння безпеці, тобто поліційних сил чисельністю 5 тис. осіб. Від серпня 2003 р. керівництво, комплекту-

вання і забезпечення Міжнародних сил сприяння безпеці взяло на себе НАТО. На вересень 2004 р. кількість американських військ в Афганістані становила 16 тис. осіб, а Міжнародних сил сприяння безпеці — 7 тис. 300 осіб. З військово-технічних засобів коаліція мала 140 стратегічних бомбардувальників, 320 одиниць крилатих ракет, 51 корабель тощо. Окрім цього, у складі міжнародних сил було сформовано поліцейний підрозділ чисельністю 5,5 тис. військових (з 20 країн) для підтримання порядку в Афганістані. Участь в антитерористичній коаліції взяли Велика Британія, Іспанія, Німеччина, Італія, Канада, Туреччина і Франція. Австралія, Йорданія, Пакистан, Філіппіни, Оман тощо не брали участі в бойових діях коаліції, але надали різні види допомоги коаліціантам. Казахстан, Узбекистан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан дали згоду на розташування на своїй території підрозділів збройних сил коаліції. Україна дозволила використовувати свій повітряний простір. Крім санкціонованої військової присутності в Афганістані Резолюцією ООН № 1401 від 28 березня 2002 р. запроваджено Допоміжну місію ООН в Афганістані. Основними завданнями місії, яка об'єднувала діяльність 16 органів прокуратури та інститутів ООН (що діяли Афганістані), й була боротьба з тероризмом.

В. Путін чудово знав про це, як і про те, що тоді РФ проігнорувала свою участь в антитерористичній коаліції, хоча пізніше й приєдналася до неї (як і Данія, Бельгія, Нідерланди, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Йорданія, Іракські сили безпеки й Сирійські демократичні сили, а загалом в майбутньому десятилітті у складі коаліції, яка діятиме на теренах усього Близького Сходу, в різний спосіб взяло участь 40 країн світу).

У вищезгаданому інтерв'ю китайським ЗМІ диктатор В. Путін також заявив, що так само, як у політичній сфері, у сфері безпеки світ має бути багатополярним; так і в економічній сфері він має бути справедливим та демократичним. Не менш популістською була також і його заява, що світовий економічний порядок не повинен знову і знову продукувати бідність, злидні та безправ'я.

При цьому В. Путін розповів, що ШОС, яка створювалася як інструмент вирішення міжнародних питань КНР із новоутвореними державами, що виникли після розпаду СРСР, повністю виправдала себе й розширяється в тому числі й у політичних сфері. Ба більше, він засвідчив, що Росія і Китай співпрацюють з Євросоюзом над створен-

ням так званих чотирьох спільних просторів: це єдиний економічний простір, єдиний простір зовнішньої безпеки, єдиний простір внутрішньої безпеки, єдиний простір у сфері економіки, освіти, науки, у гуманітарній сфері [*Интервью китайским ...*, 2004]. Отже усе це заперечувало вже тоді його ж твердження про диктат однополярного світу, в тому числі й в економіці та політиці, а ШОС та його (Путіна) слова — є ще одним свідченням маніпуляцій російського президента. Яскравим прикладом невігластва В. Путіна є й сам Китай, який почав проводити реформи з реструктуризації економіки, орієнтованої на вільний ринок, ще від 1978 р. (тобто за біполярного світу) й у його економіку вклали інвестиції тисячі транснаціональних компаній. Ідеологом же та засновником стратегії залучення КНР у світову капіталістичну систему був постійний член Ради Більдерберзького клубу політичний важкоатлет Г. Кіссінджер [Киссинджер, 2013].

У період із 1980 по 1990 рр. китайська економіка збільшувалася на 10% на рік, сума щорічних прямих іноземних інвестицій зросла з 1,5 до 40 млрд. доларів, але й після падіння т.зв. біполярного світу й постанови однополярного ніщо не завадило соціалістичному Китаю здійснити величезний економічний стрибок свого капіталістичного господарства й стати одним з важелів і гарантів безпеки у світі. США та Великобританія (на чолі з транснаціональним капіталом) за допомогою напряму руху капіталу в Азію надали міжнародним відносинам «багатополярного характеру» за так званого «однополярного світу» й Азія стала транснаціональним капіталом Заходу, а Китай перетворювався на азійського лідера, економічний розвиток якого відбувався у 10 разів швидше, ніж колись Великобританії [Cohen, 2003, p. 399].

Повторив свої тези В. Путін і 26 жовтня у Києві в інтерв'ю українським телеканалам УТ-1, Інтер та 1+1. Що стосується багатополярного/однополярного світу, то він заявив, що світ може бути лише багатополярним й що взагалі однополюсних речей не буває: якщо світ прийде до однополюсного стану, то він, мовляв, припинить своє існування, бо немає внутрішньої енергії та стимулу розвитку. «Світ дуже різноманітний, зараз народжується багато полюсів,— доводив В. Путін очевидні усім речі.— Подивіться, що відбувається в Азії: Китай, Індія, Японія розвиваються активно, як і країни Азії; у Південній Африці — помітне зростання; у Латинській Америці Бразилія, інші країни розвиваються ефективно. Загалом, світ, безумовно, буде лише багатополярним» [*Интервью украинским ...*, 2004].

Тоді ж він запевняв, що ніякого відновлення СРСР ніхто не прагне, позаяк це неможливо, але при цьому він говорив про єдиний економічний простір на пострадянському просторі, вільний рух робочої сили, капіталів, товарів і послуг, а також запевняв, що «після розпаду Радянського Союзу сама Росія повинна була усвідомити, що держави, які виникли на пострадянському просторі, — це не квазірадянське утворення, а незалежні, повноцінні країни».

Водночас на практиці Кремль через своїх політичних проксі та агентуру, після усвідомлення можливої перемоги на президентських виборах прозахідного кандидата В. Ющенка й, відповідно, програшу промосковського — В. Януковича, спробував розколоти єдність України. Нагадаю, що в листопаді 2004 р. в Україні відбулася надзвичайна подія і яка вже тоді стала прелюдією, а мала б стати попередженням, до трагічних подій майбутнього — до війни на Сході України. 28 листопада 2004 р. у м. Сєвєродонецьку Луганської обл. відбувся Всеукраїнський з'їзд депутатів усіх рівнів у зв'язку з Помаранчевою революцією, яку учасники зібрання називали державним переворотом. Учасники з'їзду висунули ультиматум, згідно з яким у разі приходу до влади В. Ющенко погрожували відповісти «адекватними діями», аж до створення Південно-Східної автономії. У Луганській і Донецькій областях було прийнято рішення про проведення в першій половині грудня 2004 р. референдуму з питання набуття статусу самостійних республік у складі української федерації. А Луганська та Донецька обласні ради, слідом за Харківською, заявили про перепідпорядкування собі міліції та інших державних структур і про припинення перерахувань грошей до державного бюджету України. Тоді цю спробу руйнації держави вдалося приборкати, хоча й заклотників не було переслідувано й покарано, вочевидь — через побоювання помсти саме з боку Кремля.

Але вже тоді В. Путін оприлюднив свій посил: він ставиться позитивно до майбутнього об'єднання України з Росією, зазначивши, що пересічні громадяни найбільш постраждали від розпаду Радянського Союзу. Він навіть переповів свої початкові кроки до цього, які виклав напередодні В. Януковичу та українському урядові. «З уніфікації законодавства ми вже розпочали, — повідомляв В. Путін. — Ось пакет документів, пакет законопроектів, який має бути узгоджений, затверджено і потім пройти через парламенти наших країн. Це 62 закони на першому етапі. Це якраз перший необхідний ступінь уніфікації

нашого законодавства. І потім ми припускаємо створити наднаціональний орган з регулювання тарифів, без чого неможливо ефективно здійснювати деякі види діяльності як для нашої, так і для української, білоруської, казахстанської економік. Питання в тому, щоб ми делегували туди певні повноваження щодо регулювання, скажімо залізничного тарифу, тарифів в інших секторах економіки» [*Интервью украинским ...*, 2004]. Тож президент РФ ніколи не приховував свої стратегічні наміри щодо пострадянських держав й про багатополарність у цьому напрямку російської геополітики навіть не йшлося.

Натомість, що прикметно, у ті роки В. Путін говорив про зникнення біполярного світу і про те, що світ все ще не подолав тенденції міжнародного життя за холодної війни, виключно азійській та південноамериканській аудиторії. Так було, зокрема, в його інтерв'ю чилійській телекомпанії Canal 13 і газеті El Mercurio 18 листопада, яке він практично обірвав, коли журналісти почали говорити йому, що в РФ будується авторитаризм [*Интервью чилийской ...*, 2004], та індійській Hindu 3 грудня 2004 р. коли він сказав, що побудувати однополярну систему міжнародних відносин в принципі нездійсненно, знову ж згадуючи про світовий тероризм, локальні війни й ООН [*Интервью индийской ...*, 2004].

Доволі знаковою того року стала прес-конференція В. Путіна для російських та іноземних журналістів, що відбулася у Кремлі 23 грудня 2004 року. На ній російський президент чомусь заявив: «Повторюю, ми не збиралися нікого анексувати,— перше. Друге: якщо це читати як бажання обмежити можливості Росії щодо розвитку її відносин зі своїми сусідами, то це означає, що це прагнення ізолювати Російську Федерацію» [*Пресс-конференция ...*, 2004]. Виглядає як виправдання того, кого ледь не зловили за руку на злочині... Що ж до «ізоляції», то тут йшлося про США, які нібито через кольорові революції намагаються ізолювати і розхитати Росію через створення системи перманентних революцій. У вищевказаному чітко відображається страх В. Путіна від «помаранчевої» революції в Україні та від ефекту, який вона могла справити на російське суспільство й на громадськість пострадянських держав, що тоді перебували в геополітичній орбіті Москви. «Звичайно, треба звертати увагу, потрібно підтримувати і допомагати демократіям, але якщо ми станемо на шлях перманентних революцій, нічого хорошого для цих країн, для цих народів не буде. Ми зануримо весь пострадянський простір у низку нескінченних кон-

фліктів, які призводитимуть до досить тяжких наслідків»,— заявив він з прозорим натяком на погрозу [*Пресс-конференція ...*, 2004].

Він також назвав Україну практично усією російськомовною країною й одразу ж зауважив, що її вступ до ЄС у найближчі 15–20 років навіть не буде розглядатися. Тож Україна має звернути свій погляд у бік ЄЕП, але знову ж чомусь було зауважено, що «це нічого спільного не має з прагненням Росії когось підкорити чи поглинути» [*Пресс-конференція ...*, 2004].

При цьому В. Путін зійшов на звинувачення США, ЄС, ОБСЄ і НАТО у подвійних стандартах та в маніпуляціях на виборах в Україні, Афганістані, Іраку, Косово тощо, до порівняння становища національних меншин в Македонії, Сербії, Румунії з проекцією на анклави етнічних росіян у Балтиці та щодо сепаратизму в грузинських Абхазії та Південній Осетії, запевняючи, що РФ підтримує територіальну цілісність Грузії, звинувативши, водночас, грузинське керівництво у тому, що воно отримує зарплатню від Сороса.

Додам принагідно, що тоді ж В. Путін дорікнув, що в оточенні В. Ющенка нібито присутні «люди, які вибудовують свої політичні амбіції на антиросійських, на сіоністських (обмовка — антисемітських) гаслах тощо» [*Пресс-конференція ...*, 2004]. Конкретизувати, хто саме ті люди чи навести приклади таких гасел, В. Путін, як і зазвичай, не спромігся. Утім подібний закид свідчить про проектування кремлівської пропаганди майбутньої дезінформаційної компанії щодо звинувачень офіційного Києва в побудові «анти-Росії», в сповідуванні ідеологій «русифобії», «антисемітизму» та, зрештою, «неонацизму» [Гай-Нижник, 2024а; Гай-Нижник, 2024б].

Коли ж В. Путін нагадали про його риторику під час поїздки по Азії та Південній Америці, зокрема його вислів у Делі на початку грудня (В. Путін: «Видаються вкрай небезпечними спроби перебудувати створену Богом багатоліку сучасну цивілізацію за казармовими принципами однополярного світу»), він безапеляційно заявив: «Так, звісно, ми із задоволенням констатуємо, що переважна більшість учасників міжнародного спілкування дотримується теорії багатопольярного світу... Таке розуміння і консолідована позиція є у багатьох наших партнерів, я б сказав, у переважної більшості, практично майже у всіх» [*Пресс-конференція ...*, 2004].

Зрештою, нарікаючи на однополярний світ, В. Путін чомусь не згадував у своїх поїздках так званім Глобальним Півднем, що Росія,

власне створила й свій військово-політичний «полюс» — ОДКБ. Хоча й факт існування цього блоку, як вже згадувалося вище, давно був відомий світові. До того ж на прес-конференції за підсумками сесії Ради ОДКБ у Великому Кремлівському палаці в Москві 23 червня 2005 р. В. Путін запевняв: «ОДКБ послідовно зміцнює свій міжнародний авторитет та вплив. На найвищому рівні вона утвердилася як організація, яка відіграє самостійну стабілізуючу роль у системі глобальної і насамперед, звісно, регіональної безпеки. Свідченням цього є отримання ОДКБ статусу спостерігача в Генеральній Асамблеї ООН та визнання її з боку ОБСЄ та Шанхайської організації співробітництва.

З урахуванням розвитку ситуації у світі ми проаналізували становище у зоні відповідальності ОДКБ та прилеглих районах. Насамперед у країнах Центральної Азії та в Афганістані» [*Пресс-конференція ...*, 2005]. Отже, насправді світ був і залишається не таким вже й однополярним, а подібні заяви В. Путіна були нічим іншим як дезінформацією та цілеспрямованим розпалюванням антизахідної істерії в душі холодної війни.

Власне, тоді ж союзник В. Путіна білоруський диктатор О. Лукашенко зізнався, що ОДКБ на чолі з РФ має на меті скласти «нову розумну систему, рівновага якої забезпечуватиме кілька міжнародних об'єднань, організацій, центрів сили, якщо хочете, як ви сказали, одним із яких може бути Організація Договору про колективну безпеку. А чому б ні? [...] І що, безумовно, важливе у контексті сказаного: ОДКБ є організацією, здатною до реальних дій. [...] У нас дієва організація, і вона здатна стати центром сили, який підтримуватиме рівновагу та міжнародну безпеку» [*Пресс-конференція ...*, 2005]. І не важливо, що О. Лукашенко видав бажання В. Путіна за дійсність. В. Путін же, зі свого боку, доповів, що ОДКБ має наміри будувати ці відносини з НАТО як на двосторонній основі, так і на блоковій» [*Пресс-конференція ...*, 2005]. Не більше і не менше.

До того ж у вигаданому однополярному світі, окрім таких «полюсів» як ОДКБ, БРІК чи ШОС, під парасолькою Москви ще існували й СНД та ЄврАзЕС — «найефективніша в галузі і військового будівництва, підготовки кадрів, і зовнішньої політики», як визначив її О. Лукашенко. А президент Казахстану Н. Назарбаєв заявив, що ЄврАзЕС «є сьогодні найпросунутішим з усіх інтеграційних об'єднань пострадянського простору» і додав, що торгівля в його рамках досягла 28 млрд. дол. і зростала темпами 40% до 2003 р., а товарна група склада-

ла 53% [*Пресс-конференция ...*, 2005]. Чим не багатополярність, в якій насправді вже існувала Росія, не кажучи про наявність й інших міжнародних та міждержавних об'єднань різного спрямування і статусу.

За рік, 27 червня 2006 р. під час виступу на нараді з послами і постійними представниками РФ В. Путін, вказуючи присутнім на те, що «слід не просто брати участь в роботі з “глобальної повістки”, але й вносити реальний внесок в її формування», договорився до того, що він бачить, як зростає у зарубіжних партнерів запит на активну роль Росії у світових справах [*Выступление ...*, 2006].

При цьому він, немов би упереджуючи про власні наміри, вказував: «Треба повною мірою усвідомлювати, що конфліктний потенціал у світі, незважаючи на всі зусилля, продовжує зростати. Після руйнування біполярного порядку зберігається великий елемент непередбачуваності глобального розвитку. Можливо, саме звідси не вщухають розмови про неминучий конфлікт цивілізацій з перспективою тривалої конфронтації на приклад “холодної війни”» [*Выступление ...*, 2006]. Він був переконаний, що за фактом відбувається модернізація всієї архітектури глобальної безпеки й тому світ знову буде приречений на безплідне протистояння.

Виглядає суперечливо, але не в путінській парадигмі, надто, коли він запевняє, що Росії конфронтація не потрібна в жодному вигляді і що вона в жодних «священних союзах» участі не братиме. Навряд чи хтось тоді відчув у цих словах погрозу і стратегічні наміри дестабілізації світового порядку в миролюбній обгортці, а закликаючи до «міжцивілізаційного діалогу», він вимагав глобальних поступок щодо геополітичних зазіхань Москви [*Выступление ...*, 2006]. «Скажу прямо: не всі були готові до того, що Росія так швидко почне повертати собі економічне здоров'я та становище на світовій арені,— заявляв В. Путін.— Хтось дивиться на нас через призму забобонів минулого, я вже про це говорив шойно, і бачить у сильній загрозі, що відроджується Росії. Дехто готовий звинуватити нас у відродженні “неоімперських амбіцій” або, як ми нещодавно чули, вигадали це “енергетичний шантаж”» [*Выступление ...*, 2006]. Фактично ж відвертя кремлівського диктатора вже тоді було явкою з повинною та зізнанням про наміри.

Тож вже тоді з вуст В. Путіна пролунали прямі погрози на адресу своїх сусідів з пострадянського простору. Зазначаючи, що РФ не ставить під сумнів їхнє право на самостійні дії і в середині країни, і на міжнародній арені, він застеріг, водночас, чітким сигналом: «Але

ми повинні ясно заявити, що це означає, що ми маємо право на вибір своїх друзів. При цьому ми бачимо приклад низки країн Співдружності [СНД], де спроби ігнорувати віками зв'язки між народами, що складаються, обертаються загрозою появи несаможитливих, слабких, залежних державних утворень» [*Выступление ...*, 2006].

Вже тоді В. Путін означив серед ключових напрямків і векторів російської дипломатії не лише непохитну домінацію РФ на пострадянському просторі, а й принципову стратегічну взаємодію з Китаєм, в тому числі в рамках ШОС, відповідно до змін як в азійському регіоні, так і в цілому світі [*Выступление ...*, 2006]. Дещо згодом (6 вересня на Валдайському форумі в Ново-Огарьово) він додав, що й інші країни виявляють інтерес до роботи в Шанхайській організації співробітництва, позаяк після руйнації біполярного світу існує явна потреба в тому, щоб у світі з'явилися якісь центри сили та впливу і це є просто об'єктивною реальністю [*Стенографический отчет ...*, 2006].

Також дипломатам РФ тоді (27 червня 2006 р.) В. Путіним на майбутнє було вказано й про необхідність максимально широкого втручання РФ у справи Азійсько-Тихоокеанського регіону, посилюючи свої впливи через АТЕС, АСЕАН та інші форуми, інститути та інструменти. Ще два з них також було чітко визначено наперед: Африка і Південна Америка щодо яких в бік Заходу пролунало однозначне: «Час ексклюзивних “зон впливу” пішов у минуле. Для Росії, для вітчизняного бізнесу тут відкривається широке поле для конструктивної, творчої роботи» [*Выступление ...*, 2006].

Невдовзі (17 липня у Санкт-Петербурзі) В. Путін конкретизує додатково держави, що увійшли у сферу геостратегічних інтересів РФ, а саме: Бразилія, Індія, Китай, Іран, Північна Корея, Мексика, ПАР та увесь Афросоюз, додаючи, що зростаючий економічний потенціал Росії дозволяє їй грати все більш вагомую роль у глобальному розвитку [*Пресс-конференция ...*, 2006].

Ну й, звісно, пріоритетом російської зовнішньої політики залишалася т. зв. «підтримка та захист прав співвітчизників за кордоном» як питання російських національних інтересів. Одним з важливих аспектів цього напрямку було проведення ширшої державної міграційної політики, що мала бути покликана стати ефективним інструментом подолання проблем, що стояли перед Росією в демографічній сфері. Саме тому 22 червня того року В. Путін своїм указом й затвердив Державну програму з надання сприяння добровільному переселенню

співвітчизників до Росії. Йшлося, в першу чергу, про російськомовних іммігрантів з пострадянського простору [*Выступление ...*, 2006].

Не міг не згадати В. Путін про крах біполярного світу в контексті глобальної безпеки і на прес-конференції 17 липня 2006 р. у Санкт-Петербурзі за підсумками зустрічі голів держав та урядів «Групи восьми» (G8). Як і зазвичай, він зауважив, що світ не став безпечнішим, а натомість став менш прогнозованим. І саме тому усе людство, у тому числі й у рамках «Групи восьми», виробляє архітектуру майбутніх міжнародних відносин з особливою ролею ООН. З цього приводу російський президент заявив, що багато хто ставив під сумнів ефективність ООН після краху біполярного світу (особливо напередодні і під час іракської кризи), проте він знову забувся вказати, що цією людиною був саме він — В. Путін. Постфактум (по вирішенню антисадамівської коаліцією за участі ООН) він вже так не вважав, а натомість продемонстрував дива політичної мімікрії, коли заявив, що «оскільки ООН зайняла принципову позицію, вона зберігається». Ба більше, він облудливо проголосив, що РФ і США «не тільки припинили бути ворогами, ми вже не вважаємо одне одного супротивниками», «що у нас у багатьому дуже близькі позиції» і що, «захищаючи власні національні інтереси, ми завжди можемо знайти такий спосіб вирішення цих питань, який не веде до конфронтації, а веде до пошуку компромісу» [*Пресс-конференция ...*, 2006].

У тому ж таки 2006 році один з ідеологів Кремля В. Сурков публічно розпочав ревізію нещодавньої російської минувшини і дійсності, наголосивши у статті під промовистою назвою «Націоналізація майбутнього», що Росія (СРСР) змінила соціалістично-комуністичний напрямок розвитку на демократичний не внаслідок її поразки у протистоянні з Заходом. «Не зайвим ще раз помітити: Росія приведена до демократії не “поразкою в холодній війні”, але європейською природою її культури. І ще раз: не було жодної поразки», — наголошував він [Сурков, 2006а]. Таку ж концепцію він обґрунтував і в своїй книжечці щодо поняття суверенної демократії [Сурков, 2006b]. Отже — ревізіонізм і реваншизм в Росії набирав обертів і відтоді прикривався вже наративами «іншої демократії» та «іншої європейськості — російської», що ставилися в альтернативу Заходу.

Своєю чергою напередодні нового року В. Путін оголосив, що Росія має стати енергетичною наддержавою. «Заявка на лідерство у світовій енергетиці — це амбітне завдання. І для її вирішення недостатньо лише

нарощувати обсяги виробництва та експорту енергоресурсів. Росія має стати ініціатором та “законодавцем мод” в енергетичних інноваціях...» [Ядерно-енергетическая ..., 2006]. Їйого довірена на той час особа і радник В. Сурков у своїй лютневій лекції для “єдиноросів” пояснив такий курс РФ словосполученням — «енергетична наддержава», що означало: неконкурентоспроможність економіки становить загрозу суверенітету, Росії потрібно підвищувати свою конкурентоспроможність насамперед за рахунок розвитку ПЕКУ, який становить основу економіки РФ.

Саме на той час склалася надзвичайно сприятлива кон’юнктура для посилення енергетичної складової російської державності, для зміцнення оборони держави та режиму від зовнішнього тиску. Світові ціни на нафту і газ надзвичайно підвищилися, потреба Європи в газі почала швидко зростати, при цьому Євросоюз і США зав’язли в багатьох як соціальних, так і енергетично-промислових проблемах. З іншого боку, безперечною була і технологічна відсталість російських видобувних компаній та зношеність її інфраструктури та ін. Росія тоді цілеспрямовано досягала лише однієї мети: перевести свої відносини зі споживачами і з транзитерами російських вуглеводнів на ринкові принципи й у довгострокові контракти. Тож було вирішено інтегрувати російський ПЕК у світовий, отримавши для модернізації іноземні інвестиції й, водночас, використовувати російську зацікавленість у них для збільшення їхньої ж залежності від Росії.

У Кремлі знали з досвіду багатьох країн із сировинною економікою, що побоювання втрати інвестицій, а також цінових стрибків і перебоїв поставок часто відбивають бажання розгойдувати в них човен. Власне, зокрема, саме тому В. Путін у своїй статті про порядок денний майбутнього саміту G8 у Санкт-Петербурзі висловився про «загальну енергетичну долю», яка передбачає «спільну відповідальність, загальні ризики та вигоди» [Ядерно-енергетическая ..., 2006]. Так розпочався процес ув’язнення Заходу в російській пастці енергоносіїв (енергетична голка) й, водночас, інвестицій ЄС в переозброєння і зміцнення світових амбіцій Росії.

Крім того, поєднання наявної ядерної зброї та залежності від російських родовищ та трубопроводів, за розрахунком В. Путіна, зробило Росію ядерно-енергетичною наддержавою, що стала недоторканою настільки, наскільки це можливо у сучасному світі⁴.

⁴ Наразі ядерну зброю мають дев’ять країн: Росія, США, Великобританія, Китай, Франція, Ізраїль, Індія, Пакистан та Північна Корея. Разом вони мають більш ніж 12

На цьому тлі поширення наративів іншої (російської) демократії, іншої (російської) європейськості, іншого (російського) полюсу глобального світу та іншої (наколоросійської) моделі безпеки у формуванні багатополюсного світу тощо мусила настати певна узагальнююча концепція міжнародних відносин, до якої усі ці роки вів своєю риторикою президент Російської Федерації щодо руйнації двополярності за часів холодної війни та усталення так званої однополярності на планеті після розпаду СРСР і блоку його сателітів (Варшавського договору).

тис. 200 ядерних боеголовок, розташованих приблизно на 120 об'єктах у 14 країнах. Більше 9 тис. 500 з них перебувають у бойовому стані або розгорнуті, готові до застосування. Близько 2 тис. 100 з них перебувають у стані підвищеної бойової готовності й можуть бути запущені протягом декількох хвилин і досягти будь-якої точки планети менш як за півгодини. Росії та США належить майже 90% усіх боеголовок. Арсенал Росії є найбільшим. Обидві країни мають тисячі боеголовок, які чекають на демонтаж. Вони також залишаються єдиними, які обмежили ядерні арсенали через договори, укладені з 1972 року. Останній у низці угод – новий договір СНО, укладений у 2010 році. Відповідно до нього, кожна зі сторін обмежується 1 тис. 550 розгорнутими стратегічними озброєннями на суходолі, на морі та в повітрі. Після закінчення терміну дії нового договору СНО не буде жодних обмежень на кількість озброєнь, які можуть розгорнути США чи Росія. Те саме стосується й усіх семи інших ядерних держав. Розмір арсеналу Китаю починає викликати серйозне занепокоєння у всьому світі. Його різке зростання робить світ набагато небезпечнішим. При цьому США, Росія та Китай розробляють досконаліші системи оборони, у тому числі амбітну систему ПРО «Золотий Купол», про яку оголосив Д. Трамп. Одночасно низка країн, що володіють ядерною зброєю, розробляють високоманеврені гіперзвукові озброєння, здатні нести ядерні бойові частини і летіти до цілей непередбачуваними траєкторіями, щоб обійти системи ПРО. Росія та Китай також створюють нові ракети великої дальності з кількома боеголовками, здатними вражати кілька цілей. Обидві країни також розробляють варіанти розміщення ядерної зброї в космосі для завдання ударів по супутникам і/або наземним цілям. США розглядають можливість створення ще більшої кількості засобів доставки ядерної зброї, у тому числі морських крилатих ракет, здатних досягати Росії та Китаю. Зрештою, зростає стурбованість тим, що Росія, Китай, США і навіть КНДР мають намір використати штучний інтелект для управління ядерними арсеналами. Загальна потужність боеголовок дев'яти ядерних держав є неймовірною руйнівною силою: вона еквівалентна більш ніж 2.4 трильйонам тонн тротилу – або більш ніж 145 тисячам бомб, скинутих на Хіросіму. Один стратегічний підводний човен США може нести достатньо боеголовок, щоб знищити будь-яку країну, а вибух кількох сотень боеголовок може викинути в повітря достатньо пилу та сажі, щоб заблокувати сонячне світло, охолодити атмосферу та зупинити зростання рослин – «ядерну зиму». Такий ланцюжок подій призведе до всесвітнього голоду.

В. Путін обрав для оприлюднення свого узагальненого бачення нового світового порядку та місця і ролі у ньому Російської Федерації сцену Мюнхенської конференції з питань політики безпеки, що збрала політиків, військових, підприємців, експертів із понад 40 країн світу. Його виступ 10 лютого 2007 р. у Мюнхені став, без перебільшення, знаковим. Темою конференції було визначено слоган: «Глобальні кризи — глобальна відповідальність». В. Путін, практично без узагальнюючих політологічно-дипломатичних преамбул, перейшов до теми сучасної світової рівноваги у власних редакції і розумінні, зауваживши, між іншим, що в Росії відбувся мирний перехід до демократії.

Він, звично для себе, згадав, що ще лише два десятиліття тому світ був ідеологічно та економічно розколотий, а його безпеку забезпечували величезні стратегічні потенціали двох наддержав (СРСР і США). Оце глобальне протистояння відсувало, на його думку, на периферію міжнародних відносин та порядку денного вкрай гострі економічні та соціальні питання, а натомість, як і всіляка війна, «війна холодна» залишила сучасності й «снаряди, що не розірвалися» [*Виступлення ...*, 2007]. Він пояснив, що мав на увазі: ідеологічні стереотипи, подвійні стандарти та інші шаблони блокового мислення.

За цим В. Путін одразу ж заявив: «Однополярний світ, що пропонувався після “холодної війни”, теж не відбувся» [*Виступлення ...*, 2007]. Тобто, за його логікою, у світі на практиці не встановився один центр влади, один центр прийняття рішень, світ одного господаря. І це, наголосив він, не має нічого спільного з демократією, якою, мовляв, постійно повчають Росію, самі ж — нічому вчитися не прагнуть.

Він категорично заявив: «Для сучасного світу однополярна модель не лише неприйнятна, а й взагалі неможлива» [*Виступлення ...*, 2007]. Аргументів було висунуто два: за одноосібного лідерства в сучасному світі не вистачатиме ані військово-політичних, ані економічних ресурсів; сама модель є непрацюючою, позаяк в її основі немає і не може бути морально-матеріальної бази сучасної цивілізації.

В. Путін також звинуватив США в односторонніх і нелегітимних діях, що часто не лише не вирішили жодної проблеми, а й стали генератором нових людських трагедій та осередків напруженості. Він закинув Сполученим Штатам «майже нічим не стримуване, гіпертрофоване застосування сили у міжнародних справах, військової

сили, сили, що вкидає світ у вир наступних один за одним конфліктів», внаслідок чого «стає неможливим і їхнє політичне рішення» [Выступление ..., 2007].

В. Путін також висунув Америці, явно заходячи у суперечку зі своїми попередніми твердження про дієву співпрацю з США на засадах компромісів та узгодження з нормами ООН, обвинувачення у зневазі до основоположних принципів міжнародного права й у тому, що «окремі норми, та, по суті, чи не вся система права однієї держави, перш за все, звичайно, Сполучених Штатів, переступила свої національні кордони у всіх сферах: і в економіці, і в політиці, і в гуманітарній сфері — і нав'язується іншим державам» [Выступление ..., 2007]. Але й тут російський президент брехав, адже йому було достеменно відомо, що США вели бойові дії в Іраку та Афганістані за рішенням ООН, а в Косові більшість підтримувала миротворчу операцію у цій країні (при цьому Албанія не вводила у цей край власні війська).

Він також маніпулятивно стверджував, що «у міжнародних справах все частіше трапляється прагнення вирішити те чи інше питання, виходячи з так званої політичної доцільності, яка заснована на поточній політичній кон'юнктурі» [Выступление ..., 2007]. А це, за його словами, вкрай небезпечно і веде до того, що ніхто вже не почувает себе у безпеці, позаяк ніхто не може схватитися за міжнародним правом.

З огляду на сказане, він погрожував світові каталізацією переговорів озброєнь і підживленням потягу низки країн до володіння зброєю масового знищення. Згадуючи, до того ж, про принципово нові загрози, які й раніше були відомі, але що набувають глобального характеру (такі як тероризм), В. Путін висловив переконання: «Ми підійшли до того рубіжного моменту, коли маємо серйозно замислитися над всією архітектурою глобальної безпеки» [Выступление ..., 2007]. Фактично ж, це звучало як ультиматум до перегляду світової системи безпеки і місця в ній Росії.

Тож В. Путін вимагав так званого «пошуку розумного балансу між інтересами всіх суб'єктів міжнародного спілкування», посилаючись на «міжнародний ландшафт», який відчутно і швидко змінюється за рахунок динамічного розвитку цілої низки держав та регіонів [Выступление ..., 2007]. Він заявив, що не варто сумніватися в економічному потенціалі нових центрів світового зростання, який неминуче конвертуватиметься у політичний вплив та зміцнюватиме бага-

тополярність (такими державами він, звісно ж, вказував стратегічних партнерів по групі БРІК — Індію, Китай, Бразилію і саму Росію)⁵.

«Єдиним механізмом прийняття рішень щодо використання військової сили як останнього доводу може бути лише Статут ООН. [...] І не потрібно підмінювати Організацію Об'єднаних Націй ні НАТО, ні Євросоюзом», — ставив вимогу В. Путін [*Выступление ...*, 2007]. Це означало — нескінченні дискусії в пошуку компромісів, а насправді — поширювання у світі керованого Росією та її сателітами хаосу.

Він також, тонко маніпулюючи потенційною небезпекою дестабілізації міжнародних відносин, торкнувся теми «очевидного застою» у сфері роззброєння. Йшлося про заборону воєнно-космічних розробок, забезпечення наступності процесу скорочення ядерних озброєнь на стратегічних носіях⁶, розгортання елементів системи протиракетної оборони в Європі, дотримання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та багатостороннього режиму контролю за ракетними технологіями⁷ тощо⁸. Насправді В. Путін маніпулював і брехав, адже

⁵ Згодом БРІК трансформувався у більш потужний БРІКС. Абревіатура групи походить від назви її перших п'яти членів – Бразилії, Росії, Індії, Китаю та ПАР, але потім до неї увійшли Єгипет, Ефіопія, Іран та ОАЕ. Саудівська Аравія також бере участь у діяльності БРІКС, але офіційно до неї ще не приєдналася. Крім того, станом на 2024 рік, ще понад 40 країн висловили зацікавленість у приєднанні до блоку, включно з такими державами як Індонезія, Колумбія, Алжир, Малайзія. Разом ці 10 країн становлять 35,6% світового ВВП за паритетом купівельної спроможності (більше, ніж 30,3% у G7) і представляють 45% населення планети (у G7 – менше 10%) [Gabuev & Stuenkel, 2024]

⁶ РФ домовилася з США щодо скорочення ядерних потенціалів на стратегічних носіях до 1700–2200 ядерних боезарядів до 31 грудня 2012 року.

⁷ У 1990-ті роки саме російські експерти активно допомагали Ірану у розробці ракетних технологій. На 2007 р. Іран вже мав просунуті ракети середнього та далекого радіусу дії, що дозволяло йому завдати удару по частині Європи. Тоді Іран також працював над тим, щоб помістити на ці ракети ядерні боеголовки. РФ підтримала резолюцію РБ ООН, щоб не дати Ірану проводити таку політику. Разом з тим, Росія перешкоджала сильному тиску на Іран у вигляді санкцій й не припиняла постачати туди зброю, яка згодом виявилася в Лівані та в секторі Газа.

⁸ У 1980-ті роки СРСР та США підписали Договір про ліквідацію цілого класу ракет середньої та малої дальності. В. Путін вважав, що інші держави, які вже мали такі ракети (Північна Корея, Південна Корея, Індія, Іран, Пакистан, Ізраїль), а також ті, що тільки розробляли ці ракетні системи і планували поставити їх на озброєння, не

добре знав, що США не розробляли нову стратегічну зброю вже понад два десятиліття (Росія ж нещодавно випробувала РТ-2ПМ2 «Тополь-М» (за класифікацією НАТО — SS-27 Sickle B), який вже був розміщений у шахтах та на мобільних установках).

В. Путін також обурювався з приводу появи у Болгарії та Румунії так званих легких американських передових воєнних баз: «Виходить, що НАТО висуває свої передові сили до наших державних кордонів» [*Выступление ...*, 2007]. І тут він демонстрував відверте словесне крутіство, намагаючись маніпулювати розширенням НАТО до кордонів РФ і роблячи вигляд не розуміння, що фактично відбувалося не розширення Альянсу, а самовизначення демократичних держав, які хотіли піти таким шляхом і що НАТО приймає до свого складу лише ті держави, які самі просяться приєднатися до нього. Прилучені до НАТО за три роки до цього виступу В. Путіна Болгарія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина, Словенія та Естонія самі прагнули поповнити склад Альянсу, й у НАТО не було формальних причин (військовий конфлікт на території потенційного члена, невирішена територіальна суперечка) їм відмовити. Приєднання ж країн Східної Європи до НАТО зумовлювалося, перш за все, їхнім прагненням стати спокійно і безпекою та побоюванням саме Росії, її агресії.

Насправді ж, метою цих пафосних хитрощів було загальмування і скорочення розриву в новітніх озброєннях між РФ і США, вигравання часу для переозброєння і зміцнення ЗС Росії та економічного, енергетичного і дипломатичного тиску на держави Південної і Східної Європи, Близького Сходу та Центральної Азії з метою залучення їх до військово-політичної орбіти впливів РФ.

Окремі претензії було висунуто В. Путіним й на адресу ОБСЄ, яку було звинувачено у втручанні у внутрішні справи інших країн, «тим більше нав'язування цим державам того, як вони повинні жити і розвиватися» [*Выступление ...*, 2007]. Отже, президент РФ намагався уникнути претензій ОБСЄ щодо дотримання в країнах-членах міжнародних норм у галузі прав людини (в РФ щойно відбувся геноцид у Чечні, прийняли дискримінаційний закон про неурядові організації, а також вбили опозиційну журналістку А. Політковську)!

Зрештою В. Путін завершив свою 32-х хвилинну промову тим, чим і був просякнутий увесь його виступ — ультиматумом і поставою

несли зобов'язань їх не створювати. Відтак він фактично натякав про намір Росії вийти з цього Договору.

світового співтовариства перед фактом того, що РФ, за потреби, нехтуватиме міжнародними нормами і зобов'язаннями. «Росія — країна з більш ніж тисячолітньою історією, і практично завжди вона користувалася привілеєм проводити незалежну зовнішню політику. Ми не збираємося зраджувати цій традиції і сьогодні», — заявив наприкінці він [*Виступление ...*, 2007].

«Я сиділа в першому ряду (...) і могла спостерігати за Путіним під час його виступу. Він говорив швидко, іноді вільно, мабуть сам написавши більшість, якщо не кожне слово, — згадувала канцлер ФРН А. Меркель. — Що мене особливо засмутило, так це його самозадоволення: ні слова про невіршені конфлікти біля його порога в Нагірному Карабаху, Молдові та Грузії, критика натівської місії в Сербії, але ні слова про звірства, здійснені сербами під час розпаду колишньої Югославії, ні слова про події у самій Росії» [Merkel, 2024].

Ця промова В. Путіна стала точкою відліку нової холодної війни, яку Росія, що зміцніла («встала з колін») на газові та нафтодолари, оголосила США і Заходу. Той виступ про руйнацію біполярного світу й неможливість існування однополярного, натомість, був більше подібний до промови людини з біполярним розладом (що, власне, і є ознакою психозу). Ця тирада свідчила про те, що Кремль готується до протистояння із так званим колективним Заходом. Невдовзі речник Кремля Д. Песков прокоментував виступ свого шефа заявою, що настав час для Росії кинути рукавичку.

Бурхлива, самовпевнена і сповнена ворожості атака глави РФ на США приголомшила десятки присутніх у залі західних міністрів і політиків, включаючи іранського ядерного переговорника Алі Ларіджані, міністра оборони США Роберта Гейтса, делегацію американського Конгресу та сенатора США від Республіканської партії Джона МакКейна.

Під час слів В. Путіна кілька членів американської делегації нахмурилися або відвели погляд, міністр оборони США сидів з кам'яним обличчям, а Д. МакКейн сказав потім *The Observer*, що ця промова була «найагресивнішою з виступів російського лідера з часів закінчення холодної війни», додавши, що вона була конфронтаційною, а деякі зауваження межували з параноєю [*Putin*, 2007]. Сенатор Д. Ліберман сказав, що більша частина звернення Путіна була «риторикою холодної війни», а його коментарі щодо Ірану — «обурливими» та «провокаційними» [Ricks & Whitlock, 2007]. Його колега Л. Грем

додав: «Якщо ви чекаєте, що Росія буде конструктивною щодо Ірану, забудьте про це» [Ricks & Whitlock, 2007]. В. Путін «за одну промову зробив більше, щоб об'єднати Європу та Америку, ніж усе, що ми могли б зробити за десять років», — сказав Л. Грем, маючи на увазі напруженість через війну в Іраку [Ricks & Whitlock, 2007]. Коли ж попросили прокоментувати Р. Гейтса, він усміхнувся та похитав головою.

Білий Дім відреагував різко. «Ми здивовані і розчаровані коментарями президента Путіна», — сказав у заяві речник Г. Джондро. «Його звинувачення помилкові. Ми очікуємо продовження співпраці з Росією у сферах, важливих для міжнародного співтовариства, таких як боротьба з тероризмом і зменшення поширення та загрози зброї масового знищення» [Ricks & Whitlock, 2007]. Генеральний секретар НАТО Яап де Гооп Сгеффер, який також був присутній на зустрічі, сказав, що він розчарований словами В. Путіна і додав, що НАТО і Сполучені Штати були відвертими у своїх комунікаціях з Москвою щодо розширення НАТО на схід і чітко дали зрозуміти, що такі кроки не слід тлумачити як загрозу безпеці [Ricks & Whitlock, 2007].

Виглядає досить дивним здивування західних політиків риторикою В. Путіна й складається враження, що досі вони не чули, не моніторили чи не зважали на його багаторічну подібну ж риторичку щодо однополярного світу в самій Росії та в країнах Глобального Півдня. Водночас слід відзначити, що вже на той час відбулися істотні зміни в американсько-російських відносинах. Дружба, яка народилася 2001 року, коли президент Д. Буш уперше зустрів В. Путіна і сказав, що зазирнув у душу колишнього полковника КДБ, зійшла нанівець, оскільки Кремль придушував політичну опозицію в Росії, використовував енергетичні ресурси країни для тиску на сусідів і розходився з Білим Домом через Ірак, Іран та інші проблеми [Ricks & Whitlock, 2007]. Тож Д. Буш дедалі більше відчував невдоволення В. Путіним і час від часу намагався спонукати його повернутися до демократії й покращити взаємини з сусідами, але отримував однозначну відсіч. Разом з тим Д. Буш не хотів примушувати свого російського колегу до більш прямої конфронтації через побоювання, що це відштовхне В. Путіна далі від Заходу, і ще й тому, що йому потрібна була допомога Росії, щоби натиснути на Іран, аби той відмовився від своєї ядерної програми.

Деякі європейські дипломати, які побажали залишитися анонімними, розцінили його напад на Сполучені Штати як превентивний захід,

щоб відвернути критику Росії, яка посилювалася тоді в європейських столицях. На додаток до триваючих репресій проти продемократичних груп і політичних опонентів, Росія викликала антагонізм у деяких столицях в Європі своїм використанням енергії як інструменту зовнішньої політики.

Чи не одразу після свого виступу у Мюнхені, В. Путін здійснив чергове політико-дипломатичне турне в країні Близького Сходу й 13 лютого, перебуваючи в столиці Йорданії Аммані, в контексті згадки про свою мюнхенську промову, зауважував, що в Москві все частіше й частіше переконувалися, що багато напрямків, які обрані американцями, багато інструментів, які ними застосовувалися щодо Росії, були спрямовані лише на одне — на досягнення своїх власних інтересів у відносинах із Росією. До звинувачень у Мюнхені в Аммані він додав ще й таке: почали використовувати неіснуючу російську загрозу для вибивання додаткових грошей з Конгресу Сполучених Штатів на військові потреби, для того, аби вести бойові дії в Іраку, в Афганістані, для того, щоб будувати дорогу систему протиракетної оборони.

Водночас В. Путін зауважив, що те, що прозвучало у Мюнхені, він тією чи іншою мірою вже неодноразово говорив у прямих бесідах американським колегам і для них (у сказаному тоді ним) нічого несподіваного та незвичайного, власне, не мало би бути. Він також висловив уїдливу приємність з того, що в мюнхенській залі просто в першому ряду сиділи саме представники і адміністрації, і парламенту Сполучених Штатів, зокрема сенатори. Водночас російський президент вказав і на свої очікування, що, мовляв, в Сполучених Штатах є люди, які його почують і намагатимуться вибудувувати з Росією стосунки на рівноправній основі та без менторського тону. Ну й, зрештою, В. Путін висловив глибоке переконання, що усе, що він говорив у Мюнхені,— це щира правда і що усе саме так, насправді, й відбувається у світі. Тож виходив він, за його ж словами, з того, що поступово будуть все ж таки відбуватися правильні, потрібні, позитивні зміни у світі.

Виходячи зі спонук своїх мюнхенських демаршів, В. Путін обурювався тим, що система балансу, система відносин у світі, як він вважав, порушувалася вже давно. «У нас і не було нового світоустрою, тому що ми здебільшого жили в умовах біполярної системи та протистояння двох великих наддержав та так званих таборів. І іншого світопорядку, демократичного, так і не було створено,— продовжував

він свою мюнхенську мантру. — І мені б хотілося, щоб — я вже щойно про це сказав — було почуте те, що я сказав прямо, відверто та чесно. Ще раз повторюю: про це взагалі скрізь усі говорять. Тільки хтось кулуарно, а я сказав про це відкрито та прямо» [*Ответы на вопросы ...*, 2007].

Натомість Кремль продовжував залякувати. Так в Огляді зовнішньої політики Російської Федерації від 27 березня 2007 р. МЗС РФ вказувало Латвії та Естонії (в контексті їхнього російськомовного населення), що кардинальне покращення їх політичного тла залежатиме від готовності партнерів враховувати російські інтереси й стурбованості. Йшлося, зокрема, й про питання договірно-правового оформлення кордонів РФ з Литвою та Естонією та можливих територіальних претензій. Державам-членам СНД згадалося, що вони є головним пріоритетом російської зовнішньої політики і саме там концентруються інтереси РФ в сфері безпеки та економіки. Окремо Білорусі, Казахстану та Україні нагадано про необхідність повноформатно інтегруватися до Єдиного економічного простору, що формувала Москва.

Осібнo наголошено, що Україна є ключовим стратегічним інтересом зовнішньої політики Росії. Усі різні геополітичні фактори тут вважалися у Кремлі наносними, що «має минуше значення і буде долатися за мірою становлення сучасної стійкої архітектури міжнародних відносин», а «стан російсько-українських відносин проєкціюється на процеси на всьому просторі СНД і на європейському континенті в цілому» [*Обзор ...*, 2007]. Відтак в МЗС РФ безапеляційно окреслили свої найближчі сфери впливу, ключовою з яких прямо визначалася Україна.

З цього приводу було надіслано недвозначний сигнал в бік Північноатлантичного Альянсу, який, як визнавав В. Путін, «залишається геополітичним і силовим фактором, що впливає на становище в сфері безпеки при наших кордонах» [*Обзор ...*, 2007]. Ба більше, Росія висунула цілком відкриту ультимативну погрозу, навіть не загорнуту в обгортку дипломатичної мови. «Розширювальні плани НАТО (у тому числі щодо прискороного прийому Грузії, України), наближення військової інфраструктури до російських кордонів (створення баз в Румунії та Болгарії), нератифікація Угоди про адаптацію ДЗЗСЄ [Договору про звичайні збройні сили в Європі] неминуче ускладнюють наші відносини», — наголошувалося в Огляді зовнішньої політики РФ [*Обзор ...*, 2007].

Зазначу принагідно, що незабаром (з липня 2007 р.) саме Російська Федерація запровадить однобічний мораторій на виконання Договору про звичайні збройні сили в Європі, що фактично призвело до ліквідації найбільш дієвого механізму контролю над звичайними озброєннями в Європі [Указ ..., 2007].

Тим часом у спектрі зусиль з об'єднання навколо Росії, перш за все держав-ізоїв з авторитарними системами правління, В. Путін відвідав у жовтні того ж року Іран. Даючи в Тегерані інтерв'ю Іранському держтелерадіо та інформаційній агенції IRNA (Islamic Republic News Agency), він окремо зупинився на питанні розширення НАТО на Схід й одразу ж наголосив, що в Кремлі до цього процесу ставляться вкрай негативно. Й, звісно, В. Путін не оминув нагоду обумовити свій концепт багатополярного світу. «Я особисто в цьому глибоко переконаний, що однополярний світ, навіть якщо хтось хотів би його реалізувати як модель, вже не відбувся, — наполягав він. — Можна констатувати, що цього не сталося. Ця ідея сама по собі вже на практиці не реалізована. Жодна світова держава, навіть найбільша, не може вирішити всі світові проблеми самостійно: не вистачить жодних ресурсів: ні фінансових, ні економічних, ні матеріальних у широкому розумінні цього слова, ні політичних. І це стає очевидним» [Інтерв'ю ..., 2007]. Приклади Афганістану та Іраку, на його думку, лише підтверджували цю тезу. На противагу ж він, як і задумано було з пропагандистською метою, пропонував посилити роль і значення ООН, яка й дала США і союзникам мандат на проведення там антитерористичних операцій.

Шпаринка облудливої маніпуляції полягала в тому, що В. Путіну, як нікому іншому, було відомо, що власних збройних потуг ця міжнародна організація не має, а отже була і залишається безсилою у приборканні потужних озброєних і агресивних руйників сталості чи то локального, чи то планетарного обширу, а отже його геополітичний маневр полягав у тому, аби в перспективі вичавити США (НАТО) з безпекового порядку денного й, з подачі тієї ж ООН, заповнили вакуум, що утворився би, і розпочати опановувати глобальний простір російськими силами, засобами і впливами.

Довго очікувати початку поетапного втілення в життя подібної геостратегії та показового прикладу того, що погрози і виклики В. Путіна, які було комплексно викладено ним у Мюнхені — не порожні слова, а нова холодна війна — не політичний блеф і не примара з минулого, не довелося. Вже наступного (2008-го) року РФ чи не одра-

зу ж завдала потужного попереджувального удару по російсько-українських взаєминах у військовій сфері, денонсувавши 12 лютого угоду з Україною про засоби попередження про ракетний напад і контроль космічного простору [Урядовий ..., 2008]. У квітні через тиск Кремля Україні та Грузії на Бухарестському саміті НАТО відмовлять у приєднанні до програми вступу до Альянсу. Саме там В. Путін виголосив в бік Д. Буша свою, тепер вже знакову, тираду про Україну. «Ти ж розумієш, Джордже, що Україна — це навіть не держава! Що таке Україна? Частина її територій — це Східна Європа, а частина, і значна, подарована нами!», — пригрозив розлючений В. Путін на закритому засіданні Ради «Росія–НАТО» і додав, що у випадку вступу в НАТО Україна припинить своє існування як єдина держава [Путін ..., 2008]. Тобто фактично він пригрозив, що Росія може почати відторгнення Криму і Східної України.

Прийняття рішення в Бухаресті не означало б остаточного вердикту Альянсу про членство, але з політичного погляду це стало б майже незворотним зобов'язанням щодо вступу обох країн до НАТО. Після 1999-го і 2004-го років це рішення стало б прелюдією до третього великого розширення НАТО. Канцлер ФРН А. Меркель, думка якої була однією з вирішальних, згадувала, що вона розуміла бажання країн Центральної та Східної Європи якнайшвидше стати членами НАТО, адже вони хотіли бути частиною західної спільноти після закінчення холодної війни й не було жодних сумнівів у тому, що Росія не могла запропонувати цим країнам те, чого вони так прагнули: свободу, самовизначення, процвітання. Проте, зауважувала вона водночас, НАТО та його держави-члени мали враховувати потенційний вплив кожного розширення на Альянс, його безпеку, стабільність та здатність функціонувати, а відтак прийняття нового члена мало не лише принести більше безпеки йому, а й НАТО.

Саме тому, пояснювала канцлер, існують критерії прийому країни, які враховують не лише її військовий потенціал, а й внутрішній устрій країни-кандидата. Це стосувалося, зокрема, України та Грузії. Ці проблеми полягали в наступному:

- Чорноморський флот ВМФ Росії був розміщений на Кримському півострові, який є частиною території України, і відповідний договір між Україною та Росією діяв до 2017 року. Жоден з кандидатів на вступ до НАТО ніколи не мав таких зв'язків з російськими військовими структурами. Крім того, на той час

лише меншість населення України підтримувала вступ країни до НАТО. У країні панував глибокий розкол;

- В Грузії існували неврегульовані територіальні конфлікти в Південній Осетії та Абхазії, які, за загальними правилами НАТО, були підставою для того, щоб не задовольнити бажання країни вступити до організації.

Отже, ситуація в цих двох країнах істотно відрізнялася від ситуації в країнах Центральної та Східної Європи, які вже вступили до НАТО. «Я подумала, — зазначала у спогадах А. Меркель, — що було б грубою недбалістю обговорювати статус ПДЧ для України та Грузії, не проаналізувавши також погляд Путіна на речі. З того часу, як Путін став президентом своєї країни в 2000 році, він зробив усе можливе, щоб Росія знову стала гравцем на міжнародній арені, якого ніхто не міг ігнорувати, особливо Сполучені Штати Америки.

Його не цікавили побудова демократичних структур або загальне процвітання через економіку, що добре функціонує, ні в своїй країні, ні в інших. Скоріше, він хотів спростувати той факт, що США вийшли переможцями з холодної війни. Він хотів, щоб після закінчення холодної війни Росія залишалася незамінним полюсом у багатополярному світі. Для досягнення цієї мети він спирався насамперед на свій досвід роботи у спецслужбах» [Merkel, 2024]. Вона також пригадувала, що в іншому контексті, проте дотичному до питання вступу України та Грузії до складу Альянсу, В. Путін сказав їй: «Ти не будеш канцлером вічно. І тоді вони стануть членами НАТО. І я хочу цьому запобігти» [Merkel, 2024].

Тож саме риторика і позиція В. Путіна почали впливати і вже мали вагу тиску на політику США і НАТО на європейському субконтиненті загалом і щодо пострадянського простору зокрема. Проте, як засвідчувала А. Меркель, «стало зрозуміло, що в НАТО немає спільної стратегії дій щодо Росії» [Merkel, 2024].

Публічна риторика В. Путіна періоду 2000–2008 рр., а надто його Мюнхенська промова 2007 року, коли він більш ніж прямо вказував на зміну подальшої зовнішньополітичної діяльності РФ, її перехід на агресивні рейки та до стратегії відновлення Холодної війни, створення блоку країн-сателітів (з т. зв. вісі зла) і демонтажу існуючої системи світової безпеки, є яскравим свідченням короткозорості світового та українського політикуму. Подальші агресії в Грузії, Сирії, Україні, на Близькому Сході і в Азійсько-Тихоокеанському регіо-

ні загалом, створення коаліції протистояння Заходу (РФ, КНД, Іран, КНДР, Венесуела та ін. на базі БРІКС і ШОС) є яскравим прикладом недалекоглядності світової спільноти.

1.2. «Однополярність» і «багатополярність» світу: наративи публічних маніпуляцій В. Путіна та Д. Медведєва (2008–2021 рр.)

«Однополярність» і «багатополярність/поліцентричність» світу: наративи публічних маніпуляцій Д. Медведєва (2008–2012 рр.)

Інавгурація нового (номінального) президента РФ 42-річного Д. Медведєва відбулася в Андріївському залі Кремля 7 травня 2008 року. Президент мав запропонувати кандидатуру прем'єр-міністра протягом двох тижнів, проте він того ж дня вніс персону В. Путіна для затвердження на посаді прем'єр-міністра. Коли 5 травня В. Путін формально залишав Кремль, аби невдовзі очолити уряд і переселитися до московського Білого Дому (будівлі уряду), він зауважив співробітникам президентської адміністрації на те, що в майбутні чотири роки й надалі залишатиметься дійсним господарем Кремля: «Попереду на нас чекає інтенсивна робота... Ми працюватимемо далі... Я впевнений, що ми досягнемо наших цілей» [Зілгалов, 2008].

Попри те, що насправді господарем Кремля і Росії залишався В. Путін, президент Д. Медведєв, згідно законодавства РФ, визначав і здійснював міжнародну політику країни, а це означає, що його публічна риторика і дії були цілком узгоджені з автократом (прем'єр-міністром) й представляли офіційну позицію держави — Російської Федерації.

Вже 5 червня 2008 р. Д. Медведєв у виступі в Берліні на зустрічі з представниками політичних, парламентських і громадських кіл Німеччини засвідчив продовження курсу В. Путіна, коли заявив, що «на зміну штучній біполярності приходять більш природня поліцентрична міжнародна система з опорою на Організацію Об'єднаних Націй» [Виступлення на зустрічі ..., 2008]. ООН же мусить модернізуватися, аби адекватно віддзеркалювати реалії сучасного багатополярного світу, вказував він, а звідси й необхідно реформувати Раду Безпеки. При цьому Д. Медведєв одразу ж застеріг від спроб замінити ООН «ексклюзивними форматами», явно натякаючи на НАТО, що матимуть для світового порядку абсолютно найруйнівніші наслідки. І натякнув на додачу, як попередження: «Росії не потрібні хаос і невизначеність

в сучасному світі. У нас немає жодних інтересів, які потрібно було б забезпечувати таким збоченим чином» [*Выступление на встрече ...*, 2008]. Це було очевидною погрозою і запевненням, що оголошена Заходу минулого року В. Путіним у Мюнхені нова холодна війна набуватиме нових обертів й, з притаманною для Кремля схибленістю та символічністю, її було знов проголошено на землі Німеччини.

12 липня 2008 р. Д. Медведєв затвердив нову Концепцію зовнішньої політики Росії, в якій було зафіксовано тенденцію до встановлення поліцентричного світопорядку та у принципах міжнародних відносин, а також багатовекторність, захист російських громадян, підтримку російського бізнесу в конкурентній боротьбі на світових ринках тощо. Було також вказано, що у міру подолання стримуючого впливу біполярної конфронтації дедалі більш голосно заявляє себе культурно-цивілізаційне різноманіття сучасного світу, який перебуває у народжуваній багатополарності [*Концепция ...*, 2008]. При цьому слід зауважити, що елементами зовнішньополітичної стратегії Росії, як 7 березня повідомляв офіційний представник МЗС РФ М. Каминін про перебіг роботи над цією Концепцією, були також виступи В. Путіна у Мюнхені в лютому 2007 р., перед дипкорпусом у листопаді 2007 р. і на розширеному засіданні Державної Ради на початку лютого 2008 року [*Ответ ...*, 2008].

8 серпня 2008 р. Росія провела проти Грузії так звану «операцію з примушення до миру», що увійшла в історію як п'ятиденна війна. Москва оголосила винним у розпалі війни Тбілісі, який нібито віддав наказ своїм військам розпочати обстріл і захоплення південно-осетинського Цхінвалу. Проте за два роки В. Путін зізнався, що причиною війни стали спроби Грузії переозброїти власну армію і намір вступити до НАТО [*After Georgia ...*, 2008]. «Якби не було переозброєння два роки тому, не було б й агресії та крові, яка там пролилася. Адже, між іншим, нашим партнерам про це говорили, зокрема й наші європейські друзі. І всі мовчали. І чим скінчилося? Довели до війни»,— зізнався В. Путін [*Владимир Путин ...*, 2010]. Отже, за його брехливою версією, в агресії Росії проти Грузії були винні європейці...

У цьому контексті окремої уваги заслуговують відповіді Д. Медведєва на запитання 12 вересня 2008 р. у Москві під час роботи міжнародного клубу «Валдай». Перш за все, він заявив, що не існує справедливо влаштованого світу, як і системи безпеки, що оптимально підтримує рівновагу у ньому. Тому, мовляв, слід вибудувати

іншу архітектуру безпеки, «та, що є, нас, у всякому випадку, Російську Федерацію не влаштовує»,— відверто заявив Д. Медведєв [*Стенографический отчет о встрече с участниками ...*, 2008]. Говорячи про безперспективність біполярної системи світу й абсолютну неспроможність впоратися з кризами так званої однополярної, він цинічно і глузливо поставив у приклад «маленьку, але горду державу» (Грузію), яка через зміцнення власної економіки і демократії та накачування воєнних м'язів, нібито розв'язала війну на Кавказі й поплатилася за це. А спонукала її до цього, за його трактуванням, «інша дуже велика держава, що претендує на те, щоби встановлювати основні правила світопорядку» [*Стенографический отчет о встрече с участниками ...*, 2008]. І в цьому натяку не важко впізнати вказівку Д. Медведєва на США. Тож саме через цей конфлікт він й, буцімто, втратив останні ілюзії з приводу надійності діючої системи безпеки.

Відтак Д. Медведєв переконував, що настав час створити нову систему світової безпеки, що відповідає би міжнародному праву. І кавказька криза мала би показати американцям якими можуть бути геополітичні наслідки з перемоги у тій війні Росії. Розшифрування словесної формули було надано одразу ж: «Тому світ не може бути однополярним. Він повинен включати в себе різні полюси. Поліцентричний світ — це єдиний спосіб його збереження на роки вперед.

Ну і, нарешті, у Росії в цьому світі своє власне місце, якщо хочете, своя місія як великої держави, як постійного члена Ради Безпеки, як учасника “Групи восьми”, як економіки, що швидко розвивається. І всі свої завдання ми, звісно, будемо організовувати з цим розумінням. Я вже говорив про це, повторю і в цій аудиторії: у Росії є зони, в яких знаходяться її інтереси. Заперечувати це безглуздо, а в деяких ситуаціях просто шкідливо. [...] Тому світ змінився практично одразу після цих подій» [*Стенографический отчет о встрече с участниками ...*, 2008]. Чи усвідомлював цей новий виклик-погрозу Кремля Захід після киненої йому пальцівки у Мюнхені 2007-го — навряд чи...

Далі Д. Медведєв вказав, що стратегічний поліцентричний початок багатополлярності Росія закладатиме через держави Азійського регіону. Мета — зорганізування низки великих, серйозних політичних гравців, що володіють низкою різних економічних майданчиків. При цьому він окреслив російські зони впливів та особливих інтересів Росії на той час — сусідні держави в пріоритеті (усі без винятків), адже,

за його словами, неможливо аби у Росії був один шлях, а у її сусідів — інший. Пролунало й попередження про захист будь-де росіян, незважаючи на репутаційні чи економічні втрати.

За запитання про схвалення ним погроз в бік деяких країн з боку Москви щодо можливого їхнього намагання вступити до НАТО, Д. Медведєв одразу відповів схвально, додавши, що НАТО свого часу злякалося Росії й зробило велику помилку, коли не прийнято її до свого складу. А іншою помилкою НАТО є те, що двері Альянсу відчинені для інших, а це несе загрози для поточного світового ладу й, зокрема, щодо пострадянських держав. Безпосередньо малася на увазі й була чітко вказана одна — Україна. Й у приклад можливих наслідків для неї було показово вказано на долю Грузії. Д. Медведєв прямо сказав, що у випадку отримання Києвом навіть ПДЧ НАТО Москва ані на секунду не тягнутиме зі збройним нападом, позаяк то буде загрозою і приниженням для Росії й ніхто не повинен мати сумнівів, що Кремль того не стерпить.

Російський президент також завірив, що його адміністрація й далі розширюватиме БРІК й розвиватиме ОДКБ, а керівництво великих держав мусить розуміти ціну, яку їм доведеться сплатити за спробу завадити Росії. І саме тому він, як президент, на нараді з керівництвом міністерств оборони і фінансів обговорював процес переозброєння російської армії. Водночас він вкотре застеріг на прикладі війни Росії проти Грузії, що позиція «росіяни не сунуться», позаяк «в них нині немає можливостей», є явним зовнішньополітичним прорахунком і дипломатичною помилкою з боку США. Д. Медведєв також знову вдався до погроз на кшталт вислову: «Я не вважаю, що фаза протистояння буде тривалою. З нашого боку аж точно немає ніякого інтересу до цього. Навпаки, ми неодноразово говорили, що готові йти так далеко, наскільки готові наші партнери. Зовнішня політика мусить бути прагматичною» [*Стенографический отчет о встрече с участниками ...*, 2008].

Фактично президент РФ підтвердив, що Росія взяла рішучий курс на позиціонування себе на міжнародній арені як держави антистатус-кво, що започаткувала нову Холодну війну і що рішуче налаштована на руйнації існуючої системи світової безпеки (19 вересня у Кремлі він навіть заявить, що вона вже взламана [*Стенографический отчёт о встрече с представителями ...*, 2008]), а значить — на розпалювання глобальних конфліктів. Як покаже найближче десятиліття — ця ри-

торика Кремля не була порожньою, але воно засвідчить й про те, що сусіди РФ (зокрема Україна⁹), НАТО і Захід не сприйняли її всерйоз...

Коли ж Д. Медведєв за кілька днів (19 вересня) говорив у Кремлі на зустрічі з представниками громадських організацій про уроки війни з Грузією (яку начебто спровокувало НАТО), про те, що вся геополітика кардинально змінилася і про те, що сучасна система безпеки вже взламана і виявила свою абсолютну неспроможність, то ключовою тезою між рядків звучало просування Кремлем свого проєкту нового великого європейського договору з безпеки. По суті це означало би зобов'язання нерозширення НАТО на Схід, визнання за Росією, яка сама приймає рішення й перетворилася з об'єкту на суб'єкт міжнародної політики, Східної Європи і пострадянського простору її зоною впливів, а у разі відмови, мовляв,— в Росії переможе той лад, який є найбільш характерним для російської держави,— авторитарний, що переростає в диктатуру.

Зрештою, Д. Медведєв прямо заявив: «Росія може існувати або як сильна держава, як глобальний гравець, або її не буде взагалі. По іншому Російська держава немислима... В нинішній же ситуації Росія зміцніла. Нам тільки потрібно скористатися всіма можливостями, що створюють таке зміцнення Росії» [*Стенографический отчёт о встрече с представителями ...*, 2008].

Подібною ж була його риторика й 8 жовтня на Конференції з питань світової політики в Евіані. Прикриваючись глобальними турботами про демілітаризацію, нежиттєздатність однополярного світу та зумовлених ним економічного егоїзму США (в тому числі й МВФ і СОТ) і гострої фази тривалої кризи усієї євроатлантичної політики, очільник РФ висував НАТО власні претензії на сфери впливу у східній та південно-східній Європі й окремо — щодо недопущення на-

⁹ Зауважу й на одній, здавалося б дрібній, деталі, з публічних маніпуляцій, але в напрямку дискредитації лідерів інших країн та ярликуванні з метою руйнування репутації окремих політичних фігур. Так, наприклад, того дня Д. Медведєв назвав президента Грузії М. Саакашвілі людиною абсолютно непередбачуваною та «людиною, обтяженою масою патологій, що, на жаль, перебуває у незбалансованому стані психічному..., що вживає наркотичні засоби» [*Стенографический отчет о встрече с участниками ...*, 2008]. У цьому контексті нагадаю, як згодом кремлівська пропаганда поширюватиме, наприклад, також і наклепи про нібито алкогольну залежність П. Порошенка чи про нібито наркотичну залежність В. Зеленського – президентів України.

дання ПДЧ Україні та Грузії. Тож натяк був більш ніж однозначним з додачею потреби декому зробити висновки з неповносправності так званого НАТО-центризму. При цьому Д. Медведєв вкотре звинуватив США в користуванні параноїдальною советологією, яка збуджує проєкції фантомів Радянського Союзу щодо Росії.

І така риторика подіяла. Власне, тогочасна канцлер ФРН у своїх спогадах пояснювала логіку своєї позиції (яку прийняв загалом Альянс) щодо надання ПДЧ так:

- Україна та Грузія, з одного боку, навіть якби були б тоді на шляху до НАТО зі статусом ПДЧ, ще не могли б скористатися гарантіями безпеки, передбаченими статтею 5 Договору НАТО;
- було ілюзією припущення, що статус ПДЧ захистив би Україну та Грузію від агресії В. Путіна, що цей статус мав би такий стримуючий ефект і що в Москві сприйняли би такий розвиток подій, нічого не роблячи;
- в той момент, у надзвичайній ситуації, країни НАТО не відповіли б військовим чином — матеріальними засобами та військами — і не втрутилися б у події у разі агресії Росії;
- «Чи можна було б уявити, що я, як федеральний канцлер, звернулася б до німецького Бундестагу за таким мандатом для наших збройних сил і отримала б більшість голосів “за”? У 2008-му? Якщо так, то з якими наслідками? А якщо ні, то з якими наслідками не лише для України та Грузії, а й для НАТО?» [Merkel, 2004];
- під час останньої експансії на схід новим країнам знадобилося не менше п’яти років, щоб стати членами Альянсу після набуття статусу ПДЧ, тож В. Путін просто безумовно не пропустив би час між рішенням про ПДЧ і початком членства України та Грузії й розпочав би війну проти них (припущення, що цього не сталося б, зауважувала А. Меркель, — це видача бажаного за дійсне, політика, що заснована на принципі надії) [Merkel, 2024].

Відтак, виходячи з усіх цих причин, А. Меркель зокрема була переконана, що вона не могла тоді погодитися на статус ПДЧ для України та Грузії. Натомість, вона керувалася часом — тим, що В. Путін не вічний (в сенсі життя). «В результаті було досягнуто компромісу. Україна та Грузія не набули статусу ПДЧ, і в Альянсі не сталося розколу, як це було під час війни в Іраку, — пояснювала канцлер Німеч-

чини.— Я хотіла уникнути цього за будь-яку ціну... Компроміс був необхідний, навіть якщо, як і будь-який інший компроміс, він дався дорогою ціною [...].

У багатьох жителів Центральної та Східної Європи не було мотивації інвестувати у відносини з Росією. Здавалося, вони хотіли б, щоб ця країна просто зникла, щоб її не існувало. Я навряд чи могла їх звинувачувати, оскільки вони тривалий час страждали від радянської влади... [...] Але Росія, озброєна ядерною зброєю, існувала. Вона була і залишається геополітично незамінною, хоча б тому, що разом зі Сполученими Штатами Америки, Францією, Великобританією та Китаєм є одним із п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН, які мають право вето», — пояснювала А. Меркель [Merkel, 2024].

Тим часом у тому ж 2008-му році Москва розпочала новий звій багаторічної газової війни з Києвом, до вгамування якої було втягнуто Європейський Союз. У грудні ж того року Україні було остаточно відмовлено у приєднання до «Плану дій щодо набуття членства» в НАТО через небажання Німеччини та Франції псувати взаємини з Росією і прихід до влади у США Б. Обами, який побоювся загострювати протистояння з В. Путіним (формальним приводом для відмови Україні стала її політична нестабільність).

Водночас, апелюючи 8 жовтня до синдрому Косово та війни в Іраку, Д. Медведєв, той що де-юре віддав наказ розпочати війну проти Грузії й визнав відтяти від неї Абхазію і Південну Осетію «незалежними державами», облудно закликав рішуче відмовитися від війни як засобу та інструменту вирішення державної політики, дотримуватися принципу територіальної цілісності держав й визнання аморальним усілякого прагнення до домінування і до досягнення своїх цілей за рахунок інших держав та недопустимість нав'язування іншим державам власного національного права, як і рішень внутрішнього суду тощо.

Тож мову знов було зведено до принципів колективної самоорганізації у справедливому багатополлярному світі та зміцнення ролі ООН. Іншими словами, Росія погрозами вимагала своєї військово-політичної та фінансово-економічної сфери домінації в Євро-Атлантиці та гарантій своєї всеоб'ємної безпеки на довгі роки в юридично зобов'язуючій формі. Отже, йшлося про так званий великий європейський договір з безпеки, але з умовою ще й переоцінки адекватності створених євроструктур і «ремонт» європейської системи безпеки, яка нібито має лише одну альтернативу — подальшу деградацію, загострен-

ня кризи у сфері безпеки і кризи у сфері контролю над озброєннями [*Выступление на Конференции ...*, 2008].

Фактично ті ж тези пролунали й 5 листопада у Кремлі в Посланні президента Федеральним Зборам РФ, яке було просякнуте виправданнями агресії проти Грузії й звинуваченнями у бік США і НАТО, які нібито й намагаються встановити однополярний світ. Натомість, оперуючи введенням кораблів НАТО у Чорне море і звинувачуючи США в дестабілізації основ глобального порядку через «локальну авантюру тбіліського режиму», Д. Медведєв наказав оновити конфігурацію Збройних Сил РФ й оголосив про відмову Москви від обіцяного в міжнародних зобов'язаннях зняття з бойового чергування три полка ракетної дивізії в Козельську, яка мала би бути розформованою, а також про розгортання в Калінінградській області додаткового комплексу «Іскандер» і засобів радіоелектронного придушення ПРО.

Він ще раз підтвердив курс Росії на формування поліцентричної міжнародної системи з вимогою прийняття його проекту великого європейського договору безпеки, погрожуючи, водночас, Заходу міжнародним хаосом і практичною неможливістю зберегти міжнародний правопорядок, а також створенням нових проблем через поліцентричну діяльність Росії у форматах ШОС, БРІК, АТЕС, ЄврАзЕС в Латинській Америці та Африці [*Послание ...*, 2008].

Про такий поліцентричний формат, як наслідок, й йшлося і в заяві Д. Медведєва у Каракасі 27 листопада за підсумками російсько-венесуельських переговорів [*Заявление ...*, 2008], в інтерв'ю індійському телеканалу Doordarshan (दूरदर्शन) 4 грудня [*Интервью ...*, 2008], під час початку російсько-аргентинських переговорів у розширеному складі 10 грудня 2008 р. в Кремлі [*Начало ...*, 2008], у привітанні учасникам і гостям XV зустрічі голів держав та урядів Руху неприєднання 15 липня 2009 р. [*Приветствие ...*, 2009], під час зустрічі з президентом Венесуели У. Чавесом 10 вересня в Барвіхе, де гість назвав РФ супердержавою і заявив, що однополярний світ вже зруйновано та передав Д. Медведєву вітання від М. Каддафі (Лівія), А. Бутефліка (Алжир), Б. аль-Асада (Сирія), М. Ахмадінежада (Іран), С. Берлусконі (Італія) [*Заявления ...*, 2009; *Начало ...*, 2009], а також на прес-конференції Д. Медведєва за підсумками саміту G20 у Пітсбурзі 26 вересня [*Пресс-конференция ...*, 2009], під час російсько-індійських перемовин на вищому рівні з прем'єр-міністром Індії М. Сінгхом 7 грудня 2009 р. в Москві [*Российско-индийские ...*, 2009], у привітанні учас-

никам міжнародної парламентської конференції «Росія — Африка: горизонти співробітництва» 15 червня 2010 р. [*Приветствие ...*, 2010], на нараді з соціально-економічного розвитку Далекого Сходу і співробітництва з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону 2 липня у Хабаровську [*Стенографический отчёт о совещании ...*, 2010], у заяві для преси за підсумками російсько-китайських переговорів 27 вересня в Пекіні [*Заявления ...*, 2010], на зустрічі з учасниками Мюнхенської конференції з питань політики безпеки (за участі, зокрема, В. Ішінгера, А. Ротфельда, З. Бжезінського та ін.) 20 жовтня у Горках [*Стенографический ...*, 2010], у зверненні до читачів в'єтнамської газети *Nhân Dân* 30 жовтня 2010 р. [*Россия ...*, 2010], а також у Великому Кремлівському Палаці 8 лютого 2011 р. під час прийому вірчих грамот від послів Угорщини, Габона, Італії, Киргизстану, Малайзії, Польщі, Сьєра-Леоне, України, Чехії та Південно-Африканської Республіки [*Дмитрий Медведев ...*, 2011]. Як видно — географія, поліцентрична база російського геостратегічного спрямування РФ вже у ті часи — так званий Глобальний Південь.

Слід також згадати, що Державна Дума Російської Федерації у переддень прибуття президента В. Ющенко до Санкт-Петербурга¹⁰ вчоргове ухвалила Заяву з приводу недружньої політики України, в якій закликала розірвати Договір про дружбу та співробітництво з Україною в разі її приєднання до плану набуття членства в НАТО, а також РФ в односторонньому порядку відмовилася розпочати у червні 2008 р. переговори з Україною про умови виведення свого Чорноморського Флоту з Севастополя та Криму до 28 травня 2017 року.

Прикметно, що коли восени 2008 р. стало зрозумілим, що Україні так і не вдасться у найближчій перспективі суттєво зблизитися з ЄС та отримати ПДЧ щодо вступу в НАТО, Росією було припинено агресивний шантаж України торговельною і газовою гібридними війнами. Проте вже наступного року у переліку завдань Стратегії національної безпеки Російської Федерації до 2020 року, затвердженій указом президента РФ Д. Медведєва 12 травня 2009 р., з-поміж інших, з'явився пункт про можливість використання енергоресурсів як засобу шантажу інших країн задля досягнення стратегічних цілей Росії [*Стратегия ...*, 2009].

¹⁰ В. Ющенко прилетів до російських Соловків 5 червня 2008 р., аби вшанувати пам'ять репресованих українців, а вже наступного дня мав заплановану зустріч у Санкт-Петербурзі з новообраним президентом РФ.

В контексті російсько-українських взаємин у цей період, неможливо не згадати й зухвале, образливе звернення президента Росії Д. Медведєва до президента України В. Ющенка через Інтернет 11 серпня 2009 р. із критикою нібито антиросійського курсу України та з оголошенням про відмову направити посла РФ до Києва¹¹. «Те, що ми спостерігаємо в роки Вашого президентства, — заявив у відео-блогі президент РФ, — не можна сприймати інакше, як відхід української сторони від принципів дружби і партнерства з Росією, закріплених у Договорі 1997 року» [Москва ..., 2009]. Тоді Д. Медведєв, як приклади «антиросійського курсу», навів постачання Україною озброєнь до Грузії, труднощі у виконанні завдань Чорноморського флоту Росії у Криму, а також «лінії Ющенка на перегляд спільної історії». Складалося враження, що вища посадова особа у владі РФ намагалася спровокувати початок нової війни — тепер вже з Україною й, водночас, це було побічним посланням на адресу ЄС та НАТО з попередженням дотримання дистанції щодо питань Східної Європи. А вже під час перебування делегації МЗС України у Мюнхені (5–7 лютого 2010 р.), коли відбулася робоча зустріч міністрів закордонних справ України П. Порошенка та Російської Федерації С. Лаврова, останній від імені своєї держави елементарно попередив Україну, а по суті — просто поставив перед фактом, що Росія збирається до 2015 р. посилити бойову потугу свого Чорноморського флоту в Криму.

Тим часом 14 лютого 2010 р. наступним президентом України став кремлівський протеже В. Янукович¹². Вже 2 квітня він, на догоду Кремлю, ліквідував комісію з підготовки вступу України до НАТО, а у червні 2010 р. Київ оголосив про свою позаблокову політику, що було закріплено відповідним Законом «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року [Закон ..., 2010]. Саме тоді Москва розпочала форсувати свої приготування до остаточного розв'язання українського питання як найбільшої проблеми у відновленні геополітичних впливів Кремля та, через розширення своєї зони контролю на пострадянському просторі й у сирійсько-середземно-чорноморському трикутнику, усунути українську перешкоду

¹¹ Указ про призначення М. Зурабова послом Росії в Україні було підписано президентом РФ 13 серпня 2009 р., проте при цьому не було визначено дати вручення ним вірчих грамот.

¹² Інавгурація президента України В. Януковича відбулася 25 лютого 2010 р. у Києві.

на шляху до свого імперського відтворення й позиціонування Росії як світового гравця та арбітра водночас.

І хоча номінально від травня 2008 р. по травень 2012 р. на чолі РФ, внаслідок примітивного рокірування, стояв Д. Медведєв, під його президентською маскою швидкоплинних чотири роки завжди окреслено виднілася фігура прем'єр-міністра В. Путіна. Як вірно згодом зауважив сам В. Путін, «тоді Президент Медведєв — Дмитрій Анатольєвіч виконував обов'язки Президента Російської Федерації» [*Прямая линия ...*, 2014].

Варто зауважити й на вживаному Д. Медведєвим наративі «поліцентричність», що змінив уживану до цього В. Путіним «багатополярність», хоча й у сенсовому навантаженні (в розумінні геополітики Кремля) вони залишалися тотожними. Як людина з юридичною освітою, Д. Медведєв застосував його цілком свідомо (а в наступні роки цей наратив вживатиме й В. Путін, комбінуючи з «багатополярністю»), адже термін «поліцентризм» означав удосконалену стратегію процесів глобальних, національних і суспільних трансформацій, співвідношення і зміну об'єктивного та суб'єктивного факторів та характеру упорядкування тощо. Він спрямований на формування постглобального суспільного середовища, де мається на меті розмивання жорсткої ієрархії структурування світового порядку через гібридні взаємовтручання, які розмиватимуть усталені міжнародні правила, фрагментуватимуть глобальні безпекові структури, посилюючи децентралізацію її управлінської спроможності й сприяючи спонтанним процесам в міжнародній системі впливів і рівноваг [Вандам, 2002; Глазьев, 2017; Шедяков, 2012; Шедяков, 2023; Школьников, 2020; Charap & Priebe, 2023; Luttwak, 2001; Mintzberg, 2007]. Відтак стратегія на поліцентричність спрямована на те, аби глобальність ставала все більш багаторівневою і множинною, що вимагатиме для її нехаотизації варіативності зусиль, комплексних засобів і сукупності опор, а надто — в суспільствах чи регіонах, де переплітаються і стикаються культурно-цивілізаційні світи та множинні інтереси, що здатні спричинити нібито спонтанні суспільні вибухи чи з тліючих замиреннь розгорітися у потужні зіткнення та криваві війни.

Власне, президентський термін формального перебування Д. Медведєва у Кремлі (2008–2012) був лише дрібним демонстративним епізодом, вмонтованим в етапи безперервної тяглості влади В. Путіна та його прямого і безпосереднього правління Російською

Федерацією. По суті, цей миттєвий відео-кадр Медведєва був навмисною облудною вклейкою в історичний фільм-епопею Путіна між завершенням у 2008 р. етапу путінського форсованого відновлення Росії, коли відбувалося цементування автократичної системи правління в РФ і власної диктатури В. Путіна /2000–2007/ та формувалася заявка на новітні претензії Кремля до світової гегемонії (починаючи з Мюнхенської промови в лютому 2007 р. із заявою про початок падіння “однополярного” світу) і переходом в етап (2009/2010–2021 рр.) стратегії опертя на власні сили за умов «зростаючого тиску Заходу на Росію у відповідь на заяву Росії про свій суверенітет у зовнішньому світі». Саме у цьому епізоді в історії РФ й відбулася війна з Грузією як перша проба на дієвість міжнародного права і світового порядку, демонтаж яких цілеспрямовано і ґрунтовно готувався саме В. Путіним.

Насправді ж президенство Д. Медведєва і прем’єрство В. Путіна були лише перезарядженням і прелюдією до етапу наступних років його авторитарної системи, разом із війною в Сирії та окупацією українських Криму і частин Донецької й Луганської областей, а також поступовим розгортанням нової Холодної війни, включно з підготовкою Росії до повномасштабної війни супроти України, модернізацією ЗС РФ та вибудовою жорсткої дієвої вертикалі режиму диктатури, адаптацією фінансово-економічної системи та ВПК до передбачуваних всеосяжних санкцій з боку міжнародної демократії та формування політико-економічного блоку підтримки Москви на міжнародній арені у глобальному протистоянні РФ Заходу на світовій арені.

* * *

«Однополярність» і «багатополярність/поліцентричність» світу: наративи публічних маніпуляцій В. Путіна (2012–2021 рр.)

2012 року В. Путін офіційно знов повернувся у президентське крісло, проте насправді ніколи не втрачав віжки абсолютної влади в державі. Тимчасове формальне перебування на посаді прем’єр-міністра дозволило йому глибше безпосередньо вникнути у стан господарських, фінансових, військово-промислових і суспільно-соціальних справ в країні й остаточно здійснити кадрову рокировку в уряді та у всіх ланках на усіх рівнях виконавчої і місцевої влад. Ці кроки і заходи були тим паче доцільними після війни 2008 року з Грузією та накладених у зв’язку з цим на РФ санкцій, а також з огляду

на гранд-стратегію кремлівської геополітики щодо зміни планетарної системи безпеки та глобального порядку, яку конструював В. Путін. Він готував Росію, її громадськість, економіку, фінансову систему, воєнно-промисловий комплекс й збройні сили, а також пропагандистську і дезінформаційну машину міжнародного масштабу до протидії і руйнації імовірних ходів у відповідь з боку потенційних супротивників на глобальному рівні.

Слід зазначити, що 2012-го року у Москві вийшла друком книжечка під показовою назвою «Образ Победы», співавторами якої були новопризначений глава Адміністрації президента РФ А. Вайно, радник В. Путіна А. Кобяков і вчений В. Сараєв [Вайно & Кобяков & Сараєв, 2012b]. У ній, власне, відображено логіку мислення і «філософію» підходів оточення В. Путіна, який особисто підписав епіграф до книги, щодо зовнішньополітичних комбінацій у великій грі (як зазначають автори) на світовій шахівниці. Ключовим визначенням поведінкової політики Кремля на міжнародній арені авторами можна вважати фразу: «Дипломатія означає гру за допомогою погроз і залякування, хитрощів і умовлянь, торгівлі і перемовин, методів і прийомів розширення влади» [Вайно & Кобяков & Сараєв, 2012b, с. 11–15]. Формулювання, власне, висмикнуто з контексту книги Е. Рузвельт «Його очима» [Рузвельт, 1947], але говорить само за себе.

Уся конструкція наративів і схематичних підтекстів, що передувала цій книзі, публікувалася й раніше, але не зацікавила політологів. Так, у грудні 2011 р. у другій частині статті «Код ринку» А. Вайно, який був зазначений як здобувач РДГУ (насправді він тоді працював керівником протоколу прем'єр-міністра РФ В. Путіна), доктор економічних наук, кандидат біологічних наук А. Кобяков (насправді — заступник начальника управління президента РФ з зовнішньої політики) і кандидат технічних наук, лауреат премії уряду РФ в галузі науки та техніки, президент компанії “ГЛОВЕРС” В. Сараєв (насправді — заступник директора Інституту економічних стратегій РАН), йшлося про такий собі прилад “нооскоп”. Він нібито є кодом матеріалізації моменту переходу життя з простору під час, кодом дії до гармонізації життя і через його трансакцію (точки у просторі-часі-життя) відбувається матеріалізація [Вайно & Кобяков & Сараєв, 2011a]. У третій, завершальній частині статті робився прогноз, що «у найближчому майбутньому дизайнери часу прокладатимуть курс відповідно до протоколу — правил капіталізації, які створить еліта (superклас), орієнту-

ючись по НООСКОПУ» [Вайно & Кобяков & Сараєв, 2012a]. Тоді ж вийшла їхня стаття про попереджувальне управління складними системами [Вайно & Кобяков & Сараєв, 2011b], а у 2012-му ці путінські науковці опублікували вищезгадану книгу.

На одній зі сторінок розкривається значення тактики ведення війни, застосованої М. Кутузовим проти Наполеона Бонапарта при Бородіні нібито саме за принципом нооскопної теорії путіністів: «Наполеон вважав, що гру веде саме він, але вся гігантська гра Наполеона була лише фрагментом гри Кутузова, і Наполеон, сам того не підозрюючи, розігрував свою партію суворо в рамках Кутузовської п'єси. Наївний Бонапарт навіть не знав про існування таких рівнів гри» [Вайно & Кобяков & Сараєв, 2012b, с. 105]. Крім великих історичних ілюстрацій, у книзі є «дорожня карта нооскопа», а також розповідається, що цей прилад, призначений для отримання та реєстрації змін у біосфері та діяльності людства і був винайдений 2011 року в компанії “ГЛЮ-ВЕРС”, президентом якої й був В. Сараєв. Тож, проєктуючи нооскопну логіку радників В. Путіна на геостратегію, Україна, США і Захід ведуть політичну гру за сценарієм Кремля.

Крім того, у 2012 р. під авторством А. Е. Вайно було опубліковано статтю під знаковою назвою «Капіталізація майбутнього», в якій розповідалося про прилад для «вивчення колективної свідомості людства», що був призначений для «реєстрації навіть невидимого» тощо [Вайно, 2012]. Подекуди вона дослівно збігається з деякими абзацами з книги «Образ победы», а також зі статтею «Глобальна невизначеність». Ось витяг з неї, що має політичний підтекст в сенсі поглядів команди В. Путіна на глобальний світ тощо: «Як сенсорна, так і вся інша система сприйняття служить задачі побудови в мозку моделі зовнішнього світу, і ця модель часто схожа на комбінацію глобуса з політичною картою світу: зображені на ньому просторові відносини кардинально відмінні від способу його забарвлення. Спільним у зазначених трьох невизначеностях є співвідношення часу та простору, яке являє собою глобальну невизначеність. Перехід простору під час, а часу в простір — це кордон чи межа незвідомого, це шар часу, що переміщується, та простору, що несе різну інформацію» [Вайно, 2012, с. 42].

Йшлося, зокрема, про те, люди живуть у глибоко соціальному світі, постійно взаємодіючи з іншими людьми, а відтак існує загальний момент у ритуалізації поведінки з погляду еволюції видів та з погляду історії культури. Тож вищезгаданий протокол є механізмом структу-

рування хаосу, який формалізує ритуал та правила поведінки, а в дипломатії, як зауважують путінські радники, протокол означає сукупність правил, відповідно до яких у країні офіційні представники регулюють порядок різних дипломатичних церемоній. Найголовніше у цьому визначенні те, що під протоколом мається на увазі сукупність правил. Розширюючи це поняття на життя і ринок (в тому числі й в геополітичному сенсі), можна усвідомити, як зміна правил гри на ринку впливає на динаміку його поведінки. Відтак символічне уявлення (час) певних дій (простір) формує протокол.

Щоби накопичені активи звернулися до активного капіталу, необхідно в них вдихнути життя. Дух людини як джерело невизначеності, що рухає ринки, Макс Вебер (Max Weber) представляв у вигляді духу протестантської етики, а Вернер Зомбарт (Werner Sombart) — у вигляді капіталістичного духу, що складається з об'єднання підприємницького духу (що включає спрагу грошей, пристрасть до пригод, винахідливості тощо) та міщанського духу (схильності до розрахунку та обачності, розсудливості та господарності). Використовуючи ідеї концептуальної схеми Джоржа Сороса (George Soros) про рефлексивний взаємозв'язок мислення і дійсності, ідеї Ернандо де Сото (Hernando de Soto) про подвійну природу капіталу, аналіз динаміки міграції цінностей на основі співвідношення ринкової вартості та обороту, а також результати моделювання рефлексивних зв'язків ринку і все вищевикладене про невизначеності ринку, можна уявити модель формування співвідношень простору та часу [Вайно, 2012, с. 43–44].

У політичній науці існує низка метафор, стверджують автори, що характеризують цю властивість сучасного світу; наприклад, найпоширенішою метафорою є уявлення міжнародної кризи в якості “порохової діжки”. Прихована енергія кризогенності криється в науці та інноваціях: їх вплив може змінити як характер війни, так і зразки стратегічного мислення (зокрема квантова теорія та теорія відносності сприяли появі атомної зброї). Крім того, людське сприйняття реальності ґрунтується на наукових парадигмах, і нове розуміння навколишньої дійсності може сприяти інноваційному рішенню політичних дилем. Так виникає взаємозв'язок політики, стратегії і бачення майбутнього, що намічає орієнтири для суспільства і суперкласу: сенси і цінності та стратегічний прогноз формують образ бажаного майбутнього, звідки випливають національні інтереси, які, відповідно, взаємоформують національну стратегію і визначають національну політику.

Радники В. Путіна звернули увагу на те, що Центр вивчення складних процесів Університету національної безпеки США вважає, що в кризогенному світі Америці протистоїть новий клас складних стрімких викликів, які випереджають здатність системи управління відповісти на них і «виграти майбутнє». З цього було заключено, що надскладна структура цих викликів, обтяжена швидкістю змін, які протікають, є взаємопереплетеною, взаємозалежною мережею складних подій і реакцій на них ключових гравців. Таким чином така мережа зачіпає соціальні, економічні та політичні системи світу, що глобалізується й одночасно регіоналізується.

У Кремлі виводять таким чином, що випереджувальне управління — це система систем, яка включає:

- ✓ систему візуалізації передбачення;
- ✓ мережеву систему, що об'єднує передбачення з процесом політики;
- ✓ систему зворотного зв'язку.

Система ж візуалізації передбачення спрямована на сценарний аналіз розвитку передбачуваних подій, своєчасне попередження про головні події, що насуваються, і приведення в готовність вищих чиновників до потенційних наслідків. Своєю чергою, систематично організоване передбачення — це інструмент, відповідно до якого можна оцінити сценарії розвитку майбутніх подій та промодельовати можливі рішення для запобігання небажаним подіям. А позаяк в очікування — подвійна природа, то з одного боку, можна очікувати і слідувати очікуванням здійснення візуалізованих подій, з іншого — протидіяти небажаним подіям або не вірити в їх здійснення [Вайно, 2012, с. 46].

Пропонована довіреним радником В. Путіна нова парадигма попереджувального управління полягає у створенні «подушки безпеки» не за рахунок накопичення минулого, тобто капіталу минулих періодів, а за рахунок капіталізації майбутнього, причому капіталізації майбутнього саме в тих обсягах, які необхідні для запобігання майбутнім кризам. Отже, передовими інститутами трансформації на межі трьох середовищ — простору, часу та життя — є армія та розвідка, створені інновації апробуються ними в агресивному середовищі розвідувальних операцій та воєн, після чого найкращі зразки масштабуються за допомогою державного, корпоративного та соціального управління на нові продукти та послуги, що й трансформують код ринку [Вайно, 2012, с. 49–50].

Саме для реєстрації, у тому числі й того невидимого, в Росії у 2011 р. й був винайдений так званий «нооскоп» — прилад, що реєструє зміни у ноосфері і для отримання та реєстрації змін у біосфері й діяльності людства. Академік В. Вернадський, згадали у Кремлі, визначив «живу речовину» як сукупність тіл живих організмів у біосфері — найпотужнішу геологічну силу, що зростає з часом. Відповідно «натиск життя» проявляється в неоднорідній енергії зростання та розмноження у різних груп організмів.

Трансформоване у політичну площину, це розумілося, що у світі організмів у біосфері йде найжорстокіша боротьба за існування: не тільки за їжу, але і за необхідний газ, і ця боротьба є основною, позаяк вона нормує розмноження. Енергія ж людства, що спрямована на перетворення речовини в біосфері, яка використовується для переходу в новий якісний стан,— творить ноосферу. Саме на цій властивості мозкової діяльності заснований механізм роботи совісті (внутрішньої свідомості добра та зла, якою можна маніпулювати, змінювати і формувати так, як і фізичним станом). Усім цим можна керувати через спалах у свідомості, що відбувається на основі трансформації співвідношень часу та простору у роботі мозку. А фактором, що найбільше впливає на стан мозку здорової людини, є емоції, якими можливо управляти. Таким чином, вигаданим принципом нооскопу В. Путін та його оточення вважають, що можуть вивчати колективну свідомість людства і такою «науковою концепцією» підвищувати капіталізацію Російської Федерації на базі іноваційних технологій NBIC-конвергенції.

Отже досягнення своїх зовнішньополітичних цілей російське керівництво бачить як перемогу, якої можна досягти шляхом «переведення тіла гри в асиметричний стан». Іншими словами, Росія прагне створити таку ситуацію, до якої інші сторони міжнародних відносин будуть не готові. Наприклад, масове прибуття нелегальних мігрантів з Близького Сходу та Африки до Європи¹³. Задля перемоги Росія, що нездатна діяти в рамках міжнародних норм, вдається до зміни правил гри (метагри), яку у книзі «Образ победы» визначено як одну з основ успіху. «Метагру світової політики спрямовано на зміну правил гри старої світової політики. Ключові гравці метагри: держави, ТНК, со-

¹³ У 2015 році таких мігрантів було більше 1 млн. осіб, а з початку 2016 року – майже 315 тисяч осіб, що стало головною загрозою безпеці Європи, до якої європейські країни не були готові.

ціальні мережі. Теорія метагри, зазначає відомий німецький соціолог і політичний філософ, автор концепцій “рефлексивної модернізації” та “суспільства ризику” Ульріх Бек (Ulrich Beck), суперечить логіці очікуваних наслідків та логіці пропорційності, оскільки вона підпорядковується логіці зміни правил. Ставкою у метагрі є старий національно-державний порядок. Суттю метагри є плутанина простору та часу гри, різка зміна гравців, перехід гравців під час гри з однієї команди в іншу, і що найголовніше, зміна правил гри в ході самої гри», — узагальнюють довірені радники В. Путіна [Вайно & Кобяков & Сараєв, 2012b, с. 14].

В такий спосіб російське керівництво створює нові ситуації і, подібно корозії, розмиває світовий порядок, що добре прослідковується від Придністров'я, Абхазії і Південної Осетії до Криму, Донбасу, Близького Сходу та Африки тощо. У Німеччині та Великобританії Кремль користуватиметься суспільними настроями невдоволення впливом мігрантів, в Іспанії розігруватиме сепаратистську каталонську карту (в Британії — шотландську), а в Африці — спекулюючи на антиколоніальній темі, криваво придушуючи національно-визвольні прагнення народів в РФ (наприклад, чеченців) чи уйгурів в КНР; в США — політичною чи расовою поляризацією тощо.

Проте основним театром дій кремлівської зовнішньої політики на той час все ще залишатиметься Україна, що становитиме лише частину великої гри, націленої на досягнення планетарного лідерства через руйнацію світового порядку. Метагри, яка мала за мету встановлення глобалізаційного впливу Москви через боротьбу за зруйнування існуючого глобалізму, що передбачала розбурхування керованого хаосу з перспективою його приборкання новим порядком нового гегемона — Росії та її сателітів.

«Масштаб хаосу» або «розмір невизначеності стану» (соціальної) системи — пропорційний фізичним розмірам системи. Чим він більший, тим невизначеніша поведінка (соціальної) системи. Хаос створюється природним шляхом за допомогою збільшення розмірів частини єдиної системи, що самоорганізується, а потім, після досягнення якихось критичних рубежів, так само гаситься (теорія «турбулентної спіралі» або замкнутої траєкторії «дивного атрактора»). Проте соціальні процеси показують, що з хаосу в суспільстві не завжди народжується порядок, що порядок може виникнути не такий як очікувалося і прогнозувалося. Звідси в геополітиці виникла ідея керованого хаосу, що

поєднує нестійкість і вибірккову руйнівність із створенням нової геополітичної ситуації, бажаної для суб'єкта геополітичної експансії.

Геополітичну теорію «керованого хаосу» («контрольованої нестабільності та турбулентності») докладно розробляли свого часу, перш за все, Ф. Емері, З. Бжезинський, Д. Шарп та С. Манн. Одним з перших західних дослідників термін «геополітика хаосу» вжив І. Рамоне, який вважав, що з геополітичного погляду світ перебуває у стані великого хаосу. Йдеться, на його думку, про чудовисько з тисячею осіб, яке може прийняти будь-якої миті вигляд демографічної бомби, наркоманії, мафії, етнічного фанатизму, СНІДу, ОЗУ тощо. Усе це, попереджає дослідник, становить загрозу планетарного масштабу [Рамоне, 2001, с. 5, 15]. Справжня цінність теорії хаосу перебуває у сфері національної стратегії. Міжнародне середовище є чудовим прикладом хаотичної системи, де «самоорганізована критичність» проявляється в тому, що наймізерніші відхилення на початку руху, політичного процесу можуть призвести до величезних відмінностей пізніше — іншими словами, крихітні причини можуть викликати непропорційний ефект у політиці через певний інтервал часу.

У 1992 р. на конференції в Інституті міждисциплінарних досліджень Санта-Фе С. Манн виступив з доповіддю «Теорія хаосу та стратегічне мислення», в якій застосував цю теорію до аналізу геополітики. Того ж року ним було опубліковано однойменну наукову статтю, де викладалися основні тези теорії керованого хаосу [Mann, 1992, р. 54–68]. Відповідно до цієї теорії, необхідно розробити та застосувати засоби, які призведуть до стану керованого хаосу в національних економіках та соціальній сфері, тобто економічне та соціальне життя тієї чи іншої території (країни) перестане підкорятися певним правилам, законам, моральним імперативам...

Зовнішнє «управління хаосом» полягає у тому, щоб поширити свій («правильний») порядок на новий об'єкт, попередньо зруйнувавши існуючі всередині нього старі зв'язки, закони та норми. Утім умовний «хаос» не завжди передбачає другим кроком встановлення нового порядку. Початкова мета може полягати в ослабленні супротивника, розхитуванні основ старого порядку.

Подання міжнародної кризи як «порохової діжки», з погляду С. Манна, є найбільш поширеним проявом «самоорганізованої критичності». Отже, ключ до успішної світової політики — у визначенні та вмілому використанні цього критичного стану. В одних випадках

слід уникати цього стану, в інших — заохочувати його та шукати шляхи політичної перебудови. Кінцевою ж метою політиків як стратегів, наголошує С. Манн, є важливість здобуття тріумфу [Манн, 2007].

Відтак необхідно стати над хаотичною природою того, що відбувається, і нав'язати своє мистецтво дипломатії чи війни, але спершу треба сприймати світ таким, яким він є, а не таким, яким би хотілося його бачити. Треба бути відкритим перед можливістю посилювати та експлуатувати критичність, якщо це відповідає національним інтересам. Національний інтерес має бути пріоритетнішим за міжнародну стабільність й тому, за потреби, необхідно вживати заходів для посилення хаосу. Справжньою ж метою національної стратегії є формування широкого контексту безпекових питань, спрямованого на досягнення в кінцевому підсумку бажаного стану. Для цього має бути створена самоорганізуюча критичність на основі конфліктної енергії людей, яка породжується за допомогою ідеології, що відіграє роль програмного людського вірусу. «У технотронному суспільстві бачиться тренд у бік агрегації мільйонів індивідуально підтримуваних неорганізованих громадян, які легко досяжні для магнетичних і привабливих особистостей, і ефективному експлуатацію останніми нових комунікаційних технологій з метою маніпулювання емоціями і контролю над розумом»,— зауважував З. Бжезинський [Brzezinski, 1970, s. 45].

В. Путін опановував принципи керованого хаосу як теоретично, так і практично й поволі розширював їх до застосунку у своїй стратегії глобальної політики. В його розумінні також було стереотипне уявлення, що перед зовнішніми загрозами Росії властиво періодично стискатися, а потім, накопичивши духовні і матеріальні сили, стрибкоподібно розширяться. І цей час, як він вважав, настав.

Повернувшись 2012 року у статус президента РФ, В. Путін одразу ж у день своєї чергової інавгурації 7 травня підписав Указ «Про заходи щодо реалізації зовнішньополітичного курсу Російської Федерації», який позначив основні орієнтири підвищення ефективності діяльності російської дипломатії на користь зміцнення позицій РФ у світі в процесі становлення нової поліцентричної системи міжнародних відносин [Основные ..., 2012].

У ньому, зокрема, МЗС РФ доручалося активно задіяти різні форми багатосторонньої дипломатії, включаючи БРІКС, G20, G8, Шанхайську організацію співробітництва:

- допомагати становленню окупованих Абхазії та Північної Осетії;
- сприяти вступу в силу і практичній реалізації Договору про зону вільної торгівлі між країнами СНД від 18 жовтня 2011 р.;
- сприяти поглибленню євразійської інтеграції в рамках Митного союзу та Єдиного економічного простору Російської Федерації, Білорусі та Казахстану й створення до 1 січня 2015 р. Євразійського економічного союзу;
- зміцнювати ОДКБ;
- просувати ініціативи з формування в Азійсько-Тихоокеанському регіоні нової архітектури безпеки;
- просувати російські позиції в рамках АСЕАН й поглибити стратегічну взаємодію з Китаєм, Індією та В'єтнамом;
- надати сприяння Афганістану;
- просувати російські інтереси в Латинській Америці та Африці (з особливим акцентом на Близький Схід і держави Північної Африки);
- закріпити присутність РФ в Арктиці та Антарктиці.

У відносинах з Європейським Союзом, зокрема, доручалося виступати за досягнення стратегічної мети — створення єдиного економічного та людського простору від Атлантичного до Тихого океану.

У взаєминах із США указ передбачав «поєднану реалізацію» Договору з США про обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ДСНО), а також проводити курс на підтримку стабільної та передбачуваної взаємодії на основі принципів рівноправності, невтручання у внутрішні справи та вести активну роботу з метою недопущення запровадження односторонніх екстериторіальних санкцій Сполученими Штатами Америки проти російських юридичних та фізичних осіб [Указ ..., 2012].

Вже 30 серпня під час вітальної промови до учасників і гостей XVI зустрічі глав держав та урядів Руху неприєднання В. Путін, зазначаючи на провідну роль ООН в обговоренні та пошуку відповідей на ці виклики сучасності, водночас й заперечив власні слова, заявивши, що однак у поліцентричному світопорядку, що формується, дуже затребувані й інші форми багатосторонньої взаємодії задля досягнення довіри та стабільності у глобальному масштабі. При цьому він недвозначно і провокативно вказав, що ці інші форми (поза ООН, вочевидь) й мають провадити країни Руху неприєднання, позаяк, мовляв, вони

складають понад половину держав світу, у тому числі ті, що найбільш динамічно розвиваються.

Але, водночас, він бльознірськи додав, що збалансована зовнішня політика РФ прагне створення єдиного простору безпеки без розділових ліній, що безумовно було закидом в бік Заходу й натяком на шлях Кремля до альтернативної (інакшої) конфігурації планетарної фінансово-економічної і геополітично-безпекової дійсності під проводом Росії [*Учасникам ...*, 2012].

«Зараз ми живемо за часів змін, тому що відбувається інша структуризація світової економіки, з'являються нові лідери у світовій економіці», — продовжив він свою думку 10 грудня на зустрічі з довіреними особами, які підтримали його у період виборчої кампанії [*Встреча ...*, 2012]. Серед таких він назвав, перш за все, країни БРІКС — Бразилію, Росію, Індію, Китай і Південну Африку, а також держави Азійсько-Тихоокеанського регіону. Відтак, стверджував він, у найближчі 10 років (тобто у 2022-му році) «відбудеться зміна лідера у світовій економіці, а це неминуче, просто по факту, призведе до перерозподілу ваги країн у світовій політиці. [...] Питання тільки, як це відбудеться: чи буде для нинішніх діючих лідерів це “жорстка” чи “м'яка” посадка, що за цим настане, як будуть себе поводити нові лідери. Безумовно, Росія повинна знайти себе в цій трансформації, своє місце, ствердити його» [*Встреча ...*, 2012]. Як бачимо, у прогнозі, що більше викладено як ціль, В. Путіним неприховано і зумисно було закладено й очевидні риси погрози на адресу тогочасного провідного політикуму Заходу, а характер сказаного виразно вказував на справжню геополітичну мету Кремля. Як вже відомо, марення В. Путіна залишилися уявою його хворобливих амбіцій, що не справдилися.

Тоді ж В. Путін вкотре викрив сам себе в облудливій софістиці: «Я і раніше завжди говорив, що комусь здавалося, що світ став однополярним. Нічого подібного не відбулося — 15 років тому не було, а нині тим паче. Вже немає жодної, напевно, людини, яка говорила би про те, що світ однополярний. Він багатополарний і зміцнюється в такій якості» [*Встреча ...*, 2012]. Схоже на напад деменції, адже така людина була. І нею (цією людиною) був — сам В. Путін, який від 2000-го року щороку на різних міжнародних майданчиках стверджував на необхідності демонтажу існуючого однополярного світу як до цього часу (грудень 2012 р.), так і після нього. Тож В. Пу-

тін стверджував, що вже у 2012-му році світ був багатополярним, а не однополярним.

Незабаром, 12 грудня у Постанові до Федеральних Зборів від повторив: «Для всіх абсолютно очевидно, що світ зміцнився саме у своїй багатополярності», а відтак «на тлі суперечливих процесів, що протікають у світі, інтереси нації вимагають від нас рішучих дій». Тож, згадуючи про інтеграційні процеси в глобальній Атлантиці (обох Америках), В. Путін вказує на шлях альтернативної інтеграції, що полягає не лише у керованих Москвою серед країн СНД Митному союзі та Єдиному економічному просторі Росії, Білорусі і Казахстану, а й у створенні глобальнішого — Євро-Азійського економічного союзу [*Послание ...*, 2012].

З настанням 2013 року в Москві вже вважали, що настав час скорочення можливостей історичного Заходу домінувати у світовій економіці та політиці. У цьому контексті 26 лютого 2013 р. голова російського уряду Д. Медведев зазначив у Гавані кубинському інформагентству Prensa Latina, що Росія також докладатиме зусиль до денонсації класичної (Бреттон-Вудської) «несправедливої» міжнародної фінансової системи та ключової ролі в ній держави й економіки, що є емітентом вільно конвертованої і світової резервної валюти [*Entrevista*, 2013]. Йшлося, звісно, про долар і США. Тож РФ, за його словами, домагатиметься «встановлення більш справедливого, більш сучасного фінансового правопорядку на нашій планеті», включно з моделлю економічного співробітництва, що мусить бути поліцентричною [*Интервью ...*, 2013]. РФ та інші держави «хотять брати участь у прийнятті ключових фінансових рішень» (чого, мовляв, їм не давали робити в рамках МВФ і Всесвітнього банку) і тому «в результаті узгоджених дій Росії, Китайської Народної Республіки, Індії, Бразилії, Південно-Африканської Республіки, цілої низки інших держав, з якими ми [РФ] співробітничали з цього приводу, ми змогли цю ситуацію змінити. І сьогодні цей баланс зрушився...» [*Интервью ...*, 2013]. Утім, у вересні того року В. Путін вже говоритиме, що бачить «спроби в той чи інший спосіб реанімувати однополярну уніфіковану модель світу, розмити інститут міжнародного права та національного суверенітету», який, до того ж, нібито несе «відмову від свого обличчя, від даного Богом, природою різноманіття світу» [*Заседание Международного ...*, 2013].

Потім (2014-го року) відбулися окупація і незаконна анексія Росією Криму, початок нею бойових дій на сході України, прихована участь РФ

у війнах на Близькому Сході та таємна співпраця з «Ісламською державою». Попри те, що окупація та анексія РФ Криму була не лише докормним актом агресії, а й історико-правовим фальсифікатом і міжнародним злочином [Гай-Нижник, 2017а; Гай-Нижник, 2022а], В. Путін у притаманному йому стилі перевернув дійсність й прив'язав події до власної моделі трактування міжнародного права. Він маніпулятивно перевернув міжнародний злочин Росії на гріхи США і НАТО. «У ситуації навколо України як у дзеркалі відбилися те, що відбувається зараз, та й відбувалося протягом останніх десятиліть у світі. Після зникнення біполярної системи на планеті не побільшало стабільності. Ключові та міжнародні інституції не зміцнюються, а часто, на жаль, деградують. Наші західні партнери на чолі зі Сполученими Штатами Америки воліють у своїй практичній політиці керуватися не міжнародним правом, а правом сильного,— заявив В. Путін в Кремлі 18 березня 2014 р. перед депутатами Державної Думи, членами Ради Федерації і керівниками регіонів Росії.— Вони повірили у свою обраність і винятковість, у те, що їм дозволено вирішувати долі світу, що праві можуть завжди бути тільки вони. Вони діють так, як їм заманеться: то тут, то там застосовують силу проти суверенних держав, вибудовують коаліції за принципом “хто не з нами, той проти нас”. Щоб надати агресії видимості законності, вибивають потрібні резолюції з міжнародних організацій, а якщо з якихось причин цього не виходить, ігнорують і Раду Безпеки ООН, і ООН в цілому» [*Обращение ...*, 2014]. Утім, цей уривок з його промови як у дзеркалі відображав саме обгортку і зміст політики Російської Федерації й В. Путін, знаючи про це, традиційно спробував прив'язати (прирівняти) дії Росії до дій Сполучених Штатів, маніпулюючи фактами й уникаючи незручних правових деталей і нюансів. Саме в такому руслі ним було згадано про події в колишній Югославії, Афганістані, Іраку, Лівії, ланцюг з «Арабських весен» та дві революції (Помаранчеву і Гідності) в Україні. Згодом В. Путін регулярно апелюватиме у власній редакції інтерпретаціями цих подій для виправдання міжнародних злочинів Росії.

Тоді ж, попри надумані наративи про державний переворот у Києві, терор щодо російськомовних громадян чи “неонацистський” київський режим тощо, він застосував формулу, за якою революції в Україні були не лише інспіровані Заходом, а й спрямовані проти Росії й проти інтеграційних процесів на євразійському просторі з метою розширення НАТО на схід і задля розміщення воєнної інфраструк-

тури поблизу російських кордонів. Запровадження ж санкцій Заходу проти Росії за її агресію 2014 р. проти України, В. Путін прирівняв із санкціями США і Заходу проти СРСР часів Холодної війни, а у випадку з Україною він заявив, що «західні партнери перейшли межу». «Наскільки потрібно втратити політичне чуття та почуття міри, щоби не передбачати всіх наслідків своїх дій. Росія опинилася на рубежі, від якого вже не могла відступити. Якщо до упору стискати пружину, вона колись із силою розіжметься. Потрібно пам'ятати про це завжди.

Сьогодні необхідно припинити істеріку, відмовитися від риторики холодної війни і визнати очевидну річ: Росія — самостійний, активний учасник міжнародного життя, у неї, як і в інших країн, є національні інтереси, які потрібно враховувати та поважати», — безапеляційно вказував він Заходу [*Обращение ...*, 2014]. Від тих пір ця софістична комбінація (з незначними змінами) застосовуватиметься В. Путіним щоразу для виправдання та прикриття зазіхань і злочинів його режиму і держави. При цьому президент Росії побічно вказав на держави, що попередньо були увідомлені Москвою про наміри РФ, подякувавши Китаю, «керівництво якого розглядало та розглядає ситуацію навколо України та Криму у всій її історичній та політичній повноті», та Індії — за «стриманість і об'єктивність» [*Обращение ...*, 2014].

При цьому В. Путін знову застеріг НАТО від просування в Україну, зауваживши її як свою історичну територію: «Ми проти того, щоб військовий альянс, а НАТО залишається при всіх внутрішніх процесах військовою організацією, ми проти того, щоб військова організація господарювала біля нашого паркану, поряд з нашим будинком чи на наших історичних територіях» [*Обращение ...*, 2014]. Погрозу було звернено й до офіційного Києва твердженням, що «на Україні живуть і житимуть мільйони російських людей, російськомовних громадян, і Росія завжди захищатиме їхні інтереси політичними, дипломатичними, правовими засобами». Тож, Україна має бути зацікавлена у гарантії прав та інтересів росіян, позаяк у цьому «запорука стабільності української державності та територіальної цілісності країни» [*Обращение ...*, 2014].

Він також наголосив, що чудово віддає собі звіт у наслідках і намірах, знає і готовий зіткнутися з зовнішньою протидією, але не має наміру відступати, попри погрози Заходу санкціями і наслідками. Свідченням серйозності його слів і намірів став ще один ляпас Заходу, ООН і міжнародному праву: В. Путін вніс до Федеральних Зборів

Конституційний закон про прийняття до складу Росії так званих двох нових суб'єктів Федерації: Республіки Крим та міста Севастополь, а також вказав ратифікувати підготовлений для підписання Договір про входження Республіки Крим та міста Севастополь до складу Російської Федерації.

За півтора місяці В. Путін публічно визнає, що «за спиною сил самооборони Криму» стояли російські військовослужбовці [*Прямая линия ...*, 2014]. Водночас вже тоді (17 квітня 2014 р.) він фактично вказував на найближчі загарбницькі зазіхання в Україні, коли говорив про інтереси росіян і російськомовних, а саме — про так звану “Новоросію”, до якої включив Харків, Луганськ, Донецьк, Херсон, Миколаїв та Одесу. Він також нагадав, що ще у своїй промові у Мюнхені 2007 року застерігав НАТО від просування на схід і саме це змушує Росію до дій у відповідь [*Прямая линия ...*, 2014].

При цьому В. Путін недвозначно надіслав застережне попередження Заходу, коли у прямому ефірі оголосив, що взаємини РФ і КНР перебувають на безпрецедентно високому рівні, в тому числі й в політичній сфері щодо оцінки міжнародного становища і безпеки у світі до ступеня союзництва, про що засвідчувало й започаткування спільних військових навчань на суходолі і в морі як в Китаї, так і в Російській Федерації [*Прямая линия ...*, 2014]. Згодом було згадано й про те, що РФ і КНР планомірно прямують до формування стратегічного російсько-китайського енергетичного альянсу, який слугуватиме несучою опорою енергобезпеки всього Азійсько-Тихоокеанського регіону [*Петербургский ...*, 2014]. Він також зазначив для уваги Заходу, що це надає Москві і Пекіну підставу вважати, що російсько-китайські відносини будуть суттєвим чинником у світовій політиці та істотно впливатимуть на сучасну архітектуру міжнародних відносин [*Прямая линия ...*, 2014].

За цим В. Путін порівняв захоплення Криму на противагу подіям в Іраку, Афганістані, Лівії тощо і натякнув, але прямим текстом: «Ось, на мій погляд, коли світ стає або хтось намагався зробити світ однополярним, тоді у цього єдиного полюса виникала ілюзія, що все можна вирішити лише за допомогою сили, а коли з'являється силовий баланс, тоді з'являється бажання домовлятися. [...] Штати, безумовно, є одним зі світових лідерів, в якийсь момент здалося, що вони є єдиними лідерами і складається така монополярна система. Сьогодні з'ясується, що це не так» [*Прямая линия ...*, 2014]. Тож у Кремлі було

вирішено, що воєнно-політичний баланс з НАТО досягнуто і цей факт змусить Альянс піти на компроміси з Кремлем у його далекосяжних планах (вимогах) перерозподілу сфер впливу на планеті.

Аналітики вважають, що головним проколом США стало намагання зробити з Росії партнера. Про це журналістам *The Daily Beast* розповів колишній начальник ЦРУ та Агенції національної безпеки США М. Гейден. «Питання не в тому, як багато ресурсів щодо збору інформації ми кинули на Росію. Питання у більш ширшій проблемі — аналітикам тяжко зрозуміти мислення Путіна. Тут наш держсекретар сказав, що це не холодна війна, це ситуація, де виграють всі. Але для Путіна це гра “все або нічого”», — сказав М. Гейден [ЦРУ ..., 2014]. Віце-президент *Atlantic Council* Д. Вілсон зазначав, що у 2008 р. аналітики ЦРУ не передбачили війну в Грузії, бо не розуміли, що Кремль не вважає Вашингтон ні другом, ні партнером. «Ми звикаємо до обурливої поведінки Росії, починаємо сприймати її як норму і в результаті її терпимо», — зауважив Д. Вілсон [ЦРУ ..., 2014]. Інший аналітик Д. Шиндлер підкреслював, що американські розвідники в своїх прогнозах користаються законами логіки і раціональності. Але Москва діє зовсім не логічно. «Путін вчинив не раціонально, ввійшовши в Крим так енергійно. Кремль міг би взяти Крим під контроль, застосувавши набагато менш прямолінійні і менш ризиковані методи. Але він віддав перевагу моделі, яка передбачає максимум можливих політичних ризиків», — сказав Д. Шиндлер [ЦРУ ..., 2014]. Німецьке видання *Deutsche Welle*, нагадаю, писало з цього приводу, що В. Путіна не лякають слова, а воювати за Україну Захід не поспішає¹⁴.

¹⁴ Регулярні війська РФ нараховували тоді 1 млн. осіб, натомість найбільша в Центрально-Східній Європі армія Польщі — 100 тис., не говорячи вже про Балтійські країни (від 5 до 10 тис. осіб). Загалом регулярні війська країн-членів НАТО в регіоні налічували 290 тис. осіб, тобто втричі менше, ніж у російській армії. У ключовій категорії повітряних сил перевага Росії була різкою: 1793 бойові літаки проти 112 у Польщі і 327 у країнах-членах НАТО в регіоні загалом. Із загального складу військ країн НАТО (3 млн. особового складу та 1,5 млн. з них — у Європі) в Центрально-Східній Європі та Балтії перебувало менш як 10% (300 тис.), із 28 баз НАТО 23 розташовувалися в Західній Європі і лише 5 — у Центрально-Східній Європі та Балтії. Американський військовий контингент було зосереджено майже виключно в Західній Європі (тільки в Нідерландах американських військових було більше, ніж в усіх країнах — членах НАТО в Центрально-Східній Європі і Балтії разом), з близько

На цій хвилі свавілля, за умов розгубленості і ступору Заходу після анексії Криму і початку війни Росії на українському Донбасі, В. Путін 23 травня 2014 р. заявляє про «колосальні геополітичні, технологічні і структурні зрушення», які засвідчують про те, що однополярна модель світового ладу не відбулася і що діяти у звичній системі координат в політиці, торгівлі, фінансах, культурі і поведінкових стандартах ні США, ані Заходу більше не вдасться [*Петербурзький ...*, 2014]. А ще на цій геоекономічній карті планети, що постійно змінюється, російський диктатор вказує на формування альтернативних центрів економічного зростання, торговельних та інвестиційних маршрутів, які розширюються. Малися на увазі такі геоекономічні проекти Москви, які в Кремлі завжди влаштовувалися з прихованими військово-політичними розрахунками, як Митний союз, БРИКС, ШОС, ЄСР та АТЕС. Й у цьому новому багатополлярному світі В. Путін вже причислив себе до «нових лідерів глобального розвитку» [*Петербурзький ...*, 2014].

При цьому на нараді послів і постійних представників РФ 1 липня, в контексті згадки про Україну, В. Путін не лише звинуватив Захід у спровокуванні цієї війни через його політику стримування і просування НАТО на схід, а й погрожував іншим державам під приводом «захисту прав росіян» як засобами політичними та економічними, так і застосуванням т. зв. «права на самооборону» [*Совещание ...*, 2014]. Відтак український сценарій, нібито викликаний кульмінацією негативних тенденцій у світових справах і дисбалансом у світовій економіці, у фінансах і торгівлі, у розмитті традиційних моральних і духовних цінностей, кремлівський диктатор загрожував спроектувати через дефіцит безпеки на Європу, Близький і Середній Схід, Південну Азію, Азійсько-Тихоокеанський регіон та Африку. Подібним пасажом він недвозначно окреслював сферу своїх геополітичних інтересів у боротьбі зі спробами «деяких країн» зберегти домінування у військовій сфері, в політиці, фінансах, економіці та ідеології як доказ того, що «однополярна модель світового улаштування не відбулася».

Він, принагідно, вказав на потребу створення в Європі, а надто — на пострадянському просторі, свого роду страхувальної сітки, аби там не відбулися іракський, лівійський, сирійський та український прецеденти у формі заразної хвороби. В Азійсько-Тихоокеан-

200 одиниць нестратегічної ядерної зброї в Центральній-Східній Європі та Балтії не було жодної [*Report ...*, 2014].

ському ж регіоні безпеку мали би перебрати на себе Росія та Китай у співпраці з Індією та В'єтнамом в рамках, знову ж таки, ШОС і БРІКС [*Совещание ...*, 2014]. В рамках останнього, особливу увагу у зовнішній політиці РФ було спрямовано й на Південну Америку — величезне джерело природних ресурсів, нафти і бокситів, прісної води і продовольства. Просування на південноамериканській континент й відрізання його від США та Європи також обгорталосся необхідністю формування нового, більш справедливого, поліцентричного світоустрою, аби запобігти численним викликам і загрозам від західних моделей, що нібито ведуть до нестабільності і хаосу у міжнародних справах. Саме такий посил В. Путін поширював напередодні свого візиту до Куби, Аргентини і Бразилії в липні 2014 року [*Интервью латиноамериканскому ...*, 2014].

У цій парадигмі нових правил гри чи гри поза правилами в системі світового ладу відбувався й черговий дискусійний клуб «Валдай» у Сочі, на якому В. Путін 24 жовтня прямо поставив світове співтовариство перед історичною розвилкою, перед вибором, до якого він усіх примушує здійснити. «Не забуватимемо, аналізуючи сьогоднішній стан, уроки історії. По-перше, зміна світового порядку (а явища саме такого масштабу ми спостерігаємо сьогодні), як правило, супроводжувалася якщо не глобальною війною, не глобальними зіткненнями, то ланцюжком інтенсивних конфліктів локального характеру. І, по-друге, світова політика — це насамперед економічне лідерство, питання війни та миру, гуманітарної сфери, включаючи права людини», — відверто натякав В. Путін [*Заседание Международного ...*, 2014].

Тож, знову згадуючи про так звану надійну страхувальну сітку, яка б вберегла світ від потрясінь, він намагався переконати всіх, що існуюча система глобальної і регіональної безпеки, яка нібито є ослабленою, роздробленою і деформованою, на це не здатна. І цю новітню сітку світової безпеки на противагу домінації Заходу (зокрема США), як мали би усі зрозуміти, спілітає саме він — В. Путін у спілці з новим головою КНР (від 2013 року) Сі Цзіньпіном. Головним же злочином НАТО було поширення світового диктату і нестабільності водночас, а полягав він у руйнуванні владилюбих В. Путіну диктаторів Іраку С. Хусейна і Лівії М. Каддафі, в антитерористичній операції в Афганістані й, нібито, у зрощенні бойовиків-терористів ІДІЛ та воєнізованої опозиції, що бореться у Сирії з пропутінським диктатором Б. аль-Асадом.

Утім диктатор В. Путін вже зауважував, що світова однополярність була лише моментом, а однополярний світ виявився апологією, апологетикою диктатури (вочевидь США) і виявився некомфортним, невідомим і важко керованим для самої Америки. Саме тому, мовляв, США намагається відтворити таку собі подобу квазідвополярної системи задля реконструкції американського лідерства, а місцем центра зла замість СРСР було визначено Іран (позаяк він прагнув здобути ядерні технології), Китай (як нібито першу економіку світу) та Росію (як ядерну наддержаву). Таким чином В. Путін вказав на власних союзників, що об'єднувалися для руйнування існуючого правопорядку, лише підмінив, за звичкою, поняття у процесі риторичних маніпуляцій. І в цьому руслі він звинуватив Захід у відродженні холодної війни, яку ж сам й оголосив насправді тому ж таки Заходу 2007 року у Мюнхені.

Нарікаючи на санкційну політику Заходу, В. Путін вкотре заявив, що Росія переорієнтовується на Схід, зокрема й в боротьбі проти долара, і саме з Азійсько-Тихоокеанського регіону почала формувати поліцентричний світ, який сам по собі не зміцнює стабільність, а навпаки. Тож він фактично агітує, аби у цій поліцентричності країни гуртувалися навколо Росії на системі взаємних зобов'язань і домовленостей, позаяк в інакшому випадкові ознаки світової анархії неухильно зростатимуть, в тому числі й на стику геополітичних інтересів великих держав або ж на межі культурно-історичних, економічних, цивілізаційних «материків». Лякалкою і прикладом він вкотре виставив Україну, де війна впливає на загальносвітовий розклад сил і цей конфлікт, попередив він, далеко не останній. Як наслідок – подальше наростання глобального хаосу.

Проте відповіді на питання якою могла б бути правова, політична, економічна основа нового (поліцентричного) світопорядку, що забезпечила б стабільність і безпеку, зберігаючи при цьому здорову конкуренцію, В. Путін не мав. Він, попри риторику про міжнародне право і верховенство у ньому ролі ООН, блюзнірськи стверджував, що «дискусія про критерії застосування сили ззовні вкрай складна» [*Заседание Международного ...*, 2014]. Але при цьому В. Путін на прикладі України фактично попереджав, що суверенні рішення держав без отримання згоди з боку РФ, зокрема й щодо економіки (як то її прагнення асоціюватися з ЄС чи співпраці з СОТ) загрожують великими проблемами для таких країн, в тому числі переворотами, хао-

сом і громадянськими війнами з величезними жертвами. Теж саме він проєктував і на розв'язання подій на Близькому Сході. Отже В. Путін прямо вказував Заходу, урядам країн та цілим регіонам, які Росія розглядає потенційно у сфері свого впливу, що «в протилежному випадку надії на мирний, стабільний розвиток виявляться небезпечною ілюзією, а нинішні потрясіння – передоднем краху світового порядку» [Заседание Международного ..., 2014].

В. Путін вважав доконаним фактом, що Росію Захід намагається ізолювати у світі [Заседание Международного ..., 2014], тож усі його дії на міжнародній арені, як і риторика, були спрямовані на забезпечення заздалегідь від подальшого її зачинення замком санкцій та руйнування західної цивілізаційно-політичної системи, що стала на заваді об'єднаному навколо Москви клубу диктаторів-автократів до встановлення свого контролю і домінування над процесами розвитку планети.

Перш за все, слід було також зупинити розширення або клонування НАТО на схід Європи і поза північною Атлантикою й саме тому В. Путін, не припиняючи говорити про прийдешній поліцентричний (багатополярний) світ, постійно наголошував на тому, що глобальна система безпеки, адекватна сучасним загрозам, мусить бути побудована на суверенітетах держав і позаблоковій основі [Мы ..., 2015]. Саме про це він особливо почав наполягати від 2015-го року, зокрема й на прес-конференції за участі канцлера ФРН А. Меркель 10 травня в Москві [Заявления ..., 2015] та 19 червня під час пленарного засідання ХІХ міжнародного економічного форуму у Санкт-Петербурзі [Пленарное ..., 2015].

Водночас, постійно згадуючи про ШОС і БРІКС, В. Путін представляв їх як альтернативу західному домінуванню (диктатурі) у глобальних фінансах та економіці, але усіляко намагався відвести підозру у прихованих геополітичних розрахунках і глобальних зазіханнях Кремля. Менше з тим, він загострював увагу на посиленні в рамках зазначених організацій глобальної ваги російсько-китайського тандему, що набуває особливого значення для збереження і зміцнення міжнародної і регіональної стабільності й безпеки, пошуку ефективних відповідей на глобальні виклики, [...] в просуванні принципів побудови архітектури неподільної безпеки і співробітництва в АТР [Азійсько-Тихоокеанському регіоні]» [Интервью информационным ..., 2015]. З цією метою вже у 2015 р. було взято курс на розширення

ШОС і БРІКС та щодо взаємointegraції Міжбанківського об'єднання Шанхайської організації, Євразійського банку розвитку, Азійського банку інфраструктурних інвестицій, Фонду шовкового шляху і Нового банку розвитку БРІКС [*Заседание Совета ...*, 2015], які практично перебували під патронатом Москви і Пекіна, за участі Нью Делі, Бразилія та Преторії.

В. Путін цілеспрямовано і монотонно просував ідеологему світового протистояння і глобального хаосу, до якого нібито ведуть планету США і Захід. Він знову (на «Валдаї» 22 жовтня 2015 р.) говорив про захід системи нерозповсюдження зброї масового ураження і початок нових перегонів озброєнь, звинувачуючи НАТО й виправдовуючи агресивну політику Росії, ядерні амбіції Ірану та гегемоністичні амбіції Китаю. Він також звинуватив США в подвійній грі з терористами «Ісламської держави», «Джабхат ан-Нусра» і залишками «Аль-Каїди» на Близькому Сході загалом і в Сирії зокрема [*Заседание Международного ...*, 2015].

У зв'язку, начебто, з цим, Москва на офіційне звернення диктатора Б. аль-Асада прийняла рішення про початок російської воєнної операції в Сирії. Водночас Росія знов відновила постачання озброєння Іраку й створила у Багдаді так званий інформаційний центр, до складу якого увійшли Іран, Росія, Сирія та Ірак і в рамках якого вівся не лише обмін інформацією, а й визначалися основні напрямки ведення і координації бойових дій на Близькому Сході.

Після жорстоких бомбардувань Алеппо, де загинула величезна кількість цивільного населення і терору Росії вдалося врятувати Б. Асада при владі, а також закріпити свої військові контингенти на двох базах: в морському порту Тартус і на Хмейміне – авіаційну. За півтора роки по тому В. Путін оголосив, що російські військові перебувають у Сирії «для того, щоби забезпечити інтереси Росії в цьому життєво важливому регіоні світу [...] і вони будуть там знаходитися до тих пір, поки це вигідно Росії» [*Прямая линия ...*, 2018]. Тож на сирійські бази було передислоковано не лише військові кораблі, підводний човен і бойову авіацію, а й ракетне озброєння, цілі бригади з російських підприємств оборонно-промислового комплексу для випробування й обкатки новітніх озброєнь у бойових умовах. Російські війська (значна кількість офіцерів і генералів) у Сирії також здобували безпосередній бойовий досвід сучасної війни, реальну практику налагодження зв'язку, розвідки, взаємодії між різними частинами і

з'єднаннями за умов бойових дій із забезпеченням ефективної роботи космічного угруповання, авіації, наземних сил, у тому числі сил спеціальних операцій. Росія готувалася до війни, до іншої війни... До тотальної війни з Україною і з НАТО у Східній Європі.

Майже за рік, після тривання нищівної воєнної операції Росії в Сирії, що носила геноцидний характер¹⁵, В. Путін вже закликав до тіснішої співпраці на Близькому Сході з НАТО (власне, з Туреччиною і США) на базі рішень міжнародного права і Статуту ООН. При цьому він знову намагався змістити фокус уваги на політику розширення НАТО на схід Європи як наслідок перемоги Заходу у холодній війні і розпаду СРСР [*Заседание Международного ...*, 2016]. Слід зауважити, що В. Путін елементарно ігнорував спростування його маніпуляцій. Так, наприклад, він уникнув зауваги американського екс-дипломата Д. Метлока на минулорічному «Валдаї», коли той публічно вказав йому, що кінець холодній війні прийшов задовго до розпаду СРСР і внаслідок перемовин у грудні 1989 р. між М. Горбачовим і Р. Рейганом, а останній ніколи не говорив, що США виграли у холодній війні. Натомість Радянський Союз розвалився внаслідок внутрішніх причин, а США, насправді, намагалися допомогти зберегти СРСР у формі добровільного союзу (про що свідчить дипломатія США 1991 року, зокрема, перемовини адміністрації США з Б. Єльциним, візит Д. Буша до Києва тощо) [*Заседание Международного ...*, 2015].

Тоді ж професор Колумбійського університету Р. Легвольд прилюдно закинув В. Путіну про продукування ним спотворених наративів з використанням паралелей холодної війни задля загострення і погіршення стосунків з Вашингтоном. «Російська інтерпретація зов-

¹⁵ Росія щонайменше тричі застосовувала в Сирії хімічну зброю: 30 жовтня 2016 р. в Аль-Хамаданії та 13 листопада 2016 р. в Карм ат-Тарраб, а потім 7 квітня 2018 р. у Думі [Доклад ..., 2018]. Ще у 2014 р. Організація з заборони хімічної зброї (ОЗХЗ) отримала мандат ООН на залучення експертів щодо необхідності «встановлення фактів, пов'язаних з твердженнями про застосування токсичних хімічних речовин, з повідомлень, хлору, у Сирійській Арабській Республіці» [ОPCW ..., 2018]. У 2017 р. термін мандату ОЗХЗ стік. Менше з тим, у 2018 р. у своєму звіті «місія зі встановлення фактів підтвердила “з великою ступеню впевненості” використання хлору, іприту та зарину в якості зброї» [ОPCW ..., 2018]. Проте Москва наклала вето на проєкт США з продовження мандату Спільного слідчого механізму ОЗХЗ–ООН, що дозволяло тим, хто застосовує зброю масового знищення уникати відповідальності за вбивства сотень людей за допомогою хімічних атак [Hamish ..., 2017].

нішньої політика США не тільки в тому, що були зроблені помилки і створені проблеми, про які Ви, пане Президенте, дуже чітко говорили в багатьох випадках, в тому числі у промові 2007 року в Мюнхені, але й в тому, що нещодавні події – це не просто помилкова, але зловмисна політика. [...] ...Це неправильна трактовка фундаментального імпульсу в засаді американської політики щодо Росії» [*Заседание Международного ...*, 2015]. Йшлося не лише про спотворену риторику В. Путіна, а й про інтерв'ю Н. Патрушева в «Российской газете» (2014), де той стверджував, що США прагне змінити режим в РФ, та про промову С. Лаврова в листопаді 2015 р. на Нараді з зовнішньої та оборонної політики тощо. Тож Р. Легвольд доводив: «Проте фактично вважається, що це, передусім, результат російської поведінки, надто в контексті української кризи, і що це продукт не просто міжнародних відносин або реакція Росії на зовнішній світ – це функція суті, природи російської політичної системи і режиму, так вважається. І російська поведінка визначається не взаємодією з зовнішнім світом, а невід'ємними елементами російської системи. Потрібні зовнішні вороги, щоби демократія не підбиралася до російських кордонів, – і також виправдання економічних труднощів в країні» [*Заседание Международного ...*, 2015]. Як правило, кремлівський диктатор демонстративно ігнорував подібні розвінчання або ж знову переводив розмову у потрібне йому русло, сповнене звичними для нього ж маніпулятивними наративами, що повторювалися з року в рік.

Так після «Арабської весни» та на тлі криз у Сирії та Іраку (з 2011 р.), Ємені (з 2014 р.), військової операції Росії в Сирії (з 2015 р.) та військової операції коаліційних сил арабських держав під керівництвом Саудівської Аравії в Ємені (з 2015 р.) тощо почала створюватися структура близькосхідної підсистеми взаємовпливів (нова регіональна система конкурентної багатополлярності). В її рамках за період від 2003 року по 2024 рік в регіоні сформувався та зміцнився свій вплив п'ять кросрегіональних держав: Єгипет, Ізраїль, Іран, Саудівська Аравія та Туреччина. Вони утворили геополітичний «п'ятикутник», який став складною за своєю структурою, характером зв'язків та особливостями середовища підсистемою міжнародних відносин. Крім того, ситуація посилювалася впливом та участю у регіональних конфліктах таких світових держав, як Росія, США, Китай, Великобританія, Франція. З попустительства Б. Обама В. Путін під приводом допомоги у боротьбі з ісламським тероризмом повернув Москву в коло

великих гравців на Близькому Сході й нелюдською жорстокістю своїх військ (надто – геноцидним борбардуванням Алеппо) відновив російську присутність у регіоні. Відсутність ідеологічного чинника радянської держави дозволило Росії зав'язати партнерські відносини навіть з тими країнами, які були традиційними союзниками західних країн (з Саудівською Аравією, ОАЕ, Йорданією, Кувейтом, Туреччиною та ін.), зокрема в енергетичній, військово-дипломатичній, гуманітарно-економічній, інформаційно-політичній та інших сферах¹⁶.

Тож на протривагу намаганням США і Заходу створити так зване «арабське НАТО», Росія почала будувати там власну близькосхідну регіональну коаліцію, пов'язуючи навколо себе Сирію, Іран, Ірак із побічним залученням Китаю. Іншою архітектурою в регіоні є створена ще 1981 року міжнародна організація під назвою Рада співробітництва країн Перської затоки, що стала символом арабської єдності і до складу якої входили Саудівська Аравія, Бахрейн, Катар, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати та Оман [Ramazani, 1988]. Другою структурою безпеки на Близькому Сході стала створена в грудні 2015 р. з метою боротьби проти «Ісламської держави» і глобального тероризму Ісламська воєнна коаліція з боротьби з тероризмом на чолі з Саудівською Аравією. До коаліції з 41 держави не увійшли, однак, саме Іран, Сирія та Ірак [Islamic Military ..., 2019]. Ще однією інклюзивною архітектурою безпеки на Близькому Сході стала створена тоді Росією на основі Астанійського формату з метою врегулювання сирійського конфлікту система за участі Туреччини та Ірану.

Тим часом у 2016-му зовнішньополітична тактика В. Путіна набула наступального характеру. Зокрема, посилювалися звинувачення США щодо виходу з договору про ПРО, а також висунуто умови щодо договору про утилізацію плутонія, з якого Москва вийшла в однобічно-

¹⁶ На додаток до військово-технічного співробітництва, Близький Схід представляє важливий інтерес для Росії з погляду його залучення до сучасної атомної енергії. У вересні 2011 р. в Ірані за допомоги РФ було введено в експлуатацію перший атомний енергоблок, а у липні 2012 р. будівництво атомної електростанції розпочалося в Об'єднаних Арабських Еміратах. Росія провела успішні переговори про будівництво атомних електростанцій в Йорданії та Саудівській Аравії, намічаючи створити там національну інфраструктуру для подальшого будівництва атомних об'єктів. У галузі атомної енергетики відновилися відносини з Єгиптом щодо будівництва атомної електростанції, на тлі згадки про зведення там Радянським Союзом Асуанського гідровузла. У квітні 2018 р. розпочалося будівництво АЕС «Аккую» у Туреччині.

му порядку, тощо. Ба більше, В. Путін волів, аби війська НАТО були згорнуті до позицій кінця 1990-х років, щоби США відмінили «закон Магнітського» й, заодно, скасували санкції, що були накладені на РФ з часу окупації та анексії нею Криму, а Росії за це ще й було б виплачено компенсацію.

Прикметно, що на початку червня 2017 р. на зустрічі з керівниками міжнародних інформаційних агентств в рамках Петербурзького міжнародного економічного форуму В. Путін обмовився, що саме намагання вислизнути з зашморгу санкцій, тобто «не в останню чергу завдяки боротьбі Росії за свої інтереси», ним просувається й утверджується концепція багатопольярного світу, а ще тому, що русофобське НАТО руйнує стратегічний баланс у світі й просувається до російських західних кордонів [*Встреча с руководителями ...*, 2017]. Там же він проговорився, що бажав би розвалу НАТО [*Пленарное заседание ...*, 2017].

Вже за п'ять днів диктатор знов використав тактику залякування, вихваляючи боєздатність і обкатку своїх вояків й збройних засобів в умовах бойових дій в Сирії. Принагідно він згадав і про гіперзвукову систему повітряного базування «Кинджал» – гіперзвукову ракету, котра летить зі швидкістю 10 махів і яка вже нібито стояла на озброєнні армії в Південному федеральному окрузі РФ; про лазерний бойовий комплекс, який теж вже нібито був на озброєнні; систему «Авангард», що перебувала у промисловому серійному виробництві і яку планувалося поставити в ЗС РФ у 2019 р.; а також про надпотужний ракетний комплекс стратегічного призначення «Сармат» (новітню балістичну ракету), яку планувалося поставити на озброєння в ЗС РФ у 2020 році тощо [*Прямая линия ...*, 2018]. З огляду минулого часу (станом на початок 2025 року), можна констатувати, що усе це виявилось хвалькуватим позуванням: ракети «Кинджал» були в розпорядженні ЗС РФ в обмеженій кількості й не змогли позитивно зарекомендувати себе в тотальній війні Росії з Україною чи вплинути на її перебіг й швидко вичерпалися, випробування «Сармату» зазнали невдачі, а російська лазерна зброя й взагалі виявилася міфом.

Проте у 2018 р. таке брязкання зброєю, за логікою В. Путіна, вочевидь мало справити враження на світове співтовариство і вплинути на керівництво США та інших держав-членів НАТО. Певною мірою, це справдилося. Вже за два тижні до Москви прилетів генеральний секретар ООН А. Гутерреш, який після розмов з В. Путіним на прес-кон-

ференції в Кремлі 20 червня фактично говорив його мовою: «Росія є незамінним елементом творення нового багатопольярного поліцентричного світу»; «В минулому закінчилася “холодна війна”, і був короткий період однопольярного світу»; «Зараз ми намагаємося активно знайти нову структуру багатопольярного світу з відповідними багатобічними структурами управління»; «У цьому процесі Російська Федерація му- сить зіграти активну роллю» [*Встреча с Генеральным ...*, 2018]. Напри- кінці 2024 року світова спільнота дивуватиметься візиту А. Гутерреша до Росії в Казань на саміт БРІКС і зустріч з міжнародним злочинцем В. Путіним, тоді як перед цим генсек ООН проігнорував скликаний Україною у Швейцарії саміт миру. Проте коли б історична пам'ять українських і західних політиків не була такою короткою, вони могли би передбачити подібну поведінку цього очільника найважливішої на планеті глобальної міжнародної організації, декларованою метою якої є підтримання й зміцнення миру та міжнародної безпеки.

Тоді ж свою позицію чітко означив й прем'єр Індії Н. Моді, який після зустрічі з В. Путіним у Нью-Делі заявив 5 жовтня 2018 р.: «Наша зустріч надала нового значення та нової мети нашій співпраці з глобальних питань. Ваш візит допоміг нам намітити стратегічний напрямок нашої співпраці. [...] Насправді ми вивели наші відносини за межі, які традиційно [існують]. [...] Індія та Росія вважають, що багатопольярний світ і багатопольярні відносини необхідно зміцнювати в цьому світі, що швидко змінюється. [...] Наші відносини будуть сповнені і сповнені новою енергією, довіра та дружба між нашими країнами тільки зміцнюватимуться, а наше особливе, привілейоване стратегічне партнерство вийде на справді новий рівень» [*Заявления для прессы ...*, 2018]. Вже на той час взаємодія між РФ та Індією у сфері військово-технічного співробітництва не обмежувалася лише постачанням російських озброєнь: було налагоджено спільну розробку та виробництво сучасної продукції військового призначення, підтримувалися регулярні контакти по лінії міністерств оборони та генеральних штабів, велася робота з підвищення боєздатності збройних сил. У серпні індійські підрозділи були вперше задіяні у військових навчаннях, що пройшли на території Росії, військовослужбовці Індії брали активну участь в Армійських міжнародних іграх, у танковому біатлоні та змаганнях гірських спецвійськ тощо.

Тож не дивно, що В. Путін на черговому «Валдаї» стверджував: «Ми взагалі нічого не боїмося. [...] Послухайте, ми ж живемо у сві-

ті, в основі безпеки якого лежить ядерний потенціал. Росія – одна з найбільших ядерних держав. І ви знаєте, я сказав про це публічно, як відповідь на будівництво ПРО Сполучених Штатів ми вдосконалюємо свої ударні комплекси» [*Заседание дискуссионного ...*, 2018]. Він знову наголосив, що РФ не має наміру відмовлятися від Криму і знову ж апелював до Косово і право націй на самовизначення. Але в Косові не було албанських військ і воно не було анексовано Албанією. У прив'язці до цього В. Путін пояснив стосовно своєї фрази «А навіщо нам такий світ, якщо в ньому не буде Росії?», що йшлося про те, чи готовий він використовувати зброю, в тому числі зброю масового знищення. І додав: «Ми як мученики потрапимо до раю, а вони просто здохнуть, бо навіть покаяться не встигнуть» [*Заседание дискуссионного ...*, 2018].

Він згадав і про свого ще одного союзника – Китай, рівень взаєморозуміння з яким досяг безпрецедентного рівня, і про посилену військово-технологічну співпрацю з Єгиптом, а також про волатильність на ринках, що розвиваються, національних валют, що призведе до скасування розрахунків у доларах як універсальної розрахункової одиниці, а відтак і про те, що «ситуація однополярності, монополії вже йде, майже пішла» [*Заседание дискуссионного ...*, 2018].

З огляду на вищевказане доречним буде й згадати, що Кремлівські вожді вже понад десять років як теревенили, що час однополярного світу давно витік, а багатополярний поховає Америку і Європу, проте все тривало й далі, а гегемонія США так і не луснула під власною вагою. Проте В. Путін й наприкінці 2019-го чомусь все ще переконував усіх, що багатополярний світ вже створено, а однополярного не існує [*Большая ...*, 2019].

Свідченням тому, вочевидь, мала стати відеонарада 17 листопада 2020 р. голів держав та урядів країн-учасниць БРІКС на чолі з В. Путіним, що передувала майбутньому саміту «Групи двадцяти» (G20). Тоді було прийнято не лише Московську декларацію щодо подальшого розвитку об'єднання, а й Стратегію економічного партнерства до 2025 р. та Антитерористичну стратегію БРІКС. Те, що В. Путін намагався трансформувати це об'єднання з економічного на військово-політичне свідчить спектр його промови: Близький Схід, Північна Африка, зокрема Ємен і Лівія, Сирія, Ірак, Ліван, Афганістан, Перська затока, Нагорний Карабах, а також запровадження практики контактів на постійній основі високих представників країн БРІКС, що ку-

рували питання безпеки, керівників зовнішньополітичних відомств і представництв держав в ООН. Головна стратегічна мета – отримання контролю над Радою Безпеки ООН.

Прем'єр-міністр Індії Н. Моді, відтак, говорив про необхідність реформування Ради Безпеки ООН, СОТ, МВФ, ВОЗ, а також про Новий банк розвитку, Пул умовних валютних резервів тощо. Китайський голова Сі Цзіньпін – про багатобічність діяльності, ООНцентричність і порядок, заснований на міжнародному праві, про Стратегію з економічної співпраці, індустріальну революцію і глобальний ринок й проти втручання у внутрішні справи та односторонніх санкцій. Президент ПАР С. Рамафоза закликав до інвестицій в Африку, реформу Ради Безпеки ООН, ребалансування СОТ, солідаризм тощо. Президент Бразилії Ж. Болсонаро також ратував за зміни в Раді Безпеці ООН (зокрема, щоби країни БРІКС здобули там постійні місця). Секретар Ради Безпеки РФ Н. Патрушев, що координував в БРІКС взаємодію з питань безпеки, згадав про необхідність формування справедливої поліцентричної системи міжнародних відносин, презентував співзвучність підходів до майбутнього світоустрою і проект цієї стратегії та стратегію боротьби з реалізації сценаріїв кольорових революцій, а також консолідаційних дій на міжнародній арені, перш за все в ООН [*Саммит ...*, 2020].

Наступного (2021-го) року відбувся не лише саміт БРІКС, а й Боаський форум для Азії (у квітні)¹⁷ та засідання Ради голів держав – членів ШОС. Тоді йшлося про відновлення діяльності Контактної групи ШОС–Афганістан (після виведення з цієї країни американських військ), про спільне засідання лідерів держав ШОС і ОДКБ, про початок процедури прийому в ШОС Ірану і надання статусу діалогового партнера Єгипту, Катару і Саудівській Аравії. 17 вересня 2021 р. також було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Секретаріатом ШОС та Євразійською економічною комісією, що відбулося в руслі втілення кремлівської ідеї щодо створення великого євразійського партнерства за участі країн ШОС, ЄврАзЕс, АСЕАН і китайської ініціативи «Один пояс, один шлях» [*Заседание Совета ...*, 2021].

¹⁷ На Боаському форумі для Азії у квітні 2021 р. верховний лідер Китаю Сі Цзіньпін у своїй промові закликав до нового світового порядку. Він критикував глобальне лідерство США та їхнє втручання у внутрішні справи інших країн, наголошуючи, що правила, встановлені однією або декількома країнами, не повинні нав'язуватися іншим, а односторонність окремих країн не повинна задавати ритм усьому світу.

В. Путін покладав надзвичайні надії на ці міжнародні організації не лише в сенсі економічному, а й зовнішньополітичному. Саме про це він окремо відмічав й у своїй промові на розширеному засіданні колегії МЗС РФ 18 листопада у Москві. Так, зокрема, він вказував, що по периметру кордонів Росії виникли відомі ризики і виклики й саме тому особливої уваги вимагала спільна робота з союзниками по ОДКБ та ШОС, яке «є одним з найбільш впливових центрів багатополярного світу, багатополярної архітектури», а також наголошував, що в інтересах Росії «домагатися того, щоби держави – члени ШОС тісніше координували зовнішньополітичну діяльність, перш за все в ООН, а також на інших міжнародних майданчиках» [*Расширенное ...*, 2021]. Ну й, звісно, було згадано й про БРІКС – об'єднання, котре на той час охоплювало вже понад 40% населення світу і понад $\frac{1}{4}$ суходолу планети, й роля якого, на думку володаря Кремля, «в міжнародних справах мусить бути більш ваговою і відповідати зростаючому потенціалу країн-учасниць» [*Расширенное ...*, 2021].

Головні зусилля, перш за все, мали би бути спрямовані від Євроатлантики у Азійсько-Тихоокеанський регіон в руслі створення Великого євразійського партнерства, в тому числі й щодо установа там нового простору безпеки. Головними ж союзниками Росії на цій геополітичній магістралі залишалися Китай («всеоб'ємний стратегічний партнер») та Індія («один з незалежних сильних центрів багатополярного світу з близькою [Росії] зовнішньополітичною філософією і пріоритетами») [*Расширенное ...*, 2021].

Серед інших напрямів поставали завдання просування в Афганістан (звідки миттєво вийшли американці) і зміцнення позицій у Сирії (через зближення там з Туреччиною та Іраном) [*Расширенное ...*, 2021], а також комплексне розширення впливів в Африці та Південній Америці завдяки фінансово-економічним проектам співпраці в рамках БРІКС та провайдерській ролі там, відповідно, ПАР і Бразилії тощо [*Церемония ...*, 2021].

Практична суміжність двох подій вказує, що 2021 року завершувався великий етап паралельного формування як ЄврАзЕс, ШОС, так і БРІКС й готувався новий, що мав позначитися їхньою взаємодопоміжністю, розширенням членства і функціональності та початку практичного структурування і зміцнення як глобальних організацій (надто – БРІКС), що кинули б виклик ЄС, США й загалом західній фі-

нансово-економічній системі тощо, за задумом Москви і Пекіна, мало вплинути й на геополітичне становище у всьому світі.

На згаданій дипломатичній нараді (17 вересня 2021 р.) він звинуватив офіційний Київ у тому, що «Україна демонстративно не виконує свої зобов'язання з мінського Комплексу заходів, як і домовленості, досягнуті в “норманському форматі”», які нібито набули форми норми міжнародного права через прийняття відповідних рішень Ради Безпеки ООН [*Расширенное ...*, 2021]. Він також закинув докір Німеччині і Франції у тому, що вони сприяють демонтажу Мінських угод, що «західні партнери загострюють ситуацію поставками Києву летального сучасного озброєння, проведенням провокаційних воєнних маневрів в Чорному морі, та й не тільки в Чорному – й в інших регіонах, що близькі до наших [російських] кордонів» [*Расширенное ...*, 2021]. Отже, за його словами, Захід не зважав на заявлені Кремлем «червоні лінії», продовжував розширення інфраструктури НАТО на схід (в Румунію, Польщу) і в Україну. Відтак, мовляв В. Путін, у голову НАТО може прийти рішення влаштувати на західних рубіжах Росії «якийсь-небудь не потрібний нам конфлікт», а отже Москва (МЗС РФ) має обов'язково «ставити питання про те, щоби домагатися надання Росії серйозних довготермінових гарантій забезпечення нашої безпеки на цьому напрямі» [*Расширенное ...*, 2021]. Кремлівський диктатор також звинуватив Євросоюз у відштовхуванні Росії санкціями, недружніми діями і голосливими звинуваченнями, а НАТО виявляє підкреслено конфронтаційний настрій й зламав усі механізми діалогу.

Риторика В. Путіна щодо «української кризи» також вказувала на майбутні зміни. У жовтні 2021 р. РФ відмовилася від участі в запланованому саміті Нормандської четвірки, тож було вирішено обмежитися переговорами на рівні очільників МЗС України, Німеччини, Франції та Росії. Ба більше, тоді ж заступник голови Ради безпеки Росії, колишній президент і прем'єр-міністр цієї країни Д. Медведев написав у газеті «Коммерсантъ» сповнену хамства, образ і насмішок статтю про «безглуздість» контактів російської влади з українською. Стаття вийшла під заголовком: «Коза з вовком тягалася, тільки шкура від кози зосталася» або «Чому безглузді контакти з нинішнім українським керівництвом» [Медведев, 2021]. «Дуже позитивну» оцінку цій писанині чи не одразу ж дав прес-секретар президента РФ Д. Песков. Зауважу також і на тому, що той текст було опубліковано саме у день

початку візиту в Москву заступника держсекретаря США В. Нуланд та у переддень 23-го саміту Європейського Союзу та України.

Директор ЦРУ В. Бернс приїздив до Москви 1 листопада 2021 р., щоб попередити президента РФ В. Путіна, що Сполучені Штати та їхні союзники готові озброїти Україну та запровадити руйнівні санкції проти Росії, якщо вона вдереться в Україну. Вочевидь, В. Путін вважав, що Дж. Байден не зможе це зробити й блефує. Разом з тим існують свідчення, що наприкінці 2021 року В. Путін все ще розмірковував над тим, чи варто розпочинати повномасштабний конфлікт, але остаточно схилився до думки тотально атакувати Україну, коли зустрівся з головою однієї з головних російських шпигунських служб, який розповів йому, що ЦРУ разом з британською MI-6 контролюють Україну та перетворюють її на плацдарм для операцій проти Москви й у Кремлі сприйняли це як реальну майбутню загрозу [Entous & Schwirtz, 2024].

Водночас відбулося й дипломатичне оформлення військово-політичної коаліції проти Заходу та України, коли 4 листопада 2021 р. на засіданні Вищої державної ради Союзної держави Росії та Білорусі В. Путін і О. Лукашенко затвердили спільну воєнну доктрину, а наступного дня (5 листопада) підписали декрет Союзної держави «Про основні напрямки реалізації положень Договору про створення Союзної держави на 2021–2023 роки» (т. зв. 28 програм інтеграції). Росія ж чим далі, тим більше висувала Україні неприйнятні умови, недвозначно брязкаючи при цьому зброєю. 18 листопада 2021 р. В. Путін на засіданні колегії МЗС РФ публічно виголосив ультиматум державам НАТО з вимогою надати Росії гарантії безпеки та зобов'язати Україну не вступати до Альянсу.

30 листопада на Форумі «Росія кличе» президент РФ заявив про так звані «червоні лінії» для України, які полягали у вимозі не надання Україні сучасних видів озброєнь. Подібні ж звинувачення прозвучали з вуст В. Путіна й 1 грудня 2021 р. у Кремлі на церемонії вручення вірчих грамот за присутності двадцяти новоприбулих послів іноземних держав. «Нам потрібні саме правові, юридичні гарантії, оскільки західні колеги не виконали взяті на себе відповідні усні зобов'язання, – додав він. – Зокрема, всім відомо про надані ці усні запевнення, що НАТО не буде розширюватися на схід, але все було зроблено рівно навпаки. По суті, законні російські стурбованості в сфері безпеки були проігноровані, і зараз їх продовжують ігнорувати далі» [Церемонія ..., 2021].

7 грудня вищевказані вимоги щодо «гарантій безпеки» знов прозвучали під час відео-конференції президентів США та РФ, а вже 15 грудня 2021 р. представник президента РФ передав представнику держсекретаря США К. Донфрід перелік вимог з гарантій безпеки та проєкт угоди «про заходи забезпечення безпеки Росії та держав-членів НАТО» [*Россия передала ...*, 2021]. За два дні, 17 грудня МЗС РФ на своєму сайті опублікувало ці документи (проєкти домовленостей): «Договір між Російською Федерацією та Сполученими Штатами Америки про гарантії безпеки» та «Угоду про заходи забезпечення безпеки Російської Федерації та держав-членів Організації Північноатлантичного Договору» [*Договор ...*, 2021; *Соглашение ...*, 2021].

18 грудня 2021 р. МЗС РФ знов публічно висунуло ультиматум НАТО з дилемою «двох шляхів» – або прийняти російський проєкт «гарантій безпеки», або ж мати справу з військово-технічною альтернативою, що означало ультиматум і відкриту погрозу війни. Деякі західні політологи припускали, що Росія свідомо висувала нереалістичні ультимативні вимоги, щоб забезпечити дипломатичне відволікання для збереження військового тиску на Україну. З огляду на це, М. Кофман назвав путінські ультиматуми «димовою завісою», а С. Грін – «декларацією», а не основою для переговорів [Tétrault-Farber & Balmforth, 2021].

Проєкт договору Російської Федерації з США, зокрема, передбачав забезпечення наступних вимог:

- відмова США від створення військових баз у державах колишнього СРСР та припинення будь-якого військового співробітництва з ними;
- зобов'язання США виключити подальше розширення НАТО на схід та відмову від прийому до Альянсу держав колишнього СРСР;
- відмова Росії та США від розгортання ракет середньої та меншої дальності у місцях, з яких вони можуть вражати цілі на території іншої сторони;
- зобов'язання сторін не розгортати ядерну зброю за межами своїх кордонів;
- повернути зброю, розгорнуту раніше поза національними територіями;
- ліквідувати закордонну інфраструктуру для розміщення ядерної зброї;

- не проводити навчання з відпрацюванням застосування ядерної зброї;
- не навчати військових неядерних держав застосовувати ядерну зброю;
- зобов'язання сторін утриматися від польотів важких бомбардувальників поза своїм небом та від присутності бойових кораблів у районах поза національними водами, звідки можуть бути вражені цілі на території іншої сторони;
- невтручання у внутрішні справи, включаючи відмову від підтримки організацій, груп та окремих осіб, які виступають за «неконституційну зміну влади», а також будь-яких дій, які мають на меті зміну політичного чи соціального устрою однієї зі сторін [Договор ..., 2021].

Проект Угоди Російської Федерації з НАТО передбачав наступні зобов'язання:

- виведення з території країн, які стали членами НАТО після 1997 року, всіх збройних сил та військової інфраструктури іноземних держав, які там виникли за наступні роки;
- виключення подальшого розширення НАТО, у тому числі приєднання України та інших держав;
- відмова НАТО від будь-якої військової діяльності в Україні, Східній Європі, Закавказзі та Центральній Азії;
- підтвердження того, що сторони «не розглядають одна одну як супротивники» і готові «мирно вирішувати всі міжнародні суперечки, а також утримуватися від будь-якого застосування сили»;
- з метою «виключення виникнення інцидентів» сторони зобов'язуються відмовитися проводити військові навчання та інші дії «понад бригадний рівень» в узгодженій прикордонній смузі;
- створення гарячих ліній для екстрених контактів між Росією та НАТО [Соглашение ..., 2021].

Основна вимога Росії припинити розширення НАТО на схід була відхилена НАТО та США, які стверджували, що Росія не повинна мати вето на розширення Альянсу та що вона має право вирішувати власну військову позицію, захищаючи свою політику відкритих дверей як фундаментальний принцип Організації [Tétrault-Farber & Balmforth, 2021]. У відповідь на проекти договорів генеральний секретар НАТО Й. Столтенберг заявив, що будь-який діалог з Росі-

єю «також повинен враховувати стурбованість НАТО щодо дій Росії, базуватися на ключових принципах і документах європейської безпеки та відбуватися за консультаціями з європейськими партнерами НАТО, таких як Україна», а радник США з національної безпеки Д. Салліван додав, що США дотримуються «принципу нічого про вас без вас» у формуванні своєї зовнішньої політики в Європі [Russia demands ..., 2021].

Новітній етап «опертя на власні сили» 2009/2010–2021 рр. з адаптації Росії до життя за умов санкцій, переулаштування економіки, модернізації ВПК та переозброєння ЗС РФ добігав завершення. У 2021 р. військовий бюджет Росії зріс на 2,9% (порівняно з 2020 р.) до 65,9 млрд дол. США, досягнувши 4,1% ВВП РФ.

20 листопада 2021 р. екс-радник президента РФ В. Сурков надрукував статтю, в якій відверто запевняв, що Росії настав час нападати на Україну, аби зменшити «соціальну ентропію» в РФ та «експортувати хаос» з Росії на території держав, що її оточують. В. Сурков, що був кремлівським куратором України і одним з головних конструкторів війни проти неї, цинічно відверто вказував на майбутній намір Росії захопити Україну, утилізуючи заодно токсичну частину населення своєї недоімперії. І досвід окупації та анексії також було використано. «Імперські технології ефективні і сьогодні, коли імперії перейменовані на наддержави. Кримський консенсус є яскравим прикладом консолідації суспільства за рахунок хаотизації сусідньої країни», а їхня імперія через поширення такого хаосу розширюватиметься «завдяки рихлій та геть безглуздій структурі єврократичного правління», – вказував В. Сурков [Сурков, 2021].

Він нагадував Україні та світові, що «для Росії постійне розширення не просто одна з ідей, а справжній екзистенціал нашого історичного буття», додаючи, що вона отримає свою частку в новому всесвітньому збиранні земель (вірніше, просторів), підтвердивши свій статус одного з небагатьох глобалізаторів, як бувало в епохи Третього Риму чи Третього Інтернаціоналу. Росія розширюватиметься не тому, що це добре, і не тому, що це погано, а тому що це фізика. Натякав він вже тоді й на «тайванський» напрямок пекінської «ентропії», що має стати сигналом до нового переділу світу й не заважатиме Росії, адже їхні «турбулентні потоки» не перетинатимуться, а отже – допомагатимуть як Москві, так і Пекіну, тоді як , а Євросоюз у перспективі може бути як джерелом хаосу, так і його абсорбентом [Сурков, 2021].

У загальних рисах технологію керованого хаосу, яку взяв на озброєння Кремль, можна змалювати як таку, що дає можливість насकोком нарощувати владу і багатство, а головне – різко міняти траєкторію й саму логіку розвитку цілих держав, при цьому вона знімає усілякі обмеження на провокування хаосу. Ця технологія, поза залежністю від регіону застосування, використовує наступні елементи:

- інформаційні війни¹⁸;
- війни “м’якою” силою¹⁹;
- війни “розумною” силою²⁰;

¹⁸ Інформаційна війна – явище глобального рівня, яке найчастіше ведеться із застосуванням “м’якої” сили. Різні інформаційні технології та системи, у тому числі лінії передачі інформації, центри обробки інформації та ін. стають об’єктом пильної уваги у контексті ведення інформаційних воєн. Інформаційна війна є одним із засобів активних дій однієї сторони проти іншої, а не кінцевою метою. При цьому існує три напрями ведення війни (які можуть вестись одночасно): інформаційно-технічна війна, інформаційно-психологічна війна, пропагандистсько-дезінформаційна війна.

¹⁹ “М’яка” сила – це здатність досягати бажаних результатів на основі добровільної участі союзників, а не примусу. “М’яка” сила спирається на національну мораль, ідеологію, культурні особливості, дипломатію, державне керівництво та інші неявні чинники. Термін “м’яка” сила, яку ввів Джозеф Най-молодший, визначається як форма влади суверенної держави в міжнародній політиці, що висувається у протизвагу “жорсткій” військовій силі [Nye, 2004]. Часто важко відрізнити наслідки м’якої сили та інших факторів. Дж. Най вважав, що, з погляду теорії ігор, “м’яка” сила ніколи не повинна бути грою з нульовою сумою, коли досягнення однієї сторони означають еквівалентні обов’язкові втрати іншої [Най, 2013]. У сучасному світі держави, реалізуючи свій зовнішньополітичний курс, ґрунтують його не лише на національних інтересах, а й на ідейно-ціннісних установках, вироблених протягом усього періоду історії. Незважаючи на введення терміну в політичний дискурс Дж. Найем лише 1990 року, саме явище “м’якої” сили не є чимось абсолютно новим. Ще у 1939 р. англійський вчений Едуард Карр виділив три види сили у міжнародних відносинах: військову, економічну та «владу над думкою» [Carр, 1978].

²⁰ “Розумна” сила – термін, що також був введений до політичного дискурсу Джозефом Найем-молодшим [Nye Jr., 2006], у тому числі як альтернатива “м’якій” силі [Goldenberg, 2008]. “Розумна” сила – це здатність поєднувати “жорстку” та “м’яку” сили для формування виграшної стратегії [Armitage & Nye Jr., 2007]. Вона включає стратегічне застосування дипломатії, переконання, розвиток компетенцій, проектування влади та впливу економічно ефективними способами, що мають політичну та

- кібератаки і шпигунство;
- корупційне розкладання уряду;
- розпалювання міжнаціональних і міжрелігійних конфліктів;
- заохочення різного роду сектанства (в тому числі й політичного);
- розповсюдження брехливих та облудливих цінностей;
- розмиття національних і культурних основ народу тощо;
- вибіркоче застосування “жорсткої” сили²¹.

Мета – переформатування незручних держав, перебудова масової свідомості, зниження здатності громадян до спротиву і самоорганізації, формування суспільства зі стертою пам’яттю.

Історична пам’ять – це здатність людей утримувати у свідомості основні історичні події минулого аж до перетворення історичного знання в різні форми світоглядного сприйняття минулого досвіду, його фіксації в легендах та міфах, фактах та подіях, що певним чином сприяє конструкту творення їх національного самоозначення, самоприйняття і самоприналежності до свого народу, раси, людства на тлі природного переплетіння бачення духовості, минувшини і сучасності з проєкцією на майбуття.

У Москві, серед різних теорій політичного реалізму, взяли до уваги й (Hegemonic stability theory) американця Вільяма Волфорда (William Wohlforth). У 1999 р. з’явилася його стаття «Стабільність однополярного світу», що повністю і чітко була присвячена цій темі. Свою назву статті В. Волфорт перефразував з назви 1964 року праці «Стабільність біполярного світу» засновника неореалізму Кеннета Вальца (Kenneth Waltz) [Waltz, 1964]. В. Вольфорт підкреслював: «[Теорія] гегемонізму не отримала різкого відгуку в дебатах про природу міжнародної системи після холодної війни. Це упущення є невинуватим, оскільки теорія має прості та глибокі наслідки для миролюбності міжнародного порядку після холодної війни, які підкріплені величезною кількістю вчених» [Wohlforth, 1999].

Теорія гегемоністської стабільності (HST) постулює, що впливові держави прагнуть домінувати над усією чи частиною міжнародної системи, цим певною мірою сприяючи формуванню ієрархії всередині

соціальну легітимність. У сукупності це еквівалентно одночасному застосуванню військової сили та різних форм дипломатії [Crocker, 2007].

²¹ “Жорстка” сила – це здатність до примусу, заснована на військовій та економічній могутності країни. В основі “жорсткої” сили лежать такі явища як військова сила, економічна міць (промисловий потенціал), а також природні ресурси.

ні системної анархії. Відтак міжнародна система з більшою ймовірністю залишиться стабільною, коли одна держава є домінуючою світовою державою або гегемоном [Goldstein, 2005, р. 83, 107] Ключові механізми в НСТ обертаються навколо надання суспільних благ: щоб вирішити проблеми колективних дій щодо суспільних благ, потрібен впливовий актор, який бажає і здатний взяти на плечі непропорційну частку надання суспільних благ [Norrlöf, 2010] Гегемоністська стабільність може передбачати самозміцнюючу співпрацю, оскільки в інтересах гегемона забезпечувати суспільні блага, а в інтересах інших держав підтримувати міжнародний порядок, з якого вони отримують суспільні блага.

Таким чином, кінець гегемонії зменшує стабільність міжнародної системи. Як доказ стабільності гегемонії прихильники НСТ часто вказують на Pax Britannica та Pax Americana, а також на нестабільність до Першої світової війни (коли британська гегемонія була в занепаді) та нестабільність міжвоєнного періоду (коли американський гегемон зменшив свою присутність у світовій політиці) [Cohen, 2008, р. 77; Oatley, 2019, р. 60–61]. Відтак у своїй претензії на нового гегемона у Москві й було виплекано власний Pax (Світ) – Pax Russica (Pax Rossica) – «Русский мір» [Гай-Нижник & Чупрій, 2025].

Водночас у Кремлі розуміли, що стабільність – дуже крихка і тендітна річ за сучасних міжнародних відносин. Велика кількість акторів та широкий спектр можливих сил та ресурсів для їх застосування призводить до постійного зміщення балансу в один чи інший бік. Тож В. Путін діяв з позицій теорії політичного реалізму Ганса Моргентау (Hans Morgenthau), за якою міжнародні відносини мають анархічний характер (відсутня ієрархія), в основі міжнародних процесів лежить конфлікт (зокрема війна як крайня форма конфлікту), а сила (і загроза застосування сили) – основний засіб забезпечення безпеки держави.

У цьому Кремлю прислужилася теорія передачі влади (Power transition theory), що є природним наслідком теорії гегемоністської стабільності, й яка стверджує, що держави-лідери воліють зберігати своє лідерство, а переваги менш могутніх держав – кинути виклик цьому лідерству ставатимуть пріоритетними в міру того, як держави-лідери стають сильнішими [Wohlforth, 2010, р. 141–143]. У майбутньому конфлікти та зіткнення такого роду стануть домінуючими, коли обидві сторони досягнуть паритету (балансу, рівноваги). Г. Кісінджер розмежував у своїх пізніх роботах два схожі

терміни – balance of power (силова рівновага, про яку говорив у своїх працях ще Г. Морґентау) та balance of forces (еквівалент терміну «співвідношення сил») [Kissinger, 1994]. Ще до нього, інший класик геополітики Н. Спайкмен писав, що сила є здатністю вести успішну війну, і в географії лежать ключі до проблеми військової та політичної стратегії [Spruckman, 1942]. Сила – необхідна складова будь-якого світопорядку²².

В. Путін вважав, що Російська Федерація та її сателіти досягли силового паритету (балансу/співвідношення сил) й готові кинути виклик Заходу (НАТО), а «географією сили» для Росії була Україна. Наставав новий етап російської тактики і стратегії діяльності на міжнародній арені, про що провіщав не лише офіційно висунутий ультиматум США і НАТО наприкінці 2021 року, а й прийняті того року зміни до Конституції РФ та утверджена влітку Стратегія національної безпеки в комплексі з анонсованою В. Путіним новою редакцією Концепції зовнішньої політики [*Расширенное заседание ...*, 2021].

Проте слід також зазначити і на тому, що до лютого 2022 р., коли Росія розпочала тотальну війну проти України, яка перетворилася на глобальну проксі-війну, офіційна Москва все ще сподівалася на багатопольярний порядок, в якому Росія могла б збалансувати відносини з двома наймогутнішими країнами – Китаєм та США. Зі свого боку Китай вважав, що США використовують альянси та інститути, що лежать в основі нинішнього світового порядку, саме для стримання піднесення КНР. Тож Пекін приступив до реалізації таких проєктів Сі Цзіньпіна (після його приходу до влади у 2012 р.) як Глобальна ініціатива безпеки, Глобальна ініціатива розвитку і Глобальна цивілізаційна ініціатива, які оскаржують право Заходу в односторонньому порядку визначати універсальні правила і прагнуть підірвати поняття універсальних цінностей у таких галузях як права людини. Ці ініці-

²² Сучасна теорія пропонує дві класифікації сили. Згідно з першою, виділяють три форми: «жорстка сила», «м'яка сила» та «розумна сила». Відповідно до другої – чотири категорії: матеріальні, інформаційні, геопросторові та організаційні. Сила може бути виміряна кількісно (персонал, армійська техніка), технологічно (рівень розвитку технологій та ефективність їх використання), організаційно чи соціально. Реалізація влади відбувається за допомогою дипломатії, економічного впливу, військових методів чи інформації. У політичній науці прийнято виділяти дві основні конотації поняття сили, що мають різне позначення в англійській мові: а) «power» – здатність держави конвертувати міць у політичний вплив; б) «force» – військова сила держави.

ативи, водночас, вказують на прагнення також і Китаю збудувати інший світовий порядок, а не просто реформувати існуючий.

Відтак Китай і Росія мають схожі амбіції, що робить В. Путіна та Сі Цзіньпіна потужним тандемом. Обидва хочуть звалити США з посади світового гегемона, і для цього Пекін та Москва прагнуть зробити альтернативні фінансові та технологічні платформи несприйнятливими до американського тиску. На їхню (Росії та Китаю) думку, яку побічно підтримують й такі зміцнілі гравці як Індія, Іран, Бразилія, Індонезія, Саудівська Аравія та ін., світ переходить від однополярності, очолюваної США, до багатополарності й геополітика тепер визначається конкуренцією між кількома центрами сили.

**НАРАТИВ «ДЕМІЛІТАРИЗАЦІЯ»
УКРАЇНИ В ПУБЛІЧНІЙ РИТОРИЦІ
В. ПУТІНА
ЯК СКЛАДОВА ГЕОСТРАТЕГІЇ
КРЕМЛЯ В ПОЛІТИЦІ
НЕОІМПЕРСЬКОГО РЕВАНШИЗМУ**

РОЗДІЛ 2

НАРАТИВ «ДЕМІЛІТАРИЗАЦІЯ» УКРАЇНИ В ПУБЛІЧНІЙ РИТОРИЦІ В. ПУТІНА ЯК СКЛАДОВА ГЕОСТРАТЕГІЇ КРЕМЛЯ В ПОЛІТИЦІ НЕОІМПЕРСЬКОГО РЕВАНШИЗМУ

Російська Федерація від часу проголошення державної незалежності України незмінно і цілеспрямовано намагалася утримувати її у своїй сателітній орбіті не лише в геополітичній чи торговельно-економічній сферах, але й у воєнно-промисловому спектрі. При цьому Москва провадила багатокomпонентну гібридну війну проти офіційного Києва, що включала у собі комплексно і щільно взаємопов'язані політичну, фінансову, продуктову, промислову, енергетичну, історико-культурну й військову тощо складові. Усі вони, поміж інших прихованих геостратегічних цілей, мали за мету й підрив силової міці Збройних сил України та її військово-промислового комплексу. Починаючи з ядерного обеззброєння шляхом Будапештського меморандуму, спонукання до скорочення армії та флоту, їх чисельного складу, видів озброєнь та галузей воєнного виробництва тощо, Кремль наполегливо через своїх політичних маріонеток, а нерідко й методом прямого тиску й за сприяння західних урядів, фактично домагався поступового, але неухильного підриву обороноздатності України [Гай-Нижник, 2017].

Власне, таке роззброєння і знесення України, її збройних сил і військово-промислового комплексу фактично вже й було процесом демілітаризації цілої держави²³. Проте мусимо констатувати, що наратив «демілітаризація» офіційно не використовувався у публічній риторичній російських офіційних осіб й навіть ще у 2020 р. в публічній риторичній В. Путіна ані слова не було про мілітаризацію чи демілітаризацію України.

²³ Докладніше дивіться: *Гай-Нижник П. П.* Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ: «МП Леся», 2017. 332 с.

Так, наприклад у три з половиною годинній розмові з ТАСС в рамках проекту «20 питань Владіміру Путіну», що відбулася 21 лютого 2020 р., понад половину часу було виділено формату «Про Україну». За цей тривалий відрізок президент РФ у притаманному йому стилі переймався російсько-українськими зв'язками, втратою Україною ракетобудування, суднобудування, авіаційного будування, виробництва двигунів тощо й бідкався на те, що «відбувається фактично деіндустріалізація країни», проте ані словом не обмовився про потребу її демілітаризації [Об Украине ..., 2020]. Не повідомлялося про таку проблему й в офіційному звіті про його телефонну розмову з президентом України В. Зеленським 26 липня 2020 року [Телефонный ..., 2020].

Натомість, якщо уважно проаналізувати динаміку змін у риторичі Кремля, то можна відстежити, що коли з Москви починаються звинувачення у мілітаризації — це означає, що Росія готується до війни. Так, скажімо, було щодо Грузії у 2008 році, коли і Д. Медведєв, і В. Путін закидали їй маріонеткову залежність від США, мілітаризацію, брязкання зброєю і розпалювання війни в «мілітаристському угарі» тощо [Стенографический отчёт о встрече с представителями ..., 2008].

2.1. «Демілітаризація» як один з основних наративів В. Путіна в обґрунтуванні й виправданні розв'язання тотальної війни Російської Федерації супроти України

Власне саме у статті В. Путіна «Про історичну єдність росіян та українців» від 12 липня 2021 р., окрім звичних тез про неонацизм, державний переворот у Києві та підступне просування НАТО на схід тощо, він згадав, що логікою так званого проекту «анти-Росія», який втілюється в Україні «під протекторатом, контролем з боку західних держав», є постійне культивування образу внутрішнього і зовнішнього ворога. І саме під прямим зовнішнім управлінням, включно з наглядом іноземних радників за українськими органами влади, спецслужбами і збройними силами, на думку В. Путіна, вже й відбувалися «створення в українському суспільстві атмосфери страху, агресивна риторика, потакання неонацистам, мілітаризація країни», а також «воєнне “освоєння” території України, розгортання інфраструктури НАТО» [Стаття ..., 2021; Стаття ..., 2021].

Ледь більше як за два тижні до повносяжного нападу на Україну В. Путін на прес-конференції 8 лютого 2022 р. за підсумками росій-

сько-французьких переговорів нібито щиро дивувався чому і на якій підставі накопичення російських військ та їхня передислокація вдовж українського кордону «видається як загроза російського вторгнення — в даному випадкові на Україну» і чому у небезпеці себе відчують країни Прибалтики та інші сусідні держави [*Пресс-конференция по итогам ...*, 2022]. Політичний жонглер одразу ж заявив, що такі страхи зумисно навіюють країни-учасниці НАТО задля того, аби «під цей акомпанемент» продовжувати накачувати Україну сучасними видами озброєнь і виділяти істотні фінансові ресурси для модернізації української армії й відправляти військових спеціалістів та інструкторів [*Пресс-конференция по итогам ...*, 2022].

Зрештою В. Путіну задали конкретне питання: чи збираєтеся ви вдертися в Україну? У відповідь пролунало сакральне: ми категорично проти розширення НАТО за рахунок нових членів на сході й, мовляв, то є загрозою для наших кордонів і не Росія рухається до НАТО, а НАТО — до Росії. І саме тому, нібито, вважати, що Росія поводить себе агресивно, зонайменше, не відповідає здоровій логіці. Отже, за логікою В. Путіна, гіпотетичне прийняття України в НАТО, члени якого вважають Крим українським, а не російським, нібито призведе до військового шляху розв'язання цієї проблеми (згідно з доктринальними документами України), а отже — до нападу НАТО на Росію. А він (В. Путін) не прагне війни з Францією та США.

І таку ж облудливу проекцію було вибудовано ним й щодо окупованого Москвою Донбасу з абсурдним покручем: хто ж Росії, а не Україні, надасть гарантії безпеки? Й миттєво перейшов на погрози ядерною зброєю Заходу, якщо європейські держави стануть на бік України («ви виявитеся втягнутими в цей конфлікт повз своєї волі») [*Пресс-конференция по итогам ...*, 2022]. Тож НАТО мусило б на ультиматум Кремля повернутися у своїй інфраструктурі до формату 1997 року і залишити Україну на поталу Росії.

За два дні до розв'язання РФ тотальної війни, В. Путін 22 лютого 2022 р. висловився цілком відверто з приводу того, що можна було би «в одну секунду перевернути»: Захід має припинити постачати Києву сучасну зброю. Саме того дня він й вперше прямо публічно озвучив цей наратив — «демілітаризація України».

«Тому найголовніший пункт — це відома ступінь демілітаризації сьогоднішньої України», — заявив В. Путін [*Владимир Путин ответил ...*, 2022a]. При цьому він зауважив, що цей процес має бути

об'єктивно контрольованим фактором, за яким слід спостерігати і відповідно реагувати. В інакшому випадкові Кремль «залишився би з озброєною до зубів “антиросією”» [Владимир Путин ответил ..., 2022a]. Особливо після того, додав він, як керівництво України заявило про свої атомні амбіції, що було відвертою брехнею В. Путіна. Проте він, намагаючися завуалювати крутість, обумовив його тим, що, мовляв, «Україна ще з радянських часів володіє досить широкими ядерними компетенціями — там кілька ядерних блоків, і ядерна промисловість розвинена досить широко і добре, там є школи, там є все для того, щоб набагато швидшими темпами вирішити це питання, ніж у тих країнах, які вирішують ці проблеми з нуля. [...] Там не вистачає лише одного — не вистачає лише систем збагачення урану. Але це питання техніки, для України це не невирішувана проблема, вона вирішується досить просто» [Владимир Путин ответил ..., 2022a]. Таким чином В. Путін намагався обґрунтувати свою вимогу демілітаризації України ядерною страшилкою світової безпеки, що вочевидь мало легітимізувати його ультиматум і подальшу тотальну війну в очах світової спільноти.

Тож коли вранці 24 лютого 2022 р. російські війська вдерлися в Україну з усіх можливих напрямків, В. Путін у своєму зверненні з приводу оголошення так званої спеціальної воєнної операції заявив, що її мета — «прагнути до демілітаризації і денацифікації України» [Обращение Президента ..., 2022b].

Вже першого ж дня тотальної війни у Києві почали шукати шляхів до перемовин з Москвою, а вже 27 лютого українська делегація прибула гвинтокрилами до кордону з Гомельською областю БР на переговори [Українська делегація ..., 2022], які розпочалися наступного дня [Гай-Нижник, 2024с]. Заступник міністра закордонних справ РФ А. Руденко заявив журналістам, що росіяни прибули на перемовини для розмов про мир, але на підставі виконання вимог щодо демілітаризації та денацифікації України [С начала ..., 2022]. Того ж дня президент Франції Е. Макрон дзвонив до В. Путіна й під час розмови висловив надію на якнайшвидше врегулювання «українського конфлікту» через діалог і переговори Москви з Києвом. На це В. Путін заявив Е. Макрону, що Росія відкрита до переговорів з представниками України, а також додав, що врегулювання в Україні можливе лише за її демілітаризації та денацифікації, нейтральному статусі та визнанні Криму російським [ТАСС ..., 2022]. Тож, росіяни твердо стоя-

ли на своєму і чітко проводили поставлені В. Путіним завдання і мету у цій тотальній війні.

4 березня 2022 р. під час телефонної розмови з канцлером ФРН О. Шольцем В. Путін розповідав тому про геноцид, влаштований київським режимом щодо мешканців Донбасу і повторив свою мантру, що Росія відкрита для діалогу (нагадаю, що тоді якраз тривали російсько-українські перемовини у Білорусі), але за умови виконання усіх російських вимог. Йшлося «про нейтральний та без'ядерний статус України за обов'язкової демілітаризації країни, а також про денацифікацію української держави, визнання російської приналежності Криму, суверенітету ДНР та ЛНР в адміністративних кордонах Донецької та Луганської областей» [ТАСС ..., 2022]. Така ж риторика звучала з вуст В. Путіна й під час його розмов перед цим з президентом Франції Е. Макроном 28 лютого [ТАСС ..., 2022] і 3 березня 2022 року [Kanzler-Gespräch ..., 2023].

Згодом німецький журналіст Ш. Ламбі отримав доступ до стенограми переговорів канцлера Німеччини Олафа Шольца з президентом Франції Еммануелем Макроном, в яких вони обговорюють свої розмови з главою Кремля Владіміром Путіним [Kanzler-Gespräch ..., 2023]. О. Шольц повідомив Е. Макрону, що становище «кращим не стає» й додав: «Дещо турбує мене більше, ніж переговори [між українцями та росіянами]: він [Путін] зовсім не скаржиться на санкції. Я не знаю, чи робив він це в розмові з вами. Але він взагалі не згадував про санкції». На це французький президент відповів, що за день до цього В. Путін у розмові з ним також ані словом не обмовився про протиросійські санкції Заходу. При цьому німецький канцлер зауважував також і на тому, що В. Путін знову нав'язував йому своє бачення України. «Він розповів мені про всі свої ідеї щодо того, як знайти компроміс. Він говорив про демілітаризацію, денацифікацію, — наголошував О. Шольц на незмінності риторики і намірів очільника Кремля, який вимагав визнання незалежності т. зв. «ДНР» і «ЛНР», а також «попросив мене [О. Шольца], щоб Крим був визнаний частиною Росії». «Нічого нового, прямо кажучи», — розчаровано висновував з цього приводу канцлер ФРН [Kanzler-Gespräch ..., 2023].

Тим часом 10 березня 2022 р. на території Туреччини в Анталії за ініціативи та посередництва глави МЗС Туреччини М. Чавушоглу в рамках Дипломатичного форуму відбулися переговори міністрів

закордонних справ України Д. Кулеби та Росії С. Лаврова [*Foreign Ministers ...*, 2022]. Проте зустріч так і не мала жодних результатів.

Якою ж була позиція С. Лаврова? Ось які шість ультимативних вимог Росії до України на тоді стали відомими тижневику «Дзеркало тижня»:

1. Відмова від руху до НАТО. Нейтральний статус України (одним з гарантів якого готова стати Росія, яка й напала на Україну);
2. Російська мова — друга державна. Скасування всіх законів, що її обмежують;
3. Визнання Україною Криму російським;
4. Визнання Україною незалежності «ДНР» та «ЛНР» в адміністративних межах областей (включно з тоді контрольованими Україною територіями);
5. «Денацифікація» України. Заборона діяльності ультра-націоналістичних, нацистських і неонацистських партій та громадських організацій, скасування чинних законів про героїзацію нацистів та неонацистів;
6. «Демілітаризація» України. Повна відмова від наступального озброєння, під яке при бажанні можна підвести будь-які види озброєнь [*ZN.UA*, 2022].

Більше того, очільник МЗС РФ С. Лавров просто насміхався з Д. Кулеби (а відтак і з В. Зеленського), заявивши: «На інші країни ми не плануємо нападати. Ми і на Україну не нападали» [*Кулеба і Лавров ...*, 2022].

Утім, висуваючи вимогу демілітаризації, що саме мав на увазі В. Путін й про що йшлося на перемовинах, нарешті стало вимальовуватися, коли 16 березня 2022 р. помічник президента Росії В. Путіна В. Мединський заявив, що українці на переговорах пропонують створити в Україні австрійський чи шведський варіант демілітаризованої держави. «Збереження та розвиток нейтрального статусу України, демілітаризація України — обговорюється цілий комплекс питань, пов'язаних із розміром української армії. Україна пропонує австрійський, шведський варіант нейтральної демілітаризованої держави, але при цьому держави, яка має власну армію та військово-морські сили», — стверджував В. Мединський [Дорош, 2022]. За його словами, ці питання все ще обговорювалися на рівні керівників міністерств оборони Росії та України. Про такі пропозиції України цього ж дня заявив і речник Кремля Д. Песков. Він додав, що обговорюється де-

мілітаризація за австрійським чи шведським варіантом зі збереженням власної армії, але без іноземних військових баз. Можна було б запідозрити росіян в інформаційних маніпуляціях, проте українська сторона жодним чином не спростувала подібні заяви.

Як виявилось, Україна не відкинула пропозиції, озвучені прес-секретарем Кремля Д. Пєсковим щодо інших моделей безпеки демілітаризованої України, наприклад, заснованих на нейтралітеті Австрії. Ця альпійська країна здобула незалежність у 1955 році після окупації СРСР і західних союзників після Другої світової війни. Але її незалежність коштувала їй дорого: країні заборонено приймати на свій території іноземні війська й вступати у військові альянси. Україна ж вважала військові зобов'язання критичною складовою будь-якої угоди. «Важко уявити собі, як модель Австрії може стати політично прийнятною в Україні, особливо для служб безпеки й військового істеблїшменту, зважаючи на те, що оборонний комплекс залишається великою частиною української економіки», — сказав головний аналітик VE Insight М. Хау. «Я думаю, що ці переговори — це димова завїса, обман, хоч я й не розумію, навіщо», — додав він [Дорош, 2022].

Ці страхи і підозри розділяли й західні військові розвідники, які вважали, що Росія розглядає переговори як частину війни, а не як спосіб її закінчити. «З радянських часів російський погляд на воєнні дії передбачає цілий спектр, в якому немає різниці між війною і миром. Переговори — це лише спосіб збільшення й зменшення інтенсивності відповідно до потреб Росії», — пояснив неназваний західний чиновник у сфері розвідки [Дорош, 2022].

Своєю чергою берлінський аналітик у сфері зовнішньої й оборонної політики Росії Г. Грессель пояснив: «Немає реальних ознак того, що Путін відмовився від вимог, які він озвучив, коли оголосив війну», додавши, що ті переговори — це лише тактичний крок [Дорош, 2022]. «Я завжди дуже скептично розглядаю будь-які російські переговори. Ми багато разів бачили таке в Сирії. Захід чи Туреччина сподїваються, що росіяни готові змінити свою позицію й піти на деескалацію. І завжди виявляється, що це зовсім не так», — додав німецький експерт [Дорош, 2022]. За словами Г. Гресселя, російський мотив завжди один — посягти суперечки серед учасників переговорів й виграти час.

Натомість голова делегації РФ, помічник президента Росії В. Мединський заявив, що Київ і Москва «максимально зблизили позиції»

на переговорах щодо питання нейтрального статусу України і відмови від її вступу до НАТО. «Далі починаються нюанси, пов'язані з тим, які гарантії безпеки отримує Україна додатково до наявних у разі відмови від вступу до блоку НАТО», — сказав В. Мединський про гарантії від Росії [BELTA, 2022; ОП ..., 2022]. Він також заявив, що Москва і Київ перебувають «десь на півдорозі» з питання демілітаризації України [BELTA, 2022; ОП ..., 2022].

Свою чергою 17 березня 2022 р. президент РФ В. Путін у телефонній розмові з президентом Туреччини Р. Ердоганом повідомив чого ж саме російська сторона прагнула досягти у перемовинах. Для ВВС про це розповів головний радник і речник турецького президента І. Калін, який був присутній під час розмови. За його словами, головною вимогою Кремля залишався нейтралітет України і відмова від євроатлантичного курсу, а також: «роззброєння України, щоб вона не могла становити загрози для Росії», «захист російської мови» та «денацифікація». Також Росія мала свої вимоги щодо статусу ОРДЛО та окупованого Криму, але конкретних деталей І. Калін тоді не озвучив, додавши, що В. Путін нібито сказав, що перед фінальною домовленістю потрібна буде особиста зустріч з В. Зеленським [Путін озвучив ..., 2022].

На цьому тлі, очільник МЗС України Д. Кулеба з якогось дива перебував в ейфорії й наголосив, що В. Зеленський до зустрічі з В. Путіним готовий «хоч завтра», має чітку позицію, яка сформульована з усіх питань, і «Україна до цієї розмови готова», між багатьма державами нібито розпочалися «олімпійські» змагання за право провести ті перемовини на своїй території [Кулеба: Змагання ..., 2022].

Зі свого боку Кремль одразу ж почав дотискувати Банкову, вказавши, що особиста зустріч з В. Путіним В. Зеленського можлива буде тільки в разі підписання мирної угоди. Так, зокрема, речник президента РФ Д. Песков заявив, що необхідність зустрічі президентів Росії та України під час підписання угоди залежатиме від модальності документа, а її ще, мовляв, належить узгодити. «Київ не виявляє готовності до прискорення переговорів з Москвою», — підганяв В. Зеленського Д. Песков [У Кремлі ..., 2022].

Наступного дня (19 березня) до роз'яснень перемовного процесу долучився й С. Лавров. Він, зокрема, висловив прагнення, що російська війна в Україні «завершиться, я сподіваюся, підписанням всеосяжних документів з тих питань, які я згадав: питання безпеки,

нейтральний статус України за гарантій її безпеки» [Лавров сподівається ..., 2022]. На додачу С. Лавров визнав, що Росія таки напала на Україну, але для того, аби зірвати антиросійський проєкт Заходу. При цьому він зауважив, що РФ не висуватиме ініціативи щодо налагодження відносин із Заходом — мовляв, подивляться, як «вони самі виходитимуть із глухого кута, в який себе загнали» [Лавров сподівається ..., 2022].

Уся ця конструкція, яка ліпилася на українсько-російських переговорах, була у своєму зародку лабіринтом манівців. Візьмемо хоча б кілька з її кластерів. Питання безпеки України з боку Росії... Абсурд. Його можна забезпечити лише після нищівної поразки Росії у війні. Запит до перемовин, як правило, подає сторона, що програє війну, країна ж переможець висуває умови капітуляції. Або безумовної, або ж лише тоді починаються перемовини. Усього цього на порядку денному не існувало, а перемовини першою запросила Україна (з якими козирами і фактом якого наступу?). Можливе ж перемир'я лише надало би Росії та В. Путіну час мобілізуватися, перелаштуватися і передислокуватися тощо.

Крім того такий сепаратний перемовний процес з Росією не мобілізував Захід, а навпаки... В очікуванні, що Київ і Москва домовляються й до чогось домовляться саме сприяло тому, аби так званий колективний Захід якраз дистанціювався б від втягування у протистояння і саме перспектива такого «миру» ставала логічною причиною не надавати Україні потужнішу зброю чи закривати небо, адже (з огляду Заходу) — Україна веде замирення з Росією, то ж навіщо підкидати дрова у вогонь. До того ж, ще не факт, що з такими перемовинами та крутістьми виринала цілком обумовлена підозра у тому, чи Київ поволі не втратить довіру того ж таки Заходу (при збереженні ним прихильної геополітичної риторики).

Гарантії безпеки з боку Заходу чи НАТО. Жодна з цих країн до перемовин не була залучена. Ба більше, не існувало спільного столу перемовин між Україною та НАТО (Заходом; Світом), де відбувався би процес перемовин про умови чи конструкту таких гарантій. Отже — зеро в контексті системи координат *geopolitik*.

Виведення російських військ з усієї території України. А навіщо вони вдералися на її терени? Тож вийти з України вони могли лише внаслідок низки поразок на усіх фронтах через потужний контрнаступ ЗСУ. І саме тоді для офіційного Києва був би привід для початку

перемовин. У лютому–березні 2022 р. його не було, але факт перемовин про мир без союзників був як геополітична реальність...

Зрештою чи буде демілітаризованій Україні безпечно з російськими гарантіями? Ні. Про новий військово-політичний блок поза НАТО навіть не йшлося, а натомість велось прядіння манівців навколо примарних гарантій. Україна вже мала такі.

Тож колективний перемовний процес слід було починати з Заходом із залученням інших партнерів (НАТО, Китай, Японія, Австралія, Норвегія тощо). З Росією ж перемовини вести лише після її запитів внаслідок кардинального перелому у війні з висуненням виробленого проєкту капітуляції й за фактом нового військово-політичного безпечового союзу (чи то з НАТО, чи то з окремою низкою держав). І вести їх мали би не якісь довірені особи без знань і навичок, що у житті своєму уяви не мали про міжнародні відносини тощо, а професійні дипломати. Інакше, усе це — авантюра, яку не може і не має права дозволити собі у цій війні Україна! До речі, вже тоді виникало питання: чому досі українські перемовники чітко не виклали хоча б стрижень перемовної позиції офіційного Києва.

Ба більше, 19 березня співробітник Офісу президента України О. Арестович на своїй сторінці у Facebook російською мовою з безліччю російського матючіння принизив український народ усіма можливими матюками й заявив, що великий конфлікт з Росією виник через зафіксоване в Конституції прагнення України вступити до НАТО, чим публічно повторив наративи В. Путіна і кремлівської пропаганди [Олексій Арестович ..., 2022]. Крім того він звинуватив НАТО у незапрошенні України на екстрене засідання Альянсу 26 лютого і у ненаданні жодної зброї для ЗСУ, що було зухвалою брехнею.

Тим паче, що саме того дня міністерка оборони ФРН К. Ламбрехт повідомила, що Німеччина розглядає різні можливості надання Україні додаткової зброї для самозахисту, позаяк ресурси Бундесверу вичерпувалися [Німеччина ..., 2022]. Водночас співголова правлячої Соціал-демократичної партії Німеччини Л. Клінгбайль в інтерв'ю виданню Bild назвав президента Росії військовим злочинцем і заявив про розрив дружніх відносин з экс-канцлером країни Г. Шредером. «Владімір Путін — військовий злочинець. Він несе відповідальність за цю жорстоку війну, за вбитих дітей, жінок і чоловіків, за розірвані сім'ї, за всі злочинні страждання», — заявив Л. Клінгбайль [SPD-Chef ..., 2022].

Тоді ж, 19 березня 2022 р. прем'єр-міністр Великобританії Б. Джонсон на весняній конференції Консервативної партії висловив сумнів, що В. Путін у разі перемоги зупиниться на Україні, тож потенційний успіх РФ обернеться наслідками для Грузії та Молдови. «Це означатиме початок нової ери залякування у Східній Європі, від Балтійського до Чорного морів»,— заявив британський прем'єр [*Prime Minister ...*, 2022; *Boris Johnson warns ...*, 2022]. Він також додав, що перемога В. Путіна стане сигналом для автократів у різних куточках планети. Тож в Україні настав «поворотний для світу момент». Б. Джонсон пояснив, що це мить вибору між свободою і пригніченням. «Я знаю, що у світі є люди, які кажуть, що краще змиритися з тиранією. Вважаю, що вони глибоко помиляються. Намагатися нормалізувати відносини з Путіним після цього, як ми це зробили в 2014 році, означало б знову зробити ту саму помилку»,— наголосив прем'єр-міністр Великої Британії [*Prime Minister ...*, 2022; *Boris Johnson warns ...*, 2022].

Утім, в ніч з 18-го на 19-те березня 2022 р. у своєму зверненні під заголовком «Змістовні переговори про мир і безпеку для України — єдиний шанс для Росії зменшити шкоду від власних помилок» В. Зеленський заявив, що він завжди наполягав на переговорах, завжди підтримував діалог і пропонував рішення для миру. «І я хочу, щоб мене зараз почули всі, особливо в Москві. Настав час зустрічатися. Час говорити. Настав час відновлювати територіальну цілісність і справедливість для України. Інакше втрати Росії будуть такими, що вам не вистачить і кількох поколінь, щоб піднятися»,— виголосив В. Зеленський [*Змістовні переговори ...*, 2022]. А потім додав: «Пропозиції України — на столі». Проте українське суспільство і міжнародні експерти ніколи не бачили і не були ознайомлені з українськими пропозиціями. Якщо б вони були дійсно такими принциповими, як заяви і промови самого президента чи співробітників його Офісу, то їх би, вочевидь, оприлюднили хоча б у загальних рисах.

Натомість В. Путін відгукнувся миттєво і свої пропозиції, на відміну від В. Зеленського, він не приховував. Попри те, що російський диктатор уникав прямих переговорів з В. Зеленським, що відчайдушно їх прагнув, а це добряче тишило самолюбство В. Путіна, який, як відомо, любив принижувати інших політиків, Москва все ж комунікувала тоді з Києвом через Анкару. Відтак 19 березня президент Туреччини Р. Ердоган провів телефонну розмову з В. Путіним, який продиктував

тому умови, за яких він зустрінеться з президентом України. Вимоги, власне, від попередніх практично не змінилися та все ж наведемо їх:

- нейтралітет України, тобто — відмова від членства в НАТО;
- роззброєння («демільтаризація») та гарантії взаємної безпеки у контексті австрійської моделі;
- «денацифікація» (тобто — безпідставні та неправдиві звинувачення на адресу українців, які В. Путін назвав мотивацією для повномасштабного вторгнення РФ);
- усунення перешкод для широкого використання російської мови в Україні;
- визнання легітимності окупації Росією Криму;
- визнання самопроголошених квазіреспублік «Л/ДНР».

Сам Р. Ердоган вірив, що щодо перших чотирьох пунктів може бути досягнуто згоди, а от останні два є неприйнятними як для України, так і для міжнародної спільноти [Putin lays ..., 2022].

Наступного дня, 20 березня В. Зеленський в інтерв'ю CNN відповів: «Я готовий до переговорів з ним. Я був готовий протягом останніх двох років. І думаю, що без переговорів ми не зможемо закінчити цю війну. Я думаю, що ми маємо використовувати будь-який формат, будь-який шанс, щоб мати можливість вести переговори, можливість говорити з Путіним. Але якщо ці спроби проваляться, це означатиме, що йдеться про третю світову війну» [Zelensky ..., 2022].

Показовою в цьому контексті була практично миттєва реакція Кремля, який раптово визнав Україну суверенною державою. «Україна — це суверенна держава, і якісь там можуть і, напевно, мають бути внутрішньодержавні процедури. Але, крім цього, є ті субстанції, які знаходяться на столі переговорів двох делегацій. Я не можу вторгтися в деталі цих субстанцій. Ми переконані, що зараз винесення їх на публіку може лише завадити переговорному процесу, який і так іде набагато повільніше і менш змістовно, ніж нам хотілося б», — заявив 22 березня 2022 р. речник В. Путіна Д. Песков [Кремль ..., 2022], підігруючи В. Зеленському і стимулюючи його. Він також додав, що Росія багато днів тому передала українській стороні проекти документів у рамках переговорного процесу — на щось Київ відповів, на щось — ні [РІА Новості, 2022a]. Вже наступного дня міністр закордонних справ РФ С. Лавров заявив, що Москва вимагатиме від Києва скасувати закони, спрямовані проти російської мови. За його словами в Україні остаточно «добили» всі можливості для російської мови за допо-

могою законодавства й «ми зараз будемо вимагати це скасувати», — впевнено додав він [*Россия требует ...*, 2022].

Того ж дня Сейм Республіки Польща своєю резолюцією рішуче засудив воєнні злочини, злочини проти людства та акти геноциду, вчинені на території суверенної України збройними силами Російської Федерації й оголосив В. Путіна військовим злочинцем [*Сейм Польщі ...*, 2022], а заступник посла Росії в ООН Д. Полянський в інтерв'ю Sky News, разом з погрозою ядерною зброєю, без нотки каяття відкинув офіційну заяву уряду США про те, що військовослужбовці російських збройних сил винні у воєнних злочинах в Україні [*В Росії відкрито ...*, 2022]. Проте український президент все ще несамовито прагнув компромісів і миру з катом українського народу В. Путіним²⁴.

Крім того, вже наступного дня (24 березня) голова дипломатії ЄС Ж. Боррель звинуватив Росію в гальмуванні переговорів про припинення вогню в Україні. За його словами, Москва й не планувала сприймати обговорення всерйоз, доки не досягне цілей за допомогою свого неспровокованого вторгнення в Україну. В інтерв'ю іспанському телеканалу TVE він сказав, що президент Росії В. Путін намагається оточити узбережжя Чорного моря до кордону з Молдовою, щоб ізолювати Україну від води. «Зараз Росія не хоче сідати за стіл переговорів і домовлятися про щось: вона хоче окупувати території», — сказав Ж. Боррель. — Вона хоче серйозно вести переговори лише тоді, коли закріпить позицію сили» [*Боррель ...*, 2022].

²⁴ 22 березня 2022 р. Європейський Суд з прав людини опублікував резолюцію, в якій уточнив наслідки виключення Росії з Ради Європи. Росія перестала бути учасником Європейської Конвенції про права людини 16 вересня 2022 року – через півроку після рішення Комітету міністрів про виключення. Комітет міністрів Ради Європи також ухвалив резолюцію щодо правових та фінансових наслідків виключення РФ з Ради Європи (Resolution CM/Res(2022)3). Росія більше не мала прав у Раді Європи, але обов'язки в неї залишалися, насамперед – фінансові. Внески за період від 1 січня по 16 березня 2022 р. мають бути сплачені, а також витрати, пов'язані із припиненням членства. Крім Конвенції про права людини, РФ була виключена з багатьох угод та робочих груп Ради Європи: Венеціанської комісії за демократію через право (конституційні та виборні питання), групи ГРЕКО проти корупції, групи Помпідю з боротьби з наркотиками тощо. Усі програми Ради Європи в Росії та офіс у Москві закривалися. Комітет міністрів продовжував контроль за виконанням рішень ЄСПЛ, на цих засіданнях представники Росії зможуть брати участь, але без права голосу. Вони лише звітуватимуть про виконання рішень.

Ба більше, заступник голови Ради безпеки РФ Д. Медведєв заявив в інтерв'ю РІА Новості, що російська влада продовжуватиме домагатися нейтрального статусу України, скасування «антиросійської» політики на її території, «демільтаризації», «денацифікації» та перетворення держави на «нормального сусіда» [РІА Новості, 2022b].

У чому суть бачення офіційного Києва гарантій безпеки України спробував пояснити Д. Кулеба, розповівши, що вони повинні б були отримані не тільки від Росії, а й від інших країн. І Росія, запевняв міністр закордонних справ, на це погодилася. Усі погоджені між сторонами питання мали би бути юридично підкріплені і ратифіковані парламентом. «Гарантією безпеки Іспанії як члена НАТО є 5-та стаття, у якій ідеться про те, що якщо хтось на неї нападе, усі інші члени [Альянсу] будуть її захищати. Ми хочемо чогось подібного. Тобто, якщо хтось нападе на Україну, ті країни, які нададуть свої гарантії безпеки, протягом 24 годин повинні будуть відправити усе необхідне озброєння, прийняти Резолюцію Радбезу ООН з вимогою припинити агресію і запровадити санкції»,— пояснив Д. Кулеба [Sahuquillo, 2022]. З цього приводу Україна вела перемовини з США, Британією, Німеччиною, Францією і Туреччиною. Утім, залишалося незрозумілим, що такий формат міг би вкоїти проти, власне, агресії самої Росії.

Тоді ж президент України відповів на запитання: чи готовий він та за яких умов зустрітися з очільником держави-агресора В. Путіним. Про це очільник Української держави розповів в інтерв'ю *la Repubblica*. «Протягом місяця триває широкомасштабна війна Росії проти України. Я готовий до цієї зустрічі й зараз, про що неодноразово публічно заявляв. Всім нам потрібен мир. Ми готові обговорювати умови припинення вогню, умови миру, але не готові виконувати ультиматуми»,— наголосив В. Зеленський [Орлова, 2022].

За перемовини продовжували виступали й лідери держав, що мали щодо Росії свої геополітичні інтереси, зокрема Китай та Туреччина. Вже 25 березня В. Зеленський мав чергову телефонну розмову з Р. Ердоганом. У своєму Twitter президент України написав, що йшлося про підсумки саміту НАТО, оцінки дипломатичних зусиль, продовольчу кризу та підтримку Туреччини [Volodymyr Zelenskyu ..., 2022]. Ані слова про мирні переговори з Росією.

Утім, про них в тій розмові оповів Р. Ердоган, що повернувся з Брюсселя і який того ж дня заявив, що Україна і Росія близькі до консенсусу щодо чотирьох з шести пунктів переговорного процесу. Пре-

зидент Туреччини розповів, що після перемовин в Анталії глав МЗС РФ та України, організованих зусиллями турецької сторони, а очільник його МЗС М. Чавушоглу здійснив візит до Москви та Львова. Не раз з колегами обговорював тему і міністр національної оборони Туреччини Х. Акар. Контакти продовжуються, запевнив Р. Ердоган.

Повертаючись до теми переговорного процесу між Москвою та Києвом, Р. Ердоган наголосив на питаннях, по яких є чи відсутній консенсус. «Вважаю, за чотирма пунктами у переговорах є консенсус. Перший пункт стосується вступу України до НАТО. Спочатку Україна наполягала на членстві в Альянсі, але згодом [президент Володимир] Зеленський почав заявляти про можливість відмови. Інший пункт стосується прийняття російської мови в Україні як офіційної. Зеленський погодився з цим. Російською мовою і так говорять практично на території усієї України. У цьому плані проблем немає», — наголосив глава Турецької Республіки [Ердоган ..., 2022b].

За його словами, ще одна важлива тема, яку обговорювали сторони конфлікту, стосувалася демілітаризації України. «Звичайно, Україна — це держава, тому про прийняття роззброєння від А до Я не йдеться. Але й з цього питання незрозумілих аспектів немає. Тобто українська сторона заявила, що може піти на певні поступки і з цього питання. Четвертий пункт переговорів стосується колективної безпеки. Україна продемонструвала позитивний підхід і щодо цього», — продовжив Р. Ердоган [Ердоган ..., 2022b].

Проте, консенсусу, за словами президента Туреччини, все ще не було щодо Криму та Донбасу. У результаті В. Зеленський запропонував провести референдум щодо Донбасу. Р. Ердоган, до речі, зазначив у зв'язку з цим на мудрість і лідерські якості глави Української держави.

Що стосується Криму, Туреччина від початку відкрито і чітко виступила проти окупації півострова, наголосив Р. Ердоган. Турецький провідник уточнив, що особисто озвучував позицію Анкари з цього питання на кожних переговорах з російським колегою В. Путіним. «Але на той час Захід не мав такої чіткої позиції з цієї теми, як сьогодні. Це все трапилося з нами сьогодні, тому що на Заході не прийняли таку позицію», — додав президент Туреччини [Ердоган ..., 2022b].

Отже лідер Туреччини Р. Ердоган на зустрічі з журналістами авторитетно заявив, що по чотирьом з шести пунктів є поступки України (І. Нейтралітет і не вступ до НАТО; ІІ. Російська мова як офіційна;

III. Демілітаризація; IV. Колективні гарантії безпеки, в тому числі й від Росії як гаранта), ще по одному пункту є пропозиція В. Зеленського провести референдум (V. Приналежність окупованого Донбасу) і лише по шостому питанню до компромісу ще не дійшли (VI. Окупований та анексований Крим).

Зберегти політичне обличчя В. Зеленського перед власними громадянами поспішив очільник МЗС Д. Кулеба, який того ж дня пояснив, що у підгрупах делегацій одночасно обговорюється багато різних питань, а переговорний процес йде надзвичайно важко. «Немає жодного консенсусу з Росією щодо згаданих президентом Туреччини чотирьох пунктів. Зокрема, єдиною державною мовою в Україні є і буде українська. Та й загалом класифікація ключових тем переговорів на чотири або іншу кількість пунктів є некоректною», — запевняв він [Петришин, 2022]. Не переконливо, варто зауважити, адже Д. Кулеба не заперечив обґрунтовано слова Р. Ердогана.

Про це ж говорив й голова ОП А. Єрмак під час виступу на Atlantic Council 26 березня, коли заявив, що Україну не влаштує компроміс на російських умовах й закликав партнерів і союзників до пошуків формату, який буде ефективно й довго працювати [Андрій Єрмак ..., 2022]. Прикметно, що сам В. Зеленський й взагалі промовчав з приводу слів Р. Ердогана, а отже побічно підтвердив їх. Проте вже невдовзі виявиться, що і А. Єрмак, і Д. Кулеба, м'яко кажучи, говорили неправду.

Тим часом, коли 25 березня The Economist запросив В. Зеленського дати відповідь на питання: «Як виглядає українська перемога?», президент України не зміг дати означену відповідь. «Ми розуміли, що росіяни можуть атакувати, але не розуміли масштабів. [...] Перемога — це врятувати якомога більше життів. Так, врятувати якомога більше життів, бо без цього ніщо не мало б сенсу. Наша земля важлива, так, але зрештою це лише територія, — сказав В. Зеленський. — [...] Це моя відповідь на запитання, якою буде перемога України. Можливо, наша перемога тимчасова, можливо, без вирішення всіх питань, але ми обрали напрямок, у якому будемо рухатися» [Volodymyr Zelensky in his ..., 2022].

Потім журналістка запитає його: Для вас «перемога» означає врятувати якомога більше життів, але політично це може бути неприпустимим. Як можна перемагати, рятувати життя і водночас рятувати країну? Це взагалі можливо? Відповідь була, але фактично без відповіді. «Врятувати всіх, відстояти всі інтереси, захистивши людей

і не віддавши територію, мабуть, непосильна задача. Ти маєш рацію. Це складний вибір, але іноді існують так звані “принципові” рішення. Взяти, наприклад, міста, які, якби ми вирішили їх добровільно покинути, забрав би Путін, який би продовжував наступати все далі й далі, тому що у нього апетит голодного. Тут важливо не те, чи є цей вибір “хорошим” чи “поганим” як таким. Важливо, щоб рішення приймалося разом з людьми», — туманно говорив В. Зеленський [*Volodymyr Zelensky in his ...*, 2022]. Усе це dokonano свідчить, що у президента України не було уявлення, що собою має представляти для його держави «перемога», а відтак він не мав й стратегії її досягнення ані в мілітарному контексті, ані в політичному.

Крім того В. Зеленський раптом припустив, що В. Путін не знає правди про війну: «Іноді мені здається, що політики живуть в інформаційному вакуумі. Ми бачимо, що зараз із Путіним закрита атмосфера. Отже, він не знає. [...] Це означає, що він не може зрозуміти або не може знати, що відбувається на вулиці. [...] Навіть я, якби я сидів в офісі і три-чотири дні не виходив на вулицю, я б не мав правильної інформації про те, що відбувається в світі» [*Volodymyr Zelensky in his ...*, 2022]. А потім почав переконувати журналістів й західного читача, що й росіяни нібито не розуміють, що відбувається між Україною та Росією. «Не забувайте, що прості росіяни зараз ізольовані, позбавлені інформації. Вони не знають, що відбувається,— зауважував В. Зеленський.— Ситуація, коли український народ, а не український президент [використовується як щит, є неправильною]. Український народ гине. Росіяни не знають, що відбувається. Вони не розуміють» [*Volodymyr Zelensky in his ...*, 2022]. Приголомшлива ілюзія президента воюючої держави!

Тоді The Economist прямо запитав про те, чи може бути тривалий мир з В. Путіним. Відповідь В. Зеленського була не менш дивною: «Не знаю. Я не знаю, чи Путін взагалі знає відповідь на це питання. Думаю, на його рішення впливатиме багато факторів. Стабільність у регіонах, де присутня Росія, відіграватиме свою роль і впливатиме на його рішення. Питання того, як зміняться відносини між Росією та Україною внаслідок того, що сталося, є великим. Я не маю на це відповіді. Це велика проблема, дуже велика проблема» [*Volodymyr Zelensky in his ...*, 2022].

В. Зеленський також підтвердив своє бажання зустрітися особисто з В. Путіним, запевняючи, що має багато чого сказати йому. «Ми

повинні говорити. Це не одне питання, не одна відповідь. Йдеться про рішення. Ми повинні говорити про конкретні речі, про конкретні місяці, можливо, щось про роки, можливо, щось вирішити зараз, можливо, поговорити, якщо ми не можемо знайти рішення і домовитися не сваритися з цього приводу. Це моя філософія, — запевняв В. Зеленський. — Робимо все крок за кроком. Давайте шукати рішення крок за кроком. Ми можемо говорити про все. Але ми не можемо йти на компроміс у всьому. Ми маємо розуміти, що Україна — це наша земля. Він повинен розуміти, що відбувається, і ми повинні розуміти один одного, якщо це можливо. Це не про повагу, про любов чи щось інше. Справа не в почуттях. Це дуже конкретно. Є проблема, і ми маємо її детально розібрати та вирішити» [*Volodymyr Zelensky in his ...*, 2022].

Коли ж здивована журналістка перепитала президента України чи він вірить, що В. Путін вважає, що Україна не має права на існування, той знову почав переконувати її, що В. Путін перебуває в ізоляції і не розуміє сучасної України. «Я не думаю, що він візуалізує у своїй свідомості ту ж Україну, яку ми бачимо. Він сприймає Україну як частину свого світу, свого світогляду, але це не відповідає тому, що відбувалося за останні 30 років. Я не думаю, що Путін був [у] бункері два тижні чи шість місяців, а більше двох десятиліть. Я не маю на увазі це буквально, а в тому сенсі, що він перебував в інформаційній ізоляції, отримуючи інформацію від свого товариства. І Україна, поки він був у цьому бункері, суттєво змінилася. Тож те, як він бачить Україну, дуже відрізняється від тієї України, яка насправді існує в реальному житті», — щиро вважав В. Зеленський [*Volodymyr Zelensky in his ...*, 2022].

Зрештою президент України виявив свої страхи щодо опинитися у становищі «перед вибором, чи ризикувати стати жертвою. Це найважче зробити» [*Volodymyr Zelensky in his ...*, 2022]. І ця фраза також багато чого пояснює у його несамовитому прагненні мирних перемовин з В. Путіним, позаяк він, В. Зеленський, воювати був змушений як верховний головнокомандуючий, але не вірив у перемогу і боявся зазнати поразки («стати жертвою») як президент України. Така конфігурація його свідомості, абсолютно без будь-якого бачення що таке «перемога» й підштовхувала його до пошуку точок дотику з В. Путіним зі сподіванням досягти компромісів і, водночас, знову ж таки, не стати його жертвою. «Цілком можливо, що деякі компроміси, які

не загрожують нашому фізичному виживанню, будуть зроблені, щоб врятувати життя тисяч людей. Що стосується компромісів, які можуть загрозувати розпадом країни, то тих, які пропонує Путін, а точніше вимагає у вигляді ультиматуму, ми ніколи не підемо на них. Ніколи», — заявив В. Зеленський, додаючи: «Ми перемагаємо, доки залишаємось рішучими щодо того, щоб не поступатися цим вимогам» [*Volodymyr Zelensky in his ...*, 2022]. Тож на той момент він чомусь вважав становище України відносно вигідним, що дозволяло її делегації та її президентові переконати Кремль відмовитися від ультимативних вимог і до вгамування своїх загарбницьких апетитів.

Тим часом 26 березня президент США Д. Байден, перебуваючи у Польщі, назвав кремлівського лідера «м'ясником» після того, як поспілкувався з українськими біженцями у Варшаві. «Він м'ясник», — сказав Д. Байден про В. Путіна, коли його запитали про те, що він думає після зустрічі з українцями [*Joe Biden ...*, 2022]. У своїй же промові Д. Байден також сказав, що «Путін не має залишатися при владі». Але, як згодом пояснили у Білому Домі, цими словами президент США хотів підготувати демократії світу до тривалого конфлікту щодо України, а не підтримати зміну режиму в Росії. І все ж, цитата: «Заради Бога, ця людина не може залишатися при владі» [*Biden says ...*, 2022].

Натомість президент Франції Е. Макрон сказав, що «не називав би» на адресу В. Путіна слів, які вжив президент США Д. Байден, щоб зберігати можливість вести якийсь діалог з президентом РФ. Е. Макрон зазначив, що варто не допускати подальшої ескалації «ні у словах, ні у діях». «Ми хочемо зупинити війну, яку почала Росія проти України, без війни. Це мета... І якщо прагнути цього, тоді потрібно відмовитись від ескалації у словах і діях. Ми, європейці, не повинні піддаватися на якусь ескалацію. Ми, європейці, не повинні забувати про свою географію та свою історію. Ми не у стані війни з російським народом», — сказав Е. Макрон, підкресливши, що Європа більше не у реаліях Холодної війни між Москвою і Вашингтоном [*Макрон ...*, 2022]. Його підтримав того ж дня (27 березня) й речник президента Туреччини І. Калін, який наголосив: «Якщо всі спалюють мости з Росією, то хто з ними розмовлятиме зрештою. Українців потрібно підтримувати всіма можливими засобами, щоб вони могли захистити себе... але Росія має бути почута так чи інакше, щоб її невдоволення можна було зрозуміти, якщо не виправдати» [*У Туреччині ...*, 2022].

Свою чергою того ж таки 27 березня 2022 р. В. Зеленський влаштував добродушну півторагодинну зустріч з російськими ЗМІ (для видань «Медуза», «Дождь», «Зыгарь», «Коммерсантъ», «Новая газета»). Ось як окреслив президент України мету мирних переговорів з Росією: «Максимально зменшити кількість жертв, скоротити терміни цієї війни. Вивести війська Російської Федерації на компромісні території — а це все, що було до 24 лютого, до нападу. Нехай повернуться туди.

Я розумію, що змусити Росію повністю звільнити територію неможливо, це призведе до третьої світової війни. Я чудово все розумію і усвідомлюю. Тому я й говорю: це компроміс. Поверніться туди, з чого все почалося, і там спробуємо вирішити питання Донбасу, складне питання Донбасу» [*Интервью Зеленского ...*, 2022]. В. Зеленський також додав, що «[Про входження самопроголошеної «ЛНР» в Росію] я, мабуть, говоритиму з власником [Путіним] цих людей [Пасічника], а не з цими товаришами» [*Зеленський розповів ...*, 2022]. Тобто В. Путін — таки власник Донбасу?

Щодо приналежності Кримського півострова, президент України заявив, що «Крим силовим шляхом забирати не будемо, людей шкода, наших шкода людей» [*Зеленський розповів ...*, 2022]. Президент також прокоментував інші вимоги з боку Росії і три з них (денацифікація, демілітаризація, російська мова як державна), за словами В. Зеленського, навіть не обговорюються.

«Гарантії безпеки та нейтралітет, без'ядерний статус нашої держави. Ми готові на нього йти. Це найголовніший пункт... Він глибоко опрацьований, але мене цікавить, щоб це не був ще один папірець а-ля Будапештський меморандум і таке інше»,— заявляв тоді ж В. Зеленський [*Зеленський розповів ...*, 2022]. За його словами, російській стороні потрібні гарантії, що це станеться, але для цього потрібно міняти Конституцію України, а цей процес триватиме щонайменше рік: «Лише народ може ухвалити рішення, що буде такий статус і такі гарантії. Референдум відбудеться протягом кількох місяців, а зміни до Конституції відбуватимуться щонайменше рік відповідно до чинного законодавства. Мінімум рік» [*Зеленський розповів ...*, 2022].

«Нас цікавить, щоб цей папір перетворився на серйозну угоду, яка буде підписана... Це я зараз перейду до референдуму. Який буде підписаний там, де є пункти гарантій безпеки, усіма гарантами цієї безпеки. Він обов'язково має бути ратифікований парламентами

країн-гарантів, це два. І обов'язково має бути референдум в Україні. Чому? Тому що ми маємо закон про референдуми. Ми прийняли його. Зміни того чи іншого статусу... А гарантії безпеки передбачають конституційні зміни. Розумієте, так? Конституційні зміни. Це дві сесії», — резюмував він [*Зеленський розповів ...*, 2022].

Стверджував також В. Зеленський, що референдум неможливий, коли є присутність військ, тобто Росія спочатку має вивести свої формування з території України на рівень становища сил, що був 24 лютого 2022 року. «Хай повернуться туди. Я розумію, що змусити Росію повністю звільнити територію неможливо, це приведе до третьої світової війни. Я прекрасно все розумію. Тому я і кажу: це компроміс», — додав він [*Зеленський розповів ...*, 2022]. Ось тільки В. Зеленський не обгрунтував, навіщо тоді В. Путіну було розпочинати цю тотальну війну, аби просто відвести власні ж війська, а отже — «компроміси» з боку офіційного Києва мали би стати більшими, ніж були заявлені для широкого загалу.

Зі свого боку, голова МЗС РФ С. Лавров 28 березня заявив, що прямі переговори між президентами Росії та України відбудуться лише тоді, коли обидві сторони будуть ближче до досягнення врегулювання [*Putin-Zelenskiy ...*, 2022]. Саме під час третього раунду переговорів росіяни та українці, схоже, вперше розглянули проекти письмових угод. За словами В. Мединського, це були проекти, які делегація привезла з Москви і які містили наполягання на нейтральному статусі України. Того ж дня В. Зеленський підтвердив, що 29 березня у Стамбулі розпочнеться відновлення мирних переговорів з Росією з наміром обговорити нейтралітет України разом із відмовою від будь-яких претензій України на членство в НАТО в майбутньому [*Zelenskiy says ...*, 2022].

2.2. Мирні переговори у Стамбулі: формула демілітаризації України у проєкті Договору про постійний нейтралітет і гарантії безпеки України

28 березня переговорники з обох сторін почали прибувати до Туреччини, де пізно ввечері передбачалася їхня зустріч [*Ukrainian, Russian ...*, 2022]. Росіяни прилетіли до Стамбула тоді ж удень, українці — близько 22:00 вечора приземлилися в Міжнародному аеропорту імені Ататюрка [*Son ...*, 2022]. Тож було вирішено, що новий раунд перего-

ворів відбудеться 29 березня о 10-й ранку в палаці Долмабахче. Місце зустрічі президент Туреччини Р. Ердоган узгоджував з президентом РФ В. Путіним.

Перед цим, нагадаю, радник президента Туреччини І. Калин, зокрема, повідомляв: «На зустрічах із Зеленським та Путіним наш президент [Ердоган] передав свою пропозицію про припинення війни та щодо допомоги в організації зустрічі двох лідерів у Туреччині. Пан Зеленський до цього готовий. Пан Путін вважає, що позиції для переговорів на рівні керівництва ще не закриті» [*Переговори президентів* ..., 2022]. І. Калин також попередньо зауважував, що під час телефонної розмови Р. Ердогана з В. Путіним російський президент озвучив свої основні вимоги. Головним з них є визнання Україною того, що вона повинна бути нейтральною й не має подавати заявки на вступ до НАТО. Про це вже тоді ствердно заявив й президент України В. Зеленський.

У цій категорії були й інші вимоги, які здебільшого, на думку турецького дипломата, виглядали елементами збереження обличчя для російської сторони. Україна мала б пройти процес роззброєння, щоб переконатися, що вона не становить загрози для Росії. Мав бути захист російської мови в Україні. І було й те, що називається «денацифікація» [Гай-Нижник, 2024а; Гай-Нижник, 2024б]. Турецька сторона вважала, що В. Зеленському буде досить легко прийняти це: можливо, Україні достатньо буде засудити всі форми неонацизму та пообіцяти боротися з ними.

«Росія може вимагати від України офіційно визнати, що Крим, який РФ незаконно анексувала у 2014 році, тепер дійсно належить Росії. Якщо це так, то для України це буде гіркою пігулкою. Крим уже під контролем РФ, навіть попри те, що Росія не має законного права володіти Кримом і навіть підписала міжнародний договір (після падіння комунізму, але до приходу до влади Путіна), який визнає, що Крим є частиною України»,— сказав радник президента Туреччини [Simpson, 2022]. Ну і йшлося про додаткові перемовини щодо окупованих східних теренів Донбасу.

Він зауважив також, що ці вимоги президента РФ В. Путіна не такі суворі, як деякі люди боялися, і вони навряд чи варті всього насильства, кровопролиття та руйнування, яких Росія заподіяла в Україні. Враховуючи жорсткий контроль В. Путіна над російськими ЗМІ, йому та його помічникам не повинно бути надто важко представити

все це як велику перемогу. Але для України будуть серйозні тривоги. Якщо дрібні деталі будь-якої угоди не будуть розібрані з надзвичайною ретельністю, президент Росії В. Путін або його наступники завжди можуть використати їх як привід для повторного вторгнення в Україну.

Коли ж Україна прийме умови Кремля, то навіть якщо В. Путіну вдасться представити угоду з Україною як славетну перемогу над неонацизмом, його позиції вдома точно будуть послаблені, вважав І. Калинин, позаяк все більше й більше людей розумітимуть, що він сильно перестарався, й історії про вбитих або полонених солдатів уже швидко поширюються [Simpson, 2022].

29 березня 2022 року українська й російська делегації зустрілися в Стамбулі. Під час відкриття стамбульського раунду перемовин президент Туреччини Р. Ердоган зауважив для їхніх учасників: «Продовження війни нікому не принесе користі. Відновлення миру піде на користь вашим країнам і всім іншим. Ви, як делегації, несете історичну відповідальність за рішення, які ухвалюються сьогодні» [Ердоган на відкритті ..., 2022].

Тоді у Стамбулі голова української делегації Д. Арахамія надав росіянам план з 10 пунктів, який конкретизував концепцію гарантованої міжнародною спільнотою української державності [Rüesch, 2024].

Саме того дня й було озвучено так зване стамбульське комюніке («Основні положення Договору про гарантії безпеки України»). За словами учасників тих подій, українці в основному підготували цей проєкт, а росіяни попередньо погодилися з ідеєю використання його в якості основи для договору. Насправді то був узагальнюючий проєкт угоди, запропонований Москві. Він, зокрема, передбачав, що:

- переговори про статус Криму та Севастополя триватимуть протягом 15 років, сторони відмовляються від воєнного способу розв'язання цього питання;
- питання про статус та долю районів, контрольованих так званими народними республіками, винесено в окремий пункт, його мають обговорити президенти України та Росії на особистій зустрічі;
- Україна готова погодитися на позаблоковий (нейтральний) статус без'ядерної держави за наявності закріплених документально чітких та жорстких гарантій від низки країн (у комюніке, як можливі гаранті, перераховані постійні члени Ради Безпеки

ООН /США, Велика Британія, Китай, Франція, включно з Росією/, а також Німеччина, Ізраїль, Італія, Польща, Туреччина та Канада і додано, що РФ запропонувала Білорусь);

- попередній пункт передбачав, що за наявності гарантій безпеки на території України не розмішуватимуться іноземні військові бази та військові контингенти, а сама вона не вступатиме до жодних військово-політичних союзів [Фохт & Хоменко, 2022];
- якщо Україна зазнає напад і звернеться по допомогу, всі держави-гаранти будуть зобов'язані, після консультацій з Україною і між собою, надати допомогу для відновлення її безпеки (прикметно, що ці зобов'язання були прописані набагато точніше, ніж у статті 5 Договору про НАТО: введення безпольотної зони, постачання зброї або пряме втручання збройних сил держави-гаранта);
- шлях до членства України в ЄС залишався відкритим, а держави-гаранти (включно з Росією) чітко «підтверджували намір сприяти членству України в Європейському Союзі» [Charap & Radchenko, 2024].

Ось його повний зміст (переклад з російськомовного оригіналу):

«Договором передбачається:

1. Проголошення України постійно нейтральною державою під міжнародно-правовими гарантіями з метою реалізації позаблокового і без'ядерного статусу.

2. Можливі держави-гаранти: Великобританія, КНР, РФ, США, Франція, Туреччина, Німеччина, Канада, Італія, Польща, Ізраїль. До договору пропонується приєднання інших держав, зокрема РФ пропонує Білорусь.

3. Міжнародні гарантії безпеки України за договором не розповсюджуються на Крим, Севастополь та ОРДЛО. (У договорі буде трактовка, як ми розуміємо межі ОРДЛО і як окремо їх розуміє РФ).

4. Україна не вступає ні в які воєнні союзи, не розміщує військові бази і контингенти, міжнародні воєнні навчання проводять тільки зі згоди держав-гарантів. Зі своєї сторони держави-гаранти підтверджують намір сприяти членству України в Європейському Союзі.

5. Держави-гаранти та Україна погоджуються, що у випадку агресії, будь-якого збройного нападу на Україну або будь-якої військової операції проти України, кожна з Держав-гарантів, після проведення

між ними термінових і негайних консультацій (котрі проводяться протягом не більш ніж трьох днів) у порядку здійснення права на індивідуальну або колективну самооборону, що визнається статтею 51 Статуту Об'єднаних Націй, надасть (у відповідь на офіційне звернення України і на його підставі) допомогу Україні, як постійно нейтральній державі, що зазнала нападу шляхом негайного здійснення такої індивідуальної чи колективної дії, яка буде необхідною, включаючи закриття повітряного простору над Україною, надання необхідного озброєння, застосування збройної сили з метою відновлення і подальшого збереження безпеки України як постійно нейтральної держави.

Про будь-який подібний збройний напад (будь-яку воєнну операцію) і всі прийняті в результаті нього заходи негайно повідомляється Раді Безпеки [ООН]. Подібні заходи будуть припинені, коли Рада Безпеки прийме заходи, що є необхідними для відновлення і збереження міжнародного миру і безпеки.

Механізм реалізації гарантій безпеки України за результатами додаткових консультацій між Україною і державами-гарантами буде відрегульовано у Договорі з урахуванням захисту від можливих провокацій.

6. Договір тимчасово застосовується з дати його підписання Україною та усіма (варіант — більшістю) Державами-гарантами.

7. Договір вступає в чинність після погодження статусу України як постійно нейтральної держави в перебігу всеукраїнського референдуму і внесення відповідних змін до Конституції України та ратифікацією у парламентах України і Держав-гарантів.

8. Договором пропонується зафіксувати прагнення сторін протягом 10 (варіант — 15) років вирішити питання, що пов'язані з Кримом і Севастополем шляхом двосторонніх переговорів між Україною та РФ.

9. Також пропонується зафіксувати, що Україна та РФ не будуть вирішувати питання Криму і Севастополя воєнним шляхом, а продовжать політико-дипломатичні зусилля для розв'язання цього питання.

10. Сторони продовжать консультації (із залученням інших держав-гарантів) задля підготовки та узгодження положень Договору про гарантії безпеки України, модальностей припинення вогню, відводу військ та інших воєнізованих формувань, відкриття і забезпечення безпечного функціонування гуманітарних коридорів на постійній основі, а також обміну тілами загиблих і звільнення військовополонених та інтернованих цивільних осіб.

11. Сторони вважають за можливе проведення 2022 року зустрічі між президентами України та Росії з метою підписання договору та/або прийняття політичних рішень щодо невирішених питань, що залишилися» [*Das geheime ...*, 2024; *Ukraine-Russia ...*, 2024].

Зауважу, що саме радник Р. Ердогана І. Калинин, якого вважають значним фахівцем із зовнішньої політики, запропонував сторонам, як компроміс, щоб окупований Крим та окремі райони Донеччини та Луганщини віддали Росії на правах оренди, подібно до того як Велика Британія контролювала Гонконг на правах оренди від 1898-го по 1997-й роки. Майбутня ж територіальна належність Криму та Донбасу, за логікою турецького посадовця, мала б бути вирішена вже після завершення договору про оренду [Smith, 2022].

Залишаються й досі незрозумілими, принаймні, три речі, що прозвучали тоді:

- чому В. Путін погодився на шлях України в ЄС, якщо раніше змусив В. Януковича не прийняти навіть угоду про асоціацію (можливо, вважав, що відтоді навряд чи ЄС ризикне відчинити двері Україні);
- чому він погодився на гарантії безпеки Україні від США та інших членів НАТО (вочевидь вважав ті гарантії лише формальними і нездійсненними у воєнному контексті на дії, або позаяк РФ матиме право вето на дії гарантів);
- чому В. Путін дозволив занотувати на папері тезу про шляхи мирного врегулювання суперечки між Україною та РФ щодо Криму протягом наступних 10–15 років, адже відколи Росія анексувала півострів у 2014 р., Москва ніколи не погоджувалася обговорювати його статус, стверджуючи, що це такий самий регіон Росії, як і будь-який інший (можливо, то було банальним крутіством з розумінням, що у випадку нейтральності України та її «демільтаризації» ті «дипломатичні шляхи» Києва будуть вічно безплідними, як і вічним, тим часом, залишатиметься перебування Криму у складі РФ).

Підсумкове комюніке було результатом консенсусу. Водночас джерела ВВС у Києві запевняли, що «на 90%» текст цього документа написали члени української делегації [Фохт & Хоменко, 2022]. Так чи інакше, формально комюніке було ініціативою української сторони. Це, крім того, була й остання «жива» зустріч між українською та російською переговорними групами.

29 березня, одразу після завершення переговорів, глава російської делегації В. Мединський висловлювався оптимістично, пояснюючи, що обговорення договору про нейтралітет України переходить у практичну фазу і що, — попри всі складнощі, пов'язані з тим, що договір має багато потенційних гарантів — цілком можливо, що В. Путін і В. Зеленський підпишуть його на особистому саміті в осяжному майбутньому.

Наступного дня він заявив журналістам, що «вчора українська сторона вперше зафіксувала в письмовій формі свою готовність виконати низку найважливіших умов для побудови майбутніх нормальних і добросусідських відносин з Росією» [Charap & Radchenko, 2024]. Він продовжив: «Вони передали нам принципи потенційного майбутнього врегулювання, зафіксовані в письмовій формі» [Charap & Radchenko, 2024]. О. Фомін, заступник міністра оборони Росії, оголосив тоді ж у Стамбулі, що Кремль відмовився від спроб захопити Київ і почав відведення своїх військ з усього північного фронту для зміцнення взаємної довіри (насправді ж відступ російських військ був вимушеним через контрнаступ ЗСУ).

Результати стамбульської зустрічі були сприйняті неоднозначно в політичній верхівці Росії. Після закінчення зустрічі в Стамбулі та заяви глави російської делегації В. Мединського для преси про її результати, він потрапив під сильний вогонь критики, розповідало джерело ВВС. «На нього налетіли всі — від [ведучого державного телеканалу “Россия”] Соловйова, [режисера, активного прибічника російської влади] Міхалкова та інших — до [глави Чечні] Кадирова. Хоч Мединський і виконував поставлене Президентом [Росії] завдання, він у якийсь момент почав думати, що справді зробив щось не так, якщо їм дозволено так його кльовати», — пояснював близький до російської делегації співрозмовник ВВС [Фохт & Хоменко, 2022]. Ба більше, після повернення В. Мединського до Москви В. Путін кілька днів не приймав його й лише за два дні ця зустріч відбулася, на якій кремлівський диктатор похвалив свого переговорника і сказав, що той зробив усе правильно.

Натомість у Києві на Банковій, попри незадоволення переважної більшості населення, вочевидь позитивно сприйняли стамбульські домовленості. На переговорах у Стамбулі були зафіксовані найважливіші договірні позиції, які взяла до розгляду РФ, заявив М. Подоляк. За його словами, договір про гарантії безпеки, по суті, передбачає не в теорії,

а на практиці отримати дієвий інструмент захисту української території і суверенітету. «Присутність поряд із США, Великою Британією, Туреччиною, Німеччиною, іншими країнами Росії як країни-підписанта багатостороннього договору накладає на росіян багато додаткових обтяжень і дає нам змогу не йти на складний двосторонній формат. Тільки в межах багатостороннього договору можна уникнути традиційної російської необов'язковості за юридичними договорами», — підкреслив М. Подоляк, говорячи про багатосторонній договір безпеки чомусь як про доконаний факт [*Ядерна гарантія ...*, 2022]. Він також чомусь стверджував, що Україна як ініціатор реформи глобальної архітектури безпеки додатково отримує гарантії обов'язкового входження в єдиний ринок Євросоюзу як повноцінний член ЄС.

Насправді ж, українці навіть не консультувалися з Вашингтоном аж до оприлюднення комюніке, хоча описаний у ньому договір створив би нові юридичні зобов'язання для Сполучених Штатів — включно із зобов'язанням вступити у війну (принаймні теоретично) з Росією, якщо вона знову вторгнеться в Україну. Одне лише це положення зробило б договір неприйнятним для Вашингтона. Тому замість того, щоб підтримати Стамбульське комюніке і подальший дипломатичний процес, Захід збільшив військову допомогу Києву і посилив тиск на Росію, в тому числі через дедалі жорсткіший режим санкцій [Charap & Radchenko, 2024].

Натомість у запалі чергового нападу наполеонізму М. Подоляк домовився до того, що прямі двосторонні переговори з кримської проблематики й фіксація нинішнього (анексованого) становища на 15 років, що по факту порушувало Конституцію України та було злочином проти територіальної цілісності держави, — це революційна пропозиція. «Це означає як мінімум повернення теми Криму до переговорного порядку денного. Досі росіяни категорично відмовлялися від цього. А крім того, дає змогу зберегти нинішні юридичні трактування Криму, через те, що для нас Крим, безумовно, є частиною України. Відмова від взаємної військової ескалації з кримського питання — ключ до загального припинення війни», — зазначав М. Подоляк [*Ядерна гарантія ...*, 2022].

Виступаючи на брифінгу після перемовин, голова української делегації Д. Арахамія, зі свого боку, уточнив, що новий механізм гарантій безпеки тимчасово не працюватиме щодо окупованих Донбасу та Криму. Правовою ж основою нейтрального статусу України мог-

ла стати, на його думку, Декларація про державний суверенітет від липня 1990 року [Брифінг української ..., 2022]. М. Подоляк додав: «Імплементация цього договору йтиме за такою процедурою. Спочатку це буде референдум, на якому всі громадяни України висловлять свою позицію щодо цього договору, як він має працювати. Далі йтиме ратифікація парламентами країн-гарантів і Верховної Ради. Ми маємо отримати підтримку суспільства, щоб цей договір дійсно був консолідуючим для нас» [Брифінг української ..., 2022].

Тоді ж очільник юридичної групи української делегації О. Чалий (який, до речі, відповідав за юридичний бік й Будапештського меморандуму) сказав, що гарантії безпеки для України є можливим дипломатичним форматом завершення війни. «Це можливість відновити дипломатичними засобами територіальну цілісність і безпеку України», а її основною вимогою, на його думку, мали стати чіткі юридично зобов'язальні гарантії, які за своїм змістом і формою були б аналогічними частині 5 статуту НАТО [Брифінг української ..., 2022]. «Якщо Україна буде об'єктом будь-якої агресії, будь-якого військового нападу або операції, ми маємо право впродовж трьох днів вимагати міжнародних консультацій, і якщо впродовж трьох днів ці консультації не дали ніякого результату, країни-гаранти повинні надати нам військову допомогу, зброю або навіть закрити повітряний простір», — сказав тоді О. Чалий [Брифінг української ..., 2022]. Утім, він одразу ж обмовився, що таких умов від потенційних гарантів іще слід було досягнути, а саме: «Якщо нам вдасться закріпити ці ключові положення, Україна буде в позиції зафіксувати свій статус фактично позаблокової та без'ядерної держави у формі постійного нейтралітету» [Брифінг української ..., 2022].

Наступного дня, під час брифінгу в українському медіацентрі, М. Подоляк повторив свої слова про договір безпеки в контексті його імплементатії, але додав: «Безумовно, референдум не відбуватиметься сьогодні, бо сьогодні в нас воєнний стан. Триває війна. Процедура проведення референдумів в Україні є чіткою і збалансованою, і ми вийдемо на процедуру запуску референдуму лише після того, як російські війська залишать територію України» [Ukraine Media ..., 2022]. Проте теж, одразу ж, уточнив, що ЗС РФ мають відійти щонайменше на позиції, які вони займали на момент 23 лютого 2022 року. М. Подоляк також зазначив, що договір про безпеку України буде відкритим і всі охочі країни зможуть до нього приєднатися.

На такому тлі міністр закордонних справ Туреччини М. Чавушоглу в ефірі турецького телеканалу А Haber підтвердив заяву свого президента й передбачив скору зустріч президентів України та Росії. «Ми працюємо над тим, аби провести зустріч міністрів закордонних справ... Як приймаюча сторона, як посередник і як чесний переговорник, ми не можемо назвати точну дату. Скажу лиш, що ця зустріч може статися протягом наступних двох тижнів», — повідомив М. Чавушоглу [Туреччина ініціює ..., 2022].

Проте В. Путін вимагав фіксації українських поступок на папері, а отже й продовження перемовин. Саме про те, що «ще не час» для зустрічі з В. Зеленським він сказав 30 березня в телефонній розмові італійському прем'єру М. Драгі. Сам М. Драгі 31 березня під час зустрічі з іноземними журналістами повідомив: «Я висловив своє переконання, що задля розв'язання певних вирішальних питань була б необхідна зустріч із Президентом Зеленським, який до того ж від початку війни просить про розмову з Путіним. Відповідь Путіна була такою, що час ще не настав і учасникам переговорів потрібно їх продовжувати», — зазначив прем'єр-міністр Італії [Ucraina ..., 2022]. За словами М. Драгі, у розмові з ним В. Путін також повідомив про те, що в переговорах між Україною та Росією є «невеликі кроки вперед» і що «позиції сторін стали трохи ближчими» [Ucraina ..., 2022].

Вже 1 квітня міністр закордонних справ України Д. Кулеба заявив на брифінгу в Польщі, що Україна схвалила організацію Туреччиною можливої зустрічі В. Зеленського і В. Путіна, про яку раніше (31 березня) говорив турецький лідер Р. Ердоган. 1 квітня Р. Ердоган вчоргове висловив готовність прийняти в Туреччині зустріч президентів України та РФ для перемовин про припинення війни. Він зазначив, що напередодні провів розмову з президентом України: «Зеленський дотримується позитивної точки зору, Путін раніше також висловлювався позитивно. Після сьогоднішньої розмови, можливо, вони визначать дати» [Ердоган ..., 2022a].

Того ж дня українська делегація розпочала новий раунд перемовин з російською в онлайн-форматі із залученням робочих підгруп. Вони ділилися між собою зауваженнями та зустрічними пропозиціями з приводу комюніке [Фохт & Хоменко, 2022]. Всі ці деталі одразу ж потрапляли на розгляд профільних підгруп, які кожна сторона створила при своїй переговорній групі. Підгрупи спеціалізувалися на воєнних, дипломатичних, гуманітарних та інших питаннях.

Варто також зауважити, що глава МЗС РФ С. Лавров на прес-конференції в Нью-Делі 1 квітня зазначав, що домовленості, покладені на папір під час переговорів у Стамбулі, «мають спочатку сформуватися». Він, зокрема, сказав: «У нас готується реакція. Там є рух уперед, насамперед у тому, що стосується визнання неможливості Україні бути блоковою країною, неможливості для України шукати щастя в Північноатлантичному альянсі, без'ядерний, позаблоковий нейтральний статус,— це те, що зараз уже усвідомлюється як абсолютна потреба.

Так само як ми побачили набагато більше розуміння ще однієї реальності, маю на увазі ситуацію з Кримом та на Донбасі. Але щодо потенційних подальших контактів, вони зараз опрацьовуються, буде оголошено» [Лавров заявив ..., 2022].

Делегації справді «майже щодня» обмінювалися проєктами потенційних домовленостей, але жодних радикально нових пропозицій, порівняно зі «стамбульським комюніке», які б дали змогу говорити про принципово інший документ, ані Росія, ані Україна не висували.

Тим часом 4 квітня В. Зеленський відвідав звільнену Бучу й на власні очі побачив російські злочини проти українців. Попри це, президент України вкотре наполегливо жадав зустрічі та перемовин з В. Путіним. «Була зустріч у міністрів закордонних справ [України та Росії]. Там щось у них не склалося. Воно й зрозуміло чому. Я вам скажу: чим довше Російська Федерація буде затягувати процес зустрічей, тим гірше і для них, і в принципі для цієї ситуації, для цієї війни»,— наголосив В. Зеленський [Зеленський ..., 2022].

Натомість президент Польщі А. Дуда, наприклад, перед цим намагався подати сигнал В. Зеленському, що із вбивцею В. Путіним даремно шукати спільної мови. «Злочинців треба називати злочинцями, притягувати їх до відповідальності та засуджувати. Фото з Бучі спростовують переконання, що потрібно шукати компроміс за будь-яку ціну. Насправді захисникам України понад усе потрібні три речі: зброя, зброя і ще зброя»,— написав А. Дуда у себе в Twitter і на Facebook [Andzej Duda ..., 2022a; Andzej Duda ..., 2022b].

Увечері того ж дня очільник МЗС РФ не забарився апелювати А. Дуді й підтримати В. Зеленського, вказавши, що побачив більше реалізму в пропозиціях України щодо статусу окупованих російськими військами Донбасу та Криму. За словами С. Лаврова, переговорні групи України і РФ дуже інтенсивно спілкувалися у відеоформаті,

а найголовнішим, на його думку, було те, що українські переговорники готові погодитися та визнати нейтральний і без'ядерний статус України. «Уже стало зрозуміло і київським представникам про те, що гарантії безпеки неможливо отримати в НАТО і що про вступ до НАТО слід забути,— зауважив С. Лавров.— Шанси [на успіх у перемовинах] є завжди. Москва налаштована на те, щоби всіма цими шансами скористатися» [РІА Новості, 2022с; РІА Новості, 2022d]. Проте російський міністр закордонних справ наголосив, що поки не розуміє, як ці пропозиції будуть оформлені юридично в міжнародній угоді. Тож С. Лавров додав, що зустріч президентів України та РФ можлива після появи чіткого письмового договору.

Зрештою, після кількох днів словесного жонгливання з обох сторін, вранці 20 квітня прес-секретар В. Путіна Д. Песков повідомив: «Наразі українській стороні передано наш проєкт документа, який містить абсолютно чіткі вироблені формулювання. М'яч на їхньому боці. Чекаємо на відповідь» [РІА Новості, 2022е]. Увечері ж президент України заявив після зустрічі з президентом Європейської Ради Ш. Мішелем, що Україна не отримала від Росії проєкт документа в межах переговорів про завершення війни. «Упевнений, що нам нічого не передали»,— наголосив В. Зеленський [Зеленський вже каже ..., 2022]. Та чи було це правдою? Адже раніше, вдень, радник голови Офісу президента України А. Єрмака М. Подоляк засвідчив публічно буквально таке: «Щодо переговорного процесу, то Україна ще в межах стамбульського раунду передала стороні опонентів свої пропозиції стосовно формульних рішень. Зокрема щодо гарантій безпеки як забезпечення подальших ненападів на нашу країну.

Російська сторона вивчила пропозиції та словила свої зустрічні позиції. Далі — наша черга вивчати, порівнювати, робити висновки. Зокрема політико-юридичного характеру» [Переговори ..., 2022]. Отже, в Офісі президента України переданий Росією документ уже вивчали, а самого президента підопічні А. Єрмака, що фактично кермував російсько-українськими перемовинами, елементарно навіть не повідомили про цей факт за недоцільністю.

Утім В. Зеленський продовжував свій стратегічний шлях на замирення з В. Путіним. Уже наступного дня в інтерв'ю французькому каналу новин BFM TV він зауважував, що з кожним днем, з кожною Бучею, з кожним Маріуполем, з кожною такою Волновахою бажання та віра в те, що буде результат у переговорах, втрачається. Та все ж

його віра в компроміси саме з В. Путіним й тоді залишалася непохитною. «На сьогодні офіційно наша делегація розмовляє з російською делегацією, і ми, в принципі, за те, щоб відбулась зустріч на рівні лідерів Росії і України. Тому що на рівні лідерів можна зупинити цю війну»,— все ще запевняв і вірив В. Зеленський [*Интерв'ю ...*, 2022; *Zelenskiy ...*, 2022].

Слова президента України активізували переговорний процес. Голова переговорної групи Росії В. Мединський повідомляв, що 22 квітня в нього відбулося кілька тривалих розмов із головою української делегації Д. Арахамією. Крім того, очільник МЗС РФ С. Лавров заявив, що перемовини з Україною просуваються повільно, але «заяви української сторони справляють враження, що київській владі не потрібні переговори з РФ і вони змирилися зі своєю долею» [*В РФ ...*, 2022]. Також С. Лавров додав, що Росія не проти тих країн, які Україна пропонує як гарантів своєї безпеки, якщо це не створюватиме загрози РФ.

Тоді основну частину переговорів — а саме особисті зустрічі сторін, факт чого одразу ж став би відомим українському суспільству — було заморожено через ситуацію в Маріуполі. Проте робочі групи продовжували ретельну працю над документами. Ба більше, кілька попередніх домовленостей вдалося «конкретизувати». Зокрема, тривало обговорення двох угод:

- перша угода, політична — про нейтральний, без'ядерний статус України та гарантії безпеки, які мали надати їй країни-гаранти в разі агресії з боку Росії;
- друга — про «взаємну повагу культур», яка передбачала, що країни співпрацюватимуть у культурному плані на паритетних засадах (наприклад, якщо в Україні відкривається певна кількість російськомовних шкіл, то у Росії має відкритися відповідна кількість українськомовних).

Вже й підготували статтю, що країни-гаранти гарантували би безпеку в кордонах України, які мали бути позначені на карті, й карта ця вже була би в Додатку б до договору, але сам додаток ще не сформулювали. Тобто карта меж України була якась нова, а не в кордонах 1991 року — інакше навіщо було б карту розробляти.

Вочевидь Росія мала намір зберегти за собою більшість окупованих територій (якщо не всі). Російська влада не відмовлялася від планів «відібрати [в Україні] море» (а чорноморське узбережжя, на-

гадаю, мають Херсонська, Миколаївська та Одеська області України). 22 квітня виконувач обов'язків командувача російських військ Центрального військового округу Р. Міннекаєв публічно заявив, що Росія планує «встановити повний контроль над південними регіонами України», не уточнивши, які саме регіони маються на увазі [Пока мир ..., 2022]. Представник президента РФ Д. Пєсков відмовився коментувати цю заяву. Близькі до адміністрації президента РФ особи, вважали, що Росія, незважаючи на переговори, може «не віддати» Києву Херсонську область. Там уже тоді планувалося провести «референдум», у результаті якого регіон мав би оголосити про «незалежність» від України. Також Москва не воліла залишати Києву Маріуполь: «Інакше взагалі незрозуміло, навіщо все це було» [Пока мир ..., 2022].

Про те, що обговорення статусів Донбасу та Криму не буде частиною переговорного процесу, було відомо вже за підсумками зустрічі російської та української делегацій у Стамбулі наприкінці березня 2022-го. На переговори щодо Криму сторони пропонували відвести термін до 15 років. «Ці питання обговорюються паралельно, але окремо. Питання щодо Донбасу та Криму можна обговорювати, коли війська звідси вийдуть. Дивно такі чутливі територіальні питання обговорювати, поки йде війна», — зазначав представник з українського боку [Пока мир ..., 2022]. «Ще [на переговорах] у Стамбулі ми запропонували по Криму створити міжнародну комісію та зобов'язати сторони протягом 15 років знайти рішення. Те саме з Донбасом. Те, що це наша територія, ми навіть обговорювати не збираємось. Але розуміючи, що Росія фактично їх контролює, ми готові на міжнародні переговори із цього питання», — зауважував тоді радник глави Офісу президента України О. Арестович [Пока мир ..., 2022].

Тож саме станом на 4 квітня Україна прийняла вищевказані узагальнюючі умови й саме тому того ж дня В. Зеленський своїм указом затвердив склад делегації для остаточного завершення мирних перемовин і парафованого підписання договору²⁵. В Указі президента

²⁵ 2 вересня 2022 р. президент України своїм Указом (№ 621/2022) розпустив українську делегацію в Тристоронній контактній групі. У ньому наголошувалося, що раніше Укази президента № 167/2020 «Про делегацію України для участі у Тристоронній контактній групі» від 5 травня 2020 р.; № 302/2020 «Про зміни у складі делегації України для участі в ТКГ» від 30 липня 2020 р.; № 327/2020 «Питання делегації України для участі в ТКГ» від 18 серпня 2020 р.; № 414/2020 «Питання делегації України для участі у ТКГ» від 30 вересня 2020 р.; № 80/2021 «Про зміни у складі

України (№ 211/2022) «Про делегацію України для участі в переговорах з Російською Федерацією з підготовки та узгодження проєкту договору про гарантії безпеки України» від 4 квітня 2022 року, зокрема, вказувалося:

«1. Утворити делегацію України для участі в переговорах з Російською Федерацією з підготовки та узгодження проєкту договору про гарантії безпеки України в такому складі:

Арахамія Давид Георгійович — народний депутат України, глава делегації; Костін Андрій Євгенович — народний депутат України, член делегації (за згодою); Лубінець Дмитро Валерійович — народний депутат України, член делегації (за згодою); Малюська Денис Леонтійович — Міністр юстиції України, член делегації; Подоляк Михайло Михайлович — радник керівника Офісу Президента України, член делегації; Резніков Олексій Юрійович — Міністр оборони України, член делегації; Точицький Микола Станіславович — заступник Міністра закордонних справ України, член делегації; Умеров Рустем Енверович — народний депутат України, член делегації (за згодою); Малиновський Олександр Петрович — юрист-міжнародник, експерт делегації; Чалий Олександр Олександрович — Надзвичайний і Повноважний Посол України, експерт делегації.

2. Дозволити главі делегації: вносити за погодженням з Міністром закордонних справ України зміни до складу делегації України; залучати в установленому порядку для забезпечення роботи делегації України працівників державних органів, підприємств, установ, організацій за погодженням з їхніми керівниками, наукових радників та експертів.

3. Затвердити Директиви делегації України для участі в переговорах з Російською Федерацією з підготовки та узгодження проєкту договору про гарантії безпеки України (додаються, таємно).

4. Кабінету Міністрів України забезпечити фінансування витрат, пов'язаних із участю делегації України в переговорах з Російською Федерацією з підготовки та узгодження проєкту договору про гарантії безпеки України» [*Указ Президента України ...*, 2022].

делегатії України для участі у ТКГ» від 26 лютого 2021 р.; № 568/2021 «Про зміни у складі делегації України для участі у ТКГ» від 5 листопада 2021 р., а також пункт 2 розпорядження Президента України № 424/2020 «Про представника України у ТКГ з мирного врегулювання ситуації в Донецькій та Луганській областях» від 30 липня 2020 р. визнаються такими, що втратили чинність. Цей Указ набував чинності з дня опублікування [*Зеленський своїм указом ...*, 2022].

Нагадаю, що саме 4 квітня В. Зеленський відвідав Бучу й на власні очі побачив злочини росіян, які приголомшили увесь світ. Наступного дня він звернувся до Ради Безпеки ООН через відеозв'язок і звинуватив Росію у скоєнні воєнних злочинів у Бучі, порівнявши російські сили з терористичним угрупованням ІДІЛ, а також закликав Радбез виключити Росію з числа постійних членів.

Прикметно, однак, що обидві сторони продовжували у цей час цілодобово працювати над договором, активно обмінювалися проектами між собою і, схоже, почали ділитися ними з іншими сторонами. Саме того дня В. Зеленський заявив й про те, що переговори продовжуватимуться, попри те, що Москва назвала те, що відбулося в Бучі та Ірпені — інсценуванням.

Незважаючи на те, що переговори між російською та українською делегаціями в Стамбулі завершилися на оптимістичній ноті, експерти вже тоді розходилися в думках щодо того, чи припинить це врешті-решт бойові дії. Попри те, що під час перемовин Росія заявила, що «різко скоротить» бойові дії під Києвом, а Україна зазначила, що погодиться на «нейтральний» статус в обмін на гарантії безпеки, політолог Г. Голосов повідомив російській службі ВВС, що не бачить «жодного реального результату» від переговорів. «Обидві сторони можуть оголосити перемогу. І обидві сторони намагаються продемонструвати прихильність до переговорного процесу», — вважав він, додаючи, що Росія поводила себе «голосніше» на переговорах, намагаючись уникнути подальших санкцій [Is this ..., 2022].

Директор Російського інституту Королівського коледжу Лондона С. Грін сказав, що для нього залишалося незрозумілим, «про що саме йдеться в переговорному процесі», додаючи: «Говорять про перемир'я, щоб припинити вбивати людей, і це добре. Але це не розмова про мир і взагалі не про врегулювання конфлікту» [Is this ..., 2022].

Туреччина ж заявила, що ці кроки знаменують «найзначніший прогрес» у мирних переговорах з початку війни, а лідери Сполучених Штатів, Великої Британії, Франції, Німеччини та Італії закликали Захід не втрачати пильність. США та Велика Британія також додали, що судитимуть Москву за її діями, а не за словами [What's ..., 2022].

Тим часом Москва знов висувала нові звинувачення на адресу Києва. Наприклад, вже 7 квітня міністр закордонних справ Росії С. Лавров звинуватив Україну у відході від угод, досягнутих під час зустрічі переговорних делегацій у Стамбулі. За його словами, у переддень

українська сторона нібито представила в переговорну групу свій проєкт угоди, де не було положень, «зафіксованих у документі, під яким стоїть підпис голови української делегації Арахамії» [Лавров звинуватив ..., 2022]. Глава МЗС РФ заявив: «У Стамбулі українці чітко зафіксували, що майбутні гарантії безпеки України не поширюватимуться на Крим та Севастополь. У вчорашньому ж проєкті ця чітка констатація відсутня. Замість неї пропонуються розмиті формулювання» [Лавров звинуватив ..., 2022].

У відповідь М. Подоляк зазначив, що делегація на чолі з Д. Арахамією не взаємодіє з групою С. Лаврова, тому складно зрозуміти, що саме він мав на увазі й навіщо взагалі коментував проблематику, тоді як з боку російських переговорників таких претензій не було. «У межах дискусії ми, безумовно, висловлюємо одне одному свої претензії. Але ми дуже чітко йдемо по рамкових домовленостях. Ми не можемо “петляти”, адже в нас паралельно з перемовинами з Росією тривають дискусії з країнами-потенційними гарантами безпеки України. Ми не можемо на одних переговорах говорити одне, а на інших інше, у нас усе синхронізовано», — заявляв М. Подоляк [Фохт & Хоменко, 2022]. Принагідно зауважу, що пізніше голова української делегації Д. Арахамія запевняв і все ще вірив у те, що «вони [росіяни] були готові закінчити війну, якби ми прийняли нейтралітет, як Фінляндія колись. І дали зобов’язання, що не вступатимемо до НАТО» [Арахамія ..., 2023]. Взамін на ці та інші поступки Києва, ЗС РФ нібито мали відійти щонайменше на позиції, які вони займали на момент 23 лютого 2022 року.

При цьому варто вказати й на інші слова Д. Арахамії, який додав з цього приводу, що договір вимагав би змін до Конституції України та що західні партнери знали про перебіг переговорів і бачили драфти документів: «Вони нам фактично порадили не йти в ефемерні гарантії безпеки (з росіянами), які неможливо було тоді давати взагалі». «Коли ми повернулися зі Стамбула, приїхав Борис Джонсон до Києва і сказав, що ми взагалі не будемо з ними нічого підписувати — і давайте просто воювати», — додав Д. Арахамія [Арахамія ..., 2023]. Принагідно слід зауважити, що сам Б. Джонсон назвав такі твердження «повною нісенітницею та російською пропагандою» [Johnson embroiled ..., 2024]. Б. Джонсон також наголосив, що під час дискусій із В. Зеленським після переговорів у Стамбулі він був стурбований характером будь-якої потенційної угоди й пообіцяв, що Велика Британія підтримає Україну «на тисячу відсотків» [Johnson embroiled ..., 2024].

Нагадаю, що британський прем'єр-міністр Б. Джонсон несподівано прибув до Києва 9 квітня, як тільки-но дізнався, що Д. Арахамія і В. Мединський погодили основне тіло мирної угоди. «Джонсон привіз у Київ два прості меседжі: Путін — воєнний злочинець, його треба дотискати, а не домовлятися із ним. І друге — якщо ви готові з ним підписувати якісь угоди про гарантії, то ми — ні. З вами можемо, але не з ним, він усе одно всіх кине», — розповів «Українській правді» один із наближених до В. Зеленського [Романюк, 2022].

Ще 30 березня британський прем'єр заявив, що «ми повинні продовжувати посилювати санкції за програмою, яка може змінюватися, доки абсолютно всі війська [Путіна] не вийдуть з України», а тоді 9 квітня сказав В. Зеленському, що «будь-яка угода з Путіним буде досить брудною», вона «стане для нього певною перемогою: якщо ви йому щось дасте, він просто збереже це, покладе в банк, а потім підготується до наступного нападу» [Charap & Radchenko, 2024]. За два тижні після Б. Джонсона Київ відвідали державний секретар США Е. Блінкен і міністр оборони США Л. Остін, які мали за головну мету координацію більшої військової підтримки для ЗСУ.

Зауважу, що саме після відльоту Б. Джонсона з Києва в Лондон В. Путін на спільній з О. Лукашенком прес-конференції 12 квітня заявив, що українська сторона почала крутість в перемовинах, які заходять у глухий кут. За три дні у столиці України знов був російський олігарх Р. Абрамович [Krasnolutska & Baker, 2022]. Додам принагідно й той факт, що перед цим (10 квітня) Д. Арахамія у повідомленні у WhatsApp до членів української команди перемовників написав: «Колеги, я говорив з РА [Романом Абрамовичем]... Він вчора півтори години говорив зі своїм босом». В. Путін («бос») закликав учасників переговорів зосередитися на ключових питаннях та швидко їх вирішити, написав Д. Арахамія. (один з членів групи в WhatsApp показав це та інші повідомлення репортерам The Times) [Troianovski & Entous & Schwartz, 2024].

За п'ять днів по цьому, 15 квітня 2022 р. проект Договору було надіслано В. Путіну.

Увесь комплект документів, узгоджений делегаціями Російської Федерації та України на мирних переговорах у Стамбулі (Туреччина), таким чином, складається з наступних складових:

- Комюніке за підсумками консультацій 28–30 березня 2022 року «Основні положення Договору про гарантії безпеки України»;

- Договір про постійний нейтралітет і гарантії безпеки України (проект станом на 15 квітня 2022 року);
- Додаток 1. (Позиція Росії) [Позиція України] «Гранична кількість особистого складу, озброєнь і воєнної техніки, яка перебуває у бойовому складі Збройних Сил України у мирний час»;
- Додаток 2. «Перелік законів України з мови»;
- Додаток 3. «Перелік законів України про нацифікацію та героїзацію нацизму»;
- Додаток 4 (пророблявся з українською стороною на рівні експертів) «Уточнення до зобов'язань сторін у сфері хімічної та біологічної безпеки»;
- Додаток 5. [Про попередні заходи щодо втілення Договору].

Мав також бути ще Додаток 6 до проекту Договору, в якому вже була розроблена карта розмежування між Україною та РФ (в межах розподілу території України), але який не увійшов до комплексу документів, позаяк там передбачалося занотувати порядок і терміни відводу (повернення) Росією підрозділів своїх збройних сил, інших збройних формувань, озброєння і воєнної техніки за межі територій, означених на тій карті, які б визначилися у відповідності до графіка, з метою підготовки якого Російська Федерація та Україна ще планували провести консультації.

Але, власне, про що ж йшлося в проекті договору? Слід зауважити при цьому, що, наприклад, в інтерв'ю у лютому 2023 р. Н. Беннетт повідомив, що бачив 17 або 18 робочих варіантів угоди [נבדל 17, 2023], а О. Лукашенко натомість казав, що знайомий принаймні з одним. Достеменно відомими та проаналізованими є п'ять проектів, один з яких датований 16 березня, ще один — 17 березня, ще два — від 6 квітня і 12 квітня, а інший — 15 квітня 2022 року. За словами учасників переговорів, саме проект від 15 квітня був останньою його редакцією, узгодженою двома делегаціями [Charap & Radchenko, 2024].

Тоді, у квітні 2022 року, згідно з проектом Договору під назвою «Про постійний нейтралітет і гарантії безпеки України», у якому було 18 статей і який опинився в розпорядженні преси, Україна мала перетворитися, як влучно зауважило видання The Wall Street Journal, на кастровану державу [Colchester & Grove & Marson, 2024].

«Сторони цього Договору поділяють розуміння того, що статус України як постійно нейтральної держави, з урахуванням положень цього Договору, сумісний з можливим членством України в Європей-

ському союзі», — вказувалося у проєкті, що означало певну поступку з боку РФ [*Das geheime ...*, 2024; *Ukraine-Russia ...*, 2024].

У проєкті договору йшлося про те, що Україні, незважаючи на можливість вступу до ЄС, не було б дозволено вступати до військових союзів, таких як НАТО. Україна погоджувалась ніколи «не утримувати, не виробляти і не купувати ядерну зброю», не допускати в країну поставок іноземної зброї та військ і не надавати свою військову інфраструктуру, включаючи аеродроми та морські порти, у розпорядження будь-якої іншої країни.

Також Київ мусив утриматися від проведення військових навчань з іноземною участю та від участі у будь-яких військових конфліктах.

Збройні Сили України мали бути скорочені до певного розміру. Росія прагнула обмежити все — від чисельності військ та танків до максимальної дальності стрільбини українських ракет.

Отже, проєкт договору Росії та України передбачав заборону на іноземну зброю, «включаючи ракетну зброю будь-якого типу, збройні сили та формування» [Colchester & Grove & Marson, 2024].

Чисельність і структура української армії також були предметом інтенсивних переговорів, які зафіксовано у додатку 1 проєкту Договору.

Українські переговорники початково прагнули зберегти право на 250 тисяч військовослужбовців ЗСУ.

Москва ж хотіла, щоб чисельність ЗСУ становила лише до 85 тисяч військовослужбовців (з них — до 15 тис. військ національної гвардії, для яких не допускалося мати важке озброєння за винятком бойових броньованих машин).

Українська сторона бажала зберегти за ЗСУ: 800 танків, 1 тис. 900 артилерійських гармат, 2 тис. 400 одиниць бронетехніки.

Російська ж погодилася на те, аби в розпорядженні ЗСУ було лише 342 танки, 519 артилерійських гармат, 1 тис. 029 одиниць бронетехніки.

Те саме стосувалося й авіації та морських сил.

Українці хотіли мати 160 літаків (бойових — 74, допоміжних — 86), 144 гвинтокрили (бойових — 60, допоміжних — 84) та 8 кораблів (водотоннажністю до 3200 т), 30 бойових катерів, 40 допоміжних суден (і катерів).

Росіяни ж вимагали залишити 102 літаки (бойових — 50, допоміжних — 52), 35 гвинтокрилів (бойових — 10, допоміжних — 25) та 2

військових кораблі (водотоннажністю до 3200 т), 10 бойових катерів і 10 допоміжних суден (і катерів).

Кремль також прагнув обмежити чисельність і дальність дії українських ракет кількістю 96 одиниць РСЗВ з максимальною дальністю у 40 кілометрів. При цьому росіяни допускали розробку і виробництво таких озброєнь для їх поставки на експорт в рамках реалізації угод про воєнно-технічне співробітництво, що не протирічили положенням даного Договору, з дальністю понад 40 км, проте не більш як 280 км (до того ж Україна не мала би накопичувати ці озброєння у кількості, що перевищувала б належну для виконання вищезгаданих угод про воєнно-технічну співпрацю).

Українці ж намагалися дійти погодження на 600 одиниць РСЗВ з дальністю до 280 кілометрів (достатньо, щоб уразити цілі по всьому Криму).

Кількість українських мінометів, відповідно до російських планів, мала бути скорочена до 147 одиниць, тоді як Україна хотіла мати до 1 тисячі 080 одиниць.

Вимогою росіян щодо протитанкових ракет було 333 одиниці, українці ж хотіли залишити 2 тисячі одиниць. Щодо ПУ (БМ) ЗРК Повітряних Сил ЗСУ, то Київ прагнув мати їх кількістю у 200 одиниць; Москва ж наполягала на 190 одиницях з максимальною дальністю до 75 км. БПЛА (літальних апаратів типу «Елерон» розвідувального призначення передбачалося 138 одиниць [*Das geheime ...*, 2024; *Ukraine-Russia ...*, 2024].

За будь-яких остаточних погоджень чи «золотій середині» у цій сфері у майбутньому це означало би dokonane обеззброєння («демілітаризацію», якщо користуватися путінською риторикою). Такий деталізований проєкт щодо озброєння та чисельності ЗСУ також демонструє, наскільки близько сторони були до укладення договору. Українська сторона готова була прийняти сам факт обмеження чисельності та озброєнь ЗСУ, але хотіла, щоб воно було не таким значним.

Натомість американські чиновники були стурбовані можливістю такого «роззброєння в односторонньому порядку», а керівництво Польщі боялося, що Німеччина чи Франція можуть спробувати переконати українців прийняти умови Росії й хотіли запобігти цьому. З цією метою, коли президент Польщі А. Дуда зустрівся з лідерами НАТО у Брюсселі 24 березня, він запитав, хто з них підписав би проєкт договору від 17 березня — і ніхто не зголосився [*Troianovski & Entous & Schwartz*, 2024].

Невдовзі під час переговорів 29 березня у Стамбулі росіяни погодилися на українську модель нейтралітету та гарантій безпеки і приділили менше уваги своїм територіальним вимогам.

Росія обіцяла більше не нападати на Україну й, для запевнення, погоджувалася на те, щоби п'ять постійних членів Ради Безпеки ООН (США, Великобританія, Франція, Китай і сама РФ) могли б надати їй т. зв. всеосяжні гарантії безпеки (ст. 5). На держави-гаранти покладалася би обов'язок захищати Україну в разі порушення договору (щоправда самі вони не знали про це й не давали відповідної згоди) і підтримати Київ у його праві на самооборону, закріплене у Статуті ООН, протягом максимум трьох днів. Ця допомога могла б набути форми «спільних дій» усіх чи окремих держав-гарантів. Ця стаття 5 проєкту Договору, за задумом української сторони, мала бути подібною до механізму застереження НАТО щодо режиму очікування. Але доки він діяв би, гаранти мали «розірвати міжнародні договори та угоди, несумісні з постійним нейтралітетом України», зокрема будь-які обіцянки двосторонньої військової допомоги [Colchester & Grove & Marson, 2024].

Крім того, якщо в комюніке та в проєкті від 12 квітня було чітко зазначено, що держави-гаранти самостійно вирішуватимуть чи приходити на допомогу Україні в разі нападу на неї, то в проєкті від 15 квітня росіяни вже спробували упослідити цю важливу статтю, наполягаючи, що такі дії відбуватимуться лише «на основі рішення, узгодженого всіма державами-гарантами», що давало ймовірному загарбникові (Росії) право вето. Згідно з приміткою в тексті, українці хотіли відхилити цю поправку, наполягаючи на початковій формулі, згідно з якою всі держави-гаранти мали індивідуальне зобов'язання діяти і не повинні були досягати консенсусу перед тим, як це зробити [Charap & Radchenko, 2024].

Своєю чергою Росія вимагала, щоб усі держави-гаранти погодилися на задіяння механізму взаємодопомоги у разі нападу, що дало б Москві право вето на відміну механізму оборони. РФ також відхилила вимогу України про те, що у разі нападу держави-гаранти можуть встановити безпольотну зону над Україною.

Міжнародні гарантії безпеки не поширювалися б на Крим та Севастополь (ст. 8). Тож фактично документ пропонував облудний спосіб припинити підтримку Києва з боку Заходу. Відтак офіційний Київ попередньо погодився на гарантії безпеки від Москви, які проте

не поширювалися на тимчасово окуповані терени Донецької і Луганської областей та Крим.

Спочатку Москва хотіла, щоб Україна визнала Крим частиною Росії. «Україна визнає Республіку Крим та місто Севастополь невід'ємною частиною (суб'єктом) Російської Федерації і у зв'язку з цим вносить комплексні зміни до національного законодавства» [Troianovski & Entous & Schwirtz, 2024]. Проте до 15 квітня обидві сторони домовилися виключити Крим з договору, залишивши його під російською окупацією, але без визнання його Україною. «Пункт 1 статті 2 та статті 4, 5 та 11 цього Договору не застосовуються до Криму та Севастополя». Таким чином Україна фактично поступалася Росії контролем над півостровом.

Початкова українська вимога, якій було присвячено один з пунктів Стамбульського комюніке, про те, що статус Криму має бути уточнений у ході переговорів протягом найближчих 10–15 років, не знайшла відображення у проекті договору. Утім Кримський півострів залишався би під контролем Москви й не вважався би нейтральним. Україна фактично на 15 років відмовлялася від Криму та пропонувала розв'язати питання лише за допомогою двосторонніх переговорів між Україною та РФ і в будь-якому разі не вирішувати його у військовий спосіб — лише політико-дипломатичними зусиллями проводити двосторонні перемовини щодо статусу півострова. Тобто — Крим віддався би Росії фактично навічно.

У документі не зазначено, яку частину східної України малося виключити з обіцянки гарантійних держав про захист. Відповідні розділи виділено червоним кольором. Стамбульське комюніке вказувало, що Київ погодився б виключити з претензій на повернення частин Донецької та Луганської областей, які Росія контролювала ще до початку повносяжної (тотальної) війни. Російська делегація, з іншого боку, наполягала на тому, щоб В. Путін та В. Зеленський особисто визначили кордони та нанесли їх на карту. Українська делегація намагалася відкинути цю пропозицію й вимагала зафіксувати, де проходить кордон відповідно до української інтерпретації.

У ході переговорів Росія заявила про свою готовність вивести війська з частини України, але не з Криму та не з окупованої неї частини Донбасу (ОРДЛО), яка мала б бути виключена з гарантій безпеки. Деталі виведення військ мали обговорити безпосередньо глави держав.

Були також уточнення до зобов'язань сторін у сфері хімічної та біологічної безпеки (Додаток 4 проекту Договору). Відповідно до них, Україна мала би зобов'язатися:

а) неухильно дотримуючись своїх зобов'язань за Конвенцією про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення від 1972 року, не здійснювати на своїй території біологічну діяльність за участі представників воєнних відомств і пов'язаних з ними організацій;

б) забезпечувати проведення зацікавленими державами-гарантами на щорічній основі у двосторонньому форматі з Україною перевірочних заходів в частині, що стосується біологічної безпеки і з наданням повного доступу до біологічних об'єктів на своїй території, а також будь-якої відповідної документації;

с) неухильно дотримуючись своїх зобов'язань за Конвенцією про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї від 1993 року, не застосовувати дій на своїй території щодо токсичних хімікатів, а також об'єктів з їх виробництва, переробці, зберігання і транспортування, що завдають збитків безпеці людей та навколишньому середовищу; забезпечувати фізичну, технологічну, екологічну та іншу безпеку хімічних об'єктів на своїй території.

Згідно з цим додатком, держави-гаранти та інші держави-учасники Договору мали би зобов'язатися:

а) не застосовувати дій, що підривали би дотримання Україною своїх зобов'язань;

б) не здійснювати на території України біологічну діяльність за участі представників воєнних відомств і пов'язаних з ними організацій;

с) не здійснювати дій на території України, що спрямовані на підриив її хімічної та біологічної безпеки [*Das geheime ...*, 2024; *Ukraine-Russia ...*, 2024].

Українські переговорники також курсивом виділили текст, що вказував на те, що вони відмовляються обговорювати російський пункт, який вимагав від Києва відмовитися від наміру перейти під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, що переслідує військові злочини.

Крім того, Україна зобов'язувалася зафіксувати свій статус фактично позаблокової та без'ядерної держави у формі постійного нейтралітету.

Незважаючи на ці суттєві розбіжності, проект від 15 квітня 2022 р. передбачав, що договір буде підписано протягом двох тижнів. Обидві

команди планували рухатися швидко. «У середині квітня 2022 року ми були дуже близькі до того, щоб завершити війну мирним врегулюванням,— згадував один з українських переговорників О. Чалий під час публічного виступу в грудні 2023 року.— Через тиждень після початку агресії Путін дійшов висновку, що зробив величезну помилку, і намагався зробити все можливе, щоб укласти угоду з Україною» [*Das geheime ...*, 2024; *Ukraine-Russia ...*, 2024].

14 квітня проект договору ліг на стіл президента України, а 15 квітня російські переговорники відправили 17-сторінковий узгоджений з українцями остаточний проект договору до рук президента РФ. Зі свого боку В. Зеленський 16 квітня «раптом» заговорив про те, що Україна не торгує територіями, і про бажаність двох угод: одна, власне, про співіснування України з РФ, друга — лише стосовно гарантій безпеки [*Ми не торгуємо ...*, 2022].

Переговори свідомо оминали питання кордонів і території. Ці питання мали вирішити між собою В. Путін і В. Зеленський на обопільному саміті (хоча попередньо вже було виготовлено відповідну карту, що мала увійти до Додатку 6 Договору з графіком відводу військ та озброєнь, який так і не був розроблений через розрив переговорів). Про це йшлося у Додатку 5 проекту Договору, в якому зазначалося, що з початку тимчасового його застосування Російська Федерація та Україна проведуть заходи з розділення сторін і не здійснюватимуть дій, котрі могли б призвести до розширення територій, що ними контролювалися, або призвести до відновлення бойових дій. Україна мала здійснювати відвід (повернення) своїх військ, озброєнь і воєнної техніки у місця постійної дислокації або у місця, узгоджені з Російською Федерацією. Порядок і терміни відводу (повернення) російських військ, озброєнь і воєнної техніки за межі, що були б означені на вищезгаданій карті, визначалися б у відповідності з графіком, який планувалося розробити під час нових консультацій між РФ та Україною. Контроль за виконанням цих положень Договору передбачалося покласти на спільну комісію з представників Російської Федерації та України, а також (за необхідності) з представників генерального секретаря ООН.

Обмін тілами загиблих, звільнення усіх військовополонених та інтернованих цивільних осіб мав відбутися у якомога коротший термін за участі Міжнародного комітету Червоного Хреста та за сприяння, коли це було би необхідно, інших відповідних міжнародних гуманітарних організацій [*Das geheime ...*, 2024; *Ukraine-Russia ...*, 2024].

Відповідно до ст. 15, цей договір мав бути ратифікований у кожній державі, яка підписала його, щоб гарантувати обов'язкову силу відповідно до міжнародного права. Таким чином, обидві сторони виробили механізм, як сподівався офіційний Київ, що істотно відрізнявся від Будапештського меморандуму 1994 року. Західні ж країни обіцяли Києву підтримку, але не гарантували її. Росія також хотіла в якості гаранта включити у договір Білорусь, а Україна — Туреччину.

Договір про безпеку мав би бути імplementований у такий спосіб: референдум в Україні, після цього ратифікація парламентами країн-гарантів та Верховною Радою. Питання майбутнього окупованого Донбасу мали б вирішуватися на особистих перемовинах президента України В. Зеленського і президента РФ В. Путіна. Росія вимагала визнати «незалежність» «Л/ДНР» та внести відповідні зміни в українське законодавство, скасувати санкції, запроваджені Україною проти Росії від 2014 року, та наполягала, щоб Україна закликала інші держави скасувати такі санкції. Це питання мало бути винесено в окремих пункт мирного договору.

Стаття 18 проєкту Договору показує, що учасники переговорів на той час припускали, що глави двох держав підпишуть документ у квітні 2022 року. Втім, як відомо, зустріч так і не відбулася.

Водночас залишалися невирішеними й інші питання, зокрема, що станеться, якщо Україна зазнає нападу. Росія хотіла, щоб усі держави-гаранти домовилися про заходи у відповідь. Це означало, що спільна відповідь малоімовірна, якщо агресором буде сама Росія. Крім того, Москва хотіла додати Білорусь як гаранта, а Україна — Туреччину, яка на міжнародній арені часто-густо виступала з позицій лояльності щодо Кремля в українському питанні.

Утім, від самого початку в Стамбулі обговорювали ще один документ, розповіли ВВС співрозмовники у Києві та Москві. Йшлося про те, що мирний договір міг би складатися з двох різних документів: один з них стосувався б гарантій безпеки для України, а другий — безпосередньо відносин між двома державами — Україною і Російською Федерацією. Саме цього прагнула Україна, про що й заявив В. Зеленський. «Росія класифікує це так, що вони хотіли б мати один договір, в якому є вирішення всіх питань... Для країн [потенційних гарантів] гарантії безпеки для України — це одне питання, а домовленості з Росією — інше. Росія хоче, щоб усе було в одному документі, а люди кажуть: “Вибач, ми бачили, що було в Бучі”. Об-

ставини змінилися. Це реальність», — сказав тоді президент України [Фохт & Хоменко, 2022].

Отже, на певному етапі виникла пропозиція винести «деякі гуманітарні питання» в окремий договір, «який мав би дзеркальне наповнення». Малося на увазі, наприклад, питання відкриття російськомовних шкіл в Україні й у такій самій кількості українськомовних в Росії. «Але це не отримало розвитку», — пояснила згодом ВВС особа, близька до української делегації [*Das geheime ...*, 2024; *Ukraine-Russia ...*, 2024]. Також у Стамбулі були розмови щодо «договору про взаємну повагу культур», який стосувався б, зокрема, мовного питання, проте потім ці дискусії «зависли» [*Das geheime ...*, 2024; *Ukraine-Russia ...*, 2024].

Подальші розмови онлайн велися, як правило, вже навколо деталей надання гарантій безпеки Україні. До країн-гарантів з боку Кремля дійсно було запропоновано Білорусь, але це питання не набуло актуальності через проблеми з іншими гарантами (окрім Росії). Україна хотіла б, щоб у разі безпосередньої небезпеки країни-гаранти одразу б вводили війська на її територію і зобов'язалися це зробити. Проте переговори з потенційними державами-гарантами ні до чого не призвели, позаяк жодна з них не погодилася на безпекові зобов'язання у форматі 5-ї статті статуту НАТО.

Росія ж елементарно зберігала за собою право вето щодо надання країнами-гарантами зброї Україні в разі небезпеки, а також можливість блокування потенційного застосування військової сили іншими державами для допомоги Україні й вимагала занотувати це в майбутньому мирному договорі. Тож у підсумку жоден чітко сформульований документ, який міг би вважатися доповненням чи альтернативою до «стамбульського комюніке», так і не було вироблено.

Суть у тому, що мирний договір ніколи не був готовим до підписання. Конструктивні переговори велися, але головні спірні моменти залишалися невирішеними. Згодом головний російський переговорник В. Мединський підрахував, що було погоджено 75% договору, будь-хто, хто знайомий із дипломатичною справою, знає, що останні 3% — найважчі (ніщо не узгоджено, доки не узгоджено все — такий дипломатичний трюїзм) [Rüesch, 2024].

Більше того, залишалося питання: чому західні держави мали раптом надати Україні гарантії підтримки, подібні до натівських, після того як вони (НАТО) не приймали Україну навіть на свій поріг протягом майже п'ятнадцяти років? Крім того, умова надавати військову

допомогу Україні лише на основі консенсусу з Росією апіорі була неприйнятною для Заходу. Трохи пізніше прем'єр-міністр Великої Британії Б. Джонсон змушений був особисто охолодити фантазії українців й щодо гарантій безпеки, аналогічних 5-й статті договору НАТО. Проте запевнив, що західні союзники готуються запропонувати Україні низку «гарантій безпеки», які мають зробити країну «непрístupною» для майбутнього російського вторгнення [Blewett & Cordon, 2022].

Водночас у квітні поточні події війни почали впливати на позиції обох сторін. У Києві дізналися більше про злочини росіян у Бучі, перші світлини звідки з'явилися у пресі лише ввечері 2 квітня й приголомшили українське суспільство. Росіяни ж посилили чи не безперервне, нищівне і суцільне бомбардування Маріуполя. Тож є рація у словах польського дипломата Я. Кумоха, який уважно стежив за переговорами, й згодом висловив переконання, що переговори були безнадійні: «Москва не хотіла тривалого миру» [Rüesch, 2024].

З іншого боку, за словами співрозмовника BBC, близького до російської делегації, на настрій президента Росії В. Путіна вплинула втрата флагманського крейсера Чорноморського флоту «Москва». «Було зрозуміло, що це відсунуло мир щонайменше на місяць. Це було прилизливо. Як після такого ляпаса підписувати перемир'я?», — пояснювало у квітні 2022 року московське джерело BBC настрій російського президента [Фохт & Хоменко, 2022]. «Буча вплинула на українську делегацію. Деякі люди закрились, — визнавав співрозмовник BBC, близький до російської делегації. — Буча була значним негативним чинником для переговорів. Але після “Москви” стало зовсім погано» [Фохт & Хоменко, 2022].

У підсумку перемовини таки продовжувалися й усіх вищевказаних компромісів попередньо було досягнуто, справа залишалася за деталями, механізмами та засобами втілення. Американський журналіст С. Шустер, який був допущений на довготривалий час до спілкування з В. Зеленським і фактично мешкав в Офісі президента України свідчив згодом: «В обмін на надійні “гарантії безпеки” з боку Росії та інших країн Україна погодилася б відмовитися від планів вступу до альянсу НАТО та прийняти статус “постійного нейтралітету”. Пропозиція дала Путіну шанс претендувати на хоча б часткову перемогу. Його головним виправданням для початку вторгнення було не допустити вступ України до НАТО, і Зеленський запропонував йому ви-

конати це бажання. Він також був готовий поступитися територією в обмін на мир» [Shuster, 2024].

Власне, про це в колонці для Bild згодом написала й міністр закордонних справ Німеччини А. Бербок, яка зазначала, що «Україна вела переговори з Росією у Стамбулі в березні 2022 року й була готова до поступок. Підставою було те, що РФ виведе війська. Але замість цього сталася Буча. Людям зв'язували руки й розстрілювали перед їхніми будинками. Жінок гвалтували. Росія вивозила дітей з України. А взимку бомбила українські електростанції, щоб людям довелося жити в темряві та холоді» [Baerbock, 2024].

Учасники переговорів і громадянство України були нажахані масовими звірствами, які вчинили російські війська, особливо в передмісті Києва Бучі. Позиція США та Європи також мало сприяла їхньому розвитку: західні союзники України відмовилися дати тверду обіцянку зупинити вторгнення Росії в майбутньому. «Насправді вони порадили нам не вдаватися до ефемерних гарантій безпеки», — зазначив пізніше Д. Арахамія [Shuster, 2024]. Без таких гарантій з боку Заходу українцям залишалося б поклатися на добросовісність росіян, а саме у цьому усі й сумнівалися. Іншою причиною провалу цих переговорів був стан бойових дій: росіяни-загарбники зазнали поразки під Києвом і були відкинуті від столиці України й невдовзі втратили приблизно з половину від тих теренів, які вони захопили з лютого 2022 року.

Відтак у квітні українська сторона почала вимагати від росіян неповторення масових злочинів і збереження життя захисникам «Азовсталі» в Маріуполі. Тоді перемовини про азовців додалися в ще один трек. Зрештою, невдовзі оборонці «Азовсталі» отримали з Києва наказ здатися в полон росіянам.

Офіційний Київ справді погоджувався на поступки щодо Криму, Донбасу, нейтралітету тощо. «Відновити територіальну цілісність — це наше завдання номер один. Це відтіснити війська Російської Федерації до кордонів станом на 24 лютого. Ми розуміємо, що відновити територіальну цілісність на тимчасово окупованому півострові Крим буде складно. І все ж таки, я вважаю, що ми можемо потім, показавши свою потужність, перейти на дипломатичний шлях. Тому що будь-яка війна закінчується дипломатією, і я вважаю, що нам потрібно витримати... У будь-якому разі це закінчиться тим чи іншим форматом переговорів», — зазначив В. Зеленський 3 травня 2022 р. в інтерв'ю The Wall Street Journal [*We Are Not ...*, 2022].

Тож до кінця квітня — на початок травня 2022 р. Україна посилила свою позицію, вимагаючи виведення російських військ з Донбасу як передумову будь-якого договору. А вже 2 травня 2022 р. секретар Ради національної безпеки і оборони України О. Данілов заявив в ефірі національного телемарафону, що договір з Росією неможливий — можна прийняти лише капітуляцію [*Мирний договір ...*, 2022].

Проте перемовини стали приреченими на провал не стільки через російські злочини (це Банкова була готова прийняти з обмовками, попри обурення населення, але заради мирної угоди), а через тверду позицію окремих і найпотужніших провідників Заходу, яких тоді уособлювала політична фігура прем'єр-міністра Великої Британії, та неготовність держав НАТО (насамперед США) підтримати українську дипломатію у цьому договорі й погодитися на пропоновані у ньому псевдо«гарантії» безпеки згвалтованої, кастрованої і розіп'ятої цією капітулянтською угодою з Росією України.

Усе це свідчить про намагання Києва таки досягти миру з Москвою, проте Кремль перекреслив ці прагнення і вкотре зробив усе, аби порушити попередні домовленості. Йшлося про намір Кремля провести «референдуми» й приєднати до Російської Федерації тепер ще й окуповані терени Запорізької і Херсонської областей, що достеменно заперечувало навіть попередні заяви В. Путіна щодо цілей так званої СВО і перекреслювало досягнуті в Стамбулі попередні домовленості між Україною та Росією. Далі більше: наприкінці квітня заступник командувача центрального військового округу ЗС Росії Р. Міннекаєв назвав метою другого етапу російської операції не лише захоплення Донбасу, а й окупацію всього Півдня України та фактичне позбавлення її виходу до Чорного моря. Такий контроль дозволив би Росії створити сухоподільний коридор до Криму та Придністров'я, де, за словами Р. Міннекаєва, теж відзначаються факти утисків російськомовного населення.

Тож у Москві на порядок денний було винесено завдання захоплювати дедалі більші території і кожного разу з нових позицій заявляти про своє прагнення миру. Зрештою вже тоді міністр закордонних справ РФ С. Лавров відкрито заявив, що війна України та Росії закінчиться підписанням договору, параметри якого «визначатимуться тією стадією воєнних дій, на якій цей договір стане реальністю» [Colchester & Grove & Marson, 2024].

Далеко пізніше, у 2024 році О. Резніков (міністр оборони України й учасник переговорів 2022 року), виправдовуючись, оповідає: «Вони

[росіяни] можуть підписувати документи, але чи дотримуються вони домовленостей — це вже інше питання... Згадайте Будапештський меморандум... Президент Франції Міттеран відмовився поставити підпис під цим документом... і попередив нашого Президента [Леоніда Кучму]: «Молода людино, вони вас обдурять». Кучма розповів мені цю історію. Через 30 років росіяни саме це і зробили — вони нас обдурили» [Dettmer, 2024]. Саме у душі Ф. Міттерана Великобританія та США увесь час й застерігали Україну. Проте у Києві їх не бажали й чути...

Ось як пояснювала тогочасне становище В. Нуланд. Колишня заступниця державного секретаря США засвідчила, що Україна вийшла зі Стамбульських угод з Росією саме після консультацій зі своїми західними партнерами, позаяк РФ висунула низку несправедливих вимог, які фактично призвели б до демілітаризації України. «Росія на той час була зацікавлена в тому, щоб хоча б подивитися, що вона може отримати, а Україна була зацікавлена в тому, щоб зупинити війну і вигнати росіян. Було що обговорювати. Турки запропонували майданчик, і нас [США] навіть не було у кімнаті. Насправді ми [США] були не дуже обізнані про умови угоди», — згадує екзаступниця державного секретаря Сполучених Штатів [Victoria Nuland ..., 2024].

Лише наприкінці переговорів українська сторона запитала думки у США та союзників. За словами В. Нуланд, росіяни вимагали, щоб Україна відмовилася від низки систем озброєнь. Проте аналогічних зустрічних вимог Росії не висувалося. «Україна, власне, була б ослаблена як військова сила. Але від РФ не вимагали відступити. Від неї не вимагалось мати буферну зону на кордоні з Україною. Їй не забороняли тримати на кордоні будь-яке озброєння. Тому в українській делегації і поза нею почали ставити питання про те, чи ця угода хороша. І саме в цей момент вона розпалася. Але я думаю, що багато людей, і сам президент Зеленський, підозрювали, що можуть втратити в цю пастку. І якщо Путін міг отримати кастровану, демілітаризовану Україну за безцінь, з чого йому відмовлятися», — додала вона [Victoria Nuland ..., 2024]. Зрештою В. Нуланд підсумувала: «Під кінець переговорів українці захотіли проконсультуватися про те, до чого взагалі все йде. Тоді нам, британцям і решті стало ясно, що головна умова Путіна була зарита в додатку до документа, над яким вони працювали... Стамбульські домовленості забороняли Україні мати деякі системи озброєнь. Після консультацій з нами Україна вийшла з переговорів» [Victoria Nuland ..., 2024].

Відтак у червні 2022 року перемовини були повністю припинені. Однією з головних причин провалу переговорів стала негативна позиція щодо них США та Великобританії, а також небажання Вашингтона давати гарантії безпеки Києву, які мали б на увазі вступ Сполучених Штатів у війну у разі нового нападу Росії на Україну. В. Путін таки вкотре обманув В. Зеленського, а натомість заявляв для міжнародного споживання, що саме офіційний Київ відмовився від мирної угоди й від припинення війни.

Тим часом восени 2022 р. росіяни зазнали нових поразок у північно-східному районі від Харкова та на півдні у Херсоні. Коли Україна здобувала нові позиції на фронті, її союзники закликали В. Зеленського відновити мирні переговори з позиції сили. «Коли є можливість вести переговори, коли можна досягти миру, скористайтеся нею. Ловіть момент!», — радив після визволення українцями від російської окупації Херсона у листопаді 2022 р. тогочасний голова Об'єднаного комітету начальників штабів НАТО, генерал США М. Міллі, але у Києві відкинули його пораду [Shuster, 2024]. Президент України й командування ЗСУ не вважали за доречне зупиняти наступ, коли він мав імпульс? Низка українських перемог у перший рік вторгнення переконала В. Зеленського, що війна продовжуватиметься «за тією ж траєкторією», — довірочно сказав він тоді американському журналістові С. Шустеру [Shuster, 2024].

Проте вже наприкінці листопада 2022-го В. Зеленський несподівано оголосив про свою «Формулу миру», яка складалася з 10 пунктів, частина з яких виявилися його черговою самооманою й були очевидно недосяжними. «Я переконаний, — сказав він тоді тому ж таки С. Шустеру щодо свого мирного плану, — зараз настав час, коли російську руйнівну війну потрібно і можна зупинити» [Shuster, 2024]. Втілення цієї «Формули миру» В. Зеленський доручив голові свого Офісу А. Єрмаку, який був справжнім головою і мозговим провідником переговорної політики України з Росією в Білорусі та Туреччині й достеменно вважав, що тепер переграє В. Путіна у щонайближчий час за новим столом переговорів... Утім, усе це також виявилось ілюзією...

Президент України все ще несамовито прагнув миру з Росією. «Якщо ми не досягнемо прогресу цього року, то спробуємо знову наступного... А якщо ми не досягнемо прогресу наступного року, то повторимо спробу наступного року й надалі», — сказав В. Зеленський

у приватній розмові з європейським колегою, за словами присутнього під час цього європейського дипломата [Troianovski & Entous & Schwirtz, 2024]. Події, заходи і дії президента України В. Зеленського у подальші роки засвідчили ці його безпідставну геополітичну короткозорість і необґрунтовану світоглядну одержимість.

Насправді В. Путін зберігав свої максималістські цілі в Україні, які охоплювали зміну режиму в Києві, щоб забезпечити створення маріонеткової квазідержави, підконтрольної Кремлю. У протилежному разі — її знищення. Чи усвідомили у Києві, що для вождя Кремля переговори — це ще одна зброя, яка використовується для того, аби відволікти, затягнути час, дати можливість маневрувати та заманити у пастку короткозорих політиків та наївних людей, що й було неодноразово продемонстровано ним в сучасній історії? Тому цілком можна погодитися з твердженням директора британського Дослідницького центру вивчення конфліктів К. Джайлса, що будь-яка така мирна угода з боку України «залишає її на милість Росії в разі повторення конфлікту в майбутньому» [Colchester & Grove & Marson, 2024].

Зрештою подальші події лише підтвердили усе вищевказане. В. Путін не лише продовжував ескалацію війни і наступ своїх військ, а й юридично на конституційному рівні анексував і приєднав до РФ не лише окуповані Крим і східні частини Донецької і Луганської областей, а й повністю ці області в їх українських адміністративних межах. Ба більше кремлівський злодій на конституційному рівні де-юре включив до складу РФ ще й Херсонську і Запорізьку області!

Нагадаю, принагідно, що наприкінці 2023-го і на початку 2024-го років В. Путін публічно і в приватному порядку через посередників, в тому числі через арабських партнерів Москви на Близькому Сході, давав зрозуміти Вашингтону, що готовий розглянути припинення вогню в Україні. В. Путін, зокрема, пропонував заморозити війну на існуючих на межі 2023–2024 років смугах й твердо заявив, що не погодиться поступитися жодним відрізком територій, що контролюватиме Росія.

Сигнал В. Путіна було передано до Вашингтона, де його обговорили високопосадовці, включаючи радника Білого Дому з національної безпеки Д. Саллівана, директора ЦРУ Б. Бернса та держсекретаря Е. Блінкена. Посередники зустрічалися наприкінці 2023 р. у Туреччині. У Москві розраховували, що Д. Салліван поговорить з радником В. Путіна із зовнішньої політики Ю. Ушаковим і позначить наступні

кроки. Проте у січні 2024 р. Д. Салліван сказав Д. Ушакову, що Вашингтон не готовий говорити про це без України. В. Путін з цього приводу лише зауважив: «Я знав, що вони нічого не зроблять» [Faulconbridge & Korsunskaya, 2024]. Отже американці відрізали коріння контактів, на створення яких пішло два місяці, позаяк Сполучені Штати не вірили у щирість В. Путіна. За словами співрозмовників агентства Reuters, Кремль не бачить сенсу в подальших контактах із США з цього питання, «Путін також готовий воювати стільки, скільки буде потрібно і Росія може боротися за те, скільки захопить», а тому війна буде продовжуватися [Faulconbridge & Korsunskaya, 2024].

Нажаль В. Зеленський та його оточення, знаючи про те, що В. Путін не відмовиться від своїх далекоглядних зазіхань, так і не позбулися російського тяжіння. Після подій 2022-го року він одержимо продовжував зусилля до замирення з В. Путіним.

Яскравим свідченням цьому є так звана «Формула миру» В. Зеленського, яку він 2024-го року переназвав у «План перемоги», але який немає нічого спільного зі стратегією перемоги і, власне, з прагненням перемоги і миру взагалі. В. Зеленський в Офісі президента України розписують сценарії політичного театру і піару, а не виробляють стратегії зовнішньої політики та перемоги. Так, зокрема, відбулося й з так званим самітом миру у Швейцарії. Його учасники визнали територіальну цілісність України як основу майбутнього миру — це і є усі його «здобутки».

У Бюргенштоку подати спільний світовий, принаймні певний жорсткий, сигнал застереження В. Путіну не вдалося. Жодних нових, узгоджених моделей того, як може бути досягнуто миру (не кажучи вже про перемогу України), не з'явилося. Крім того, аби врятувати сам факт проведення саміту як світового, Києву заздалегідь довелося погодитися на зміну його порядку денного — фактично так звані 10 пунктів «формули миру» В. Зеленського довелося засунути у шухляду й вони навіть не обговорювалися. Провал ще до початку саміту, на який було винесено лише чотири питання, що безпосередньо не торкалися, власне, війни.

У Бюргенштоку не було зроблено жодного першого кроку до виклику В. Путіну і висуванню вимог до Росії. Ба більше, у підсумковій декларації туманно і незрозуміло згадується, що Росія має бути залучена до процесу. Отже В. Путіну не показують червону картку, а прагнуть задобрити і просять до перемовин. Попри те, що кремлівський диктатор однозначно заявив безпосередньо перед самітом — він ви-

магає вести переговори лише про капітуляцію України і поки що (!) про визнання анексії чотирьох її областей. Крим апріорі ним навіть не було згадано. Знову було ультимативно вказано про демілітаризацію і нейтральний статус України, а це насправді означає примус повернути її в геополітичну і в фінансово-економічну орбіту Москви.

Про «романтичну» позицію офіційного Києва щодо війни України з Росією та одержимість «миру» засвідчив й той факт, що, як виявилось у вересні 2024 р., у бюджеті воюючої держави вже немає коштів на виплати грошей військовим, позаяк ці виплати навіть не були закладені до нього урядом. Невідомо з яких підстав чи ознак, але причиною тому було переконання керівництва держави, що до вересня 2024 р. вже відбудеться деескалація у війні Росії з Україною, а тому витрати на військових ЗСУ навіть не закладалися у бюджет!

Коли ж на початку листопада 2024 р. в США було обрано нового президента Д. Трампа, до суспільної уваги потрапили нові (неофіційні) комбінації мирної угоди. Йшлося про те, що Росія матиме власні вимоги на переговорах за посередництва Д. Трампа. Видання *The Guardian* озвучило такі вимоги:

- Передача усіх теренів в адміністративних українських межах Запорізької, Херсонської та Донецької областей під контроль РФ (Луганська область в адміністративних межах уже була вся захоплена).
- Буферна зона по усій лінії зіткнення в Україні.
- Репарації за шкоду, завдану Україною окупованому Росією Донбасу.
- Гарантії нейтралітету України поза НАТО [Harding & Sabbagh, 2024].

При цьому слід зауважити, що відстеження та аналіз політичної риторики В. Путіна та вищих посадових осіб РФ свідчать, що етапна мета завоювань Москви не обмежується Кримом, Луганською, Донецькою (як зазначалося 2022 р. при початку т. зв. СВО), Запорізькою і Херсонською областями, а включає в себе також Харківську, Миколаївську та Одеську області України, після чого захопленню підлягатимуть Дніпропетровська і Сумська області, а також Київщина і столиця України — Київ; остаточною етапом же експансії є опанування рештою теренів Правобережної від Дніпра України.

Дещо докладніше про «мирні проєкти» вказувало зі своїх джерел *The Wall Street Journal*, зазначаючи, що усі пропозиції вже відрізняли-

ся від підходу Д. Байдена, який дозволяв Києву диктувати, коли розпочинати переговори. Натомість вони одностайно рекомендували заморозити конфлікт на місці — закріпити завоювання Росією приблизно 20% території України — і змусити Україну тимчасово призупинити спроби вступу до НАТО [Ward, 2024]. Думку про те, що В. Путін збереже контроль над 20% території України поділяв у листопаді 2024 р. й экс-главком військами Організації Північноатлантичного договору Д. Ставрідіс. Проте він додав, що Україна також отримає «перепустку в НАТО, можливо, за три–п’ять років, насправді. Це не найгірший результат» [Dobkin, 2024].

Однією з ідей, запропонованих у перехідному офісі Д. Трампа, про яку детально розповіли троє людей, близьких до обраного президента Сполучених Штатів, і про яку раніше не повідомлялося, полягає в тому, що Київ мав пообіцяти не вступати до НАТО протягом щонайменше 20 років. В обмін на це США би продовжили постачати Україну зброєю для стримування майбутнього російського нападу.

Згідно з цим планом, лінія фронту, по суті, мала би залишитися на місці, а обидві сторони погодитися на демілітаризовану зону довжиною 800 миль. Хто контролював би цю територію, було неясно, але один з радників сказав виданню, що миротворчі сили не включали би американські війська і не виходитимуть від фінансованого США міжнародного органу, такого як ООН. В обмін на це США наповнять Україну зброєю, щоб утримати Росію від відновлення війни. США не будуть ані надавати війська для патрулювання та забезпечення безпеки створеної буферної зони, ані фінансувати свою місію. Натомість перехідна команда Д. Трампа воліла закликати європейські та британські війська забезпечити 800-мильну буферну зону між російською та українською арміями в рамках плану заморожування війни між двома країнами.

«Ми можемо провести навчання та надати іншу підтримку, але стовбур зброї буде європейським... Ми не відправляємо американських чоловіків та жінок підтримувати мир в Україні. І ми не платимо за це. Нехай це зроблять поляки, німці, британці та французи», — сказав один з членів команди Д. Трампа [Ward, 2024]. Ця пропозиція в чомусь перегукувалася з висловлюваннями обраного віце-президента Д. Венса у вересневому інтерв’ю, коли він припустив, що остаточна угода між Україною та Росією могла б включати демілітаризовану зону, «сильно укріплену, щоб росіяни не вдерлися знову. Росія, — про-

довжив Д. Венс,— отримає зайняті землі та буде впевнена у нейтралітеті України» [Ward, 2024].

Раніше того року К. Келлог та Ф. Флейц, які працювали в першому Білому Домі Д. Трампа, представили йому план дій, який передбачав відмову від постачання зброї Україні доти, доки Київ не погодиться на мирні переговори з Росією. Україна могла б спробувати повернути втрачені території, але робити це їй довелося б шляхом дипломатичних переговорів. А за інформацією The New York Times, делікатні багатосторонні переговори вже велися й в останні місяці набрали певної динаміки. Йшлося, зокрема, про закулісні переговори щодо припинення війни в Україні [Kramer, 2024].

Додаткове світло на позицію найближчого кола Д. Трампа щодо вирішення російсько-української війни 9 листопада 2024 р. пролив Б. Ланза — старший радник обраного президента Д. Трампа та стратег Республіканської партії, який заявив в інтерв'ю ВВС, що нова адміністрація Білого Дому попросить президента України В. Зеленського викласти свою версію «реалістичного бачення миру». «І якщо президент Зеленський сяде за стіл переговорів і скаже, що мир можливий тільки в тому випадку, якщо у нас буде Крим, він покаже нам, що не налаштований серйозно», — сказав Б. Ланза [Santos, 2024]. Він не згадав східних районів України, але він зауважив тоді, що повернення Криму Росією є нереальним і «не є метою Сполучених Штатів». «Коли Зеленський каже, що ми припинимо ці бойові дії, що мир настане лише після повернення Криму, ми маємо новини для президента Зеленського: Криму більше немає», — наголосив Б. Ланза [Santos, 2024]. «І якщо це ваш пріоритет — повернути Крим і змусити американських солдатів боротися за повернення Криму, то тепер ви самі по собі», позаяк пріоритетом США є «мир і припинення вбивств», сказав він [Santos, 2024]. «Ми збираємось сказати Україні: “Знаєте, що ви бачите? Що ви бачите як реалістичне бачення миру. Не бачення перемоги, а бачення миру. І давайте почнемо чесну розмову”», — заявив радник Д. Трампа [Santos, 2024].

Б. Ланза також розкритикував підтримку, яку адміністрація Байде-на-Гарріс та європейські країни надали Україні. «Реальність на місцях така, що європейські держави та президент Байден не дали Україні можливості та зброї виграти цей конфлікт на самому початку, і вони не змогли зняти обмеження, щоб Україна могла перемогти», — сказав він [Santos, 2024]. Щоправда того ж дня речник перехідної адміністра-

ції Д. Трампа заявив, що Б. Ланза не виступав від імені новообраного президента США, а був лише підрядником виборчої кампанії [Trump ..., 2024]. Тож там лише розробляється політика, яку Д. Трамп міг би провадити під час свого другого терміну, проте сказане Б. Ланцом було показовим і в загальних рисах відображало позицію нового президента Сполучених Штатів щодо українського питання.

Тим часом колишній посол Д. Трампа у Берліні Р. Гренелл, що вважався фаворитом на посаду держсекретаря або радника з національної безпеки, у липні 2024 р. висловився за створення «автономних регіонів» на південному сході України та проти вступу Києва до НАТО [Weisflog, 2024]. У продовження цього контексту, на питання Newsweek, скільки часу, на думку вже згаданого вище Д. Ставрідіса, займуть переговори після приходу Д. Трампа до влади, він відповів електронною поштою: «Майте на увазі, що врегулювання шляхом переговорів — це не те, що США можуть нав'язати, а те, про що українці та росіяни мають домовитися» [Dobkin, 2024]. Він також додав, що переговори, вочевидь, триватимуть місяці, але припустив, що Україна також може набути членства в Європейському Союзі, який вклав мільярди доларів у військову допомогу Києву. «Путін зненавидить це, як і українці зненавидять те, що Путін утримує 20 відсотків їхньої країни. Але це переговори», — сказав тоді адмірал у відставці [Dobkin, 2024].

Так чи інакше, але після перемоги Д. Трампа на виборах президента США все більше діючих політиків, в тому числі європейських, почали схилитися до думки, що російсько-українська війна має закінчитися лише внаслідок переговорів між Києвом та Москвою, що включають поступки української території. У Європі дискусії за зачиненими дверима також підігрівалися похмурою ситуацією на полі бою — українські війська перебували в обороні й відступали — та побоюваннями щодо скорочення фінансування ЗСУ з боку США.

Інтерв'ю The Washington Post з десятьма чинними та колишніми дипломатами з Європи та НАТО підтверджували наприкінці 2024 р., що, незважаючи на заяви про незмінну підтримку, деякі союзники України все більше прагнули закласти основу для переговорів між Україною та Росією, навіть якщо параметри угоди залишалися б важкодоступними. Європейські чиновники та представники НАТО визнавали, що розмови про територіальні поступки вже не викликають стільки питань, як раніше, і дипломати формулювали їх не як «земля

в обмін на мир», а скоріше як земля в обмін на безпеку України. «Я думаю, всі більш-менш дійшли такого висновку, але важко сказати про це публічно, тому що це означатиме, що ми збираємося винагородити агресію», — зазначав колишній посол Франції у Вашингтоні Ж. Аро [Francis, 2024]. Чи не усі визнавали, що «переговори можуть розпочатися раніше», ніж очікувалося, і що вони «принесуть деякі поступки з обох сторін», — додавав колишній помічник генерального секретаря НАТО і науковий співробітник Європейської ради з міжнародних відносин К. Гранд. Однак один з дипломатів Європейського Союзу підтвердив, що перспектива майбутнього врегулювання шляхом переговорів поступово набирає обертів, переважно за лаштунками: «Ніхто в кімнаті не говорив: “Нам треба віддати Донбас”» [Francis, 2024].

Проблема полягала не лише у поразках ЗСУ та провалах дипломатії В. Зеленського, а й у тому, за його словами, що у європейських лідерів було «велике питання щодо того, як команда Д. Трампа захоче грати в цю гру» [Francis, 2024]. І хоча європейці сподівалися, що наступна адміністрація підштовхне Росію до переговорів, вони також побоювалися, що адміністрація Д. Трампа могла загнати Україну в кут і змусити її піти на не вигідну угоду, припинивши допомогу. І хоча план Флейца-Келлога, документ, складений соратниками майбутнього президента Д. Трампа, також передбачав тиск на В. Путіна у разі, якщо він не піде на переговори, що США збільшать постачання зброї в Україну, ця загроза не вселяла надії на поступки Кремля і не викликала довіри з огляду на мінливість позицій Д. Трампа в геополітиці (досить згадати попередню його політику щодо КНР, КНДР, Ірану, РФ чи тієї ж України).

Разом з тим президент Франції Е. Макрон вважав, що підтримка української армії доти, доки це необхідно, була єдиним шляхом до переговорів. «І дозвольте мені бути ясным, — додавав він, — коли настане момент, нічого не повинно бути вирішено ні по Україні без українців, ані по Європі без європейців» [Francis, 2024]. Під час 25-хвилинної телефонної розмови з Д. Трампом Е. Макрон на початку листопада 2024 р. дав зрозуміти, що будь-які переговори повинні включати значні поступки з боку Москви.

Намагаючись переконати Д. Трампа не змінювати курс, європейські країни збільшили витрати на оборону та фінансування України, щоб стримати наслідки можливої зміни політики США, попри те, що їхня економіка перебувала в стані кризи, а в багатьох країнах, включа-

ючи Францію та Німеччину, панував політичний хаос. Після виборів у США і програшу віце-президентки К. Гарріс, державний секретар Е. Блінкен здійснив блискавичну поїздку до Брюсселя, де зустрівся з високопосадовцями НАТО, ЄС та України, щоб виробити стратегію на майбутнє. Після перемоги Д. Трампа, США в особі команди президента Д. Байдена зосередилися на тому, щоб якнайшвидше надати Києву військову допомогу до приходу до влади нової адміністрації, розуміючи, що вона, швидше за все, матиме зовсім інший підхід.

Так, напередодні зустрічі G-20, яка стала останньою на посаді президента Д. Байдена, США вирішили санкціонувати ракетні удари великої дальності по території Росії у відповідь на те, що Північна Корея посилила підтримку В. Путіна. Такі ж рішення прийняли Франція і Великобританія. Ідея цієї зміни також полягала й в тому, що вона мала допомогти зміцнити позицію В. Зеленського до того, як Д. Трамп вступить на посаду, щоб він міг підійти до можливих переговорів з міцною рукою.

З іншого боку очільник КНР і друг В. Путіна Сі Цзіньпін ще перед самітом G20 в Бразилії опублікував велику статтю в провідному бразилійському виданні *Folha de S. Paulo* [*Xi Jinping*, 2024]. У ній він докладно зупинився на китайсько-бразильському мирному плані, що складався з шести пунктів й отримав, на його думку, «позитивну відповідь міжнародної спільноти», але на Заході вважали, що він суперечить виконанню Статуту ООН.

Натомість президент Туреччини Р. Ердоган виробив власний план замирення. Його узагальнений сенс полягав у тому, аби змусити Україну погодитися відкласти дискусії щодо приєднання до НАТО принаймні на 10 років (як поступку В. Путіну). Турецька пропозиція передбачала також створення демілітаризованої зони на східному Донбасі. Р. Ердоган запропонував розгорнути там міжнародні війська як додаткову гарантію, а також надати Україні військові гарантії постачання зброї як компенсацію за згоду залишитися поза Альянсом. Головна мета цієї пропозиції — заморозити війну і припаркувати дискусії про довгострокову долю окупованих Росією територій, щоб спершу зосередитися на забезпеченні стабільного припинення вогню. Загальна формула певною мірою сподобалася деяким із союзників Києва, яким не байдуже, що повне членство України в НАТО могло привести їх до прямого конфлікту з Кремлем. Головним аргументом Р. Ердогана було те, що він бачив дані розвідки, які свідчили, що

Україна могла втратити набагато більше території протягом наступних кількох місяців, якщо бойові дії не були б припинені [Nasaoglu & Sink & Nardelli, 2024]. Проте такий погляд на поле бою також давав і Москві стимул продовжувати воювати.

Своєю чергою В. Путін зауважив 7 листопада 2024 р., що сказане Д. Трампом «про бажання відновити відносини з Росією, допомогти подолати українську кризу, на мій [Путіна] погляд, заслуговує принаймні уваги» [Oliphant, 2024]. Д. Тренін, російський політичний оглядач і колишній офіцер ГРУ, на це заявив, що Кремль не сприйме всерйоз будь-який план, заснований просто на замороженні нинішньої лінії фронту. Йому також знадобляться поступки, пов'язані з «характером майбутнього українського режиму, його військовим і військово-економічним потенціалом, а також військово-політичним статусом України», а також «новими територіальними реаліями», — писав він у «Коммерсантъ» [Oliphant, 2024].

Тим часом канцлер О. Шольц порушив західну блокаду В. Путіна і подзвонив йому 15 листопада 2024 р., попередньо узгодивши розмову з провідними союзниками по НАТО. Російський лідер сказав німецькому канцлеру, що він завжди був відкритий до переговорів, але будь-яка угода повинна брати до уваги проблеми безпеки Росії та її територіальні переваги. Як цілком логічно зауважили аналітики з Bloomberg, Кремль, ймовірно, сприймав зростання тиску на В. Зеленського як доказ того, що його стратегія виснаження приносить свої плоди [Nasaoglu & Sink & Nardelli, 2024].

Протягом кількох місяців другої половини 2024 року російські війська просувалися широким фронтом углиб України, захоплюючи території, які Москва мала намір зберегти у будь-якій мирній угоді. Кремль вважав, що перемагає у цій війні, що робило будь-які нові переговори з компромісами з боку Кремля неможливими.

Зрештою В. Зеленський вперше прокоментував подібні пропозиції в інтерв'ю наприкінці листопада 2024 р. головному кореспонденту Sky News С. Ремзі. В. Зеленський припустив, що угода про припинення вогню може бути досягнута, якщо контрольована Києвом українська територія буде також взята «під парасольку НАТО», що дозволить їй пізніше домовитися про повернення решти території «дипломатичним шляхом» [Zelenskyu suggests ..., 2024]. В. Зеленський заявив, що членство в НАТО має бути запропоноване «неокупованим частинам країни», щоб покласти край «гарячій фазі війни», за умови, що саме

запрошення НАТО визнає міжнародно визнані кордони України. Він би погодився з тим, що східні частини країни поки не підпадуть під таку угоду, їх Україна, мовляв, зможе повернути дипломатичним шляхом. Він додав, що припинення вогню необхідне для того, щоб «гарантувати, що Путін не повернеться» за новими українськими територіями. За його словами, НАТО має «негайно» охопити ту частину України, яка залишається під контролем Києва, інакше «він [Путін] повернеться» [Zelenskyu suggests ..., 2024].

Попри те, що такі слова президента України є не лише його уявою, далекою від *realpolitik*, вони також й мають ознаки замаху на територіальну цілісність України. При цьому вже на початку грудня 2024 р. голова Офісу президента України А. Єрмак прибув до Вашингтона на тлі невизначеності щодо намірів обраного президента США Д. Трампа, з метою згладити серйозні розбіжності щодо врегулювання конфлікту Києва з Москвою ще до його вступу на посаду. 4 грудня А. Єрмак мав зустріч з К. Келлогом, обраним Д. Трампом на посаду спеціального посланця по Росії та Україні, та М. Волтцем, майбутнім радником з національної безпеки президента США. До обговорення приєднався й обраний віце-президент Д. Венс. Тоді ж А. Єрмак зустрічався у Флориді з новою керівницею апарату Білого Дому С. Вайлз. У підсумку команда Д. Трампа не виявила особливого інтересу до пропозиції України щодо членства в НАТО, але, як справедливо зазначив аналітик щодо України в International Crisis Group Л. Кім, «зрозуміло одне: статус-кво буде припинено» [Forrest & Salama & Seligman, 2024].

Того ж дня офіційному Києву було надіслано й сигнал примусу. Спікер М. Джонсон відхилив прохання адміністрації Д. Байдена включити 24 млрд. доларів як допомогу Україні в очікуваний короткостроковий законопроект про витрати, який Конгрес мав ухвалити до 20 грудня. Новий транш надзвичайного фінансування Пентагону передбачався на постачання зброї та обладнання для України та поповнення американських запасів [Carney, 2024]. Йшлося, зокрема, про вищевказану схему замирення з втратою 20% території України, демілітаризованою зоною, але без вступу до НАТО тощо. К. Келлог вважав, що Україна має взяти на себе письмове зобов'язання відмовитись від членства в НАТО щонайменше на 20 років в обмін на певні (розпливчасті) гарантії миру. У дипломатичних колах української столиці у грудні 2024 р. також ходили чутки про те, що Захід нібито готує для В. Зеленського «золоте заслання» у Лондоні, доки в Україні відбу-

ватимуться президентські вибори, відкладені свого часу через війну. Цей крок, мовляв, має супроводжуватися «швидким» вступом України до ЄС, економічною допомогою на відновлення та розміщенням європейських миротворців (планувалося, що в основному це будуть війська з Великобританії та Франції на лінії зіткнення з росіянами, замороженою відразу після набуття чинності перемир'я, щоб «забезпечити дотримання режиму припинення вогню»).

Генерал у відставці К. Келлог, призначений Д. Трампом, уже тоді письмово натякнув про свої плани розпочати такий діалог. «США продовжать озброювати Україну та зміцнювати її оборону, щоб гарантувати, що Росія не зробить подальших кроків і не завдасть нового удару після припинення вогню чи укладання мирної угоди. Однак майбутня військова допомога США вимагатиме від України участі у мирних переговорах з Росією» [Rojas, 2024]. Власне, К. Келлога було призначено Д. Трампом посланцем по Україні на підставі мирного плану, написаного ним 2024 року у співавторстві. План, опублікований протрампівським аналітичним центром America First Policy Institute, закликав до припинення вогню та врегулювання шляхом переговорів з використанням пряників та батогів, щоб змусити росіян та українців домовлятися. В якості поступки Росії, план радив НАТО зачекати з прийняттям України до Альянсу та запропонувати Росії деяке пом'якшення санкцій в обмін на підписання мирної угоди. План також загрожував припиненням військової допомоги Києву, якщо уряд не піде на мирні переговори [Cullison, 2025]. Така собі спроба діяти за допомогою принципу батого і пряника.

Сам Д. Трамп у своїх заявах найближчому оточенню чітко окреслив стратегію, яка використовуватиметься щодо В. Путіна, щоб змусити його піти на переговори: «Якщо Росія не погодиться брати участь у мирних переговорах, ми відправимо стільки зброї в Україну, скільки адміністрація Байдена ще ніколи не відправляла» [Rojas, 2024]. Водночас новообраний президент США заявляв в інтерв'ю NBC News й про імовірне скорочення збройної та фінансової допомоги Україні з боку його Адміністрації. Крім того, у тій же програмі «Зустріч з пресою» Д. Трамп, говорячи, що активно намагається покласти кінець конфлікту в Україні, вже неоднозначно додав: «Якщо я зможу» [President-elect ..., 2024].

Зрештою 7 грудня 2024 р. В. Зеленський мав нагоду зустрітися у Парижі з Д. Трампом та Е. Макроном з нагоди офіційної церемо-

нії відкриття відреставрованого собору Паризької Богоматері. Недовготривала зустріч, якої намагався уникнути Д. Трамп, але на яку його вмовив Е. Макрон, завершилася спільним фотографуванням і без підсумкової заяви. Слід зауважити, що вбрання у яке одягається В. Зеленський на офіційні міжнародні заходи вже давно драгувало закордонних політиків і дипломатів. Як для церемонії, так і для попередньої зустрічі з новообраним президентом США Д. Трампом і президентом Франції Е. Макроном в Єлисейському палаці український лідер обрав грубий чорний світшот, чорні слакси та коричневі черевики. На це радник Д. Трампа Р. Стоун одразу ж заявив, що цей одяг був «неповагою до американського народу». «Він не може дозволити собі костюм? Він одягнув костюм і краватку на захід Всесвітнього економічного форуму, але не може одягнути його, щоб виступити на спільній сесії Конгресу [у 2022 р.] чи зустрітися з новообраним президентом Сполучених Штатів?»,— сказав він *The New-York Post* [Levine & Calder, 2024]. Усе це впливало на сприйняття президента України серед вищого політикуму Заходу.

Так чи інакше, але В. Зеленський, вочевидь, погодився на вказані вище умови замирення з В. Путіним, висловлені оточенням Д. Трампа і ним самим. Тож вже наступного дня (8 грудня) той на своїй онлайн-платформі Truth Social написав про готовність Києва до «угоди» з Росією і закликав до «негайного припинення вогню» в Україні та до початку переговорів. «600,000 російських солдатів лежать пораненими або мертвими у війні, яка ніколи не повинна була розпочатися і може продовжуватися вічно. Росія та Іран зараз перебувають у ослабленому стані, одна — через Україну та погану економіку, інша — через Ізраїль та його бойові успіхи. Зеленський та Україна теж хотіли б укласти угоду і припинити це безумство. Вони безглуздо втратили 400,000 солдатів і набагато більше за цивільних осіб. Необхідно негайно припинити вогонь і розпочати переговори. Занадто багато життів без потреби забрано, надто багато сімей зруйновано, і якщо так піде й надалі, це може перерости у щось набагато більше і набагато гірше. Я добре знаю Владіміра [Путіна]. Зараз його час діяти. Китай може допомогти. Світ чекає!»,— зазначив Д. Трамп [Donald ..., 2024].

Слід зауважити й на тому, що того ж дня до Д. Трампа зателефонували з редакції *The New-York Post* і він підтвердив, що В. Зеленський хоче укласти мир з В. Путіним, додавши: «Це щось нове». Тобто новим є те, що В. Зеленський вже не висував застережень. «Він хоче

припинення вогню. Він хоче укласти мир. Ми не говорили про деталі. Він вважає, що настав час», — заявив Д. Трамп [Glebova, 2024]. Новобраний президент США також сказав, що В. Путін програв і також мусить прагнути укласти мир, позаяк втратив 700 тис. людей (нагадаю, що у своєму дописі в мережі того ж дня було зазначено на сто тисяч російських втрат менше). Відзначним було й те, що Д. Трамп засвідчив, що станом на кінець 2024 року в його адміністрації все ж таки ще не було чітко виробленого плану і стратегії до втілення в життя намірів покласти край російсько-українській війні. «Я розробляю концепцію того, як закінчити цю безглузду війну», — сказав він [Glebova, 2024].

Однак під час інавгураційної промови 20 січня 2025 р. 47-й президент США жодного разу не згадав про Росію та Україну. Утім під час підписання Д. Трампом 21 січня указів в Овальному кабінеті Білого Дому, він вкотре запевнив (лише після того, як його запитали журналісти), що має намір забезпечити припинення російсько-українського «конфлікту». Д. Трамп, зокрема, заявив, що розмова з В. Путіним може відбутися дуже скоро, проігнорувавши при цьому згадку про можливість розмови з В. Зеленським, який, за його словами, налаштований на угоду щодо врегулювання конфлікту в Україні. Д. Трамп переконливо стверджував, що президент України хоче завершити війну угодою, проте зауважив, що не знає чи хоче того ж президент Росії.

У Вашингтоні, вочевидь, все ще не враховували глобальні плани РФ та геостратегію Москви не лише на розчленування і знищення суверенної держави Україна, а й на вимогу зміни світових впливів і системи безпеки як такої. Вже тоді російський олігарх К. Малофєєв, один з найближчих соратників В. Путіна, заявив, що Кремль відкине план Келлога: «Перемир'я зараз добре для України та для США, але для нас воно приносить нульову вигоду, бо ми виграємо. [...] Щоб дискусії були конструктивними, вони мають бути не про майбутнє України, а про майбутнє Європи та світу. Якщо вони не хочуть говорити про це, то нехай ідуть до біса» [Meuer, 2024]. За словами К. Малофєєва, Росія не припинить бойові дії, доки Україна не змінить свою Конституцію, закріпивши в ній нейтральний статус і виключивши членство в НАТО, а також не погодиться на суворі обмеження чисельності своїх збройних сил та припинення постачання зброї з США та їхніх союзників. Ці слова перегукувалися й з заявами високопоставлених російських чиновників. Отже, фактично Кремль вимагав юридично-дипломатич-

ної угоди на засадах все того ж проєкту «Стамбульського» договору, але тепер вже з додаванням новоокупованих ним теренів...

Зрештою вже у січні 2025 р. В. Путін заявляв, що готовий до перемовин з США щодо «української кризи» лише з урахуванням вимог Кремля. Тоді ж помічник президента РФ та ексголова ФСБ Н. Патрушев додав 14 січня 2025 р., що Росія за жодних обставин не поступиться ні Україні, ні будь-кому територій, які вже увійшли до складу Російської Федерації і що така конфігурація можливих перемовин навіть не обговорюється. «Для нас важливо, щоб завдання СВО було вирішено. Вони відомі та не змінювалися. Їх неодноразово називав Президент Росії Володимир Путін. Також важливо, щоб у світі було визнано входження до складу Російської Федерації ДНР, ЛНР, Запорізької та Херсонської областей, Республіки Крим та Севастополя, які є невід'ємною частиною нашої країни відповідно до Конституції. [...] Особливо непокоїть, що насильницький примус до неонацистської ідеології та затята русофобія знищують процвітаючі міста України, у тому числі Харків, Одесу, Миколаїв, Дніпропетровськ. Не виключено, що цього року Україна взагалі припинить своє існування»,— заявив він [Патрушев ..., 2025].

Раніше, у грудні 2024 р. в інтерв'ю американському журналістові Т. Карлсону міністр закордонних справ РФ С. Лавров уточнив: «Ми готові до переговорів на основі принципів узгоджених у Стамбулі, які потім були відхилені Борисом Джонсоном. Ключовим принципом був позаблоковий статус України. Ми готові бути частиною групи країн, які надають Україні колективні гарантії безпеки. [...] Жодного НАТО, жодних військових баз чи навчань за участю іноземних військ на території України. Однак, враховуючи час, який минув, необхідно враховувати реалії на місцях, включаючи зміни в російській Конституції після референдумів у Донецьку, Луганську, Херсонській та Запорізькій областях. Ці регіони тепер є частиною Російської Федерації, і це реальність. Також неприпустимі закони, що забороняють російську мову, російську культуру, російські ЗМІ, Українську православну церкву [московського патріархату]» [Exclusive: Russian ..., 2024].

Після січневих (2025 р.) пропозицій Д. Трампа до зустрічі з В. Путіним, на яку той дав згоду, з Кремля звучали пропозиції щодо перемовин між РФ і США (і не лише щодо війни з Україною, а й щодо багатополарності, політики НАТО, питання ядерного та іншого озброєння тощо). Що ж до питання замирення РФ у війні з Украї-

ною, то чи не усі російські політичні особи, наближені до В. Путіна, відкидали можливі поступки і пошуки компромісів у цьому напрямкові. Узагальнену позицію Москви з цього приводу окреслив заступник директора Центру комплексних європейських та міжнародних досліджень Вищої школи економіки та один з найавторитетніших радників Кремля з зовнішньої політики Д. Суслов. «Підтверджую, ми очікуємо нових обмежень і продовження війни. Але певна форма переговорів повинна початися. Ці переговори розпочнуться, можливо, перервуться, а потім знову розпочнуться. Але в кінцевому підсумку характер російсько-американських відносин не зміниться.

Наші погляди на вирішення конфлікту в Україні є непримиренними. Американці та їхні союзники не усвідомлюють, що принципова різниця полягає не лише в НАТО чи територіальних питаннях, а й насамперед у стосунках України із Заходом у плані безпеки після війни. Для Росії неприйнятне не тільки членство в НАТО, але й будь-яка конкретна співпраця із західними країнами. Україна має залишатися слабкою у військовому відношенні, буферною зоною без партнерства, без поставок зброї, без спільних військових маневрів, без навчання своїх військ західними інструкторами та без іноземних військових сил, розміщених на землі. Вона має бути справді нейтральною», — заявив він 27 січня 2025 р. в інтерв'ю італійській *Corriere della Sera* [Suslov ..., 2025]. Нейтральною «без військових сил на місці» пояснював Д. Суслов, додаючи, що лише тоді «будуть гарантії безпеки від зовнішніх партнерів, групи країн, включаючи Сполучені Штати... З письмовими гарантіями безпеки» [Suslov ..., 2025].

Це, за його словами, означає такий доконаний стан речей: «Україна є нейтральною буферною зоною, або війна триватиме до тих пір, поки не буде під питанням саме її існування». Він повторив, що відмова Росії мати воєнні сили втручання в Україну не підлягає обговоренню. Д. Суслов не допускав розміщення іноземного миротворчого контингенту на території України, а також інструкторів та постачань західного озброєння. «Для Росії неприйнятним є не лише членство в НАТО, а й будь-яка конкретна співпраця з західними країнами. Україна має залишатися слабкою у військовому плані, буферною зоною без партнерських відносин», — змалював він позицію у Москві [Suslov ..., 2025]. Що ж до Збройних Сил України, то РФ припускала лише обговорення їхньої чисельності чи постачання їм, наприклад, певної кількості артилерійських боєприпасів, але будь-якого типу ракет — ні. Д. Суслов

категорично заявив, що про жодний вивід російських військ навіть з деяких окупованих ними теренів не може йтися в жодному вигляді й додав: «Але це одне з найпростіших питань на порядку денному будь-яких можливих переговорів: і ми, і адміністрація Трампа погоджуємося, що поточна лінія зіткнення має стати новим фактичним кордоном, за винятком Курської області. Жодна угода неможлива, поки українці в Курську, звідки вони або відступлять, або будуть витіснені» [Suslov ..., 2025]. «І ми, і адміністрація Трампа згодні з тим, що нинішня лінія зіткнення має стати новим де-факто кордоном, за винятком Курської області», — додав тоді Д. Суслов [Suslov ..., 2025].

Він також підтвердив заяви інших речників Кремля про неможливість ведення переговорів з Україною, лише про Україну та її долю зі Сполученими Штатами, позаяк «для Росії Зеленський є нелегітимним президентом». Тож у Москві прагнули досягти попередньої домовленості з американцями на вищевказаних умовах, після чого, мовляв, Росія може погодитися на перемир'я. Черговість пропонувався така: завершення бойових дій, далі — нові вибори в Україні і лише потім укладення угоди з новою владою і новим президентом. У Москві припускали, що навіть якщо їхні переговори з американцями проваляться, військова допомога Україні приречена зменшитися. «Я вам чесно кажу: або Україна приймає наші умови, або вона ризикує зникнути з карти», — наголосив Д. Суслов [Suslov ..., 2025]. «Росія воює не за територію, — пояснював, свою чергою, С. Міронов, яструбиний голова націоналістичної партії «Справедливая Росія». — Україна не може бути по-справжньому нейтральною державою. Проблема безпеки Росії... полягає в самому факті існування такої держави, як Україна» [Bennetts, 2025b].

Попри те, що Д. Трамп відмовився від своєї передвиборчої обіцянки врегулювати конфлікт в Україні протягом 24 годин, заявивши, що на це може піти до шести місяців і пригрозив Росії новими санкціями, податками та тарифами, якщо В. Путін не припинить воєнний конфлікт, Кремль відкинув ультиматум як, мовляв, нічого нового для Кремля у цьому немає. При цьому той самий Д. Суслов висловив переконання, що у відносинах Кремля з новою Адміністрацією у Білому Домі нічого кардинально не зміниться. Росія й надалі сприйматиметься як супротивник США, взаємини залишатимуться конфліктними, а українське питання залишатиметься дуже складним. Москва відтак очікувала і була готова до «нових американських санкцій, подальшого

тиску та шантажу, інших каральних заходів». Однак Д. Суслов зауважив на дві важливі зміни порівняно з адміністрацією Д. Байдена, які усвідомили у Кремлі: «По-перше — Трамп хоче якомога швидше закінчити війну в Україні і не прагне військової поразки Росії. Це підтверджує, що американська мета поставити Росію на коліна провалилася. По-друге, нова адміністрація готова відновити пряму дипломатію. За Байдена регулярних контактів між двома країнами не було, за винятком спорадичних зустрічей між главами двох розвідувальних відомств з технічних питань. Трамп хоче відновити контакти за всіма напрямками, у тому числі на найвищому рівні, у тому числі між лідерами... Повернення до нормального життя є вибором здорового глузду, дипломатія важливіша між ворогами, ніж між друзями» [Suslov ..., 2025].

Менше з тим, але подальший перемовний мирний процес підтвержував ці твердження. Показовими у цьому контексті є набір пропозицій, вироблених у ході переговорів між представниками США, Європи та України в Парижі (17 квітня 2025 р.) та Лондоні (23 квітня 2025 р.), що оголив внутрішню кухню «човникової дипломатії», яка проходила в рамках спроби президента США Д. Трампа швидко покласти край конфлікту. Основні розбіжності у двох текстах стосувалися послідовності вирішення питань щодо території, зняття санкцій з Росії, гарантій безпеки та чисельності українських збройних сил.

Ось ці пропозиції у паралельному відображенні:

Пропозиції, передані посланцем Трампа С. Віткоффом європейським чиновникам у Парижі 17 квітня 2025 р., які були передані українській стороні	Пропозиції, що з'явилися після переговорів між українськими та європейськими офіційними особами в Лондоні 23 квітня 2025 р., які були передані американській стороні
<i>Рамкова угода між Росією та Україною</i>	<i>Рамкова угода між Росією та Україною</i>
<i>Передати усно</i> Ці умови є остаточною пропозицією США обом сторонам.	
<i>Припинення вогню</i> <ul style="list-style-type: none"> • Постійне припинення вогню. • Обидві сторони негайно розпочинають переговори щодо технічної реалізації. 	<i>Припинення вогню</i> <ul style="list-style-type: none"> • Зобов'язання про повне та беззастережне припинення вогню в повітряному просторі, на суходолі та на морі. • Обидві сторони негайно розпочинають переговори про технічні деталі реалізації за участю США та європейських

	<p>країн. Це відбувається паралельно з підготовкою повістки та умов повної мирної угоди.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Моніторинг припинення вогню під керівництвом США та за підтримки третіх країн. • Росія має беззастережно повернути всіх депортованих та незаконно переміщених українських дітей. • Обмін усіма військовополоненими (принцип “всі на всіх”). Росія має звільнити всіх цивільних в’язнів.
<p><i>Гарантії безпеки України</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Україна отримує надійні гарантії безпеки. • Гарантами виступлять спеціальна група європейських держав та охочі неєвропейські держави. • Україна не прагне вступу до НАТО. • Україна може прагнути до членства в ЄС 	<p><i>Гарантії безпеки для України</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Україна отримує надійні гарантії безпеки, у тому числі від США (угода на кшталт статті 5), при цьому між союзниками немає консенсусу щодо членства в НАТО. • Немає обмежень щодо діяльності Сил оборони України. • Гарантами виступлять спеціальна група європейських країн та охочі неєвропейські країни. Відсутність обмежень на присутність, озброєння та операції дружніх іноземних сил на території України. • Україна прагне вступу до ЄС.
<p><i>Територія</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • США де-юре визнають контроль Росії над Кримом. • США де-факто визнають контроль Росії над Луганською областю. • США фактично визнають контроль Росії над частинами Запорізької, Донецької та Херсонської областей. • Україна повертає собі територію на Харківщині. • Україна повертає собі контроль над Запорізькою АЕС завдяки контролю та управлінню АЕС з боку США, при цьому електроенергія поставлятиметься обом сторонам, а також над Каховською ГЕС. • Україна отримує безперешкодний прохід Дніпром та контроль над Кінбурнською косою 	<p><i>Територія</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Територіальні питання обговорюватимуться та вирішуватимуться після повного та безумовного припинення вогню. • Територіальні переговори розпочинаються на основі лінії контролю. • Україна відновлює контроль над Запорізькою атомною електростанцією за участю США, а також над Каховською греблею. • Україна має безперешкодний прохід через Дніпро та контроль над Кінбурнською косою.

<i>Економіка</i>	<i>Економіка</i>
<ul style="list-style-type: none"> • США та Україна здійснюватимуть угоду про економічне співробітництво/видобування корисних копалин. • Україна буде повністю відновлена та отримає фінансову компенсацію. • Санкції проти Росії, запроваджені внаслідок цього конфлікту з 2014 року, буде знято. • Економічна співпраця США та Росії в енергетичному та інших промислових секторах [<i>Ukraine peace ...</i>, 2025]. 	<ul style="list-style-type: none"> • США та Україна реалізують угоду про економічне співробітництво/видобування корисних копалин. • Україна буде повністю відновлена та отримає фінансову компенсацію, зокрема за рахунок російських суверенних активів, які залишаються замороженими доти, доки Росія не відшкодує шкоду Україні. • Санкції США, введені проти Росії з 2014 року, можуть бути поступово ослаблені після досягнення стійкого миру та поновлені у разі порушення мирної угоди [<i>Ukrainian and European ...</i>, 2025].

Звісно ж, остаточні деталі в підсумку можуть мати набагато більшого значення, ніж загальні формулювання проєкту рамкової угоди (по факту не угоди про мир, а угоди про перемир'я), проте навіть вони є показовими, в тому числі й щодо неприхованої платформи не міжнародного права, а зі становища права сильного у тій вже доволі розхитаній міжнародно-правовій системі. США заявили, що Україна має ухвалити угоду, яку вони виробили з Москвою, щоб усі могли розпочати побудову «найкращої України». Звучить гарно, але якщо б угода була прийнята у такому вигляді, як повідомлося, вона стала би недосяжною. Крім того, це навіть не та грандіозна мирна угода, про яку говорили американські офіційні особи, а скоріше прийняття російських умов беззастережного припинення вогню, запропонованого Д. Трампом у березні 2025 року. Потім би мали відбутися переговори про повне врегулювання, але адміністрація США так прагнула досягти якихось результатів до Великодня чи до завершення ста днів президентства Д. Трампа, що, схоже, задалегідь погодилася на більшість військових вимог Росії.

Цілком очевидно, що вони (умови) включали: гарантію, що Україна ніколи не вступить до НАТО; що США визнають Крим; що окупаційні війська В. Путіна збережуть контроль над практично всіма іншими українськими землями, які вони захопили силою з того часу; і що США знімуть економічні санкції. Для Києва тут мало що залишалося, крім кількох незначних територіальних обмінів та доступу

до власних річок. Проте для Вашингтона передбачалася суттєва вигода — він отримував контроль над мінеральними ресурсами України та основною інфраструктурою, а також 50% доходів від їх експлуатації. «Мінеральна» ж угода, яка зобов'язувала США брати участь у розвитку повоєнної гірничодобувної промисловості та інфраструктури України, була б вимушено прийнятним рішенням, якби вона також включала хоча б зобов'язання щодо інвестування. США також отримали б контроль над величезною українською АЕС, яка на тоді перебувала під російським контролем. Й жодних гарантій безпеки для України від США. В угоді не було чітко зазначено, що Україна має право озброюватись та захищатися як суверенна держава, що виключає наполегливу вимогу Росії щодо демілітаризації.

Нагадаю, що у квітні 2025 р. міністр закордонних справ РФ С. Лавров заявив, що Росія «готова укласти угоду», але деякі її аспекти потрібно «уточнити». Неважко було здогадатися, про що мова: в американському реченні немає ні слова про допомогу Україні після мирного врегулювання, ні обговорення розмірів української армії. В. Путін та його переговорники від самого початку ясно давали зрозуміти, що хочуть повної демілітаризації України та припинення постачання озброєнь та економічної допомоги з боку Заходу. Пропозиція допускала можливість розміщення європейських миротворців, якщо це взагалі було би можливим без підтримки США. Але одна вимога В. Путіна залишалася незмінною і багаторазово озвучувалася: він категорично не допустить присутності миротворців, яких Москва вважала невідмінними від сил НАТО біля своїх кордонів. Так зване «уточнення» деталей для В. Путіна означає: повна ізоляція, роззброєння та беззахисність України. Він не поступився цими вимогами навіть тоді, коли військовий конфлікт складався йому вкрай несприятливо. В середині квітня 2025 р. представники Кремля знову заявили, що Росія не погодиться на припинення вогню, якщо Захід не припинить постачання зброї Україні, щоб та не змогла використати перемир'я для «перегрупування та переозброєння». Кремль також відхилив будь-які пропозиції щодо надання Україні «гарантій безпеки» за участю миротворців на її території.

Не було в тій угоді й фіксації відмови Росії від претензій на територію, які вона ще не захопила. Без цього та інших гарантій, включаючи чітку готовність США їх підтримати, Україна мала би мало шансів на процвітання. Проте проблема полягала у тому, що усі ці умови

Україна не могла ухвалити, позаяк вони означали її капітуляцію та де-суверенізацію.

Неприйнятним було й те, що основні поступки передавалися Росії без її зобов'язань в обмін на щось не більш міцне, ніж хитке й удаване перемир'я, яке могло й не продовжитися. Дії В. Путіна винагороджувалися на основі помилкового припущення, що завоювання всієї України інакше неминуче, а Київ та його союзники не мають козирів у рукаві. Українські та європейські офіційні особи відкинули деякі пропозиції США про те, як покласти край конфлікту в Україні, і висунули вищевказані зустрічні пропозиції з питань від території до санкцій. Тож основні розбіжності у двох текстах стосувалися послідовності вирішення питань щодо території, зняття санкцій з Росії, гарантій безпеки та чисельності українських збройних сил, проте не йшлося про засудження незаконної і неспровокованої агресії РФ та ведення нею геноцидно-терористичної війни, а також ані натяком вже не йшлося про відновлення територіальної цілісності і суверенітету України тощо.

Крім того, керівництво України підготувало власну контрпропозицію планові адміністрації Д. Трампа, який був підданий критиці за надто великі поступки Росії. Хоча у контрпропозиції Київ наполягав на деяких своїх колишніх вимогах, вона натякає на можливі поступки з питань, які тривалий час вважалися нерозв'язними. Згідно з планом, з яким ознайомилася газета *The New York Times*, у ньому не було обмежень на чисельність українських збройних сил, на території України мав би бути розгорнутий «європейський контингент безпеки» за підтримки США для забезпечення безпеки, а заморожені російські активи мали б бути використані для усунення збитків, завданих Україні під час воєнних дій. При цьому, наприклад, у плані не згадувалося про повне повернення Україні всіх територій, захоплених Росією, або про наполегливу вимогу щодо вступу України до НАТО. Натомість у ньому йдеться: «Вступ України до НАТО залежить від консенсусу між членами Альянсу» [Schwartz & Entous, 2025].

На переговорах у Лондоні та Парижі американські офіційні особи підтвердили намір Д. Трампа протистояти вступу України до НАТО, але повідомили своїм українським колегам, що ця позиція не буде обов'язковою для майбутніх американських президентів, якщо вони займуть іншу точку зору. «Наступна адміністрація США може ухвалити рішення про вступ України до НАТО», — заявили американці

українцям, за словами одного з учасників зустрічі в Парижі [Schwartz & Entous, 2025]. При цьому Білий Дім все ж став на бік України, а не Росії, коли мова зайшла про майбутню військової структури України. Кремль зажадав, щоб українські збройні сили, які за час війни стали найбільшими та найбільш боєздатними в Європі, зазнали суворих обмежень щодо чисельності та боєздатності.

Водночас представники США назвали нереалістичною мету витіснити російські війська з усіх окупованих територій; американська пропозиція передбачала визнання де-факто контролю Росії над цими територіями. Україна та її європейські партнери заявляли, що це буде рівносильним заохоченню російської агресії. Разом з тим адміністрація Д. Трампа досі відмовлялася погоджуватися на всі територіальні вимоги Росії. Наприклад, Білий Дім відмовився погодитися з вимогою Росії щодо виведення військ України з усіх чотирьох українських областей, які В. Путін оголосив частиною РФ. Один з учасників переговорів сказав, що позиція Білого Дому полягала в тому, що це «нерозумна та недосяжна вимога, яку Штати не підтримають» [Schwartz & Entous, 2025]. Пізніше американські офіційні особи пояснили, що хоча загальна площа території, контрольованої Росією, навряд чи зміниться в ході майбутніх переговорів, українські офіційні особи ясно дали зрозуміти, що вони мають намір запропонувати територіальні обміни для покращення оборонних позицій країни.

Показовою у цьому сенсі є нічим не обґрунтована віра Д. Трампа (як і В. Зеленського) у можливість досягти замирення між Україною та РФ через досягнення того чи іншого компромісу з В. Путіним. Так, 22 квітня 2025 р. у великому інтерв'ю журналу TIME про його перші 100 днів на посаді, Д. Трамп, зокрема, вкотре заявив, що прагнення України до членства в НАТО спровокувало Росію на війну. «Я не думаю, що вони [українці] колись зможуть вступити до НАТО. Я думаю, що це... спричинило початок війни, коли вони [українці] почали говорити про вступ до НАТО. Якби це питання не було підняте, було б набагато більше шансів, що вона б не почалася», — сказав Д. Трамп [Read the Full ..., 2025]. Щодо приналежності Криму, то президент США заявив, що «Крим відійшов до Росії. Його передав їм Барак Хусейн Обама [у 2014 р. Б. Обама був президентом США]» і є питання в тому, чи зможе Україна його повернути. Відповідаючи ж на запитання про те, чи було б для нього прийнятним, щоб у рамках угоди Крим і території чотирьох інших областей України, окупова-

них Росією, були включені до складу РФ, Д. Трамп відповів: «Якщо Крим залишиться за Росією... Нам доведеться говорити лише про Крим, бо саме про нього завжди згадують. Крим залишиться з Росією. Зеленський це розуміє, і всі це розуміють. Він давно вже під їхнім контролем задовго до появи Трампа. Знову ж таки: це війна Обами. Це війна, якої ніколи не мало бути» [Read the Full ..., 2025].

Американський президент також висловив впевненість, що якщо В. Зеленський залишиться президентом України, то мирна домовленість з В. Путіним цілком може відбутися: «Так. Зараз він президент, і я думаю, що ми укладемо угоду». Коли ж Д. Трампа запитали чи В. Путін здатний укласти мир, президент Сполучених Штатів відповів: «Так, я думаю, що він здатний. Думаю, Путін хотів би вирішити це по-іншому. Думаю, він би вважав за краще просто взяти все. І я думаю, що тільки завдяки мені можна буде домовитись. Я вважаю, що ми вже далеко просунулися. Ми мали дуже гарні переговори, і ми вже близькі до угоди. І я не вірю, що будь-хто інший зміг би укласти таку угоду» [Read the Full ..., 2025].

Власне, сам В. Путін ще в рамках Валдайського форуму 7 листопада 2024 р. прямо заявив, що Україна в рамках її міжнародно визнаних кордонів більше не існуватиме, а «нові кордони України залежатимуть від динаміки подій, що відбуваються», і думки мешканців «історичних територій Росії». При цьому він наголосив, що Росія готова до нових мирних переговорів по Україні (прикметно, що він сказав «по Україні», а не «з Україною»), «але не на базі “хотілок” Києва, а на базі “Стамбула” і реалій сьогодення» [Заседание дискуссионного ..., 2024; ТАСС, 2024а; ТАСС, 2024б]. Згодом американський посланник з Близького Сходу С. Віткофф, який допомагав Вашингтону вести переговори з Москвою, у лютому 2025 р. в ефірі CNN назвав стамбульські переговори «переконливими та змістовними» і сказав, що вони можуть стати «орієнтиром для укладання мирної угоди» [Banco & Landay, 2025].

Про це ж згадав й очільник МЗС РФ С. Лавров в інтерв'ю бразильському журналові O Globo 28 квітня 2025 р., звинувачуючи Україну у виході з переговорного процесу у Стамбулі в квітні 2022 р. «на вимогу своїх західних кураторів» [Figueiredo, 2025]. «Наша позиція щодо угоди добре відома. Ми виходимо з того, що неприєднання України до НАТО та підтвердження її нейтрального та позаблокового статусу відповідно до Декларації про державний суверенітет України 1990 року є одним

з двох стовпів остаточного вирішення української кризи, яка відповідає інтересам безпеки Росії»,— заявив він, згадавши також й вимогу т. зв. денацифікації України [Figueiredo, 2025]. Серед вимог РФ також було вказано й демілітаризацію, територіальні поступки і зняття санкцій тощо. «Міжнародне визнання власності Росії Криму, Севастополя, Донецької Народної Республіки, Луганської Народної Республіки, Херсонської області та Запоріжжя є обов'язковим. Усі зобов'язання Києва мають бути юридично закріплені, мати механізми виконання та бути постійними. На порядку денному завдання демілітаризації та денацифікації України, зняття санкцій, судових позовів та ордерів на арешт, повернення “заморожених” на Заході російських активів. Ми також добиватимемося надійних гарантій безпеки Російської Федерації від загроз, що створюються ворожою діяльністю НАТО, Євросоюзу та їх окремих держав-членів на наших західних кордонах»,— заявив С. Лавров [Figueiredo, 2025].

Так чи інакше, але позиція Кремля була чітко висловлена 1 травня 2025 р. в офіційній заяві російського МЗС: РФ ніколи не допустить повернення України до кордонів 1991 року. Водночас кілька пропозицій перемир'я натикалися на вимогу Росії до Заходу припинити постачання озброєння Україні. У підсумку становище Москви прояснив сам В. Путін, коли о 2 год. 30 хв. ночі 11 травня 2025 р. запропонував прямі переговори з Києвом. На той час першу проблему — Курську область — було вирішено (росіяни повернули собі контроль над нею). З другого питання В. Путін змінив свою позицію й більш не вимагав перемовин лише з американцями. Третє питання залишається відкритим, оскільки бойові дії продовжуються; він може призупинити операції, якщо Захід погодиться припинити постачання зброї ЗСУ.

«Пропонуємо київській владі відновити переговори, що були перервані ними наприкінці 2022 року. Відновити прямі переговори. Причому підкреслюю — без усіляких попередніх умов. Розпочати пропонуємо без зволікання вже наступного черверга 15 травня у Стамбулі. Там, де вони відбувалися раніше і там, де вони були перервані,— заявив В. Путін у Кремлі вночі у неділю 11 травня 2025 р.— Як відомо, турецькі колеги неодноразово пропонували свої послуги для організації подібних переговорів і президент Ердоган дуже багато зробив для їхньої організації. Нагадаю, що в результаті цих переговорів було підготовлено спільний проєкт документа і він був парафований керівником київської переговорної групи, але за наполягання Заходу був просто викинутий до кошика.

[...] Ми налаштовані на серйозні переговори з Україною і сенс в тому, аби усунути першопричини конфлікту, вийти на встановлення довгострокового, міцного миру на історичну перспективу. Не виключаємо, що у перебігу цих переговорів вдасться домовитися і про якісь нові перемир'я, про нове припинення вогню, причому — про реальне перемир'я, яке дотримувалося б не лише Росією, але й українською стороною. Було би першим кроком, повторю, до довгострокового сталого миру, а не прологом до продовження збройного конфлікту після доозброєння, доукомплектування ЗСУ і лихоманкового риття окопів та нових опорних пунктів. Кому потрібен такий мир? Наша пропозиція, що називається, на столі, рішення зараз за українською владою та її кураторами, котрі, керуючись, схоже, своїми власними політичними амбіціями, а не інтересами своїх народів, хочать продовжувати війну з Росією руками українських націоналістів» [Главное ..., 2025].

Того ж дня помічник президента РФ Ю. Ушаков в ефірі російсько-го Першого каналу пояснив, що переговори з Україною у Стамбулі мають відбуватися з урахуванням реальної ситуації та напрацювань перерваних переговорів 2022 року. Тобто він підтвердив, що фактично йдеться про повернення до бази так званого «Стамбульського договору», а це означає, що В. Путін намагався втягнути Україну в процес «Стамбул-2», дуже схожий на переговори березня–квітня 2022 року, щоб досягти тієї ж мети, але тепер включаючи ще й нові нещодавно анексовані території. Його мета — загальмувати постачання західної зброї, скористатися будь-яким ослабленням позиції офіційного Києва та посилити внутрішню нестабільність в Україні. Разом з тим є очевидним, що В. Путін ані на хвилину не вірив, що Україна могла погодитися на оновлені російські («стамбульські») умови, а отже — прагнув воювати до остаточного розчавлення, захоплення і капітуляції України.

Так, зрештою, і сталося. 16 травня 2025 р. у турецькій столиці росіяни зуміли фактично зорганізувати оновлене продовження попередніх перемовин, а відтак «Стамбул-1» за три роки відродився у «Стамбул-2»²⁶. Про це свідчили, зокрема, й нав'язані Москвою порядок денний переговорів та їхні вимоги:

²⁶ Зустріч координував міністр закордонних справ Туреччини Х. Фідан за участю глави турецької розвідки І. Каліна. До складу російської делегації увійшли радник В. Путіна В. Мединський, заступник міністра закордонних

1. Україна має бути нейтральною. В Україні не має бути жодних іноземних військ або зброї масового ураження;

2. Україна має відмовитись від репарацій та будь-яких претензій щодо відшкодування воєнних збитків;

3. Україна повинна надати права російськомовним та покласти край «націоналістичній пропаганді»;

4. Україна має визнати чотири області (Донецьку, Луганську, Херсонську, Запорізьку) та Крим російськими, а також прагнути до їх міжнародного визнання;

5. Україна має негано вивести війська з усіх п'яти територій, на які претендує Росія [Balmforth, 2025].

Натомість офіційний Київ, готуючись до чергового раунду перемовин у Стамбулі, що відбувся 2 червня 2025 р. виклав свою позицію у відповідному меморандумі²⁷. У ньому, у цьому меморандумі про рамки українсько-російських переговорів, зокрема, зазначалося:

справ Н. Галузін, начальник Головного управління Генштабу І. Костюков та заступник голови Міноборони РФ А. Фомін. Україну представляли міністр оборони Р. Умеров, заступник голови МЗС С. Кислиця, високопосадовці СБУ та зовнішньої розвідки. Делегати від США у зустрічі участі не брали.

²⁷ Напередодні перемовин, 1 червня 2025 р. СБУ здійснила координовану операцію «Павутиння», ціллю якої була масштабна FPV-дронна атака по стратегічній авіації РФ на аеродромах базування «Белая» в Іркутській області, що у південно-східному Сибіру, «Оленья» на Кольському півострові поблизу Мурманська, в Іваново, що за 300 км на північний схід від Москви, Дягілево поблизу Рязані, що за 200 км на південний схід від Москви, а також в Амурській області РФ. Внаслідок масштабної атаки українських безпілотників було пошкоджено 41 російський військовий літак, включно з літаками далекого радіолокаційного виявлення А-50, стратегічні бомбардувальники Ту-160, Ту-95МС, Ту-22М3 і транспортні літаки Ан-12 та інші. Утім, аналітики Evergreen Intel, що проаналізували супутникові знімки, підрахували, що всього було атаковано 21 літак. З них: Ту-95 – 7 знищено, 1 пошкоджено; Ту-22М – 4 знищено, 1 пошкоджено, 3 атаковано (неясно, пошкоджено чи ні); Ан-12 – знищено один літак; літак ДРЛО А-50 – 2 атаковано (ймовірно, вже списані машини) Крім цього отримати пошкодження могли ще три, ймовірно, списані літаки. Операція завдала збитків РФ на суму понад 7 мільярдів доларів. Попри те, що хоча й воєнні збитки, ймовірно, не надто вплинули на позицію Росії на полі бою безпосередньо в Україні, успіх цієї операції значною мірою знизив стратегічні можливості РФ – тобто на здатність Москви проєктувати силу на глобальному рівні, завдавати ядерних ударів і зберігати військово-домінування в Євразії. Крім того цей удар підірвав геополітичну впевненість Кремля та намагання В. Путіна повернути Росії роллю глобальної військово-політичної держави.

I. Ключові принципи угоди та переговорного процесу

— Повне та безумовне припинення вогню — у повітрі, на суші та на морі — як необхідна умова та основа для започаткування мирних переговорів.

— Заходи щодо зміцнення довіри та гуманітарні питання: безумовне повернення всіх депортованих та незаконно переміщених українських дітей. Обмін усіх військовополонених за принципом “всіх на всіх”. Визволення Росією всіх цивільних заручників.

— Неповторення агресії: мета переговорів — відновлення постійної основи для сталого миру та безпеки та недопущення нової агресії.

— Гарантії безпеки та участь міжнародної спільноти: Україна має отримати надійні гарантії безпеки. Сторони запрошують міжнародне співтовариство до участі у переговорах та забезпечення виконання угод.

— Суверенітет: Україна має бути нейтральною. Вона може вибрати шлях до євроатлантичної спільноти та рухатися до членства в ЄС. Членство в НАТО — за згодою всіх членів Альянсу. На чисельність, розміщення та інші параметри ЗСУ, а також розміщення військ дружніх держав на території України не може бути накладено жодних обмежень.

— Територіальні питання: міжнародне співтовариство не визнає територіальних придбань Росії з 2014 року. Лінія дотику — відправна точка для переговорів. Обговорення територіальних питань можливе лише після повного та безумовного припинення вогню.

— Санкції: деякі санкції можуть бути зняті, але поетапно та поступово з механізмом «автоматичного повернення» (snapback) у разі порушень. Заморожені активи Росії використовуються для відновлення України або залишаються замороженими до виплати репарацій.

— Реалізація: узгодження чіткої, збалансованої та досяжної дорожньої карти виконання та контролю за угодами.

II. Наступний крок — узгодження припинення вогню та порядку денного зустрічі лідерів

Після зустрічі у Стамбулі сторони продовжують переговори з питань:

(1) повного та безумовного припинення вогню, його механізмів та моніторингу;

(2) заходів щодо зміцнення довіри;

(3) підготовки, узгодження порядку денного та структури майбутньої зустрічі лідерів з ключових тем.

Переговори відбуваються за участю США та Європи.

III. Припинення вогню

Повне та безумовне припинення вогню у повітрі, на суші та на морі як мінімум на 30 днів (з можливістю продовження кожні 30 днів).

Моніторинг припинення вогню під керівництвом США та за підтримки третіх країн.

IV. Заходи щодо зміцнення довіри

Після успішного обміну полоненими за підсумками стамбульських переговорів, сторони продовжують процес обміну всіма військовополоненими за принципом “усіх на всіх”.

Угода про безумовне повернення Російською Федерацією всіх депортованих та переміщених українських дітей, а також звільнення всіх цивільних ув'язнених. Ці заходи охоплюють усі категорії осіб із лютого 2014 року.

V. Зустріч лідерів

Лідери України та Росії зустрічаються для узгодження ключових параметрів фінального мирного врегулювання.

Основні теми підсумкової мирної угоди, які мають бути узгоджені на рівні лідерів:

1. Постійне та повне припинення бойових дій: умови, моніторинг, санкції за порушення;
2. Гарантії безпеки та недопущення нової агресії;
3. Територіальні питання;
4. Економіка, компенсації, відновлення;
5. Відповідальність за порушення угод;
6. Укладання остаточного мирного договору [*Ukrainian proposals* ..., 2025].

Делегації України було надано відповідні таємні директиви²⁸. Очолював делегацію “дипломат” Р. Умеров, який брав участь у перемо-

²⁸ До складу делегації увійшли: міністр оборони Р. Умеров, радник керівника ОП О. Бевз, заступник начальника штабу командування ВМС ЗСУ О. Дьяков, перший заступник міністра закордонних справ С. Кислиця, представник уповноваженого ВРУ з прав людини в системі органів сектору безпеки й оборони Ю. Ковбаса, офіцер протоколу Апарату забезпечення службової діяльності головнокомандувача ЗСУ Г. Кузьмичов, перший заступник голови СЗРУ О. Луговський, заступник начальника Генштабу ЗСУ С. Остряньський, заступник голови СБУ О. Поклад, заступник начальника ГУР МО В. Скібіцький, начальник відділу міжнародного права — заступник начальника управління міжнародного та операційного права Центрального юридичного управління

винах у Стамбулі 2022-го року²⁹. Зі свого боку В. Зеленський знов заявив, що лише особиста його зустріч з кремлівським диктатором може допомогти укласти мирну угоду, повторивши свою мантру про несамовите бажання зазирнути у вічі Путіну.

Отже, тогочасне розташування лінії фронту пропонувалося Києвом зробити відправною точкою для переговорів про територію. Такі дані містилися у дорожній карті мирної угоди, яку Україна запропонувала на переговорах у Стамбулі. Рамкові українські умови, що викладені в документі, значною мірою збігаються з умовами, які й раніше висував Київ і які, своєю чергою, відхиляла Москва. До них належать відсутність обмежень на військову міць України після укладання мирної угоди, відсутність міжнародного визнання суверенітету Росії над частинами України, що були захопленими російськими військами, та репарації для України.

Ці умови суттєво розходилися з вимогами, які Росія публічно висувала останні кілька тижнів перед черговим засіданням переговорних делегацій у Стамбулі. Ось що, власне, висунули за свої умови москвити у так званому меморандумі:

Пропозиції РФ (Меморандум)
з врегулювання української кризи

Розділ I

Основні параметри остаточного врегулювання.

1) міжнародно-правове визнання входження до складу РФ Криму, ЛНР, ДНР, Запорозької та Херсонської областей; повний вивід з їх територій підрозділів ЗСУ та ін. воєнізованих формувань України;

2) нейтралітет України, що передбачає її відмову від вступу до воєнних союзів і коаліцій, а також заборона на будь-яку воєнну діяльність третіх держав на території України і розміщення там іноземних збройних формувань, воєнних баз і військової інфраструктури;

Генштабу ЗСУ А. Фомін, заступник начальника Генштабу ЗСУ О. Шевченко, старший офіцер Головного оперативного управління Генштабу ЗСУ О. Шеріхов, заступник начальника штабу командування ПС ЗСУ Є. Шинкарьов.

²⁹ Російську делегацію знов очолював В. Мединський, який брав участь у безуспішних переговорах з Україною у 2022 році та був присутній на першій зустрічі у Стамбулі 2025 року. У переговорах також взяли участь голова ГРУ І. Костюков, заступник міністра закордонних справ Н. Галузін, заступник міністра оборони А. Фомін та група російських експертів. До складу турецької делегації увійшли голова МЗС, керівник розвідки, начальник Генштабу та ін.

3) припинення дії та відмова від укладання в майбутньому міжнародних договорів та угод, що не сумісні з положеннями п. 2 дійсного Розділу;

4) підтвердження статусу України як держави, що не володіє ядерною та іншою ЗМУ, зі встановленням прямої заборони на її прийняття, транзит і розміщення на території України;

5) встановлення граничної чисельності ЗСУ та інших військових формувань України, граничної кількості озброєнь і військової техніки та їх припустимих характеристик; розпусчення українських націоналістичних формувань у складі ЗСУ і Нацгвардії;

6) забезпечення повноти прав, свобод та інтересів російського і російськомовного населення; надання російській мові статусу офіційної;

7) законодавча заборона героїзації і пропаганди нацизму і неонацизму, розпусчення націоналістичних організацій, партій;

8) зняття усіх діючих і відмова від запровадження нових економічних санкцій, заборон та обмежувальних заходів між РФ та Україною;

9) вирішення комплексу питань, що пов'язані з об'єднанням сімей і переміщеними особами;

10) відмова від взаємних претензій у зв'язку із завданням у бойових діях збитком;

11) зняття обмежень щодо УПЦ;

12) поетапне відновлення дипломатичних та економічних відносин (включно з газовим транзитом), транспортного та іншого сполучення, в тому числі з третіми державами;

Розділ II

Умови припинення вогню

Варіант 1.

Початок повного виводу ЗСУ та інших воєнізованих формувань України з території РФ, включаючи ДНР, ЛНР, Запорізьку і Херсонську області, та їх відведення на узгоджену Сторонами відстань від кордонів РФ, у відповідності з затвердженим Положенням.

Варіант 2. “Пакетна пропозиція”:

1) заборона на передислокацію ЗСУ та інших воєнізованих формувань України за винятком пересувань з метою відведення на узгоджену Сторонами відстань від кордонів РФ;

2) припинення мобілізації і початок демобілізації;

3) припинення зарубіжних постачань продукції воєнного призна-

чення та іноземної воєнної допомоги Україні, включаючи надання послуг супутникового зв'язку і передачу розвідданих;

4) виключення військової присутності третіх країн на території України, припинення участі іноземних спеціалістів у воєнних діях на боці України;

5) гарантії відмови України від диверсійної і підривної діяльності проти РФ та її громадян;

6) створення двостороннього Центру моніторингу і контролю режиму припинення вогню;

7) взаємна амністія “політв'язнів” і звільнення цивільних осіб, що утримуються;

8) відміна воєнного стану в Україні;

9) оголошення дати проведення виборів Президента України і Верховної Ради, котрі мають відбутися не пізніше 100 днів після відміни воєнного стану;

10) підписання Угоди про виконання положень, що зазначені в Розділі I.

Розділ III

Послідовність кроків і терміни їх здійснення

1) початок роботи над текстом Договору;

2) оголошення 2–3-ри денного перемир'я для збору у “сірій зоні” тіл загиблих;

3) передача УС в односторонньому порядку 6000 тіл військовослужбовців ЗСУ;

4) підписання Меморандуму про припинення вогню з конкретними датами виконання усіх його положень і визначенням дати підписання майбутнього Договору про остаточне врегулювання (далі — Договір);

5) з моменту початку відведення ЗСУ встановлюється 30-денний режим припинення вогню. При цьому повне відведення частин ЗСУ з території РФ і повна реалізація “пакетної угоди” мають бути виконані протягом цих 30 днів;

6) проведення виборів, формування органів влади на території України;

7) підписання Договору;

8) схвалення підписаного Договору юридично зобов'язуючою резолюцією РБ ООН;

9) ратифікація, вступ в силу і реалізація Договору [ТАСС ..., 2025, Іюнь 2].

Тож, як видно з вищенаведеного повного тексту цього так званого «Меморандуму», він являв собою ніщо інше як черговий ультиматум Кремля щодо капітуляції України і був новою обгорткою до проекту «Договору», який Москва намагалася нав'язати Києву ще у квітні 2022-го року.

Новий стамбульський «мирний процес» від початку був мертво-народженим. Ще напередодні цих двох етапів перемовин у Стамбулі 2025 року, які перетворилися на новий неприйнятний ультиматум Москви, високопоставлені російські чиновники повідомили спецпосланцю Д. Трампа С. Віткоффу, що В. Путін не хоче обговорювати 22-пунктний мирний план, який С. Віткофф розробив з урахуванням пропозицій України та Європи. Незважаючи на всі розмови про припинення бойових дій, В. Путін готовий до затяжної війни і був налаштований категорично проти її завершення. Проте, якщо це необхідно для досягнення його цілей, він оптимістично дивився на перспективу нових американських санкцій, тобто маневрував, і саме тому був не зацікавлений у зриві переговорів — В. Путін вважав, що час на його боці й намагався досягнути стану справ у такому форматі, аби переговори тривали паралельно із військовою операцією російських військ й щоби все більше захоплювати територій, примушуючи прийняти його умови капітуляції України. Але ризик для В. Путіна полягав у тому, що він переграє сам себе й підштовхне Д. Трампа до виконання загрози запровадити нові санкції, аби покласти край тому, що президент США назвав «кривавою лазнею» в Україні.

Тож стамбульські переговори 2022-го року та вироблений там російсько-українськими делегаціями проект мирного договору став й новим геополітичним козирем і пропагандистським кліше В. Путіна у його планах з «демілітаризації» і поглинання України як чергового етапу перерозподілу сфер впливу глобального рівня та руйнації існуючої системи світової безпеки і міжнародного права³⁰.

Звісно ж, усі пазли загальної картини тих подій аналітики складуть значно пізніше, деякі документальні кластери цієї військово-політичної і дипломатично-геополітичної матриці стануть доступними вже історикам наступного покоління. Проте очевидним є й доконаний факт народження в лавах ЗСУ нової когорти командирів і бійців, що мали

³⁰ Докладніше дивіться: *Гай-Нижник П.* «Зазирнути у вічі Путіну»: російський синдром української «дипломатії війни і миру». Пекельна весна 2022-го. Київ: Саміт-книга, 2025. 256 с.

неоціненний досвід АТО та попередніх років війни з росіянами. Тож сьогодні, за наявних уже джерел і спостережних подій, потрібно розпочати ретельно відділяти кукіль від пшениці на ниві майбутніх жнив істини і пошуку предтеч та причин світової драми, цієї жахливої, але звияжної трагедії, яку з честю зустрів і здолав український народ.

Документи (проект російсько-українського мирного договору у Стамбулі, проекти перемир'я чи проекти угод про т. зв. сталий мир тощо) є нагадуванням про компроміси, на які Росія може спробувати змусити Україну піти, якщо військова підтримка Заходу вичерпається, якщо Україна залишатиметься країною безвідповідального свавілля обмеженої групи осіб зі злочинцями (корупціонерами) та авантюристами (політичними невігласами) у владі, а Росія досягне значних територіальних успіхів. Й, водночас, епопея «білорусько-турецьких» мирних переговорів України з Росією засвідчує щонайменше про дві визначальні очевидності та застороги:

- ✓ перша — президент України В. Зеленський та його оточення прагнули й прагнутимуть сісти за стіл «мирних компромісів» з Росією, завжди хотіли й хотітимуть зазирнути у вічі В. Путіну, прикриваючись патріотичною риторикою;
- ✓ друга — жодні мирні переговори не лише з В. Путіним, а й з усією політичною верхівкою РФ не можливі на засадах тих чи інших поступок і без факту завдання Росії безпосередньої збройної поразки на теренах України і самої РФ та висунення Кремлю умов беззастережної і повної капітуляції.

Ceterum censeo Carthaginem delendam esse!

Вигадка нарративу «демлітаризація» як одного з ключових приводів для початку тотальної війни РФ супроти України мала доволі нетривалу історію — його В. Путін вперше прилюдно використав за два дні (22 лютого) до віддання наказу про початок всеохопного загарбання України. Тож, порівняно з нарративами «русскій мір», «анти-Росія», «однополярний/багатополярний світ» та «денацифікація» тощо, дефініція нарративу «демлітаризація» виникла у хворобливій уяві В. Путіна (чи його оточення) спонтанно й, вочевидь, в останні дні замінила таке звичне формулювання для агресії як «примусення до миру», що, наприклад, було застосоване 2008 р. як виправдання для війни РФ з Грузією.

Проте після засудження Росії з приводу «операції з примусу до миру» Грузії, до того ж з негативним іміджевим багажем після не-

законної анексії Криму, повторне використання такого формулювання було би очевидною черговою профанацією міжнародного права. До того ж «примушення до миру» або «примусове запровадження миру» (англ. «rease enforcement»), згідно того ж міжнародного права, мали би бути діями, спрямованими на примусове виконання вимог Ради Безпеки ООН у випадку наявності будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру чи акту агресії й обумовлюватися Главою VII Статуту ООН [*Identical ...*, 2020; *6th Middle ...*, 2007].

Тож наратив «демлітаризації» України (у тандемі з потребою її «денацифікації») з'явився як альтернативний, але доречний і ґрунтовний аргумент, як здавалося кремлівському автократу, для публічного прикриття і виправдання своєї загарбницької і тотальної війни щодо сусідньої держави, а саму агресію також було загорнуто в облудливу обгортку так званої «спеціальної військової операції».

Офіційна Москва, за усіх її владних конфігурацій, від початку відновлення державної незалежності України шляхом прямого чи побічного тиску, через гібридні (енергетичні, продуктові, торговельні, інформаційні тощо) війни чи своїх проксі та маріонеток в українському політикумі, або ж користуючись міжнародною кон'юктурою чи маніпулюючи «мирними» ініціативами в контексті глобальної системи безпеки, завжди намагалася і прагнула щонайбільше послабити ЗСУ у своїй далекоглядній стратегії досягти неоколоніальної залежності України і втягнення її до сателітної орбіти Росії, як перехідного етапу до фінансово-економічного і суспільно-політичного поглинання України й остаточного знищення її державності та деукраїнізації на етнонаціональному та світоглядному рівні усього українського народу...

**НАРАТИВ «НЕОНАЦИЗМ»
У ПУБЛІЧНІЙ РИТОРИЦІ В.ПУТІНА:
ДИНАМІКА СЕНСОВИХ ЗМІН
(2004–2025)**

РОЗДІЛ 3

НАРАТИВ «НЕОНАЦИЗМ» У ПУБЛІЧНІЙ РИТОРИЦІ В. ПУТІНА: ДИНАМІКА СЕНСОВИХ ЗМІН (2004–2025 РР.)

З початку 2000-х років дедалі частіше в риторичі президента Російської Федерації почали лунати ідеологеми щодо відродження на пострадянському просторі неонацистських рухів та реабілітації нацистських злочинців тощо. Поступово наратив “неонацизм” почав застосовуватися В. Путіним безпосередньо щодо окремого сегмента українського суспільства, а згодом й щодо державної влади України.

Натомість від початку тотального періоду російсько-української війни 24 лютого 2022 р. у риторичі президента Російської Федерації, порівняно з попередніми роками, почастишали і зжорсточилися ідеологеми щодо звинувачень державної влади України у неонацизмі. Разом з тим В. Путін почав звинувачувати у підтримці неонацистської ідеології й країни Заходу і навіть заявляти, що Україна разом з НАТО мала намір напасти на Росію тощо. Поступово наратив “неонацизм” почав застосовуватися В. Путіним не лише щодо державної влади України, а й відносно держав Європи і США.

3.1. «Неонацизм» у публічній риторичі В. Путіна: динаміка сенсових змін (2004 — початок 2022 рр.)

Перші паростки потворної нової Росії зійшли вже на початку 1990-х років і стали очевидними не лише сусідам РФ, що назавжди затьмили історичні уроки етнонаціональної політики “дружби народів” і системи “соціалістичної народної демократії” Москви, а також далекому Заходу, який зітхнув з полегшенням у надії геополітичних змін після завершення, здавалося б, епохи Холодної війни. Зрештою, мюнхенська промова В. Путіна на конференції з питань політики без-

пеки 10 лютого 2007 р. була не лише погрозою, а й попередженням до початку Кремлем підготовки до демонтажу світової системи безпеки. Фактично — це було оголошення війни Заходу, початком новітньої малої Холодної війни. А відтак така холодна війна інкорпоровала в себе не лише ескалацію гібридного протистояння в економіко-фінансовій сфері, випробування сил у запалюванні нових локальних війн, а й всеосяжне протистояння на її ідеологічних фронтах засобами дезінформації та пропаганди. Фінансово-економічна криза західної економіки 2008 р., стратегічні поразки США в Іраку та Афганістані додали В. Путіну нового дихання. Одним з дезінформаційних наративів такої кремлівської ідеологічної війни став термін “неонацизм”, який В. Путін почав активно використовувати в передбаченій орвеллівською (George Orwell) антиутопією «1984» інтерпретації в стилі гітлерівської й сталінської пропаганд.

Невдовзі саме В. Путін публічно й офіційно вигадає “неонацистську” Україну — пропагандистський наратив, який стане одним зі складових його неоімперської тактики реваншизму і агресивної геополітичної стратегії трансформації і демонтажу європейської системи безпеки. Для простеження усіх ланок процесу доведеться вкотре повернутися у російське політичне минуле й звернутися, власне, до джерел (які принаймні були і наразі є у вільному доступі), а саме — до офіційних промов, інтерв’ю, заяв тощо з цієї теми самого кремлівського диктатора.

Зокрема, слід згадати, що після Першої російсько-чеченської війни, внаслідок якої Ічкерія фактично здобула незалежність від Москви, саме В. Путін з початку 2000 р., як виконавчач обов’язків президента РФ, взяв на себе роль реваншиста і ката чеченського народу. Бої регулярних збройних сил з обох боків, які почалися з вересня 1999-го, завершилися наприкінці лютого 2000-го перемогою ЗС РФ, після чого чеченські загони перейшли до тактики партизанської війни, що активно тривала до квітня 2009-го року. Проте збройне підпілля чеченських повстанців продовжувало боротьбу ще до грудня 2017 року. Увесь цей час російські війська чинили акти геноциду чеченського народу. При цьому кремлівська пропаганда не застосовувала щодо Чечні звинувачення у неонацизмі, натомість нею широко використовувалися наративи тероризму та ісламського фундаменталізму тощо. І дійсно, було би дурницею приплести щодо чеченців (як і до інших кавказьких народів) звинувачення у неонацизмі.

Ця заувага не така вже й дивна, як може видатися на перший погляд. Цілком очевидно, що В. Путін мислив тверезо і не був хворим на психоз, а швидше належить до первинних психопатів-харизматиків (за визначенням доктора Д. Феллона [*James Fallon ...*, 2022]) при свідомості і ще й тому, що він розумів і сприймав нацизм не у класичному універсальному визначенні, а виключно у гітлерівській його редакції! Саме тому, серед іншого, неонацистська риторика не була застосована В. Путіним й щодо Грузії у 2008 р. під час окупації його військами Абхазії чи Південної Осетії, які чинили там етнічні чистки, позаяк у його, гітлерівському по суті, розумінні народи Кавказу і Закавказзя не є ні європейцями, ні, тим паче, вартими до навіть чіплення на них ярлика неонацистів.

Інша справа — народи Балтики. Саме до країн Балтії було застосовано тоді звинувачення у розплідненні неонацизму. Так, наприклад, в «Огляді зовнішньої політики Російської Федерації» від 27 березня 2007 р. путінське МЗС зазначало, що вирішення питання договірно-правового оформлення кордонів з Естонією та Латвією буде можливим лише, коли вони виконають вимоги Росії. Москва, при цьому, вказувала, що ці маленькі балтійські держави висувають величезній Росії територіальні претензії. Крім цього, Кремль зажадав від Таллінна і Риги припинити «окупаційну» риторику, відмовитися від наміру демонтажу пам'ятників радянським воюючим та, увага, протидії проявам неонацизму у цих країнах [*Обзор внешней политики ...*, 2007].

Щодо України і Грузії було зафіксовано інше попередження від РФ, яке стосувалося можливого прискорення їх прийому до НАТО, що «неминуче ускладнює наші відносини» [*Обзор внешней политики ...*, 2007]. Наступного року, слід нагадати, Грузія зазнала збройної агресії з боку РФ. Україна мала би бути наступною, проте вона виявилася надто поступливою. Прем'єр-міністром тоді був В. Янукович, який за кілька років посяде президентське крісло у Києві [Гай-Нижник, 2018]. Отже, щодо поступливої і керованої пропутінськими силами України звинувачень у неонацизмі не було, натомість у ті роки маховик російської пропаганди щосезону посилював «нацифікацію» балтійських держав. Росія знову і знову публічно звинувачувала країни Балтії в утиску там своїх «співвітчизників» й, зокрема, на майданчику ОБСЄ і на Мадридському саміті міністрів закордонних справ висувала Латвії та Естонії звинувачення у дискримінації російськомовного населення, жорстко критикувала «неонацистські тенденції» в цих

країнах, застерігала про небезпеку та вимагала протидії неонацизму [Внешнеполитическая и дипломатическая деятельность ..., 2008]. І саме Литва, Латвія та Естонія, коли б не Революція гідності у Києві і не повалення режиму В. Януковича в Україні, що стало геополітичною поразкою Москви, підпали би під дію спецоперацій Кремля з утворення місцевими росіянами сепаратистських «народних республік» і «денацифікації» цих країн російською армією.

Повертаючись до В. Путіна та його риторики щодо неонацизму в контексті України, слід окремо звернути увагу на новий етап його політичного життя і діяльності, який розпочався після 2004 р., коли він удруге «виграв» президентські вибори в Росії. Саме цього року в Україні відбулася Помаранчева революція, внаслідок якої, на тлі протистояння сил прозахідної і проросійської політичних орієнтацій, у державі тимчасово владу здобула націонал-демократична коаліція на чолі з обраним президентом В. Ющенком. Проросійські ж сили, що об'єдналися навколо В. Януковича і представляли потужну фінансово-економічну базу та вагому частину у Верховній Раді, а також проросійське лобі в українському демократичному уряді, мали неабиякі важелі впливу у політикумі, медіа та суспільстві. Невдовзі ж В. Янукович став прем'єр-міністром України (за президентства В. Ющенка), а у 2010 р. здобув на виборах перемогу у президентських перегонах. Україна відтоді дедалі глибше занурювалася в навколокремлівську геополітичну, фінансово-економічну та пропагандистську орбіту.

Менше з тим, але саме після Помаранчевої революції 2004 р. російська преса та влада дедалі частіше почала називати Україну «фашистською державою», незважаючи на те, що ультраправі партії в ній залишалися слабкими і роз'єднаними, перебуваючи на рівні суспільно-політичного маргінесу (на відміну від Росії [Mierzejewski-Voznyak, 2018, с. 608, 621–622]), а серед української влади не було «фашистів» — натомість був присутній коктейль націонал-демократів з істотною частиною лояльних до Росії й відвертих проросійських сил, керованих з Москви. Тож основна політична боротьба в Україні 1991–2014 років точилася саме між націонал-демократами та проросійськими партіями і не виявляла яскравого чи жорсткого антиросійського спрямування.

Проте В. Путіна мало цікавила справжня структура українського політикуму та його ідеологічна складова, якщо вони не вмонтовувалися у його заздалегідь обрану геополітичну стратегію на відновлен-

ня СРСР шляхом поглинання, перш за все, України. Яким способом воно мало відбутися (прямою окупацією чи глибокою інтеграцією), залежало від поточних факторів і набутих приводів, від чого коливалася й тактика дій Кремля у його гібридній війні проти України з подальшим прицілом на західний світ.

Крім того, як відомо, диктаторів завжди лякають т. зв. «кольорові» революції, тим паче — у сусідній державі. Саме така революція, що набула назви «Помаранчева», й відбулася 2004 р. в Україні й, отже, апіорі становила потенційну екзистенційну загрозу для режиму В. Путіна в Росії, який лише починав цементувати свою диктатуру. Отже — першим завданням кремлівської пропаганди стала справа дискредитації цієї демократичної революції та демонізація її ідей.

Тоді ж у риториці В. Путіна термін “нацизм” почав заміняти застосування терміну “фашизм” та частіше вживатися також і щодо теми Другої світової війни. Так, в інтерв’ю французькій *Le Figaro* від 7 травня 2004 р. він говорив про нацизм саме з огляду на Другу світову війну й категоричного засуджував пакт Молотова — Ріббентропа, на відміну, до речі, від риторики 2023–2024 років, коли В. Путін уже намагався виправдовувати цей ганебний історичний акт [Путин, 2005, Май 7]. Подібне ж зазначалося й у його інтерв’ю ведучому американського каналу CBS Майклу Воллесу (Mike Wallace) 9 травня того ж року, проте тут В. Путін кілька разів змушений був визнати, що саме в Росії присутні такі явища, як екстремізм, націоналізм, шовінізм, неонацизм та антисемітизм [Путин, 2005, Май 9].

Натомість, у 2011 році новий президент РФ В. Медведєв 15 грудня на прес-конференції за підсумками 28-го саміту Росія — ЄС заявив, що «у Євросоюзі є й проблеми з дотриманням прав російськомовних громадян у низці країн, а також усім відомі факти ксенофобії, екстремізму та неонацизму в низці держав Європейського союзу» [*Пресс-конференция по итогам саммита ...*, 2011]. Що ж до України, то в період 2010–2014 рр. Кремль не вдавався до дезінформаційної кампанії щодо нацизму в українському політикумі чи владі, адже це кидало би тінь і дискредитувало б його маріонетку на президентській посаді у Києві — В. Януковича, який доволі незграбно і прямолінійно прагнув також вибудувати тут свій режим під патронатом Москви, подібний до проросійського режиму О. Лукашенка в Білорусі.

Повернувшись де-юре до президентської влади 2012 року, В. Путін жодного разу не згадав про нацизм чи неонацизм в Україні, про-

те після «кольорової» Революції гідності у Києві 2014 р. він почав називати її актиконституційним державним переворотом і збройним захопленням влади, неодмінно додаючи про сплеск націоналізму в Україні. Тоді ж і з'явилися терміни “неонацизм” і “нацизм” саме щодо України.

Так, 17 квітня 2014 р., вже після захоплення Криму, В. Путін, відповідаючи у Москві на питання у прямому ефірі, заявив: «Подивіться, адже там, де процвітає сьогоднішній націоналізм і навіть відроджується неонацизм, що це таке: це західні частини України,— а ви ж добре знаєте історичне минуле цієї території, цієї землі та цих людей. Частково сьогоднішні території перебували в Чехословаччині, частково — в Угорщині, частково — в Австрії, в Австро-Угорщині, частково — у Польщі, і ніде і ніколи вони не були повноцінними громадянами цих країн. Знаєте, щось завжди всередині у людей дозрівало» [*Прямая линия ...*, 2014].

За кілька днів, 28 квітня у Петрозаводську на зустрічі з членами Ради законодавців при Федеральному зібранні РФ В. Путін додає, що в країнах — нових членів НАТО (очевидно, малися на увазі Польща, Чехія, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія, Румунія) практично кругом при владі перебувають нащадки та ідейні спадкоємці колабораціоністів, що активно співробітничали під час Другої світової війни з нацистським окупаційним режимом. Усе це, звісно ж, було вигаданою брехнею, але він іде далі, стверджуючи, що їхня діяльність спрямована перш за все проти Росії, а також проти народів, що об'єдналися навколо неї для відвічі нацистам у 40-ві роки ХХ ст. і нині бачать своє майбутнє в рамках єдиного з Росією економічного і духовного простору «русского міра». «Ми в Криму на своєму досвіді змогли переконатися, що протистояння нацистам — це завдання, яке не залишилося у минулому, це війна за сьогоднішній день та за майбутнє нашої країни»,— додав він [*Встреча с членами Совета законодателей ...*, 2014].

Тоді ж В. Путін назвав Майдан антиросійським і вперше заявив про нацистів в українському уряді. Пізніше, зокрема тим, що, за його словами, “неонацисти” захопили Україну внаслідок державного перевороту і нібито необхідністю захистити права російськомовних і російських громадян у Криму, В. Путін виправдовував свою агресію проти України та незаконну окупацію півострова [*Sauer ...*, 2022]. Своїм же законодавцям 28 квітня 2014 р. він вказав на необхідність

розробки федеральної програми протидії неонацизму та неофашизму із захисту підсумків Другої світової війни та Великої Вітчизняної [Встреча с членами Совета законодателей ..., 2014].

Про відродження у світі ідеології нацизму В. Путін, звісно ж, згадав і під час зустрічі 9 липня 2014 р. з делегацією рабинів з Ізраїлю, Австрії, Бельгії, Великобританії, Німеччини, Італії, Нідерландів і Франції, але при цьому проговорився компліментом про Й. Геббельса, назвавши того «талановитою людиною» [Встреча с представителями международных общественных ..., 2014]. Шизофренічну пропаганду В. Путіна, що не поступалася зусиллям його улюбленця Й. Геббельса, підтримали й представники членів фракцій політичних партій у Державній думі РФ. Так, зокрема, на зустрічі з президентом РФ у Ялті в щойно окупованому Криму 14 серпня 2014 р. С. Міронов (партія «Справедливая Россія») висловив підтримку наміру «розглядати як один з основних стратегічних національних пріоритетів Росії боротьбу з загрозою фашизму та неонацизму в будь-якій точці планети, від кого б ця ідея і ці хвили не виходили», і закріпити це положення у Стратегії національної безпеки РФ [Встреча с членами фракций ..., 2014]. Він також зауважував, що з урахуванням безпрецедентної поведінки та дій Заходу настав час розробити нові доктрини внутрішньої та зовнішньої політики Російської Федерації, що стануть відповіддю на сучасні виклики та загрози, а саме — «проти свавілля українських олігархів та неонацистів!» [Встреча с членами фракций ..., 2014]. Про криваві поняття «бандерівщини» і «нацизму» в Україні не забула згадати й його колега С. Горячева, а Г. Зюганов (Комуністична партія), характеризуючи українську владу як напівфашистську і нацистсько-бандерівську, закликав «продумати цілий цикл заходів, які зупинили б цю вкрай небезпечну навалу і для Російської Федерації в цілому, і для Криму» [Встреча с членами фракций ..., 2014].

Не міг В. Путін, звісно ж, не згадати про неонацизм й напередодні відвідин столиці Сербії, куди він мав прибути для відзначення 70-річчя звільнення Белграда. Так, в інтерв'ю провідній сербській газеті «Политика» 14 жовтня 2014 р. він висловив особливе занепокоєння становищем в Україні, знову назвавши події лютого у Києві антиконституційним державним переворотом, в контексті того, що, мовляв, «вакцина» від нацистського вірусу, вироблена на Нюрнберзькому трибуналі, у деяких державах Європи втрачає чинність. При цьому В. Путін навів, нібито, «наочне свідчення» — відкриті прояви неона-

цизму, які вже стали повсякденною річчю у Латвії та інших країнах Балтії [*Интерв'ю газете „Политика” ...*, 2014]. Утім, конкретних прикладів, що підтверджували б його брехню, як і зазвичай, наведено не було. Цей пасаж ще раз засвідчив, що кремлівський диктатор не припиняв готувати окремі сегменти західного суспільства (у цьому разі балканського) до виправдання своєї майбутньої агресії щодо континентальної частини України та супроти країн Балтії.

Окрім того, вже тоді, у 2014 році, В. Путін прив'язував, серед іншого, й питання поборювання т. зв. шовінізму і неонацизму з необхідністю руйнування ненависного йому «однополярного світу», який, за його ж словами, не приводить до зростання керованості глобальними процесами та є нестійкою конструкцією, що призводить до породження диктатури і, водночас, регіональних конфліктів, тероризму, наркотрафіку, релігійного фундаменталізму, шовінізму й неонацизму. Саме про це він безпосередньо заявив 24 жовтня у Сочі на засіданні пропагандистського міжнародного дискусійного клубу «Валдай», відверто вказуючи на США, політика яких («однобічний диктат і нав'язування власних шаблонів») нібито призводить до того, що: «замість врегулювання конфліктів — ескалація; замість суверенних, стійких держав — зростаючий простір хаосу; замість демократії — підтримка вельми сумнівної публіки: від відвертих неонацистів до ісламістських радикалів» [*Заседание Международного ...*, 2014]. Натяк більш ніж однозначний — необхідне зруйнування існуючої системи глобального світопорядку.

На цьому тлі не обійшлося й без традиційної згадки про збройний переворот у Києві, внаслідок якого до влади в Україні прийшли люди крайніх поглядів, націоналісти, правих, у тому числі неонацистських переконань [*Заседание Международного ...*, 2014]. І, знову ж таки, з вуст В. Путіна не пролунало жодного прізвища українських урядовців-неонацистів та не було наведено бодай одного прикладу таких переконань (при цьому немає жодного сумніву, що він скористався б нагодою навести їх, коли б це мало би місце бути). Натомість саме цим диктатор вкотре спробував виправдати окупацію Криму Російською Федерацією на начебто прохання про це легітимного республіканського органу влади.

Повертаючись до українських «міністрів-неонацистів» у владі, не важко не помітити, що В. Путін чудово усвідомлював цільову аудиторію своєї маячні й саме тому вказував про неонацистів у владі Укра-

їни, звертаючись до російської публіки. Водночас в інтерв'ю журналістові німецького телеканалу ARD Г. Зайпелю (Hubert Seipel), яке було записане 13 листопада 2014 р. у Владивостоку, українські урядовці вже неонацистами ним не називалися. Навіть більше, В. Путін визнав, що Україна — самостійна, незалежна, суверенна держава, але й одразу додав: «Я зараз скажу Вам прямо: ми дуже стурбовані тим, щоб там не виникло бажання здійснювати якихось етнічних чисток, ми турбуємося, щоби Україна не скотилася у неонацизм» [*Интервью немецкому телеканалу ...*, 2014]. Тож на німецьку аудиторію маніпулятор таки визнав не лише те, що Україна — незалежна держава, а й те, що її влада не є неонацистською, проте натякнув і на зміну цього бачення. Пояснення щодо мотиву до такого пом'якшення риторики сам В. Путін надав у перебігу інтерв'ю: «На нас [Росію] хочуть перекласти відповідальність і хочуть, щоби ми за щось додатково заплатили», й ще одне — на міжнародній арені тоді активізувалося питання Мінських домовленостей [*Интервью немецкому телеканалу ...*, 2014].

У міру того, як події на Сході України переходили у стан затяжної позиційної війни й тривало торпедування міжнародних акцентів навколо Мінських угод тощо, риторика В. Путіна щодо неонацистів у владі України та її самої як неонацистської держави припинялася, а сам цей термін знову згадувався ним лише в контексті Другої світової війни. Так, у 2015 р. на зустрічі з офіцерами і прокурорами у Кремлі 4 квітня він згадав про перемогу над нацизмом у ті часи й додав лише, що «ми не приймаємо політику заохочення неонацизму, екстремізму, розпалювання ворожнечі між народами, ескалації військових загроз» [*Встреча с офицерами и прокурорами ...*, 2015]. Утім, прямі звинувачення у нацизмі української влади були б уже дещо нелогічними, адже саме у квітні того року у Києві прийняли Закон про засудження комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів і заборонили пропаганду їх символіки [*Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів ...*, 2015].

Зауважимо також, що РФ щорічно ініціювала в Генеральній Асамблеї ООН ухвалення резолюції за назвою, зокрема у грудні 2015 р., «Боротьба з героїзацією нацизму, неонацизмом та іншими видами практики, які сприяють ескалації сучасних форм расизму, расової дискримінації та пов'язаної з ними нетерпимості». Подібне заявлялося й у 2016 р., зокрема, 5 квітня на засіданні оргкомітету «Победа»

в Кремлі В. Путін побічно згадав і про ухвалення 133 країнами вищевказаної резолюції [*Заседание Российского оргкомитета ...*, 2016]. У дорученні ж урядові РФ того дня щодо «неонацизму» Україну знову ж таки не згадувалося, а лише зазначалося, між іншим, про «донесення об'єктивної інформації про роль нашої [РФ] країни у перемозі над нацизмом, протидію спробам ревізії історії та підсумків Другої світової війни, героїзації нацизму та пропаганді неонацизму» [*Перечень поручений ...*, 2016]. У грудні того ж року в Радбезі ООН з подачі Москви було ухвалено нову резолюцію («Боротьба з героїзацією нацизму, неонацизмом та іншими видами практики, які сприяють ескалації сучасних форм расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості»), за яку проголосувало 136 країн. Проти проголосували США та Україна і ще 49 країн утрималися, про що не забувся згадати В. Путін наступного року на черговому засіданні 20 квітня 2017 р. все того ж оргкомітету «Победа» [*Заседание оргкомитета ...*, 2017].

Слід принагідно зазначити, що від 2014 по 2021 роки Україна послідовно голосувала проти ухвалення Резолюції ГА ООН про неприпустимість певних видів практики, що сприяють расизму, пояснюючи свою позицію побоюванням, що резолюція — у запропонованій Росією формі — може призвести до обмеження свободи слова, та відмовилася підтримувати її «доти, доки сталінізм і неосталінізм не засуджуватимуться однаково, як і нацизм, неонацизм та інші форми нетерпимості» [Кропман, 2015; *Резолюция ООН ...*, 2016; *В ООН призвали ...*, 2018; Венкина, 2021].

Подібними до попереднього були й рішення цього оргкомітету у 2017 році [*Протокол заседания ...*, 2017]. В. Путін тоді пригадав про «неонацизм» лише на так званому параді Перемоги в Москві 9 травня, та й те лише для годиться, що звучало досить формально: «Для ефективної боротьби з тероризмом, екстремізмом, неонацизмом, іншими загрозами необхідна консолідація всього міжнародного співтовариства» [*Военный парад ...*, 2017]. У подальші ж роки, аж до 2022-го і 2023-го, коли розпочалося повномасштабне вдертя РФ в Україну і тривала тотальна російсько-українська війна, на засіданні зазначеного оргкомітету «Победа» про неонацизм уже й не згадували — виявився тимчасово політично не актуальним для кремлівської пропаганди.

Сам же В. Путін згадував про неонацизм для проформи лише одним словом у контексті промов про Другу світову війну й у прив'язці

до неї. У 2019 року 9 травня — про готовність Росії поряд з іншими протистояти неонацизму та екстремізму [*Парад Перемоги ...*, 2019] та 4 липня у Римі в інтерв'ю італійській *Coggiere della Sera*. Тоді на запитання журналістів Ф. Драґосеї (Fabrizio Dragosei) та П. Валентіно (Paolo Valentino) про обрання президентом В. Зеленського В. Путін спробував нагадати очільникові України про основні наративи кремлівської пропаганди, які можуть з новою силою розкручуватися Москвою, «якщо Володимир Зеленський почне виконувати свої передвибірчі обіцянки, зокрема, вступить у прямі контакти зі своїми співгромадянами на Донбасі, перестане називати їх сепаратистами. Якщо українська влада виконуватиме Мінські угоди, а не ігноруватиме їх. Насильницька українізація, заборони на використання рідної для мільйонів громадян України російської мови, включаючи викладання нею у вишах та школах, розгул неонацизму, громадянський конфлікт на Південному Сході країни, спроби колишньої влади зруйнувати тендітний міжконфесійний світ — це лише мала частина непривабливого “багажу”, з яким доведеться розбиратися новому президентові [України]» [*Putin: Pronti a dialogare con gli Usa ...*, 2019; *Интервью газете „Коррьере della Сера” ...*, 2019].

Протягом наступного — 2020 року В. Путін жодного разу не згадав про неонацизм співвідносно В. Зеленського чи України. Така «замірюваність» В. Путіна у 2019–2020 рр. із (не)використання щодо України наративу «неонацизм» пояснюється нічим іншим, як процесами міжнародної політики, коли кремлівський диктатор сподівався через відновлення перемовного процесу в рамках Нормандського формату втягнути новообраного президента України В. Зеленського у пастку Мінських домовленостей. Тож український «неонацизм» раптом зник з поля зору В. Путіна й, відповідно, з його риторики.

Утім, український «неонацизм» воскресне в путінській пропаганді чи не одразу ж, як Україна виявить хоча б щонайменші ознаки неподатливості. Довго чекати не довелося. 27 квітня 2021 р. В. Зеленський заявив про необхідність розширення Нормандського формату, пояснивши, що це може бути або, власне, розширення, або «окремий, паралельний формат з іншими країнами, з дуже серйозними, потужними гравцями» [*Зеленський заявив ...*, 2021]. За день до цього в інтерв'ю газеті *The Financial Times* він закликав переглянути домовленості 2015 р. та долучити до Нормандського процесу Велику Британію, Канаду і США [*Ukrainian leader calls ...*, 2021]. Такий формат

явно не входив у плани В. Путіна й ламав концепцію його геополітичної пастки, тож уже наприкінці червня він заявляв про те, що немає жодного сенсу зустрічатися із В. Зеленським, адже, мовляв, усе вирішується у Вашингтоні. Попри це, 1 липня 2021 р. В. Зеленський, розповідаючи про те, що «факти завжди красномовніші, ніж будь-які заяви», знову висловив готовність «зустрітися і з президентом Путіним — якщо його дійсно цікавить вирішення низки кризових питань, які об'єктивно існують у двосторонніх відносин України та Росії. В будь-якому разі підготовка до цього непростого матчу триває» [Володимир Зеленський: Я готовий ..., 2021]. Проте В. Путіна не цікавили врівноваження перемовин і пошук можливого компромісу, він виграв час для підготовки повносяжного вдертя в Україну й розв'язання проти неї тотальної війни [Гай-Нижник, 2022; Гай-Нижник, 2023].

Відтак уже в липні 2021 р. президент РФ опублікував досить об'ємну і сповнену українофобії, але нікчемну з історично-наукового погляду та з огляду на здоровий глузд статтю «Про історичну єдність росіян та українців». У ній “неонацистська” тема, поряд з невіглаством і ненавистю, посіла одне з ключових місць. Тут кремлівський диктатор наголошував не лише на ревізійізмі історії, а й на амбіції українських радикалів і неонацистів, яким «потурали» і офіційна влада, і місцеві олігархи, що, «пограбувавши народ України», вкрадене тримають у західних банках і готові продати матір рідну, щоб зберегти капітали. Звісно ж, було додано й про «хронічну слабкість» державних інститутів України та її стан добровільного заручника чужої геополітичної волі [Стаття ..., 2021; Стаття ..., 2021].

Очікувано було згадано про «колабораціоністів», вихідців з ОУН-УПА, які нібито прислужували нацистам і яким, на недалеку думку В. Путіна, «потрібна була не Україна, а життєвий простір і раби для арійських панів» [Стаття ..., 2021; Стаття ..., 2021]. Звісно ж, серед зрадників усіх та усього були згадані І. Мазепа, С. Петлюра і С. Бандера (він ще й як той, хто «співробітничав» з нацистами). Вочевидь, що саме їхні послідовники, за хворою уявою В. Путіна, й вчинили «державний переворот» 2014 р. у Києві. «Стали погрожувати етнічними чистками і застосуванням військової сили. І мешканці Донецька, Луганська взялися за зброю, щоб захистити свій дім, мову, своє життя. Хіба їм залишили інший вибір — після погромів, які прокотилися містами України, після жаху і трагедії 2 травня 2014 року в Одесі, де українські неонацисти заживо спалили людей, вчинили

нову Хатинь? Таку саму розправу послідовники бандерівців готові були вчинити в Криму, Севастополі, Донецьку і Луганську. Вони і зараз не відмовляються від таких планів. Чекають на свій час. Але не дочекаються», — обурюється у статті В. Путін й, вочевидь, забуває про номінальну назву власної ж писанини та усім цим відверто вказує на її справжній адресат — неосвічене населення російської глибинки і прихованих російських колаборантів в Україні [*Стаття ...*, 2021; *Стаття ...*, 2021].

Вказуючи на те, що в Україні практикується «створення в українському суспільстві атмосфери страху, агресивна риторика, потакання неонацистам, мілітаризація країни», про «зовнішнє управління, включаючи нагляд іноземних радників за українськими органами влади, спецслужбами і збройними силами, військове «опанування» території України, розгортання інфраструктури НАТО», що «Україна — це анти-Росія», В. Путін фактично намагається створити й обумовити для себе саме в російському інформаційному просторі серед пересічного населення подобу індульгенції власним наступним діям, намагається підготувати вітчизняну і світову громадську думку, що терпець до стримування власних агресивних намірів у нього увірвався [*Стаття ...*, 2021; *Стаття ...*, 2021].

Текст містить фактичну загрозу того, що Біловезькі угоди 1991 року (які визнавали непорушність кордонів між колишніми радянськими республіками) можуть бути визнані недійсними, якщо Україна не поступиться Росії, що український народ є частиною російського, а отже, й територія України є Росією. У ньому вмонтовано явні погрози на адресу офіційного Києва, натякаючи, що антиросійська політика наражає Україну на ризик втрати державності. Загрози переважно конструювалися з урахуванням західної аудиторії, що, як логічно було зауважено в аналізі Centre for Eastern Studies, робилося в контексті майбутніх виборів у Німеччині та тогочасних відносин Росії зі США, а отже, — одна з нереалістичних цілей В. Путіна була й у тому, щоби відмовити новий уряд Німеччини та адміністрацію Д. Байдена від підтримки територіальної цілісності України [Domańska & Żochowski, 2021].

У статті відверто додавалися загрози подальшої дестабілізації України, якщо вона продовжить курс євроатлантичної інтеграції, разом із завуальованим попередженням про те, що Москва може вдатися до військових заходів. Усе це, звісно ж, мало би стати й посланням україн-

ській владі, яка, як показало недалеке майбутнє, так і не зрозуміла його справжнього змісту [Гай-Нижник, 2023; Гай-Нижник, 2024].

Ще більш відверто й прямолінійно В. Путін заявив про свої наміри у зверненні 21 лютого 2022 року. Попри абсурдність і нікчемність обвинувачувальних тверджень, як історичних, так і геополітичних, варто одразу ж звернути увагу на його бачення України — «це невід’ємна частина нашої власної історії, культури, духовного простору» [*Обращение Президента ...*, 2022a]. Тобто, у його уяві Україна була штучно створена В. Леніним (чому цього разу не австрійським Генштабом?) і вона є нічим іншим, як «історичною Росією» [*Обращение Президента ...*, 2022a]. Утім, немає сенсу сперечатися з невігласом і свідомим брехуном, що сам вигадує потрібні його потворній і завойовницькій натурі історичні конструкти й намагається переконати в них примітивну свідомість неосвічених мас, аби тією чи іншою мірою обумовити злочини свого агресивного абсолютизму у середньовічному прагненні створити новітню імперію.

В. Путін примітивно повторив заїжджені ним і кремлівською пропагандою наративи про «державний переворот», «корупцію», «олігархат», «диктат радикалів і націоналістів», «трагедію в Одесі», «утиски Донбасу і російськомовних», «розправу над російською православною церквою», «дерусифікацію та асиміляцію» і загальний занепад державності тощо. Проте провідною у тій заяві було твердження про те, що Україна готує антиросійське збройне підпілля й, відповідно, майбутній напад на Росію разом з НАТО, а також намагається з цією метою за допомогою Заходу створити ядерну зброю тощо. Фактично ж, стрижневий і головний зміст звернення був демонстративним обвинуваченням США і НАТО, а Україна у цьому сплетінні суцільного антиросійського зла виступала як маріонетка і вістря неминучого нападу колективного Заходу на Росію.

- Не обійшлося й без неонацистської істерії, зведеної до рівня аксіом:
- «українське суспільство зіштовхнулося зі зростанням крайнього націоналізму, який швидко набув форми агресивної русофобії та неонацизму»;
 - «звідси й участь українських націоналістів і неонацистів у бандах терористів на Північному Кавказі»;
 - «усе голосніше звучать територіальні претензії до Росії»;
 - «державний рух [України] в бік печерного та агресивного націоналізму і неонацизму» [*Обращение Президента ...*, 2022a].

Відтак, на завершення звернення, В. Путін нарешті розкриває справжню мету усієї своєї псевдоісторичної та не менш псевдополітологічної маячні у стилі та за методологією Гітлера/Сталіна:

- не існує «ніякого іншого рішення питання Донбасу, окрім воєнного»;
- «вважаю за необхідне прийняти вже давно назріле рішення — негайно визнати незалежність та суверенітет Донецької Народної Республіки та Луганської Народної Республіки»;
- Федеральні Збори РФ мають «підтримати це рішення, а за цим ратифікувати Договори про дружбу і взаємодопомогу з обома республіками» [*Обращение Президента ...*, 2022a].

Проте це ще було не все. У підсумку В. Путін фактично оголосив Україні війну з натяком, що вона вийде далеко за межі двох східних її областей, якщо офіційний Київ не прийме цей ультиматум капітуляції: «Від тих, хто захопив і утримує владу, ми вимагаємо негайно припинити бойові дії. В іншому разі вся відповідальність за можливе продовження кровопролиття буде цілком і повністю на совісті правлячого на території України режиму» [*Обращение Президента ...*, 2022a].

Фактично ж, цією промовою В. Путін окреслив завершення малої Холодної війни й оголосив тотальну гібридну війну Заходу, першою жертвою якої й мала стати Україна. За три дні розпочнеться новий період російсько-української війни — період тотальної війни Росії проти України [Гай-Нижник, 2022] й пропагандистський наратив «неонацизму» з боку В. Путіна також набуде нових обертів, частоти і сенсів.

Звинувачення В. Путіним України у неонацизмі та висунута ним ідеологема її «денацифікації» є одним з багатьох химерних викривлень, якими виправдовуються причини неспровокованої і агресивно-геноцидної війни Росії проти України та міжнародного злочину Москви, і на додаток вона також є найбезглуздішою з них. В. Путін намагається маніпулювати історією, щоб змінити майбутнє, а контроль історичної пам'яті про Й. Сталіна і про Другу світову війну має вирішальне значення для власної ідентичності В. Путіна [*Vladimir Putin's ...*, 2022]. Тож він використовує інтуїтивні образи Другої світової війни, щоб підхопити глибокі емоції для своєї дезінформаційної кампанії про Україну для досягнення геополітичних цілей.

На перший погляд, неонацистський наклеп В. Путіна є абсурдом і фарсом, проте за ним криється глибинний російський імперсько-націоналістичний, ксенофобський, дезінформаційний і пропагандист-

ський наратив, що маніпулює історією та свідомістю у поєднанні зі своєю фундаменталістською візуалізацією того, що Україна не є легітимною суверенною державою.

3.2. «Неонацизм» у публічній риторичі В. Путіна: динаміка сенсових змін (лютий 2022 — лютий 2025 рр.)

Початок тотальної війни: сенсовий вміст риторики В. Путіна про український «неонацизм» (рік 2022-й)

2022-й рік став початком нового історичного виклику і нових доленосних випробувань не лише для Української державності, а й для майбуття українського народу загалом. Вранці 24 лютого 2022 р. розпочався новий період російсько-української війни [Гай-Нижник, 2017] — період Тотальної війни Російської Федерації супроти України, що для українців перетворив її в прямому сенсі на війну за життя [Гай-Нижник, 2022].

Набув також нових обертів, частоти і сенсів й (дез)інформаційно-пропагандистський наратив «неонацизму» з боку президента РФ В. Путіна. Того дня (24 лютого) В. Путін виступив із новим своїм «Зверненням», вважаючи, вочевидь, надати більшої переконливості обґрунтуванню загарбницьким намірам Кремля. Тож кремлівський диктатор накинувся словесним цунамі зі звинуваченнями у бік США, НАТО і т. зв. колективного Заходу. Усе це було нічим іншим, як обумовленням упереджувального удару по НАТО, де театром воєнних дій і попереднього залякування стала Україна, суб'єктність якої Кремлем взагалі не бралася до уваги навіть задля годиться. Ба більше, говорив В. Путін, справа навіть не в НАТО, а в США, які в Україні (йшлося про «прилеглі» до Росії терени, що є російськими «історичними територіями») створювали ворожу «анти-Росію», яка поставлена під повний зовнішній контроль, посилено обживається збройними силами натівських країн і накачується найсучаснішою зброєю.

Водночас, на відміну від попередніх років, тепер В. Путін заявив про підтримку українських неонацистів з боку НАТО і що саме вони будуть каральною силою у невідворотній війні Заходу проти Росії, зокрема на сході України і в Криму. «Що вважаю важливим додатково наголосити, — віщував диктатор з Кремля, залякуючи етнічних росіян. — Провідні країни НАТО для досягнення своїх власних цілей підтримують в Україні крайніх націоналістів і неонацистів, які, у свою

чергу, ніколи не пробачать кримчанам і севастопольцям їх вільний вибір — возз'єднання з Росією.

Вони, звісно ж, полізуть і до Криму, причому так само, як і на Донбас, з війною, аби вбивати, як убивали беззахисних людей карателі з банд українських націоналістів, посібників Гітлера під час Великої Вітчизняної війни. Відверто заявляють вони і про те, що претендують на низку інших російських територій.

Уся хода розвитку подій та аналіз інформації, що надходить, показує, що зіткнення Росії з цими силами неминуче. Це тільки питання часу: вони готуються, вони чекають зручної години. Тепер претендують ще й на володіння ядерною зброєю. Ми не дозволимо це зробити» [*Обращение Президента ...*, 2022b]. Усе це, звісно ж, було відвертою брехнею і свідченням тому є, зокрема, й те, що російський президент не спромігся навести жодного доказу чи прикладу для підтвердження своїх слів. Разом з тим, не можна було не помітити, що подібною ж риторикою кремлівська пропаганда намагалася обумовити вдертя російських військ у Крим і Донбас у 2014 році. Проте цього разу українські «карателі» ставали ще й «неонацистами», діяли за підтримки НАТО й нібито прагнули захопити також території Російської Федерації та от-от мали обзавестися з цією метою ядерною зброєю.

Доводячи істерію до краю, В. Путін переконував, що настав час життя і смерті Росії, питання її історичного майбуття й самого існування держави. Тож, аби «допомогти республікам Донбасу» і «врятувати Росію», В. Путін повідомив, що прийняв рішення про проведення спеціальної воєнної операції. «Її мета, — заявив він, — захист людей, які протягом восьми років зазнають знущань, геноциду з боку київського режиму. І для цього ми прагнутимемо демілітаризації та денацифікації України. [...]

При цьому до наших планів не входить окупація українських територій. Ми нікому й нічого не збираємось нав'язувати силою» [*Обращение Президента ...*, 2022b]. Цілком очевидна взаємно заперечувальна теза. Зрештою події подальших років доконано довели, що В. Путін є патологічним брехуном, коли Росія окупувала й анексувала (в додаток до Криму) не лише терени Донецької і Луганської областей, але й формально включила до складу РФ ще й Запорізьку і Херсонську області.

Крім того, закликаючи старшин і вояків ЗСУ не чинити опору і скласти зброю, В. Путін, звично, як для росіян, апелював до укра-

їнців пам'яттю про батьків, дідів і прадідів, що билися з нацистами, «захищаючи нашу спільну Батьківщину» [*Обращение Президента ...*, 2022b]. Він так і не спромігся усвідомити, що українці — не росіяни і що апелювати до них «спільною Батьківщиною» (тобто — Радянським Союзом) було, щонайменше, профанацією уявлення про сучасне українське суспільство. Тут же володар Московії, звертаючись до вояків-українців, наївно намагався переконати їх й у тому, що «сьогоднішні неонацисти захопили владу на Україні», а правлячим режимом у ній є «антинародна хунта, котра грабує Україну і знущається над цим самим народом» [*Обращение Президента ...*, 2022b]. У цьому контексті постає лише риторичне питання: як таку відверту маячню, що певною мірою, можливо, й сприймалася у глибинці РФ, можна було звертати до українців.

Утім було ще й попередження, більш подібне на попереджувальне залякування в бік Заходу (НАТО) про можливе кровопролиття... У розвиток своєї погрози В. Путін знову висунув черговий ультиматум: «Тепер кілька важливих, дуже важливих слів для тих, у кого може виникнути спокуса зі сторони втрутитися у події, що відбуваються. Хто б не намагався завадити нам, а тим більше створювати загрози для нашої країни, для нашого народу, повинні знати, що відповідь Росії буде негайною і призведе вас до таких наслідків, з якими ви у своїй історії ще ніколи не стикалися. Ми готові до будь-якого розвитку подій. Усі необхідні у зв'язку з цим рішення прийняті» [*Обращение Президента ...*, 2022b]. Ця погроза (в тому числі й ядерною зброєю), однозначно, була звернена до США і Заходу й вона, певний час, таки подіяла на деякі уряди демократичних держав...

Вранці того ж дня розпочалася так звана спеціальна воєнна операція Росії (СВО), яка насправді являла собою початок нового періоду російсько-української війни, який іще називають повномасштабним вторгненням. Тут буде доречним навести спогади канцлера ФРН О. Шольца (Olaf Scholz), який (за два з лишком роки після початку тотальної війни) оповів 26 травня 2024 р. на Фестивалі демократії в Берліні як безпосередньо перед початком широкомасштабного вторгнення РФ в Україну президент РФ В. Путін розповідав йому в Кремлі, що Україна буцімто «належить» Росії. Та зустріч відбувалася 15 лютого 2022 р. «за тим довгим столом, який усі пам'ятають», де російський диктатор демонстрував німецькому канцлеру свої імперські уявлення, зокрема те, що кордони «можна змінювати за допомогою сили»

[Zweites ..., 2024]. Як стверджував О. Шольц, В. Путін протягом чотирьох годин, що тривала зустріч, намагався довести йому, «що Україна та Білорусь є частинами Росії» [Zweites ..., 2024]. Він також запевняв німця, що серед інших причин для широкомасштабної війни є те, що «Україна прямує в НАТО», на що канцлер, за його словами, сказав господарю Кремля: «Про це не йдеться принаймні ще років тридцять» [Zweites ..., 2024]. Крім того, О. Шольц також розповів, що російський лідер вкотре (!) заявив йому про «нацистський режим» в Україні. Згодом, за два з половиною роки по тому, канцлер Німеччини зауважить: «Нібито нацистський режим, а президент єврей, тож треба просто усвідомити, яке це абсурдне, ганебне виправдання просто варварської війни» [Zweites ..., 2024].

Тож відтоді як президент РФ В. Путін назвав Україну штучною державою [Roth, 2022], російська дезінформація почала працювати проти не лише українського народу чи певних фрагментів його історії, а й проти іміджу та сенсу існування самої держави Україна на карті світу. Так ідеологема «Сучасна Україна цілком і повністю створена Росією» та міфологема, що в ній відродився «неонацизм» як абсолютне зло — цей сенс мав би бути усвідомлений кожним і в Україні, і в Росії, і на Заході. Інакше сказати — раціональність у пропаганді та дезінформації відійшла на другий план, а на перший було висунуто емоційність.

Найпершим же завданням путінської пропаганди було те, щоб переконати росіян у необхідності війни, або принаймні у її неминучості та справедливості. Надати ваги цьому блюду мало посилення В. Путіна до ст. 51 част. 7 Статуту ООН. Менше з тим, генеральний секретар ООН А. Гутерріш прямо заявив, що Україна не здійснює геноциду на Донбасі, а визнання Росією незалежності її проксі-утворень генсек назвав порушенням територіальної цілісності та суверенітету України, Статуту ООН та Декларації про засади міжнародного права [Гутерріш ..., 2022]. Більше того, в західній пресі почали з'являтися статті науковців, які заперечували доводи кремлівського диктатора взагалі щодо його тлумачення поняття «геноциду» [Putin's claims ..., 2022]. Але хто з пересічних громадян знає, що там написано, у тому Статутові ООН і хто з них шукатиме щось у його тексті за умов приголошення дезінформаційною істерією та лихоманкового стеження за блискавичним розвитком подій — такою, вочевидь, була логіка Кремля.

Як і належить свідомості та самозакоханості диктаторів, В. Путін вірив у блискавичний успіх СВО, а також у те, що ЗСУ не чинитиме опору, а ЗС РФ з легкістю розіб'є загони «націоналістів і неонацистів» й вдячний український народ зустрічатиме своїх «визволителів» з квітами у центрі Києва. Чи не тому вже наступного дня після оголошення т. зв. СВО (25 лютого) він на оперативній нараді з постійними членами Ради Безпеки РФ переконував присутніх на тій відеоконференції, що «основні зіткнення російської армії, як і очікувалося, відбуваються не з регулярними частинами збройних сил України, а з націоналістичними формуваннями» [*Совещание с постоянными ...*, 2022, 25 февраля]. Ці формування складали, за його ж словами, «бандерівці та неонацисти», а керували ними, як йому здавалося, «іноземні консультанти, перш за все — американські радники» [*Совещание с постоянными ...*, 2022, 25 февраля]. Крім того, вкотре закликаючи ЗСУ не чинити опір, В. Путін пропонував українській армії перебрати владу до своїх рук, облудливо вказуючи, що з нею йому «буде легше домовитися, ніж з цією зграйкою наркоманів і неонацистів, котра засіла у Києві і взяла у заручники весь український народ» [*Совещание с постоянными ...*, 2022, 25 февраля]. Навряд чи усвідомлював він, що подібна публічна риторика викликає в Україні лише сміх та огиду.

Проте В. Путін тепер спрямовував вже свою пропаганду на громадян Російської Федерації, адже розумів, що розпочата війна та її перші жертви можуть викликати не патріотичний підйом, а спротив. І боявся цього... Саме тому після невдалого штурму Києва він на черговій нараді з постійними членами Ради Безпеки РФ (у тій її частині, що транслювалася для населення), 3 березня 2022 р. обрав об'єктом міфологізації героїзму російських вбивць загиблого першого ж дня СВО старшого офіцера ВДВ ЗС РФ лакської національності й уродженця Дагестану (я тут свідомо не вказую прізвища окупанта, хоч воно й було оприлюднене). Відтак кремлівський кат зав'язав оповідь-страшилку для своїх громадян про українських неонацистів (адже РФ багатонаціональна держава). Тож той дагестанець нібито підірвав себе гранатою, позаяк боявся потрапити у полон до неонацистів. І після цього В. Путін видає пропагандистський фінт: «Водночас ніколи не відмовлюся і від свого переконання, що росіяни та українці — це один народ, навіть незважаючи на те, що частину жителів України залякали, багато хто обдурений нацистською націоналістичною пропагандою,

а хтось свідомо, звичайно, пішов шляхом бандерівців, інших поплічників нацистів» [*Совецание с постоянными ...*, 2022, 3 марта].

Далі В. Путін раз-у-раз повторював байку про те, що ЗС РФ воює саме з націоналістичними і неонацистськими формуваннями, серед яких нібито є й найманці з Близького Сходу. Вочевидь, його мало переймала алогічність присутності арабів у складі загонів українських неонацистів-расистів, проте було вирішено включити до пропагандистської матриці нової загарбницької війни (СВО) старі дезінформаційні кластери часів чеченської війни. Зрештою В. Путін заявив про наявність, як доказу цього, відповідних світлин, але чомусь (як і завжди) підтвердження цьому так і не було ним оприлюднено. На завершення наради В. Путін вкотре наголосив, не вбачаючи цілковитої абсурдності в своїх словах: «Нині на українській території наші солдати та офіцери борються за Росію, за мирне життя для громадян Донбасу, за денацифікацію та демілітаризацію України, щоб жодна “антиросія”, роками створювана Заходом прямо біля наших кордонів, нам не загрожувала, в тому числі й ядерною зброєю, як це було останнім часом» [*Совецание с постоянными ...*, 2022, 3 марта].

Слід зауважити, що В. Путін мало переймається як він виглядатиме в сенсі «правдивості» своєї брехні про українських неонацистів, чи то для широкого загалу експертів і громадськості через свої публічні заяви, чи то в очах політичних лідерів Заходу навіть на рівні приватних розмов³¹. Так, 4 березня 2022 р. під час телефонної розмови з канцлером ФРН О. Шольцем (Olaf Scholz) він розповідав тому про геноцид, влаштований київським режимом щодо мешканців Донбасу і повторив свою мантру, «що основна небезпека виходить від військових формувань неонацистів, котрі здійснюють численні воєнні злочини, використовуючи терористичні методи», про найманців з Албанії, Хорватії та Косово «і навіть джихадистів з досвідом бойових дій у Сирії» [*Телефонный разговор с Федеральным ...*, 2022].

При цьому очільник РФ заявляв, що Росія відкрита для діалогу (нагадаю, що тоді якраз тривали російсько-українські перемовини у Білорусі [Гай-Нижник, Мирні переговори, 2024]), але за умови виконання усіх російських вимог. Йшлося «про нейтральний та без'ядерний статус України за обов'язкової демілітаризації країни, а також

³¹ Нагадаю принагідно, що на останніх парламентських виборах в Україні у 2019 р. підтримка ультраправих кандидатів становила 2%, що значно нижче, ніж навіть у багатьох інших європейських країнах.

про денацифікацію української держави, визнання російської приналежності Криму, суверенітету ДНР та ЛНР в адміністративних кордонах Донецької та Луганської областей» [*Телефонный разговор с Федеральным ...*, 2022]. Така ж риторика звучала з вуст В. Путіна й під час його розмов перед цим з президентом Франції Е. Макроном (Emmanuel Macron) 28 лютого [*ТАСС ...*, 2022] і 3 березня 2022 року [*Kanzler-Gespräch ...*, 2023].

В. Путін практично без зупину повторював подібні тези, немов мантри, й у внутрішньо російському середовищі, що миттєво ретранслювалося кремлівською пропагандистською системою по усьому світові:

- про антиконституційний переворот, націоналістів, радикалів, неонацистів і неофашистів в Україні В. Путін, зокрема, згадував 5 березня 2022 р. під час зустрічі з представницями летунського складу російських авіакомпаній в авіаційному навчальному центрі ПАО «Аерофлот» [*Встреча с представительницами ...*, 2022];
- про пронацистський режим у Києві, що створював біологічну зброю (під наглядом Пентагону, звісно ж) для нападу на Росію та українських неонацистів і їхніх озброєних злочинців, випущених з в'язниць, а також про аналогію політики Заходу щодо росіян з політикою антисемітизму німецьких нацистів — 16 березня на відеонаradі про заходи соціально-економічної підтримки суб'єктів РФ [*Совещание о мерах ...*, 2022];
- про геноцид, націоналізм і неонацизм, що став фактом життя України, та неминучості зіткнення з цими силами — 12 квітня під час відвідин разом із своїм союзником О. Лукашенком космодрому «Восточный» в Амурській області [*Беседа ...*, 2022], а потім і на спільній з ним прес-конференції того ж дня [*Совместная пресс-конференция ...*, 2022];
- про неонацистські формування — 25 квітня на розширеному засіданні колегії Генпрокуратури РФ у Москві [*Расширенное заседание ...*, 2022];
- про русофобію, неонацистів та анти-Росію — 27 квітня на зустрічі з членами Ради законодавців при Федеральних Зборах РФ у Санкт-Петербурзі [*Встреча с Советом ...*, 2022];
- про неонацистів і бандерівців — 9 травня під час параду на Красній площі в Москві [*Парад Победы ...*, 2022];

- про націоналістів, нацистів, неонацистів, фашистів, русофобію — 16 травня на зустрічі лідерів держав-членів ОДКБ [*Саммит ...*, 2022];
- про геноцид з боку київського режиму, неонацистів під повним заступництвом Заходу — 17 червня на пленарному засіданні XXV міжнародного економічного форуму у Санкт-Петербурзі [*Пленарное заседание Петербургского ...*, 2022];
- про неонацистів — 21 червня на зустрічі з випускниками ВНЗ Міноборони, МНС, ФСБ, ФСО, Росгвардії та вишів МВС і ФСІН [*Встреча с выпускниками ...*, 2022];
- про неонацизм, русофобію і расизм — 15 серпня на відкритті воєнно-патріотичного парку «Патриот» в Московській області [*Посещение ...*, 2022];
- про нацистів, неонацистів, ненацистський режим і багатополярний світ — 7 вересня на пленарній сесії Східного економічного форуму на о. Рускій в Приморському краї [*Пленарное заседание Восточного ...*, 2022] тощо.

Ба більше, оперуючи тим, що В. Зеленський має єврейське коріння, але «захищає» неонацистів і потурає їм, путінський міністр закордонних справ С. Лавров вдався й взагалі до абсурдного асоціативного твердження про те, що А. Гітлер теж мав єврейське походження [*У Німеччині ...*, 2022].

Тим часом 10 березня 2022 р. на території Туреччини за ініціативи та посередництва глави МЗС Туреччини М. Чавушоглу в рамках Дипломатичного форуму в Анталії відбулися переговори міністрів закордонних справ України Д. Кулеби та Росії С. Лаврова [*Foreign Ministers ...*, 2022]. Якою ж була позиція С. Лаврова? Серед шести ультимативних вимог Росії до України, що на тоді стали відомими, були й «денацифікаційні», а саме: російська мова — друга державна; скасування всіх законів, що її обмежують; «денацифікація» України; заборона діяльності ультра-націоналістичних, нацистських і неонацистських партій та громадських організацій; скасування чинних законів про героїзацію нацистів та неонацистів [*ZN.UA ...*, 2022].

У проєкті договору між Україною та РФ від 17 березня, що розглядався на мирних переговорах української та російської делегацій у Стамбулі, англomовну версію якого офіційний Київ надав західним урядам, також була подібна вимога. Список із 7 пунктів стосувався національної ідентичності України, включаючи заборону називати

місця на честь українських борців за незалежність. Остання вимога ілюструє одну з заявлених В. Путіним підстав для початку конфлікту: він назвав Україну штучною країною, яка має вважатися частиною Росії. Ось, власне, її тогочасна редакція (переклад з англійської): «Заборонити із застосуванням кримінальної відповідальності прославлення та пропаганду в будь-якій формі нацизму і неонацизму, нацистського руху і пов'язані з ними організації, включаючи проведення публічних демонстрацій і ходи, зведення пам'ятників та меморіалів, найменування топонімів, зокрема вулиць, населених пунктів та інших географічних об'єктів» [Troianovski & Entous & Schwirtz, 2024].

Згодом голова російської делегації В. Мединський нарікав, що на перемовинах щодо денацифікації «ситуація досить дивна, бо українські колеги вважають, що в Україні немає жодних нацистських утворень». За його словами, питання з «нацифікацією» в Україні непокоїть увесь світ, Москву ж бентежить робота дозволених «нацистських військових формувань, їхня символіка та ідеологія» [BELTA, 2022; ОП ..., 2022]. В. Мединського 18 березня доповнив глава МЗС РФ С. Лавров, що знову говорив про «денацифікацію» України, а також про вимогу «скасування будь-яких законів, які дискримінують російськомовне населення» [Лавров ..., 2022].

За день до цього президент РФ В. Путін у телефонній розмові з президентом Туреччини Р. Ердоганом повідомив, чого ж саме російська сторона прагнула досягти у перемовинах. Для BBC про це розповів головний радник і речник турецького президента І. Калін, який був присутній під час розмови. За його словами, серед головних вимог В. Путіна знову ж були «захист російської мови» та «денацифікація» [Путін озвучив ..., 2022]. Отже, що одразу ж червоною ниткою прошиває процес тогочасних переговорів, то це те, що Кремль нерозривно пов'язував т. зв. денацифікацію України зі знищенням її національної пам'яті (в тому числі в топоніміці) та з її русифікацією. Усунення перешкод для широкого використання російської мови в Україні у тандемі з вимогою тієї ж «денацифікації» кремлівський диктатор повторив турецькому президентові й в телефонній розмові, що відбулася між ними 19 березня [Putin lays ..., 2022].

Цікаво, що офіційна Анкара радила Києву саме цю вимогу Москви задовольнити. Турецька сторона вважала, що В. Зеленському буде досить легко прийняти це: можливо, Україні достатньо буде засудити всі форми неонацизму та пообіцяти боротися з ними, як висловив-

ся, зокрема, радник президента Туреччини І. Калін. Він зауважив також, що ці вимоги президента РФ В. Путіна не такі суворі, як деякі люди боялися, і вони навряд чи варті всього насильства, кровопролиття та руйнування, яких Росія заподіяла в Україні. Враховуючи жорсткий контроль В. Путіна над російськими ЗМІ, йому та його помічникам не повинно бути надто важко представити все це як велику перемогу. Але для України будуть серйозні тривоги. Якщо дрібні деталі будь-якої угоди не будуть розібрані з надзвичайною ретельністю, президент Росії В. Путін або його наступники завжди можуть використати їх як привід для повторного вторгнення в Україну. Коли ж Україна прийме умови Кремля, то навіть якщо В. Путіну вдасться представити угоду з Україною як славетну перемогу над неонацизмом, його позиції вдома точно будуть послаблені, вважав І. Калін, позаяк все більше й більше людей розумітимуть, що він сильно перестарався, й історії про вбитих або полонених солдатів уже швидко поширюються [Simpson, 2022].

У підсумку весь комплект документів, узгоджений делегаціями Російської Федерації та України на мирних переговорах у Стамбулі 15 квітня 2022 р., серед інших, включав й два додатки до проекту мирного договору, які цілком вичерпно вказують на прагнення (разом з демілітаризацією, нейтралізацією та ін.) Росії щодо України. Йдеться про Додаток 2 («Перелік законів України з мови») та Додаток 3 («Перелік законів України про нацифікацію та героїзацію нацизму») до проекту Договору про постійний нейтралітет і гарантії безпеки України від 15 квітня 2022 року.

Росія, зокрема, зажадала від України зробити російську мову офіційною. «Україна протягом 30 (тридцяти) днів після підписання цього Договору знімає всі обмеження щодо використання російської мови на будь-якій території відповідно до Додатку 2» [Troianovski & Entous & Schwirtz, 2024]. Москва наполягала, щоб російська мова використовувалася нарівні з українською в уряді, судах, освіті, публічному мовленні, що, згідно з проектом документа, не було схвалено Києвом. Йшлося про такі законодавчі акти України (додаток 2 проекту Договору): Конституція України (ст.ст. 10, 11, 12), «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про освіту» (ст. 7. Мова освіти), «Про корінні народи України», «Про державну службу» (ст. 2. Визначення термінів), «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 12. Мова судовиробництва і справовиробництва в судах), «Про телеба-

чення і радіомовлення» (ст. 9. Захист інтересів і національного теле-радіомовлення; ст. 10. Мова аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації), «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації», «Про повну загальну середню освіту» (ст. 5. Мова освіти в закладах загальної середньої освіти), «Про фахову передвищу освіту» (ст. 46. Мова освітнього процесу), «Про культуру» (ст. 5. Мова в сфері культури).

Проекти містять й кілька статей, які були додані до договору за наполяганням Росії, але не були частиною комюніке і стосувалися питань, які Україна відмовилася обговорювати. Вони вимагали від України заборонити «фашизм, нацизм, неонацизм та агресивний націоналізм» і з цією метою скасувати шість українських законів (повністю або частково), які стосуються «суперечливих аспектів історії», зокрема, ролі українських націоналістів під час Другої світової війни. У Додатку 3 проекту Договору, зокрема, йшлося про такі законодавчі акти України: «Про очищення влади» (ст. 1 ч. 7; ст. 4 ч. 2), «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» (ст. 7), «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» (ст. 1; ст. 2, ч. 1), «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (ст. 5, пп. 2, 16).

Серед того, що вимагав В. Путін, була й заборона називати місця пам'яті, вулиці, парки тощо іменами борців за незалежність України. Легко здогадатися, як цілком слушно зазначалося в аналітиці від Foreign Affairs, що Україна чинила б опір тому, щоб Росія визначала її політику історичної пам'яті, особливо в контексті договору про гарантії безпеки. Росіяни знали, що ці положення ускладнять прийняття українцями решти положень договору, тому заклали отруту уповільненої дії. Однак, припускало видання, можливо також, що ці положення мали на меті дозволити В. Путіну зберегти обличчя — Кремль міг би стверджувати, що він досяг своєї заявленої мети — «денацифікації» [Charap & Radchenko, 2024].

Усе це перемелювання з разу-у-раз, з місяць в місяць одних і тих же окремих термінів типу «неонанацизм», «денацифікація» тощо з дезін-

формаційних нарративів, без жодних доказів чи обґрунтувань В. Путін, як видно, мов завчене згадував і згадував за будь-якої нагоди у своїх публічних виступах, що трансливалися кремлівськими пропагандистськими медіа для російського населення, безупинно зомбуючи їхню свідомість в облудливому стилі сталінсько-гітлерівської пропаганди.

Утім, відбулися й деякі зміни. Ніхто не замислювався, чому заявлений захист Донбасу шляхом СВО був спрямований на Київ. «Денаціфікація» та «демлітаризація» України — від самого початку звучали як дещо туманне формулювання й, набувало щоразу до десятка тисяч контекстних варіацій в залежності від розвитку подій. Тож після того, як взяти Київ не вдалося і росіян наприкінці березня було відкинуто від столиці України та від Харкова, основною тезою знов став захист Донбасу і теза про гарантії безпеки від Росії — для Росії. Водночас змінилися й інші акценти: війна стає оборонною... і не від України, а вже напряду від НАТО. Так, непомітно для недосвідченого вуха та ока пересічного населення, В. Путін, а за ним і його пропаганда, переводять у режим постійного інформаційного тла ідею того, що не лише «неонацистська» Україна, а й Захід і НАТО теж є учасниками цієї війни, адже постачають «неонацистам» зброю і «грають з вогнем», а відтак — можуть стати законною ціллю, що «заважають досягненню миру».

Тож, відповідно до трансформованої маніпуляції брехнею, 21 вересня 2022 р. В. Путін виголосив велике звернення до громадян РФ та, по факту, до поневоленого ним українського населення загарбаних його вояцтвом теренів сусідньої держави. Він багато говорив про неонацистський режим в Україні та «звільнення» від нього Донбасу, «ДНР», «ЛНР», Запорізької та Херсонської областей, хоча й це було неправдою. При цьому пересічний росіянин чи європеець вже елементарно й не встигав зауважити, що у заявленій меті СВО нічого не йшлося про Запоріжжя і Херсонщину. Проте В. Путін та його пропаганда непомітно вводять й ці дві адміністративно-територіальні одиниці України у формат СВО під прикриттям нарративу захисту від «неонацистів» київського режиму.

Не зміг кремлівський диктатор втриматися й від орієнтування росіян у цілях Заходу і НАТО — знищення Росії через її розкол (звісно ж, згадавши й про долю СРСР). «А після того, як сьогоднішній київський режим фактично публічно відмовився від мирного вирішення пробле-

ми Донбасу і, більше того, заявив про свої претензії на ядерну зброю, стало абсолютно зрозуміло, що новий, черговий, як це вже було раніше двічі, великомасштабний наступ на Донбас неминучий. А потім так само неминуче була б й атака на російський Крим — на Росію. У зв'язку з цим рішення про попереджувальну військову операцію було абсолютно необхідним і єдино можливим», — заявив, виправдовуючись, В. Путін [*Обращение Президента ...*, 2022с].

Далі словесна шизофренія була звичною: «звільнення» від неонацистів і зрив Україною (з наказу Заходу) перемовин у Стамбулі [Гай-Нижник, Спроба, 2024]. Відтак диктатор оголосив про вже перевірений ним окупаційний трюк — про прохання окупаційних військово-цивільних частин захоплених Херсонської та Запорізької областей врятувати їх від неонацистів і провести т. зв. референдум про долучення їх до складу РФ, тобто — про новий етап незаконної анексії українських територій.

5 жовтня 2022 р. на відеоконференції з лауреатами і фіналістами Всеросійського конкурсу «Вчитель року» та учасниками телевізійного шоу «Класна тема!» В. Путіна осяяло новою вигадкою: «Ви знаєте, — видав він тираду, — можливо, і не було б сьогодішнього конфлікту, якби не було спроб деяких сил на самій Україні та на Заході підправити історію та розірвати цю історію на частини, якби не було звеличення тих, хто співпрацював із Гітлером, з фашистами, якби не було бажання цей неонацизм відродити на наших історичних теренах.

Ви знаєте, я часто дискутую зі своїми колегами, зокрема європейськими, які мені кажуть: “Ну й що? Ну, є там елементи неонацизму. А що, ми не маємо, чи що? І у вас є, у Росії, теж якісь неонацисти, і у нас, в європейських країнах. Яких потвор тільки немає, яких придурків тільки немає, яких ідіотів і навіть злочинців тільки немає, ну і що тепер? Адже різниця полягає в тому, що так, скрізь, напевно, це є, це таке дуже отруйне насіння — неонацизм, і взагалі неонацистські ідеї звеличення себе, приниження інших народів, прагнення їх знищення — так, у всьому світі, напевно, це є, але я не знаю жодної країни, окрім сьогодішньої України, де їх ставлять у розряд національних героїв. І в Парижі це є, і, мабуть, у Москві якісь неонацисти десь ховаються, але ми їх переслідуюмо, ми з цим боремося. А у випадку з Україною навпаки: їх звеличують, піднімають на п’єдестал, їм дозволяють проводити багатотисячні смолоскипні ходи в центрах

найбільших міст — ось що вражає і що викликає внутрішнє відторгнення, не може не викликати в нормальних людей.

Дивно, що цього на так званому Заході не помічають. Хоча я не думаю, що не помічають, просто все що не попадаючи намагаються використовувати проти нас. Все, що ефективно працює проти нас, — все підтримується. Так було ще в середині 90-х та на початку 2000-х, коли підтримували міжнародний тероризм, який воював на нашій власній території, і так зараз відбувається з підтримкою неонацистів в Україні — саме тому, що це інструмент, спосіб боротьби з самою Росією» [*Встреча с лауреатами ...*, 2022].

Психотерапевти, вочевидь, угледіли б у вище мовленому ознаки шизофренічного абсурду і манію переслідування, проте, думаю, у цьому випадку швидше наявною є свідома маніпуляція царя свідомістю заляканих кріпаків... Типова гра з реальністю самовдоволеного тирана.

Майже за десять днів (14 жовтня) В. Путіну під час спілкування з представниками ЗМІ в Астані при завершенні візиту до Казахстану журналіст Life А. Юнашев, нагадавши про те, як нещодавно у Москві на чоловіка наклали штраф за те, що він слухав українську музику, запитав чи не здається це явним перебором, додавши, що так невдовзі в Росії заборонять М. Гоголя і фільм «У бій йдуть одні “старі”», позаяк там є українські мотиви. Журналіст додав: якщо фашисти слухають народні пісні, самі пісні від цього фашистськими не стають і запитав: як, власне, він ставиться до української культури тепер.

В. Путін, не моргнувши й оком, розпочав відповідь з того, що в них весь час обурюються спробами закрити російську культуру, відмінити її й це є повним маренням і маячнею. Потім зауважив, що у Криму українська, поряд з кримськотатарською і російською, є державною (але, чомусь забувся додати, що навчатися і користуватися нею — де-факто заборонено). Потім згадав про близько трьох мільйонів українців, які проживають в РФ, тож вони (кремлівські владоможці), мовляв, не в змозі заборони українську культуру і мову (але диктатор, знову ж таки, забувся повідомити, що в Росії не існує жодної української книгозбірні та україномовних шкіл тощо).

Проте й тут В. Путін не зміг не згадати про свій улюблений пропагандистський наратив й перевів відповідь на цілком конкретне питання у маніпулятивне звинувачення чомусь української влади у неонацизмі. «Якщо нинішнє керівництво у Києві вважає за можливе під-

тримувати неонацистів, за можливе підтримувати смолоскипні ходи в центрі своїх великих міст і людей, котрі розгулюють з нацистською символікою, то це ніякого прямого стосунку до української культури не має» [*Владимир Путин ответил ...*, 2022b]. Примітивно, але прикметно на нездоровій зацикленості темою неонацизму, якої пацієнт був вже не в змозі позбутися...

Тим часом московитські загарбники імітували на клаптях захоплених ними Запорізької і Херсонської областей т. зв. референдум про приєднання до РФ, що навіть не був подібним до організованого ними фальсифікату в Криму і на сході України й видавався цілковитим посьміховиськом. Утім В. Путін ніколи не переймався дотриманням законів і міжнародного права й вже 19 жовтня підписав указ про запровадження воєнного стану на територіях так званих «ДНР», «ЛНР», Запорізької і Херсонської областей.

Того ж дня на засіданні Ради Безпеки РФ кремлівський диктатор повідомив, що «київський режим, як відомо, відмовився визнати волю і вибір людей, відхиляє будь-які пропозиції про переговори», додаючи, що «неонацисти використовують відверто терористичні методи, диверсії на об'єктах життєзабезпечення, влаштовують замах на представників місцевих органів влади», а також «як і їхні ідейні попередники — бандерівці, помічники Гітлера — намагаються створити бандитське підпілля, засилають на нашу територію диверсійні групи» [*Заседание Совета Безопасности ...*, 2022b].

Невдовзі, 27 жовтня на підсумковій пленарній сесії XIX засідання Міжнародного дискусійного клубу «Валдай» В. Путін доповів присутнім про нове своє відкриття, як йому здалося. «Одна з серйозних, фундаментальних проблем тих, хто нібито турбується про майбутнє України, так званих українських націоналістів, вона полягає у тому, що відбувається зрощування навіть націоналістичного руху і неофашистського, неонацистського», — поділився він власним новотвором з присутніми путіністами [*Заседание Международного ...*, 2022]. Звісно ж, спиралися усі вони, за його заіржавілою аксіомою, на колабораціоністів, нацистів і бандерівців часів Другої світової війни, що вважалося В. Путіним фактично одним і тим самим. При цьому він знову завів мову про те, що в Росії теж можливі прояви неонацизму і що це є живучою заразою у всіх країнах, але вони (в Московії) з цим борються, а там (в Європі та в Україні) — підтримують на державному рівні.

Як і зазвичай, В. Путін повторив мантри про державний переворот у Києві та про те, що В. Янукович фактично сам відмовився від влади і погодився на дострокові вибори (які би програв), про те, що Донбас і Крим повстали проти заколотників, а Захід підтримав і потім не захотів прийняти й втілити в життя Мінські домовленості тощо [Гай-Нижник, 2017].

В. Путін також повторив завчений фальсифікат про спільну історію та єдиний народ росіян та українців, який він вже викладав у вигляді своєї минулорічної псевдоісторичної статті. На репліку ж підлабузника-ведучого Ф. Лук'янова: «У нас же тоді громадянська війна виходить з частиною власного народу»; В. Путін відповів: «Частково так» [*Заседание Международного ...*, 2022] (пізніше, 9 лютого 2024 р. він вкраде цю тезу про «громадянську війну» й під час інтерв'ю американському журналісту Т. Карлсону привласнить її собі [*Exclusive ...*, 2024]).

15 листопада 2022 р. (вперше після 2017-го) на щорічному засіданні оргкомітету «Победа» під головуванням В. Путіна знову згадали про «протидію ідеям неонацизму» (А. Каратаєва; Держархів Брянської обл.) [*Заседание оргкомитета ...*, 2022]. Своєю чергою сам В. Путін вкотре торкнувся цієї теми 25 листопада на зустрічі з матерями військовослужбовців — учасників СВО у Ново-Огарьові, де заявив щодо керівництва України: «Ми маємо справу з неонацистським режимом — без усілякого перебільшення» [*Встреча с матерями ...*, 2022]. Він знов заговорив про державний переворот у Києві у 2014-му і, мовляв, війни не було би, якби заколотники фактично не взяли під контроль усі органи влади та управління в Україні. «А хто вони такі?», — запитав сам себе В. Путін і сам же відповів, — Бандерівці по суті своїй». «А що таке бандерівці?», — знов власне питання і власна ж відповідь: — Неонацисти» [*Встреча с матерями ...*, 2022].

Саме твердження «Бандерівці — неонацисти» з історичної і політологічної точок зору, безумовно, є не лише науково-термінологічним, а й освітньо-розумовим невіглаством [Гай-Нижник, 2020]. Проте за цим настала черга ще більшої історичної нісенітності й неuczтва. «Бандера був посіпакою Гітлера, розстрілював і росіян, і, до речі, поляків, євреїв, усіх поспіль за вказівкою Гітлера», — цілком серйозно випалив В. Путін чергову свою цілковиту історичну вигадку і пропагандистську дезінформацію [*Встреча с матерями ...*, 2022]. Не варто й зауважувати, що доморощений вискочка-історик, яким намагався

себе представляти очільник Росії, насправді являв собою ніщо інше як неука і шарлатана від історії (в прямому і переносному сенсах).

Про боротьбу з українським неонацизмом диктатор очікувано згадав і в міжнародний день добровольців на церемонії вручення премії «Ми вместе», що відбувалася 5 грудня 2022 р. у Москві [*Церемонія ...*, 2022с]. Звучали фрази про неонацизм та націоналістичні бандформування й 20 грудня в Єкатеринінській залі Кремля на зібраній ним церемонії вручення державних нагород, де присутніми були також й українські колабораціоністи і сепаратисти, зокрема такі зрадники як Л. Пасічник, Д. Пушилін, Є. Балицький, В. Сальдо [*Церемонія ...*, 2022б].

Наступного дня (21 грудня) на розширеному засіданні колегії Міністерства оборони РФ в Москві з публічними промовами виступили президент В. Путін і міністр оборони С. Шойгу. Останній, як і належить, згадував, між іншим, про замовчування в західних ЗМІ «воєнних злочинів українських військових» та «героїзацію київського злочинного режиму неонацистів», а також про «очищення від нацистів» Маріуполя [*Заседание коллегии Министерства ...*, 2022].

В. Путін вже традиційно говорив про державний переворот в Україні 2014 року й вкотре повторив завчені тези зі своїх попередніх промов про розвал СРСР і нейтральний статус України, називав український народ братнім (чому не єдиним з російським?), але треті країни досягли дезінтеграції «руссаго міра», а далі знов про домовленості щодо В. Януковича, який мав би програти вибори, якби не переворот тощо. Після цього, за хворобливою уявою В. Путіна, яка dokonано базувалася на практичному досвіді власного режиму, вказав, що «промивання мізків громадянам України, використання неонацистської, вкрай націоналістичної ідеології протягом десятиліть так чи інакше робили свою справу» [*Заседание коллегии Министерства ...*, 2022].

Він, мов заїжджена платівка, знову розпинався про зведення у ранг національних героїв в Україні посіпак Гітлера, про те, що націоналісти є у будь-якій країні, але в Росії з проявами неонацизму і фашизму борються й не зводять це в ранг національної політики й, водночас, зазначив, що «націоналізм — ніби як і непогано, борються за національні інтереси», але в Україні «це робиться на основі фашистської, неонацистської ідеології» і цього просто ніхто не помічає [*Заседание коллегии Министерства ...*, 2022]. Про те, що цього не помічають у світі, можливо тому, що такого явища в Україні просто не існує, окрім як у хворій уяві

В. Путіна, він усвідомити не міг, а швидше за все — не бажав. Натомість йому вважалися, знову ж вкотре, перехожі зі свастиками в центрі великих міст України та у Києві, а також неонацисти, яких використовують у боротьбі з Росією. Тож В. Путін вчоргове заявив, що вже тоді (у 2014-му) стало очевидним, що зіткнення з цими силами, «в тому числі і на Україні» (а ця обмовка означає — в Європі, в тому числі й в Україні), — неминуче. Питання тільки було у тому, коли це відбудеться. І додав: «Але, оскільки це неминуче, краще сьогодні, ніж завтра» [*Заседание коллегии Министерства ...*, 2022].

У новорічному зверненні В. Путіна до російського народу 31 грудня 2022 р. не було переможних реляцій і звіту про бодай якісь успіхи минулого року — їх обнулив і викинув на смітник історії своєю єдністю, мужністю і героїзмом український народ (бліцкриг, що був названий СВО, зазнав краху, Київ захоплено не було, загарбникам не вдалося вийти на адміністративні межі Донецької і Луганської областей, ЗСУ так і не були розгромлені, тотальна війна не знищила, а натомість загартувала і згуртувала український всенародний опір тощо). Тож поміж банально узагальнюючих і сенсово порожніх фраз кремлівському диктаторові довелося знову нарікати на підступний Захід і міфічних українських неонацистів. «Західні еліти роками лицемірно завіряли всіх нас у своїх мирних намірах, у тому числі з розв'язання щонайтяжчого конфлікту на Донбасі, — облудливо віщав він населенню свого величезного концтабору у вигляді Російської Федерації. — На справі ж всеосяжно заохочували неонацистів, котрі продовжували вести воєнні, відверто терористичні дії проти мирних громадян народних республік Донбасу.

Захід брехав про мир, а готувався до агресії і сьогодні зізнається в цьому вже не соромлячись, у відкриту, а Україну та її народ вони цинічно використовують для послаблення і розколу Росії» [*Новогоднее ...*, 2022]. При цьому навіжений самодержець Московії викрив свої далекоглядні марення — війною супроти України надихнути інші держави до його прагнення — багатополярного світоладу (іншими словами — до руйнації усталеної системи світової безпеки і поширення замість неї планетарного хаосу, керованого Москвою).

Як бачимо, В. Путіну не вистачило чеснот аби визнати перед російськими громадянами, що його завойовницькі плани «демлітаризації» та «денацифікації» України були демонтовані її народом, а російська армія — декласована на полях битв Збройними Силами України,

йому не стало волі зізнатися у тому, що російська армада провадить не якусь спеціальну воєнну операцію в Україні, а здійснює злочинну тотальну війну зі знищення українського народу й увесь цивілізований Світ, а не підступний Захід, об'єднався у допомозі Україні в її жертовній боротьбі за національну соборність і державний суверенітет, що усе доброчесне Людство сполучилося навколо Українців у їхній війні за Життя!

Сенсові зміни нарративу «неонацизм» і трансформація його спрямування у публічній риторичі В. Путіна (рік 2023-й — початок 2025-го)

Світ, чим далі тривала війна Росії з Україною і нарощувалася дезінформаційна пропаганда Кремля, тим більше усвідомлював її облудливу сутність, у тому числі й щодо експлуатації В. Путіним теми нацизму/неонацизму для виправдання злочинів Москви. Навряд чи усвідомлював це кремлівський монстр. Інакше б він 18 січня 2023 р. на зустрічі з «ветеранами» ВОВ, мешканцями блокадного Ленінграда і представниками патріотичних об'єднань у Санкт-Петербурзі не задався б риторичним питанням: чому, коли у грудні 2022 року РФ традиційно запропонувала в ООН схвалити резолюцію з засудження героїзації нацизму, 50 країн відмовилися проголосувати на неї [*Встреча с ветеранами ...*, 2023]. Як і годиться, він розцінив це як антиросійський тиск та історико-політичну амнезію, а не демонстративне викриття і засудження маніпуляцій його режиму, що сам узяв на озброєння методи і засоби гітлерівського режиму.

Тож В. Путін й далі аж до оскоми твердив про держпереворот, утиски УПЦ(МП) і російськомовних, злочини неонацистів в Україні (без жодного прикладу), Бандеру, який співробітничав з Гітлером і за його наказом особисто розстрілював мирних мешканців (хоча насправді він 5 липня 1941 р. був заарештований нацистами, утримувався під домашнім арештом, з 15 вересня — в центральній в'язниці Берліна, з від початку 1942-го до кінця серпня 1944-го — у бункері «Целленбау» концтабору Заксенгаузен, а після звільнення перебував на нелегальному становищі у Західній Німеччині аж до дня його вбивства кремлівським агентом) [Гай-Нижник, 2020].

За таким же сценарієм В. Путін тоді ж провів зустріч з ретельно відібраними робітниками Обуховського заводу, що є складовою концерну повітряно-космічної оборони «Алмаз-Антей». Там він, до речі, ще й зауважив, що у нього є усі підстави вважати київський режим

неонацистським, проте знову чомусь «забувся» ці підстави перелічити [*Посещение Обуховского ...*, 2023].

Коли ж В. Путін відвідував Волгоградську область 2 лютого, то завітав там на виставку «Звичайний нацизм», що у музеї-панорамі «Сталінградська битва», де завбачливий губернатор А. Бочаров зробив також експозицію про «злочини» українських націоналістів і назвав українську владу та ЗСУ фашистами [*Встреча с губернатором ...*, 2023]. Того ж дня під час виступу на урочистому концерті, присвяченому Сталінградській битві, В. Путін повідомив, що й зараз «ідеологія нацизму — вже у своєму сучасному обличчі, сучасному прояві — знов створює прямі загрози безпеці нашої країни, ми знов і знов вимушені давати відсіч агресії колективного Заходу» [*Торжественный ...*, 2023]. Тобто очільник РФ не опосередковано, а прямо ототожнив західну демократію з ідеологією нацизму. Тобто, за В. Путіним, у II світовій війні т. зв. колективний Захід весь був нацистським і воював проти Росії (СРСР), а тепер — він знову нацистський і знов здійснив агресію проти Росії (РФ). «Знов збираються воювати з Росією на землі України руками послідишів Гітлера, руками бандерівців», — додав російський фюрер за хвилину черговий скреп зі своєї антології пропагандистської маячні [*Торжественный ...*, 2023].

У річницю прийняття рішення про початок тотальної війни проти України В. Путін 21 лютого 2023 р. звернувся у Москві з Посланням до Федерального Зібрання РФ. «Рік тому задля захисту людей на наших історичних землях, для забезпечення безпеки нашої країни, для ліквідації загрози, яка походила від неонацистського режиму, що склався в Україні після перевороту 2014 року, було ухвалено рішення про проведення спеціальної військової операції», — одразу ж заявив він [*Послание ...*, 2023]. Слід погодитися з цим міжнародним злочинцем, який усвідомлено визначав ті події як «рубіжний» для його країни час, «в період кардинальних, незворотніх змін у всьому світі, важливіших історичних подій» [*Послание ...*, 2023]. Війна Росії супроти України й правді стала для Кремля рубіжем, після чого розпочався відлік до міжнародного трибуналу над В. Путіним (навіть посмертно), краху його авторитарної системи і розвалу Російської Федерації як держави.

Крім того у «Зверненні», до речі, В. Путін провів порівняння між підрозділом української армії та 1-ю гірською дивізією нацистів, яка мала квітку Едельвейсу на своїх знаках розрізнення та здійснювала вій-

ськові злочини під час Другої світової війни: «Одна з бригад ЗСУ... отримала найменування "Едельвейс", як і гітлерівська дивізія» [*Послание ...*, 2023]. І дійсно 14 лютого президент В. Зеленський присвоїв 10-й окремії гірсько-штурмовій бригаді почесне найменування «Едельвейс», а вже наступного дня МЗС РФ у Твіттері назвало це «доказом» наявності нацистів в Україні. Проте є кілька нюансів: ця квітка, що росте в альпійських регіонах, використовувалася як символ й іншими європейськими гірськими військовими підрозділами, включаючи Хорватську гірську рятувальну службу, генералітет швейцарської армії та 21-шу стрілецьку бригаду Польщі. Ба більше, у самій Росії до 2016 р. існував спецпідрозділ «Едельвейс» (таку назву у 2011 р. здобув 17-й загін спеціального призначення Росгвардії й лише на третьому році війни з Україною росіяни його назву змінили на «Авангард»).

Водночас В. Путін знову спробував виправдати своє рішення напасти на суверенну державу, але так і не знайшов нових і правдоподібних аргументів й, відтак, вкотре розповідав байки про те, що підступним Заходом «за нашою спиною готувався інший сценарій», що «обіцянки західних правителів, їх запевнення про прагнення до миру на Донбасі обернулися, як ми тепер бачимо, підробкою, жорстокою брехнею» [*Послание ...*, 2023]. Тож, за облудливою версією кремлівського агресора, саме західні лідери займалися гачкотворенням, затуляли очі на політичні вбивства, на репресії київського режиму проти неугодних, на знущання над віруючими, все більше заохочували українських неонацистів на терористичні дії в Донбасі, а у західних академіях та училищах натаскували офіцерський склад націоналістичних батальйонів, постачали зброю. Ну й, звісно, вели перемовини з Києвом про постачання систем ППО, бойових літаків, важкого озброєння, секретних лабораторій та ядерної зброї, а отже — «готували підвладний їм київський режим, поневолену ними Україну до великої війни» [*Послание ...*, 2023].

Проте не існує жодних доказів того, що Україна намагалася придбати ядерну зброю, і сам В. Путін, який заявляв про це й раніше, так ніколи й не надав їх. Зауважу, що український уряд жодного разу не висловлював наміру придбати ядерну зброю, не йдеться про це й у військовій стратегії України, що була опублікована у 2021 році³².

³² Слід, при цьому, згадати, що у 2021 р. посол України в Німеччині А. Мельник припустив, що якщо Україна не зможе приєднатися до НАТО, їй, можливо, доведеться переглянути свій без'ядерний статус.

Про те, що за Україною не спостерігалось жодних ознак перенаправлення ядерного матеріалу, призначеного для мирної діяльності, для інших цілей офіційно заявляло й Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) ООН. Отже В. Путін — хронічний брехун.

Провідниками усіх цих намірів щодо нападу на Росію, за вигадкою В. Путіна, були США і НАТО, яким він у грудні 2021 р. офіційно спрямував так звані проекти договорів про гарантії безпеки. Насправді ж йшлося про відомий ультиматум В. Путіна про відсунення меж НАТО до рубіжів пори розпаду СРСР та часів існування Варшавського договору, що апріорі неможливо було здійснити. Тоді, нібито, йому «остаточно стало зрозуміло, що відмашка на реалізацію агресивних планів віддана і зупиняться вже вони [Україна і НАТО] не збираються» [*Послание ...*, 2023].

Ба більше, начебто «не було сумнівів», що до лютого 2022 р. «все було готово для чергової кривавої каральної акції на Донбасі» [*Послание ...*, 2023]. Доказів же (навіть сфальшованих) таким твердженням, вочевидь, в чергове представлено не було (та й взагалі цим він і не переймався) Отже В. Путін прагнув змалювати себе мудрим політиком, який начебто не хотів, але мусив розпочати війну, аби завбачливо упередити агресію Заходу руками України — подібно іншому мудрому в його очах державному діячеві — А. Гітлеру, який випередив напад Й. Сталіна й, водночас, аби не повторити помилку Й. Сталіна, який не спромігся завдати упереджувального удару тому ж таки А. Гітлеру. «Мудрий» В. Путін, таким чином, — розумніший навіть за Й. Сталіна, культ особи якого повернувся в Росію разом зі створенням культу самого В. Путіна.

Тож господар Кремля істерично і з шизофренічним схибленням божевільного сектанта, мов догматичне заклинання, намагався втокмачити у свідомість росіян, доведене до рівня середньовічної бачення світу, прості, але ствердні замовляння: «Це вони розв'язали війну, а ми використали силу і використовуємо, щоби її зупинити»; «Мета Заходу — безмежна влада»; «Це вони випустили джина з пляшки, цілі регіони занурили в хаос» тощо [*Послание ...*, 2023]. В. Путін звинувачував провідних політиків Заходу у власних намірах, свідомо намагуючись перекласти в очах росіян очевидні власні (та своїх поплічників) параноїдальні прагнення: «Можливість і далі обкрадати всіх»; «Прикриваючись словами про демократію і свободи, насаджувати неоліберальні і тоталітарні за своєю суттю цінності»; «Навішувати ярлики

на цілі країни і народи, публічно ображати їхніх лідерів»; «Придушувати інакшомислення у своїх власних країнах»; «Створюючи образ ворога, відволікати увагу людей від корупційних скандалів — з екранів адже не сходить усе це, ми усе це бачимо, — від зростаючих економічних, соціальних, міжнаціональних проблем і протиріч» [*Послание ...*, 2023]. В. Путін, наче дивлячись у дзеркало, свідомо намагався перекинути відображення власного режиму на західні суспільства, прагнучи прищепити суспільству російському ірраціональне бачення існуючого світу й підсвідомий страх шизофренічного свідомого...

Одним з елементів цієї трепанації свідомості є догматика того, що «у 30-ті роки минулого століття Захід фактично відкрив нацистам шлях до влади в Німеччині», «а в наш час з України вони стали робити “анти-Росію”» [*Послание ...*, 2023]. Таким чином В. Путін конструює паралель: нацистська Німеччина = неонацистська Україна, де Захід — закулісний демон, що прагне знищення Росії, зрощуючи русофобію і вкрай агресивний націоналізм в Україні та світі, додаючи, що українські «неонацисти не приховують, чиїми спадкоємцями вони себе вважають» [*Послание ...*, 2023]. Він, без жодного сумніву, підмінює поняття та акторів на геополітичній сцені, стверджуючи, що саме США і НАТО (колективний Захід) «стали грубо руйнувати всі основи світоустрою, закладені після Другої світової війни», «крок за кроком стали переглядати світоустрій, що склався, демонтувати системи безпеки і контролю над озброєннями, спланували і здійснили цілу низку війн по всьому світу», мають за мету «зламати створену після Другої світової війни архітектуру міжнаціональних відносин» тощо [*Послание ...*, 2023]. І тут же В. Путін заявив, що Росія призупиняє свою участь в Договорі про стратегічні наступальні озброєння. Дивовижне блюзнірство політичної мімікрії в міжнародній політиці та в маніпулюванні свідомістю громадян.

Іншим, протиборним конструктом історичної паралелі, за пропагандистською химерою В. Путіна, є ототожнення Росії з силою, що завжди спадково протистояла іноземному нашестю, що здобула перемоги на Чудському озері і Куліковому полі, під Полтавою і Бородінім, а також із СРСР, що у травні 1945-го здобув перемогу над нацизмом й, зрештою, з тією ж силою, яка бореться «з неонацизмом, що пустив коріння на Україні» [*Поздравление ...*, 2023].

Така психологічна обробка свідомості псевдоісторичною пропагандою, безумовно, була спрямована саме на громадян Російської

Федерації, а її примітивність, безупинне повторення та нагнітання є свідченням прихованих страхів В. Путіна — підшкірного і маніакального очікування прозріння суспільства, відродження руху за громадянські права, посилення національно-визвольних прагнень поневолених Москвою народів і загального антивоєнного збурення в РФ. Тож на розширеному засіданні колегії ФСБ 28 лютого 2023 р. В. Путін небезпідставно і досить нервово наказував своєму НКВС-КДБ: «Розуміється, мусить бути продовжено роботу з виявлення та припинення дій тих, хто використовує інтернет та соціальні мережі для пропаганди ідеології тероризму та екстремізму, хто намагається залучити до терористичних угруповань наших громадян, звичайно, ми з вами добре знаємо, найбільш уразлива категорія тут — це молодь.

Так само активно треба протидіяти екстремізму. Число подібних злочинів за минулий рік також зросло.

І звичайно, потрібно виявляти та припиняти протизаконну діяльність тих, хто намагається розколоти, послабити наше суспільство, використовує як зброю сепаратизм, націоналізм, неонацизм та ксенофобію. Це теж завжди застосовувалося щодо нашої країни, а зараз, звичайно, спроби найактивніші — спроби активізувати всю цю мерзоту на нашій землі» [*Заседание коллегии ФСБ ...*, 2023].

Наслідки не забарилися. В РФ вже завершувалася рішуча нейтралізація і зачистка політичного простору: влада послідовно виявила і нейтралізувала всіх основних і навіть потенційних організаторів масових вуличних протестів (наприклад, були «зачищені» структури А. Навального, М. Ходорковського і навіть найактивніше крило КПРФ). Остаточного етапу набуло знищення свободи інформації: ЗМІ та опозиція формували громадську думку і неминуче створили би потужну протидію державній пропаганді. Нагадаю, що до того часу в РФ вже було впроваджено такі дії та заходи:

- прийнято закони про «військову цензуру»: вводилася адміністративна відповідальність за дискредитацію російських збройних сил, за заклики до перешкодження їх використання та за заклики до застосування санкцій щодо РФ;
- станом на березень 2022 р. вже було відомо щонайменше про 213 адміністративних та 10 кримінальних справ;
- з Росії виїхало, станом на 7 березня 2022 р., не менше 150 журналістів (евакуювалися цілі редакції та корпункти);
- було здійснено технічну підготовку ізоляції Рунету від глобаль-

ної мережі у вигляді тотального контролю трафіку та вигнання BigTech, що розпочалася навесні 2020 р. після зміни керівництва Роскомнагляду;

- «військові блокування» IP-адрес ЗМІ Роскомнагляд запровадив до 811 різних інформаційних ресурсів;
- блокування торкнулося також закордонних соціальних мереж (повністю було заблоковано Twitter, Facebook та Instagram, згодом — YouTube);
- загальна кількість затриманих з перших днів антивоєнних акцій протесту у 68 містах Росії перевищила 15 тисяч осіб [Гайнутдинов & Чиков, 2022].

У цьому контексті, молодь, яка вже не знала часів СРСР, за якими так ностальгував В. Путін і які так несамовито намагався повернути, молодь, що посилено користується інтернетом і прагне знань та особистої свободи, потенційно складала небезпеку занудним і запліснявленим путінським наративом. Тож 2023-й рік він оголосив роком педагога і наставника в Росії. Даючи старт новій пропагандистській кампанії з обробки душ і мізків молоді, В. Путін на зустрічі з учасниками пілотної освітньої програми «Школа наставника» 2 березня наголошував, зокрема, й на темі націоналізму і неонацизму.

Вказівні орієнтири для вчителів були такими: солдати та офіцери армії Росії захищають росіян на війні в Україні від неонацистів і від терористів, які катували і вбивали людей на Донбасі, які вбили в Москві путіністку Д. Дугіну, які «ставили перед собою завдання позбавити нас історичної пам'яті, позбавити нас своєї історії, позбавити нас своїх традицій, мови» [Открытие Года ..., 2023]. Хто ж ці люди, диктатор, звісно ж, вказав — українські неонацисти. Про них, виявляється, писав народжений ще 200 років тому К. Ушинський, коли називав «нестерпним насиллям» спроби забрати в народі його мову, обірвати міцний зв'язок, що з'єднує покоління в одне велике історичне живе ціле. Але В. Путін насправді перекрутив сенс казаного К. Ушинським щодо рідної мови, у чому має можливість переконатися кожний, прочитавши цитовану та інші праці автора [Ушинский, 1989; Ушинский, 1994]. Натомість кремлівський невіглас подав слова російського педагога XIX ст. як приклад насильства над росіянами і, за його хворобливою інтерпретацією, «це насильство, справжній злочин здійснюють як раз неонацисти» України та їхні господарі (вочевидь — західні демократії) [Открытие Года ..., 2023].

І якщо залякане та зомбоване російське суспільство навіть у сні рабства перманентно лякало В. Путіна, то люди на окупованих його ж вояцтвом теренах України страхали диктатора глибинно і він безпосередньо пов'язував битву за їхню свідомість з проблемою національної безпеки Росії. Саме так він й поставив питання, зокрема, 5 квітня 2023 р. на засіданні Ради Безпеки РФ, яке було присвячене окремо становищу на окупованих Росією землях України. Він ставив за завдання «зробити усе, щоби якомога швидше інтегрувати» ці, як він вигадував, історично російські землі в економічний, правовий, освітній простір РФ й, водночас, мусив зізнаватися, що «обстановка в цих регіонах залишається напруженою» [*Заседание Совета Безопасности ...*, 2023].

Іншими словами, В. Путін змушений був визнати, що українське населення на окупованих теренах не змирилося з присутністю на їхній землі загарбників і це сприяє поширенню там збройного антиросійського підпілля (звісно ж, неонацистського). «Регулярно влаштовуються теракти проти представників влади і правоохоронних органів, журналістів, громадських діячів, викладачів шкіл і вузів, — визнавав В. Путін. — Причому неонацисти та їхні посіпаки діють не тільки на території нових суб'єктів Федерації, але й здійснюють злочини в інших регіонах» [*Заседание Совета Безопасности ...*, 2023]. Відтак московський вождь наказував, що «належить жорстко відсікати пропагандистську, інформаційну агресію неонацистів та їхніх прозахідних покровителів, викривати брехню, провокації, підтасовування фактів, що спрямовані на дестабілізацію суспільно-політичного становища в ЛНР, ДНР, Запорізькій і Херсонській областях» й особливо підкреслював, що супротивник (тобто — законна українська влада) використовує в цих регіонах «своє недобите поки підпілля, в тому числі різного роду неонацистські та інші радикальні угруповання» [*Заседание Совета Безопасности ...*, 2023].

Тож не дивно, що у виступі 9 травня під час параду перемоги на Красній площі в Москві В. Путін у своєму неуцтві говорив про апріорі несумісні речі, а саме: що західні глобалісти «сіють ненависть, русофобію, агресивний націоналізм, знищують і сімейні, традиційні цінності» та «забули, до чого призвели домагання нацистів на світове панування» [*Парад Победы ...*, 2023]. Ба більше, саме західні демократії, за його словами, створюють «справжній культ неонацистів та їхніх посіпаків» і творять «відвертий реваншизм тих,

хто цинічно і неприкрито готував новий похід на Росію, хто зібрав для цього неонацистську нечисть з усього світу» з метою досягнути розпаду і знищення РФ [*Парад Победы ...*, 2023]. Відтак, як видно, В. Путін все більше намагався прищепити вірус маніакальної шизофренії підміни понять і відчуття світового заколоту проти Росії усьому суспільству РФ, відіграючи при цьому роль головного пропагандиста страху і рупора дезінформації з залякування власних співгромадян. І тут головною ціллю його інформаційної атаки вже є не «неонацистська» Україна, а «неонацистський» Захід, що свідчить про підвищення ставок, а отже й намірів В. Путіна у російській гібридній війні проти Заходу і підготовку до її нових масштабів російського суспільства.

Натомість сам він на засіданні Ради з міжнародних відносин РФ 19 травня переконував, що саме західні демократії та Україна ведуть проти Росії гібридну війну з розпалювання міжконфесійної і міжнародної ворожнечі та, як наслідок, її деколонізації і повалення в ній конституційного ладу [*Заседание Совета по международным ...*, 2023].

Нове словесне загострення щодо української теми у В. Путіна відбулося 13 червня 2023 р., коли під час зустрічі з воєнними кореспондентами у Кремлі заявив, що після «державного перевороту» у Києві Росія не мала стосунку до подій у Криму і на Донбасі. «Ми взагалі там пальцем не торкнулися,— цинічно заявив він.— Так, там були наші добровольці, але держава Російська не мала до цього ніякого стосунку взагалі— я запевняю вас у цьому, ну ніякого» [*Встреча с военными ...*, 2023]. А потім, за його словами, Росію примусили втрутитися у 2022 році.

І тут у В. Путіна знову сталася істерика, він згадав, що в Україні не хотять комунізму, з п'єдесталів скинули «засновника України — Леніна», а таких «покидьків» як Бандера підняли на п'єдестал. «Він же фашист»,— обурено виставив на показ своє невігластво з історії В. Путін щодо С. Бандери і згадав чомусь байку про те, як може підтримувати неонацистів «людина [В. Зеленський], у якого в жилах тече єврейська кров, котрий очолює державу України» [*Встреча с военными ...*, 2023]. Але ж, пам'ятники С. Бандери в Україні почали зводити, а В. Леніну зносити далеко до президенства В. Зеленського, а тим паче настання 2022 року. Отже, подібні заяви В. Путіна — маніпуляція. Він, крім того, ніяк не міг второпати чому на перемовинах

у Стамбулі українські делегати запитували росіян, мовляв, «у нас немає нічого неонацистського, чого ви від нас хочете?». За цим В. Путін відповів: «Ну хоча б, щоби в законі ввели відповідні обмеження» [*Встреча с военными ...*, 2023]. Але які «обмеження» і на що — глузду пояснити в нього не вистачило. Це й зрозуміло, а отже — чергова брехня щодо його вимог відносно «денацифікації» України, позаяк сам він був не здатен пояснити у чому суть тієї його псевдоісторичної нісенітничі.

Попри це, за кілька днів, 16 червня на пленарному засіданні XXVI міжнародного економічного форуму у Санкт-Петербурзі В. Путін знов повторив тези, що Україна розпочала війну 2014 року за нацькуванням Заходу і що РФ лише 2022 року змушена була її припинити, розпочавши власну війну з завданнями денацифікації та демілітаризації територій (увага) Донецької та Луганської областей. Але, знову ж таки, що означає «денацифікація» В. Путін так і не пояснив. Натомість зачитав задалегідь приготовані окремі, вирвані з контексту, антисемітські цитати діячів ОУН і «бандерівців» Я. Стецька та С. Ленкавського, проте, знову ж, звів усе до єврейства В. Зеленського, демонтажу пам'ятників «засновнику України» В. Леніну і зведення на п'єдестали «нацистів» (тобто, в його інтерпретації, «бандерівців»).

До чого тут політика неонацизму офіційного Києва — незрозуміло, але, вочевидь, саме в цьому й вариться уся денацифікаційна каша у спотвореній історико-політичній уяві В. Путіна. «Це не жарт, не іронія, розумієте? Адже на п'єдестал поваги в якості героїв України зведені нині неонацисти, послідиші Гітлера. Холокост — це знищення шести мільйонів євреїв, півтора мільйони знищені на Україні і перш за все руками бандерівців. [...] От ми весь час говоримо і говоримо одне і те ж. Ось Бандера — антисеміт, неонацист. Але якось цього ніхто не хоче чути в силу того, що Зеленський — людина з єврейською кров'ю. Проте він своїми діями прикриває цих виродків, неонацистів. [...] Як можна з цим не боротися? Якщо це не неонацизм у сьогоднішньому його виданні, то що це таке? У нас є повне право вважати, що поставлена нами задача денацифікації України є однією з ключових», — захлинався за присутності президента Алжиру і шейха емірату Рас-ель-Хайма в істеричі чергової псевдоісторичної та детермінологічної маячні невіглас В. Путін [*Пленарное заседание Петербургского ...*, 2023].

Не дивно, що вже 24 червня у зверненні до особового складу ЗС РФ, правоохоронних і спеціальних служб, зумовленого «заколотом» Є. Пригожина, В. Путін заявив, що Росія у цей час «відбиває агресію неонацистів та їхніх господарів», застерігаючи від будь-якої внутрішньої смуги [*Обращение к гражданам ...*, 2023a]. Після самозгасання бунту, який так і не став заколотом, В. Путін 26 червня вже у новому зверненні додав, що «самого підсумку — братовбивства — хотіли вороги Росії: і неонацисти у Києві, і їхні західні покровителі, і різного роду націонал-зрадники» [*Обращение к гражданам ...*, 2023b].

Немає сенсу перелічувати безсенсовні згадки В. Путіним наративів «нацизм» і «неонацизм», різницю між якими він навряд чи знав і додавав до них надуману русофобію і антисемітизм, які нібито прямо пропагандувалися в сучасних країнах Балтики і стали нормою в Україні (слова В. Путіна на засіданні оргкомітету «Победа» 5 вересня 2023 р.) [*Заседание оргкомитета ...*, 2023].

Проте у жовтні він дав старт розкручуванню нового етапу «нацистської» теми у зв'язку з запросинами і вітаннями у парламенті Канади 98-річного ветерана 14-ї гренадерської дивізії Ваффен-СС «Галичина» Я. Гуньки за присутності президента В. Зеленського. Таке вшанування одразу ж засудили єврейські правозахисні організації Центр Симона Візенталя і B'nai B'rith, а також посол Польщі в Канаді В. Дзельський.

Скористався цим й В. Путін для дискредитації України та її керівництва. «Для всіх нас, я це знаю, просто дико було бачити ось цю жахливу ситуацію в парламенті Канади, коли всі разом підвелися і аплодували колишньому нацисту, солдату дивізії СС “Галичина”, — виголошував він 13 жовтня на засіданні Ради голів держав-учасниць СНД у вузькому складі в Бішкеку, рясно домішуючи до інциденту потрібні йому дезінформацію і наративи. — Це просто огидно. При тому, що спікер парламенту прямо сказав, що ця людина під час Другої світової війни воювала проти росіян. Вони що не знають, що проти росіян воювали нацисти, Гітлер воював? Вони ж знають про це. Вони не могли не знати, що якщо він воював проти росіян, то він воював і проти канадійців, і теоретично можна уявити, що і канадійців убивав, тому що Канада входила, як відомо, до антигітлерівської коаліції. Ну і зовсім уже огидно було дивитися, коли глава Української держави, єврей за національністю, аплодує не якомусь ідейному послідовнику нациз-

ма, а людині, яка особисто винищувала єврейське населення України. Це просто огидно» [Выступление ..., 2023]. Вловивши «хвилю», В. Путін звинуватив європейські держави, США і Канаду у незнанні історії й у «привтопленні», «приглушенні» історичної правди, що доведе до «відродження нацизму у глобальному масштабі» [Выступление ..., 2023].

На нараді ж з членами Ради Безпеки, уряду і керівництвом силових відомств, що відбулася 30 жовтня 2023 р. у підмосковному Ново-Огарьово, В. Путін в контексті подій на Близькому Сході не лише звинуватив США та їх сателітів як головних бенефіціарів світової нестабільності, що «отримують з неї свою криваву ренту», а саме на них поклав відповідальність і за війну в Україні. Росія ж у ній «зміцнює позиції всіх тих, хто бореться за свою незалежність і суверенітет» [Совещание с членами ..., 2023]. От тільки, кому його армія допомагає здобути незалежність в Україні агресор не вказав, адже усі тимчасово окуповані її терени він незаконно анексував і протиправно включив до складу РФ.

Натомість диктатор згадав про тогочасний єврейський погром дагестанцями у Махачкалі й, невідомо з яких причин, прив'язав до нього «київський режим та його господарів за океаном». Тут знову пролунала чомусь риторика про приспівника А. Гітлера С. Бандеру, шанування у Києві нацистів часів Другої світової, коли, виявляється (за версією В. Путіна), саме українці винні у злочинах і жертвах Голокосту, а от тепер, мовляв він, офіційний Київ (режим) «під керівництвом своїх західних покровителів намагається інспірувати погроми в Росії», а той Захід ще й заохочує расизм і неонацизм [Совещание с членами ..., 2023]. От така несамовита за послідовністю схема, змалювання якої несподівано закінчилося словами В. Путіна про те, що російські солдати та офіцери б'ються проти цієї світової залаштункової змови в Україні, «де вирішується доля Росії, та й всього світу, в тому числі майбутнє палестинського народу» [Совещание с членами ..., 2023]. Не більше і не менше...

Невдовзі на зустрічі з членами Громадської палати РФ і головами громадських палат суб'єктів РФ в Музеї Перемоги 3 листопада В. Путін натхненно розповів присутнім свою псевдоісторичну версію на ще одну його улюблену тему про «не було ж ніякої України». Не вдаючись у висвітлення відомих вже всьому світові облудливих історичних манівців самопроголошеного псевдоісторика, зауважимо

на його баченні тієї неіснуючої в його свідомості України. Власне, попри його схему штучної радянської України, якій передали «ісконніє руські землі» в період створення СРСР, В. Путін виказує й своє бачення теренів України, але де все ж таки жили руські православні люди, виводячи їх з XVI ст. й зводячи з трьох країв: «Україна складалася з трьох областей: Київ і Київська область, Житомир, Чернігів — ось і все» [Встреча с членами ..., 2023]. Усе це, звісно ж, профанація неука, проте вона змальовує спектр територіальних зазіхань і заперечень В. Путіна щодо сучасної йому України. Далі ж були заїжджені оповідки про Україну: винищення росіян на Донбасі («під плескання Заходу»), обман на Мінських угодах, намір вступу до НАТО («Ось, що лежить в центрі конфлікту, котрий відбувається сьогодні. Ось, що є причиною цього конфлікту») [Встреча с членами ..., 2023].

При цьому загарбник намагався запевнити присутніх, що коли б в Україні до російської мови і культури, до росіян «ставилися б нормально», якби «не було би цих державних переворотів», то начебто він би й не мав наміру так діяти щодо Криму, але «треба ж було людей захищати від цієї мерзоти нацистської» [Встреча с членами ..., 2023]. А далі таку ж причину було вказано й щодо Донбасу і «Новоросії». Крім того В. Путін, певно, забувся, що ще мить до цього він говорив, що причиною агресії РФ проти України було розширення НАТО, по цьому й взагалі заявив, що повномасштабної війни неможливо було уникнути, позаяк на них (на Росію) вже напали.

Ще далі зайшов В. Путін під час виступу по відеозв'язку з Сочі 28 листопада 2023 р. на пленарній сесії Всесвітнього русського народного собору, коли він заявив, що «сьогодні практично офіційною ідеологією західних правлячих еліт стали русофобія, інші форми расизму і неонацизму», які спрямовані не тільки проти російського, але проти усіх народів Росії [Пленарное заседание Всемирного ..., 2023]. Відтак «західні расисти і колонізатори» провадять «політику штучного насильницького розділу великої російської нації, триєдиного народу — росіян, білорусів та українців» [Пленарное заседание Всемирного ..., 2023].

Тож підводячи підсумки 2023 року в прямому ефірі 14 грудня, В. Путін, у зв'язку зі зміною становища на українських фронтах, був більш говіркий і знову категоричнішим, ніж минулого року. «Мир буде тоді, коли ми досягнемо своїх цілей», — заявив він і перелічив: денацифікація, демілітаризація і нейтральний статус України [Итоги ..., 2023].

Щодо т. зв. денацифікації, то диктатор нарікав, що під час перемовного процесу з українською делегацією (малися на увазі то-річні перемовини у Стамбулі) після підготовки проєкту можливого мирного договору з РФ, представники офіційного Києва «не згоджувалися з тим, що потрібна якась денацифікація, і говорили про те, що ніякої фашизації, зростання таких настоїв немає» [Итоги ..., 2023]. І тут до звичного штампу про героїзацію С. Бандери, В. Путін знов ухопився за нещодавній скандал з пошануванням у канадійському парламенті ветерана 14-ї гренадерської дивізії Ваффен-СС «Галичина», який, слід зауважити, вміло сфальсифікувала й роздула кремлівська пропаганда і який, мусимо визнати, ганебно і принизливо проковтнув офіційний Київ на усіх рівнях, а надто — Офіс президента, Верховна Рада, Міністерство юстиції, Міністерство освіти і науки, Міністерство культури та інформаційної політики України.

Це дало привід і натхнення Москві вільно розповсюджувати свою дезінформаційну маніпуляцію, дискредитуючи владу України, а В. Путіну чергову нагоду публічно звинуватити В. Зеленського у прихильності до нацизму. «Коли керівник сьгоднішньої київської адміністрації на очах у всього світу стоячи аплодує колишньому солдатові СС, що напряду брав участь у Холокості, у знищенні півтора мільйонів євреїв на Україні, росіян і поляків, стоячи аплодує. Це що, не прояв нацизму, чи що? Тому питання денацифікації актуальне», — заявив В. Путін [Итоги ..., 2023].

Йдеться про події вересня 2023 р., коли Е. Рота, тодішній спікер Палати громад Канади, запросив ветерана українського походження Я. Гуньку відвідати Палату громад Канади та супроводжувати президента України В. Зеленського. 22 вересня 2023 р. В. Зеленський і прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо відзначили Я. Гуньку на церемонії в Палаті громад. Погляд автора на ті події було висловлено в інтерв'ю 27 вересня 2023 р. російському опозиційному каналу «Настоящее время», що частково або повністю фінансувався урядом США [Ветеран ..., 2023]. Зауважу лише наскрізно про путінські маніпуляції, не вдаючись у деталі: солдат, про якого йдеться, — Я. Гунька не служив в СС, а був добровольцем дивізії Ваффен-СС (а це має різницю); він не брав участь у Голокості й саме тому мав можливість оселитися у Великій Британії, а потім у Канаді (непричетність до злочинів підтверджено спеціальною урядовою комісією

Канади, відомою як Комісія Дешена³³), де активно і вільно провадив громадську діяльність й не раз бував у незалежній Україні³⁴.

З початком 2024 р. В. Путін вже 16 січня на зустрічі з головами муніципальних утворень суб'єктів РФ зізнався, що з агресією проти Грузії черга апріорі була за Україною, позаяк того року було заявлено, що двері до НАТО для цих двох держав відчинено. «Нагадаю, що Україна отримала свою незалежність на підставі Декларації про незалежність. А там було написано, що Україна — нейтральна держава. Рішення 2008 року докорінно міняло ситуацію у Східній Європі і з точки зору забезпечення безпеки Росії, — прямо заявив В. Путін. — А крім того у 2014 році ще й держпереворот і оголошення росіян на Україні нетитульною нацією» [*Встреча с главами ...*, 2024].

Зауважу принагідно, згаданої В. Путіним «Декларації про незалежність» елементарно не існувало і не існує в правовому полі Украї-

³³ На вимогу Фонду Візенталя та деяких членів парламенту Канади у 1986 р. було створено спеціальну урядову комісію, відому як Комісія Дешена. Вона мала розслідувати факти переховування воєнних злочинців у Канаді, серед них також і колишніх вояків дивізії. Після вивчення архівних матеріалів і допиту свідків комісія у своєму офіційному рішенні від 1987 р. визнала, що: не існувало доказів скоєння злочинів Дивізією «Галичина»; членство в дивізії не могло бути підставою для судового переслідування в Канаді; не існувало підстав для позбавлення громадянства чи переслідування ветеранів дивізії в Канаді [Кот, 2006].

³⁴ Я. Гунька вступив до дивізії «Галичина» добровільно 1943 року у віці 18 років. У період, коли були здійснені злочини проти поляків та євреїв, він перебував на тренуваннях у Мюнхені та Нойгаммері. Лише у другій половині 1944 р. брав участь у боях проти Червоної (радянської) армії на Східному фронті. Емігрував до Англії, де став членом Об'єднання українців у Великій Британії. У 1954 р. легально виїхав до Канади, де у Торонто був активним в українсько-канадійській громаді. Після закінчення технічного коледжу працював в авіаційній промисловості, згодом став інспектором компанії De Havilland. У 1994 р. був спостерігачем на виборах до Верховної Ради України у м. Миколасві. У 2003 р. був делегатом від Конгресу Українців Канади на Світовому Конгресі Українців у Києві. У 2011 р. порівнював ветеранів дивізії «Галичина» з ізраїльтянами, стверджуючи, що обидві групи були гнані зі своєї батьківщини по всьому світу. Станом на 2023 р. Я. Гунька жив у Норт-Бей (Онтаріо) й вільно їздив до Великого Садбері, щоб протестувати проти російського вдертя в Україну. Почесний громадянин м. Бережани (2004), нагороджений медаллю «За заслуги» Конгресу Українців Канади (2007), нагороджений почесною відзнакою Тернопільської обласної ради «За заслуги перед Тернопільщиною» імені Ярослава Стецька (2024).

ни. Якщо ж, припустимо, ним малася на увазі Декларація про державний суверенітет України, то випускникові міжнародного відділення юридичного факультету³⁵, варто було б знати, що тоді (16 липня 1990 р.) свій суверенітет Україна проголосила у статусі Української РСР, а не держави Україна. Навіть попри це, вкажу «юристові-міжнароднику» та «історикю» В. Путіну також і на те, що у Декларації не було сказано, що Україна — нейтральна держава, а натомість зазначалося лише про її (УРСР) намір такою стати. Цитую спеціально для невігла В. Путіна: «Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї» [Декларація ..., 1990, с. 429].

Отже, причини війни проти України, в дійсності, витікали аж ніяк не з міфічного «неонацизму» в ній і не в її мілітаризації, а у відмові України відігравати роль маріонетки-сателіта, неоколонії Росії, імперські амбіції якої зростали з року в рік, у виході України з російської геополітичної орбіти та у поверненні її народу до власних національних цінностей та до європейського світоглядно-цивілізаційного простору.

Крім того, кремлівський диктатор знову повторив, що сучасну Україну територіально створив власним рішенням В. Ленін й одразу ж зізнався, що з часу руїни СРСР у Москві постійно марили про нове приєднання України: «Після розвалу Радянського Союзу було очевидно, що ми в кінцевому підсумку до цього прийдемо» [Встреча с главами ..., 2024]. Звісно ж, додав В. Путін, спочатку у Кремлі вважали, що Україна лише формально буде незалежною, «що фундаментальні зв'язки України і Росії виявляться сильнішими, ніж кон'юктурні міркування націоналістичної частини суспільства» [Встреча с главами ..., 2024]. Тож він зауважив, що хоча й ті «націоналістичні елементи» почали протискувати свою політичну повістку, але люди «не мислили себе інакше, як частиною Росії, це очевидна річ» [Встреча с главами ..., 2024].

³⁵ У 1975 р. В. Путін закінчив міжнародне відділення юридичного факультету Ленінградського державного університету імені А. Жданова, під час навчання в якому став членом Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС). Тоді ж, навчаючись на четвертому курсі університету, В. Путін був завербований до «позаштатної роботи» в КДБ (КГБ), а після закінчення Ленінградського державного університету направлений на роботу до Комітету Державної Безпеки СРСР (КГБ СССР).

А за десять днів, у Санкт-Петербурзі вже перед студентами — учасниками т. зв. СВО державного морського технічного університету, В. Путін домоворився до того, що «завжди фактичним господарем України після розпаду Радянського Союзу, фактичним господарем, були націоналісти і ті, хто їх представляє» [*Встреча со студентами ...*, 2024]. Таке історико-політологічне «відкриття», воістину, мало би здивувати не лише живих, але й вже мертвих українських олігархів, комуністів і партійців — кремлівських політичних заробітчанин, президентів, політиків та й самих націоналістів зі стажем прожитих з початку 1990-х років. Якщо, звісно ж, В. Путін не мав на увазі (у своїй системі визначень і координат) під поняттям «націоналісти» — українців (за формулою: українці = націоналісти = нацисти = неонацисти), що цілком можливо з огляду на його світоглядно-ментальний камерний лабіринт мислення і психічно-професійну деформацію свідомості.

Вочевидь, саме тому в його уяві міцно укорінилося переконання, що «русофобія, ксенофобія, націоналізм стали зняряддям реваншистів у багатьох країнах Європи, в Прибалтиці, на жаль, на Україні», які «у безсильній злості зносять пам'ятники тим, хто звільнив планету від нацизму, і тим самим відмовляються, відрікаються від своїх же предків» [*Спектакль-концерт ...*, 2024]. Він, оминаючи факти і дійсність, брехливо стверджував (як, наприклад, 27 січня 2024 р. в Ленінградській області під час відкриття меморіалу мирним жителям СРСР — жертвам нацистського геноциду), що «в наші дні фактично переглядаються підсумки Нюрнберзького процесу, в перебігу якого нацизму була дана однозначна правова оцінка», що «в деяких країнах не тільки переписують історію і виправдовують катів: реваншисти і неонацисти взяли на озброєння ідеологію і методи гітлерівців» [*Открытие мемориала ...*, 2024]. Зрозуміло, що В. Путін цілком впізнавав себе у вищевказаному дзеркалі історії. Але цинічно вказав, що «в державах Прибалтики десятки тисяч людей оголошують “недолюдми” і позбавляють найелементарніших прав, піддають цькуванню» й не пояснив, чому тоді ці люди не втікають з балтійських країн до Росії [*Открытие мемориала ...*, 2024]. Він запевняв, що «режим у Києві звеличує посібників Гітлера, есесівців, використовує терор проти всіх незгідних», проте не спромігся, для переконливості, навести хоча б якісь dokonані факти й з цього приводу [*Открытие мемориала ...*, 2024].

При цьому 6 лютого 2024 р. в інтерв'ю Т. Карлсону (Tucker Carlson) В. Путін намагався переконати, перш за все, західного глядача у своїх

благих намірах: «Ми поки що не досягли своєї мети в Україні, бо одна з цілей — це денацифікація. Мається на увазі заборона всіляких неонацистських рухів. Потрібно позбутися тих людей, які цю теорію і практику залишають у житті й намагаються її зберегти, — ось що таке денацифікація. Ви знаєте, як вам не здається дивним, під час перемовин у Стамбулі ми таки домовилися про те, що в Україні не культивуватиметься неонацизм, зокрема й буде заборонений на законодавчому рівні. Це, виявляється, можна зробити під час переговорного процесу. І тут немає нічого принизливого для України як для сучасної цивілізованої держави. Хіба якійсь державі можна пропагувати нацистів? Ні, правда? От і все» [Exclusive ..., 2024].

Кремлівський злодій крадькома зробив вигляд нібито не знав, що в Україні у 2021 р. було прийнято Закон «Про запобігання та протидію антисемітизму в Україні» [Закон ..., 2021], а у 2015 р. — Закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [Закон ..., 2015].

Натомість, як не дивно, у другу річницю т. зв. СВО В. Путін уникнув звиклих тирад про неонацистів, як і про «переможну ходу» російської армії в Україні. Вочевидь, успіхи були не суттєві для помпезного відзначення початку тотального геноциду українців, оголошені ж два роки тому завдання — не виконані, а от сотні тисяч трупів і могил у російській глибинці та в національних окраїнах РФ через нічим не виправдані смерті простих її кріпаків з причини імперських марень і манії величчя дрібного кремлівського диктатора цілком могли згадатися громадянами.

Смерті й страждання простих громадян РФ в дотичній для кожного війні з неіснуючими неонацистами в Україні вже десятиліття набивали оскомину дежавю і суспільну параною серед пересічних росіян, що не могло далі підживлюватися заїждженими ура-гаслами та очевидно облудливими пропагандистськими штампами про неіснуючу українську загрозу з боку міфічної нацистської «анти-Росії». За таких обставин та ще й за умов існування інформаційного кіберпростору ХХІ ст., навіть в авторитарних системах і за диктаторських режимів, від самого початку не ізольованого суспільства, навіть за наявності цензури і каральної системи, завжди зберігається небезпека не лише змореності населення від звичної пропаганди, яка стає буденною і дратівливою, а й загроза прозріння з усіма подальшими, відомими в історії, наслідками.

Тож тоталітарні режими постійно потребують створення навколо себе нових глобальних неіснуючих загроз та удаваних світових чи зрадницьких змов, аби грати на патріотичних почуттях громадян і виправдовувати тими тотальними зовнішніми викликами внутрішню злиденність на тлі блиску владоможців, суспільну терпимість до перегинів системи і нагальну необхідність збереження сильної влади, зосередженої в особі і руках єдиного «непогрішимого і геніального» провідника (вождя, дуче, фюрера, батька нації, керманича, довічного президента тощо). Адже імперськість не терпить стагнації, а застій згубний для самої її ідеї та веде до краху не лише всієї конструкції, а й до руйнації режиму, який не здатний її розвивати і не спроможний підживлювати міфами мізки її підданих і, відтак, призводить до падіння влади (диктатури) автократа.

У Кремлі тривало і монотонно готували російське суспільство до війни з Україною. Спочатку ілюзією відновлення СРСР, потім міфом про «братські народи» і «руській мір», а далі — примітивними ура-рашистськими ідеологемами-облудами про «утиски росіян», «Крим наш», «народ Донбаса», «Новоросію», «один народ» і, зрештою, про неонацистську Україну як «анти-Росію». Та ось — захоплено Крим, Донбас, південний схід України («Новоросію»), а В. Путін все не заспокоюється; намагається звільнити український народ від ненависного київського «неонацистського режиму», а народ той український, як виявилось, жертвовно роками борониться від «визволителів» і несамовито вбиває їх й усі українці (від малого до старого) не вважають себе одним народом з росіянами-московитами, ненавидять їх і кожен з тих українців — «неонацист». Таке, але зі знаком запитання, поволі починає закрадатися у розум громадян РФ і так через «український вузол» закладається важкий та повільний, але незворотній початок руйнації путінської імперської омани, а «український вузол» перетворюється у «зашморг» для самої Росії.

Отже, хтось постійно брехав і цей хтось — Владімір Владімірович Путін.

І саме тому у Кремлі приготували для «населенія» нову пропагандистську страву, адже амбіції В. Путіна, які він вперше оприлюднив 2007-го року у своїй мюнхенській промові й підтвердив ультиматумом НАТО і Заходу у грудні 2021-го, виходили далеко за межі завоювання України і винищення ненависних йому українців. І саме наприкінці 2023-го й увесь 2024-й роки В. Путін відкрито і неодноразово прямо

заявляв, що вважає Захід смертельний ворогом, а Росію — у стані війни з НАТО, війни світоглядної і збройної (всеосяжної), у якій, поки що, полем битви є Україна.

Тож не дивно, що 29 лютого 2024 р. у Посланні президента РФ до Федеральних Зборів у Москві кремлівський диктатор в розлогій промові заявив низку недвозначних тез:

- «Так званий Захід з його колоніальними повадками, звичкою розпалювати по усьому світові національні конфлікти прагне не просто стримати наш розвиток — замість Росії їм потрібний залежний, згасаючий, вимираючий простір, де можна творити все що завгодно»;
- «Захід намагається втягнути нас у перегони озброєнь, тим самим вимотати, повторити трюк, котрий їм вдалося у [19]80-ті роки з Радянським Союзом»;
- «Захід спровокував конфлікти на Україні, на Близькому Сході, в інших регіонах світу і продовжує брехати. Тепер ось без усілякого ніяковіння заявляють, що Росія нібито має намір напасти на Європу. [...] А при цьому обирають цілі для завдання ударів по нашій території, обирають найбільш ефективні, як вони думають, засоби ураження»;
- «Русофобія, як і інша ідеологія расизму, національної зверхності та винятковості, засліплює, позбавляє розуму. Дії США та їхніх сателітів фактично призвели до демонтажу системи європейської безпеки» [*Послание ...*, 2024].

І ані слова про неонацизм в Україні, про денацифікацію і демілітаризацію «київського режиму»!

Проте у 2025-му році В. Путін неодноразово говорив про українських нацистів, зокрема й у квітні того року, коли російські війська знов захопили звільнені раніше ЗСУ терени Курщини, назвавши ЗСУ «неонацистськими формуваннями». «Повний розгром супротивника в курському прикордонні наближає розгром неонацистського режиму», — заявив В. Путін 26 квітня 2025 р., відверто вказуючи на те, що він не позбувся власних марень і не відмовився від своєї мети у війні проти України [*ТАСС ...*, 2025, Апрель 26].

Про вимогу денацифікації України російські офіційні чинники знов заговорили й у контексті мирних пропозицій президента США Д. Трампа. Зокрема, міністр закордонних справ РФ С. Лавров в інтерв'ю бразильському журналові *O Globo* 28 квітня 2025 р. се-

ред вимог Кремля (міжнародне визнання російської анексії Криму, Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей; нейтралітет України та її не вступ до НАТО; юридичне закріплення усіх зобов'язань України, які повинні мати безстроковий характер та механізми забезпечення; скасування санкцій, судових позовів та ордерів на арешт щодо РФ; повернення заморожених активів РФ; надання надійних гарантій безпеки РФ від загроз, які створюються ворожою діяльністю НАТО та ЄС; «демільтаризація» України) озвучив й вимогу «денацифікації» України [Figueiredo, 2025]. Цю «денацифікацію» очільник МЗС РФ виклав стисло, але максимально дотично до кремлівських вимог у проекті «стамбульського договору»: «Подолання наслідків неонацистського режиму, сформованого внаслідок лютневого державного перевороту 2014 року, в тому числі його дій щодо законодавчого та фізичного знищення всього російського — мови, ЗМІ, культури, традицій, канонічного православ'я» [Figueiredo, 2025].

Зрештою, навіть за усвідомлення усієї абсурдності свого денацифікаційного *casus belli* щодо України, Кремль уперто дотримувався нарративу «неонацизму» для публічного виправдання своєї геополітичної агресії. Відтак і в так званих «Пропозиціях РФ (Меморандумі) з врегулювання української кризи», що були висунуті Україні на черговій імітації мирних переговорів у Стамбулі 2 червня 2025 р., В. Путін зашив, поміж іншими ультимативними візерунками своєї маніакальної політичної примари, й такі вимоги як: «розпущення українських націоналістичних формувань у складі ЗСУ і Нацгвардії»; «забезпечення повноти прав, свобод та інтересів російського і російськомовного населення»; «надання російській мові статусу офіційної»; «законодавча заборона героїзації і пропаганди нацизму і неонацизму, розпущення націоналістичних організацій, партій»; «зняття обмежень щодо УПЦ»; «взаємна амністія “політв'язнів”» тощо [ТАСС ..., 2025, Июнь 2]. Зрештою, як відверто зізнався колишній президент РФ Д. Медведєв, переговори у Стамбулі «потрібні не для компромісного миру на вигаданих кимось нереальних умовах, а для нашої якнайшвидшої перемоги та повного знищення неонацистської влади» у Києві [Дмитрий Медведев..., 2025].

Нагадаю також і про вищезгадані тези В. Путіна у його промові ще 28 листопада 2023 р.:

- «Сьогодні практично офіційною ідеологією західних правлячих еліт стали русофобія, інші форми расизму і неонацизм»

му», які спрямовані не тільки проти російського, але проти усіх народів Росії;

- «Західні расисти і колонізатори» провадять «політику штучного насильницького розділу великої російської нації, триєдиного народу — росіян, білорусів та українців» [*Пленарное заседание Всемирного ...*, 2023].

З початку 2025 року, відколи новий президент США Д. Трамп та його адміністрація розпочали курс на замирення з В. Путіним, на джерело новітнього нацизму у кремлівській пропаганді перетворилася Європа, зокрема Європейський Союз. Досить звернути увагу на офіційний сайт Служби зовнішньої розвідки (СЗР) Російської Федерації у 2025 р., аби помітити у зміні риторики публічної дезінформаційної риторики Москви. Американський ворог зник, натомість все ще залишилася Європа — незмінний і підступний союзник «нацистської» Україна, який став головним супротивником Росії. Злочинна мета ЄС, як повідомлялося, наприклад, 24 квітня 2025 р. на сайті СЗР — затягнути конфлікт в Україні між європейськими державами-членами НАТО та РФ. У Кремлі таким чином намагалися пояснити внутрішній аудиторії причини різкого потепління російсько-американських відносин і, перш за все, офіційну версію подій і екзистенційної битви із Заходом довелося повністю переробити. Після того як протягом багатьох років США представлялися як країна, яка має найзліші наміри щодо Росії, яка прагне захопити її багатства і розділити її велику територію, Кремль змушений пояснювати, чому тепер він запрошує американські компанії добувати газ і нафту й чому президент Сполучених Штатів більше не є ворогом.

Для цього застосовано старі й перевірені часом прийоми «агітпропу». Тож відтоді Україна та ЄС стали мішенню всіх атак пропагандивних і дезінформаційних атак. Повертаючись до старих прийомів «агітпропу», методу політичної комунікації, заснованого на впливі плакатів і гасел часів СРСР. Так, наприклад, СЗР розмістила на своєму сайті плакат, на якому на тлі нацистської свастики Урсула фон дер Ляйен була зображена в образі звіра із закривавленими кігтями, що символізує «єврофашизм». Тварина затиснена між американським багнетом і російською газовою трубою, що символізують спільну боротьбу проти «спільного ворога» — єврофашизму, говорив заголовок плаката. Одним з приводів для такого роздратування стали заяви Єврокомісії про відмову скасувати санкції ЄС щодо Москви. Дата публі-

кації була обрана не випадково: 16 квітня 2025 р., у день появи карикатури на сайті СЗР, держсекретар США М. Рубіо та спецпосланець Д. Трамп С. Віткофф були прийняті в Єлисейському палаці в рамках безпрецедентних переговорів з європейцями та українцями про попередні умови перемир'я у російсько-українській війні та щодо можливої перспективи розміщення в Україні європейських сил безпеки, що розроблялися у Парижі і Лондоні [Jégo, 2025].

Тож Європа (вже без США) стала у пропаганді Кремля не лише розпалювачем війни і годівницею неонацистів в Україні, а й новітньою коліскою єврофашизму. Термін було показово запозичено саме у пронацистського французького письменника П. Дрю-ла-Рошеля (1893–1945). Ба більше, російські пропагандисти у своїй доволі незграбній концепції ретроспективи єврофашизму в історії європейських держав почали наголошувати на нібито історичній і вродженій схильності Європи до різних форм тоталітаризму, які періодично призводять до руйнівних конфліктів світового масштабу. Особлива увага приділяється Парижу та Лондону, які описуються як такі, що мають вроджену «схильність» до тоталітаризму. Тож в оновленій кремлівській пропагандистській ідеологемі-догмі, у ФРН природно існує неонацизм, в Італії — фашизм, Франція неодноразово породжувала диктаторські режими (зокрема новітню яacobінську революційну диктатуру), а у Великобританії, де існує монархія як форма диктатури, її ліберальний імперіалізм перероджується в «силу більш руйнівну, ніж фашизм».

Отже, тепер у В. Путіна вже й західні демократії стали носіями ідеології расизму і неонацизму, що й віддзеркалювало його справжні далекоглядні наміри глобальнішого масштабу, де приводом для агресії супроти України висувалася тріада:

- денацифікація,
- демілітаризація,
- примус до нейтралітету;

а супроти Заходу не менш надумана трійка ідеологем:

- деколонізація (обгортка для звинувачень у расизмі і неонацизмі),
- деполаризація (обгортка для денонсації світової системи безпеки та переформатування глобальної економіки через наративи “багатополярності”/“поліцентричності” світу),
- примус до світоглядної дегуманізації (обгортка для денонсації демократичних цінностей як екзистенційна війна за керова-

ний хаос й утвердження визнання авторитаризму та автократії як цивізаційного світогляду «інакшої демократії»).

З вищевказаного може виникнути питання: який же сенс у цьому путінсько-рашистському товкмаченні про «неонацизм»? Насправді у факті постійного повторення однакових тверджень закладена не дурість його рупора, а доведений закон пропаганди і дезінформації.

Коли вже згадувати про путінську фантазмагорію в спектрі орвеллівської антиутопії, що стає реальністю в державно-ідеологічній архітектурі Росії першої половини ХХІ ст., то доцільно зазирнути й, власне, за ширму, що прикриває підвалини неоімперської державобудови Російської Федерації.

Так, наприклад, професор політології Каліфорнійського університету в Берклі Ентоні Джеймс Грегор (A. James Gregor) вже у 1998 р. опублікував порівняльне дослідження італійського фашизму і «нового націоналізму, що виник у пострадянській Росії» [Gregor, 1998].

У 2004 р., коли В. Путін удруге став президентом РФ, колишній радник президента США з національної безпеки Збігнев Бжезінський (Zbigniew Kazimierz Brzezinski) зазначив, що Кремль уособлює централізуючу традицію російської автократії, традицію, яка боїться будь-якої регіональної автономії, будь-якої справжньої децентралізації, традиція, що живить шовіністичну параною стосовно того, що політичний плюралізм майже неминуче звалить саму Росію у вир розвалу. З. Бжезінський у тій статті, яку показово назвав «Московський Муссоліні», саме з італійським дуче порівнював російського президента. Автор прямо зазначав: «Фашистський режим супроводжувався поширенням почуття національної величі, дисципліною та піднесеними міфами про славне минуле. Так само Путін намагається змішати традиції ЧК (ленінського гестапо, де його власний дід починав кар'єру) та сталінського керівництва країною у воєнний час із домаганнями російського православ'я на статус Третього Риму та слов'янофільськими мріями про єдину величезну слов'янську державу, керовану з Кремля» [Brzezinski, 2004].

Наступного, 2005 року колишній директор ЦРУ США Джеймс Вулсі-молодший (R. James Woolsey, Jr.) в інтерв'ю радіостанції Radio Free Europe/Radio Liberty на міжнародній конференції Форум-2000 зауважив, що влада Путіна все ближче підходить до тієї межі, за якою на Росію очікує фашизм [World: James Woolsey ..., 2005].

Дещо пізніше про фашизацію путінської Росії говоритиме й державний екссекретар США Гілари Клінтон (Hillary Clinton) [Rucker,

2014] та низка як західних, так і незалежних російських політиків, істориків, політологів та аналітиків. Так, наприклад, американський політолог Олександр Мотиль (Aleksander J. Motyl) відтворив усі ознаки в путінській Росії тоталітарної держави з її системою терору, обов'язковою індоктринацією для підкорення мас та всеосяжним механізмом мобілізації тощо [Motyl ..., 2016], а нідерландський політолог Марсель ван Герпен (Marcel H. Van Herpen) у своїй праці переконливо довів тотожність суті путінської експансіоністської територіальної політики з нацистською політикою демографічного завоювання і знищення населення, що проживає на теренах, які визначені за ціль як «прихований життєвий простір» (Lebensraum) [Van Herpen, 2013].

Разом з тим, усе це тотожне перетворенню гітлерівської політики сфер впливу та захисту етнічних німців на путінській «захист» російськомовних та етнічних росіян в Україні [Suslov ..., 2018; Laruelle ..., 2015].

Іредентизм же концепту «руссаго міра» фактично копіює імперську політику III Райху щодо німецького народу напередодні та під час II Світової війни (Рур, Саар, Ельзас-Лотарінгія, Рейнська зона, Глущинська область Верхньої Сілезії, східна частина Верхньої Сілезії, округ Мальмеді та Ейпен, Мореснет, Північний Шлезвіг, область Мемельланд, Нова Швабія, Пфальц, Гессен, Данциг, Судети, Австрія).

Не менш показовим фактом тоталітаризованої рашистської (радянсько-фашистсько-нацистської) системи путінської Росії є культ вождя (власне, В. Путіна), каральних органів та мілітаризованого суспільства.

Так, у контексті насадження суцільної воєнізованої субкультури можна згадати про контрольовані державою та її спецслужбами сотні тисяч активістів-мілітаристів «руссаго міра», близько 250 тисяч членів Росгвардії, 700 тисяч осіб у 23 тисячах офіційних охоронних фірмах [Грищенко, 2018; Майоров та Квасов, 2021], 100 тисяч так званих козачих військ, близько 400 тисяч молоді у Юнармії [Gershkovich ..., 2019], а також кілька сотень тисяч членів широкої мережі патріотичних воєнізованих тренувальних, екстремальних спортивних, байкерських (на кшталт «Нічних вовків») клубів, так званих православних рухів (як-то «Сорок сороків») тощо.

Крім того держава плекає бандитську субкультуру, що вийшла з концтаборів і була інкорпорована у правоохоронні органи і служби безпеки, де культивується кримінальний сленг (нова lingua franca), домінація грубої сили, відчуття «братства» на засадах «понятя», що по-

дається як ознака традицій і шлях до успіху — свого роду удержавлена мафія на чолі з «паханом-авторитетом» В. Путіним [Galeotti, 2018; Stephenson, 2015; Stephenson, 2017]. Ба більше, 2023 року серіалом «Слово пацана. Кров на асфальті» юнацьку і молодіжну субкультуру Росії було інфіковано новим вірусом аморальності, підміни понять добра і зла, естетики насилля, злочинної справедливості та романтизацією кримінально-понятійної ієрархії бандитизму кінця 1980-х, де головний герой дивним чином має зовнішню схожість із В. Путіним на світлинах часів його юності.

Водночас, слід зауважити, що навряд чи сам В. Путін асоціює свій режим з фашистським (Б. Муссоліні в путінській манії величі є лише другорядним невдахою, порівняно з А. Гітлером), нацизм для багатонаціональної РФ небезпечний — расова ідеологія Райху (навіть трансформована і прихована) є етноконфліктною і токсичною ще й з огляду на міжнародний імідж, як і особа А. Гітлера, який, до того ж, виявився переможеним.

Логічно, що путінській та російській свідомості найбільш притаманна сталінська модель тоталітарної держави, а сам Й. Сталін асоціюється у психіці В. Путіна з ним самим, з перемогами, імперіалізмом, що під виглядом СРСР відновив Російську імперію (намагання ж зіставити себе з образами царів Петра I та Александра I зазнали невдачі), та з мудрим правителем, що уособлює «справедливу» жорстокість в ім'я величі Росії. Крім того, особа Й. Сталіна, попри геноцидальність його режиму, не стала свого часу на заваді Заходу укласти вимушений союз з цим диктатором. Тож і в сучасні часи, натякає тому ж таки Заходу В. Путін, що світ мусить знов прийняти вимоги і зазіхання кремлівського диктатора — нового Сталіна-Путіна й новітнього демона-гегемона над загниваючим ліберальним недоладом, якого В. Путін щиро ненавидить і глибоко зневажає.

Утім, для цинічної натури В. Путіна цілком доречним і раціональним є застосування й гітлерівських методів у своїй неоімперській політиці, якщо вони обіцяють певний успіх (зрештою, методи, дії та риторика диктаторів завжди мають спільні закономірності та ознаки, відмінними є лише нюанси і відтінки).

Цілком очевидно й докрано означно, що визначально режим В. Путіна — *рашизм* — це різновид політичного тоталітарно-авторитарного режиму, а також радикальна авторитарна імперіалістично-шовіністична політична ідеологія, що у своїх засадах раціонально

міксує не лише неосталінізм з домішками цезароцаризму, а й неогітлеризм і неофашизм.

Гадаю, що В. Путін розуміє параноїдально-терористичну сутність своєї диктатури та авторитарний характер тоталітарно-автократичної системи, яку він свідомо і наполегливо вибудував та зацементував на принципі органічного синтезу сталінізму і фашизму в новітню ідеологію *рашизму*, однією з форм якої й став *путінізм*.

Проте відкрито визнати це, звісно ж, було би для нього самого елементарно недоречно і недоцільно (та й нагальності у цьому теж ніякої немає, достатнім є реабілітація в політиці історичної пам'яті російського населення сталінського режиму, що водночас і залякує, і затьмарює суспільну свідомість).

Разом з тим, у міру того, як застосування саме гітлерівських методів і заходів з боку Кремля щодо України зростало у геометричній прогресії й ставало щораз очевиднішим і нахабнішим в офіційній риторичі В. Путіна — з його вуст все частіше почали звучати слова засудження саме нацизму (раніше словесно засуджувався здебільшого фашизм), а згодом — ішлося вже про відродження неонацизму в Україні й, зрештою, про те, що Україна і є неонацистською квазідержавою поголовно заселеною громадянами-неонацистами на чолі з київським нацистським режимом.

Наративи існують не просто так і не в безповітряному просторі, а тісно пов'язані одне з одним та з ланцюгом своєї, здавалося б непомітної, трансформації. Наративи ж від лідера держави, які він повторює з дня у день, посилюються у мільйони разів їх ретрансляцією в тій чи іншій формі новинами і медіа. Таким чином зазвичай пропагандистські наративи складаються в ланцюжки, що розповідають про розвиток одного й того самого сюжету. Вони подаються, як правило, у заголовку та на початку новин як найактуальніша інформація. Але для того, щоб читач (слухач; глядач) розумів, про що йдеться, наприкінці часто даються додаткові відомості про те, що відбувалося раніше або з чим пов'язана конкретна новина. Такі речення чи абзаци в журналістиці іноді називають «беками» (від англ. background — «контекст»), і вони можуть повторюватися дослівно. Контекст може доповнюватися новою значною інформацією та видозмінюватися.

Контекст, який розповідає про «нацизм», «неонацизм», «геноцид» та інші «криваві злочини київського режиму» не допомагає зрозуміти окремі новини, а створює певну оптику сприйняття вза-

галі всіх подій, що пов'язані з війною. Ми боремося з Україною? Це тому, що вони вбивають мирних жителів. Захід запроваджує санкції? Це тому, що він підтримує київський режим. Україна обстрілює міста та мирне населення? Вони роблять це вже з десятків років. У Росії проводиться мобілізація? Так, але ми маємо захистити мирних громадян. Для будь-якої події, прямо чи опосередковано пов'язаної з війною, готове ідеологічно навантажене пояснення. Чому усе це відбувається? Тому, що вони неонацисти, які (як і колись нацисти) прагнуть знищити нашу Росію. Тож іншого виходу як напасти на них і знищити через «денацифікацію» і «демлітаризацію» немає. «Повторене тисячі разів, воно створює так званий “ефект ілюзії правди” — по суті, когнітивне спотворення, коли ми починаємо вірити у щось після того, як прочитали і почули одне й те ж саме багато разів», — обґрунтовано доводять у своєму спільному дослідженні експерти «Нової газети Європа» і *Süddeutsche Zeitung* [Ефект ..., 2023].

«Денацифікація» ж відіграє одну з важливих функцій для російської аудиторії, яка хоч і вважає Україну антагоністичною, але все ж таки ще не є прямо ворогом. Тож саме тому на початку війни «неонацистами» був не весь український народ, а лише частина його виродків — націоналісти (бандерівці), яких терпить або яким сприяє «київський режим». Зрештою, треба ж було з кимось воювати, а не з «братнім» народом. Тому й якщо колись то були «мазепинці», «петлюрівці», «буржуазні націоналісти», «білофіни», «білополяки» та інші народи з префіксом «білий», що уособлював білогвардійський рух за часів так званої «громадянської» війни 1917–1921 років, то у випадку з новітньою Україною — таким нарративом стали «радикали-націоналісти» і «бандерівці» або «неонацисти».

Кремль неодноразово використовував травматичні спадщини минулих війн Росії, щоб виправдати свої незаконні дії та завчасно дискредитувати тих, хто кидає виклик владі його господаря. Продовжуючи поширювати цю пропаганду, В. Путін явно намагається звернутися до потужних і спільних емоцій серед російського населення. Одним з великих російських тріумфів минулого століття стала перемога над нацистською Німеччиною, яка відбулася завдяки величезним жертвам народу. Відтак В. Путін намагається переробити цей антинацистський нарратив, щоб звернутися до дуже сильних емоцій у російській психіці як спосіб забезпечувати підтримку того, що він робить.

Для В. Путіна також було важливим зруйнувати конструкт, який вибудовувався за часів СРСР щодо українців як братнього народу. Тепер зміна такого уявлення ставала не необхідністю, а вимогою, оскільки війна з «братами» неможлива за своїм сенсом. В. Путін, по суті, зруйнує культ «братнього народу», щоби створити новий, за яким українці є частиною російської нації у політичному розумінні або ж зрадниками-братовбивцями (такий собі скрепний релігійно-історичний рубікон «росіянин/українець-зрадник», який мусиш прийняти і маєш перейти, на кшталт образів: біблійних «Авель/Каїн» або «Яфет/Хам», історичного — «Ромул/Рем» чи літературно-історичного — «Остап/Андрій» з гоголівської повісті «Тараса Бульби» тощо).

Кожного разу мільйон разів повторюваний наратив В. Путіна в різних контекстах через різні медіа не просто створює інформаційне тло і павутиння свідомості людини, а й формує достеменно певне (запрограмоване) бачення того, що відбувається та на рівні ірраціонального (підсвідомого) готує до потрібного бачення запрограмованого певного майбутнього.

При цьому, як показав аналіз путінської риторики і публічних звинувачень у неонацизмі України, слід зауважити певні закономірності у застосуванні В. Путіним наративу «неонацизму», що виявляє його політичну тактику й розвінчує несправжність його ж власних нібито переконань щодо неонацистської природи української влади. Так, дослідження показало, що:

- риторика неонацизму і фашизму почала активно використовуватися В. Путіним після перемоги на виборах 2004 р.;
- після Помаранчевої революції у Києві щодо України пролунали звинувачення у її фашистизації, рівень загострення яких залежав від поступок її влади у взаєминах з Кремлем;
- звинувачення у неонацизмі і фашистизації Києва вщухли після призначення політичного адепта В. Путіна в Україні В. Януковича прем'єр-міністром (2002–2005, 2006–2007) та обрання його 2010 р. президентом України (25 лютого 2010–22 лютого 2014);
- у період між 2004 та 2014 роками основними цілями путінських звинувачень у проявах неонацизму стали країни Балтії — колишні союзні республіки;
- після перемоги Революції гідності у Києві, втрати влади проросійським президентом В. Януковичем та початку війни РФ про-

ти України 2014 р. В. Путін знову побачив у ній «розгул неонацизму», в чому також було звинувачено «київський режим, що захопив владу внаслідок державного перевороту»;

- протягом тривання т. зв. мінського процесу (2015–2018) з путінської риторики практично зникає застосування звинувачень у неонацизмі офіційного Києва;
- не застосовуються В. Путіним звинувачення у неонацизмі України й у 2019–2020 рр., коли новим президентом України став В. Зеленський і який прагнув оновити переговорний процес з Росією та досягти мирних домовленостей з Кремлем;
- як тільки В. Зеленський на початку 2021 року виявив прагнення не грати на міжнародній арені за путінськими правилами, попри бажання досягти миру через компроміси з Кремлем, В. Путін знову повертає до своєї політичної риторики неонацистські звинувачення щодо „київського режиму” та України;
- у 2021 — на початку 2022 рр. в орбіту звинувачень України у неонацизмі з боку В. Путіна поступово потрапляє й так званий колективний Захід і НАТО, а кремлівська пропаганда набирає дедалі агресивнішого й однозначного звучання, що межує з ультиматумами і вказує на спрямованість Російської Федерації втілити свої реваншистські імперські амбіції силовим шляхом;
- від 2025 року, після відновлення контактів між США і РФ та намагання встановити дружні відносини Д. Трампа з В. Путіним, рашистська пропаганда зосередилася не лише на «нацистській» Україні, а звалила шквал критики на Євросоюз, який нібито прагне розпалювати війну і є кублом «єврофашистів».

Поволі ланцюг непомітно трансформувався: від захисту російськомовних і Криму від неонацистів до захисту т. зв. «ДНР» і «ЛНР»; від захисту Донбасу від неонацистів до захисту нових суб'єктів РФ (Запорізької і Херсонської областей); від захисту нових суб'єктів від неонацистів до захисту «Новоросії»; від захисту «Новоросії» від неонацистів до захисту всієї Росії від всієї України («анти-Росії»); від захисту загалом від неонацистської України до захисту від неонацистського Заходу («єврофашизму»); й, зрештою, від загрози від неоколоніального і неонацистського однополярного світу до переможного багатополярного хаосу, в якому Росія намагатиметься бути величною.

**«ОДНОПОЛЯРНІСТЬ»
І «БАГАТОПОЛЯРНІСТЬ»
(ПОЛІЦЕНТРИЧНІСТЬ) СВІТУ:
НАРАТИВИ ПУБЛІЧНИХ
МАНІПУЛЯЦІЙ В. ПУТІНА
(2022–2025)**

РОЗДІЛ 4

«ОДНОПОЛЯРНІСТЬ» І «БАГАТОПОЛЯРНІСТЬ» (ПОЛІ- ЦЕНТРИЧНІСТЬ) СВІТУ: НАРАТИВИ ПУБЛІЧНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ В. ПУТІНА (2022–2025 РР.)

2022-й рік розпочинався у вкрай напруженому становищі, пов'язаному з маневрами потужного угруповання російських військ вздовж кордонів з Україною, а також через висунутий Росією ультиматум США і НАТО та достеменними відомостями американської і британської розвідок про неминучий повномасштабний напад РФ на Україну. Російський дипломат Б. Бондарєв, який пізніше подав у відставку на знак протесту проти вторгнення Росії в Україну, згадував, що проекти договорів (ультиматуми) шокували багатьох російських дипломатів і що він одразу ж назвав вимоги такими, що не підлягають обговоренню³⁶. Б. Бондарєв також заявив, що під час вечері в рамках двосторонніх переговорів США та Росії щодо стратегічної стабільності в Женеві 10 січня 2022 р. заступник міністра закордонних справ РФ С. Рябков кричав на офіційних осіб США, включаючи заступницю держсекретаря В. Шерман, що «[Росії] потрібна Україна! Без України нікуди не підемо! Забирайтеся з речами [до кордонів 1997 року]!» [Bugayova & Stepanenko & Kagan, 2023]. Високопосадовці США провели понад 180 зустрічей зі своїми європейськими колегами протягом кількох тижнів щодо ультимативних вимог Росії, після чого було вироблено спільну відповідь НАТО і США, яку було схвалено президентом США Д. Байденом [Crowley & Sanger, 2022].

Низка січневих перемовин (10 січня — між США і РФ у Женеві; 12 січня — у форматі Ради «Росія–НАТО» у Брюсселі; 21 січня — у форматі зустрічі між державним секретарем США Е. Блінкеном і міністром закордонних справ РФ С. Лавровим у Женеві) не дали

³⁶ Колишній радник представництва РФ при ООН у Женеві Борис Бондарєв у лютому 2025 р. був включений Кремлем до реєстру іноземних агентів.

жодних обнадійливих результатів щодо порозуміння позицій й охолодження агресивних намірів Російської Федерації. 19 січня президент США Дж. Байден заявив, що, на його думку, Росія вторгнеться в Україну [Biden predicts ..., 2022; Harding, 2022].

26 січня 2022 р. НАТО і США оприлюднили офіційну відповідь Росії, в якій відкинули вимоги РФ щодо України, за якими вона мала би ніколи не приєднуватися до НАТО, і до Альянсу вивести свої сили зі Східної Європи [Hibai Arbide & González, 2022]. Натомість вони закликали Росію вивести війська з України, Грузії та Молдови та обговорити потенційний механізм прозорості для підтвердження відсутності американських крилатих ракет Tomahawk на двох об'єктах Aegis Ashore в Румунії та Польщі в обмін на прозорість на двох базах наземних ракет в Росії [Indicators ..., 2022]. Інші напрямки, запропоновані для переговорів, полягали у потенційному відновленні Договору про ліквідацію ракет середньої і меншої дальності та нових взаємних правил, що обмежували б розмір і місця військових навчань [Crowley & Sanger, 2022]. Російські дипломати були «приємно» здивовані пропозиціями і вважали, що вони можуть досягти домовленостей, які зміцнять російську безпеку, однак В. Путіна це абсолютно не цікавило [Bugayova & Stepanenko & Kagan, 2023].

4.1. Наратив «багатополарність» в публічній риторичі В. Путіна на етапі створення всіх елементів забезпечення здатності РФ до втілення гранд-стратегії поліцентричності й руйнації глобальної безпеки за умов світу, що змінюється

8 лютого під час прес-конференції за підсумками російсько-французьких переговорів В. Путін ще більше посилив свою ворожу риторичу, заявляючи, що НАТО продовжує накачувати Україну сучасними видами озброєнь, виділяє значні фінансові ресурси для модернізації української армії, направляє військових фахівців та інструкторів. Він знову і знову повторював, що Росія категорично проти розширення НАТО на схід і лякав світ, що Україна з НАТО атакуватиме Крим, Донбас і Росію. «Або якщо НАТО — мирна організація, що ж поганого повернутися до інфраструктури НАТО на момент укладення договору Росія–НАТО 1997 року. Ось, будь ласка, і ми створимо умови для підвищення довіри та безпеки», — облудливо брехав В. Путін і знов ставив умови, які на той час просто вже неможливо було ви-

конати [Пресс-конференція по итогам ..., 2022]. Водночас він лякав світ ядерною війною, в якій не буде переможців, і в пориві, близькому до істерики, стверджував, що в російських пропозиціях, які були спрямовані до НАТО і США, не було жодного пункту, який неможливо було б виконати. Він обурено брехав, що у відповіді на його ультиматум по жодному пункту не було позиції або відповіді «ні» чи «так». Поза сумнівом, В. Путіна казило те, що Захід не сприйняв у переляку його погроз.

Практично теж саме прозвучало й 15 лютого під час прес-конференції за підсумками російсько-німецьких переговорів. В. Путін, здавалося, казався, говорячи: «Ми чуємо, що Україна не готова сьогодні до вступу в НАТО, ми знаємо цю тезу. І відразу кажуть, що її завтра не приймуть. А приймуть тоді, коли її підготують до цього?». А потім багатозначно додав, що він все ж виходить з того, що російські стурбованості будуть почуті Заходом і прийняті всерйоз. На це О. Шольц зауважив, що російські «побажання сформульовані, НАТО відповіло позитивно — інакше, ніж хотілося б іншій стороні, але це слід використовувати як базу для просування вперед» [Пресс-конференція по итогам ..., 2022a].

Тут буде доречним навести спогади канцлера ФРН О. Шольца, який за два з лишком роки після початку тотальної війни, заявив 26 травня 2024 р. на Фестивалі демократії в Берліні, що безпосередньо перед початком широкомасштабного вторгнення Росії в Україну президент РФ В. Путін розповідав йому в Кремлі, що Україна буцімто «належить» Росії. Та зустріч відбувалася 15 лютого 2022 р. «за тим довгим столом, який усі пам'ятають», де російський диктатор демонстрував німецькому канцлеру свої імперські уявлення, зокрема те, що кордони «можна змінювати за допомогою сили» [Zweites ..., 2024]. Як стверджував О. Шольц, В. Путін протягом чотирьох годин, що тривала зустріч, намагався довести йому, «що Україна та Білорусь є частинами Росії» [Zweites ..., 2024]. Він також запевняв німця, що серед інших причин для широкомасштабної війни є те, що «Україна прямує в НАТО», на що канцлер, за його словами, сказав господарю Кремля, що «про це не йдеться принаймні ще років тридцять» [Zweites ..., 2024]. Крім того, О. Шольц також розповів, що російський лідер вкотре (!) заявив йому про «нацистський режим» в Україні. Згодом, за два з половиною роки по тому, канцлер Німеччини зауважить: «Нібито нацистський режим, а президент — єврей, тож треба просто усвідоми-

ти, яке це абсурдне, ганебне виправдання просто варварської війни» [Zweites ..., 2024].

17 лютого МЗС РФ опублікувало відповідь, в якій заявило, що пропозиції НАТО і США не є «конструктивними» і що Захід продовжує ігнорувати «червоні лінії та основні інтереси безпеки» Російської Федерації, а також погрожувало, що США і НАТО відповідатимуть за це через застосування Росією «військово-технічних заходів» [Indicators ..., 2022]. Невдовзі, 24 лютого 2022 р. Росія розпочала тотальну війну супроти України.

Перед цим Москва заручилася підтримкою Пекіна. Візит В. Путіна до Китаю і завершення Олімпіади, як і у випадку з Олімпіадою в Сочі, розв'язували руки кремлівському демону, який, нагадаю, 4 лютого у Пекіні разом з Сі Цзіньпіном підписали спільну заяву «про міжнародні відносини, що вступають в нову епоху, та глобальний стійкий розвиток» [Президент России ..., 2022]. У ній КНР фактично підтримала РФ в її прагненнях розширення та в її претензіях до Заходу. Москва та Пекін закликали Захід «відмовитися від ідеологізованих підходів холодної війни», закликали НАТО виключити розширення Східного флангу (тобто відмовитися від допомоги Україні), засудили формування блоків безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та розкритикували тристоронній оборонний пакт AUKUS між США, Великою Британією та Австралією. Китай також заявив, що «розуміє та підтримує пропозиції РФ щодо формування довгострокових юридично обов'язкових гарантій безпеки в Європі» [Xi and Putin ..., 2022].

Дві держави звинуватили НАТО у «роздмухуванні конфронтації» та виступили за нерозширення Альянсу, пообіцяли активізувати співпрацю, щоб запобігти «кольоровим революціям» і «зовнішньому втручанням», «твердо відстоювати непорушність результатів Другої світової війни» та «протистояти викривленню історії», «проти політики сили, цькування, односторонніх санкцій та [...] зловживання політикою в галузі експортного контролю», що означало підтримку КНР планів Росії до її агресивної політики у Східній Європі та, зокрема, щодо України.

Не варто також забувати, що за кілька днів до зустрічі Пекін підтримав позицію Москви у Раді Безпеки ООН, приєднавшись до голосу Росії проти проведення спеціального засідання щодо ситуації навколо України та російської загрози. Тож не дивно, що The Guardian особливо значущим у контексті кризи навколо України назвала тоді внесену

до документа заяву Китаю про те, що він «ставиться з розумінням та підтримує висунуті РФ пропозиції щодо формування довгострокових юридичних гарантій безпеки в Європі» [*Xi and Putin ...*, 2022], а *The New-York Times* оцінила підсумки тих перемовин як «ретельно зрежисовану демонстрацію єдності [Москви та Пекіна] у період, коли Путін вступив у протистояння зі США та НАТО через Україну» [*Ukraine-Russia ...*, 2022].

Відтак вже не видається припущенням думка Агентства Bloomberg, висловлена його джерелами ще в січні 2022 р., що провідник Китаю Сі Цзіньпін міг попросити свого російського колегу В. Путіна не здійснювати масштабне вторгнення до України під час зимових Олімпійських ігор, які відбувалися 4–20 лютого [*Putin Could ...*, 2022]. Водночас Російська Федерація в особі В. Путіна фактично заручилася підтримкою КНР й особисто Сі Цзіньпіна щодо повносяжного вдертя на терени України і розв’язання проти неї агресивної тотальної війни.

Вже 21 лютого В. Путін заявив, що в останні місяці західна зброя йде в Україну просто безперервним потоком, демонстративно, на очах усього світу, а діяльністю збройних сил та спецслужб України керують іноземні радники. Він додав, що в останні роки під приводом навчань на території України майже завжди були присутні військові контингенти країн НАТО, а також, що система управління українськими військами вже інтегрована із натівськими. Це означає, що командування українськими збройними силами, навіть окремими частинами та підрозділами може безпосередньо здійснюватися з натівських штабів. «США та НАТО розпочали безсоромне освоєння території України як театру потенційних військових дій. Регулярні спільні навчання мають явну антиросійську спрямованість», — стверджував він й вказував на очевидність того, що подібні заходи є прикриттям для швидкого нарощування військового угруповання НАТО на території України [*Обращение Президента ...*, 2022a]. Головно ж: у Києві проголосили стратегічний курс на вступ до НАТО, а вступ України в НАТО — це, мовляв В. Путін, пряма загроза безпеці Росії.

Кремлівський диктатор знов згадав про розширення НАТО на схід і пророкував, що Україна стане плацдармом для удару по Росії. Він також звинуватив США і НАТО в тому, що ті у відповіді на російський ультиматум (проект договору РФ і США про гарантії безпеки і проект угоди про заходи забезпечення безпеки РФ і країн-членів НАТО) спробували замотати питання й відвести дискусію на бік. Тож В. Пу-

тін застеріг, що Росія має повне право приймати у відповідь заходи забезпечення власної безпеки.

У тому зверненні В. Путін також, вказуючи на те, що офіційний Київ не бажає виконувати Мінські угоди щодо Донбасу, попередив про рішення негайного визнання Росією так званої незалежності колаборантських анклавів «ДНР» і «ЛНР», що вже були окуповані ЗС РФ і багатозначно застеріг, що «вся відповідальність за можливе продовження кровопролиття буде цілком і повністю на совісті правлячого на території України режиму» [*Обращение Президента ...*, 2022a]. Того ж дня він урочисто підписав ці укази в Кремлі.

Тоді ж увечері В. Путін провів у Кремлі показове засідання Ради Безпеки РФ, яке подібно до ток-шоу трансливалося в прямому етері російським телебаченням. Йшлося про той самий ультиматум щодо нерозширення НАТО на схід і відвід інфраструктури Альянсу до меж 1997 року, про загрозу Росії нападом з території України і про анексію окупованих східних теренів України. По факту усі промовці елементарно вторили раніше заявлені наративи і ярлики Путіна. Прикметно однак, що Д. Медведев згадав 2008-й рік, коли він, перебуваючи на посаді президента РФ, прийняв рішення визнати «незалежність» Південної Осетії та Абхазії. А потім він віддав наказ здійснити агресію проти Грузії, частиною якої де-юре були ті регіони. Так от, він вказав на неминуче майбутнє: «Ми знаємо, що відбувалося потім. [...] І певною мірою це був урок для НАТО, для низки європейських країн, котрий полягав у тому, що так коїти з Російською Федерацією неможна» [*Заседание Совета Безопасности ...*, 2022a].

Д. Медведев, опираючись на досвід війни з Грузією 2008 року, вказував, що Захід і НАТО знову проковтнуть анексію та агресію РФ щодо сусідньої держави (в цьому випадку — України) й знову обмежаться санкціями і засудженням на міжнародній арені. Він прямо так і сказав у прямому ефірі: «Тоді не знали, якою буде реакція. Були різні розмови: мої розмови, Владімір Владімірович [Путін] мав бесіди з Президентом [США] Бушем теж. А зараз ми знаємо, що відбуватиметься, ми знаємо всі проблеми, всі труднощі, всі ті пропозиції щодо санкцій, які багаторазово з усіх прасок, так би мовити, транслиють на нашу адресу.

Ми розуміємо, що тиск буде надзвичайним, але ми розуміємо, яким чином цьому тиску протистояти. У цьому сенсі цей гіркий досвід за 14 років, загалом, як мені здається, нам пішов на користь.

Цей досвід показав, що буде важко,— і тут я вже дам свою персональну оцінку,— оповідав Д. Медведєв,— але через деякий час при вмілому управлінні ситуацією — а ми, наголошую, як мені здається, під керівництвом Президента цьому навчилися — напруга, яка зараз просто вібрує навколо нашої країни все одно так чи інакше спадатиме. Не швидко, не одномоментно, але так влаштована людська історія, що від цієї ситуації рано чи пізно втомляться і самі проситимуть нас повернутися до дискусій, переговорів з усіх питань забезпечення стратегічної безпеки.

Тут, знаєте, як у Булгакова у відомому творі: ніколи не просить — самі прийдуть і все запропонують. Ось приблизно у такому ключі події розвивалися у 2008–2009 роках. Самі прийшли і самі запропонували відновити стосунки у всіх напрямках. Тому що, скажімо прямо, Росія для світової спільноти, для наших друзів у Сполучених Штатах Америки, у Європейському союзі означає значно більше, ніж Україна, і це розуміють усі, зокрема й українці» [*Заседание Совета Безопасности ...*, 2022a]. Саме такою була логіка і розрахунки Кремля, коли у Москві планували початок тотальної війни з Україною й спонукою до цього слугувала беззуба відповідь Вільного Світу і НАТО на окупацію Придністров'я (частини Молдови), геноцид у Чечні, війну з Грузією (відторгнення Абхазії і Південної Осетії), анексію українського Криму та окупацію українського Донбасу Росією тощо.

Наступного дня В. Путін розповів журналістам, що РФ застосує свої війська для опанування усією адміністративною територією Донецької і Луганської областей України, що вимагає від Заходу визнання за Росією українських Криму і Донбасу, про неприпустимість зближення України з НАТО й вимогу оголошення нею нейтрального статусу і припинення постачання їй сучасних видів озброєння (що невдовзі буде узагальнено путінським нарративом «демлітаризація»), про українську ядерну зброю, а також про необхідність знищення України як «анти-Росії» (путінський нарратив, який за добу буде замінений іншим — «денацифікацією») [*Владимир Путин ответил ...*, 2022a].

Вранці 24 лютого 2024 р. В. Путін у своєму «Зверненні» оголосив вже всесвітньо відому промову з озвученням приводів для початку так званої «спеціальної воєнної операції», а насправді — повносяжної (тотальної) війни супроти України. Такими приводами й були вигадані ним завдання «демлітаризації» і «денацифікації» України. З огляду

вже ретроспективи варто також нагадати про патологічного брехуна В. Путіна й у цій заяві, коли він заявляв, що «в наші плани не входить окупація українських територій» [*Обращение Президента ...*, 2022b]. Події наступних років яскраво і вчергове засвідчили, що жодне слово, сказане чи написане цим убивцею і свавільником, нічого ніколи не вартували.

В. Путін звично повторив власні історичні вигадки і побрехеньки, звинувачення в бік України, а також говорив про «фундаментальні загрози, які з року в рік, крок за кроком грубо і безцеремонно створюються безвідповідальними політиками на Заході у відношенні нашої країни», маючи на увазі розширення НАТО на схід і наближення його воєнної інфраструктури до російських кордонів [*Обращение Президента ...*, 2022b]. В. Путін прямо пов'язав завойовницьке вдертя своєї армії в Україну з питанням «неподільної безпеки в Європі», зі своїм ультиматумом НАТО і всієї системи міжнародних відносин, спричинене станом ейфорії Заходу «від абсолютної зверхності, свого роду сучасного виду абсолютизму» й відчуттям себе переможцем у холодній війні [*Обращение Президента ...*, 2022b]. Він розродився довгою тирадою про намагання Заходу ще від 1990-х років розвалити Росію, порушення легітимного застосування воєнної сили щодо Югославії, Іраку, Лівії, Сирії тощо. Ба більше, В. Путін порівняв НАТО з нацистською Німеччиною, зауваживши, що не повторить помилкову спробу СРСР (Сталіна) ублажити агресора напередодні німецько-радянської війни (в його редакції — «Великої Вітчизняної»). Тож Україна як ворожа «анти-Росія», котра нібито поставлена під повний зовнішній контроль, та її існування, в інтерпретації В. Путіна, стала для Росії питанням життя і смерті, питанням історичного майбутнього російського народу, реальною загрозою існуванню Росії, її суверенітету.

Відтак США і НАТО перетнули «червоні лінії», накреслені Росією. Зіткнення Росії з цими силами, запевняв В. Путін, було невідворотним, питанням часу й, до того ж, «Росія не може відчувати себе в безпеці, розвиватися, існувати з постійною загрозою, що виходить з території сучасної України» [*Обращение Президента ...*, 2022b]. При цьому він згадав про ядерну міць РФ і принагідно попередив тих, що спробує стати на захист України (Захід), що «в цьому зв'язку ні в кого не повинно бути сумнівів в тому, що пряий напад на нашу країну призведе до розгрому і жахливим наслідкам для будь-якого потенційного агресора» [*Обращение Президента ...*, 2022b]. В. Путін

завбачливо і наполегливо ще раз застеріг: «Тепер кілька важливих, дуже важливих слів для тих, у кого може виникнути спокуса зі сторони втрутитися у події, що відбуваються. Хто б не намагався завадити нам, а тим більше створювати загрози для нашої країни, для нашого народу, повинні знати, що відповідь Росії буде негайною і призведе вас до таких наслідків, з якими ви у своїй історії ще ніколи не стикалися. Ми готові до будь-якого розвитку подій. Усі необхідні у зв'язку з цим рішення прийняті» [*Обращение Президента ...*, 2022b].

Приблизно через 48 годин після того, як В. Путін розпочав повномасштабне вторгтя в Україну у 2022 році, на сайті державного інформаційного агентства в Москві було випадково опубліковано переможну статтю під назвою «Наступ Росії та нового світу». «Новий світ народжується на наших очах. Військова операція Росії в Україні відкрила нову епоху — причому одразу у трьох вимірах. І звісно, у четвертому, внутрішньоросійському.

...Росія відновлює свою єдність — трагедію 1991 року, цю страшну катастрофу нашої історії, її протиприродний вивих, подолано. Так, великою ціною, так, через трагічні події фактично громадянської війни, бо зараз поки що стріляють один в одного брати, розділені приналежністю до російської та української армій, але України як анти-Росії більше не буде. Росія відновлює свою історичну повноту, збираючи російський світ, російський народ разом — у всій його сукупності великоросів, білорусів та малоросів. Якби ми відмовилися від цього, дозволили б тимчасовому поділу закріпитися на віки...

...Питання національної безпеки, тобто створення з України анти-Росії та форпосту для тиску на нас Заходу, це лише друга за значимістю серед них [двох ключових причин головної проблеми — вирішення українського питання].

Першою завжди залишався б комплекс розділеного народу, комплекс національного приниження — коли російська хата спочатку втратила частину свого фундаменту (київську), а потім змушена була змиритися з існуванням двох держав уже не одного, а двох народів...

...Наразі цієї проблеми немає — Україна повернулася до Росії. Це не означає, що буде ліквідовано її державність, але її буде перевлаштовано, переустановлено і повернуто у свій природний стан частини російського світу. У яких межах, у якій формі буде закріплено союз із Росією (через ОДКБ та Євразійський союз чи Союзну державу Росії та Білорусії)? Це вирішуватиметься вже після того, як буде по-

ставлено крапку в історії України як анти-Росії. У будь-якому разі — завершується період розколу російського народу»,— йшлося у статті [Акопов, 2022].

Вона була заздалегідь підготовлена контрольованим Кремлем сайтом РІА Новости, щоб відсвяткувати те, що, на думку В. Путіна, мало стати швидким захопленням Києва Росією. Коли стало зрозуміло, що Україна чинитиме опір більш жорстоко, ніж очікувала Москва, було прийнято рішення зняти статтю з публікації. Однак вона була опублікована помилково, і поки редактори не усвідомили свою помилку через хвилину, її побачив увесь світ.

Про світ у тій статті також йшлося. «І ось тут починається другий вимір нової епохи, що настає,— він стосується відносин Росії із Заходом. Навіть не Росії, а російського світу...,— наголошувалося у тій переможній пропагандистській агітці.

— Але конфронтація з Росією, в яку втягують Європу англосакси, позбавляє європейців навіть шансів на самостійність — не кажучи вже про те, що так само Європі намагаються нав'язати розрив із Китаєм. Якщо зараз атлантисти радіють з того, що “російська загроза” згуртує західний блок, то в Берліні та Парижі не можуть не розуміти, що, втративши надію на автономію, європейський проект просто звалиться в середньостроковій перспективі. Саме тому європейці, які самостійно мислять, зараз абсолютно не зацікавлені в будівництві нової залізної завіси на своїх східних кордонах — розуміючи, що вона перетвориться на загін саме для Європи. Чиє століття (точніше півтисячоліття) глобального лідерства у будь-якому разі закінчене — але різні варіанти її майбутнього досі можливі.

Тому що будівництво нового світопорядку — і це третій вимір нинішніх подій — прискорюється, і його контури все чіткіше проступають через покрив глобалізації, що розповзається по-англосаксонськи. Багатополярний світ остаточно став реальністю — операція в Україні не спроможна згуртувати проти Росії нікого, крім Заходу. Тому що решта світу чудово бачить і розуміє — це конфлікт Росії та Заходу, це відповідь на геополітичну експансію атлантистів, це повернення Росією свого історичного простору та свого місця у світі» [Акопов, 2022].

Тож у Кремлі було вигадано ще одну тезу про те, що Росія воює проти Заходу на Україні з випестуваними ним нацистами, а США готові воювати з Росією до останнього українця [*Совместная пресс-конференция ...*, 2022]. Водночас, заявивши на увесь світ, що війну в Укра-

їні спровокувало поширення інфраструктури НАТО на схід, В. Путін пообіцяв також відповідну реакцію й на вступ до Альянсу Швеції та Фінляндії. Проте сам факт розширення НАТО на північному сході Європи стало очевидним репутаційним ударом по кремлівській пропаганді та нарративам В. Путіна й за узагальними коментарями на кшталт «будемо дивитися виходячи з тих загроз, які нам будуть створюватися» [*Саммит ОДКБ ...*, 2022], він змушений буде уникати в подальшому цієї теми, яка декласувала його як стратега з відкинення НАТО до стану 1997 року.

Натомість він у середині червня зідзвонився з головою КНР Сі Цзіньпіном з метою обговорення міжнародного становища. Публічно ж було заявлено про «єдині чи досить близькі позиції» РФ і КНР у прагненні досягти побудови багатополлярної системи міжнародних відносин й окремо виділено, що очільник Китаю відмітив правомірність дій Росії «перед обличчям створених зовнішніми силами викликів її безпеці» [*Телефонный разговор с Председателем ...*, 2022].

Маючи підтримку Китаю, Індії та Ірану, Кремль все голосніше заявляв про революційні й тектонічні зміни в геополітиці, глобальній економіці та у всій системі міжнародних відносин з домінацією нових динамічних держав і регіонів. Він наголошував на ілюзорності потужностей Заходу і США, як це було ним сказано 17 червня 2022 р. на пленарному засіданні Петербурзького міжнародного економічного форуму. При цьому він почав застосовувати новий нарратив неоколоніалізму політики Заходу щодо інших країн і таким чином закликав приєднатися до антизахідного фронту тих, кого нібито там вважають за людей другого ґатунку і відмовляють їхнім країнам у державному суверенітеті.

Усе це одразу було прив'язано до війни супроти України (яку нібито спровокували США і НАТО) і до санкцій проти агресора — Росії. «Багатополлярність світу неминуча, і ті, хто хапається за своє уявне глобальне лідерство будь-що-будь, роблять колосальну помилку. Це помилка, яка буде їм дорого коштувати, у мене немає жодних сумнівів», — погрожував В. Путін [*Пленарное заседание Петербургского ...*, 2022].

Невдовзі В. Путін, вітаючи 30 червня співробітників Служби зовнішньої розвідки, усю модель ліберального глобалізму назвав «оновленим виданням неоколоніалізму», що насправді є «світом по-американськи, світом для обраних, в якому права усіх решти попросту

попираються» [Владимир Путин поздравил ..., 2022]. За таких умов, сказане було нічим іншим як новим маніпуляційним і дезінформаційним посилом російській машині пропаганди і кремлівській мережі спецслужб для використання оновленої ідеологеми В. Путіна поліцентричного (багатополярного) світу в суспільно-політичній думці країн і народів Азії, Південної Америки та Африки. «Зараз, на тлі фундаментальних трансформацій у світі, важливо бачити загальну картину того, що відбувається, на цій основі діяти на випередження. І тут багато залежить, безумовно, від вас, від вашої роботи, від її якості», — закликав він російську зовнішню (нелегальну) розвідку та її агентуру [Владимир Путин поздравил ..., 2022]. Ба більше, 20 липня він й взагалі називає західну модель не лише тоталітарною і неоколоніальною, а й расистською, що безумовно мало відбитися у свідомості азійців та африканців тощо [Форум ..., 2022].

Іншим фронтом битви проти Заходу стало завдання розколу самого Заходу. В. Путін цілком чітко сказав про це того ж року (7 липня) на зустрічі з керівництвом Державної Думи і головами фракцій політичних партій. За його словами, війна проти Росії, яку розпочав Захід в Україні, «означає і початок кардинального зламу світопорядку по-американськи». Він підкреслив, що Росія має багатьох прибічників як в Європі, так і в США, де побудовано модель тоталітарного лібералізму [Встреча с руководством ..., 2022].

Він вже прямо звинувачує США і так званий колективний Захід у розпалюванні не лише війни в Україні, а й локальних війн на усіх континентах і в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, зокрема й через створення нового військово-політичного блоку AUKUS та інших, подібних до НАТО [Обращение ..., 2022]. Відтак Кремль заявляв, що продовжуватиме постачати озброєння іншим державам, в тому числі й в обхід міжнародних ембарго та санкцій.

На той момент в коло прибічників Кремля, поряд з Китаєм, Індією, Іраном і Бразилією, долучилися М'янма, Малайзія, Монголія, В'єтнам, про що свідчать промови їхніх лідерів 7 вересня на пленарному засіданні Східного економічного форуму [Пленарное заседание Восточного ..., 2022] та саміт ШОС в узбецькому Самарканді [Встреча с Председателем ..., 2022], на якому В. Путін вкотре заявив, що Захід розпочав війну в Україні з метою розвалу Росії, а західні держави «до цих пір живуть в парадигмі колоніальної філософії, вони звикли жити за чужий рахунок» [Пресс-конференция по итогам визита ..., 2022]. Саме

в Самарканді було ухвалено рішення про прийняття постійним членом ШОС Ірану й задоволено заявку Білорусі [*Церемонія ...*, 2022а].

При цьому, коли В. Путін говорив суто до вітчизняної публіки (як, наприклад, 21 вересня) — до обвинувачень США і Заходу у війні супроти Росії в Україні, додавалося про намір застосувати проти РФ ядерну зброю і про його мету — знищити і розколоти Росію на безліч ворогуючих між собою регіонів і областей [*Обращение Президента ...*, 2022с]. Саме того дня він підписав Указ про оголошення часткової мобілізації в РФ [*Указ ...*, 2022]. Коли ж основною публікою були іноземці — він подібне ж трансформував на той регіон, звідки вони походили, як це відбулося за кілька днів (29 вересня) під час зустрічі з керівниками органів безпеки і спецслужб країн СНД. Тут, знову на тлі заоскомленої риторики про однополярний і багатополярний світи, В. Путін вже говорив ще й про те, «що на Заході пропрацьовуються сценарії розпалювання нових конфліктів на просторі СНД [...], в тому числі ризики дестабілізації всього Азійсько-Тихоокеанського регіону» [*Встреча с руководителями ...*, 2022].

За потреби В. Путін апелював універсальною вимогою верховенства міжнародного права і Статуту ООН, які він, власне, й порушував, але якими, без зрушення жодної складки на обличчі, маніпулював. Саме так й відбулося 30 вересня 2022 р. у Кремлі під час так званого підписання так званих договорів про прийняття «ДНР», «ЛНР», Запорізької і Херсонської областей України до складу Росії, що були нею окуповані й анексовані насправді. Тоді було використано увесь набір облудливих наративів В. Путіна: Статут ООН, самовизначення народів, розпад СРСР, неонацизм, господарі з Заходу, розвал Росії, неоколоніалізм, тотальна десуверенізація, васалітет, русофобія, ядерна загроза, санкції, страшні англосакси і диктатура США через НАТО та AUKUS з цитатою російського філософа-фашиста І. Ільїна тощо [*Подписание ...*, 2022].

Тож поряд з політикою реколонізації (пропаганди західного расизму), В. Путін розпочав риторику війни з Заходом і для досягнення своєї мети було обрано тактику розколу Європи, куди не потрібно поки що вторгатися, та американське суспільство й таким чином розколоти трансатлантичний альянс. Водночас створювалася й «паралельна реальність» в свідомості росіян.

У Кремлі були переконані, що на Заході немає жодної єдності, як зазначав В. Путін 27 жовтня 2022 р. на підсумковій пленарній сесії

міжнародного дискусійного клубу «Валдай». Тож, Захід має у жнива зазнати руйнівного буревію, заявив В. Путін, позаяк створюються нові центри багатополярного світу. Натомість він перефразував вислів ще одного російського націоналіста-імперця А. Солженіцина про те, що Захід перебуває у відверто расистському і неоколоніальному за своїм характером осліпленні й порівняв його сучасний стан з діями нацистів і, водночас, з психологічним станом нігіліста Шигальова з роману Ф. Достоєвського «Біси», що проповідував безмежний деспотизм, виходячи з безмежної свободи [*Заседание Международного ...*, 2022]. Відтак В. Путін звинуватив Вашингтон у поширенні світового хаосу і пригрозив, що Західна Європа сплатить за свою обмежену правосуб'єктність щодо США велику ціну.

Вочевидь шляхом до такої світової трансформації він вбачав у тому, аби структура ООН змінилася у відповідності до регіонально-системних просторів, а отже — у перетворенні ООН на маріонетку авторитарно-диктаторських блоків, замаскованих під національно-етнічні та регіонально-економічні блоки, які вже наклонувала Російська Федерація та її явні і приховані союзники. Так має розпочатися, за В. Путіним, болісне, але природне і неминуче десятиліття зміни віх і свої обов'язки на цьому етапі він відверто визначив себе світовим поліцейським. «На світовому рівні — звісно, це входить в коло моїх обов'язків, дивитися, що відбувається на світовому рівні», — заявив він [*Заседание Международного ...*, 2022].

Тож війна з Україною, засвідчив В. Путін, то лише початок тектонічних змін усього світового порядку — світовий землетрус. Хвилі ж цього землетрусу мають торкнутися Африки, Латинської Америки, Європи (розпаду ЄС), Тайваню (в контексті Китаю та Тихоокеанського простору, що торкнеться Індонезії та Індії), а також ядерних програм Північної Кореї та Ірану тощо.

Разом з тим, В. Путін так і не зміг відповісти на питання: якими б мали бути певні правила майбутнього поліцентричного світопорядку. А потім і на подібне ж щодо того, якими мають бути цеглинки багатополярності в контексті симфонії людської цивілізації. Він уникнув відповідей. Зрештою, В. Путін не зміг предметно прокоментувати й третє, таке ж по суті, запитання: як він все ж таки бачить новий інститут міжнародного партнерства чи який базис паритетів готова Росія запропонувати світові та які механізми, інструменти та особи необхідні для набуття нових союзників, партнерів, друзів не на декла-

ративному рівні, а на принципово відповідальному в своїх домовленостях і угодах рівні [Заседание Международного ..., 2022]. Уникання конкретних відповідей на конкретні запитання показало, що насправді риторика і політика В. Путіна щодо багатополярності (поліцентричності) не має за собою, в своїй основі, конструктивного і миролюбного зерна чи проекту архітектурної моделі світової цивілізації, а спрямована натомість винятково на руйнування глобальної безпеки і міжнародного ладу.

Саме тому В. Путін наполегливо намагався поширювати тезу, що США на чолі несуб'єктного Заходу ведуть світову економічно-фінансову та енергетичну війну на усіх клаптиках земної кулі проти суверенних держав й відтворюють атавізм колоніалізму (колоніального грабунку) [Владимир Путин ответил ..., 2022с].

Відповідно до цих кардинальних змін у напрямках, засобах та риторичі В. Путіна в міжнародній політиці, 21 лютого 2023 р. він й підписав Указ про скасування власного Указу «Про заходи щодо реалізації зовнішньополітичного курсу РФ» від 7 травня 2012 року [Указ ..., 2023]. Таким рішенням В. Путін демонтував низку доручень, які тоді дав МЗС та іншим органам влади РФ. Зокрема це стосувалося й положення зовнішньополітичного курсу Росії, визначеного у 2012 році, в тому числі щодо «послідовної реалізації» Договору з США про обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ДСНО), твердого відстоювання основоположних принципів Статуту ООН, які вимагають розвивати дружні відносини між державами на основі рівноправності, поваги до їх суверенітету та територіальної цілісності, а у відносинах з Євросоюзом скасовувалося просування створення єдиного економічного та людського простору від Атлантичного до Тихого океанів тощо.

Натомість 31 березня 2023 р. було прийнято Указ (№ 229) «Про утвердження Концепції зовнішньої політики Російської Федерації [Концепция внешней ..., 2023b]. Зокрема, в оновленій концепції Америки (США) було названо «головним провідником антиросійської лінії» [Концепция внешней ..., 2023a]. Серед іншого:

- вводилася теза про використання збройних сил для відбиття або запобігання нападу на Росію або її союзників;
- зазначено симетричні й асиметричні заходи у відповідь на погрози на адресу Росії;
- передбачено, що антиросійські кроки недружніх держав, за необхідності, жорстко припиняться;

- заявлено про стратегічне партнерство з Китаєм та Індією.

У новій концепції про демократію вже не йшлося, проте з'являється поняття культурно-цивілізаційної спільноти «русского міра», а Російська Федерація оголошувалася ядром цієї цивілізації та одним з центрів впливу в світі.

У документі Україна згадана лише один раз, та й то мимохідь: «США та їхні сателіти використовували вжиті Російською Федерацією заходи щодо захисту своїх життєво важливих інтересів на українському напрямі як привід для загострення багаторічної антиросійської політики та розв'язали гібридну війну нового типу» [*Концепція зовнішньої ...*, 2023a]. Можливо, що у пропагандистській парадигмі «війни з НАТО» та відсутності «швидкого закінчення СВО» сама згадка України була небажаною.

Згадувалося у документі й про «реалії багатопольярного світу», через які РФ приділятиме увагу «усуненню рудиментів домінування США та інших недружніх держав у світових справах» та сприятиме відновленню ролі ООН у міжнародній політиці. Також Російська Федерація планувала розвивати СНД, Євразійський економічний союз, ОДКБ, БРІКС, РІК (Росія, Індія, Китай), Шанхайську організацію співробітництва тощо. У концепції також стверджувалося, що «низка держав звикли мислити згідно з логікою глобального домінування та неокolonіалізму», тому вони «відмовляються визнавати реалії багатопольярного світу» [*Концепція зовнішньої ...*, 2023a]. Саме такі країни, мовляв, провокують державні перевороти, збройні конфлікти, погрози, шантаж та «незаконні санкції». Взагалі ж Росія вважала, що санкції має запроваджувати винятково Рада Безпеки ООН, а в цьому органі, як відомо, Кремль поки що мав право «вето».

На відміну від попередньої концепції, у новій стратегії йшлося про використання Збройних Сил Росії, наприклад, «для врегулювання криз». До того ж у документі задекларовано й боротьбу з міжнародним тероризмом, організованою злочинністю та наркотрафіком. Регіонами зацікавленості Росії також залишалися Арктика та Антарктида. Згадувалося й планування забезпечення інтересів Росії у Світовому океані, космічному та повітряному просторі.

У сфері економіки Кремль планував знизити залежність від «недружніх дій іноземних держав», зокрема через розвиток незалежної міжнародної платіжної інфраструктури та ширше використання національних валют у розрахунках. Серед пріоритетних напрямів —

розвиток власної концепції Великого Євразійського партнерства, заснованої на зближенні концепцій існуючих об'єднань — ШОС, СНД, ЄАЕС, АСЕАН, ініціативи КНР «Один пояс — один шлях».

Одним з головних пріоритетів Росії вказано ближнє зарубіжжя, де вона планувала забезпечувати стабільність, у тому числі через недопущення «інспірування кольорових революцій». Китай та Індія визначалися ключовими стратегічними партнерами.

Загалом у концепції наголошувалося саме на євразійських інтеграційних процесах, зокрема згадувалося кілька інфраструктурних проєктів: Байкало-Амурську і Транссибірську залізничні магістралі, транспортні коридори «Північ — Південь» та «Європа — Західний Китай» тощо. Йшлося, на відміну від попередньої концепції, про партнерство з Туреччиною, Єгиптом та Саудівською Аравією, а з Іраном передбачалося «розвивати всеосяжну та довірчу взаємодію».

Росія начебто солідаризувалася з державами Африки в «їхньому прагненні встановити більш справедливий багатополлярний світ та усунути соціально-економічну нерівність» [*Концепция внешней ...*, 2023а].

Щодо субрегіону Латинської Америки та Карибського басейну, то (на відміну від африканського вектору) було перелічено ключових партнерів: Бразилія, Куба, Нікарагуа та Венесуела.

Щодо більшості європейських держав, то вони визначалися в концепції як такі, що проводять агресивну політику щодо Росії, створюють загрози її безпеці та суверенітету, розвивають традиційні російські духовно-моральні цінності.

Найбільше ж заважають нормалізації відносин РФ з Європою Сполучені Штати Америки. Відтак офіційний Вашингтон у концепції визначено «головним натхненником, організатором та виконавцем агресивної антиросійської політики колективного Заходу», попри те, що Росія нібито готова мирно співіснувати і встановити баланс інтересів між Росією та США.

Зазначено також, що з метою сприяння «адаптації» світопорядку до реалій багатополярного світу, Російська Федерація, зокрема, прагнучиме усувати «рудименти» домінування США та інших «недружніх» держав у світових справах, намагатиметься створювати умови для відмови будь-якої держави від неоколоніальних та гегемоністських амбіцій [*Концепция внешней ...*, 2023а].

Утім, Концепція мала й додаткове таємне продовження — документ, що вперше офіційно підтверджує та кодифікує те, що, на думку

багатьох представників московської еліти, перетворилося на гібридну війну проти Заходу.

У секретному доповненні, датованому 11 квітня 2023 р., використовуються набагато жорсткіші та різкіші формулювання, ніж у відкритій концепції про зовнішню політику, і стверджується, що США очолюють коаліцію «недружніх країн», націлену на послаблення Росії, оскільки Москва «загрожує глобальній гегемонії Заходу» [Belton, 2024].

Виявилось, що Міністерство закордонних справ РФ розробляє плани щодо ослаблення західних супротивників, включаючи США, та використовує конфлікт в Україні для формування глобального порядку, вільного від американського домінування (як йшлося у секретному документі МЗС РФ). У засекреченому доповненні до офіційної та публічної «Концепції зовнішньої політики Російської Федерації» МЗС закликає до проведення «наступальної інформаційної кампанії» та інших заходів, що охоплюють «військово-політичну, торговельно-економічну та інформаційно-психологічну сфери», проти «коаліції недружніх країн» на чолі з США [Belton, 2024]. «Нам необхідно продовжувати коригувати наш підхід до відносин з недружніми державами... Важливо створити механізм пошуку вразливих місць у їхній зовнішній та внутрішній політиці з метою вироблення практичних кроків щодо ослаблення супротивників Росії», — йшлося у документі 2023 року, який було надано The Washington Post однією з європейських спецслужб [Belton, 2024].

У документі також вказувалося, що результат конфлікту в Україні «значною мірою визначить контури майбутнього світового порядку» [Belton, 2024]. Це було нічим іншим як явною вказівкою на те, що Москва вважала результат російсько-української війни нерозривно пов'язаним зі своєю здатністю і спроможністю інших авторитарних держав нав'язувати свою волю усьому світові.

У заяві МЗС Росії про «наявність чи відсутність внутрішніх документів міністерства» та хід роботи над ними, натомість, зазначалося, що у Москві «налаштовані на рішучу протидію агресивним крокам колективного Заходу в рамках гібридної війни, що розв'язана проти Росії» [Belton, 2024]. Тож саме такою протидією стало, наприклад, вето Росії на продовження контролю ООН за санкціями проти Північної Кореї у зв'язку з її програмою створення ядерної зброї та балістичних ракет.

The Washington Post також дізналася про ті пропозиції, які надійшли, але не увійшли до тексту таємного додатку до Концепції зовнішньої політики Російської Федерації. Так, наприклад, заступник директора Інституту країн СНД В. Жарихін закликав Росію «продовжувати сприяти приходу до влади ізоляційних правих сил в Америці», «сприяти дестабілізації країн Латинської Америки та приходу до влади там екстремістських лівих та правих сил», а також сприяти «відновленню суверенітету сторін, незадоволених економічним тиском з боку США» [Belton, 2024]. В інших пунктах Москві пропонувалося розпалити конфлікт між США та Китаєм через Тайвань, щоб ще щільніше зблизити РФ та КНР, а також «загострити ситуацію на Близькому Сході навколо Ізраїлю, Ірану та Сирії, щоб відволікти США проблемами цього регіону» [Belton, 2024].

Відтак головним завданням В. Путіна стали конфліктизація світу й перетворення Російської Федерації на новий полярний полюс світового правопорядку у багатополлярному (поліцентричному) світі. Проте ні військових, ні економічних, ні фінансових потуг для цього в РФ не було і не передбачалося, тож шлях було обрано на створення коаліції друзів-конкурентів США, а також на світовий хаос і руйнацію ЄС і США зсередини.

Кремлівський автократ, власне, проектував цю вісь російської зовнішньої політики і підривної діяльності з початку 20-х років ХХІ ст. Так, скажімо, ще у 2021-му році він висловив погляд, що США (як не-оімперія) зазнає територіальної дезінтеграції, подібно до імперського Радянського Союзу. «Я вас розповім як колишній громадянин колишнього Радянського Союзу. У чому проблема імперій — їм здається, що вони такі могутні, що можуть дозволити собі невеличкі помилки... Але кількість проблем нарощується, і настає момент, коли з ними вже не впоратися. І Сполучені Штати впевненим поступом, впевненою ходою, твердим кроком йдуть прямо по шляху Радянського Союзу», — мавив тоді В. Путін [Zugar, 2024]. Проте він боявся провести більш правдиву аналогію й подібнішу паралель з Радянським Союзом його правонаступниці і послідовниці — неоімперської Російської Федерації.

Саме від 2023-го року мета у поглибленні поляризації й досягнення кінцевого розколу західних суспільств і держав (як США, так і в Західній Європі) стає ще однією фундаментальною засадою у світоглядній війні Росії проти колективного Заходу, де головними нара-

тивами висуваються сімейні цінності, релігійний і расовий розбрат, сатисфакція нащадків за колоніальне минуле, громадянські і національно-визвольні війни тощо.

Попри раніші маргінальні поголоски на цю тему, саме навесні 2023 року цілу псевдотеоретичну конструкцію з розпаду Заходу виголосив у провідній російській газеті колишній директор ФСБ, тогочасний секретар Ради безпеки РФ і один з ключових радників В. Путіна ген. Н. Патрушев. Один з яструбів кремлівської автократії вже тоді був переконаний, що США перебуває на доконаному шляху до руїни, а «колапс Євросоюзу не за горами». Н. Патрушев, зокрема, вважав, що європейці не будуть терпіти ЄС як наднаціональну надбудову, яка (керована з США) штовхає Старий Світ до війни з Росією. Але саме «США готові битися з Росією не тільки до останнього українця, але й до останнього європейця» [Патрушев, 2023]. Тобто наратив війни США «до останнього українця» розширився відтоді й «останнім європейцем». Ба більше, намагаючись вбити клин між ЄС і США, в Кремлі почали поширювати дезінформаційну хвилю й про те, що «у розпаді Євросоюзу напряму зацікавлений Вашингтон, аби усунути свого економічного конкурента, не допустити процвітання Європи за рахунок кооперації з Росією» [Патрушев, 2023].

Повторюючи маніпулятивні тези В. Путіна, що США набули статусу великої держави економічними досягненнями, заснованими на цинічних діях із захоплення територій, ресурсів, експлуатації народів і наживи на воєнних бідах інших держав, Н. Патрушев намагався переконати читачів, що Сполучені Штати «при цьому так і залишилися лоскутним одіялом, яке легко може розійтись по швах» [Патрушев, 2023]. За його сценарієм, визначально США мають розділитися на Північ і Південь, причому він не виключив й того, що «Південь рухатиметься в бік Мексики — землі, якої американці захопили у 1848 році» [Патрушев, 2023]. Н. Патрушев запевняв, що поза сумнівом, рано чи пізно, південні сусіди США повернуть собі відібрані у них території. Ще більш маревно виглядало його твердження, що Росія є історичним захисником суверенітету і державності народів й, щонайменше, нібито двічі рятувала самі Сполучені Штати (під час Війни за незалежність і Громадянської війни), «проте я вважаю, — заключив Н. Патрушев, — що цього разу допомагати Штатам зберегти свою цілісність недоцільно» [Патрушев, 2023].

4.2. Збирання Глобального Півдня до дієвої боротьби проти Заходу за зміну планетарного ладу та системи глобальної безпеки під наративами «багатопольярного» світу і «поліцентрального» устрою

Найголовнішим союзником В. Путіна у протистоянні з США і Заходом став Сі Цзіньпін, з яким той познайомився ще 2010 року. Саме голова КНР підтримав Москву в її агресії проти України і, як засвідчував сам В. Путін у березні 2023 р. у статті для китайської «Женьмінь Жібао» (人民日報), КНР витримувала виважену лінію щодо подій в Україні й ставилася з розумінням до їх передісторії і справжніх причин. Він також відмічав «конструктивну роллю китайської “Ініціативи в області глобальної безпеки”, котра є співзвучною російським підходам у цій сфері» [Статья ..., 2023].

Тож не дивно, що наприкінці березня 2023 р. головний китайський дипломат Ван Ї закликав Європу підтримати мирні переговори щодо війни Росії в Україні (не за пропозиціями офіційного Києва). Зі свого боку США попереджали, що пропозиції Пекіна фактично означають збереження за Росією захоплених українських територій. Таку позицію голова канцелярії Комісії у закордонних справах Центрального комітету Комуністичної партії Китаю Ван Ї висловив у телефонній розмові з дипломатичним радником президента Франції Е. Бонном. «Китай сподівається, що Франція та інші європейські країни також зіграють свою роль. Припинення вогню, зупинка війни, відновлення мирних переговорів і політичне врегулювання кризи повинні стати стратегічним консенсусом між Китаєм і Європою», — заявляв очільник МЗС КНР Ван Ї [China ..., 2023].

Це побічно підтверджує й той факт, що наприкінці травня 2023 р. спеціальний представник Китаю у країнах Євразії, колишній посол КНР в Росії Лі Хуей під час свого візиту до країн Європи просував позицію, згідно з якою європейські країни повинні вести автономну від США політику і закликати до негайного припинення вогню в Україні за умови, яка передбачає, що окуповані російськими військами території, мовляв, «повинні залишитися під контролем Москви». «Китайський посланник, спрямований на просування мирного плану Пекіна по Україні, ніс чіткий сигнал: союзники США в Європі повинні заявити про свою автономію і закликати до негайного припинення вогню, залишивши Росії у володінні частини свого меншого сусіда, які вона

зараз окуповує», — йшлося, зокрема, у матеріалі американської *The Wall Street Journal* [*Europe ...*, 2023].

Китай залишався надійним спільником Росії також і на глобальній шахівниці. У вищезгаданій статті В. Путін підкреслював, що товарообіг між РФ і КНР за підсумками 2022 р. подвоївся і досяг 185 млрд. доларів й зростає доля розрахунків у національних валютах. Він з пафосом відзначав: «Серед “хвиль та вітрів” на планеті ми тісно взаємодіємо в міжнародних справах і, стоячи пліч-о-пліч, “як скеля посеред бурхливого потоку”, ефективно координуємо зовнішньополітичні позиції, боремося із спільними загрозами, реагуємо на сучасні виклики» [*Стаття ...*, 2023]. Головним спільним викликом для двох режимів були США і НАТО, які прагнули за будь-яку ціну зберегти однополярний світ, націлилися на проникнення в Азійсько-Тихоокеанський регіон і мають за мету роздробити загальноазійський простір, де їм протистоїть саме російсько-китайський альянс. Проведений США курс на подвійне стримування Росії та Китаю, а також усіх, хто не піддається американському диктату, набуває все більш гострого і наполегливого характеру, наголошував В. Путін, окремо відзначаючи, що у Вашингтоні Росію оголошено «безпосередньою загрозою», а Китай — «стратегічним конкурентом» [*Стаття*, 2023].

* * *

На противагу ж Заходу Москва і Пекін, спільно з однодумцями, послідовно виступають за формування багатопольярного світоустрою (а не, мовляв, на угоду обслуговування потреб «золотого мільярда»). Цією широкою глобальною антиамериканською коаліцією й були країни, що входили до складу ШОС і БРІКС, а також держави, що залучені до будівництва Євразійського економічного союзу та ініціативи «Один пояс, один шлях» [*Стаття ...*, 2023].

У цьому контексті окремої уваги заслуговує риторика В. Путіна та окремих його союзників на пленарному засіданні Євразійського економічного форуму, що відбувся 24 травня 2023 р. у Москві. Тоді В. Путін, попри свою традиційну риторику стосовно багатопольярності світу, визначив напрямками своєї особливої уваги, окрім ШОС, БРІКС і ЄврАзЕс, також Асоціацію держав Південно-Східної Азії, Раду співробітництва арабських держав Перської затоки і багатосторонні організації Латинської Америки та Африки. Він наголосив, що

Росії вдалося не лише адаптуватися до суцільних санкцій Заходу, а й очолити процес протистояння подібній санкційній політиці на глобальному рівні через курс на скорочення долі валют недружніх держав у взаємних розрахунках і планомірного повноцінного переходу на національні валюти у зовнішньоторговельних розрахунках, тобто — у створенні альтернативної децентралізованої світової фінансової системи.

Натомість, говорячи про безпрецедентно глибокі зміни, що характеризуються формуванням багатополярного світоустрою і незворотною тенденцією економічної глобалізації, Сі Цзіньпін звернув увагу на відстоювання істинного мультилатералізму³⁷ і скоординованого пошуку широкого світового консенсусу. Він зауважив на турбулентність і швидкозмінність світових процесів і цивілізацій, а також на відповідальності за долю всього світу. Відтак провідник Сі безапеляційно заявив, що відповідь Китаю на таке епохальне та історичне питання є недвозначною і ясною — його ініціатива «Один пояс — один шлях». Він виважено, але жорстко протиставив себе зазіханням В. Путіна на лідерство в альтернативному світі. «В рамках моїх ініціатив щодо глобального розвитку, глобальної безпеки, глобальної ініціативи цивілізації я закликав побудувати чистий і прекрасний світ, де панує довгостроковий мир, всезагальна безпека, спільне процвітання, відкритість та інклюзивність, сприяти формуванню співтовариства єдиної долі людства», — заявив Сі Цзіньпін [*Пленарное засідання Євразійського ...*, 2023]. В. Путін змушений був проковтнути таку зверхність китайського «дорогого друга».

Своєю чергою білоруський диктатор О. Лукашенко, згадав, що ЄврАзЕс (який трансформувався в ЄАЕС) було започатковано 1994-го року на кухні В. Путіна з пропозиції очільника Казахстану Н. Назарбаєва. При цьому білоруський диктатор проговорився, що вони «намагалися порою, особливо Росія в ті часи, надати нашому союзу деякий політичний характер, може бути, трохи воєнно-політичний характер» [*Пленарное засідання Євразійського ...*, 2023]. Важливе зізнання висхідних цілей і намірів клубу диктаторів на чолі з В. Путіним. О. Лукашенко також додав, що одним з пріоритетів Євразійсько-

³⁷ Мультилатералізм (також полілатеральні відносини) – багатосторонні відносини, державні контакти між трьома і більше країнами у політичній, економічній, культурній, інформаційній областях. Ці країни пов'язуються одне з одним безпосередньо, або через одну з них, що відіграє важливішу роль ніж інші.

го союзу є зміцнення регіональних і трансконтинентальних альянсів, які стануть новими центрами сили у багатополлярному світі, що формується, і які готові відстоювати свої інтереси.

Він зауважив також, що Китай і Росія раніш за усіх «рвонулися» в Африку, де буде дуже активний майбутній полюс їхнього розвитку і додав, що суміщення інтеграційних зусиль у форматі ЄАЕС, ШОС і БРІКС буде сприяти щонайбільшій коаліції держав, тож настав «момент такий, що треба не йти, а бігти, і якнайшвидше потрібно, скажу прямо, підбирати під себе» [*Пленарное засідання Євразійського ...*, 2023]. У пориві нападу відверть, О. Лукашенко нарікав, що якби БРІКС і ШОС розгорнулися, діяли швидше, то й зовсім іншою політика була би в ООН. А так, мовляв, нажаль ООН поки немає чим замінити. Тож в авангарді з Росією, яка ризикнула кинути виклик однополлярному світові Заходу, необхідно було би в майбутньому об'єднати ШОС і БРІКС, «про що мріє прогресивне людство» [*Пленарное засідання Євразійського ...*, 2023]. Якщо держави СНД, ЄАЕС, ШОС і БРІКС об'єднуються, то й закладеться міцний фундамент для успішного просування до тієї мети — нової архітектури міжнародної безпеки в багатополлярному світі, заявив О. Лукашенко.

Чи то зумисно, чи то у вирі характерної йому натури недооціненого вискочки-маріонетки, який постійно перебуває у тіні В. Путіна, О. Лукашенко фактично висвітлив і накреслив давні глобальні гранд-наміри і багатоходові геостратегічні мега-плани Кремля, які сам В. Путін роками старанно завуальював своєю софістикою облуд і риторикою маніпуляцій, аби поступово і дозовано виставляючи свої спочатку претензії, а потім ультиматуми світові, поставити його на край прірви перед вибором без вибору. Світ (демократичний світ) не помітив чи зневажив ту промову й вкотре надав В. Путіну форум і час у його комбінаційній грі й гібридній війні проти самого себе на вже розхитаній глобальній шахівниці.

Тим часом В. Путін 16 червня 2023 р. на міжнародному економічному форумі у Санкт-Петербурзі повідомив, що близько 90% розрахунків з країнами ЄАЕС відбуваються в рублях і понад 80% розрахунків з КНР — в рублях та юанях. Натомість США вдалося завадити РФ продавати нафту на міжнародному ринку інакше як з 25% знижкою, що стало відчутним ударом по російській економіці. Проте у Кремлі запевняли, що заздалегідь готувалися до санкційної блокади задовго до початку тотальної війни супроти України і почали переорі-

ентуватися на ринки Азії, Африки і Південної Америки, де покупці готові були розраховуватися за нафту в юанях. Тому стратегічно Москва та її партнери мають намір вийти з доларової залежності, в тому числі через створення інших бірж з нафти і газу, що має призвести до початку кінця долара як світової розрахункової валюти [*Пленарное заседание Петербургского ...*, 2023].

Саме з цією метою в рамках БРІКС й було засновано 2017 р. (формально у 2014 р. на саміті в Фортазеле) міжнародну фінансову структуру — Новий банк розвитку БРІКС, який 24 березня 2023 р. очолила колишній президент Бразилії Д. Роуссефф. Штаб-квартиру НБР розташовано у Шанхаї, а регіональні офіси відкрито в ПАР, Бразилії, РФ та Індії. У 2023 р. до НБР увійшли ще й Єгипет, Бангладеш та ОАЕ [*Пленарное заседание Экономического ...*, 2023]. Попри те, що банк стикнувся з низкою проблем, і перш за все це стосувалося ліквідності, на нього покладалися величезні надії у формуванні багатопольярного, поліцентричного світу на засадах боротьби з долларом і євро та залучення коштів на ринках країн-партнерів БРІКС щодо здійснення операцій в національних валютах поміж собою. Головною стратегією розвитку НБР на період від 2022-го по 2026-й роки передбачав, що близько 30% коштів мало бути залучено на внутрішніх ринках [*Встреча с президентом ...*, 2023]. Станом же на липень 2023 р. використання національної валюти в НБР складало лише близько 20% усіх банківських операцій, а близько 1/3 всіх банківських операцій в Китаї — в юанях [*Пленарное заседание Экономического ...*, 2023].

Іншим стратегічним полем бою РФ став продовольчий ринок і ринок енергетики, становище на яких погіршилося нібито через санкційні заходи проти Росії, застосовані як засіб війни з боку США та ЄС (відключення Россельхозбанка від SWIFT, заборона запливів кораблів у російські порти тощо) [*Ответы на вопросы ...*, 2023]. Надто — постачання зерна в країни Африки, яке було узгоджено з ООН. При цьому Кремль активно просував тези, що глобальним винуватцем продовольчої кризи є саме неоколоніальна політика США та Європи й, водночас, що постачання українського зерна (продовольства) на світові ринки не здатні вплинути на вирішення проблеми бідності і голоду. З тих же українських перевезень лише 3% потрапили до африканських країн й через зумисний обман західних неоколоніалістів [*Встреча с главами ...*, 2023]. Першочергової уваги було надано та-

ким країнам як Джибуті, Буркіна-Фасо, Нігер, Сомалі, Судан, ЦАР, Малі, Лівія, Ефіопія та ін.

З цією увагою в липні 2023 р. у Санкт-Петербурзі було скликано економічний і гуманітарний форум «Росія–Африка». Відмічаючи потенціал Африки (середньорічні темпи зростання ВВП континента за останні 20 років склали 4–4,5% на рік), В. Путін вказував, що понад 50% постачань РФ на чорний континент склали машини і обладнання, хімічна продукція та продовольство і зернові [*Пленарное заседание Экономического ...*, 2023].

Невдовзі (24 серпня), виступаючи по відеозв'язку на засіданні в форматі «БРИКС плюс/аутріч», що відбувалося в рамках XV саміту БРИКС в Йоганнесбурзі, В. Путін знов багато говорив про багатополлярний світопорядок і про неоколоніалістів Заходу з країн «золотого мільярду», які намагаються зберегти світ однополярний (який, як згадується, кремлівський диктатор давно поховав як такий, що не відбувся). Він звинувачував новітніх колонізаторів в пограбуванні планети і навіть у кредитових боргах, які понабирали країни з економіками, що розвиваються, і фінансові зобов'язання яких він кваліфікував нічим іншим як контрибуцією Заходу. Саму ж західну систему було названо не лише радикальним неолібералізмом, що спрямований на зниження традиційних цінностей, інституту сім'ї, національних і релігійних традицій, але й силами, що виправдовують неонацизм, ксенофобію, екстремізм різного толку і що потурають міжнародному тероризму.

Росія ж представлялася традиційно як рятівниця усіх вищеперерахованих цінностей й опікунка Африки, населення якої, як очікувалося, до 2050 р. мало зрости на 1,7 млрд. осіб, а світовий попит на енергію — на 22%. Тож, як заключав В. Путін, позаяк в оглядній перспективі альтернативи вуглеродному паливу не передбачається, а буде енергоперехід до низькоемісійної економіки, саме Росія стане рятівником Африки в забезпеченні енергією (сирою нафтою, нафтопродуктами, скрапленого газу) та в побудові енергетичних проєктів (атомних електростанцій). Крім того він обіцяв величезний експорт продовольства, зернових, добрив тощо [*Заседание в формате ...*, 2023].

В. Путін і в цьому контексті завжди протиставляв Росію Сполученим Штатам, які нібито є головною проблемою сучасних міжнародних відносин. Саме тому він намагався переконати світ, що «переважна більшість учасників міжнародного спілкування бореться разом з нами за створення багатополлярного світу», додаючи, що «навіть

ті країни, котрі є як би союзниками Сполучених Штатів, запевняю вас, їм теж ця ситуація не подобається, коли [їх] тримають як статистів якихось» [Владимир Путин ..., 2023]. Не став винятком і виступ В. Путіна на відкритті міжнародної парламентської конференції «Росія — Латинська Америка», що відбувалася у Москві від 29 вересня по 2 жовтня 2023 року. Згадуючи про С. Болівара, С. Альєнде, Че Гевару і Ф. Кастро, він запевняв, що в успіхові багатополлярної системи і в поліцентричній архітектурі світової безпеки Латинській Америці (з її величезним економічним потенціалом і людським ресурсом) належатиме одна з провідних ролей. Цьому, за його словами, сприятиме приєднання південно-американських країн саме до діяльності БРІКС як повноправних членів, так і як партнерів, позаяк керівники держав «золотого мільярда» (тобто Заходу і США) експлуатують практично усі інші країни світу [Открытие ..., 2023].

Від 1 січня 2024 р. Росія перебрала головування в об'єднанні БРІКС, до складу якого в якості повноправних членів входило десять держав (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка + Єгипет, Іран, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія, Ефіопія).

Слід зауважити, однак, що на той час Саудівська Аравія ще не оформила статус члена БРІКС. 16 січня 2024 р. міністр торгівлі Саудівської Аравії М. Аль-Касабі спростував інформацію, що його країна вступила в БРІКС, оголосивши, що питання ще розглядається [Magid, 2024]. Відмічу також, що на XV саміті БРІКС (серпень 2023 р., Йоганнесбург, ПАР) до членства також було запрошено Аргентину, проте 29 грудня 2023 р. офіційний Буенос-Айрес від імені уряду держави надіслав листа всім лідерам БРІКС, в якому офіційно відхилив запрошення приєднатися до цієї Організації.

Ще п'ятнадцять країн подали офіційні заявки на приєднання: Алжир (2022 року), Бахрейн, Бангладеш, Білорусь, Болівія, Куба, Казахстан, Кувейт, Пакистан, Палестина, Сенегал, Таїланд, Венесуела, В'єтнам, Нігерія (2023 року). Крім того, зацікавленість у приєднанні висловили: Афганістан, Ангола, Комори, ДР Конго, Габон, Гвінея-Бісау, Лівія, М'янма, Нікарагуа, Південний Судан, Судан, Сирія, Туніс, Туреччина, Сомалі, Уганда, Зімбабве.

Тож 1 січня В. Путін у своєму зверненні з приводу головування РФ у 2024 році зазначив, що ключовими напрямками діяльності БРІКС стануть: політика і безпека, економіка і фінанси, культурно-гумані-

тарні контакти. Те, що попри декларативне позиціонування Організації як об'єднання країн, що розвиваються, з метою збільшення інвестиційних можливостей, першочерговим напрямком офіційно і публічно В. Путіним було заявлено політику і безпеку. Особливу увагу мало бути спрямовано не лише на економічну стратегію, енергетичну і продовольчу кооперацію та створення міжнародної валютно-фінансової системи тощо, а й на підвищення зовнішньополітичної координації країн-учасниць та пошук ефективних відповідей на виклики і загрози міжнародної і регіональної безпеки [*Обращение ...*, 2024].

Усе це вказувало на те, що БРІКС розглядався ним саме як геополітичний блок, який протистоїть G7, Заходу і США, а побічно й НАТО і AUKUS з метою зміни глобального світоустрою. Проте у В. Путіна була й більш приземлена задача, що маскувалася великими фразами про глобальні процеси, — розірвати санкційно-ізоляційний зашморг навколо Росії й, зміцнившись на заздалегідь підготовлених через інтеграційні структури ШОС, ЄАЕС і БРІКС з тактичних розрахунків плацдармах в різних регіонах світу, здійснити більш масштабний геостратегічний гранд-план глобального обширу й історично-епохального масштабу.

Чи усвідомлював В. Путін особливу роллю, окрему вагу та особні амбіції, скажімо, Китаю чи Індії — безумовно. Але на цьому етапі його епічної гранд-стратегії ці держави були для Росії ще не перманентною загрозою, а безпосередніми рятівниками (хай і через принизливі компроміси, які він, звісно, тримав у мстивій пам'яті). Саме тому В. Путін в інтерв'ю Т. Карлсону (9 лютого) говорив не лише про Україну і США, про боротьбу з доларизацією міжнародних платежів і розрахунків тощо, а й згадав про те, що співробітництво з Китаєм — «це тонка сфера, і простих лінійних рішень тут немає, так само як з долларом» [*Интервью Такеру ...*, 2024]. І в цьому контексті, з огляду на перспективу, не дарма він згадав також і про перспективи в клубі провідних економік світу Індонезію, що динамічно і потужно розвивалася. В. Путін враховував і був переконаний, що чудово знає внутрішні закони розвитку світової спільноти й закономірності історичного процесу, коли «одні народи і країни підіймалися, розмножувалися і зміцнювалися, потім вони сходили з міжнародної арени в тій якості, до якої звикли» [*Интервью Такеру ...*, 2024].

Отже на початку 2024 року група БРІКС поповнилася чотирма новими членами: Іраном, Об'єднаними Арабськими Еміратами, Ефі-

опією та Єгиптом. Саудівську Аравію запросили приєднатися, хоча королівство не зробило цього. Того ж року Туреччина офіційно подала заявку на вступ до БРІКС, оскільки прагнула посилити свій глобальний вплив і налагодити нові зв'язки за межами своїх традиційних західних союзників [Özdemir, 2024].

6 січня 2025 р. до блоку БРІКС офіційно приєдналася як повноправний член Індонезія. З початку 2025 р. країнами-партнерами блоку БРІКС стали Білорусь, Болівія, Куба, Казахстан, Малайзія, Таїланд, Уганда та Узбекистан. У січні 2025 р. дев'ятою країною-партнером БРІКС стала Нігерія — найбільш населена держава Африканського континенту, яка також ділила лідерство в Субсахарській Африці за номінальним ВВП з Південною Африкою, яка є повноправним членом БРІКС. Заявлялося з цього приводу, що Нігерія «поділяє спільні інтереси з іншими країнами БРІКС, активно сприяє зміцненню співпраці Південь–Південь і реформуванню глобального управління» [Nigeria ..., 2025].

Тож, з огляду на тогочасні спроможності Росії, тактика зміцнення і розширення БРІКС виявилася вірною з кількох геолокацій (ШОС, ЄАЕС) в зусиллях В. Пугіна вирватися з пастки санкцій та обмежень і сколочування на тлі фінансової кризи, посиленою пандемією і торговельними заборонами, нового військово-політичного блоку під виглядом свіжого інвестиційного-економічного простору для країн, що розвиваються. Його розрахунок полягав й у тому, що вже у 2028 р. країни БРІКС створюватимуть близько 37% глобального ВВП, тоді як показник G7 мав би впасти нижче 28% [Послание ..., 2024]. При цьому розрахунок полягав у розширенні в бік АСЕАН та Африки.

У сучасній російській геостратегії та медіаполітиці Азія та Африка почали відігравати досить значну роль. По-перше, це пояснюється перерозподілом економічних та фінансових ресурсів, створенням вигідних для себе умов міжнародної торгівлі. По-друге, необхідністю поширення геополітичних важелів — Кремлю важливо повернути під свій вплив на азійсько-африканські держави, які у період СРСР були його союзниками і таким чином забезпечували інтереси Москви у цих географічних широтах. По-третє — Росія прагне послаблення ролі ключових світових гравців на континенті Африка і субконтиненті Азія, а саме: США, Франції, Великобританії й опосередковано Китаю та Індії.

Інформаційна політика РФ щодо зазначеного регіону і, головне, забезпечення інформаційної присутності її там було важливою не-

обхідністю, щоби суспільства країн т. зв. «Третього Світу» та держав, що розвиваються, більш прихильно сприймали її як «надійного партнера та доброзичливого комунікатора». Якщо у Європі та США Кремль веде пряму інформаційну війну, то у країнах Азії та Африки намагається діяти шляхом переконання, маніпуляції, дезінформування та нав'язування власних наративів, окремо намагаючись створити свого роду ідеологічно-ментальний конфлікт щодо провідних держав світу (це стосується здебільшого держав, які економічно залежні від Світового банку, МВФ та іноземної фінансової допомоги).

Основна робота, яку проводить Кремль, перебуває у дипломатичній площині. В Азії та Африці, скажімо, найбільш ефективно впливати на інфопростір, використовуючи дипломатичні канали та політичні зв'язки, які у кінцевому підсумку можуть дати той же ефект, що й медіаекспансія, але продукувати його можуть, власне, інформаційні канали держав, на які здійснено вплив.

Опитування громадської думки також показувало, що даний регіон зацікавлений у нейтральності та завершенні російсько-української війни на будь-яких умовах. У Китаї, скажімо, на межі 2022–2023 рр. більшість опитаних (42%) погоджувалося з тим, що бойові дії між Росією та Україною необхідно припинити якнайшвидше, навіть якщо це означає, що Україна втратить контроль над своєю територією [Ash & Krastev & Leonard, 2023]. Це прагнення ще сильнішим було в Індії (54%). Крім того, половина опитаних в Індії не вважали РФ державою, яка вороже ставиться до них, 51% називали її «союзником», а 29% — партнером. Проте варто відзначити, що майже третина мешканців були згодні з тим, щоб Україна має право повернути всю свою територію, навіть якщо це означає затяжну війну.

В інших державах Азії, де проводилося дослідження, Росія була в очах громадян або «союзником», або «партнером». Так 79% опитаних з Китаю та 69% з Туреччини не вважали РФ ворогом. Більше того, близько трьох чвертей у кожній з цих двох країн та в Індії вважали, що Росія або сильніша, або принаймні така ж сильна, порівняно з тим, як, за їхніми словами, вони сприймали її до російсько-української війни. Тому не дивно, що Кремль намагається сформувати і використати суспільні настрої у своїх цілях.

У державах Азії ступінь ефективності ведення інформаційного впливу та дезінформації з боку Кремля залежить, певною мірою, від політичного режиму, рівнем свободи преси та дипломатичними від-

носіями тих країн з РФ. До того ж, через специфічну інформаційну політику у даних державах, ефективно проводити дезінформаційні кампанії доволі важко, адже будь-яке нелояльне до правлячого режиму, або нейтральне ЗМІ може потрапити під певного роду репресій, незалежно — проросійське воно чи прозахідне.

У Південно-Східній Азії Кремль більш показово протистоїть своєю пропагандою ідеології демократичних держав, тому там кампанії з дезінформації діють вже більш широко. Так, як наслідок, Індія, В'єтнам, Лаос, Бангладеш і Пакистан утрималися під час голосування 2 березня 2023 р. в ООН щодо вимоги негайного припинення російського вторгнення в Україну. Причому, мусимо зауважити, індійські ЗМІ висвітлювали конфлікт з обох сторін бачення. На початку активної фази вторгнення частина індійських репортерів змогла приїхати до Києва й висвітлювати події у більш проукраїнському та нейтральному вимірах. Більше того, підтримки політики В. Путіна навіть у більш опозиційних ЗМІ не було, що засвідчує — Кремль даний регіон спочатку не сильно цікавив з інформаційно-психологічної точки зору [Chan, 2022].

У таких державах як Південна Корея російська пропаганда від початку не знайшла своєї аудиторії та, як виявилось пізніше, російській агентурі важко було б працювати в іншомовному середовищі, яке знаходиться більш під американським впливом і яке висвітлювало конфлікт з повною антиросійською риторикою.

А от у В'єтнамі історично-культурні та економічні зв'язки все-таки ж зіграли свою роль. За словами в'єтнамсько-американського медійника Є. Лама, майже 30% сирової нафти та близько 25% газу у В'єтнамі експлуатуються підприємствами, пов'язаними з російськими інвестиціями, у тому числі такими компаніями як «Заграннефть», «Роснефть» та «Газпром» [Chan, 2022]. Тож і завдяки цьому медійний вплив Кремля тут присутній. Це проявляється також у тому, що російська версія подій присутня там більшою мірою, ніж, наприклад, в Індії чи Бангладеш. При цьому головний контент в'єтнамських ЗМІ зосереджувався на в'єтнамському населенні в Україні. Наразі вони стежать за історіями в'єтнамських біженців, які втікають до сусідніх країн.

Основні засоби масової інформації в Лаосі є державними і тому ступінь проникнення російських наративів та дезінформації значною мірою залежить від китайського державного інформаційного агент-

ства Сінхуа, яке, своєю чергою, більше спирається на російську точку зору у подіях російсько-української війни [*Ukraine conflict ...*, 2022]. Прямого російського впливу на інформаційну політику Лаосу не виявлено та все ж ця держава інформаційно залежна від Китаю, а останній, хоч і використовує російські наративи, робить це для задоволення власних державних інтересів.

Державні ЗМІ М'янми, які контролює військова хунта, підтримують Росію [*Ukraine conflict ...*, 2022]. Це одна з небагатьох країн, де 2021 року військовими було повалено законно обраний уряд. Через тісні, як правило, зв'язки між диктаторськими режимами, безумовно російська версія подій впроваджується на системному рівні без допомоги ззовні. Наприклад, державні медіа М'янми висвітлюють війну в Україні, публікуючи переклади статей безпосередньо з російських інформаційних агентств ТАСС та китайських новин CGTN. У виданні *Kye Mon* пішли ще далі і прямо використовували російський історичний наратив, що Україна була частиною СРСР і пов'язали ситуацію з внутрішньою ситуацією, застерігаючи від допущення розпаду багатонаціональної М'янми та запобігання втручанням ззовні. Проте приватні ЗМІ все ще намагалися передавати міжнародні інформаційні повідомлення та висвітлювали конфлікт як результат російського вторгнення.

Незважаючи на державний тиск, росіянам все ж не вдається повною мірою поширювати свою дезінформацію через певні специфічні особливості регіону Південно-Східної Азії.

Більшість засобів масової інформації, наприклад, в Індонезії покладаються на міжнародні агенції, включаючи *Agence France-Presse*, *Associated Press* та *Reuters* для висвітлення російського вторгнення в Україну [*Ukraine conflict ...*, 2022]. Зі свого боку уряд Малайзії утримався від слова «вторгнення», назвавши поточну ситуацію «посиленням конфлікту в Україні» і закликавши дві країни до миру, не називаючи конкретно Росію. Більшість тематики присвячена тому, як «криза» (війна) вплинула на економіку Малайзії у вигляді підвищення цін на бензин та інші товари [*Ukraine conflict ...*, 2022]. Через певну нейтральність держав даного регіону та неможливістю повносяжно використовувати місцеві ресурси, Кремль у своїй дезінформаційній діяльності має тут, скоріше, опосередкований вплив як лише одна й очевидна сторона конфлікту. Проте через соціальні мережі, російські інформаційні агенти все ж намагаються розхитувати ситуацію як всередині вищевказаних держав, так і намагаючись привернути увагу

до Росії через певні маніпулятивні фактори, що стосуються етнічних та релігійних протиріч тощо.

Сінгапурський дослідницький інститут ISEAS виявив основні наративи, які поширювалися у малайзійських соціальних мережах [Benjamin, 2022]. Серед них, по-перше: Москва — єдина сила, що здатна протистояти Заходу (розігрується класична інформаційна схема: Захід проти Росії). Багато малайзійських користувачів саме соціальних мереж назвали російське вторгнення в Україну позитивною подією, необхідною для «денацифікації», а також відповіддю на «провокації НАТО» [Benjamin & Loh & Mustafa, 2022]. Хоча політичні праві та ліві сили в Малайзії діаметрально протилежні одне одному, у даному випадку багато хто з них поділяє спільні погляди — антагоністичне ставлення до Заходу (особливо — до Сполучених Штатів).

Другий наратив: там, де США — там усюди конфлікти (маються на увазі події в Афганістані та Іракська кампанія у 2003 р.). Антизахідний ухил виявляється й в крайній недовірі до будь-яких основних засобів масової інформації, пов'язаних із Заходом. Багато користувачів соціальних мереж на всіх платформах прагнули назвати повідомлення із західних джерел «пропагандою», «фейковими новинами» та іншими зневажливими фразами. Водночас вони не соромляться використовувати афілійовані з Росією ЗМІ (зокрема RT) для підкріплення своїх тверджень. Коли ж платформи соціальних мереж почали забороняти афілійовані з Росією ЗМІ за розповсюдження дезінформації, користувачі в Малайзії почали використовувати це як доказ, що підтверджує їхню думку про «байдужість з боку західних корпорацій».

Третій наратив: російська точка зору не є пропагандою — лише альтернатива, причому мусульмани даних держав вважають президента РФ В. Путіна союзником через «гуманітарну допомогу» Росії в Сирії; президента ж України В. Зеленського — навпаки, вважають коміком, який став пішаком Заходу всупереч «справжнім» інтересам українського народу.

Окремо підіймається й питання Палестини, адже Україна підтримує Ізраїль і засуджує дії ХАМАС та інших радикальних ісламістських організацій. З урахуванням того, «палестинське питання» для пересічних мусульман є своєрідною больовою точкою та тригером, її використання у будь-яких контекстах створює окремий наратив, який доволі ефективно вкладається у свідомість мусульманського населення Південної Азії: якщо Росія підтримує Палестину — вона

дружня до ісламістів та всіх мусульман загалом. Про будь-які зв'язки чи співпрацю Кремля з Ізраїлем, звісно, російські сили намагаються максимально опускати і не згадувати.

Не варто забувати, що з початком російсько-української війни ця тема може непогано спекулюватися для забезпечення державних або приватних інтересів в даних країнах та регіоні. Тому Кремль діє доволі епізодично та через засоби масової комунікації, а не більш точно, наприклад, через соціальні мережі або підігрівати там певні (вже болючі) проблеми, що стосуються культурних та релігійних особливостей.

Так, у Сінгапурі та на Філіппінах у мережі Twitter в англomовному сегменті було зафіксовано поширення російських фейків про те, що в Україні діє «нацистський режим» та біолабораторії [Cheong, 2022]. Найбільша роль у поширенні дезінформації у даному сегменті належить російським офіційним дипломатичним установам, які перепощували офіційну російську пропаганду та ретранслювали потрібні тези. У першому випадку поширювалася «класична» версія, що РФ «захищає жителів Донбасу від геноциду», а у другому про те, що США здійснюють контроль над мережею біолабораторій. Найбільшого поширення дані наративи набули у період між вторгненням 24 лютого та 18 березня 2022 року. Було виявлено, що у Сінгапурі на кожен мільйон користувачів Twitter припадало 148 таких твітів-дезінформацій, а на Філіппінах — 147. Частка ретвітів була приблизно однаковою між двома країнами. Вони становлять особливий інтерес, оскільки часто є основним вузлом, через який поширюється дезінформація у Твіттері (що потім став — X), адже користувачам не потрібно писати оригінальні твіти, а можна просто посилити існуючий твіт з іншого облікового запису. Моделі розповсюдження цих твітів з часом були дуже схожі. Пік твітів припав на 9 березня 2022 року. Важливо також вказати, що Сінгапур оголосив про санкції проти Росії 5 березня 2022 р., а Філіппіни висловили засудження РФ 28 лютого 2022 року.

Різка схожість між твітами в Сінгапурі та на Філіппінах полягала в тому, як і у випадку з Малайзією, що вони приділяють велику увагу формуванню наративів навколо антиамериканських настроїв. І тому Кремль доволі добре використовує наративи на найбільш проблемні держави регіону у плані взаємовідносин із Заходом через масове віртуальне суспільство, щоб застосовувати антизахідну риторику, яка користується популярністю з метою перетворити «резервуар» антизахідних настроїв на підтримку Росії.

Наприкінці 2023 року російська державна мережа новин RT запустила масштабну рекламну кампанію в таких країнах, як Мексика, Індія, Сербія і Туніс. «Чому Британія не повертає алмаз Кохінур?», — запитувалося в рекламі RT на першій шпальті Times of India. Вже 2024 року RT відкрила Академію RT, яка навчає журналістів в Африці, Південно-Східній Азії та Китаї. Ще одна державна російська інформаційна агенція Sputnik у цей же час запустила африканську службу. RT і Sputnik розширювали свою присутність у Латинській Америці, де вони, за словами Емануеле Оттоленгі з американського аналітичного центру Foundation for Defence of Democracies, ділять продюсерів, операторів та офіси з венесуельським Telesur та іранським HispanTV [*China and Russia ...*, 2025].

Турецька державна мережа TRT у 2023 році запустила африканську службу, відкривши в березні 2025 р. відділ сомалійською мовою. За словами колишнього співробітника BBC, TRT наймає колишніх журналістів BBC. Є й акценти: Туреччина через цей канал інвестує в інфраструктуру та експортує зброю, а TRT із задоволенням висміює колишні колоніальні держави.

Найбільші інвестиції у закордонні журналістські операції, зважаючи на все, робить Китай. За даними аналітичного центру при Міністерстві оборони США Africa Centre for Strategic Studies (ACSS) державне агентство Сінхуа збільшило кількість своїх африканських бюро з «кількох» два десятиліття тому до 37-ми 2024-го року. Як і Росія, Китай пропонує стажування та стипендії для журналістів: China Africa Press Centre відправляє африканських репортерів до китайських ЗМІ на десятимісячне стажування, щоб вони ввібрали редакційну культуру. Китайська компанія StarTimes стала другим за величиною цифровим провайдером ТБ в Африці [*China and Russia ...*, 2025].

Китайські наративи особливо сильні у соціальних мережах. Китай робить ставку не лише на TikTok, а й на американську соціальну мережу Facebook для поширення своїх послань за кордоном. Найпопулярнішим ресурсом новин на Facebook є не CNN або New York Times, а CGTN, китайська державна телемережа зі своїми 125 мільйонами передплатників. Незважаючи на те, що Facebook заборонено в самому Китаї, п'ять найпопулярніших сторінок новин на платформі — китайські, що публікують новини англійською мовою.

Ситуація ж з Китаєм є трохи «специфічною». По-перше, у китайських ресурсах переважає виключно китайська версія, яка була

схвалена зверху, тобто навіть російські наративи приймаються лише після того, як були в принципі схвалені китайською владою. Справа в тому, що китайські ЗМІ, у більшості, належать державі і схильні дотримуватися провідної лінії офіційного Пекіна [Sohrabji, 2022]. Редактори та журналісти, які виходять за рамки, мають негативні наслідки — їх часто звільняють та замінюють. І тому російська інформаційна агенатура не може достатньо вільно там працювати, як, наприклад, у демократичних державах. Оскільки сьогодні той чи інший ресурс може бути «лояльним», а от завтра, якщо російська дезінформація чи пропагандистські меседжі нестимуть «небажану» інформацію, то його можуть змусити працювати у «потрібному» Китаю руслі.

Саме тому жодні з достатньо потужних серед китайської аудиторії медіа або мовників за кордоном не використали слово «вторгнення» для опису ситуації в Україні, натомість вони використовують слово «конфлікт». Щодо співпраці російських пропагандистських медіа з китайськими, то тут існує доволі позитивна динаміка, звісно ж, у китайський бік. Джерела в КНР використовують велику кількість контенту з повідомлень російських ЗМІ, при чому достатньо часто навіть копіюють наративи і, за словами китайських медійників, «офіційні ЗМІ значною мірою стали рупором російських ЗМІ» [Ukraine conflict ..., 2022]. Наприклад, 26 лютого 2022 р. державна телекомпанія Китаю CCTV опублікувала «екстрену новину» з посиланням на спікера російського парламенту про те, що президент України втік з Києва. Потім CCTV створила відповідний хештег на схожій до Twitter платформі Weibo, яка була переглянута 510 млн. разів і використовувалась 163-ма ЗМІ в країні [俄国家杜马主席 ..., 2022]. У китайських соціальних мережах перейняли й російське новомовлення, а відтак українську сторону називали «екстремістами та неонацистами». Зауважу також, що у той час, як за межами Китаю поширювалися відеоролики, які демонстрували гуманне поводження українців з російськими військовополоненими, у соціальних мережах Китаю популярною темою було те, що полонені росіяни піддавалися катуванням, подібним до нацистських [Yuan, 2022]. Досить зазначити й на тому, що CCTV і People's Daily (офіційна газета Комуністичної партії Китаю), створили хештеги, що повторюють одне й те саме, ґрунтуючись на брифінгу міністерства оборони Росії, які зібрали понад 200 млн. переглядів.

Комуністична партія Китаю (КПК) фактично здійснює свої операції з контролю над громадською думкою й при цьому російську дезін-

формацію і пропагандистську думку використовує на свою користь: заохочує проросійські коментарі в соціальних мережах, тоді як коментарі з критикою Москви швидко піддаються цензурі. Опозиційні чи альтернативні інформаційні потоки підпадають під цензуру — блокуються майже всі основні західні новинні та інформаційні веб-сайти, включаючи Google, Twitter (X), YouTube, Wikipedia, The New-York Times, The Wall Street Journal та BBC. А відбувається це тому і тоді, коли політика і зовнішньополітична діяльність Китаю співпадає з інтересами Росії. Наприклад, у випадку з повномасштабним російським вторгненням в Україну, китайська влада дозволяла поширення російських нарративів, але, водночас, у соціальних мережах та ЗМІ (китайських) незручно поєднувалися для Кремля потоки повідомлень від китайських громадян в Україні, зокрема про студентів, які благають про евакуацію та скаржаться на російські ракетні та артилерійські обстріли [Huang & Chingman & Long, 2022].

* * *

Інформаційні та міжнародні зв'язки РФ з державами Африки сягають ще 1960-х років. Тоді попередник Росії СРСР активно впроваджував наративи антиколоніалізму, переваги соціалістичного суспільства перед капіталістичним, підтримував безпосередньо військовим чи фінансовим шляхом різноманітні антиколоніальні та національно-визвольні рухи. Тож не дивно, що саме на цих колишніх радянських зв'язках з африканськими країнами сучасний кремлівський режим активно паразитує. З 35-ти держав, які утрималися під час голосування за резолюцію ООН, яка засуджувала російську агресію, 16 країн були африканськими [Генасамблея ..., 2023].

З російських медіа-ресурсів в Африці, звісно, представлені два пропагандистські гіганти: RT і Sputnik, які мовлять трьома основними мовами, які поширені на африканському континенті: англійською, французькою та арабською. Оскільки аудиторія все частіше ставиться з недовірою до таких брендів як Sputnik, Росія все частіше вдається до послуг інфлюенсерів, які фактично відмивають її наративи. Головний механізм співпраці — обмін контентом з місцевими інформаційними ресурсами, причому варто наголосити, що частина з них мають широку державну підтримку (наприклад, у країнах з авторитарною формою правління чи ті, де нещодавно відбулися державні або вій-

ськові перевороти), або віддають на аутсорсинг місцевим ресурсам, з якими налагоджена культурна та інформаційна співпраця і які краще розуміють та пояснюють культурний контекст. А оскільки потужні компанії та соціальні мережі, на кшталт Фейсбук або Твітер (X), недостатньо широко взаємодіють з громадськими організаціями у сфері контрdezінформації у цьому регіоні, їм важче виявити і маркувати як російську пропаганду чи дезінформацію.

У столиці Малі Бамако, наприклад, відкрилося нове інформаційне агентство African Initiative. Позитивна, здавалося б, подія, якби не важливий нюанс — African Initiative управляється російською розвідкою. Ведеться битва ідей, доки західні країни замовкають й Захід відступає у битві за контроль над нарративами, інші починають говорити голосніше³⁸. Китай та Росія вкладають сотні мільйонів, а можливо й мільярди, у дезінформацію, заявив 14 травня 2025 р. генеральний директор BBC Т. Деві. «Майбутнє нашого згуртованого демократичного суспільства, як на мене, вперше в житті опинилося під загрозою», — сказав він у своїй промові [*China and Russia ...*, 2025].

К. Кліффорд щодо впливу російської інформаційної політики на Африку зазначає, що більшість тамішнього населення, через її віддаленість від Східної Європи, сприймають російську пропаганду як альтернативну інформацію, яка, на відміну від західних медіа, більшою мірою намагається показати Африку «у позитивному ключі» і воліє відмежуватися від нарративів ЗМІ про «Еболу», «громадянську війну», «голод», «бідність» та ін. [Clifford, 2022] Крім того у меседжах щодо бідності та залежності Африки, вони продовжують кампанію радянських часів щодо «антиколоніалізму», постійно нагадуючи африканським лідерам думок та політикам, що Захід їх сприймає «як продукт колонізації».

Росія використовує засоби комунікації та свої ЗМІ й для посилення підтримки африканських диктаторів, які можуть у перспективі стати союзниками. Проте основна робота, яку проводить Кремль, перебуває у дипломатичній площині. В Африці, скажімо, найбільш ефективно впливати на інфопростір, використовуючи дипломатичні канали

³⁸ Багато західних країн згортають свої зусилля з мовлення на зовнішню аудиторію. У березні 2025 р. президент США Д. Трамп припинив фінансування «Голосу Америки» та його дочірніх мереж, а також ліквідував USAID, який підтримував тисячі журналів у всьому світі. Бюджети громадських мовників урізаються повсюдно по усій планеті — від Австралії до Канади та Франції.

та політичні зв'язки, які у кінцевому підсумку можуть дати той же ефект, що й медіаекспансія, але продукувати його можуть, власне, інформаційні канали держав, на які здійснено вплив. Історичні зв'язки з колишнім колоніальним світом також дають свої плоди: агресія РФ вже не сприймається як акт несправедливої наступальної війни, а як паритет «загрози з боку НАТО». На цих аспектах і намагається працювати як російська дипломатія, так і проросійські інформаційні канали.

Африканська стратегія В. Путіна була тактично прикрита «гуманітарним порятунком» народів від продовольчої та енергетичної кризи. Війна в Україні та санкції, накладені на Росію, які включали заборону на експорт, є яскравим нагадуванням про глобалізовані взаємозалежності та нерівності світової економіки. Географічно віддалені від російсько-українського конфлікту країни Африки, менше з тим, відчули його вплив на свою продовольчу безпеку, ціни на енергоносії та ринки праці, багато з яких при цьому сильно залежать від імпорту продовольства. Російсько-українська війна мала хвилевий вплив за межі Європи та цілком може призвести до кризи та переміщення за межі континенту маси людей, вплинувши на деякі африканські країни більше, ніж на інші.

З різних причин виживання більшості африканських країн (надто на півночі і в центрі континенту) сильно залежить від імпорту основних продуктів харчування — не лише пшениці, а й кукурудзи, рису тощо. Так, Єгипет є найбільшим імпортером пшениці у світі, 85% її поставок забезпечували до 2022 року Росія та Україна. Через порушення виробництва та доставки пшениці з України та введення санкцій проти російського експорту ціни на пшеницю різко зросли. Незважаючи на те, що Україна мала 30 млн. тонн пшениці в сховищах і має багатообіцяючий врожай, експорт до Єгипту, який відправляється в основному через чорноморські порти (блоковані у 2022–2023 рр. Росією), був припинений. Це відбувалося на тлі зростання інфляції в Єгипті, яка перевищила 12% у березні 2022 р., і девальвації місцевої валюти. Як наслідок, зросли ціни на такі основні товари харчування як хліб (третина єгиптян живе за межею бідності, а це загрожує соціальними хвилюваннями) [Bilger & Brahim, 2022].

У Лівії ситуація ще більш жахлива. Російсько-українська війна загострила продовольчу безпеку, оскільки Лівія імпортувала 75% своєї пшениці з України та Росії і зберігає лише обмежені резерви. Перебої

з постачанням пшениці призвели до підвищення цін на хліб і можуть посилити громадський тиск, який зазнає уряд Лівії.

До початку бойових дій в Україні Туніс імпортував 80% своєї пшениці з України. Війна підняла ціни на пшеницю до найвищого рівня за 14 років. Що ще гірше, Туніс страждає від низької ємності для зберігання (на даний момент обмежена трьома місяцями) і оскільки він також знижує паливо, йому довелося підвищувати ціни на пальне через зростання цін на нафту. Цю зміну особливо важливо підкреслити, оскільки зростання цін на пальне призводить до зростання цін на інші товари та, особливо у випадку Тунісу, збільшує дефіцит державного бюджету [Bilger & Brahim, 2022].

Країни Північної Африки не єдині країни, де продовольча безпека постраждала від війни в Україні. 32% загального імпорту африканської пшениці надходили з Росії та 12% з України. По всій Африці 25 країн імпортували більше третини пшениці з України та Росії. Країни, які сильно залежать від імпорту пшениці зі Східної Європи, такі як Сомалі, Судан, Мавританія, Конго, Кенія та Еритрея, природно, зазнали наслідків від цієї війни.

У Судані, наприклад, ціна на хліб зросла майже вдвічі, і деякі пекарні були змушені закритися після 60% падіння імпорту пшениці вже за два місяці з початку російсько-української війни. Перебої з постачанням пшениці явно мають серйозні наслідки для продовольчої безпеки на всьому континенті [Bilger & Brahim, 2022].

Слід також зауважити, що у Судані ще під час протестів у січні 2019 р. досить відкрито діяли російські медійники, агенти та просто фахівці з PR. Офіційні канали, як і під час Арабської Весни, розповсюджували фейки та теорії змови, які пов'язували протестувальників з іноземними спецслужбами (в даному випадку з Моссадом та Ізраїлем) [Lister & Shukla & Elbagir, 2019]. Вони також застерігали місцеві політичні сили від «зовнішнього втручання» та дестабілізації країни [Russia Says ..., 2019]. Фактично, підтримуючи диктаторський режим, РФ намагалася посилити власний вплив у Судані та, найголовніше, інформаційно привернути увагу до себе як до держави, що, навпаки, намагається не допустити «кризи» у будь-яких проявах.

Як наслідок ПВК «Вагнер» (а отже — Кремль) також взяв участь в золотодобувній промисловості Судану, де він пов'язаний з переробним заводом на північ від столиці Хартум, і відіграє важливу роль у контрабандній економіці, в якій задіяні як армія, так і воєнізовані

групи. У травні 2023 р. США звинуватили «Вагнер» в доставці ракет «земля-повітря» Силам швидкої підтримки Судану, які з квітня того року ведуть кампанію з повалення військової хунти, яка захопила владу у 2021 році.

Тим часом Кремль підтримав армію. За рік заступник міністра закордонних справ Росії і спеціальний представник президента РФ в Африці та на Близькому Сході М. Богданов зустрівся з главою Збройних сил Судану А. Ф. аль-Бурханом і кількома іншими суданськими офіційними особами під час дводенного візиту до Судану 28 і 29 квітня 2024 року. Росія запропонувала перейти у громадянській війні на бік Збройних сил Судану в обмін на отримання військово-морської бази в Червоному морі. До того ж підтримка Збройних сил Судану принесла б велику користь Ірану, оскільки вона зближує російську та іранську політику і стратегію в регіоні. Невдовзі 25 травня 2024 р. помічник головнокомандувача Збройних сил Судану Я. аль-Атта заявив, що делегація Збройних сил Судану найближчим часом вирушить до Росії, щоб укласти угоду про обмін «життєво важливим озброєнням і боеприпасами» через російський логістичний центр у Порт-Судані, який він описав як «не зовсім військову базу» [*Russian Offensive ...*, 2024].

Відкриття бази дало б Росії змогу розширити безпекові інтереси в регіоні, де росіяни могли б об'єднати сили з еменськими хуситами (проксі Ірану) у Червоному морі, а також втрутитися у конкуренцію за простір у сусідньому Джибуті (де існують військові бази США, Китаю, Франції, Італії та Японії) й поширити керований хаос також і тому регіоні, де становище продовжує загострюватися та, за прикладом Сахелю, вичавити звідти західну (натівську) присутність тощо. До того ж, Москва залучала військово-морську базу в порту Тартус на півдні Сирії для постачання до африканських країн, зокрема Лівії. Лівія ж, своєю чергою, служить Росії плацдармом для поставок у країни, що розташовані на південь від Сахари.

Російські збройні сили завербували сотні еменців для участі у бойових діях в Україні, що стало результатом тіньової операції з торгівлі людьми, яка підкреслює зростаючі зв'язки між Москвою та повстанським угрупованням хуситів. Вербування еменських солдатів, судячи з усього, почалося влітку 2024 року. Нею займалася компанія Al Jabri General Trading & Investment Co SPC. Її засновник Аль-Джабрі — відомий політик, член парламенту Ємену, що виявився розколотий у 2015 році внаслідок громадянської війни, під час якої він став на бік

хуситів. Він є генерал-майором у підрозділі армії, союзній Вищій політичній раді Хуті, і був одним з 174 лідерів хуситів, заочно засуджених до страти військовим судом. Інша єменська кампанія з вербування підкреслює, що Росія все більше зближується з Іраном та союзними йому бойовими угрупованнями на Близькому Сході [*Russia recruits ...*, 2024].

2024 року хусити направили до Москви щонайменше дві офіційні делегації, які зустрічалися з високопоставленими кремлівськими чиновниками, такими як посланець Кремля на Близькому Сході М. Богданов. Американські дипломати заявили, що Москва надає хуситам певну допомогу, включаючи дані про цілевказівку для деяких ракетних запусків по судах у Червоному морі, та обговорює продаж зброї, включно з сучасними протикорабельними ракетами. «Ми бачили повідомлення про те, що точаться дискусії про [протикорабельні ракети] та інші види смертоносного обладнання, які могли б доповнити те, що вже можуть робити хусити», — заявив спеціальний посланник США з Ємену Т. Лендеркінг. Він підтвердив, що Росія активно підтримує контакти з хуситами. «Ми знаємо, що в Сані знаходяться російські співробітники, які допомагають поглибити цей діалог», — сказав він [*Russia recruits ...*, 2024].

Американські дипломати вважають, що змова між Кремлем та хуситами, немислима до подій в Україні, є ознакою того, як далеко Росія готова зайти, щоб поширити цей конфлікт на нові театри, включаючи Близький Схід. Слід згадати, що серед воюючих в ЗС РФ бойовиків вже зафіксовано цілі угруповання найманців з Близького Сходу, Непалу та Індії, а також кілька десятків тисяч військовослужбовців регулярної армії Північної Кореї. Поява в Україні різношерстої групи єменських найманців показує, як конфлікт все більше вбирає у себе зарубіжних солдатів у міру зростання втрат та спроб Кремля втягнути в нього щонайбільше представників різних народів з різних країн і континентів.

Москва вже консолідувала контроль і над операціями «Вагнера» в Лівії, де угруповання має доступ до ключових нафтових об'єктів і авіабази завдяки підтримці лідера самозваної Лівійської національної армії Х. Хафтара, який безуспішно боровся за захоплення контролю над столицею за допомогою «Вагнера». У серпні 2023 р. Москва направила військових чиновників зустрітися з Х. Хафтаром, якого вони раніше тримали на відстані. «Операції “Вагнера” в Лівії та Аф-

риці залежать від мережі альянсів більше, ніж від її вищого внутрішнього керівництва, убитого минулої ночі», — сказав тоді А. Ель Гоматі, директор Sadeq Institute, мозкового центру в Тріполі, додаючи, що «Кремлю потрібно лише вставити нові точки дотику в цю мережу найманців» [Marks & Hojje, 2023].

У Сомалі Росія не була впливовим гравцем після закінчення холодної війни, але зараз вона, за словами Н. Маджида, який керує Сомалійською національною програмою в Лондонській школі економіки, змагається з Туреччиною, Саудівською Аравією, Катаром, ОАЕ та західними країнами за плацдарм там. Країна отримала дві безкоштовні партії зерна. «Війна в Україні та нинішня поляризація глобального середовища можуть відбуватися в різних частинах Африки, в тому числі в Сомалі», — вважає Н. Маджид. — І продовольча допомога стає просто частиною цієї гри» [Quinn & Hojje, 2024].

Перебої з постачанням пшениці не тільки загрожують життєдіяльності громад, але й підживлюють міграційні прагнення. Відсутність продовольчої безпеки впливає на міграційну поведінку в країнах, регіонах і на міжнародному рівні. Дослідження в країнах Африки на південь від Сахари показали, що відсутність продовольчої безпеки також впливає на процеси міжнародної міграції. Якщо перебої з поставками пшениці триватимуть, державам у Північній Африці, можливо, доведеться скоротити субсидії на основні продукти харчування, що в минулому призвело до широкомасштабних протестів і навіть, як стверджували деякі дослідники, до «Арабської Весни», яка призвела до повалення режимів, громадянські війни та значне переміщення в регіоні. На Близькому Сході погіршення економічної ситуації в 2011 р. та наступні соціальні заворушення призвели до повалення кількох режимів і масового переміщення по всьому регіону та до Європи. Протести «Арабської Весни» 2011 року, принаймні частково, були викликані скороченням субсидій і зростанням цін на продукти харчування [Bilger & Brahim, 2022].

Ціни на продукти харчування зросли після того, як вторгнення В. Путіна припинило український експорт морським шляхом. Поставки були ще більше зірвані через вихід Кремля у 2023 р. з угоди, яка дозволяла Києву здійснювати судноплавство через Чорне море, а також повторні удари по портових об'єктах. Інфляція призвела до масових протестів в Африці. Харчові продукти не підпадають під санкції, хоча деякі російські експортери сільськогосподарської продукції зітк-

нулися з проблемами фінансування та логістики одразу після вторгнення. Відтоді російський експорт пшениці досяг рекордного рівня, а поставки добрив також відновилися, що призвело до зниження цін. «Коли Росія відмовилася продовжити зернову угоду, вона ризикувала виглядати дияволом», — міркує очільник аналітичного центру CIRES С. Абба. Проте своїми пожертвуваннями, навіть незначними, «Росія виглядає такою, що дійсно визнає боротьбу африканців, яка бачить їхні труднощі», — додав він [Booty, 2024].

Зернова ізоляція України і високі урожаї пшениці в Росії (в тому числі й на окупованих нею українських теренах) зміцнює її позиції як експортера № 1, але також послаблює ціновий тиск, спричинений вторгненням Москви в Україну. Війна Кремля, включаючи блокаду та бомбардування портів, перешкодила експорту продовольства з України, сприяючи зміцненню домінування Росії на світовому ринку пшениці. Це відображено в рекордних російських поставках, оскільки національні трейдери долають фінансові та логістичні проблеми, з якими деякі зіткнулися після вторгнення. Однак перепопнені зернові порти Росії також принесли перевагу споживачам пшениці, які постраждали від кризи вартості життя: найнижчі ціни за майже три роки.

Утім, незважаючи на спроби Кремля скористатися ситуацією, — підвищивши ціни на пшеницю, щоб поповнити власну скарбницю, — ринок Чикаго торгується на рівні менше половини піку, досягнутого після першого вторгнення Москви. «У російській пшениці небагато конкурентів», — сказала Е. Дюфло, аналітик зернового ринку *Strategie Grains*. «На даний момент Росія є виробником цін» [Quinn, 2023]. З надлишком пропозиції, що пригнічує ціни, Росія намагається використати своє домінуюче становище, щоб підбити ринок. Це не тільки заспокоїло б власних фермерів, засмучених скороченням доходів, але й збільшило б напружену війною скарбницю Кремля шляхом отримання додаткових податкових надходжень. За словами людей, обізнаних з цим питанням, російські чиновники намагалися встановити неофіційну мінімальну ціну на експорт. Це змушувало деяких трейдерів переглядати або навіть скасовувати вже укладені угоди. Уряд може забезпечити дотримання мінімальної ціни, відмовившись видавати експортні документи на більш дешеві поставки, проте застосування принципу підлоги на ціни було непослідовним. Москва також продовжує залучати покупців в Африці та на Близькому Сході, одночасно

атакуючи українську сільськогосподарську експортну інфраструктуру та змішуючи зерно з окупованих регіонів із власною продукцією [Quinn, 2023]. За словами Д. Клепп, вченої, яка написала книгу про продовольчу допомогу, нещодавні пожертви Москви також нагадують те, як Вашингтон десятиліттями використовував їжу як інструмент державного управління³⁹.

Тепер Росія, як найбільший у світі експортер пшениці, може пропонувати надлишки зерна безкоштовно частково завдяки успіху Кремля, який за останні два десятиліття перетворив її на сільськогосподарську електростанцію. За даними Міжнародного центру розвитку міграційної політики, майже половина країн континенту імпортувала у 2022 році не менше 30% пшениці з Росії та України [Bilger & Brahim, 2022]. Москва має надлишок зерна після кількох чудових врожаїв, і загальний обсяг, обіцяний В. Путіним, становить мізерну частку російського експорту в 60 млн. т, але розголос щодо прямих пожертвувань зерна допоміг створити враження, що Росія на боці Африки, за словами С. Абби, який очолює аналітичний центр CIREC, що зосереджується на африканському регіоні Сахель. Російська допомога не обов'язково

³⁹ У ході послідовних дій адміністрацій Вашингтона, США розвинули житничну дипломатію, користуючись сільськогосподарськими нагородами країни як пряником і батогом. Надсилання надлишків американського врожаю за кордон – як допомогу чи експорт – стало безпечним способом зміцнення стосунків з низьким ризиком. Заборона на продаж продовольства ворожим державам також виявилася переконливим інструментом зовнішньої політики. «При правильному використанні, — зауважив у 1954 р. перед Конгресом представник Арканзасу Л. Б. Гайс, надлишки сільського господарства Америки можуть стати набагато більш потенційним засобом боротьби з поширенням комунізму, ніж воднева бомба» [U.S. ..., 1975]. Е. Л. Батц, який працював секретарем Міністерства сільського господарства США за президентів Р. Ніксона та Д. Форда, був ще більш відвертим щодо того, що він назвав «агропотужністю» Америки. У розмові з Business Week у 1975 р., незабаром після завершення туру вісьмома країнами, який включав зустріч з президентом Єгипту А. Садатом, Е. Бутц сказав, що коли він «телефонує з пшеницею в кишені, вони звертають увагу» [U.S. ..., 1975]. Протягом більшої частини холодної війни США використовували продовольчу допомогу, а також торгували зерном як частину своєї радянської стратегії стримування. «За винятком ядерної війни, світовий голод є найбільшою загрозою миру», — сказав у своїй промові під час нагородження у 1982 р. Д. А. Андреас, якого називали «соевим королем» більше двох десятиліть і який підтримував стосунки з М. Горбачовим [Almeida & Freitas & Hirtzer, 2024].

надходить до країн, які її потребують найбільше, а до тих, хто є «найкращими союзниками» Росії, розповів С. Абба. «Візьмемо Еритрею, бідну, ізольовану та сповнену рішучості протистояти західному імперіалізму»,— сказав С. Абба зі столиці Мавританії Нуакшот.— Росія йде в ці країни з напруженими відносинами із Заходом, і це посилює політичні розбіжності» [Bilger & Brahim, 2022]. Як наслідок Еритрея проголосувала проти резолюції Генасамблеї ООН, яка вимагала від Росії вивести війська з України. «Росія наслідує деякі з тих моделей, які раніше робили великі донори. Вони дають крихітні суми і намагаються отримати велику політичну вигоду»,— робить висновки професор Університету Ватерлоо в Канаді Д. Клепп [Bilger & Brahim, 2022].

Таким продовольчим становищем Росія вміло користується не лише для звичайної торгівлі, здобуття коштів і зміцнення іміджу. І не лише в Північній Африці. Так, наприклад, у грудні 2023 р. до Гвінеї у Конакр на західному узбережжі Африки прибув типовий зерновий вантаж (25 тис. т пшениці) з Росії для сусідньої Малі. У Кремлі гучно заявляли, що це було одне з кількох безкоштовних (гуманітарних) відправок зерна шести африканським країнам. Проте це не зовсім так. Путінські агенти давно займаються допомогою африканським диктаторам і режимам у сфері безпеки, поставками зброї та спонсорованими Росією конкурсами краси. Усі ці пожертви є частиною зусиль Кремля щодо зближення з Африкою. Натомість Росія отримує підтримку своїх амбіцій і доступ до ринків, що потенційно можуть пом'якшити вплив санкцій США та Європи. Тож Кремль неухильно і наполегливо просувається, користуючись нестабільністю в країнах, які раніше спиралися на колишні колоніальні зв'язки з Європою.

Під час російсько-африканського саміту 2023 р. В. Путін пообіцяв до 50 тисяч тонн безкоштовного зерна кожній з цих країн: Буркіна-Фасо, Зімбабве, Малі, Сомалі, Центрально-Африканська Республіка та Еритрея. Деякі з них відтоді зміцнили свої зв'язки з Москвою, а ще деякі стали членами чи кандидатами у члени БРІКС. Міністерство сільського господарства Росії вже в січні 2024 р. повідомило, що було доставлено 200 тис. т гуманітарної допомоги для Африки. Натомість Росія здобула не лише гроші і ринки, а й зміцнила свій вплив у неспокійному регіоні Сахель у Західній Африці⁴⁰. Керована Крем-

⁴⁰ Сахель — величезний напівзасушливий регіон Африки, що розділяє пустелю Сахару на півночі та тропічні савани на півдні, є краєм можливостей і викликів. Незважаючи на багаті людські та природні ресурси, які пропонують величезний потенціал

лем ПВК «Вагнер» скористалася захопленням військовими влади в регіоні Сахель у Західній Африці, де Франція вела невдалу боротьбу проти десятирічного джихадистського повстання, щоб зміцнити свою позицію.

Показовою у цьому контексті є, наприклад, Буркіна-Фасо. Ця західноафриканська держава бореться з багаторічним ісламістським повстанням, яке змусило понад два мільйони людей залишити свої домівки. Криза безпеки в Буркіна-Фасо настільки серйозна, що деякі громадяни вітали військові перевороти та сподівалися на припинення насильства та потрясінь. Проте військова хунта не змогла виконати свої попередні обіцянки боротися з ісламістськими бойовиками, й останні все ще контролюють значні території країни. Військовий уряд Буркіна-Фасо не зміг відновити безпеку після приходу до влади у вересні 2022 року.

Зв'язки між Москвою та Уагадугу зміцнилися після того, як військові прийшли до влади в результаті двох послідовних переворотів у 2022 році. Диктатор І. Траоре знайшов союзника в Росії. Москва знову відкрила своє посольство у Буркіна-Фасо у 2023 році після 31-річної відсутності після розпаду Радянського Союзу. У 2023 р. під час саміту в Санкт-Петербурзі президент В. Путін пообіцяв надіслати Буркіна-Фасо в подарунок тисячі тонн пшениці. У липні 2023 р.

для швидкого зростання, там існують глибоко вкорінені проблеми – екологічні, політичні та безпекові, — які можуть вплинути на процвітання та мир Сахеля. З цієї причини ООН розробила унікальний план підтримки, націлений на 10 країн, щоб збільшити зусилля для прискорення процвітання та сталого миру в регіоні. Цільові країни: Буркіна-Фасо, Камерун, Чад, Гамбія, Гвінея, Мавританія, Малі, Нігер, Нігерія та Сенегал. Головною метою Плану підтримки ООН для Сахеля є збільшення зусиль для прискорення спільного процвітання та тривалого миру в країнах Сахелю та регіоні загалом шляхом реалізації пріоритетів для досягнення Порядку денного щодо сталого розвитку до 2030 року та Порядку денного Африканського Союзу до 2063 року. Оскільки 64,5% населення молодше за 25 років, Сахель є одним з наймолодших регіонів світу. Тому інвестиції в освіту та професійну підготовку можуть принести величезні демографічні дивіденди. Сахель також наділений величезним потенціалом відновлюваної енергії; він має більше потужностей для виробництва сонячної енергії, ніж інші регіони світу, позаяк розташований на вершині деяких з найбільших водоносних горизонтів на континенті. Потенційно Сахель – один із найбагатших регіонів у світі з великими людськими, культурними та природними ресурсами [*The Sahel ...*, 2024].

Буркіна-Фасо підписала угоду з Росією про будівництво атомної електростанції для збільшення енергопостачання (в країні менше чверті населення країни має доступ до електроенергії). Крім російського впливу в питаннях економіки, дипломатії та оборони, 2023 року вже також спостерігається зростання дезінформації, спонсорованої Росією [Atanesian, 2023]. Утім офіційно Буркіна-Фасо, яка багата золотом та іншими корисними копалинами, спростувала повідомлення про те, що платила російським найманцям, надавши їм права на шахти в країні [Booty, 2024].

Вже у другій половині 2023 р. туди прибули російські війська (замасковані під найманців приватної військової кампанії «Вагнер»), а Москва відкрила у цій державі своє посольство⁴¹. «Африканська ініціатива» опублікувала зображення військ і військових літаків, які прибувають до Уагадугу, столиці Буркіна-Фасо [Ноїє, 2024]. Прибули близько 1000 російських військовослужбовців до Буркіна-Фасо стали першим великим розгортанням російських військ у цій країні. То був початковий підрозділ утричі більшого запланованого військового контингенту, що забезпечуватиме безпеку президента військового режиму країни І. Траоре. Як і Малі, де також керують військові, Буркіна-Фасо бореться з джихадистами та відмовилася від допомоги колишньої колоніальної держави Франції, яка мала війська в обох країнах. У 2023 р. Буркіна-Фасо наказала французьким військам покинути країну [Burkina Faso ..., 2024], а російська воєнізована група «Ведмежа бригада» провела кілька місяців у країні 2024 року, охороняючи чиновників хунти, включаючи І. Траоре [Adeoye, 2025].

Російське державне телебачення у грудні 2023 р. показало білі мішки з пшеницею з позначкою «подарунок від Російської Федерації Буркіна-Фасо» та надрукованими прапорами обох країн. «Це демонструє солідарність Росії з народом Буркінаби та добрі, міцні відносини між нашими двома країнами», — сказала Н. Соме-Діалло, міністр солідарності та гуманітарних дій Буркіна-Фасо, на церемонії з нагоди пожертвування в січні 2024 року [Booty, 2024]. Буркіна-Фасо заявила, що отримала 25 тис.т пшениці безкоштовно з Росії як «безцінний подарунок» (Нанді Соме Діалло). Виступаючи на церемонії, міністр

⁴¹ Буркіна-Фасо є однією з найбільш занедбаних кризових держав у світі (згідно з даними ООН, близько чверті всіх дітей віком до п'яти років мають затримку в розвитку, а понад три мільйони людей стикаються з гострою нестачею їжі [Burkina Faso ..., 2024]).

закордонних справ, регіонального співробітництва та у справах буркінійців за кордоном Буркіна-Фасо Карамоко Жан Марі Траоре заявив, що партія пшениці з Росії допоможе підштовхнути його країну до «розвитку власних виробничих потужностей, щоб раз і назавжди припинити залежність від продовольства з-за кордону» [Booty, 2024].

Москва налагоджувала відносини з африканськими країнами під час деколонізації в 1950-х і 1960-х роках, навчаючи бійців-визволителів Зімбабве та надаючи військову допомогу та стипендії студентам з Малі та Буркіна-Фасо для навчання в радянських університетах. Лідери цих країн підкреслювали ті колишні стосунки, коли вони намагалися розірвати зв'язки із Заходом — головним чином Францією — і той факт, що Росія ніколи не колонізувала ці країни.

Зазначу принагідно й про роль кремлівської пропаганди, наприклад, у Малі. Так, у серпні 2020 р. після державного перевороту у Малі, частина його прихильників під час святкування зазначеної події несла російські прапори та фотографії В. Путіна [Clifford, 2022]. На той час Росія ще не мала міцних двосторонніх, культурних чи історичних зв'язків з цією країною. Проте основу для проросійських настроїв вже було закладено роком раніше, коли у соціальних мережах почали звинувачувати Францію у воєвничому ісламістському закладі на півночі Малі. Після ж серпневого перевороту в деяких частинах Малі виникло ще кілька акцій протесту, на яких засуджувалася присутність Франції в країні та, в деяких випадках, лунали заклики до подальшої співпраці саме з Росією. Усі ці акції в Малі та інших африканських країнах через медіа (надто — електронні) та через агентуру активно спонукав і підтримував Кремль, подаючи Москву як «борця з західним колоніалізмом». Й у підсумку, здебільшого, це мало свої плоди.

Після заколоту Є. Пригожина в червні 2023 р., Кремль зробив усе, аби зберегти прибуткову безпекову місію ПВК «Вагнер», видобуток золота, нафтові послуги та митні контракти — і свої відносини з африканськими урядами. Так Малі, яка уникає критики російської війни в Україні, утримує спонсорований Росією золотопереробний завод. Москва направила 1000 бійців на допомогу хунті в Малі, яка витіснила французькі сили та миротворчу місію ООН. Найманці, які діяли разом з малійською армією, захопили порожні бази ООН і французької армії, але кількість загиблих серед цивільного населення зросла з тих пір, як вони прибули. ООН звинуватила угруповання та армію у вбивстві понад 500 людей у центральному малійському селі Моура.

У 2023 році військовий уряд Малі почав налагоджувати тісніші стосунки з самим Кремлем. Лідер хунти полковник А. Гойта був серед 17 глав африканських держав, які відвідали російсько-африканський саміт у Санкт-Петербурзі в липні 2023 р., де він хвалив президента РФ В. Путіна. «Працювати безпосередньо з державою завжди надійніше, ніж мати справу з приватною фірмою,— розповідав Б. С. Сідібе, консультант, який виконував функції зв'язків з російською зброєю в попередньому уряді.— Я не думаю, що смерть Пригожина щось змінить. У всякому разі, далі все буде легше» [Marks & Hoije, 2023]. Зрештою малійські законодавці влітку 2023 р. прийняли новий гірничодобувний кодекс, згідно з яким уряд може придбати 35% акцій промислових гірничодобувних підприємств. Уряд Малі під керівництвом хунти розірвав військові зв'язки зі своїми колишніми західними союзниками та зближується з Росією. Як і в інших країнах регіону, російські прапори стали символом антизахідних настроїв. «Для Росії це добра воля — зрештою, це хороший піар для обох країн,— сказав лідер малійської опозиції У. Маріко в Абіджані, комерційній столиці Кот-д'Івуару.— Хунта повинна показати, що вона все ще має могутніх друзів після того, як розірвала зв'язки зі своїми старими союзниками» [Booty, 2024].

У листопаді 2023 р. армія Малі за допомогою російських бойовиків відбила стратегічне місто Кідал на півночі країни, яке утримувалося повстанцями-сепаратистами більше десяти років. Як і в інших країнах, у Малі підрядники «Вагнера» повільно були замінені (хоча й не повністю) регулярними армійськими силами. Тож поряд зі своєю ролюю у підтримці режимів, очікується, що російський «Африканський корпус» збереже фокус «Вагнера» на видобутку сировинних ресурсів з метою залучення твердої валюти для фінансування війни в Україні. «Наразі це може бути ребрединг, але це вже чудовий результат для росіян»,— сказав Л. Осборн, аналітик All Eyes on Wagner, консорціуму, який відстежує діяльність групи та її наступника. «Раптом вони йдуть від Вагнера, щодо стримання якого Захід доклав багато зусиль,— з'явилися нові щупальця гідри, і тепер він називається “Африканський корпус”»,— зауважує він [Russia Hires ..., 2024].

Відтак «Вагнер» дозволив Кремлю відновити частину впливу, який Москва втратила в Африці після холодної війни, за невеликі витрати та з правдоподібним запереченням участі у цьому ЗС РФ. Вперше він увійшов до Лівії та ЦАР близько 2018 року, а з тих пір поширився

на Судан, Малі та — на короткий час — Мозамбік, здійснюючи ймовірні порушення прав людини, проводячи жорстокі кампанії від імені національних урядів і сильних осіб. Wagner Group (формально на чолі з Є. Пригожиним, якого В. Путін убив 23 серпня 2023 р.) створив бізнес-імперію протягом п'яти років, ставши іконоборською знаменитістю в таких місцях, як Малі та Центрально-Африканська Республіка, президенти яких втратили важливого союзника. Тож Росія, спочатку через підтримуваних Кремлем найманців ПВК «Вагнер», а тепер через створення «Африканського корпусу», поширює свій вплив на такі країни, як Малі та Центрально-Африканська Республіка.

Ніде вплив «Вагнера» не був більшим, ніж у ЦАР, де 2000 бійців підтримували уряд президента Фостена-Арчанжа Туадери з 2018 року. Зараз він не лише володіє найбільшою в країні золотою шахтою, здатною виробляти руди на 290 млн. доларів на рік, але й очолює армію в бою та має частку як у лісовому господарстві, так і на ринках пива. Успіх «Вагнера» в ЦАР теж був частково зумовлений зростаючим розчаруванням у незмінному впливі колишньої колоніальної держави Франції. Росія через ПВК «Вагнер», і Є. Пригожина зокрема, використовувала це невдоволення, і обидва вони почали розглядатися як емблеми антиколоніалізму. «Я думаю, що його смерть нічого не змінює, тому що ми маємо угоду з Росією, і Росія збирається це виправити, призначивши до “Вагнера” нового голову», — сказав Ф. Гуанджика, радник Ф.-А. Туадери [Marks & Ноїє, 2023]. У Центрально-Африканській Республіці Росія мала намір здобути й постійну військову базу, а кількість російських військових у ЦАР подвоїлася до майже 2000 осіб з вересня 2023 року. У підсумку Центрально-Африканська Республіка розмістила на своїй території російську військову базу та отримала зброю, експертизу безпеки та навчання.

Москва має амбітні плани, прагнучи побудувати регіональну штаб-квартиру в Центрально-Африканській Республіці, де протягом шести років «Вагнер» вів жорстоку кампанію від імені президента, і включився в апарат національної безпеки в обмін на діаманти та золото. 2023 року сили «Вагнера» допомогли А. Туадері провести референдум, на якому було знято обмеження на президентський термін. Голосування відбулося незважаючи на те, що повстанські сили контролювали значну частину країни, а третину населення було переміщено внаслідок бойових дій. Навзаєм «Вагнер» отримав контроль над прибутковими родовищами золота та алмазів, а також видобутком

деревини в обмін на збереження влади А. Туадери. Бійців «Вагнера» звинувачують у численних порушеннях прав людини, включаючи позасудові страти та згвалтування. Група також контролює пропагандистські кампанії. Д. Подольській, командир «Вагнера», який втратив руку під час битви за Бахмут в Україні, у вересні 2024 р. був призначений головним радником президента ЦАР з питань безпеки. Критики прозвали А. Туадеру «президентом Вагнером» за його залежність від групи найманців [Bennetts, 2025a].

16 січня 2025 р. у Кремлі відбулися нові перемовини між президентом РФ В. Путіним і президентом ЦАР Ф.-А. Туадером. Ця особиста зустріч між ними стала першою від липня 2023 року. Метою відвідин Москви А. Туадерою, як повідомляв прес-секретар Кремля Д. Песков, було обговорення чутливих питань забезпечення безпеки. Зі свого боку В. Путін, після того, як Росія не змогла запобігти краху режиму Б. аль-Асада в Сирії, спробував запевнити свого ключового африканського союзника, що той може розраховувати на військову допомогу Кремля. Натомість Росія прагнула відкрити постійну військову базу в ЦАР, але тоді угоди ще не було досягнуто.

За подібним сценарієм Росія пробилася й у Нігер. Головний чиновник Державного департаменту США в Африці М. Фі висловила стурбованість тим, що Росії вдасться укласти угоду щодо військової присутності в Нігері, де США мають велику базу безпілотників. 2023 року нова армійська хунта країни також вигнала французькі війська та фактично змусила закрити посольство Франції. «Якби вони вибрали партнерство з такими країнами, як Росія, це було б дуже складно, — сказала М. Фі 18 січня 2024 р. — Ми сподіваємося, що вони приймуть правильне рішення» [Russia Hires ..., 2024]. Натомість заступник міністра оборони Росії Ю. Євкуров, який відповідав за діяльність «Вагнера» в Африці та на Близькому Сході, відвідав Нігер на початку грудня 2023 р., а вже у січні 2024 р. прем'єр-міністр країни відвідав Москву для переговорів і підписання нової оборонної угоди з Кремлем [Russia Hires ..., 2024].

Більше того, у вересні 2023 р. три країни Сахеля та Росія підписали договір про взаємну оборону, а в січні 2024 р. вже військовий лідер сусіднього з Нігером Чаду, який донедавна вважався останнім бастионом західного впливу в Сахелі, зустрівся з В. Путіним у Москві, щоб обговорити співпрацю у сфері безпеки. Менш як за рік 28 листопада 2024 р., за кілька годин після закінчення візиту міністра за-

кордонних справ Франції Ж.-Н. Барро до Чаду, уряд цієї держави заявив, що «припиняє дію угоди про співпрацю в галузі оборони, підписаної з Французькою Республікою» [Valade, 2024]. Французька армія завжди вважала Чад своїм оплотом в Африці, який потрібно зберегти за будь-яку ціну, адже там була розташована одна з п'яти військових баз Франції на континенті.

Згідно з дипломатичною заявою Чаду, це рішення «знаменує історичний поворотний момент», у якому додається, що настає час «повністю відстояти свій суверенітет і переглянути своє стратегічне партнерство» [Vincent & Roger, 2024]. Ця заява прозвучала на тлі все більш невизначеної майбутньої військової присутності Франції в Африці. У грудні 2024 р. Франція передала країні свою першу військову базу. Чад був чи не останнім союзником Франції у Сахелі та останнім оплотом проти зростаючого впливу Росії, яка розмістила воєнізовані сили в кількох сусідніх країнах.

Зрештою, у новорічному зверненні 2025 року й президент Кот-д'Івуару (Берега Слонової Кістки) Алассан Уатгара оголосив, що французькі війська будуть виведені з бази в головному місті країни Абіджані вже в січні. «Ми можемо пишатися нашою армією, яка зараз ефективно модернізована. Саме в цьому контексті ми ухвалили рішення про узгоджений і організований вивід французьких військ з Кот-д'Івуару»,— сказав він [Johnston, 2025]. В країні, однієї з колишніх колоній Франції, знаходилося близько 600 французьких військовослужбовців. Ця заява є останньою ознакою скорочення давньої французької військової присутності на континенті. Нагадаю, що А. Уатгара вважався одним з найсильніших союзників Франції в Західній Африці, що свого часу сформував тісний альянс з президентом Е. Макроном й раніше засуджував такі країни, як Малі, за звернення до російських приватних військових підрядників на кшталт «Вагнера». Проте А. Уатгара, прагнучи заручитися підтримкою населення вже тоді планував балотуватися на четвертий термін на виборах у жовтні 2025 р., тож такою заявою, вочевидь, розраховував, що оголошення про символічний розрив з Францією може принести йому політичну користь у регіоні, де зростають антифранцузькі настрої, особливо серед молодих виборців.

На додачу ще й президент Сенегалу Басіру Діомай Фай 28 листопада 2024 р. заявив в інтерв'ю газеті *Le Monde*, що в його країні «невдовзі не буде більше французьких солдатів» [Valade, 2024]. Він

у своєму новорічному посланні 2025 р. також оголосив, що у цьому році країна позбавиться військової присутності всіх іноземних держав.

У підсумку, військова присутність Франції в Африці, що ще залишалася на початку 2025 р.— це невелика кількість військ у Габоні та військова база в Джибуті на Африканському Розі чисельністю 1500 людей, яку Е. Макрон відвідав у грудні 2024 року.

Цілком очевидно, що Росія, намагаючись розширити свій вплив в Африці, набирає збройні сили, щоб замінити найманців групи «Вагнера» по всьому континенту. «Африканський корпус» посилить військову присутність Росії за допомогою того, що буде володіти мережею запланованих баз, контрольованих Міністерством оборони РФ, у спробі відродити вплив Москви часів холодної війни на континенті в період різкого зниження впливу Заходу. Це також дозволить Кремлю консолідувати контроль над бізнес-мережею «Вагнера» в Африці, включаючи потенційно прибуткові гірничодобувні інтереси, після смерті засновника групи Є. Пригожина. «Африканський корпус», який суперечливо називається експедиційним, подібно до корпусу Адольфа Гітлера в Північній Африці, мав на меті залучити новобранців і колишніх бійців «Вагнера» до середини 2024 року для розгортання щонайменше в п'яти дружніх з Росією країнах — Буркіна-Фасо, Лівії, Малі, Центрально-Африканській Республіці та Нігері.

Після падіння ж у Сирії режиму Б. аль-Асада, активність Москви в Африці ще більш посилилася, зокрема у Малі. Ще наприкінці листопада 2024 р. заступник міністра оборони РФ Ю. Євкуров, який регулярно відвідував континент, вирушив до Бамако, щоб вдесьте провести переговори з малійськими колегами про зміну структури російської присутності в цій державі. Переговори відбувалися напружено, не в останню чергу через фінансові розбіжності між двома сторонами. Утім, було прийнято гібридне рішення: перша група військових-росіян з 200 осіб прибула до Бамако в середині грудня, а малійська влада продовжила контракт з «Вагнером».

На думку аналітиків, уряд Малі платить за послуги «Вагнера» близько 10 мільйонів доларів на місяць, що є благом для Москви, яка переживає міжнародні санкції через конфлікт в Україні. Росія також отримала концесії на кілька золотих копалень. Хоча малійські війська досягли певних успіхів після прибуття російських найманців, яких, як вважається, станом на березень 2025 р. налічувалося близько 1500

осіб, експерти кажуть, що військові операції в районах, що не контролюються державою, характеризуються надмірною жорстокістю. Це політика «убий їх усіх», каже Вассім Наср, спеціаліст із Сахеля та старший науковий співробітник Центру Суфана: «Вони намагаються тероризувати місцеве населення». Науковий співробітник Інституту Клінгендейл у Нідерландах Е. Лебович каже, що військових Малі давно звинувачують у порушеннях прав людини, але масштаби та жорстокість зловживань зросли з того часу, як у справу вступив «Вагнер». За словами Е. Лебовича, найманці застосовують «тактику брудної війни», включаючи викрадення, тортури та обезголовлення. Декілька біженців розповіли The Washington Post, що перед відходом армії трупи часто спотворювали [Chason & Cahlan, 2025].

Й от 14 грудня 2024 р. судно «Адлер» вийшло з порту Мурманськ на півночі Росії, прямуючи до Конакрі. «Адлер» — корабель компанії M Leasing LLC, яка потрапила під американські та європейські санкції за свою роль у військовій логістиці Москви. Ця компанія підозрюється у постачанні зброї з Північної Кореї до Росії. 21 грудня з Мурманська до Гвінеї вирушило друге вантажне судно під російським прапором — «Сяйво Півночі». Це судно належне російській компанії ВАТ «Північне морське пароплавання», яка також перебуває під санкціями США за перевезення військового обладнання. «Адлер» прибув у порт Конакрі 8 січня та відбув 12 січня. На його борту було 1182 т «товару». Судно «Сяйво Півночі» прибуло 11 січня з 834 т вантажу. У порту Конакрі в Гвінеї вантаж було переміщено на російські військові автомобілі, які сформувати колону, що попрямувала до кордону з Малі [Roger & Tchoubar, 2025].

17 січня 2025 р. ця величезна колона з десятків вантажівок з легкими танками, бронемашинами та машинами швидкої допомоги вже була в Себенікоро, що на південно-західній околиці Бамако. Бойові та транспортні гвинтокрили Мі, винищувачі СУ та Л-39 вже були поставлені малійській владі на початку 2023 року, але такої кількості військової техніки не було. Ця колона була безпрецедентною: більше сотні машин, включаючи бойові бронемашини БМП-3, бронетранспортери БТР-82 та медичні броневих автомобілі «Лінза» [Roger & Tchoubar, 2025]. Отже, до Малі прибув новий великий російський конвой, що означало прискорення процесу реорганізації військової присутності Росії в цій державі. Крім того, як стверджує наукова співробітниця з аналізу зображень у Центрі стратегічних та міжнародних дослі-

джен Д. Джун, супутникові знімки демонструють ознаки недавнього розширення військової бази у міжнародному аеропорту Модібо Кейта в Бамако, де, як відомо, «Вагнер» діє з 2021 року [Chason & Cahlan, 2025]. Цей та інші факти посилюють роль Малі як російського опорного пункту в регіоні для AES (Альянсу держав Сахеля, що складався з Буркіна-Фасо, Малі та Нігеру) і навіть за його межами.

Після падіння свого давнього союзника Башара аль-Асада Росія вивела частини своєї протиповітряної оборони та численні озброєння з різних регіонів Сирії. Тоді ж, з втратою Б. аль-Асада, коли В. Путін опинилася в хиткому становищі в Сирії (країні, яку Росія використовувала як логістичний центр для перекидання своїх ресурсів на Близький Схід та в Африку), Кремль змушений був шукати альтернативні рішення й знайшов їх, зокрема, в Лівії. Відтак Росія протягом грудня 2024-го — січня 2025 р. перекидала дедалі більше військ й на військову базу Аль-Хадим поблизу Бенгазі на сході Лівії. Російський літак прилітав туди з Сирії не рідше одного разу на день й таким чином до Лівії доставлялася зброя, радарне обладнання та засоби ППО. Крім того на військову базу Аль-Хадим було перекинуто щонайменше 1 тис. найманців.

Крім того, у січні 2025 р. стало відомо, що Росія у грудні 2024 р. перекинула ресурси (військову техніку та офіцерів) з Сирії на покинуту лівійську авіабазу Маатен-ес-Сарра, що розташована в південній пустелі Лівії, за 100 км від кордону з Чадом та за 300 км від Судану. Військовий об'єкт має дві злітно-посадкові смуги та може прийняти близько 100 винищувачів. Востаннє він використовувався військами колишнього диктатора Муаммара аль-Каддафі у 2011 році. На початку 2025 р. база знаходилася під контролем Лівійської національної армії (ЛНА) Х. Хафтара. Колишній союзник США був ключовою фігурою у повстанні проти М. Каддафі і з моменту падіння диктатора правив переважною частиною Лівії й отримував підтримку від Росії.

На супутникових знімках авіабази Маатен-ес-Сарра видно, що за лютий 2025 р. злітно-посадкова смуга була замінена та розширена. На знімках також видно, що було побудовано нові склади та нова автостоянка. Маатен-ес-Сарра — одна з кількох військових баз, на які претендує Росія в Лівії. З моменту падіння Асада кількість переміщень російських літаків з Сирії до Лівії значно зросла. Так, наприклад, в період з 26 по 28 грудня 2024 р. російський літак Ан-124 здійснив два рейси з Сирії на авіабазу Аль-Хадим на сході Лівії, а лі-

так Іл-76 кілька разів літав між Сирією та Лівією у січні 2025 року. Вважається, що Росія доставила на Аль-Хадим зброю, системи ППО та радіолокаційне обладнання [Motie & Jochem, 2025].

В середині лютого 2025 р. Кремль повідомив, що В. Путін вперше після зміни влади в Сирії поговорив телефоном з тимчасовим президентом Ахмедом аш-Шараа щодо присутності Росії в Сирії. У будь-якому разі поразка Б. Асада змусила Росію переглянути свою стратегію. Введення в експлуатацію авіабази Маатен-ес-Сарра дасть Росії більше можливостей для проведення великомасштабних операцій в Африці. В останні роки Росія створила далекосяжну зону впливу на африканському континенті, центром якої є Сахель. Там В. Путін підтримує авторитарні режими та воюючі сторони за допомогою російських військових підрозділів та найманих груп.

Таким чином стратегічний відкат у Сирії, В. Путін негайно компенсував у Лівії, а звідти проєкція вже спрямовувалася на інші африканські країни. Якщо ж врахувати, що Аль-Хадим є важливим центром для дислокації «Африканського корпусу», що вже безпосередньо підпорядковувався Міністерству оборони РФ, то стає цілком очевидним, що Москва намагалася там підірвати міжнародно визнаний уряд у Тріполі, з яким конкурував її союзник польовий командир Халіф Хафтар, що контролював Східну Лівію.

Крім того, зміцнюючи свою присутність у Лівії, Кремль намагався створити південний фланг для НАТО та ЄС, не вступаючи у відкрите протистояння з Євросоюзом, а також отримував доступ до Судану. Судан, власне, вже перебував у стані війни від 2023 р. й для Росії став легким і важливим ринком збуту як російської зброї, так і російських найманців, та джерелом доступу до сировинних ресурсів. З іншого боку, практично неконтрольований Південний Судан став для Росії простором для впливів і втручання до Західної Африки й регіону Сахель та, зокрема, у такі багаті на надра держави як Малі, Нігер, Буркіна-Фасо, Чад, ЦАР, поширюючи свої впливи й здобуваючи величезні кошти для свого військово-промислового комплексу через африканський позасанкційний ресурсний тунель.

Відтак Москва зазіхає на величезні ресурси Африки, зокрема алмази, руди, нафту, газ, бітум тощо. Початок же було покладено з діяльності контрольованого Кремлем ПВК «Вагнер» і з опанування золотодобувних підприємств, кошти від яких Росія відмивала в ОАЕ. Згодом на континент зайшли флагмани путінської економіки, як-от Росатом,

Газпром, Русал (видобування алюмінію), Алроса (діаманти) та «Ренова» (марганець). На Росію припадає ще й 40% континентального ринку зброї. Крім того у поточних планах В. Путіна — розміщення бази ВМФ РФ у Судані, про що обидві країни вже досягли порозуміння («домовилися про все», як заявив 12 лютого 2025 р. глава МЗС Судану) [ТАСС ..., 2025, Февраль 12], а також у Єгипті, Центрально-Африканській Республіці, Еритреї, Мадагаскарі та Мозамбіку.

Москва спритно і вміло скористалася дестабілізацією в Західній Африці, спричиненою військовими переворотами та ісламістськими повстаннями в Сахелі, посиленими народним невдоволенням колишньою колоніальною державою Францією та очевидним втручанням Заходу, а також продовольчою кризою в Центральній і Північній Африці, оперативно використовуючи так звану зернову дипломатію. Отже, безкоштовне зерно для Африки від В. Путіна має політичну ціну, скроплену коштом крові африканців.

Слід також визнати, що в значній частині країн Африки Росії вдалося розгорнути в інформаційному полі свій досить потужний вплив [Gleicher, 2019]. Основні об'єкти пропагандистсько-дезінформаційної кампанії включали такі держави, в яких Кремль намагався посилити свій політичний вплив: Демократичну Республіку Конго⁴², Мадагаскар, Центрально-Африканську Республіку, Камерун, Моза-

⁴² За останні три доби січня 2025 р. під час бойових дій у місті Гома провінції Північне Ківу на сході ДР Конго понад 900 людей було вбито та 3 тисячі поранено. Місто захопило угруповання М23 (скорочення від французького Mouvement du 23-Mars, тобто – «Рух 23 березня»), що пов'язане з народністю тутсі, яка є етнічною меншістю в Конго. Самі повстанці стверджують, що борються за рівні права та безпеку для свого народу, однак мета М23 – контроль над величезними покладами корисних копалин у країні, а за нападом стоїть уряд сусідньої Руанди. За даними ООН, бл. 4 тис. руандійських солдатів воюють на території Конго. Спільно з М23 їм удалося захопити Гому. Під час боїв загинули щонайменше 17 миротворців ООН. Щоб зупинити ескалацію, скликано екстрений регіональний саміт, який відбувся 7–8 лютого 2025 р. в Дар-ес-Саламі (Танзанія). У цих переговорах взяли участь президент Конго Ф. Чісекеді та президент Руанди П. Кагаме. Кенія та Уганда виступили посередниками. В основі ескалації напруженості у цій африканській країні лежить боротьба за природні ресурси. Корисні копалини республіки оцінюються в 24 трлн. доларів США. У цьому регіоні десятиліттями тривають криваві війни, у тому числі за участю дітей-солдатів. Одна з головних причин конфліктів – боротьба за поклади рідкісних та цінних мінералів та металів: колтан, золото, нікель, кобальт та мідь.

мбік, Малі, Буркіна-Фасо, Чад, Ефіопію, Судан, Кот-д'Івуар та Лівію [Russia Tests ..., 2019].

На відміну від аналогічних кампаній, які проводила пригожинська «фабрика тролів» АИД в США та європейських державах, у даному регіоні були свої особливості, зокрема:

1. Найбільш поширеними були повідомлення та наративи арабською мовою, що апелювали до більш радикальної ісламістської аудиторії;

2. Основні агенти впливу були місцевими і створювали мережі з локальних кадрів;

3. Тематика позиціювання дій РФ як антиімперіалістичні та антиколоніальні й, водночас, таврування Франції, США та інших держав у зловживанні Африкою «як колонією»;

4. Росіяни створювали також і місцеві медіа-організації в африканських країнах з метою найму місцевих жителів (аби не допустити швидкого викриття агентурної інтернет-мережі тролів) для розміщення пропагандистського контенту Кремля у Facebook [Russia Tests ..., 2019].

Кремль також сприяє поширенню й політичної доктрини панафриканізму, яка має на меті об'єднання африканських держав (добровільно чи примусово) в один великий надафриканський геополітичний проєкт⁴³. Однією з особливостей панафриканізму є «боротьба з імперіалістичним світом», прагнення до єдиної політичної африканської федерації на расових ксенофобських засадах щодо усього західного. Тобто — на спільній ідеологемі витіснення західних держав з усіх сфер життєдіяльності на Африканському континенті й, перш за все, — з економічної та політичної [African ..., 2022].

Відтак в Африці росіяни активно розповсюджують наративи, що стосуються «західного колоніалізму», й, водночас, змальовують образ Кремля як уособлення боротьби з неокolonіалізмом та неоімперіалізмом. Таким чином Москва посилює тиск на суспільства, аби у подальшому мати широку дипломатичну підтримку, а також ярликує Україну як «маріонетку Заходу», яка не дотримується своїх обіцянок (наприклад, в контексті зернових угод) тощо.

Отже, регіон Глобального Півдня (зокрема Африка) також виступає об'єктом геополітичного, воєнно-ескалаційного, економічно-експан-

⁴³ Панідеї (від грец. пан – все, букв. — всеосяжна ідея) у геополітиці – великі ідеї, що формулюються цивілізаціями у боротьбі за простір. Термін запроваджено німецьким геополітиком Карлом Гаусгофером (1869–1946).

сійного та інформаційно-пропагандистського впливів РФ, де ключову увагу зосереджено на просуванні вигідних Кремлю наративів, меседжів та у проведенні антизахідних дезінформаційних кампаній, що стосуються й України в тому числі.

* * *

Стрімкий і потужний стрибок Китаю, як і Японії та Індії, та його незбройна експансія глобального обширу (надто — в Африці, Азії та Океанії, що фактично ізолювали ЄС і США, а також знівельовує заkostenілу СОТ) не залишилася не поміченою застagnaційніми державами Європейського Союзу та запізнілою, але агресивною, реакцією Сполучених Штатів. Західна гегемонія у світі у звичному європейцям уявленні вмирає на наших очах. Про це, зокрема, засвідчила промова президента Франції Е. Макрона на нараді послів в Єлісейському палаці 27 серпня 2019 р., який визнав, що світ змінився (як і становище Європи) через низку помилок Заходу та Америки й закликав переосмислити військово-дипломатичну стратегію і навіть складові солідарності НАТО [Macron, 2019]. Перш за все, йшлося про Китай, а також про російську стратегію, як і про те, що колективний Захід мусить зрозуміти, що американсько-європейські звички і даності більше не мають сенсу.

Чи не наслідком цієї зміни геополітики Заходом став, наприклад, воєнний переворот у Гвінеї 5 вересня 2021 р. Нагадаю, що Китай вклав у цю країну від 35 до 45 млрд. дол. США в обмін на скупку інфраструктури і концесії на видобуток залізної руди та бокситів й є основним інвестором Гвінеї та її головним кредитором [Гай-Нижник, 2022b]. Крім того, ключовою ланкою у цих ресурсах є боксити, а їх зосереджено в цій країні чи не половина від світових. Вони ж, до слова, є базовою видобутковою сировиною для військово-промислового комплексу і космічних технологій, яку поволи опановувала й Російська Федерація у цій країні (зокрема йдеться про відомі майже монопольні об'єкти путінського фінансово-промислового агента О. Дерібаски, проти якого одразу активізувалося слідство у США). Якими будуть наслідки перевороту на чолі з полковником армійського спецназу, колишнім офіцером Французького іноземного легіону покаже майбутнє, проте вже зараз можна говорити про вагомий удар США по Китаю та Російській Федерації в Африці, включно з відомими спецопераціями супроти росіян у Малі, Буркіна-Фасо тощо.

Разом з тим В. Путін цілком може втратити свого потужного і впливового союзника в іншій частині Африки — на півдні континенту. Цьому свідченням став скандал, що розгорівся наприкінці 2024 р. в Преторії. Виступаючи у жовтні на саміті країн БРІКС у Казані, президент ПАР С. Рамафоса заявив, що російський президент В. Путін є «цінним союзником» і «цінним другом» Південної Африки. Ці слова розлютили Демократичний альянс (ДА) — найбільшого партнера Африканського Національного Конгреса (АНК) по урядовій коаліції й поглибили побоювання, що коаліція з 10 партій може не витримати повний п'ятирічний термін.

Д. Стінгейзен, лідер ДА і міністр сільського господарства в кабінеті С. Рамафоси, гнівно заявив, що путінський «авторитарний режим, який зараз порушує міжнародне право, ведучи імперіалістичну агресивну війну проти суверенної держави», може бути особистим другом С. Рамафоси, але не є другом Південної Африки [Rose, 2024]. Зі свого боку В. Магвенья, речник С. Рамафоси, додав, що Д. Стінгейзен намагався «мікрокерувати президентом», чия лояльність до Москви сягає епохи апартеїду, коли Радянська Росія забезпечувала навчання та зброю АНК. Раніше уряд ПАР відмовився засудити вторгнення Росії в Україну у 2022 р. на тій підставі, що Південна Африка була «позаблоковою», але 2024 р. він подав справу про геноцид проти Ізраїлю до Міжнародного суду через вторгнення до Гази. Ця непослідовна зовнішня політика збурила частину коаліції з претензіями про подвійні стандарти.

«Південно-Африканська Республіка ніколи не дозволяла несправедливості перешкоджати її зовнішній політиці, а також правам людини у своїх відносинах з усіма видами авторитарних режимів», — сказав The Financial Times аналітик аналітичного центру Brenthurst Foundation Г. Міллз [Rose, 2024]. Йшлося, зокрема, про те, що на форумі БРІКС С. Рамафоса виділив конфлікт у Газі, але не згадав Україну і війну супроти неї Росії. Як наслідок, представниця прокуратури з міжнародних відносин Е. Пауелл заявила, що «якщо Рамафоса хоче дружити з таким імперіалістичним розпалювачем війни, як Путін, це йому на руку. Але справа в тому, що Кабмін повинен знайти консенсус щодо цих питань. Там, де є ідеологічні розбіжності в уряді єдності, це потрібно врегулювати та знайти форму примирення, щоб ми могли бути послідовними в нашій політиці неприєднання. Рамафоса більше не має права робити політичні заяви від імені уряду,

не отримавши консенсусу від своїх партнерів» [Rose, 2024]. Тож друг В. Путіна С. Рамафоса вже не міг прямо підтримувати Кремль, позаяк ризикував втратити коаліційний уряд, адже його партія втратила абсолютну більшість (АНК був змушений сформувати коаліцію після того, як на травневих виборах 2024 р. його частка голосів впала лише до 40,2%).

Наступні ж вибори й взагалі загрожували вивести ПАР з БРІКС. За словами завідувача кафедри політичних досліджень Кейптаунського університету проф. З. Джолобе, Південна Африка бачить у групі переважно економічні можливості, а не виклик НАТО чи Євросоюзу. «Політикам тут не подобається ідея військового союзу з Росією — це не те, чого вони хочуть. Південна Африка хоче хороших відносин з Москвою, Вашингтоном і Брюсселем»,— зауважує вчений [Dixon & Houreld & Ebel & Mehrotra, 2024].

Не варто забувати також і про те, що з кола БРІКС глобальним конкурентом Росії, зокрема у світовій торгівлі зерновими та іншими сільськогосподарськими продуктами, є Бразилія і цей факт цілком може стати з часом наріжним каменем у боротьбі за лідерство у жаданому ними новому поліцентричному світі. Як не дивно, але завдячувати своєму виходу в сільськогосподарські лідерські перегони Бразилія мала би саме США через їхнє протистояння з Китаєм.

Торговельна війна Д. Трампа у часи його першого перебування на президентській посаді в США з Китаєм, прискорила зусилля Пекіна зменшити залежність від американських поставок зерна та інших продуктів харчування. Ця війна «допомогла Бразилії, створивши напруженість і ворожнечу, які перешкодили Китаю купувати американську продукцію»,— вважає Ф. Гамберг, виконавчий директор Agribrasil, одного з найбільших місцевих експортерів кукурудзи та сої в країні [Almeida & Freitas & Hirtzer, 2024]. Утім, завжди будуть підозри щодо Америки: у 2022 р. продукція США становила 18% від загального сільськогосподарського імпорту Китаю, порівняно з 27% у 2009 році. «США нагадують мені жабу, яку повільно варять»,— каже незалежний консультант і досвідчений трейдер Е. Берг [Almeida & Freitas & Hirtzer, 2024].

У 2024 р. на США припадало менше однієї третини світового експорту сої, переміщуючи половину обсягу Бразилії. Загалом, втрата Америки стала виграшем Бразилії. Згідно з урядовими даними, сукупний експорт Бразилії сої, кукурудзи та бавовни більш ніж подвоїв-

ся за останнє десятиліття до 149 млн. метричних тонн у сезоні 2022–2023 років. Тому не варто дивуватися тому, що президент Л. да Сілва прагнув більшої ролі південноамериканської країни в геополітиці. Саме він у серпні 2023 р. на саміті країн БРИКС у Південній Африці намагався згуртувати країни Глобального Півдня, щоб об'єднатися в спілку як противагу впливу США [Almeida & Freitas & Hirtzer, 2024].

Південноамериканська нація вже мала передумови для того, щоб стати сільськогосподарською наддержавою у вигляді великої кількості орних земель і сприятливого клімату. Після десятирічного інвестування в експортну інфраструктуру, включаючи залізниці, портові термінали та баржовий флот, одні з яких очолювали китайські компанії, інші — глобальні торгові доми, транспортування тонни сої до Китаю зі штату Мату-Гросу стало коштувати приблизно стільки ж, за скільки це робиться з Айови. По пшениці вона все ще на четвертому місці, далеко позаду Росії, яка займає № 1. Проте сьогодні джерело сільськогосподарської потужності Америки швидко скорочується.

Сполучені Штати, які були найбільшим у світі експортером кукурудзи, сої та пшениці протягом більшої частини останніх семи десятиліть, стикаються з перманентним постійним торговельним дефіцитом сільськогосподарської продукції. Дефіцит за фінансовий рік, наприклад, який закінчувався 30 вересня 2024 р., оцінювався тоді в 19 млрд. доларів і, як очікувалося, зріс майже до 28 млрд. доларів у 2024-му фінансовому році, згідно з прогнозами Міністерства сільського господарства. Стагнація експорту зерна та олійних культур також є фактором глобального впливу або його зменшення: іноземні уряди та підприємства, що залежали від американських товарних культур, були мотивовані діяти доброзичливо, щоб забезпечити надходження продуктів харчування. Проте поступово, у міру того, як контроль Америки над життєво важливими ланцюгами поставок сільськогосподарської продукції зник, на її місце з'явилися країни з різними планами денними та альянсами. «Це зменшило м'яку силу США у всьому світі», — каже С. Р. Нельсон, професор історії в Університеті Джорджії та автор книги «Океани зерна: як американська пшениця перетворила світ» [Almeida & Freitas & Hirtzer, 2024].

«Подивіться, куди Росія експортує своє зерно, а потім подивіться на людей, які не підписали резолюцію ООН проти Росії. По суті, це той самий список», — зауважує С. Р. Нельсон [Almeida & Freitas & Hirtzer, 2024]. Він мав на увазі зустріч, що відбулася 2 березня 2023 р.,

на якій п'ять країн проголосували проти засудження Росії за її вторгнення в Україну, а 35 країн, у тому числі Китай, Індія та Південна Африка, утрималися.

Проте вплив США не повністю використаний. Америка залишається найбільшим донором Всесвітньої продовольчої програми ООН, а світові ціни на зернові та олійні культури все ще встановлюються через контракти, які торгуються на Чиказькій торговельній біржі. Крім того, у той час як обсяги споживання товарів у США скоротилися, експорт більш цінних оброблених харчових продуктів все ще зростає. Що ще важливіше, США мають великі запаси іншого виду товарів, які потрібні багатьом країнам. Приблизно через місяць після того, як російські танки в'їхали в Україну у лютому 2022 р., адміністрація Д. Байдена та Європейський Союз оголосили про план збільшити експорт американського зрідженого природного газу в Європу, щоб замінити газ, що постачається з Росії. Тож США змінюють тактику: прощавай, житнична дипломатія — привіт, геополітика газу [Almeida & Freitas & Hirtzer, 2024].

Між тим велике зближення відбувається між Іраном та Росією. Останніми роками Москва і Тегеран неухильно збільшували обсяги торгівлі, а надто у Каспійському загальному морському просторі. Активізується торгівля будівельними матеріалами, деревиною, добривами та останнім часом зброєю. 24 жовтня 2024 р. В. Путін оголосив, що найближчим часом це зближення має бути завершено підписанням безпрецедентної угоди про стратегічне співробітництво між двома державами під час «спеціального візиту» до Росії нового глави іранської держави М. Пезешкіана. 17 січня 2025 р. у Кремлі Договір про всеосяжне стратегічне партнерство між Росією та Іраном було підписано⁴⁴. Документ, укладений строком на 20 років з можливістю автоматичного продовження кожні 5 років, охопив різні сфери: економічну, торгівельну, енергетичну, наукову, технологічну, а також військову.

У сфері воєнного співробітництва, зазначалося, що якщо одна з Договірних Сторін зазнає агресії, інша Договірна Сторона не повинна надавати жодної військової або іншої допомоги агресору, що сприяє продовженню агресії, і сприятиме тому, щоб розбіжності, що виникли, були врегульовані на основі Статуту ООН та інших. Однак на відміну від подібного договору РФ з КНДР, у цьому договорі

⁴⁴ Новий документ прийшов на заміну договору про основи взаємовідносин та принципи співробітництва між РФ та Іраном, укладеного у 2001 році.

сторони не зобов'язувалися надавати один одному військову допомогу у разі нападу, лише не допомагати стороні яка напала на одного з підписантів. Сторони також домовилися не укладати угоди з третіми країнами, спрямованими проти один одного, і не допускати використання своєї території для порушення суверенітету іншої сторони. Військове співробітництво згідно з новим договором також охоплює: обмін військовими делегаціями; заходи військових кораблів у порти; підготовку військових кадрів; обмін курсантами й викладачами; участь у міжнародних оборонних виставках; спільні морські операції з порятунку та боротьбу з піратством; обмін інформацією і досвідом між розвідувальними відомствами двох країн. Окрім того, РФ та Іран домовилися про проведення спільних військових навчань на своїх територіях і за їх межами, в рамках норм міжнародного права. Та домовилися співпрацювати у військово-технічній сфері. Крім цього, в документі закріплені зобов'язання щодо зміцнення «багатополярного світового порядку» і розвитку прикордонного співробітництва.

Загалом договір визначає правові рамки для подальшого розвитку співпраці на довгострокову перспективу. Серед іншого, у стратегічній співпраці РФ та Ірану йдеться про старий проект, який з особливою обережністю був відроджений у тіні російсько-української війни — 162-кілометрова ділянка залізничної лінії на краю Кавказу, вздовж гористих берегів Каспію. У цій «сліпій плямі» для більшості західних канцелярій та спецслужб, В. Путін активно діє вже багато місяців, згідно з неопублікованими документами, зокрема, ВАН «РЖД», з якими вдалося ознайомитися Le Monde [Golshiri & Hoorman & Jégo & Vincent, 2024]. І якщо ніщо не завадить, саме тут В. Путіну вдасться завершити одну з центральних частин свого великого підприємства з відділення від Заходу одночасно з серйозним зближенням з іншим ізгоєм міжнародного співтовариства — Іраном.

Як зазначається у дослідженні аналітичного центру Bruegel, опублікованому в березні 2024 р., країни, що розвиваються, не застосовують санкції, тож зокрема Китай, Індія та Туреччина, значно збільшили обсяг торгівлі з Росією. «Поки що це зростання не повністю компенсує втрати у торгівлі з країнами, які застосовують санкції, але воно вже на підході і, якщо тенденція збережеться, незабаром може повністю компенсувати їх», — наголошують автори дослідження [Golshiri & Hoorman & Jégo & Vincent, 2024]. Однак від мрії до реальності

належить зробити великий крок, адже проєкт потребує колосальних інвестицій. Для його реалізації необхідно також подвоїти довжину іншої ділянки іранської залізничної мережі, розташованої між містом Решт та великим портом Бендер-Аббас на березі Перської затоки за 1200 кілометрів на південь. Радник та спецпредставник президента Росії з міжнародного співробітництва у сфері транспорту І. Левітін останнім часом здійснив незліченну кількість поїздок до Ірану. Незважаючи на візити делегацій і промови, які представляють російсько-іранське співробітництво як наріжний камінь нового світового порядку, відносини, як і раніше, забарвлені недовірою і страждають від бюрократичної інертності.

Насправді цей залізничний проєкт — остання недостатня ланка у ширшому плані: міжнародному транспортному коридорі Північ–Південь (МТК). Він покликаний зв'язати Росію з Індією протягом 7 тисяч 200 кілометрів через Азербайджан та іранські порти, що дозволить заощадити близько 20 днів порівняно з нинішнім морським шляхом. Є ще один варіант у вигляді залізничної гілки на схід від Каспію, але передбачає тривалі перегони через Казахстан і Туркменістан. Чим більше санкцій обвалюється на Росію, тим більше Кремль напружує м'язи. Коридор Північ–Південь — це його новий Святий Грааль, і не що інше, як альтернатива Суецькому каналу [Golshiri & Hoorman & Jégo & Vincent, 2024]. Мета В. Путіна — надати Росії прямий доступ до Перської затоки та Індійського океану. Відтак цей торговий маршрут є частиною реорганізації нового світового ладу, який Кремль прагне побудувати навколо держав Глобального Півдня, до яких входять країни групи БРІКС+.

Індія ж для В. Путіна є надважливим союзником. І не дивно, позаяк попри грандіозні енергетичні проєкти, воєнну співпрацю, торгівлю зброєю та енергоносіями, Індія є також тією величезною прогалиною у спробах Заходу перекрити доступ Москві до технологій подвійного призначення з потенційним військовим застосуванням, а також до отримання постачань передового характеру. Індія є другим за величиною після Китаю постачальником обмежених технологій у Росію. Вона є й величезним пунктом перевалки такої продукції, справжнє джерело яких знаходилося у Малайзії. Нагадаю, що коли у вересні 2024 р. прем'єр-міністр Малайзії А. Ібрагім зустрівся з В. Путіним у Росії, то вітав «величезний потенціал» для покращення регіональних торгових відносин, у тому числі за допомогою передових техно-

логії [Lin & Srivastava & Palepu & Dendrinou, 2024]. Закуповуються принагідні для війни технології саме через Індію.

У цій державі ведення бізнесу з Росією не є незаконним, оскільки уряд прем'єр-міністра Н. Моді не приєднався до кількох раундів із запровадження санкцій США та ЄС, накладених на Москву. Нью-Делі, який довгий час залежав від Москви щодо військового обладнання, здобув нагоду купувати її сировину, оскільки європейські країни припинили імпорт нафти через війну. Індія не дотримується односторонніх заходів, але окремим компаніям можуть заборонити вести бізнес у США за порушення санкцій. Прем'єр-міністр Н. Моді намагався збалансувати відносини між Росією та США: Нью-Делі купував у Москви дешеву нафту, а у Вашингтона намагався отримати доступ до інвестицій та передових технологій.

Затиснута санкціями Росія готова здешевлювати продаж своєї енергетичної сировини, тож Індія подала цілком зрозумілий сигнал, що вона продовжуватиме робити це до тих пір, поки Москва надаватиме більші знижки, ніж інші виробники. Отже не дарма під час зустрічі з В. Путіним 22 жовтня 2024 р. на полях саміту БРІКС Н. Моді згадав про «наші тісні та поглиблені» відносини [Lin & Srivastava & Palepu & Dendrinou, 2024]. Двостороння торгівля між Індією та Росією досягла піку у фінансовому році, що закінчився у березні 2024 р., та становила 65,7 млрд. доларів через купівлю, передусім, нафти за зниженими цінами. За даними уряду, експорт Індії склав 4,26 млрд. доларів [India-Russia Relations ..., 2024]. Цей дисбаланс посилив гостроту пошуку шляхів збільшення торгівлі між двома країнами.

Водночас, за словами головного посадовця ЄС з питань санкцій Д. О'Саллівана, з грудня 2023 р. зросла переправка бойових товарів через Індію (щоправда, він пояснив це збільшення «величезним обсягом рупій», які Росія отримала від продажу нафти, а не політикою Індії) [Sen, 2024b]. Слід також визнати й те, що переважна більшість заборонених товарів надходила до Росії шляхом реекспорту з третіх країн, таких як Китай, Туреччина та Об'єднані Арабські Емірати. Деякі з цих торгів залучають часто мимовільні дочірні компанії та субпідприємців західних фірм, а також мережі посередників, які отримують від них.

Разом з тим індійські банки побоюються сприяти торгівлі з російськими компаніями, щоб не потрапити під санкції США. Заступник міністра фінансів США В. Адеймо влітку 2024 р. надіслав листа

до Конфедерації індійської промисловості, попереджаючи, що іноземні фінансові установи, які торгують з військово-промисловою базою Росії, ризикують потрапити під санкції. Тож банки, які мають ризики в США, «стурбовані вторинними санкціями США»,— заявив представник Москви в Нью-Делі Д. Аліпов журналістам у Нью-Делі у жовтні 2024 року [Sen, 2024b]. Він також повторив мантру В. Путіна про необхідність домогтися, щоби Росія, Китай, Індія, Південна Африка та інші члени БРІКС, як і переважна більшість країн світу, мали рівне право голосу у вирішенні глобальних економічних питань.

Проте покажемо, попри риторичу Кремля, є становище Індії, яке загалом охарактеризував экс-міністр закордонних справ Індії та її колишній посол в Росії К. Сібал, який наголосив, що цінність БРІКС полягає у тому, що ця група країн є такою, яка висуває свої погляди на реформу міжнародної системи і на те, як вона має керуватися, а не антизахідним угрупованням. «Для нас Сполучені Штати є найважливішим партнером з погляду нашого майбутнього зростання, технологій та доступу до технологій, і тому ми не хочемо ситуації, коли БРІКС стає центром конфлікту із Заходом на економіко-політичних фронтах. Тому, поки ми знаходимося там, ми хотіли б мати більше співробітництва всередині БРІКС і працювати над позитивним порядком денним для форми міжнародної системи в режимі співробітництва, а не в режимі конфронтації»,— заявив К. Сібал [Dixon & Houreld & Ebel & Mehrotra, 2024].

Свідченням цьому є й те, що на завершення 2024-го року Індія різко скоротила замовлення на постачання оборонного обладнання у Росії й купувала більше у західних постачальників. Це стало певною зміною у політиці країни, яка традиційно залежала від озброєнь з Москви. Так, наприклад, плани Індії та Росії щодо спільної розробки та виробництва гвинтокрилів і сучасних винищувачів були відкладені, як і пропозиція про оренду в Росії атомного підводного човна для навчання індійського екіпажу, позаяк Індія вже буде власні судна (два військові кораблі та батареї для протиракетної оборони, які були замовлені до лютого 2022 року, — єдине, що Нью-Делі ще не отримав від Москви). Тож Індія, — найбільший у світі імпортер зброї, — купує у Росії все менше і менше. Зокрема 2023-го року лише 36% індійського імпорту зброї припало на Росію, порівняно з 76% у 2009 році, йдеться у березневій (2024 р.) доповіді Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру [Sen, 2024a].

Війна в Україні прискорила скорочення закупівель Індією російської зброї. Затримка з постачанням протиракетного щита є доказом напруженості можливостей Росії, вважає викладач досліджень Південної Азії в Єльському університеті С. Сінгх. Індійські державні Hindustan Aeronautics Ltd. і General Electric Co. вже близькі до підписання угоди про спільне виробництво вдосконаленої версії реактивних двигунів для наступного покоління легких бойових літаків. Влада домовилася про умови партнерства під час державного візиту Н. Моді до США 2023 року. Відхід Нью-Делі від Росії допоміг американським постачальникам. За даними SIPRI, Індія вже більше купує у західних компаній і намагається створювати саморобну зброю за підтримки США та Франції. Протягом останніх двох десятиліть Вашингтон послабив обмеження, що забороняють країнам, що розвиваються, доступ до передових технологій. Відповідно до звіту Дослідницької служби Конгресу США, з 2018 р. Індія підписала контракти на суму майже 20 млрд. доларів на продукцію, вироблену в США. У жовтні 2023 р. ця південноазійська країна дала зелене світло угоді на суму понад 3 млрд. доларів на 31 безпілотник дальнього радіусу дії, виготовлений американським оборонним гігантом General Atomics [Sen, 2024a].

Утім, незважаючи на це, Нью-Делі та Москва спільно виробляють ракети в Індії, а Росія все ще залишається найбільшим постачальником військової техніки для країни Південної Азії. Основна частина імпорту, однак, складається з запасних частин для підтримки працездатності старого обладнання. Це включає в себе все: від базових озброєнь до армійських танків і основного винищувача Індії. Флот винищувачів Нью-Делі неухильно скорочується, оскільки він протистоїть двом ворожим сусідам — Китаю та Пакистану, а в цій сфері також може знадобитися допомога з боку Москви: індійська програма саморобних винищувачів зупинилася після того, як американська General Electric Co. не змогла поставити реактивні двигуни [Sen, 2024a]. Крім того Індія продовжує залежати від Росії щодо ядерного потенціалу, яка залишається єдиною країною, що пропонує свої атомні підводні човни Індії.

Водночас зв'язки Росії з Китаєм все більше ускладнюють взаємини через зростаючу залежність російської оборонної промисловості від китайської електроніки, що є проблематичним і викликає тривогу для Індії. Усе це означає, що прем'єр-міністр Н. Моді обережно, але неухильно провадив політику зниження залежності від Москви, хоча

його уряд продовжував купувати у Росії дешеві енергоносії та надавати дипломатичну підтримку В. Путіну. Проте поступовий і виважений поворот у бік від Москви є визначальною рисою зовнішньої політики Нью-Делі. Він свідчить про зусилля Індії збалансувати зв'язки з Росією, яка продає їй дешеву нафту, та США, які допомагають нарощувати оборонне виробництво та створювати нові робочі місця.

Та все ж найпотужнішим союзником В. Путіна став Сі Цзіньпін. Без ваги і хитромудрої гри КНР навряд чи РФ змогла б розірвати задушливий зашморг санкцій та ізоляції й збільшити авторитет і чисельний склад БРІКС. Проте можливість кожного нового вдиху для економіки і фінансів Росії швидко обернуться ще одним зашморгом, накинутим на розпухлу шию путінської імперії, яка ризикує перетворитися на фінансово-економічну неоколонію Піднебесного дракона. Тиха біда Московії причаїлася у пастках її рятівника. За 20 місяців після вторгнення в Україну залежність Росії від Китаю торкнулася всіх аспектів її економіки. Через те, що Захід розриває торговельні зв'язки, експорт Китаю до Росії 2022 року підскочив на 57%. Згідно з даними, зібраними Bloomberg Economics, на юань припадала майже половина вартості всіх торгів іноземною валютою в Москві у вересні 2023 р. порівняно з лише 0,4% у січні 2022 року. У 2023 р. Китай став найбільшим імпортером викопного палива з Росії, причому з 2020 р. поставки вугілля зросли більш ніж удвічі. Загалом 2023 року двостороння торгівля між двома країнами досягла 154 млрд. доларів [Wilkins & Murphy, 2023].

Зі свого боку, Сі здобув надійну Росію як потужного партнера в розбудові свого (не путінського) бачення альтернативного світового порядку. В. Путін змушений грати за китайськими правилами і, принижуючи своє неосяжне Его, публічно підлещуватися до Сі Цзіньпіна. При цьому виражена зверхність Сі та його офіційне дистанціювання від прямої підтримки В. Путіна у війні з Україною, а тим паче в оскаженілому намаганні підірвати планету, драгує мстивого маніяка в Кремлі. Адже він не настільки дурний, щоб не розуміти, що китайський друг-провідник грає у власну гру, спостерігаючи за виснаженням Росії у протистоянні з Заходом та за запасом міцності США з союзниками, і розписує власну гранд-стратегію комбінації ходів на світовій шахівниці. До того ж не варто забувати й про ініціативу Китаю «Один пояс, один шлях» (BRI) — знакову зовнішньополітичну програму Сі Цзіньпіна щодо розширення впливу Пекіна за допомогою

проектів, які зараз оцінюються в 1 трильйон доларів і яка вторглася в Центральну Азію — задній двір Росії [Xi's ..., 2023].

Відзначно, що Китай не надав Росії жодної значної військової допомоги, яка б спровокувала санкції США проти Китаю, і він застерігав від використання ядерної зброї та нападів на цивільне населення. Ще однією «червоною лінією» для Пекіна є принцип територіального суверенітету, закріплений у статуті ООН, адже Китай регулярно використовує його для посилення своїх претензій на Тайвань. На відміну від В. Пугіна, до якого Захід ставиться як до ізгоя, Сі Цзіньпін користується повагою, хоча й його відмова прямо засудити вторгнення Росії в Україну підірвала претензії Пекіна на нейтралітет і посирила скептицизм серед деяких країн G7. До того ж економіка КНР уповільнюється і «Пекін побоюється, що поки люди продовжуватимуть ставити Китай і Росію в одну категорію, вони фактично сплять міст до Європи, США та інших», — вважає директор Інституту вивчення Китаю при університеті Малаї Нгео Чоу Бінг [Wilkins & Murphy, 2023].

При цьому інтернаціоналізація юаня, який становить лише 3% світових валютних резервів, розглядається Пекіном як ще один фронт у його зусиллях кинути виклик домінуванню США у світовій фінансовій системі. Використання Росією юаня в експортних платежах зросло до 29% у серпні 2023 р. з нуля до вторгнення в Україну, тоді як він становив 38% імпорту проти 4% за той же період [Wilkins & Murphy, 2023]. Водночас загальна активність Китаю в країнах BRI впала приблизно на 40% порівняно з піком 2018 року, оскільки друга за величиною економіка світу сповільнюється. Відповідно до звіту Fudan, середня інвестиційна угода BRI знизилася на 48% порівняно з піком 2018 року до приблизно 392 млн. доларів у першій половині 2023 року [Xi's ..., 2023].

До цього слід додати й те, що купівельна спроможність населення КНР все ще залишалася на низькому рівні, а у 2024 р. темпи зростання впали до найнижчого рівня за останні 10 років [Zhang, 2025]. Усвідомлюючи усе це Сі Цзіньпін сподівався просунути китайський промисловий сектор за допомогою високоякісного розвитку нових продуктивних сил. Ціль полягала б у тому, щоб продавати більше китайських товарів на Заході та в інших частинах світу. Однак за нового президентства Д. Трампа ця стратегія могла зазнати невдачі в США через тарифну війну республіканської адміністрації Білого Дому. Відповід-

но зовнішньополітичні зусилля Пекіна були зосереджені на піднесенні економіки. Проте Китаю не завадив би й дипломатичний прорив, вважають почесний професор політології Шанхайського університету Цзяо Тун та старший науковий співробітник Європейського інституту азійських досліджень (EIAS) Цзюньхуа Чжан, адже зовнішньополітичні діячі КНР прагнуть зрушити з мертвої точки геополітичний глухий кут, в який вони самі себе загнали в останні роки і що вже давно є головним болем для Сі Цзіньпіна [Zhang, 2025]. Крім того зростання впливу Китаю не скрізь зустрічається з ентузіазмом.

Тож не дивно, що наприкінці 2024-го року Росія представила платіжну систему БРІКС, спрямовану на подолання домінування США. РФ запропонувала внести зміни до системи транскордонних платежів між країнами БРІКС, щоб обійти глобальну фінансову систему. Серед альтернатив — створення мережі комерційних банків, які зможуть проводити такі операції у місцевих валютах, а також встановлення прямих зв'язків між Центральними банками, йдеться у доповіді, підготовленій Міністерством фінансів РФ, Банком Росії та московською консалтинговою компанією «Яків та партнери». «Мультивалютна система» повинна буде «захистити її учасників від будь-якого зовнішнього тиску, такого як екстериторіальні санкції», йдеться у доповіді [Russia Pitches ..., 2024]. Також там стверджується, що інтереси США не завжди збігаються з інтересами інших учасників глобальної фінансової мережі.

План також передбачає створення центрів взаємної торгівлі такими товарами як нафта, природний газ, зерно та золото. Серед пропозицій Росії — використання технології розподіленого реєстру (DLT) або нової багатонаціональної платформи для розрахунків за допомогою токенів. «Ключовою перевагою використання DLT-моделі розрахунків є усунення кредитного ризику», що супроводжує традиційну банківську систему, йдеться в доповіді [Russia Pitches ..., 2024]. DLT також може скоротити час та витрати на обробку даних, оскільки будуть відсутні кореспондентські організації та перевірки на відповідність нормативним вимогам. Це дозволить країнам БРІКС заощадити до 15 мільярдів доларів щороку, якщо половина всіх транскордонних переказів здійснюватиметься за допомогою таких трансакцій, стверджують автори доповіді [Russia Pitches ..., 2024].

Тим не менш, інші країни БРІКС, які не стикаються з такими ж ускладненнями через санкції, продовжують надавати пріоритет до-

ступу до фінансової системи, заснованої на доларах. За даними Інституту Брукінгса, у всьому світі 58% міжнародних платежів, за винятком тих, що знаходяться в зоні євро, здійснюються в доларах США, тоді як долар використовується в 54% рахунків-фактур для зовнішньої торгівлі (станом на 2022 рік) [Russia Pitches ..., 2024]. За словами А. Голмса з Oxford Economics, долар США відіграє невід'ємну роль у сучасній фінансовій системі, оскільки понад 90% валютних операцій все ще пов'язані з долларом США. Долар США також залишається найнадійнішим засобом збереження вартості, оскільки країни тримають великі обсяги доларів США як ліквідні готівкові цінні папери. Ринок казначейства США все ще коштує близько 24 трильйонів доларів [Sullivan, 2023].

Своєю чергою В. Путін часто критикує Захід за його гегемоністські тенденції та «сування носа» у справі Росії, підкреслюючи, що БРІКС діє на зовсім інших принципах. Москва, власне, представляє БРІКС як групу партнерів, які поважають суверенітет один одного та утримуються від втручання у внутрішні справи. На практиці це означає, що спроби притягти лідерів цих країн до відповідальності за військові злочини, порушення прав людини або придушення свободи слова такими органами як Міжнародний кримінальний суд припиняються, а відтак Кремль докладає усіх зусиль, щоб продемонструвати, що В. Путін та інші високопосадовці перебувають поза сферою дії міжнародного права. Водночас В. Путін намагається довести, що він є лідером важливішої частини світу, ніж Захід, а час США та Європи минув, настає час Глобального Півдня та Росії.

Утім колишній посол з особливих доручень і радник М. Олбрайт С. Сестановіч вважає, що потужність і консолідованість БРІКС удавано переоцінені. Так, скажімо, Іран та Саудівська Аравія є явними супротивниками, а Китай не любить публічно демонструвати відносини з Іраном, оскільки йому необхідно підтримувати торгівлю зі США та Європою. Таким чином, БРІКС — це скоріше платформа, яка збирає тих, хто незадоволений Заходом і дозволяє їм висловити це невдоволення й Кремль не в змозі вирішити внутрішні суперечності групи, вважає С. Сестановіч [Kotrikadze & Trudolyubov, 2024]. Крім того, зауважує науковий співробітник французького Інституту міжнародних та стратегічних відносин (IRIS) Ж.-Ж. Буало, БРІКС насправді не є блоком, у якому домінує Росія чи Китай, і не є альянсом, адже переважна більшість країн Глобального Півдня не хочуть потрапляти в за-

лежність від будь-якої однієї держави, чи то Росія, чи Китай, чи навіть США [Kotrikadze & Trudolyubov, 2024].

Натомість БРІКС уособлює появу на міжнародній арені незахідних лідерів, які не бажають примикати до якогось одного «табору» у світовій політиці. Їх пріоритетним є багатовекторний підхід до міжнародних відносин, спрямований на побудову стратегічних, взаємовигідних зв'язків із провідними державами, незалежно від ідеології, поведінки чи культурних відмінностей. Хоча більшість членів БРІКС включають Росію до списку країн, з якими вони мають справу, це не означає схвалення війн Москви або визнання Росії як провідної фігури у групі.

Проте В. Путін наполегливо працює у цьому напрямку, зокрема з Бразилією, Індією, Китаєм, Південною Африкою та Іраном, які в рамках БРІКС впливатимуть також на Об'єднані Арабські Емірати, Саудівську Аравію, Ефіопію, Індонезію, Венесуелу та Єгипет, а також на держави Центральної Азії. Заявки на вступ у БРІКС у 2024 р. подали Туреччина (член НАТО, яка таким чином намагається здобути статус стратегічної автономії й вступ якої до БРІКС заблокувала Індія), Азербайджан та Малайзія.

При цьому Казахстан, Аргентина, Індонезія та Алжир вказували, що не збираються приєднуватися найближчим часом до БРІКС. Однак, наприклад, як тільки у жовтні 2024 р. Казахстан, найбільша економіка Центральної Азії, відмовився приєднатися до БРІКС, Росія одразу ж тимчасово заборонила ввезення томатів, перцю, свіжих динь, пшениці, насіння льону та сочевиці з цієї держави. «В даний час і, швидше за все, в найближчому майбутньому Казахстан утримається від подання заявки до БРІКС»,— заявив прес-секретар президента Казахстану Б. Уалі [Jochesová, 2024]. Він додав, що президент К.-Ж. Токаєв неодноразово висловлювався за ООН як «універсальну і незамінну міжнародну організацію». Рішення Казахстану стало іміджевим ударом по В. Путіну, який намагається представити БРІКС як альянс «глобальної більшості» в рамках спроб Москви кинути виклик домінуючому Заходу та оскаржити санкції, пов'язані з війною РФ в Україні. Тож реакція Кремля була миттєвою аби зчинити тиск на Казахстан напередодні саміту БРІКС, що мав відбутися 22–24 жовтня 2024 р. в Казані й у якому К.-Ж. Токаєв брав участь як гість.

Саме на цьому саміті В. Путін закликав створити нову глобальну фінансово-платіжну систему, що покликана протистояти доміну-

ванню Америки у світових фінансах і захистити Росію та її друзів від санкцій. Ця система, яку Росія називає «Міст БРІКС», мала би бути створена протягом року і дозволити країнам проводити транскордонні розрахунки за допомогою цифрових платформ, керованих Центральними банками. Проте чи спроможеться вона, як планується, запозичити концепції іншого проекту під назвою mBridge, який частково керується бастионом західного ладу — Банком міжнародних розрахунків (БМР), викликає великі сумніви. Менше з тим, Китай уже давно робить ставку на те, що технологія платежів, а не повстання кредиторів чи війсьничий конфлікт, зменшить владу, яку США отримують, перебуваючи у центрі світових фінансів [Putin's plan ..., 2024].

На Заході існує цілком обґрунтоване побоювання, що ця схема має реальний потенціал і може бути розроблена для обходу санкцій. До того ж несподівано значну роль у цьому може зіграти саме БМР — фінансова інституція, що базується в Швейцарії, відома як центральний банк для центральних банків. Наполягання В. Путіна на створенні спільної валюти БРІКС для ціноутворення у торгівлі, ґрунтується на кошику золота та інших недоларових валют. Однак проти такого напрямку виступила Індія.

Крім того, як вважають фахівці, валюти країн БРІКС не відрізняються особливою стабільністю, жодна з країн досі не була готова відмовитися від суверенітету над Центральним банком або прийняти існуючу валюту одного з колег по об'єднанню. Приклад євро, запроваджений 1999 р. у порівняно більш однорідній групі країн, показує, наскільки складною і затяжною є можливість створення нової спільної валюти [Tribelhorn, 2024].

Утім, найсерйознішою ініціативою є план використання цифрових грошей, забезпечених фіатними валютами. Мета — знищення ролі долара у світових розрахунках. План «Міст БРІКС» було викладено у доповіді, підготовленій міністерством фінансів та Центральним банком Росії у жовтні 2024 року. Нова система, мабуть, принаймні частково натхнена експериментальною платіжною платформою під назвою mBridge, яка була розроблена Банком міжнародних розрахунків спільно з центральними банками Китаю, Гонконгу, Таїланду та ОАЕ. У цьому випадку центральні банки, а не банки-кореспонденти, які мають доступ до доларової клірингової системи в США, відіграватимуть головну роль у транскордонних угодах (тобто концепція та код mBridge можуть бути повторені країнами БРІКС).

Децентралізація фінансової системи означає, що жодна країна не зможе вимкнути іншу. Оскільки комерційні банки проводитимуть операції через власні Центральні банки, їм не потрібно буде підтримувати двосторонні відносини з іноземними банками, а це дозволить уникнути мережевих ефектів нинішньої системи банків-кореспондентів і послабить, як сподіваються у Москві, домінуюче становище долара США [*Putin's plan ...*, 2024]. Отже план БРІКС передбачає забезпечення більш дешевих та швидких транзакцій, що є достатнім для того, аби зацікавити країни з економікою, що розвивається.

«За всіх своїх недоліків і неоднозначної репутації, зростаючий БРІКС є одним з багатьох необхідних коригувальних факторів у розбалансованому світі», — вважає директор програми «Глобальний Південь» у Вашингтонському аналітичному центрі Quincy Institute С. Шідорі [Thaagor, 2024]. Кремль і В. Путін постійно підкреслюють, що до групи БРІКС входять одні з найгустонаселеніших країн світу, називаючи її «глобальною більшістю», і позиціонують її як прямий виклик Заходу, прагнучи представити як свою коаліцію, альянс, до якого входять впливовіші гравці, ніж ті, що пов'язані із західними державами. Така риторика дає чіткіший, ніж офіційні заяви, сигнал про те, що Кремль вважає справді важливим.

Станом на осінь 2024 року до цієї груп входило 10 держав, а також Куба подала заявку на вступ у статусі країни-партнера, Азербайджан офіційно подав заявку на членство й 30 країн висловили зацікавленість у приєднанні до БРІКС, включаючи Алжир, Венесуелу, Зімбабве, Індонезію, Казахстан, Шрі-Ланку, Таїланд та Туреччину. Вже на початку 2025 р. до блоку приєдналася Індонезія, яка стала чи не ключовим центром перезавантаження російської нафти. Один лише термінал Каримун, розташований у вільній економічній зоні, у березні 2025 р. експортував рекордні 590 тис. т нафтопродуктів; там російське походження сировини змінювалося індонезійською з метою обходу санкцій. Частка Росії в імпорті нафти через термінал Каримун зросла з жовтня 2024 р. до понад 60% й у квітні 2025 р. досягла 100%, за даними Kpler, порівняно з рівнем від 0 до 26% у першій половині 2024 року [Lerh & Sher Li Yap, 2025]. Звідси нафтопродукти переправлялися до Сингапуру, Малайзії та Китаю.

Згідно ж з заявою МЗС Росії, однією з ключових умов для вступу до БРІКС є те, що претенденти не повинні брати участь у «незаконних санкціях чи обмеженнях» проти будь-якого з членів БРІКС. Для

В. Путіна ця група є ключовим інструментом у його плані щодо повалення глобального панування США та знищення влади американського долара, і цю мету значною мірою поділяє Китай, але не усі інші члени та кандидати у члени БРІКС.

Разом з тим слід визнати, що БРІКС став потужним символом падіння американського престижу на Глобальному Півдні. Багато країн, розчаровані катастрофічними американськими провалами (війна в Іраку та світова фінансова криза 2008 року) хеджують свої ставки, шукають додаткових партнерів та розширюють свої можливості, переслідуючи свої національні інтереси.

Нова холодна війна, що перебуває на межі переходу у глобальну гарячу фазу, спонукає багато держав заявляти про своє нейтральне становище, але насправді сприяє спрямуванню їх до намагання скористатися новими можливостями з торговельних та інвестиційних потоків, що формує поточна геополітика. Експерти Bloomberg визначили 101 країну таких «нових нейтралів», які прагнуть набути власної вигоди, перебуваючи умовно між західним блоком на чолі з США та альтернативним, де домінують Росія та Китай [Gorton-Caratelli & Donnan & Curran & Gambrell, 2024].

Члени цієї неформальної групи, яку я визначаю як «дрейфуючі пристосованці геополітичного океану», усвідомлено прагнуть видобути інвестиції з обох протиборних угруповань і здобути з їхньої зацікавленості у нових прибічниках власну економічну вигоду. Це спрацьовує дедалі більше в сфері інвестиційних проєктів, проте в об'ємності торговельних потоків має ознаки зміни контурів тяжіння в бік зростання співпраці саме з Китаєм та Росією. Відтак новітнє світове геополітичне протистояння безпосередньо впливає й на трансформацію конфігурації геоekonomіки, проте зміна інвестиційно-торговельних течій в світовому економічному океані не вплинули засадничо на імпульси до подальшого органічного зближення між торговельно-інвестиційними та фінансово-економічними інституційними системами та ринками праці і виробництва різних держав на тлі транснаціоналізму й глобалізації. Попри кризу геополітики транснаціональні процеси мають тенденцію до змін векторів, але не до занепаду у сучасному світі [Імміграція ..., 2023].

Разом з тим, якщо Китай, Росія та Іран все активніше й далі просуватимуть агресивний антизахідний підхід, це може призвести до відчуження країн, які не хочуть обирати між Заходом та його су-

противниками, вважають аналітики. «Після розширення Китай, Росія та Іран стали антизахідним табором»,— вважає виконавчий директор Південноафриканського інституту міжнародних відносин Е. Сідіропулос.— Але цього не можна сказати про більшість інших країн. Зокрема Росія розглядає БРІКС як частину авангарду будівництва нового світового порядку» [Dixon & Houreld & Ebel & Mehrotra, 2024]. Дійсно, Індія та Бразилія прагнуть здебільшого доопрацювати існуючий глобальний порядок на користь Глобального Півдня, а не перевернути його догори дригом чи знищити взагалі. Ці країни наполягають на тому, що група країн БРІКС не спрямована проти Заходу.

Протистоянню всередині БРІКС сприяє й суперництво між Китаєм та Індією за регіональне лідерство. Оскільки БРІКС (зусиллями Росії) виглядає дедалі більш антизахідною та орієнтованою на Китай, з програмою дедоларизації, яка сприятиме зростанню китайського юаня, не виключено, що Індія може відмовитися в перспективі від участі у цьому угрупованні, що перетворюється на воєнізований геополітичний блок. Такий новий БРІКС лише зменшить можливості для маневру Індії та інших великих економічних гравців. «Вас ототожнюватимуть з друзями, яких ви тримаєтеся, якщо ви маєте таких друзів, як Іран, Росія, Китай та Північна Корея»,— попереджає професор міжнародних досліджень в Університеті Джавагарлала Неру Г. Джейкоб [Dixon & Houreld & Ebel & Mehrotra, 2024]. Проте слід визнати й те, що незважаючи на дискомфорт, який відчувають деякі члени групи БРІКС, вони все ж таки бачать у ній користь, адже прагнуть створення більш справедливих глобальних інститутів.

Отже Індія не бажає допускати перетворення БРІКС на «антиамериканську» організацію, де домінували б Росія та Китай. Саме тому Нью-Делі виступає проти подальшого розширення БРІКС, куди 2023 року вступили шість нових країн та попросилися ще десятки, включаючи світових ізгоїв, таких як М'янма чи Афганістан. Позицію Індії поділяють Бразилія та ПАР. Об'єднані Арабські Емірати, які вступили до БРІКС за підсумками саміту-2023, також «цілком відкидають» спроби представити членство в блоці як знак того, що Глобальний Південь перебуває в опозиції до Заходу [*Страны ...*, 2024]. Розширення організації призведе до ще більшого розходження і без того невідповідних інтересів країн-членів.

Тож ідея президента Росії В. Путіна перетворити БРІКС на антизахідну коаліцію, яка б похитнула «світовий порядок» та гегемонію до-

лара, не зустріла ентузіазму у ключових країн — членів блоку. Однак очевидним є те, що вони сходяться з низки фундаментальних питань і, насамперед, це зміцнення так званого Глобального Півдня та подолання глобального економічного домінування Заходу — перехід до багатопольярного порядку. В часи значної дисфункції основних багатосторонніх світових інституцій, таких як ООН, формат БРІКС привів до більш конкретної співпраці між невеликими групами держав, які опинилися під його парасолькою. «Країни-члени також зіткали невидимі, але надзвичайно важливі зв'язки завдяки постійним зустрічам на середньому рівні для поглиблення відносин у галузі торгівлі та інвестицій, дипломатії, права, фінансів та багато іншого. В основі лежить ідея, що економіки, що розвиваються, не зможуть розвиватися, якщо не витіснять Левіафана від сонця», — зазначає К. Джонсон з Foreign Policy [Tharoor, 2024].

Для Китаю ж ця група розглядається як протипага світовому порядку, очолюваному США. Китайський лідер Сі Цзіньпін, який також часто говорить про альтернативу західній «гегемонії», що координується Пекіном, назвав тісні зв'язки своєї країни з Росією оплотом в епоху невизначеності. «Світ переживає зміни, небачені за сто років, міжнародна ситуація переплетена з хаосом... Але я твердо вірю, що дружба між Китаєм і Росією триватиме протягом поколінь, і відповідальність великих країн перед своїми народами не зміниться», — сказав він 22 жовтня 2024 р., перебуваючи у Казані на саміті БРІКС [Tharoor, 2024]. Однак раніше В. Путін був більш відвертішим, коли заявляв, що БРІКС бере участь у зусиллях, які мають перемогти «класичний колоніалізм» світового порядку, який очолює США.

Для В. Путіна БРІКС — важлива складова його боротьби з США та їх союзниками по НАТО, з країнами G7 (Німеччина, Франція, Італія, Японія, Канада, Великобританія та США) та G20. У цьому протистоянні він, попри усі тертя та обумовленості, має підтримку своїх партнерів по БРІКС — Китаю та Індії [Hebel, 2024]. Обидві країни не засудили військових дій у резолюціях ООН, продовжують купувати російський газ та нафту і навіть постачають Москві товари подвійного призначення, які вона може використовувати для створення систем озброєнь. При цьому В. Путін на саміті БРІКС у Казані заявив 23 жовтня 2024 р., що велика група країн БРІКС вже є «багатопольярним світом», який більшою мірою відображає міжнародне співтовариство [Sen, 2024c].

Насправді, в міру зростання групи, дисбаланс у розмірах та впливі між країнами-членами, а також іноді протистояння національних програм ускладнюватиме досягнення консенсусу за спільними ініціативами. Але слід визнати, що ті, хто шикуються в чергу на вступ до БРІКС, бачать у ній де-факто торговельний форум, на який вже припадає п'ята частина світової торгівлі. Хоча більшість експертів й сумніваються, що пакт БРІКС про запуск власної платіжної системи найближчим часом кине виклик пануванню долара, подібні ініціативи залучають країни, які побоюються, що їхня власна політика одного разу може спричинити санкції Заходу. «Створюючи альтернативну структуру, ви ніби геополітично підстраховуєте себе від майбутніх терть з Заходом», — зауважує старший аналітик глобальної компанії з аналізу ризиків Verisk Maplecroft Г. Кіннір [Mark & Libby, 2024].

Але багато країн, які шукають альтернативу доларової залежності, є структурними нетто-експортерами, мають неконвертовану валюту або те й інше. За відсутності ідеально збалансованої двосторонньої торгівлі відсутність загального конвертованого засобу обміну — долара чи євро наразі — призведе до односторонніх вимог, що постійно зростають, у валютах один одного. Наприклад, спрощення отримання Росією прямих платежів в індійських рупіях не допоможе їй у вирішенні питання про те, що робити з накопиченими рупіями. Проте Заходу не варто заспокоюватися, адже технологічні та геополітичні перегони — дві сторони однієї медалі [Sandbu, 2024].

За останнє десятиліття стався обвал капітальних трансфертів в економіці, що розвиваються, а країни з ринком, що формується, недостатньо представлені в процесі прийняття рішень МВФ. Тому невдоволенні існуючою системою, яка не приносить користі більшій частині світу, потягнулися до можливої альтернативи. Відтак багато членів і претендентів на вступ до БРІКС розглядають його не як пряме заперечення чи відторгнення МВФ, як деякі вважають, а як інструмент хеджування ставок у світі, що зіткнувся з геополітичними змінами. Як свідчення цього: у травні 2025 р., як повідомляла голова НБР Д. Руссефф, Алжир завершив приєднання до банку БРІКС і став його повноцінним членом.

Саміт БРІКС 2024 року завершився з мізерним результатом, але Росія досягла пропагандистського успіху. У підсумковій декларації 16-го саміту лише у пункті 36 (зі 134-х) нагадувалося про «національні позиції щодо ситуації в Україні та навколо неї». У документі

повідомлялося, що всі держави мають діяти відповідно до Статуту ООН. У Статуті ООН, до речі, держави зобов'язуються підтримувати територіальну цілісність кожної країни. У підсумковому ж документі БРІКС й слова не було про заклик до В. Путіна припинити бойові дії в Україні. Учасники зустрічі у Казані також утрималися від публічного засудження його «спеціальної військової операції». Навіть генеральний секретар ООН А. Гутерріш і президент держави НАТО Туреччини Р. Ердоган підігравали йому разом з представниками 36-ти держав світу. Дарма, що в підсумку нічого істотного і значущого, чого прагнув В. Путін, досягти не вдалося: «дедоларизація» світу так і не просунулась; платіжна система БРІКС, яка мала стати альтернативою Swift, залишилася лише мрією [Hartwich, 2024]; об'єднання депозитаріїв країн-учасниць під так званою «парасолькою» BRICS Clear, що мала би забезпечити безперервне проведення транскордонних операцій з цінними паперами як альтернатива системам Euroclear та Clearstream, залишилася маревом [Russia Pushes ..., 2024]. У підсумку було зафіксовано набір порожніх фраз, що починалися з таких пропозицій, як «стурбовані», «ми вітаємо», «ми раді» і «ми підтверджуємо», а також пафосно занотовано про «створення багатопольного порядку» та засудження «незаконних санкцій». Таким чином, В. Путін міг святкувати на великій сцені свою маленьку мить удаваного пропагандистського тріумфу, демонструючи, що Росію аж ніяк не ізольовано на міжнародному рівні, адже Кремль чудово володіє символічною силою образів [Hartwich, 2024].

До осені 2023 р. державна пропаганда РФ продовжувала стверджувати, що в Україні проводиться не війна, а спеціальна військова операція, що дозволяло більшості громадян жити ілюзією звичайного життя. Однак до кінця 2023 р. наратив почав змінюватися, і Кремль почав відкрито говорити про нову перманентну «війну» із Заходом. Чим далі — риторика В. Путіна і, відповідно, зовнішньополітичного відомства РФ та усієї пропагандистської машини Кремля ставали все більш зухвалими й агресивнішими з прямими випадками у бік Заходу і НАТО, а особливо — Сполучених Штатів Америки. «США та їх сателіти твердо взяли курс на гегемонію — воєнну, політичну, економічну, культурну, навіть морально-звичаєву, ціннісну, — проголошував він на пленарній сесії Валдайського дискусійного клубу в Сочі 5 жовтня 2023 р. — Нам із самого початку було зрозуміло, що спроби встановити монополію приречені на провал. Світ надто складний і різноманіт-

ний, щоб його можна було підкорити одній схемі, хай навіть за нею і стоїть міць, величезна міць Заходу, нагромаджена століттями колоніальної політики. [...] Фактично такий рівень розвитку було досягнуто за рахунок пограбування всієї планети. Історія Заходу — насправді хроніка нескінченної експансії» [*Заседание дискуссионного ...*, 2023].

Він звинуватив Європу, яка нібито втратила суверенітет, у зведенні «залізної завіси», у пошуку конфлікту з Росією (звісно ж, вимушеною політикою санкцій щодо РФ на догоду США), англо-саксонський світ (Захід) у пошуках вічного ворога, у початку війни в Україні (тобто війни Росії проти України) і в антидемократичності й зізнався, що російсько-українська війна — це не територіальний конфлікт і навіть не встановлення регіонального геополітичного балансу, а питання набагато ширше і фундаментальніше: мова про принципи, на яких базуватиметься новий світоустрій. Саме НАТО (і його внутрішнього диктатора — США) було звинувачено також в експансіоністській політиці в Європі, Азійсько-Тихоокеанському регіоні (тут у створенні закритих блокових структур також звинувачено було й Австралію [*Церемонія ...*, 2023]) та в агресивній політиці на півдні Азії на протиположному шляху до синергії держав-цивілізацій і подібних спільнот, де «Росія була, є і буде однією з основ світової системи» [*Заседание дискуссионного ...*, 2023].

У цьому сенсі В. Путін відверто заявив, що слід рухатися по шляху зміни міжнародного права і до перегляду складу Ради Безпеки ООН, куди на постійній основі потрібно ввести союзників РФ і країни-співзасновників БРІКС — Індію та Бразилію і де вже були, власне, Росія та Китай [*Заседание дискуссионного ...*, 2023]. Невдовзі (7 грудня) він додав, що світова фінансова інфраструктура, де переважають долар і євро, як і система SWIFT є дискредитованими і застаріло-архаїчними, а світ все більше переходить на міжзрахунки у національних валютах, до міжнародних платежів на засадах блокчейну і цифрових валют центробанків, що у найближчі роки призведе до справжньої революції й остаточно підірве монополію західних банків і держав. На світовій арені домінуватимуть істинно суверенні держави, якими В. Путін вважав, безумовно, Росію та її основних партнерів по БРІКС Китай та Індію. Мета — демонтаж існуючої моделі глобалізації і створення нової, зі зміненим ландшафтом світової економіки [*Инвестиционный ...*, 2023]. Таким чином кремлівський диктатор фактично накреслив свою грант-стратегію на шляху до денонсації існуючих норм

міжнародного права і важелів світової системи безпеки, що склалися після Другої світової війни⁴⁵.

Він намагався раз-у-раз прищепити суспільству стереотип «так званого Заходу», в якого невиліковні колоніальні звички, звички розпалювати у всьому світі національні конфлікти. А «миролюбна» Росія, як завіряв В. Путін 29 лютого 2024 р. у посланні до Федеральних Зборів РФ, «готова до діалогу зі Сполученими Штатами Америки щодо стратегічної стабільності», проте росіяни мають справу «з державою, чий правлячі кола роблять проти нас відкриті ворожі дії» [Послание ..., 2024]. Він знову копіював комуністичну риторику СРСР і демонстрував, що вивчив уроки нещодавньої історії, вказуючи на розуміння того, що Захід нібито намагається втягнути РФ у гонку озброєнь і тим самим вимотати, «повторити трюк, який вдався їм у 80-ті роки [XX ст.] з Радянським Союзом», коли воєнні витрати Радянського Союзу становили 13% валового національного продукту [Послание ..., 2024].

Тож В. Путін закликав до максимально раціонального розподілу ресурсів і зміцнення збройного угруповування на західному стратегічному напрямі, аби нейтралізувати загрози, пов'язані з черговим розширенням НАТО на схід через вступ до Альянсу Швеції та Фінляндії. Намагаючись спростувати свої наміри у подальшому напасти на Європу, він звинуватив той же Захід у брехні й спровокуванні конфліктів в Україні, на Близькому Сході та в інших регіонах світу. Русофобія Заходу, що, за висловом В. Путіна, є расистською ідеологією національної зверхності і винятковості, засліпила його [Захід] і позбавила розуму, а дії США та їх сателітів, продовжував В. Путін, фактично призвели до демонтажу системи європейської безпеки, що реально загрожує конфліктом з використанням ядерної зброї. Погрози ядерною війною, слід зауважити, стали притаманною і обов'язковою складовою войовничої

⁴⁵ Прикметно, що коли на «Валдаї» В. Путіна прямо запитали (Ш. Гут) про безпосередню підтримку Москвою фашистської партії «Альтернатива для Німеччини» (AfD) й, зокрема, про офіційну зустріч з її головою Т. Грूपалла у 2000 р. міністра закордонних справ РФ С. Лаврова, В. Путін вказав, що не вбачає в ідеології AfD якихось фашистських, профашистських і націонал-соціалістичних ідей. Після того ж, як йому безпосередньо навели приклад, що Б. Гьоке з AfD, скажімо, регулярно виходить з фашистами на демонстрації в Дрездені у річниці, присвячені НСДПА й, власне, не приховує цього, В. Путін, не моргнувши оком, уникнув відповіді чи навіть коментаря, і розпочав звичну для себе риторику про Україну, НАТО і США тощо [Заседание дискуссионного ..., 2023].

риторики шантажу В. Путіна до прийняття його ультимативних вимог, додаючи, що «без суверенної, сильної Росії ніякий міцний світопорядок неможливий» [Послание ..., 2024]. Війна в Україні породила в Росії потужні та добре організовані групи, зацікавлені у продовженні конфлікту та ескалації протистояння із Заходом.

* * *

Усвідомлюють докорінні глобальні зміни, що позначаються на глибинних основах не лише зовнішньої, а й внутрішньої безпеки кожної країни, й США, які стали на шлях перезавантаження принципів тактики і стратегії своєї міжнародної політики, яскравим прикладом якої став вивід американських військ з Афганістану. Проте не варто забувати, що Талібан був зрощений за допомогою США і саме йому було залишено величезну кількість озброєння в цій країні. Вже у 2024 р. Росія заявила про початок процесу скасування офіційного визначення Талібану як терористичної організації, забороненої в РФ. Про що, власне, йдеться. Йдеться про грандіозну боротьбу за світовий вплив і контроль, зокрема, у цьому конкретному прикладі — про контроль та регуляцію так званого континентального суходільного «шовкового шляху». Шляху з Китаю до Західної Європи (ринку Європейського Союзу), на якому, зрештою лежать Узбекистан, Таджикистан, Киргизстан, Казахстан, Афганістан, Курдистан, Грузія, Азербайджан та Україна.

У разі ж такого прориву, США та Британія будуть витіснені з європейського ринку, а сам він потрапить у гібридну квазіколоніальну залежність від Китаю з одного боку, та від російських енергоносіїв з іншого. І саме тому на цьому шляху розгортається грандіозне протистояння між Китаєм (для якого Росія, хвора на імперський синдром, є лише тимчасовим сателітом, загоном пробних сил щодо пульсу до глобального загострення протистояння і пробиття її грубою силою собі такого шляху через південний пострадянський простір). З іншого ж боку — надзвичайною та наддієвою (агресивною) геополітичною активністю у цьому євразійському регіоні Туреччини, Великої Британії та США й набуття якісно нового важеля впливу Австралією, Чилі і Бразилією у південній (і не тільки) півкулі планети.

І ця боротьба давно, а надто — у сьогоднішній, стала гібридною, в тому числі й без прямого (але з опосередкованим) втручанням «ве-

ликих» країн у локальні міждержавні чи міжнаціональні й міжрелігійні конфлікти. Згадаймо Курдистан, Нагірний Карабах, Казахстан, Грузію, Україну, північ Сирії, Афганістан тощо. Іншими театрами глобальної світової комбінованої війни планетарного масштабу з якісно новітніми способами і засобами протистояння є також Близький Схід, навколоТайванський водяний простір з виходом в Океанію та Африканський континент, а також перші ознаки перспективи перенесення таких перегонів на земні полюси, у кібернетичний простір та у космос (на орбіту Землі і на Місяць), а також загальне прагнення нових геополітичних гравців до ядерної мілітаризації.

З цього приводу 31 серпня 2021 р. президент Сполучених Штатів Д. Байден у своєму зверненні до нації, яке поширив Білий Дім у своєму Twitter, заявив, що рішення про Афганістан — воно про закінчення ери крупних військових операцій, спрямованих на перевлаштування інших країн. Він підкреслив, що Америці необхідно зосередитися на нових викликах, пов'язаних в першу чергу з Росією та Китаєм, а також з кіберзагрозами і проблемою розповсюдження ядерної зброї [Гай-Нижник, 2022b]. Разом з тим заслуговує на слухність й думка Б. Вудворда, що поспішно вивівши американські війська, Д. Байден не тільки залишив талібам зброю на мільярди, а й підштовхнув В. Путіна до початку тотальної війни проти України, що стало найбільшою помилкою президента США (як і несерйозне ставлення президента Б. Обами і віце-президента Д. Байдена до В. Путіна, коли той розпочав війну з Україною в Криму 2014 року) [Büttner, 2024].

Слід зауважити, що на протилежному «геополітичному полюсі» насправді не відбувалося стагнації поглядів на цивілізаційний поступ і динамічні зміни у світі. Так, наприклад, вперше про те, що світ знову вступив до «епохи стратегічної конкуренції», було заявлено саме за першого президенства Д. Трампа у «Стратегії національної безпеки США» 2017 року. У ній зазначалося, що, будучи феноменом ХХ ст., «конкуренція великих держав повернулася». В якості домінуючого підходу США до «збереження миру» була акцентована «проекція сили», у тому числі за рахунок розширення присутності у глобальному кіберпросторі. У «Стратегії» наголошувалося, що, на відміну від своїх суперників, які «не схильні діяти в бінарній логіці силового протистояння», США віддані «політичному реалізму» у відносинах, в яких одна зі сторін неминуче перебуває у підпорядкованому становищі. Тим самим було оприлюднено логіку, в якій США визначають

свою «парадигму реалізму». Насправді політичну реальність вони бачать через призму «гри з нульовою сумою», де чийсь виграш можливий лише за рахунок чийогось програшу.

Перегляд пріоритетів національної політики у бік наступального силового підходу підтвердила й «Національна кіберстратегія США» 2018 року, в якій наголошувалося, що з метою забезпечення переваги у кіберпросторі «США передбачають використання можливостей кіберпростору з усіх напрямків реалізації влади», у тому числі дипломатичні, інформаційні, фінансові, розвідувальні методи, публічні можливості та правоохоронні органи, військові заходи впливу, включаючи дії в кіберпросторі та застосування кінетичних озброєнь [National Cyber Strategy ..., 2018, р. 20–21]. Відтоді США застосовує комбіновану концепцію стримування/примусу (strategies of deterrence and coercion). Відмінною характеристикою «нової кіберстратегії» стала реалізація принципу «запобіжного захисту» (defend forward), що обґрунтовувалася в концепції, представленій у «Звіті комісії з кіберпростору «Солярій»» [The United States ..., 2020]. Згідно з цим принципом, передбачається здійснення випереджуючих кібератак проти потенційних супротивників з метою нав'язати їм додаткові стратегічні витрати і водночас підтвердити свою стратегічну перевагу. При цьому така кібервійна для нападника не досягає рівня збитків, порівнянних із збройним конфліктом. Військові експерти США переконані, що ефективне стримування в кіберпросторі може бути випереджаючим лише в режимі «постійної залучення» (persistent contact), або «persistent engagement» [Fischerkeller & Harknett, 2018]. З'єднання підходів «запобіжного захисту» та «постійної залученості» передбачає проведення випереджаючих кібератак у мережах супротивника на постійній основі та, у разі потреби, виведення їх з ладу.

Свідченням продовження прийнятого курсу може бути опублікований у січні 2021 року «Посібник для нової адміністрації Байдена: Біла книга Комісії з кіберпростору “Солярій” № 5» [Cyberspace Solarium ..., 2021], який є пакетом рекомендацій щодо забезпечення кібербезпеки США, де підтверджується відданість концепції запобіжного захисту у вигляді стратегії постійної залученості. У цій редакції пропонувалося перейти до концепції багаторівневого кіберстримування (“layered cyber deterrence”), яка включає три підходи до забезпечення кібербезпеки: просування міжнародних норм поведінки в кіберпросторі (shape behavior); позбавлення супротивника можливих вигод

(deny benefits); накладення витрат (impose costs). При цьому багаторівневе кіберстримування залишається відкритим для включення до свого набору інших інструментів у міру мілітаризації нових технологій.

Прихильність до цього підходу була підтверджена й «Тимчасовими вказівками щодо стратегії національної безпеки» від 3 березня 2021 р., де просувається ідея високотехнологічних перегонів озброєнь і в яких наголошується на ролі технологій, особливо «емерджентних технологій», для формування довгострокової стратегії протистояння Китаю [*Interim National Security ...*, 2021]. Було також вказано на необхідність формувати єдиний фронт союзників та партнерів для політичного, економічного, технологічного та військового тиску на КНР. Крім того вперше в американському офіційному документі вищого рівня було використано поняття «сіра зона», в якій передбачалося розгортання основного протистояння США, насамперед з Китаєм та Росією (такою «сірою зоною» глобальної проксі-війни США з РФ й стала після 2022-го року Україна). У документі також підтверджувалися наміри щодо розширення фактору стримування за рахунок можливостей кіберзброї у «гібридній війні»⁴⁶.

2023 року в рамках американського дискурсу про «Новий Світовий Порядок», вже тривали напрацювання плану дій щодо побудови його нової конфігурації. З такою заявою, зокрема, наприкінці жовтня 2023 р. виступив Д. Байден на передвиборчому приватному прийомі зі збору коштів у Білому Домі, а розшифровку його промови опублікувала Адміністрація президента США. Важливим у визначенні Нового Світового Порядку є «Прикінцевий звіт комісії Конгресу про стратегічну позицію США» («America's Strategic Posture. The Final Report of the Congressional Commission on the Strategic Posture of the United States»).

Перш за все, у ньому йшлося про імовірну Третю Світову війну (її початковий період визначається 2027–2035 роками). Вказувалося, що Росія та Китай прагнуть порушити та замінити існуючий міжнародний порядок, що загрожує світовій стабільності та американським інтересам. Відтак це десятиліття розглядається як вирішальне. Важливим акцентом є сприйняття реальності ядерної війни, причому

⁴⁶ У «Білій книзі» з протидії нетрадиційним (від англ. *unconventional*) війнам, опублікованій Командуванням спеціальних операцій сухопутних військ США, гібридна війна розуміється як поєднання традиційних та іррегулярних методів боротьби [*Counter-Unconventional Warfare ...*, 2014].

вперше одночасно з двома ядерними наддержавами — Китаєм і Росією. І ця реальність становить абсолютно нову загрозу національній безпеці США.

Крім того Америка визнала, що мусить бути готовою до збройних конфліктів у різних регіонах світу, особливо з урахуванням зростаючих військових можливостей Китаю та Росії, а також з усвідомленням доконаності того, що Іран зберігає ядерну програму, яка включає розробку ракет, здатних доставляти ядерну зброю. Прийнято як дійсність зростаючий ризик військового конфлікту США з Китаєм та Росією, військова міць яких може становити суттєву загрозу для США.

Тож у Вашингтоні дійшли висновку в нагальній потребі зміцнення і трансформації стратегічного становища США: необхідні зміни в ядерній стратегії США та в американських неядерних військових можливостей для адаптації до загроз, що неминуче настануть у 2027–2035 роках. У зв'язку з цим прийнято за доцільність термінового виконання програми модернізації ядерних сил США. Окремим пунктом наголошується на необхідності швидкого реагування: США повинні швидко реагувати на погіршення стратегічної ситуації для захисту своїх інтересів. Констатовалося про термінове суттєве вкладення для підтримки ефективної стратегічної позиції, інакше наслідки будуть серйозні.

У документі також наголошується, що США не очікували, що Російська Федерація порушить зобов'язання, прийняті в Будапештському меморандумі 1994 року і посягне на територіальну цілісність та суверенітет України, захопивши Крим, частини Донбасу у 2014 році та здійснить повномасштабне вторгнення на решту території України 2022 року. При цьому зафіксовано безперервний шантаж з боку Москви і ядерні загрози РФ в ході війни. Вдертя Росії в Україну розглядається як глобальний поворотний момент, здатний змінити світовий порядок.

Разом з тим відзначалося, що російські військові втрати вимагатимуть роки на відновлення та послаблять здатність РФ представляти військову загрозу для європейської безпеки. При цьому, однак, визнавалося, що Росія робить значний внесок у світову нестабільність.

Посилення ж ролі США можливе унаслідок наступних факторів глобальної фінансової кризи, яка швидше спрацює проти Китаю, ніж проти США як глобального домінанта, який контролює світові торговельні коридори. Так, наприклад, Пекіну насилу вдається розв'язати

ти побоювання іноземних інвесторів з приводу стійкості економіки в 18 трильйонів доларів, тоді як давнє занепокоєння щодо жорсткості регулювання в Китаї, різних репресій проти іноземних фірм та нерівних умов гри на користь державних компаній затьмарює настрої бізнесу. І це у той час, коли, як засвідчував сам Сі Цзіньпін на зустрічі з директорами і представниками зарубіжних компаній в березні 2025 р., «іноземні підприємства забезпечують третину китайського імпорту та експорту, чверть промислової доданої вартості та сьому частину податкових надходжень, створюючи понад 30 мільйонів робочих місць» [Cash & Hall, 2025]. Ба більше, офіційні дані вказують на те, що прямі іноземні інвестиції в економіку КНР різко впали 2024 року — на 27,1% у місцевій валюті у річному обчисленні. Це стало найбільшим падінням прямих іноземних інвестицій з часів світової фінансової кризи 2008 року. Додаткову небезпеку становила агресивна митна політика США по усьому світові. Так, у березні 2025 р. Д. Трамп запровадив 20% мита на китайський експорт, що змусило Китай у відповідь запровадити додаткові мита на американську сільськогосподарську продукцію.

З огляду на стагнацію економіки КНР, відтак не виключалося й партнерство між США та Китаєм, які дійдуть згоди щодо поділу сфер впливу у світі (саме такий формат розв'язання протиріч між Вашингтоном і Пекіном й озвучив Сі Цзіньпін у своїй першій промові після призначення на третій термін провідника КНР).

Україна ж в цих розкладах гігантів на світовій шахівниці присутня лише побічно (не суб'єктно) як фігура у грі геополітичних grosмейстерів й стратегічно не становить загрози ні США, ані Китаю, ані навіть Росії. Її функція — утилізація збройних запасів і фізичного потенціалу РФ, які Москва не здатна буде швидко відтворити. Війна ж всіх проти всіх гіпотетично можлива лише після Третьої Світової, в якій не може бути і не буде переможців [America's ..., 2023a; America's ..., 2023b].

Усвідомлював це й В. Путін і саме тому постійно і наполегливо протиставляв Сполученим Штатам саме Китай. При цьому він свідомо пропагував і провокував зіткнення КНР і США, боячися досягнення між цими світовими гігантами щонайменших компромісів глобального масштабу. «Захід боїться сильного Китаю більше, ніж сильної Росії тому, що в Росії 150 мільйонів людей, а в Китаї — півтора мільярда, і економіка Китаю розвивається семимільними кроками — п'ять

із лишком відсотків на рік, було ще більше. Але цього для Китаю достатньо. Бісмарк колись казав: головне це потенціали, — повчав В. Путін в інтерв'ю Т. Карлсона 9 лютого 2024 р., розуміючи, що його слова почує багатомільйонна аудиторія. — Потенціал Китаю колосальний, перша економіка у світі сьогодні за паритетом купівельної спроможності, за обсягом економіки. Вже випередили Сполучені Штати і досить давно, і темпи зростають» [Інтерв'ю *Такеру* ..., 2024].

Китай та Росія провели станом на 2024 р. понад 100 спільних військових навчань, більшість з них — з 2017 року, і багато з них у таких віддалених місцях, як Середземне море, Полярне коло та узбережжя Південної Африки. У 2023 році на глобальному заході Массачусетського технологічного інституту для вчених із зовнішньої політики старший викладач міжнародного миру та безпеки з факультету вивчення війни Королівського коледжу Лондона, як вказував американський політик і дипломат М. Грін, зазначив: «Не думаю, що це союз, інакше Китай міг би прийти на допомогу Росії. Не думаю, що це колись стане альянсом. Військова співпраця не перебуває на тому рівні, який можна було б назвати союзницькими відносинами» [Green, 2024]. Проголошені Сі Цзіньпіном та В. Путіним заяви про дружбу можуть бути лише хитрощами — спробою змусити усіх повірити, що у відносинах між КНР і РФ є щось більше, адже обидва вони часто займаються пропагандою. Та все ж така широкомасштабна військова співпраця між двома авторитаристами має стурбувати лідерів у багатьох столицях, особливо у Вашингтоні, Тайбеї, Сеулі і Токіо.

2024 рік приніс безліч ознак того, що військова співпраця між РФ і КНР тільки міцнішає: протичовнові навчання в Тихому океані, які, за словами Росії, спрямовані на покращення координації у виявленні та нейтралізації ворожих підводних човнів; у вересні Китай відіграв ключову роль у найбільших за останні 30 років військово-морських навчаннях Росії «Океан-2024» (в них взяли участь понад 400 бойових кораблів, 120 літаків та 90 тис. осіб особового складу). Спільні російсько-китайські маневри навіть досягли зони ідентифікації ППО США, наблизившись на відстань за 200 миль від узбережжя Аляски під час восьмого повітряного патрулювання у 2024 році. Через кілька тижнів після того, як Китай приєднався до Росії у польотах поблизу Аляски, китайська берегова охорона оголосила, що вперше увійшла у води Північного Льодовитого океану під час спільного патрулювання з російськими силами [Green, 2024].

При цьому Китай постачав низку важливих товарів російським військовим заводам. «Є інформація, що Китай постачає інструментальні верстати, спеціальні хімічні продукти, порох та комплектуючі спеціально для оборонної промисловості... Ми підтвердили дані щодо 20 російських заводів», — повідомляв 26 травня 2025 р. голова Служби зовнішньої розвідки України О. Іващенко [*Ukraine confirmed* ..., 2025]. Він заявив, що українська розвідка також має інформацію про щонайменше п'ять випадків російсько-китайської співпраці в авіаційному секторі у 2024–2025 роках, включаючи постачання обладнання, запасних частин та документації і додав, що було шість випадків «великих поставок» спеціальних хімічних речовин.

Водночас на засіданні голів країн БРІКС на саміті в Казані у жовтні 2024 р. очільник КНР Сі Цзіньпін багатозначно заявив: «Важливо, на основі принципів недопущення переливу конфліктів, його поширення на треті країни та уникнення ескалації бойових дій, а також відмови від підливання олії у вогонь, сприяти якнайшвидшій деескалації ситуації» [*Си Цзиньпин* ..., 2024]. За його словами, Китай, Бразилія та країни Глобального Півдня створили групу «друзів миру», спрямовану на «об'єднання великих голосів на підтримку миру». За таких обставин В. Путін знов і знов обирав тактику підлезування до Сі Цзіньпіна, заявляючи щоразу, що Китай не винен у зростанні напруженості у Східній Азії, а натомість «туди НАТО влазить», заявив Путін 7 листопада 2024 року [*TACC* ..., 2024c]. При цьому він не забуває проєктувати кризу навколо Тайваню на передумови агресії Росії проти України, вказуючи, що американці й там можуть провокувати «кризу» (тобто — агресію з боку КНР), намагаючись такою аналогією пов'язати китайського вождя із собою у військово-геополітичному вузлі кругової поруки експансіонізму.

На особливу увагу заслуговує й вісь, що об'єднує Китай, Росію, Іран та Північну Корею, яку на Заході вже інколи називають CRINK і яка виникла внаслідок розгортання повномасштабної війни РФ супроти України. Цей своєрідний вільний альянс оформився на основі взаємної зневаги до світового порядку, який очолює США, й військова співпраця в його рамках відбувається пліч-о-пліч з економічними зв'язками. Відсторонена Заходом Росія перенаправила більшу частину свого енергетичного експорту до Китаю, а Пекін збільшив експорт споживчих товарів, які Росія більше не отримує із Заходу. У міру зближення економік Китаю та Росії все частіше використо-

вують у торгівлі власні валюти, відмовляючись від американського долара. В обмін на військову підтримку Росія дозволила в'їзд тисячам північнокорейських робітників. РФ також збільшила незаконне постачання нафти до КНДР, а КНР забезпечує економічний баласт для квартету. Як нетто-імпортер енергоносіїв, Китай є великим ринком збуту для іранських і російських енергоносіїв й, крім того, на КНР припадає понад 98% офіційної торгівлі КНДР із зовнішнім світом, що дає йому величезні важелі впливу на Північну Корею [Martin & Li & Ruiz, 2025]. Усе це робить Пекін незамінним партнером для союзу Москви, Тегерана та Пхеньяна. Своєю чергою Росія є постачальником воєнних технологій (зокрема й атомних) для Ірану і Північної Кореї, а вони, відповідно, продукції (іранські ракети і безпілотники) та живої сили (північнокорейські солдати) для російської армії.

Разом з тим Китай став найважливішим торговельним партнером Росії, забезпечуючи третину всього імпорту та понад 90% мікроелектроніки, яка використовується у безпілотниках, ракетах та танках. Без критично важливих компонентів, які постачаються з Китаю, Росія не змогла б вести війну протягом трьох років. Економіка країни трималася на плаву завдяки тому, що Китай закуповував тепер 30% російського експорту (у 2021 році — 14%) і постачав 40% імпорту (до війни — 24%).

Росія зробила ставку те що, що ця залежність виправдає себе. Оскільки саме Китай Кремль вважає головним противником США, посилення Пекіна — це, на думку Путіна, інвестиція в крах американського світового панування. Тому Росія тепер передає Китаю військові технології, які раніше тримала у секреті, та стимулює наукові лабораторії та університети брати участь у китайській інноваційній екосистемі. Запущено спільні російсько-китайські проекти в галузі природничих наук, прикладної математики, ІТ та космосу. Дедалі більше росіян працюють у китайських компаніях, таких як Huawei. Москва постачає Пекіну дешеві ресурси — нафту, газ і уран, у тому числі для китайської ядерної програми, а також забезпечує Китай сировиною наземними маршрутами — на випадок морської блокади [Габуєв, 2025].

Пекін, зі свого боку, також надавав Москві інфраструктуру для зовнішньої торгівлі у юанях. Однак така підтримка не надається безкоштовно і ціна ця вища, ніж очевидність. Зокрема, вона прихована в перспективі, а саме — із зовнішньою вразливістю. Так, вартість ру-

бля стосовно юаня 2024 р. впала на 10%, досягнувши найнижчого рівня з початку тотальної війни РФ з Україною.

Саме це, зокрема, а не інфляція, наприклад, зрештою підштовхнуло відсоткові ставки російського Центробанку до рекордних максимумів за два десятиліття, які у жовтні 2024 р. зросли до 21%. Це зрушення тим більше незвичайне, що відбувається під час військового конфлікту, коли Центральні банки зазвичай не схильні придушувати економічну активність. А це означало, що запасні потужності держави вичерпані й економіка демонструє всі класичні ознаки перегріву. При цьому річна інфляція становила понад 8%, а на початок березня 2025 р. — 9,9%, що більш ніж удвічі перевищує цільовий показник у 4% [Hannon, 2025]. Хоча й підвищення відсоткових ставок — це стандартна реакція, проте воно підвищує вартість запозичень (як наслідок, число корпоративних банкрутств в РФ у 2024 р. зросло на 20%), а усе це є глибоко непопулярними заходами, які приховуються [Vladimir ..., 2024].

Справа в тому, що підвищення відсоткових ставок призведе до скорочення витрат як компаній, так і споживачів (МВФ очікував різкого уповільнення економічного зростання Росії до 1,3% 2025-го року і навіть ВЕБ, Національний банк розвитку, знизив прогноз зростання до 2%) [Vladimir ..., 2024]. Крім того у 2025 р. військові витрати Росії мали би перевищити 6% ВВП, тоді як Євросоюз прагнутиме 3,5% ВВП через кілька років [Hannon, 2025] (оборонний бюджет Китаю становить 1,5% ВВП порівняно з 3,36% у США). Поєднання ж зниження інвестицій та втрати робочої сили в РФ дає ефект і на фронті. Відповідно: необхідність підтримувати вартість рубля на оплаті найважливішого імпорту — вразливе місце для В. Путіна, яке невдовзі може підірвати боєздатність ЗС РФ. Саме тому він й сподівався, що можливо Д. Трамп дотримається обіцянки довести війну Росії з Україною до миру, адже вести війну на 3% — це одне, а на 21% — зовсім інше [Vladimir ..., 2024]. Й, зрештою, ці заходи стануть зрозумілими для суспільства через обтяжливість життя кожного громадянина РФ, що буде важко поєднати з пропагандою В. Путіна.

Зрештою, ще до своєї інавгурації у січні 2025 р., обраний президент США Д. Трамп згадав про плани В. Путіна в рамках БРІКС розпочати процедури зі створення нової розрахункової світової валюти⁴⁷ й остан-

⁴⁷ Додам принагідно, що полічник В. Путіна та його однодумець у БРІКС президент Бразилії Лула да Сілва також запропонував ще й створити спільну валюту у Південній Америці, щоб послабити її залежність від долара.

нього дня осені (30 листопада) 2024 р. у притаманному йому стилі відповів короткою попереджувальною, але переконливою погрозою. Того дня на своїй соціальній платформі Truth він пригрозив торговельною війною з групою країн БРІКС, якщо вони підтримають нову валюту, що конкуруватиме з доларом США. Д. Трамп, зокрема, пообіцяв накласти 100-відсоткові тарифи на країни з економікою, що розвивається, якщо вони спробують замінити долар США як валюту за замовчуванням. «Ми вимагаємо від цих країн зобов'язання, що вони не будуть створювати нову валюту БРІКС або підтримувати будь-яку іншу валюту, яка замінить могутній долар США, або вони зіштовхнуться зі 100-відсотковими тарифами і змушені будуть попроситися з продажами в чудову економіку США. Вони зможуть знайти іншого лоха», — наголосив Д. Трамп і попередив, що «будь-яка країна, яка спробує це зробити, повинна помахати Америці на прощання» [Bell, 2024].

На це миттєво з виправданнями і запереченнями зважила Південно-Африканська Республіка, що була однією з основних фундаторів БРІКС. Уряд ПАР одразу ж запевнив про відсутність планів щодо створення так званої валюти БРІКС. «Нещодавні недостовірні повідомлення призвели до невірного уявлення, що БРІКС планує створити нову валюту... Це не так. Дискусії в рамках БРІКС зосереджені на торгівлі між країнами-членами з використанням їх власних національних валют», — йшлося у заяві Департаменту міжнародних відносин та співробітництва Південної Африки, відомої як Dirco [Goko-Petzer & Vecchiato, 2024]. Там чітко вказали, фактично декласуючи раніші авторитетні тиради В. Путіна і Л. да Сілви, що Новий банк розвитку БРІКС продовжує покладатися на долар для інвестицій, які перевищили 30 млрд. доларів у країнах-членах та інших економіках, що розвиваються. «Південна Африка підтримує ширше використання національних валют у міжнародній торгівлі та фінансових операціях, щоб пом'якшити наслідки коливань валютних курсів, а не зосереджується на дедоларизації», — офіційно запевнив уряд ПАР у повідомленні Dirco [Goko-Petzer & Vecchiato, 2024].

Зрештою, вже після своєї інавгурації, президент США Д. Трамп ще раз попередив держави-члени БРІКС: «Ідея, що країни БРІКС намагаються відійти від долара, а ми стоїмо осторонь і спостерігаємо, відпадає. Ми вимагатимемо від цих, здавалося б, ворожих країн зобов'язання, що вони не створюватимуть нової валюти БРІКС або підтримуватимуть будь-яку іншу валюту, щоб замінити могутній долар

США, інакше вони зіштовхнуться зі 100-відсотковими тарифами і повинні попроситися з продажами в чудову американську економіку.

Вони зможуть знайти іншу країну-лоха. Немає жодних шансів, що БРІКС замінить долар США в міжнародній торгівлі чи деінде, і будь-яка країна, яка спробує це зробити, повинна сказати “привіт” тарифам і “прощавай” Америці!» [Donald, 2025].

За звичкою психопатичного боягуза, який стикається з потужною і рішучою протидією, В. Путін зацаївся, промовчав і проковтнув публічне міжнародне приниження й, занурений у притаманний йому і ретельно приховуваний психічний стан фрустрації, впав у геополітичну прострацію, готуючи черговий акт вендети на своєму маніакальному шляху до збурення глобального і руйнівного хаосу.

Саме тому В. Путіну й потрібно підпалити увесь світ. За період від 2021-го по 2024-й роки частка світу, що охоплена конфліктами, зросла на 65%, що майже вдвічі перевищує площу Індії. З того часу війни та заворушення поширилися та посилювалися на Україні, у М'янмі, на Близькому Сході та у «конфліктному коридорі» навколо регіону Сахель до Африканського Рогу (від Малі до Сомалі)⁴⁸, йдеться в останньому індексі інтенсивності конфліктів (СІІ), опублікованому аналітиками Verisk Maplecroft. Згідно із звітом, на території, еквівалентній 6,15 млн. кв км, ведуться бойові дії між державами чи всередині них, тобто 4,6% світової суші нині порушено конфліктами порівняно з 2,8% у 2021 році. Число загиблих у конфліктах зросло на 29%. Загалом 27 країн, включаючи Еквадор, Колумбію, Індію, Індонезію та Таїланд, зіткнулися зі значним збільшенням ризику від 2021 року [World's ..., 2024]. Усі ці конфлікти вплинули на бізнес, економічне зростання і продовольчу безпеку. Ланцюжки поставок були порушені конфліктом в Україні, що поставило під загрозу експорт зерна на Близький Схід та Африку, а також нападами еменських повстанців-хуситів на судна в Червоному морі. Практично до кожного спалаху нестабільності чи конфлікту на планеті прямо чи опосередковано через своїх проксі причетні Росія та її союзник Іран.

Від самого початку війни супроти України Росія діяла спільно з Іраном. Москва надавала Тегерану військову підтримку, дипломатичне прикриття та розвіддані. Військове партнерство А. Хаменеї та В. Путіна розпочалося ще у 2015 р., коли Росія розпочала інтервенцію в Сирії, щоб підтримати режим Б. аль-Асада. Тегеран, який уже виявляв

⁴⁸ У цьому «конфліктному коридорі» за останні три роки рівень насильства подвоївся.

підтримку Дамаску, надав Росії доступ до військової бази на території Ірану, з якої вона могла завдавати авіаударів. Але від 2022 р. Москва та Тегеран вивели свою військову співпрацю на новий рівень. Іран постачає Росії бойові безпілотники, балістичні ракети, артилерійські снаряди, боєприпаси для стрілецької зброї, протитанкові ракети, мінометні міни та планеруючі бомби. Іран також допоміг Росії побудувати завод з виробництва безпілотників у Татарстані. У відповідь Росія погодилася відправити Тегерану винищувачі, бойові гвинтокрили, навчально-тренувальні літаки та радіолокаційні системи. Крім того, вона поділилася кіберможливостями та розвідданими.

Іран та Росія співпрацюють не лише зі звичайних військових питань. Здається, що у прагненні повалити Захід вони йдуть на все. Кремль ділиться секретною інформацією та технологіями, щоб допомогти Тегерану розробити ядерну зброю. Росія використала своє місце в Раді Безпеки ООН, щоб захистити Іран від відповідальності за його дестабілізуючі дії та порушення міжнародного права. Москва ділиться розвідданими та постачає зброю підтримуваним Іраном угрупованням, включаючи ХАМАС, «Хезболлах» та єменських хуситів. Країни обмінюються порадами про те, як придушувати протести, підривати зусилля опозиційних організацій та стежити за своїми громадянами. Росія навіть надала Ірану передові технології спостереження [Snegovaya & Alterman, 2024].

Економічна співпраця між країнами також знаходилася на підйомі. 2023 року Тегеран підписав угоду про вільну торгівлю з очолюваним Росією ЄАЕС і прийняв запрошення приєднатися до БРІКС. Країни створили механізм міжбанківських переказів, щоб безпосередньо торгувати в рублях та ріалах, уникаючи західних санкцій, які б не дозволили їм використовувати євро чи долари. Вони обговорили створення так званого Міжнародного транспортного коридору Північ–Південь — морського, залізничного та автомобільного маршруту, що сполучає Індію, Іран та Росію.

Але події 2024 року змінили баланс сил на Близькому Сході та всередині Ірану. Ізраїльський удар по ХАМАС та «Хезболлах» значно послабив так звану іранську «вісь опору». Падіння режиму Б. аль-Асада в Сирії стало останнім цвяхом у труну цієї осі. Тож зовнішня політика Хаменеї тепер лежить у руїнах. Крім того країна є однією з трьох (дві інші — Північна Корея та М'янма), що включені до чорного списку FATF.

Проте Іран має давнього союзника — Російську Федерацію. У січні 2025 р. Росія та Іран погодили маршрут газопроводу через Азербайджан. Водночас 17 січня В. Путін та президент Ірану М. Пезешкіан підписали у Кремлі Договір про всеосяжне стратегічне партнерство між Росією та Іраном, що діятиме 20 років з автоматичним продовженням на наступні 5-річні періоди. Ось основні важливі положення Договору:

- РФ та Іран домовилися, що якщо одна зі сторін зазнає агресії, друга не надаватиме жодної допомоги агресору;
- РФ та Іран домовилися про зміцнення кооперації в галузі безпеки та оборони;
- РФ та Іран домовилися посилити співпрацю між спецслужбами;
- РФ та Іран будуть надавати один одному допомогу у разі стихійних лих та техногенних катастроф.

Перед цим, 8 січня 2025 р. аятола А. Хаменеї у своїй зухвалій промові накинувся на США як на імперіалістичну державу і пообіцяв, що Іран продовжить «підтримувати опір у Газі, на Західному березі, Лівані та Ємені» й розкритикував «тих, хто хоче, щоб ми вели переговори зі США... і щоб їхнє посольство знаходилося в Ірані» [Azizi, 2025]. Зі свого боку М. Пезешкіан у Москві додав, що США прагнуть однополярності та контролю над усім світом, що не влаштовує РФ та Іран. «Не можна уявити, щоб така країна, як Росія, опинилася в таких рамках, коли інші вирішують за неї, а вона лише виконує плани, які для неї вигадують», — зазначив М. Пезешкіан в інтерв'ю кремлівському пропагандисту В. Соловйову [ТАСС ..., 2025, Январь 19]. Президент Ірану також не виключив можливості повноцінної військової співпраці з Росією у майбутньому.

Тегеран, нагадаю, не лише постачав Москву власною зброєю, а й сприяв пропаганді Кремля. Так, наприклад, у липні 2022 р. верховний лідер Ірану Алі Хаменеї назвав НАТО «небезпечною істотою» і заявив, що якби Росія не виявила ініціативу, Захід все одно спровокував би конфлікт в Україні. Саме ці дві країни є одними з найбільш непримирених противників Заходу. З часів революції 1979 р. іранські лідери налаштовані вкрай антиамериканськи, стверджуючи, що вони постійно стають мішенню змов з метою ізолювати та підірвати уряд Ісламської Республіки. Такої ж риторики дотримується й В. Путін, який, між тим, ще й стверджує, що конфлікт з Україною — це війна з хижим НАТО, який прагне знищити Росію. До того ж, обом режимам управляють

персоналістські авторитарні лідери, ідеалізація яких зведена до рівня релігійного культу, за підтримки олігархічної еліти, що значною мірою ізольована від публічного чи державного нагляду.

Ще одним шляхом до втілення своєї навіженої мети для В. Путіна стала стратегія розколу НАТО і Заходу у створенні в суспільній думці європейців відчуття втраченого суверенітету під гегемонією США («Керівництво США «натиснуло» — і всі члени НАТО слухняно голосують, навіть якщо їм чогось не подобається» [*Интервью Такеру ...*, 2024]), розподілу ЄС у накидуванні нарративу про втрату національно-державних суверенітетів кожною державою Європи, поширення розбрату серед європейських народів на релігійному ґрунті й роздроблення Європи шляхом збурення етнонаціонального шовінізму її регіонів (Шотландії, Баварії, Каталонії та ін.) тощо.

Проте подібні маніпуляції росіян вже окреслено розпізнають в Альянсі. «Вони прагнуть дестабілізувати європейську безпеку, підірвати довіру та розширити вплив. [...] Ми маємо переконатися, що Путіну це не зійде з рук. [...] Ми повинні захистити себе та зробити все можливе, щоб підтримати наших партнерів на східному фланзі НАТО», — наголосив у жовтні 2024 р., зокрема, міністр оборони ФРН Б. Пісторіус [Becker, 2024]. Водночас кремлівські спецслужби намагаються посягти в Європі зерна саботажу і хаосу. «Ми бачимо підпали, саботаж і багато іншого: небезпечні дії, що здійснюються з нерозсудливістю, що зростає. Зокрема, ГРУ виконує постійну місію зі створення хаосу на британських та європейських вулицях», — заявив голова британського агентства внутрішньої безпеки і контррозвідки МІ5 К. Маккалум в рідкісному інтерв'ю про загрозу, що походить від Росії та її військової розвідки ГРУ [*Vladimir Putin's spies ...*, 2024]. Його колега з британської служби зовнішньої розвідки, очільник МІ6 Р. Мур висловився ще прямолінійніше: «Чесно кажучи, російські спецслужби трохи здичавили» [*Vladimir Putin's spies ...*, 2024]. Про те, що рівень ризиків змінився і тепер у Європі відбуваються диверсії підтверджував у вересні 2024 р. й голова норвезької розвідки віце-адмірал Н. А. Стенсонес.

За словами австрійського експерта з безпеки Г. Манготта, кремлівський бренд гібридної війни було розроблено російським генералом В. Герасимовим (у 2024 р. був начальником Генерального штабу російських Збройних сил), і «це не просто дезінформація та пропаганда, а широкий арсенал інструментів, від диверсій, проникнення та фі-

нансування партій на Заході до порушення повітряного простору країн НАТО російськими винищувачами» [Kayali & Banse & Büscher & Kraetzer & Müller & Schewe, 2024]. Загальну картину 2024 року The Economist змалював так: Німеччина заарештувала двох німецько-російських громадян за підозрою у підготовці атак на американські військові об'єкти та інші цілі від імені ГРУ; Польща заарештувала людину, яка готувалась передати ГРУ інформацію про аеропорт Жешува, що є центром постачання зброї в Україну; Великобританія звинуватила кількох чоловіків у зв'язку з підпалом логістичної фірми, що належить Україні, і яких в Лондоні звинуватили у сприянні «Групі Вагнера», що перебуває під контролем ГРУ; Франція заарештувала громадянина Росії, якого було поранено під час спроби виготовити бомбу у своєму готельному номері в Парижі (згодом з'ясувалося, що Росія задумувала вбивство глави Rheinmetall, найбільшої німецької збройової компанії А. Паппергера); повітряний рух у стокгольмському аеропорту Арланда було зупинено більш ніж на дві години після того, як над злітно-посадковими смугами були помічені безпілотники; кремлівські найманці витіснили західних конкурентів з кількох африканських держав; російські хакери, за словами польських служб безпеки, намагалися паралізувати країну у політичній, військовій та економічній сферах; пропагандисти Кремля поширюють дезінформацію у всьому світі; кораблі Росії ведуть розвідку підводних кабелів; її збройні сили хочуть вивести ядерну зброю на орбіту тощо [Vladimir Putin's spies ..., 2024].

На слуханнях з питань національної безпеки Німеччини, що відбувалися у жовтні 2024 р. в Бундестазі голова Відомства з захисту конституції Німеччини (контррозвідка) Т. Гальденванг підтвердив, що спостерігалися агресивні дії російських спецслужб, як і те, що російські шпигунство та диверсії в Німеччині зростають «як якісно, так і кількісно» [Bild_Russian ..., 2024]. Очільниця ж Служби військової контррозвідки (MAD) М. Розенберг заявила, що кількість спроб стеження за так званою критичною інфраструктурою стала «тривожно» високою. «У центрі уваги — Бундесвер, чи це постачання німецької зброї в Україну, чи підготовка військових, виробництво зброї чи саботаж, щоб створити почуття незахищеності через диверсії», — доповіла вона [Bild_Russian ..., 2024].

Аналіз комплексу розвідувальних матеріалів дав обґрунтований привід голові Федеральної розвідувальної служби Німеччини (BND, зовнішня розвідка ФРН) Б. Калю на тих самих слуханнях у Бундеста-

зі стверджувати, що В. Путін стурбований не лише Україною, але «насправді й створенням нового світопорядку», а спецслужби РФ діють все активніше «без будь-яких докорів совісті» [*Bild_Russian ...*, 2024]. Він (Б. Каль) застерігав: «Мабуть, до кінця цього десятиліття російські збройні сили спроможні здійснити напад на НАТО, Кремль розглядає ФРН як ворога. [...] Ми знаходимося у прямому протистоянні з Росією. [...] Путін перевірятиме “червоні лінії” Заходу» [*Bild_Russian ...*, 2024].

Інші дії Росії спрямовані просто на те, щоб розширити розкол у суспільстві будь-якого роду, навіть якщо він практично не пов'язаний з її війною супроти України. Кремль уже давно веде так звану гібридну війну проти європейських країн, включаючи дезінформаційні кампанії, атаки хакерів, кібератаки і втручання у вибори. «Ми просто надто ввічливі... Вони нападають на нас щодня», — заявила прем'єр-міністр Данії Метте Фредеріксен у кулуарах саміту НАТО у липні 2024 року [*Kayali & Banse & Büscher & Kraetzer & Müller & Schweppe*, 2024].

За твердженнями США та їх союзників, кіберзусилля ГРУ, що тривали як мінімум з 2020 року, були спрямовані не лише на шпигунство, а й на заподіяння «репутаційної шкоди». За межами Європи офіцери ГРУ перебували в Ємені разом з повстанцями хуситами, які напали на кораблі у Червоному морі нібито на знак солідарності з палестинцями. Росія, обурена тим, що Америка надала Україні ракети далекого радіусу дії, була близька до того, щоб надати зброю цьому угрупованню в липні 2024 р., однак в останній момент змінила курс після сильної протидії з боку Саудівської Аравії. Той факт, що В. Путін був готовий відштовхнути фактичного правителя королівства Мухаммеда бін Салмана, до якого він залицявся протягом багатьох років, свідчить про агресію у зовнішній політиці Росії в цілому. «Путін намагається завдати удару по всьому світу», — стверджує Ф. Гілл, яка раніше працювала в американській Раді національної безпеки, й порівнює цю стратегію з фільмом, який отримав премію «Оскар»: «Все й одразу» [*Vladimir Putin's spies ...*, 2024].

Восени 2024 р. служби безпеки Великобританії випустили безпрецедентне попередження про тіньовий російський військовий підрозділ, звинувачений у скоєнні вбивств та кібератак. Національний центр кібербезпеки (NCSC) вперше викрив підрозділ 29155 — розвідувальний підрозділ ГРУ, який здійснив напад із застосуванням нервово-па-

ралітичної речовини в Солсбері, звинувативши його в «кампанії шкідливої кібердіяльності, спрямованої проти урядових організацій та організацій критичної інфраструктури» [Hamilton & Reporter & Kendix, 2024]. NCSC, захисний підрозділ Центру урядового зв'язку (GCHQ)⁴⁹ та дев'ять союзників, включаючи США, попередили, що діяльність підрозділу 29155 включає збір інформації з метою шпигунства, крадіжку та витік секретної інформації, а також «систематичний саботаж». Канцлер герцогства Ланкастер П. Макфадден на конференції НАТО з кібербезпеки 25 листопада 2024 р. відзначив підрозділ 29155, попередивши, що він атакував урядові служби, фінансовий сектор, транспортні системи, енергетику та охорону здоров'я країн-членів НАТО.

Восени того року саме цей підрозділ звинуватили у використанні шкідливого програмного забезпечення, відомого як WhisperGate, для атак на комп'ютерні системи, включаючи українські урядові мережі, пов'язані з критично важливою інфраструктурою. Національний центр кібербезпеки заявив, що він та його союзники, включаючи Україну, Нідерланди, Чехію, Німеччину та Австралію, викрили підрозділ 29155.

Ще у 2006 р. В. Путін підписав закон, що легалізовував цілеспрямовані вбивства за кордоном, того ж року група російських вбивць використала радіоактивний ізотоп для вбивства у Лондоні колишнього російського шпигуна О. Литвиненка. За словами офіційних осіб, підрозділ 29155 не єдина група, уповноважена проводити такі операції. Британська влада приписує вбивство О. Литвиненка Федеральній Службі Безпеки (ФСБ), розвідувальному агентству, яке колись очолював сам В. Путін і яке часто конкурує з ГРУ. 2023 року саме ФСБ британці звинуватили в організованій гакерській кампанії, що розпочалася у 2015 р. і була спрямована на сотні державних чиновників, держслужбовців та членів парламенту.

Про сам підрозділ 29155 ГРУ МО РФ відомо небагато, але в публічних російських документах є підказки, які вказують на його зв'язки з ширшою гібридною стратегією Кремля. Так, наказом Міноборони РФ від 2012 р. за «особливі заслуги у військовій службі» три підрозділи були премійовані. Один — в/ч 29155; інший — в/ч 74455, який брав

⁴⁹ Центр урядового зв'язку (англ. Government communications headquarters, GCHQ) – спецслужба Великобританії, що відповідальна за ведення радіоелектронної розвідки та забезпечення захисту інформації органів уряду та армії.

участь у втручанні у вибори 2016 р., а третім була в/ч 99450, офіцери якої ймовірно причетні до анексії Кримського півострова у 2014 році [Schwartz, 2019].

Підрозділ набув широкої популярності після того, як на нього поклали провину за напад на колишнього російського подвійного агента С. Скрипаля в Солсбері у 2018 році. Отруєння призвело до геополітичного протистояння, коли понад 20 країн, у тому числі Сполучені Штати, вислали 150 російських дипломатів на знак солідарності з Великобританією. В ході розслідування атаки із застосуванням нерво-во-паралітичної речовини «Новічок» розвідка дізналася, що підрозділ 29155 відповідальний за кампанію хаосу по всій Європі та за її межами. Його агентів підозрювали у спробі дестабілізації становища в Молдові, отруєнні торговця зброєю Гебрева у Болгарії (дві спроби убивства), спробі державного перевороту у Чорногорії (вбивство прем'єр-міністра і захоплення будівлі парламенту) [Schwartz, 2019]. Оперативників з 29155 також вважають причетними до двох вибухів на складі боєприпасів у Чехії, а також пов'язують з гаванським синдромом — загадковими симптомами, які останніми роками відчувають американські дипломати. У 2020 р. також стало відомо, що агенти підрозділу 29155 підозрюються в тому, що вони пропонували винагороду пов'язаним з «Талібаном» бойовикам за вбивство представників коаліційних сил в Афганістані під час мирних переговорів.

Тепер NCSC вважає, що цей підрозділ є «здатним кіберактором», який зосереджений на підривній діяльності в Інтернеті. Це ілюструє «важливість, яку російська військова розвідка надає використанню кіберпростору для ведення незаконної війни в Україні та реалізації інших державних пріоритетів» [Hamilton & Reporter & Kendix, 2024]. Мета призначення підрозділу 29155 підкреслює ступінь ризику та активності, з якою російський президент В. Путін бореться з Заходом за допомогою свого типу так званої гібридної війни — суміші пропаганди, гакерських атак, дезінформації, а також відкритого військового протистояння.

Прихований за бетонними стінами в штаб-квартирі 161-го Центру підготовки спеціалістів спеціального призначення на сході Москви, підрозділ 29155 знаходиться в командній ієрархії російського військового розвідувального агентства, широко відомого як ГРУ. Хоча багато з операцій ГРУ все ще залишаються загадкою, західні спецслужби почали отримувати більш чітке уявлення про його базову архітектуру.

Так, наприклад, за кілька місяців до президентських виборів 2016 р. американські офіційні особи заявили, що два кіберпідрозділи ГРУ, відомі як 26165 і 74455, зламали сервери Національного комітету Демократичної партії та кампанії кандидата у президенти США Г. Клінтон, а потім опублікували ганебні внутрішні повідомлення [Schwartz, 2019].

Отже подібну стратегію застосовувалося й щодо США з поправками на специфіку американського суспільства — релігійну, расову, міжнаціональну, історично-територіальну тощо сегментацію Північної Америки, провокуючи хаотизацію суспільної структури та громадянську, а потім і тотальну війну на цілому континенті, в яку буде втягнуто Канаду, Мексику і Центральну Америку. У травні 2024 р. директор національної розвідки США Е. Гейнс назвала Росію «найактивнішою іноземною загрозою нашим виборам», яка перевершує Китай чи Іран. «Москва, швидше за все, розглядає такі операції як знищення Сполучених Штатів як свого головного супротивника, — наголошувала вона, — що дозволить Росії просувати себе як велику державу» [Vladimir Putin's spies ..., 2024].

Доповідь, підготовлена Центром стратегічних та міжнародних досліджень (CSIS), є однією з перших, в якій зроблено спробу кількісно оцінити масштаби таємної кампанії Москви, спрямованої на підводні кабелі, склади та залізниці тощо. У ній доводиться, що кількість російських атак у Європі збільшилася у 4 рази з 2022 по 2023 рік, а потім зросла ще в 3 рази з 2023 по 2024 рік. Доповідь засвідчує, що близько 28% атак Росії були спрямовані на транспортні об'єкти, 20% — на промислові об'єкти та 20% — на підводні кабелі, трубопроводи та інші об'єкти інфраструктури. Загалом у дослідженні було простежено 50 окремих актів саботажу з 2022 року до початку 2025-го. «Це важливий інструмент, який росіяни використовують у координації зі своєю звичайною війною в Україні... Зараз Росії немає сенсу перекидати війська через кордон до країн Балтії чи Фінляндії. Але їхня відповідь тим країнам, які постачають зброю, полягає у переслідуванні компаній, змовах з метою вбивства посадових осіб та пошкодах критично важливої інфраструктури», — зазначав автор дослідження та колишній радник американських військових С. Джонс [Barnes, 2025].

Своєю чергою глава МІБ Р. Мур заявив наприкінці листопада 2024 р., що його агентство працює спільно з французькими колегами, щоб запобігти небезпечній ескалації, «калібруючий ризик та інформування про рішення наших прав» у відповідь на «суміш бахвальства

та агресії» В. Путіна. «Нещодавно ми розкрили приголомшливо безрозсудну кампанію російського саботажу в Європі, в той час як Путін і його поплічники вдаються до брязкання ядерної зброї, щоб посіяти страх відносно подальшої допомоги Україні... Така діяльність і риторика небезпечні і безвідповідальні», — заявив Р. Мур, виступаючи перед дипломатами і співробітниками розвідки у Франції [Lawless, 2024]. Попереджаючи союзників, які вагаються у підтримці Києва, Р. Мур заявив, що «ціна підтримки України добре відома, але ціна відмови від неї буде нескінченно вищою». За його словами, якщо Росія переможе, Іран і Китай, які досі підтримували Москву в порядку угоди, зблизяться з Росією. «Якщо Путін досягне успіху, Китай оцінить наслідки, Північна Корея підбадьориться, а Іран стане ще небезпечнішим», — сказав Р. Мур [Lawless, 2024].

Зовнішньополітична стратегія Росії, опублікована у 2023 році, пропонує м'яке запевнення в тому, що вона не вважає себе ворогом Заходу і не має жодних злих намірів. Проте засекречене доповнення, отримане Washington Post від однієї з європейських розвідслужб, свідчить про інше. У документі пропонується комплексна стратегія стримування проти коаліції недружніх країн на чолі з Америкою. Вона включає «наступальну інформаційну кампанію», а також інші дії у «військово-політичній, торговельно-економічній та інформаційно-психологічній... сферах», а кінцевою метою, як зазначається у документі, є «послаблення супротивників Росії» [Vladimir Putin's spies ..., 2024].

Тож безперечним і доконаним є глибока переконаність Кремля (В. Путіна), що Росія перебуває у стані війни з західним ліберальним порядком, який він розглядає як екзистенційну загрозу, тобто як загрозу своєму існуванню. Відтак напрошується невтішний висновок: якщо російська зовнішня політика тривалий час бавилася хаосом, то тепер, схоже, вона не прагне нічого іншого, окрім хаосу.

Зрештою, а як інакше не дати зхолоднілому розуму росіянина дійти висновку, що його свідомість просякнута нейронами павутиння суцільної брехні:

- якщо коли їхній хитромудрий вождь повторює з дня у день, що натівці його просто обманули, то він — простачковий лузер;
- якщо «друга армія світу» (ЗС РФ) не була здатна взяти Київ за три дні і понад десять років не може перемогти Україну — то вона лише зграя озброєних до зубів убивць;

- якщо вдертя в Україну зумовлено безпекою непоширення НАТО на схід — то як розцінити приєднання до Альянсу Швеції і Фінляндії;
- якщо Росія «встала з колін і випрямила спину» — то чому вона вклонилася Китаю і навіть змушена була віддати КНР частину території;
- якщо Росія є державою справедливості і багатств — то чому її громадяни перебувають на межі зубожіння і живуть у злиднях;
- чому затхлий Захід ніяк не згниє з десятиліття в десятиліття, а вже й Азія розквітла навколо вічно смердючого болота, яке утримує навколо себе Москва;
- якщо Кремль виступає за право націй на самовизначення і проти неоколоніалізму — то чому народи РФ поневолені досі Москвою і піддаються русифікації;
- якщо В. Путін поборник права і миру — то чому росіяни безправні, а там, куди вони приходять — сіється розбрат і лється кров тощо...

І таких «чому» у свідомості росіян може виникнути безліч, коли ту свідомість не уярмити страхом репресій, не отруювати маніпуляціями усюдисущої пропаганди і не просякнути атмосферою суцільної брехні та облудою підмінених понять і не занурити у психічний стан колективної шизофренії.

Слова В. Путіна починають нагадувати маячню людини зі схибленою свідомістю, психопатичною манією і несамовитою одержимістю фанатика. В. Путін цілком серйозно каже й спіпо вірить власній еkleктичній акцентуації, що Росія вже перебуває у стані війни із Заходом, що нібито настає у певному сенсі момент істини. Саме так він і висловився 7 листопада 2024 р. на засіданні дискусійного клубу «Валдай». «Колишнє влаштування світу безповоротно йде, можна сказати, вже пішло, а за формування нового розгортається серйозна, непримиренна боротьба. Непримиренна передусім через те, що це навіть не сутичка за владу чи за геополітичний вплив. Це зіткнення самих принципів, на яких будуватимуться відносини країн і народів на наступному історичному етапі. Від його результату залежить, чи зможемо ми разом, спільними зусиллями побудувати світобудову, яка дозволить розвиватися всім», — продовжував він в стилі сектанського проповідника [*Заседание дискуссионного ...*, 2024; *Выступление Владимира Путина ...*, 2024].

В. Путін говорив про загрозу нав'язування, перетворення на норму тоталітарних за своєю суттю ідеологій, однією з яких є західний лібералізм і який виродився в крайню нетерпимість та агресію до будь-якої альтернативи, до будь-якої суверенної та незалежної думки й виправдовує тероризм, расизм і навіть масовий геноцид цивільного населення. Він прорікав, що коли, припустимо, у Вашингтоні та інших західних столицях осмислять і визнають цей, за його аксіомічним твердженням, незаперечний і непохитний факт, процес вибудовування світової системи, відповідної викликам майбутнього, вступить нарешті у фазу справжнього творення. Кремлівський диктатор стверджував, що деяким західним елітам здалося, що монополія, їхня монополія, момент однополярності в ідейному, економічному, політичному і навіть частково військово-стратегічному сенсі і є станція призначення, але вона захиталася сама по собі, сама під вагою їхніх амбіцій та зажерливості. Тож наслідком цього очевидним став, за його уявою, конфлікт між переважаючою частиною населення планети і світовою меншістю.

Як і у своїй промові на Мюнхенській безпековій конференції 2007 року, він знову наринувся з критикою на США і модель однополярного світу. В. Путін образливо згадав саміти G8 за його участю і популістично заповідав (як в секті неофітам), що у багатополлярному світі, який вже формується, не повинно бути країн і народів, що програли, ніхто не повинен відчувати себе утиснутим і приниженим. Це і є, на його думку, міжнародний мейнстрім — магістральна течія подій. Проте, аби досягти цього ідеалістичного поліцентризму, що маніпулятивно малював В. Путін, відбуватимуться тектонічні зрушення, спричинені глибинними змінами світової системи, в епіцентрі яких й перебуває він і Росія. Він говорив, що за таких велетенських змін, звичайно, важко передбачати майбутнє, але йому відомий загальний напрям змін — від гегемонії до складно влаштованого світу багатостороннього співробітництва... «Якщо завгодно, ми рухаємося до світоустрою не так поліцентричного, як до поліфонічного, в якому чути і, головне, мають бути почуті всі голоси. Тим, хто звук і хоче виключно соло, доведеться звикати до нової світової “партитури”», — знов погрожував диктатор, обгорнувши за звичкою її в своє словоблудство [*Заседание дискуссионного ...*, 2024; *Выступление Владимира Путина ...*, 2024].

Він вкотре, апелюючи до світу, що змінюється, до світу багатополярного, намагався переконати суспільство в необхідності зміни

міжнародного права і, відповідно, Статуту ООН. Ба більше, В. Путін тепер вже заявив, що особливу роллю в майбутньому відіграватимуть регіональні організації, вочевидь, натякаючи на зменшення ваги єдиного міжнародного права для всіх під егідою ООН, а натомість складеться особливе окремішне право у певних регіонах — більш ніж непрозорий натяк на амбіції БРІКС, ОДКБ та ЄАЕС. НАТО ж було затавроване ним як відвертий анахронізм, що порушує власні статутні документи і відіграє руйнівну роллю, натомість й взагалі (з воління В. Путіна) втратило сенс свого існування, перетворившись на другорядну організацію. Саме тому, мовляв, США організують війни, намагаються розірвати Росію, Європу, Німеччину, Францію конфліктами і довели Україну до державного перевороту і війни. Теж саме підступна Америка нібито прагне влаштувати в Азії й вже на Корейському півострові. В самому НАТО, виявляється, ніхто не має голосу, а панує жорсткий диктат «старшого брата» — США.

Як і слід було очікувати, В. Путін оголосив, що існування воєнно-політичних та ідеологічних блоків — це ще один вид перешкод, що зводяться на шляху природнього розвитку нової поліцентричної і справедливої міжнародної системи. Натомість він, що не дивно, знайшов «прототип нового, вільного і позаблокового характеру відносин між державами і народами — спільнота, котра формується зараз в рамках БРІКС» [*Заседание дискуссионного ...*, 2024; *Выступление Владимира Путина ...*, 2024]. Очікувана тирада з примітивним маскуванням справжніх намірів і мети комплексної глобальної (військово-політичної та фінансово-економічної) геостратегії В. Путіна.

Не обійшов вже звично він у своїй промові згадкою й західноцентричний світ, його ієрархію, грубий колоніальний підхід, експлуатацію світової меншості й расистську ідеологію тощо. В. Путін вже по-царськи іменував себе «ми» і говорив про свою та Росії місію ледь не як посланців провідіння для світу: «Ми не лише за свою свободу боремося, не лише за свої права, не лише за свій суверенітет, а й захищаємо всезагальні права і свободи, можливості для існування і розвитку абсолютної більшості держав. У цьому відомою мірою ми бачимо і місію нашої країни» [*Заседание дискуссионного ...*, 2024; *Выступление Владимира Путина ...*, 2024]. Ну й, звісно, нагадав кремлівський диктатор і про те, що Росія «ніколи не виступала і не виступає ініціатором застосування сили», а от Захід і США в якості інструмента для позбавлення від неї використовують Україну та українців. І все

тому, що «саме існування Росії — гарантія того, що світ збереже свою багатобарвність, багатообразність, складність, і це запорука успішного розвитку» [*Заседание дискуссионного ...*, 2024; *Выступление Владимира Путина ...*, 2024]. Насправді ж усі, окрім В. Путіна, бачать в РФ її сірість концтабору, лекальну одноманітність імперської автократії, невишукану структуризовану класичну систему диктатури фашистського типу, що є запорукою показового блиску Кремля на тлі затхлої злиденності і вічного пошуку ворогів.

Під час прес-конференції на Валдайському форумі того ж дня він ще перебуваючи в образі царька, видав фразу, що був би не проти зателефонувати до обраного президента США В. Трампа, продовження якої виказує в В. Путіні гоноровий каприз середньовічного самодура: «Просто не роблю цього, тому що керівники західних держав з якогось етапу, чи не кожного тижня мені дзвонили, а потім раптом припинили» [*Путин публично ...*, 2024]. Утім невдовзі, отямившись, зволив таки, так би мовити з барського плеча, привітати Д. Трампа з обранням на президентську посаду і запевнив, що Кремль готовий «працювати з будь-яким главою держави, якому вірить американський народ», додавши зверхньо, що під час свого першого президентського терміну у 2016–2020 роках той боявся «зробити зайвий крок, сказати зайве слово», хоча й виявив мужність влітку 2024 року під час спроби замаху [*Путин публично ...*, 2024].

Компліменти В. Путіна на адресу Д. Трампа з моменту обрання того президентом США почали сипатися з Кремля як з рогу достатку, облудливо граючи на гонорі, марнославстві та зарозумілому психотипі нового очільника Білого Дому. У Москві прагнули зближення з Вашингтоном, прозоро натякаючи на гіпотетичній перспективі нової «Ялти» і з натхненням підхопили замирювальні ініціативи В. Трампа. І не через зміну намірів, планів, цілей і геостратегії. В. Путіну довелося змінити тактику, йому вкрай потрібні були передишка, перезавантаження, демонстративний вихід з ізоляції Заходу і розрив санкційного зашморгу, а не припинення кровопролиття у російсько-українській війні.

Насправді справа полягала у початку насунання фінансово-економічної катастрофи у Російській Федерації, якій все важче і важче ставало фінансувати війну в Україні. Так, зокрема, старший науковий співробітник Європейської Ради з міжнародних відносин (ECFR) А. Демаре (Agathe Demarais) зауважувала, що типовий наратив про фіскальну ситуацію в Москві зазвичай зводиться до того, що

в Росії невеликий дефіцит бюджету та низький рівень державного боргу (близько 20% ВВП), що забезпечує надійні фінансові показники, але цей аналіз справедливий для більшості економік, проте у випадку з Росією постала одна важлива проблема: оскільки західні санкції обмежують можливості Москви щодо виходу на міжнародні боргові ринки, Кремль має обмежений простір для маневру при фінансуванні свого невеликого, проте реального, бюджетного дефіциту [Demarais, 2025]. Тож, оскільки зовнішні борги були виключені В. Путіним з рівняння, початковий план «В» Москви полягав у тому, щоб змусити російські банки купувати суверенні боргові зобов'язання. Ця стратегія досить добре працювала у 2022 та 2023 роках, але від 2024 року почали з'являтися тріщини: зіткнувшись з конкуруючим тиском з боку Кремля, який змушував видавати сотні мільярдів дешевих кредитів оборонним підприємствам і одночасно скуповувати величезні обсяги суверенних облігацій, російські банки опинилися в такому скрутному становищі, що вони вже не бажали набирати ще більше боргів.

Наприкінці 2024 р. Кремль був змушений скасувати кілька аукціонів з випуску внутрішніх боргових зобов'язань через відсутність покупців. Тому, коли внутрішні запозичення дедалі більше виходили за межі рівняння, Москва вдалася до плану «С» — задіяти резерви російського Фонду національного добробуту (ФНД). На папері це виглядало як розумна стратегія: ліквідна частина цих резервів, що становила на початку 2022 р. майже 10 трильйонів рублів (близько 110 мільярдів доларів), спочатку виглядала достатньою для покриття дефіциту бюджету, спричиненого військовим конфліктом протягом кількох років, проте навіть найбільші заощадження зрештою вичерпуються, а за три роки ліквідні резерви ФНД скоротилися приблизно на 60% [Demarais, 2025].

Таким чином, для Кремля 2025 рік обіцяв бути складним у фінансовому плані. У січні місячний дефіцит бюджету країни був приблизно на 45% більше за річний цільовий показник на 2025 рік. Було очевидним, що навіть коли Москві вдалося б повністю покрити бюджетний дефіцит РФ за рахунок цих накопичень, той рік став би останнім, коли таке стало би можливим (банки задихнулися б від боргів). А отже перед Росією постала цілком дійсна небезпека суверенного дефолту, що безумовно загрожувало спровокувати повномасштабну фінансову кризу. Відтак банківський сектор через спорознівний бю-

джет підтримати не вдалося б, а резерви ФНД вичерпаються, і грошей на рекапіталізацію не залишиться. Тож картковий будиночок, на який перетворилася російська економіка, швидко почне хитатися. При цьому слід зауважити й на тому, що з фінансової точки зору в Росії залишалось мало часу, а плану «D» щодо фінансування бюджетного дефіциту у Кремля не було, що ставило під питання його здатність фінансувати війну в Україні.

Пам'ятається, ще у вересні 2024 року начальник військової розвідки України (ГУР МО) К. Буданов передбачав, що Москва, яка занурилася в економічні проблеми, спробує примусово припинити війну у 2025 році. З цієї точки зору фіскальний перепочинок цілком міг бути тим, що В. Путін дійсно шукав наприкінці 2024-го — на початку 2025-го років у переговорах зі США, чи то полегшення санкцій (наприклад, ослаблення американських обмежень на здатність Росії розміщувати зовнішні борги) чи пауза в конфлікті (що дозволило б Москві поповнити свою скарбницю за рахунок скорочення витрат на оборону). Іншими словами — уникнути принизливого банкрутства, зазнавши стратегічної поразки у війні.

Крім того, вже наприкінці 2024-го — на початку 2025-го років російський рубль почав нестримно знецінюватися (річна інфляція становила понад 8%), а перегрів економіки РФ (відсоткові ставки російського Центробанку у жовтні 2024 р. зросли до рекордного максимуму до 21%; число корпоративних банкрутств зросло на 20%) [Vladimir ..., 2024], у поєднанні з різкою нестачею робочої сили та бюджетним голодом ще більш наближати катастрофічні перспективи для фінансово-економічного становища Російської Федерації. Про крихкість російської економіки, а відтак і самої РФ, свідчать й інші цифри. Хоча Росія уникла тарифів Д. Трампа, які він запровадив на початку квітня 2025 р., миттєве падіння російських акцій посилює турбулентність в економіці, вже викликану санкціями, запровадженими через повномасштабний військовий конфлікт з Україною. Так, наприклад, капіталізація компаній Московської біржі (МОЕХ) впала на \$23,7 млрд., з 55,04 трлн. рублів (\$651,8 млрд) на закриття 2 квітня до 53,02 трлн. (\$627,9 млрд) до кінця дня 4 квітня 2025 р.; індекс МОЕХ Russia, який відстежує 43 найбільші російські компанії, що публічно торгуються, втратив за тиждень 8,05% — найбільше падіння з вересня 2022 року, коли оголошення В. Путіна про масову мобілізацію сколихнуло ринки; акції деяких найбільших російських компаній впали, включаючи

Сбербанк (5,2%), Газпром (4,9%), металургійний та вугільний гігант Мечел (7%) та виробник газу Новатек (5,4%).

За даними Федеральної служби статистики РФ, у перші чотири місяці 2025 року обсяг виробництва у більшості цивільних галузей промисловості скоротився. Різке підвищення ставок погіршило фінансове становище 78 найбільших компаній країни. Згідно зі звітом, опублікованим 28 травня 2025 р., кількість компаній, визнаних фінансово нестабільними, подвоїлася до 13, і тепер вони можуть збанкрутувати. У звіті наголошувалося, що у більшості секторів спостерігається скорочення кількості прибуткових компаній. Водночас величезні надходження з бюджету та пільгові кредити робили пріоритетні галузі менш чутливими до ринкових процентних ставок та дозволяли їм продовжувати розширення.

У травні 2025 р. Фонд національного добробуту Росії втратив близько 6 мільярдів доларів. Ліквідні активи ФНБ, резервного фонду країни на чорний день, скоротилися на 14% через зростання витрат на війну та падіння цін на нафту, які стискають бюджет. За даними Міністерства фінансів, протягом місяця обсяг доступних для використання ресурсів фонду скоротився до 2,8 трлн. рублів (35,7 млрд. доларів). Це означає втрату 453,8 млрд. рублів (5,8 млрд. доларів), які могли б бути використані для фінансування бюджетного дефіциту. За розрахунками Bloomberg з початку війни у лютому 2022 року ліквідні активи фонду скоротилися на 68%. Хоча Фонд національного добробуту був значною мірою виснажений під час війни, за оцінками Bloomberg Economics, його коштів досі достатньо, щоб компенсувати дефіцит нафтових доходів протягом наступних 18–24 місяців, якщо ціни впадуть до рівня близько 50 доларів за барель [*Putin's War ...*, 2025].

Додатковий тиск на Росію спричинило й рішення ОПЕК збільшити запланований на травень 2025 р. обсяг видобутку більш ніж утричі (Д. Голдман, голова торговельного відділу Novion, сказав Newsweek, що ОПЕК прагнуло компенсувати негативний вплив тарифів, продаючи більше нафти, але це «швидше підливає олії у вогонь, ніж допомагає її загасити») [Cole, 2025]. Після оголошення Д. Трампом про нові тарифи російський фондовий ринок упав разом із ринками інших країн, проте головним джерелом болю для Росії стала нафта. У міру того, як торгові війни будуть знижувати темпи зростання світової економіки, особливо в Азії, попит на основний експортний товар Росії падатиме. Ціна на нафту марки Brent вже тоді

одразу ж впала нижче 63 дол. за барель, тоді як російський еталон нафти Urals торгується на рівні 53 дол. — значно нижчий за 60 дол., закладених до державного бюджету РФ на 2025 рік. Під час падіння цін на нафту і несподівано високому курсі рубля Кремль зіткнеться з дефіцитом, що зростатиме, — він отримуватиме менше рублів за кожен проданий барель, оскільки ціна бареля падатиме, а долар тепер коштуватиме все менше в рублях. Глобальна торговельна війна все одно торкнеться Росії, погрожуючи підірвати її економічну стабільність, загальмувати і без того її зростання, що вже сповільнювалася, і посилити стратегічну залежність Москви від Пекіна⁵⁰. Тож Кремль може бути змушений все більше позичати грошей, щоб покрити дефіцит, що зростатиме, а у розпал світової торговельної війни це буде недешево.

Санкції та військові витрати Росії спровокували прискорення інфляції, яка у травні 2025 р. офіційно наблизилася до 10%, тоді як зростання споживчих цін стало майже вдвічі вищим. Спроби Центробанку стримати інфляцію за допомогою ключової ставки у 21% не дали результату: натомість збільшилася кількість неплатежів по всій економіці та банківській системі РФ. Ще на початку травня 2025 р. Сбербанк повідомив про різке зростання проблемних кредитів у першому кварталі 2025 року — прострочена заборгованість із споживчих позик досягла 16,1% портфеля. Стан банків був далеко не кращим, а боргове навантаження населення, інфляція та падіння рівня

⁵⁰ Світова митно-торговельна війна, розв'язана президентом США Д. Трампом, мала за основну ціль Китай. На початок квітня 2025 р. торговельний конфлікт двох найбільших економік світу (США і КНР) досяг нового ступеня ескалації. У відповідь на додаткові мита США (які досягли 104% на китайські товари) Китай завдав удару у відповідь й оголосив про зустрічні мита: з поточних 34% на американські товари вони від 10 квітня 2025 р. зросли до 84%. Своєю чергою 9 квітня 2025 р. Д. Трамп заявив, що США негайно підвищують торговельні мита щодо Китаю до 125%. У відповідь Китай 11 квітня підвищив мита на імпорт з США також до 125%. Проте вже 12 травня 2025 р. США та Китай у спільній заяві повідомили, що обидві сторони відмовляються від 115% своїх мит на 90 днів. Тобто йшлося про те, що Китай знизить мита на американські товари з нинішніх 125% до 10%, а США знизять мита на китайські товари — зі 145% до 30%. Таким чином, обидві сторони відмовляються від 115% своїх мит. Угоду про деескалацію торгової війни було досягнуто на переговорах 10–11 травня у Женеві. Їх вели міністр фінансів США С. Бессент та віце-прем'єр Китаю Х. Ліфен.

життя все більш зростали. Побудова ж економіки лише на воєнно-мобілізаційній моделі поступово і незаперечно призводить до її колапсу.

За таких умов перед В. Путіним постала незavidна трилема: збільшити і так непопулярне оподаткування, скоротити військові витрати чи зменшити соціальні витрати, ризикуючи викликати невдоволення всередині країни. Торговельні реформи Д. Трампа також призведуть до подальшої маргіналізації Росії як постачальника енергоресурсів, тому що для зниження торговельного дисбалансу світ буде змушений купувати їх у США. І такий ланцюг матиме продовження у всіх сферах й задушуватиме Росію. Усе це, та ще й без суттєвих перемог у війні з Україною, безумовно спричинило би суспільні невдоволення, соціальні протести й, як наслідок ланцюгового принципу, падіння авторитету кремлівського режиму загалом й особисто В. Путіна зокрема із загровою на небосхилі суцільного російського бунту, який, як відомо, є безглуздим і нещадним, та посиленням національно-визвольних рухів народів, поневолених Москвою й призвело би в цілком обачному настанні до початку розпаду Російської Федерації.

Під завісу 2024-го року, готуючись до нового і вирішального етапу, що мав розпочатися 2025-го, В. Путін знов брязкав ядерною зброєю та намагався залякати світ (Захід) новою лінійкою новітніх балістичних російських ракет середньої і великої дальності тощо, а також погрозою розміщення ракет середньої та меншої дальності в Азії. Так, зокрема, заступник міністра закордонних справ РФ С. Рябков 25 листопада заявив, що російські ракети в Азії стануть відповіддю на ракетне зміцнення США на південно-західних островах Японії та Філіппінах у разі загострення кризи між Китаєм і Тайванем і додав, що Росія не має обмежень на розгортання своєї нової балістичної ракети середньої дальності «Орешнік» відповідно до існуючих зобов'язань [Mannion, 2024].

Проте головним передноворічним актом глобального значення стало затвердження В. Путіним 19 листопада 2024 р. оновленої ядерної доктрини РФ [Путин утвердил ..., 2024]. Головне ж, про що йшлося в цих «Основах державної політики Російської Федерації у галузі ядерного стримування», визначало наступні засади ядерної доктрини:

- Рішення про застосування ядерної зброї приймається президентом РФ;
- Агресія проти РФ будь-якої країни з військового блоку розглядатиметься як агресія всього блоку;

- Агресія проти РФ та її союзників з боку неядерної країни за підтримки ядерної держави буде розглянута як спільний напад;
- Готовність і рішучість РФ застосувати ядерну зброю забезпечуватиме ядерне стримування;
- РФ може застосувати ядерну зброю при критичній загрозі суверенітету та територіальній цілісності себе та Білорусії;
- Оновлена ядерна доктрина дає визначення супротивника, щодо якого ведеться ядерне стримування;
- Серед умов застосування ядерної зброї — старт балістичних ракет проти РФ;
- Надання території та ресурсів для агресії проти РФ є підставою для ядерного стримування такої держави.

Екс-президент Росії Д. Медведєв одразу ж зауважив з цього приводу, що удари західними ракетами вглиб РФ можна буде кваліфікувати як напад країн НАТО на Росію з правом Москви завдати удару у відповідь. Він також попередив про відповідь РФ на удари по ній, припустивши, що Д. Байден вирішив гарно піти з життя, забравши з собою значну частину людства [ТАСС ..., 2024d]. Невдовзі, у грудні 2024 р. очільник МЗС РФ С. Лавров на 31-й зустрічі міністрів закордонних справ ОБСЄ у Та'Калі на Мальті звинуватив західні країни у розв'язанні війни в Україні, вказуючи, що Захід, переповнений псевдolibеральними цінностями, хоче за будь-яку ціну досягти неокolonіальної гегемонії, й заявив про можливість переходу сьогоdnішньої «холодної війни» у світі в «гарячу фазу» [Galea, 2024; Cummings & Grech, 2024].

Геополітика і гранд-стратегія Росії (В. Путіна) визначально були спрямовані саме у руйнівному намірі дегуманізації людства та чим далі набирали тактики і засобів необґрунтованої, нестримної і безкарної сваволі. Війна з Україною остаточно зруйнувала залишки притомного чи здорового прагматизму у зовнішній політиці Кремля.

У липні 2024 р. В. Путін в одному зі своїх виступів резюмував порядок денний російської гранд-політики як частину «болючого процесу» щодо повалення «класичного колоніалізму» й очолюваного США світового порядку, закликаючи покінчити з «монополією» Вашингтона і Заходу на встановлення правил глобального дорожнього руху [Gabuev & Stuenkel, 2024]. Оскільки В. Путін сприймає це протистояння як частину ширшої конфронтації із Заходом, він прагне підірвати позиції НАТО, уособленого США, скрізь, де тільки може, зокрема, шляхом підриву різних аспектів існуючих глобальних ін-

ститутів та сприяння (у власних далекоглядних зазіханнях і намірах) посиленню китайського, індійського, бразилійського тощо викликів американській гегемонії та єдності західної цивілізаційно-світоглядної спільноти.

Так, зокрема, уряди країн БРІКС вже було визначилися на тому, що вони хочуть разом випустити спільну валюту, яка, гіпотетично, стане геополітичним ударом. Однією з причин схилення Росії та Китаю до валюти БРІКС є вепонізація долара США. Поштовхом до цього кроку також стало й те, що якщо раніше США запроваджували санкції проти терористичних груп та держав з відносно невеликою економікою (як-от Венесуела та Іран), то протягом останнього десятиліття США були більш охочі накладати санкції на такі великі країни, як Китай і Росія, що сприяло дедоларизації. Проблема, яка постала перед політиками США після вторгнення Росії в Україну, полягала в тому, як позбавити Росію доходів від нафти, не підвищуючи ціни на газ у Сполучених Штатах. У той час як США досягли цього балансу за допомогою обмеження цін на нафту, Росія відповіла збільшенням видобутку та продажем дешевої нафти таким країнам, як Індія та Китай. Окрім санкцій, такі країни як Китай, також вимагають, щоб товарні контракти були деноміновані в юанях. Нафтові контракти з Саудівської Аравії та контракти на залізну руду з Австралії все частіше оцінюються в китайській валюті. Таким чином США зіткнулися з критикою за застосування низки тактик, як-от заборона країнам доступу до їхніх іноземних резервів, а також запровадження економічних санкцій і бойкотів.

Щоправда президент США Д. Трамп, після свого другого приходу до влади у Білому Домі, оголосив війну БРІКС. Так, зокрема, 14 лютого 2025 р. він заявив, що торговельні мита США на продукцію країн БРІКС досягнуть рівня як щонайменше 100%. «БРІКС помер, відколи я сказав про це», — наголосив Д. Трамп [ТАСС ..., 2025, Февраль 14].

Отже, ці держави вважають, що багатополярність — це найнадійніший спосіб стримування гегемоністської влади, яка, будучи неприборканою, загрожує міжнародним правилам і нормам, а також глобальній стабільності. Певною мірою така логіка геополітичного й глобального економічного мислення не позбавлена рації як субконтинентальних (Азія, глобальний Південь, Пан-Америка, Сахель), так і національних інтересів, якби не виходила за межі трансформації сучасної системи безпеки на засадах міжнародного права і реформи, наприклад, ООН,

до доведення планети у стан нової холодної війни у XXI ст. з усвідомленим намаганням окремих країн (путіністської Росії та аятолістського Ірану) шляхом гарячої війни занурити світ у прірву перманентної невизначеності, у стан керованого ними кривавого цивілізаційного хаосу та глобальної екзистенційної бійні вже не автократії з демократією, а усіх проти всіх.

Водночас на важелях світової трансформації та різкої зміни системи координат й архітектури глобальної безпеки кардинально відбилася «нова» геополітика і геостратегія влади США. Адміністрація «нових правих» Д. Трампа, що гіпертрофовано і кострубато намагалася схрестити три доктини різних епох — Д. Монро, Р. Рейгана та П. Б'юкенена, надала В. Путіну шанс на його «перемогу» в Україні з перспективою опанування (встановлення впливу) на усю Центрально-Східну Європу. У новій гранд-стратегії США головною метою є відновлення величі Америки через розв'язання її внутрішніх протиріч і проблем з побудови новітньої глибинної стійкості, створення навколоамериканської смуги безпеки у Західній півкулі Землі, розв'язання «вічного» вузла протиріч на Близькому Сході з нейтралізацією Ірану та пригорненням Індії й домінацією в Індійсько-Тихоокеанському регіоні з єдиною зовнішньополітичною ціллю — приборкання Китаю та його експансії, що є загрозою національній безпеці США.

Україна у цьому ребусі виявилася для США відпрацьованим чинником, що виконав свою стратегічну роль — послаблення Російської Федерації як глобального гравця і потенційної всебічної загрози для Сполучених Штатів. Відтак тактика адміністрації Д. Байдена у політиці виснаження потуг Московії (військових, економічних, фінансових тощо) у російсько-українській війні й, водночас, не допущення прямого зіткнення Вашингтона і Москви, в тому числі через побоювання вибуху ядерної війни, полягала у стратегії стримування від остаточної перемоги обох сторін — як України, так і Росії, набула логічного продовження і завершення у тактиці адміністрації Д. Трампа.

Тож примушення Києва до потворного «брудного миру» з Москвою є стратегічною метою і перемогою для Вашингтона, який домігся перенесення фінансового тягаря в НАТО на європейські держави-члени Альянсу та мілітаризації Європи, розв'язавши собі руки у зосередженні на глобальному протистоянні з Китаєм. Фактичне ж залишення за Росією частини окупованої нею української території створюватиме ілюзію перемоги В. Путіна в очах його громадян, хоча й, насправді є докона-

ною стратегічною поразкою Кремля, а збереження державності України на решті вільної території, перетворюючи її де-факто на буферну зону, стає турботою самозбереження Європи і номінальною перемогою НАТО і США, які виходять у проміжний постперіод мобілізованішими, модернізованішими, мілітаризованішими, міцнішими та об'єднанішими на європейському субконтиненті. Америка нічого по-справжньому не втрачає й навіть дещо здобуває, адже напівпоразка України, але й її напівперемога через збереження державності і суверенітету, знімає головну загрозу для США — втягування у повномасштабну війну з Росією. Сама ж Російська Федерація залишається ослабленою й наочним прикладом того, що неможливо перемогти того, кого підтримує НАТО — застереження для Китаю, Ірану та іншим потенційним суперникам про надто дорогу ціну спроби кинути виклик Заходу.

Власне така геостратегія цілком вписується в заходах щодо «опіки» Америкою Гренландією, Канадою, Мексикою і Панамським каналом та півднем Західної півкулі, яку сповідував свого часу президент Д. Монро⁵¹, а також у подальшій спробі недопустити воєнної коаліції РФ з КНР проти США ходом президента Р. Ніксона⁵² і фінансово-еко-

⁵¹ Проголошена у президентському посланні 1823 року доктрина Монро стала першим системним викладом принципів поведінки США на міжнародній арені: 1) Америка має бути об'єктом колонізації; 2) Європейські країни не повинні здійснювати інтервенції в Латинську Америку (цей принцип було висунуто у зв'язку з можливою спробою придушення антиіспанського руху силами Священного Союзу). Таким чином, першими стратегічними установками американської республіки стали такі принципи: прагнення відокремити свою долю від Європи, протиставлення себе європейським державам виходячи з моральних категорій, усвідомлення та підкреслення як крихкості самого експерименту з виникненням США, так і почуття обраності. Залежно від ситуації, ці тези могли служити як ізоляціоністській, так і інтервенціоністській політиці. Дещо пізніше і майже одночасно з'явилися поняття «явного переднакреслення» (її у 1845 р. висунув публіцист Д. О'Салліван у статті під назвою «Анексія») та доктрина президента Д. Полка, які стали основою політики континенталізму, що передбачала розширення США Південь і Захід. «Прощальне звернення Вашингтона», доктрина Монро і доктрина «явного переднакреслення» лягли в основу американської стратегії XIX ст.: відданість демократії, протиставлення європейській системі, експансія не колоніального, але континентального типу, неучасть у союзах, домінування у зоні доктрини Монро, рівні можливості у торгівлі та свобода морів.

⁵² 15 серпня 1971 року президент США Р. Ніксон перервав епізод шоу *Wopanza*, щоб оголосити «нову економічну політику» американським сім'ям. Серед багатьох захо-

номічного задушення суперника, яку ще відносно нещодавно вдало застосовував президент Р. Рейган. Зауважу, що спічрайтером Р. Ніксона, а потім директором з комунікацій Р. Рейгана був згаданий вище ультраконсервативний республіканець П. Б'юкенен, який 1992 року поступився у республіканському партійному праймеріз у кандидатстві на президентство США Д. Бушу.

З того часу П. Б'юкенен активно і послідовно проповідував доктрину нового курсу США, яку відображено у його працях *The Great Betrayal: How American Sovereignty and Social Justice Are Being Sacrificed to the Gods of the Global Economy* [Buchanan, 1998], *The Death of the West: How Dying Populations and Immigrant Invasions Imperil Our Country and Civilization* [Buchanan, 2002], *State of Emergency: The Third World Invasion and Conquest of America* [Buchanan, 2006], де він критикував бездіяльність (а деколи і пряме заохочення) владою США нелегальної міграції та демографічну політику в цілому, а також просував ідею побудови стіни на кордоні з Мексикою. У праці *Went Wrong: How Neoconservatives Subverted the Reagan Revolution and Hijacked the Bush Presidency* П. Б'юкенен піддав критиці зовнішню політику вже Д. Буша-молодшого, зокрема вторгнення США в Ірак та Афганістан [Buchanan, 2004]. На його думку, Д. Буш підпав під вплив псевдонеоконсерваторів, які насправді були зрадниками ідей Тафта, Голдуотера і Рейгана, позаяк Америка ніколи не проголошувала і не буде проголошувати політику

дів, про які розповів Р. Ніксон, були 10% мита на імпорт і відмова від прив'язки курсу долара США до золота. Президент хотів боротися з «міжнародними грошовими спекулянтами», але наслідки виявилися більш глобальними. Незважаючи на те, що це був тимчасовий захід, США більше ніколи не повернуться до так званого золотого стандарту. Те, що стало відомо як «Ніксонівський шок», ознаменувало кінець однієї фінансової ери та початок нової. Глобальна валютна система, розроблена 1944 року у Бреттон-Вудсі в готелі Mount Washington, із забезпеченням золотом долларом США як сонце, навколо якого оберталися всі інші валюти, померла. Через понад понад півстоліття світ переживає потрясіння аналогічного масштабу. Д. Трамп представив агресивний тарифний режим, в якому і розмір мит, і методологія їхнього розрахунку шокували навіть багатьох прихильників. Крім того, якщо свого часу Р. Ніксон, йдучи на потепління взаємин США з КНР, прагнув віддалити Китай від СРСР (Росії), то у 2025 році Д. Трамп зробив таку ж спробу, але навиворіт – замирюючись з РФ, він намагався тепер вже Росію відірвати від союзу з Китаєм, що став головним суперником Сполучених Штатів у світі.

самоізоляції, але, разом з тим, США повинні відмовитися від безкінечних військових втручань [Greenfield, 2016].

Таке бачення ролі США, яку сповідували не лише П. Б'юкенен, а й С. Пейлін чи сенатор А. Ванденберг, властиво й Д. Трамп, подібне до «джексонаїства». У зовнішній політиці джексонаївці готові боротися за велич і свободу США, вірять в унікальність американської нації, але аж ніяк не прагнуть поширити американські цінності, лібералізм і демократію у зовнішньому світі, й водночас джексонаївці готові повністю відстоювати національні інтереси США. Вони готові боротися проти конкретних загроз, але не за абстрактну ідею. Тому, на їхню думку, не слід пов'язувати міць США будь-якими міжнародними інституціями та нормами міжнародного права [Mead, 1999–2000].

Згодом з'явилася книга П. Б'юкенена Churchill, Hitler, and The Unnecessary War: How Britain Lost Its Empire and the West Lost the World (2008), в якій він вказував на хибність зовнішньої політики США, зокрема надання «безкоштовного» захисту Америкою Європі, розширення НАТО на Схід та постійні військові втручання США туди, де це не було необхідним, позаяк не становило реальної загрози для американців (бомбардування Югославії, війни в Іраку, Афганістані). Він вважав, що режим Д. Буша відмовився від розумної політики президента Р. Рейгана і повторює британську безглузду політику самознищення — падіння Британської імперії через перенапругу своїх сил по усьому світу. У провину ставилися також виразна американська гордіня (США є «незамінною нацією»), чванство (США — «global power»), що змушують Америку укладати непотрібні союзи, які США не можуть виконати (зокрема й розширення НАТО на країни колишнього Варшавського договору та балтійські держави). Зайвим П. Б'юкенен вважав і надмірно напружену політику США у військовому плані (Іран, Сирія, Хезболлах в Лівані тощо) та в світовій економіці та фінансах тощо. Він також критикував перенесення виробництва зі Сполучених Штатів до Китаю і країн Третього світу й висував ідею запровадження високих тарифів, низьких податків та стимулювання внутрішнього виробництва [Buchanan, 2008].

Аналізуючи праці П. Б'юкенена та політику Д. Трампа, американській аналітик Д. Грінфілд навіть прийшов до висновку, що всі теми передвиборної кампанії Трампа 2016 року були озвучені саме П. Б'юкененом у його праймеріз 1992 року, а також у його подальших виступах та політичних колонках [Greenfield, 2016].

Саме палеоконсерватор П. Б'юкенен 1 березня 2022 р., через кілька днів після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну, у колонці *Did we provoke Putin's war in Ukraine?* («Чи ми спровокували путінську війну в Україні?») фактично повторював путінські наративи і звинувачував Білий Дім в агресії Кремля через сприяння руху України та Грузії в НАТО. Україна ж взагалі вважалася ним «Sister State» Росії, на яку зазіхнув Д. Байден й таким чином спровокував повномасштабну війну, Росія ж — матінка («Mother Russia»), а В. Путін — не диктатор, а захисник росіян від олігархів, та проти переслідувань, яких вони нібито зазнають в Прибалтиці, Україні, Казахстані, а також захисник глобальних традиційних цінностей — християнства, сім'ї, нації. «Що б ми не думали про Путіна, він не Сталін. Він не вбив мільйони людей і не створив архіпелаг ГУЛАГ. Він також не «ірраціональний», як критикують деякі експерти. Він не хоче війни з нами, яка була б гіршою, ніж руйнівною для нас обох. Путін — російський націоналіст, патріот, традиціоналіст і холодний і безжальний реаліст, який прагне зберегти Росію як велику та шановану державу, якою вона колись була, і він вірить, що може бути нею знову», — переконував П. Б'юкенен. [Buchanan, 2022]. Саме цими і кремлівськими наративами живилися Д. Трамп та більша частина американських «нових правих», встановлюючи новий курс США щодо Росії та в особистому ставленні до володаря Кремля.

Проте чи усвідомили у Вашингтоні справжню сутність кремлівської «дипломатії» часів В. Путіна та Росії, коли після розпаду Радянського Союзу прискакали, що з Москвою можна розвивати широке стратегічне партнерство? Чи затирили там досвід Д. Буша-молодшого, який запросив російського лідера на своє ранчо в Кроуфорд, де покатав його на пікапі Ford, а потім написав, що «поглянув цій людині у вічі» і «зміг відчути його душу». Пізніше президент США зізнався, що кремлівський маніпулятор політично ошукав американського політика. Чи замирили В. Путіна інші президенти США, коли Б. Клінтон вітав вступ РФ до «Великої сімки» у 1997 р., а Б. Обама протягнув її до СОТ у 2012 році? Коли класики вважали, що дипломатія — це мистецтво можливого і компромісів, то для В. Путіна дипломатія — це мистецтво маніпулювання і залякування. Чи затирав це Д. Трамп у свій перший президентський термін, коли В. Путін вже застосовував метод маніпуляції щодо нього у Гельсінкі в 2018 році й президент США виявив імпотентність щодо втручання Москви у пре-

зидентські вибори в його країні у 2016 році, супереч американській розвідці та фактично вставши на бік Кремля? Чи засвоїли у Вашингтоні урок застрашеного путінською риторикою ядерного удару президента Д. Байдена у 2022-му? Якщо ж такі тенденції збережуться, Європа вже найближчим часом може зіткнутися на своїх кордонах із повністю мілітаризованою автократією, що структурно схожа з Північною Кореєю — і набагато небезпечнішою, а Сполученим Штатам Америки, можливо, доведеться миритися з військовим союзом між Росією та Китаєм.

Затягування, софістині маніпуляції і залякування, торг щодо кожної дрібниці чи відмова без прямого «ні» — класична російська тактика, яку В. Путін та його провідні переговорники неодноразово застосовували в минулому, наприклад, під час переговорів про припинення вогню в Сирії за президенства Б. Обами. «Я не можу зрозуміти російський характер, — безглуздо написав ошуканий свого часу В. Путіним безвольний Б. Обама у своїй книзі «Земля обіцяна» (A Promised Land). — Я багато разів зустрічався з російськими політиками. Росіянин нахабно бреше та дивиться у твої очі і знає, що ти бачиш цю брехню і йому зовсім не соромно. Брехня це саме те, що переслідує всюди російську владу. На всіх зустрічах з російськими політиками у мене склалося враження, що всім їм був важливий лише монолог, а твої зауваження чи заперечення взагалі не цікаві. І тобі в кращому разі дають сказати пару слів на камеру, а віч-на-віч, я тільки слухав тих, з ким зустрічався. Щойно встигав привітатися і почати щось говорити, як відразу починалися нескінченні монологи, у яких докладно і жорстко викладалися всі претензії до США та невдоволення з різних боків. Російські політики мені нагадали людей, які колись заправляли мафією Чикаго в період “Великої Депресії” в Америці. Будучи Президентом США та маючи справу з політиками різного рівня в Росії, я розумів, що мені доводиться спілкуватися не з високоосвіченими людьми, а з вихованими вулицею, жорсткими, позбавленими будь-яких сантиментів, вузьколобими типами, які ніколи не виходили за рамки свого обмеженого досвіду і які завжди цінували дах, хабарі, шантаж, обман і насильство як законні методи своєї діяльності. Дипломатична мова для російських політиків взагалі не існує, є притискання до стінки та мова “своїх понять”. Мені здається, вірніше, я впевнений, що росіяни взагалі не знають, що таке ганьба» [Obama, 2020].

Для В. Путіна підвищення ставок і градусу світової напруги станом на кінець 2024-го — першу половину 2025-го років вже набуло незворотного характеру і власної безвихідної пастки. Протягом понад двох десятиліть він створював у свідомості росіян паралельну реальність, заручником якої й став сам. Тож він вже не міг не поборювати і, водночас, не зрощувати становища, спровоковані власними ж міфами реколонізації та політикою реваншизму. Маховик набору хибних фактів, яким надавалася видимість правдоподібності, вже набув характеру смертельно небезпечної форми софістики і фактично нестримних обертів, які вимагали і спонукали підживлення риторикою «червоних ліній» і посилення динаміки риторики фаталізму блефу та апокаліптичного шантажу на межі здорового глузду.

ВИСНОВКИ

ВИСНОВКИ

На початку 2014 року Російська Федерація, розпочавши віроломну війну супроти України, порушивши не лише українсько-російські обопільні угоди і договори, а й власне законодавство та низку міжнародно-правових актів, перед усім людством затаврувала себе як держава-агресор і як країна-загарбник, а її політичне керівництво остаточно виявило себе як угруповання міжнародних злочинців і спонсорів світового тероризму.

У Москві вдало розіграли війну в Сирії, ісламістську терористичну загрозу в близькосхідно-африканському ареалі, світову фінансово-економічну кризу, тісно переплетену з триванням і наслідками глобальною пандемії коронавірусу, і мінсько-нормандський процес на європейському просторі у відволіканні уваги США і Заходу від жорсткої відповіді на анексію Росією Криму та окупації східних теренів континентальної України (Донбасу). За цей час відбулося зміцнення авторитаризму в Росії (як у вертикальній, так і в горизонтальній системах координат), розширення пропагандистсько-дезінформаційної мережі Кремля та поглиблення його антиізоляційних заходів на тлі ескалації В. Путіним нової холодної війни й неспинної софістичної риторики про новітні виклики перед ООН, необхідності трансформації світової системи безпеки, путінського удаваного (нав'язаного ним) дискурсу про неспроможність установаження однополярного світового порядку (внаслідок руйнації двополярного) й природного постання та утвердження поліцентричного (багатополярного) світу.

Шлях до набуття середньовічної величі, до геополітичного реваншу за зруйнований СРСР, до відтворення неоімперії лежить, в розумінні Кремля, саме через опанування Україною. В. Путін «зациклений на контролі над Україною та її вибором», — написав директор ЦРУ В. Бернс (William J. Burns) у статті, опублікованій 30 січня 2024 р. у журналі *Foreign Affairs*. «Більшість останніх 20 років я провів, намагаючись зрозуміти вибухонебезпечну комбінацію образ, амбіцій і почуття незахищеності, які характеризують президента Росії Владіміра

Путіна, — зазначив він. — Я усвідомив одну річ — ніколи не можна недооцінювати його фіксацію на необхідності контролювати Україну та її вибір. Він вірить, що без такого контролю Росія не може бути великою державою, а він — великим російським лідером» [Burns, 2024].

Утім, навряд чи наприкінці 2003-го — на початку 2024 рр. В. Путін вже й усвідомлено вірив у власні ж марення, але як щирий політичний імперіаліст-радянщик і свідомий російський націонал-шовініст, переконаний автократ-фундаменталіст і цинічний диктатор-параноїк, він став заручником власного Его і рабом схиленої психопатичної свідомості людини, що наскрізь уражена мегаломанією. Проте прагнення Д. Трампа стати другом В. Путіна й політика нової адміністрації США з деізоляції та замирення Росії надали нового дихання у Кремлі й переконання, що зовнішньополітична гранд-стратегія Москви таки не лише дієва, але й плідна. Відтак цілком очевидним є те, що у Вашингтоні вкотре недооцінили глибину структурного розриву між Заходом і тим, куди рухалася і чого прагнутиме досягти Росія.

Водночас В. Путін провадить вивірену і продуману, жорстоко контрольовану пропагандистсько-маніпулятивну кампанію у створеній ним екосистемі дезінформації, яка базується на його власному досвіді й на хворобливому уявленні про т. зв. «руській мір» та на неоімперській концепції, в рамках яких він розробив грандіозну стратегію повернення Росії до її радянських часів і відновлення країни як наддержави.

На цьому шляху він вже створив і зацементував високоавторитарний надцентралізований режим на чолі з незмінним і популярним лідером-диктатором, що відповідає класичному визначенню його як фашистського за своєю суттю. В. Путін побудував гіпернаціоналістичну, імперіалістичну та супрематистичну ідеологію, яка прославляє все російське, ідеологію, яка узаконює експансію як право та обов'язок Росії. Ця ідеологія рашизму була нав'язана й охоче сприйнята населенням. І якщо Росія не зазнає явної поразки, вона не зупиниться на Україні.

Насправді ж В. Путін вказує на своє прагнення у фундаментальній зміні порядку влади і алгоритму відносин в Європі. Тож він прямо-лінійно нагадує про свій грудневий (2021 р.) ультиматум. Ця манія звертає його уяву навіть не до часів СРСР і Варшавського договору 1990-х, а до епохи російських імператорів, про що засвідчували часті згадки-порівняння В. Путіна то з Петром I, то з Александром I, і до часів диктатора-генералісімуса Й. Сталіна.

У цьому контексті війна і поневолення України (чи то повністю, чи частково анексованою й частково залишеною квазідержавою в якості геополітичного васала-маріонетки) для В. Путіна вже є лише побічним питанням часу, що доконано відбудеться. Тоді його каральна армада нарешті рушить в розхитану, здеградовану, розсварену і зарозумілу Європу, аби надати їй урок сатисфакції й здійснити історичний реванш. Тож наступна мета — вичавити зі Східної Європи НАТО і розсварити держави ЄС між собою і з США. А тоді вже й настане час розплати Америки, коли Глобальний Південь готовий буде виступити разом з Росією на вирішальну цивілізаційну битву ХХІ століття.

Навіть більше — В. Путін свято вірив (хоча й був атеїстом, що використовував релігійні теми та Бога для маніпуляцій вірою і довірою) й був глибоко переконаний, що сам спрямовує і творить світові історичні процеси, які змінять долю людства і закладають фундаментальні основи новітньої цивілізаційної системи планети. І для втілення цієї мети слід було використати будь-які можливі засоби і шляхи, поза етичними нормами чи морально-чесотними уявленнями, за будь-яку ціну, поза долю народів чи правові норми, а тим паче — життя людини чи чисельність смертей, покладених на вівтар схибленої шизофренічної свідомості і маніакального марева величі кремлівського диктатора. Риторика В. Путіна остаточно перетворюється на «великодержавний» пафос автократа, роздвоєна психопатична свідомість якого вбачає у собі «самодержця і государя-царя» російського й, водночас, «провісника-творця» нового світоустрою, що вершить долю країн і народів прийдешньої історичної доби.

Тож у цих, здавалося б, на перший погляд, абсурдних звинуваченнях та очевидній оманливій риторичі були і є своя “еволюція”, і свої закономірності, що розвивалися і посилювалися за цілком “логічним” сценарієм комбіновано-багатомірної диверсії глобального масштабу та відповідно до усталених правил облудливої пропаганди й розвитку подій у контексті не лише російсько-українського протиборства, а й з огляду на стратегію гібридно-асиметричної війни В. Путіна з руйнації західної світоглядної (цивілізаційної) моделі та хаотизації усталеної світової системи безпеки.

Усе вищенаведене (і не тільки) свідчить, принаймні, про те, що:

- ✓ в Кремлі вивчають, аналізують і моделюють гіпотетичні політико-психологічні та економіко-енергетичні поведінкові моделі на майбутнє західного істеблішменту;

- ✓ в Україні та на Заході нехтують комплексною політологічною аналітикою та взаємообумовленістю публічної риторики кремлівської верхівки та відомостей розвідувальних служб з проєкцією на політичну перспективу в режимі *realpolitik*;
- ✓ український політикум вражений кон'юнктурним синдромом обмеженого навколорядного бачення власного егосвіту та геополітичною короткозорістю мислення у координатах постфактумів і буквальної поточності поза орбітою стратегічної сейсмології державного розвитку, національної безпеки і міжнародних відносин тощо.

Відтак, комплексні дослідження та аналіз публічної риторики В. Путіна та інших автократичних (як і політичних загалом) лідерів є не лише актуальними з огляду ретроспективи, а й дозволяють узагальнити їхню маніпулятивно-пропагандистську тактику, що проливає світло на перспективу геостратегії держав з подібними режимами, зокрема РФ. Подальші події в зовнішній політиці Кремля та розвиток історичного процесу підтверджують такі висновки.

Наративи В. Путіна, зокрема щодо «неонацизму» загалом чи «денацифікації» України, «рашизму» чи «руссаго міра», світової «багатополярності» чи «поліцентричності», «нейтралітету» чи «демлітаризації» України тощо, не витримують критики ані з огляду історичної правди, ані з огляду *realpolitik*, проте не варто недооцінювати їхні пропагандистсько-дезінформаційні впливи на суспільно-політичну думку як світової громадськості, так і пересічних росіян, позаяк слід усвідомлювати досить поверхове знайомство сучасної «простої» людини з сенсовими навантаженнями окремих дефініцій, правдою минувшини чи розуміння політичної дійсності інших держав і принципів інформаційно-психологічних операцій тощо.

Відтак відстеження та аналіз подібних софістично-облудних наративів у публічній риториці очільників Кремля, російських (і не тільки) державно-політичних чинників мусить стати обов'язком спеціально заснованої для цього установи (інституції) і має бути негайно, в режимі поточного часу спростоване й розвінчане засобами контрпропагандистських заходів та засобів в інформаційному полі усіма мовами світу.

Вочевидь, крім того, при державних структурах (як, наприклад, МЗС та РНБО) мають бути створені відповідні аналітичні підрозділи, які б у режимі прямої присутності моніторили, співставляли, узагаль-

нювали та аналізували публічну риторику лідерів (вищих посадових осіб) держав, що становлять гіпотетичну і наявну загрозу національній безпеці, тобто — своєрідні сейсмологічні центри аналітики і прогнозування можливих локальних політичних «землетрусів» і глобальних тектонічних геополітичних зрушень з метою вироблення запобіжників і комплексу дій (у синтезі з даними розвідки тощо), протидії кремлівській пропаганді і дезінформації та викриття маніпулятивних наративів і морально-цивілізаційних оман задля унеможливлення чи підготовки до майбутніх змін на міжнародній арені.

Крім того й сама Україна мусить діяти симетрично на своєму інформаційному фронті. Відтак слід посилити не лише контрпропаганду Москві, а й розгорнути інформаційну війну проти В. Путіна, кремлівської верхівки, рашизму й Російської Федерації загалом, викриваючи не лише її дезінформацію і маніпулятивні наративи, а й доносячи до світового суспільства фашистську сутність рашизму, потворну архітектуру політичного устрою РФ, облудливу геополітику Москви та справжні сенси геостратегії Кремля, здійснити трепанацію Російської Федерації як тюрми народів і суспільного концтабору геноцидально-терористичного ества у формі держави тоталітарного типу тощо. Таку інформаційно-викривальну війну соціально-політичного, культурно-історичного і національно-визвольного характеру тощо необхідно провадити не лише на всіх континентах основними світовими і регіональними мовами, а й посилено і всебічно спрямувати її всередину самої РФ російською мовою і мовами чи не усіх національностей та етносів, що перебувають у складі Російської Федерації.

Війна ж, що розпочалася 2022 року як складник великої російсько-української війни, є всеохопною, нищівною та цивілізаційно-екзистенційною. Мета Російської Федерації — знищення держави Україна й усього українського народу, тож це вторгнення цілком обґрунтовано можна й потрібно визначати як тотальну війну, як війну за життя.

Доконана дійсність вказує на незаперечний висновок — сьогодення і майбуття для України та українського народу полягає не лише у світоглядному протистоянні чи цивілізаційному зіткненні, а також і у безперервній війні (у прихованій «м'якій» чи у відкритій «жорсткій»), а здебільшого — у гібридній «комбінованій») за право бути, боротьбою за існування у повному і вражаючому значенні цих понять. Війна ця є й викликом і випробуванням для цілої Європи та усього Світу.

Відкупитися від ворога не вдасться. Захід намагався замирити та заспокоїти В. Путіна та Росію, дозволивши відтяти територію Придністров'я в Молдови, проковтнувши геноцид, вчинений москочитами у Чечні, допустивши відторгнення територій від Грузії, терор у Сирії та Сахелі, незаконну анексію Криму від України, окупацію частини українського Донбасу тощо. Чи зупинило це Росію? Чи зупинило це Кремль від подальшої тотальної війни проти України та вчинення геноциду українського народу? Ні. Не зупинить Москву й поразка в Україні від нової війни-реваншу, який з новою силою перекинеться й на Європу.

Адміністрація президента США Д. Байдена прагнула дипломатичної ізоляції Росії та заявляла, що будь-які переговори про долю України мають вестися за участю українців, проте новообраний президент Д. Трамп відійшов від цього підходу. 12 лютого 2025 р. Вашингтон зробив перший залп з руйнації санкційної стіни навколо РФ, оголосивши про дуже сердечну телефонну розмову між Дональдом Трампом та Владіміром Путіним. Президент Д. Трамп заявив, що хоче «укласти угоду», щоб «припинити цю безглузду війну» в Україні й лише потім американський лідер зателефонував до президента України В. Зеленського, щоб повідомити про це. Тож Д. Трамп здійснив різкий поворот, заявивши про намір вести переговори з Москвою про припинення війни поза участю Києва та європейських партнерів. Відтак процес деізоляції Росії, що розпочався з подачі Д. Трампа, став першою тактичною перемогою В. Путіна на міжнародній арені в дипломатичній війні із Заходом.

Наступного дня (13 лютого) міністр оборони П. Гетсет заявив союзникам у Брюсселі, що США мають важливіші справи в інших регіонах планети і пояснив ще до початку переговорів з Москвою, що Україні доведеться відмовитися від завойованих Росією територій та від ідеї вступу до НАТО. Москва аплодувала. Мюнхенська конференція з безпеки 14–16 лютого вразила світ риторикою офіційних представників США і стала свідком розриву трансатлантичних відносин. Ба більше, 30 січня 2025 р. державний секретар США М. Рубіо в інтерв'ю шоу М. Келлі фактично повторив путінські наративи про Америку та її негативну роллю у так званому однополярному світі, що свідчило про те, як глибоко кремлівська пропаганда встигла занутитися й опанувати свідомість «нових правих», що здобули владу у Вашингтоні. «Ми взяли на себе відповідальність стати своєрідним

світовим урядом у багатьох випадках, намагаючись вирішити кожну проблему. І у світі відбуваються жажливі речі. [...] Це ненормально, коли у світі є однополярна держава», — зазначав він. — «Це була аномалія. Це був продукт закінчення Холодної війни, але зрештою ви повернетеся до точки, де у вас був багатополярний світ, багато великих держав у різних частинах планети. Ми стикаємося з цим зараз щодо Китаю і певною мірою Росії, а потім у вас є держави-ізгої, такі як Іран і Північна Корея, з якими вам доводиться мати справу» [*Secretary Marco Rubio ...*, 2025]. Таким чином «нові праві» у Білому Домі повірили у пропаганду В. Путіна й публічно визнали, що американська гегемонія у світі завершилася.

Спроба застосувати тактику Ніксона навиворіт, або ж підхід «зворотнього Кіссінджера» є самооманою і зазнає невдачі. Несподівані відвідини Г. Кіссінджером Китаю 1971 року не були винаходом, який би спричинив розходження між СРСР і КНР, а лише спробою максимального використання вже наявного розколу, який стався 1969 року. Тоді обидві держави вже вели кровопролитну прикордонну війну, а СРСР навіть розглядав можливість завдання удару по ядерних об'єктах Китаю. Мао Цзедун був готовий використовувати «далеких варварів» (США) для протидії «близьким варварам» (Росії) на своїх кордонах⁵³. На межі чверті ХХІ століття, однак, стратегічна єдність провідних ревізіоністських держав світу (РФ і КНР) є глибокою і далекоглядною. Москва та Пекін намагаються створити радикально інший міжнародний порядок, в якому американська міць буде підірваною, американські союзи розірваними, а автократія запанує завдяки руйнуванню глобального панування демократії. Більше того, обидві сторони розуміють, що вони не зможуть перемогти США, якщо одночасно намагатимуться перемогти одна одну і саме тому спроба Д. Трампа застосувати щодо Росії геополітичне лекало Р. Ніксона, що було у минулому столітті приміряно до Китаю є безперспективною, а застосунок «зворотнього Кіссінджера» — даремним витрачанням дорогоцінного часу і втраотою ще коштовні-

⁵³ У 1950-х роках держсекретар США Джон Фостер Даллес стверджував, що ключ до кінцевого розриву китайсько-радянського пакту полягає в тому, щоб безжалюбно тиснути на слабшу сторону, щоби вона висунула дорогі та неприйнятні вимоги до сильнішої. Чим ближче зближалися дві агресивні автократії, тим більше вони робили життя один одного нестерпним. Потрібно було близько 15 років, щоб розрив китайсько-радянських відносин довів правоту Даллеса.

шої глобальної репутації США як оплоту демократичних цінностей і міжнародного права.

Світ перебуває в переломній точці, і Пекін і Москва готові стати головними бенефіціарами удару, завданого самостійно США по своєму ж глобальному авторитету. 9 травня 2025 р. Сі Цзіньпін і В. Путін у Кремлі підписали угоду про поглиблення всеосяжного стратегічного партнерства між Росією та Китаєм. Лідери обох країн заявили про намір посилити координацію в усіх сферах, зокрема військовій, і «рішуче протидіяти курсу Вашингтона на подвійне стримування» Китаю й РФ. У спільній заяві політиків було вказано, що «конфлікт в Україні» може бути врегульований «лише шляхом усунення його першопричин». Сі також додав, що Росія й Китай повинні бути справжніми «сталевими друзями, загартованими у сотні випробувань». Тепер Путіну та Сі потрібно лише розробити стратегію, як скористатися цим історичним моментом та забезпечити незворотність заходу гегемонії США. Тепер, коли старий порядок стрімголов летить у прірву минулого, що завадить Трампу доєднатися до Путіна та Сі, аби увійти в історію творців нової дійсності, у тому числі ще більше перекроїти карту світу.

Тож, як цілком логічно припускав редактор The Financial Times й головний економіст American Compass О. Касс, у новому багатополлярному світі, який прийде на зміну «ліберальному світопорядку», що існував протягом десятиліть після закінчення Холодної війни, США очолять економічний союз та союз безпеки. Участь у блоці, очолюваному США, вимагатиме виконання певних вимог, головними з яких є збалансована торгівля, за якої жодна країна не матиме великого профіциту чи дефіциту за рахунок інших; кожен член Співки візьме на себе ініціативу щодо забезпечення власної безпеки; та спільне зобов'язання виключити Китай зі своїх ринків. У цій новій реальності будь-яка ринкова демократія муситиме віддати перевагу попаданню в орбіту Китаю. Мексика та Канада, які спочатку випробували на собі всю тяжкість дій США, неминуче стануть основними членами цієї співки поряд із США; Японія та Індія, як головні регіональні суперники Китаю, також є її очевидними учасниками. «Але де Європа?», — задається він справедливим питанням і зауважує: «У випадку з Європою питання стоїть гостро. Стратегічна цінність та вплив континенту знаходяться на низькому рівні — від скорочення чисельності населення та саморуйнівної енергетичної політики до кризи демократичної

легітимності та відсутності інноваційних технологій» [Cass, 2025]. Саме про це говорив віце-президент США Д. Венс 14 лютого 2025 р. на Мюнхенській конференції, а 9 квітня 2025 р. американський міністр фінансів С. Бессент попередив європейських лідерів, що рух у бік Китаю означає перерізання власного горла. Україна ж в цих розкладах й взагалі стала для США розмінною монетою з Росією та, водночас, тягарем і можливим рятівним стандартом для Європи, якщо вона й справді прагнутиме відродження.

Слід, принагідно, зауважити, що з приходом до влади в США нової адміністрації у 2025 році, усередині Республіканської партії посилюється конкуренція чотирьох основних ідеологічних напрямів в геополітичному мисленні. Це, зокрема:

- рейганівці (неоконсерватори, «примасисти», прихильники геополітичної спадщини і школи Р. Рейгана), що вірять у першість США в світі та її супутню відповідальність за контроль міжнародної системи, які переконані у тому, що Америка має й надалі домінувати у світовій системі та захищати такі країни, як Україна (саме гасло Р. Рейгана «Мир через силу» запозичив Д. Трамп для позначення своєї зовнішньої політики щодо російсько-української війни); серед них за трампівських часів можна вказати на таких діячів як сенатор Л. Грем, сенатор Д. Тум, колишній конгресмен (працював у комітетах з розвідки, збройних сил та закордонних справ), радник президента з національної безпеки М. Волтц, його заступник А. Вонг (обидва були звільнені Д. Трампом 1 травня 2025 р.), державний секретар М. Рубіо, директор ЦРУ Д. Реткліфф та ін.;
- пріоритизатори (вибіркові ізоляціоністи), які погоджуються, що США відіграють непропорційну роль у міжнародній системі, але вважають, що Америка перевантажена і їй необхідно зосередитись на Азії, а з Європи та Близького Сходу варто піти;
- (нео)ізоляціоністи (стимувачі) або «Америка понад усе», які заперечують особливу роль і виняткову відповідальність США у світовій безпеці та розглядають зовнішню політику як уникнення участі Сполучених Штатів в іноземних війнах, а натомість досягнення через тиск сили власних національних інтересів у вузьких сферах чи через низку накинутих комусь примусових угод — від безкоштовного проходу американських кораблів через Суецький і Панамський канали до повної відмови від під-

тримки союзників. Віце-президент США Д. Венс — яскравий представник останнього табору, як і багато затятих прихильників MAGA; серед таких також варто зауважити на Д. Трампі-молодшому, І. Кушнер (доньці Д. Трампа), Д. Курнері (зять Д. Трампа), старший радник президента з питань політики С. Міллер, старший директор Ради національної безпеки з питань боротьби з тероризмом С. Горка, онлайн провайдерка MAGA Л. Лумер, представник MAGA у ЗМІ Ч. Кірк та ін.;

- технократи-олігархи, які є мільярдерами, що мають особисті взаємини з Д. Трампом й інкорпоровані ним у структури державного управління та міжнародну політику США; найвпливовіші серед них — спеціальний посланець президента С. Віткофф, старший радник президента, що де-факто очолює Департамент ефективності уряду (DOGE) І. Маск, міністр фінансів С. Бессент і міністр торгівлі Г. Лутнік.

Всі чотири фракції ведуть боротьбу за вплив, і Д. Трамп, не маючи чіткої доктрини, кидається між ними, створюючи ще більше хаосу, що спонукало до загрози прогавити глобальне зловіще світове явище — оскаженілого і безпринципного В. Путіна на чолі зміцнілої і неконтрольованої Росії.

Але, як цілком притомно наголошує Bloomberg, основна проблема не в конкуренції ідей, а в тому, що ідеї взагалі втратили значення: зовнішня політика Республіканської партії опустилася з рівня ідеологій рівня особистої відданості одній людині. Це вже не боротьба із змін — це культ особистості, позбавлений стратегічного мислення. Бо, інакше, що сталося з запальним сенатором Л. Гремом, який ще нещодавно разом з покійним Д. МакКейном випромінював пекельну рішучість поховати диктатора В. Путіна⁵⁴. Сталевий Д. МакКейн по-

⁵⁴ 30 квітня 2025 р. ключовий союзник президента Д. Трампа в Сенаті США Л. Грем заявив, що 72 його колеги підтримали законопроект, який запровадить «нищівні» нові санкції проти Росії та мита на країни, які купують її нафту, газ та інші ключові продукти, якщо В. Путін не розпочне серйозних переговорів щодо припинення конфлікту в Україні. «Мета – допомогти президентові», — заявив журналістам сенатор. Згідно з проектом закону, санкції мали би включати 500% підвищення мит на імпорт з країн, які купують російську нафту, нафтопродукти, природний газ чи уран. Інші обмеження також забороняли би громадянам США купувати суверенні російські облігації. «Я хочу, щоб війна закінчилася шляхом переговорів, чесно та справедливо. Я вважаю, що Трамп – найкраща людина для досягнення цієї мети, але ці санкції

мер, а Л. Грем перетворився на сплавлений пластелін?⁵⁵ Що сталося з консерваторами-республіканцями, з яструбами сили і справедливості щодо захисту на світовій арені слабших демократій від апетитів потужних диктаторів і чи відомі вони М. Рубіо або М. Волцу?⁵⁶ Єди-

відображають думку Сенату, що головним лиходієм ми вважаємо Росію», — сказав Л. Грем. Він додав, що В. Путін «зробить величезну помилку, якщо спробує маніпулювати Трампом, тому цей законопроект – інструмент в арсеналі президента Трампа». Л. Грем заявив, що має достатньо підтримки в Палаті представників. Він вважав, що В. Путін, зрештою, буде змушений вибрати між переговорами з Д. Трампом про припинення конфлікту і «руйнуванням» російської економіки [Dennis, 2025].

⁵⁵ Коли ця книга вже здавалася до друку Л. Грем у своєму виступі в Сенаті США 25 травня 2025 р., який уже назвали одним з найжорсткіших з початку російсько-української війни, заявив: Росія має припинити бійню – або отримає «санкції, що ламають кістки». Китай і Індія – співучасники, якщо купують російську нафту, заявив сенатор і додав, що США більше не будуть спостерігачем. Сенат бере ініціативу, наголосив він. Л. Грем порівняв Росію з Третім Райхом, згадав Д. Кеннеді, Р. Рейгана та Будапештський меморандум, а також зауважив, що президент України В. Зеленський готовий до компромісу, а натомість президент РФ В. Путін грає на затягування. Л. Грема підтримала сенаторка Д. Ернст, яка виступила зі словами підтримки Україні. Вона згадала свої відвідини ще радянської України у 1989-му році, участь українських військових у миротворчій місії в Іраку та закликала до тиску на В. Путіна. Д. Ернст, зокрема, заявила: світ дивиться на Сполучені Штати, і якщо Америка не діятиме – хаос пошириться далі.

⁵⁶ Лідер більшості в Сенаті США Д. Тун на початку червня 2025 р. заявив журналістам, що він балансує між координацією з Білим Домом президента Д. Трампа та величезним інтересом Сенату до введення нових санкцій, ініційованих Л. Гремом та Р. Блюменталем. «Це матиме велике значення. Але, очевидно, ми працюємо з Білим Домом, щоб наші дії та терміни їх реалізації не суперечили веденим ними переговорам», — сказав Д. Тун [Everett, 2025]. Сенатори обох партій все більше розчарувалися через затримку, і кілька республіканців заявили, що вже не хочуть чекати зеленого світла від Білого Дому. Вони стверджували, що жорсткі вторинні санкції щодо торговельних партнерів Росії можуть бути використані Д. Трампом як важіль тиску, щоб змусити В. Путіна піти на припинення війни в Україні. Адміністрація Д. Трампа, додав тоді Д. Тун, «все ще сподівається, що їм вдасться досягти якоїсь домовленості» [Everett, 2025]. Л. Грем тоді ж заявив, що, на його думку, В. Путін «готується до нової війни». Тим часом у залах Капітолію терпіння закінчувалося. Лідер меншості в Сенаті, демократ Ч. Шумер, зокрема, додавав, що сенатори обох партій втомилася від «нерішучого підходу Трампа до Путіна». Водночас партійний організатор демо-

ні, хто наважувався говорити правду — такі, як майже ізольований конгресмен Д. Бекон з Небраски, який відкрито критикував Д. Трампа за м'якість в «оксамитових пальцівках» щодо В. Путіна і закликав США діяти саме в дусі Р. Рейгана, попереджаючи Кремль, що Америка «не заспокоїться й не потуратиме насильницькому завоюванню слабких сильними. Але таких голосів майже не чути. У результаті, як робить висновок експерт видання, найбільшою загрозою для США та світу стає не В. Путін і не війна в Україні, а внутрішнє гнилля «старої, але вже не великої партії» — отарний менталітет і боягузтво, які заважають легендарній американській інституції говорити правду самозваному королю у власних лавах [Kluth, 2025].

Змушення ж України до миру через потурання агресивній Росії та в намаганні зблизитися з В. Путіним у політиці Д. Трампа — це, якраз, не консервативно-республіканський курс Р. Рейгана, що втілений у гаслі «Мир через силу» і портрет якого висить на почесному місці в Овальному кабінеті, а перевернутий догори дригом спотворений псевдорейганізм: «Мир через капітуляцію»/«Мир через слабодухість». Чи має така залищальна політика щодо Росії щось спільне з тими принципами, які сповідував Р. Рейган щодо Росії як до «імперії зла», а до Америки як до «сяючого міста на пагорбі».

З огляду на такий реверс у зовнішній політиці Вашингтона, 17 лютого у Єлисейському палаці в Парижі відбулася термінова зустріч європейських лідерів. А США у столиці Саудівської Аравії Ер-Ріяді розпочали 18 лютого 2025 р. перемовини з Росією. «Ми всі бачимо, як швидко змінюється світ», — заявив В. Путін своїм службам безпеки після російсько-американської зустрічі в Саудівській Аравії. Москва та Вашингтон, за його словами, тепер готові вирішувати «стратегічні проблеми в архітектурі світу» [Luxmoore, 2025]. У наступні тижні навіть найяструбіші радники В. Путіна були здивовані швидкістю, з якою тон Білого Дому щодо Кремля змінився. Дійшло до того, що на Мюнхенській конференції з безпеки у лютому 2025 р.

кратів у Сенаті Д. Дурбін зауважував: «Мені кажуть, що у Білому домі продовжують повторювати: “Ми очікуємо на прорив”. Ми чекаємо на це вже давно» [Everett, 2025]. Проте, тоді як 80 сенаторів США нібито «за» санкції, але вичікували реакції з Білого Дому, було й більше десятка сенаторів, які не підтримували цей законопроект. Так, сенатор-республіканець Р. Пол заявив *Semafor*, що він категорично проти цього законопроекту і назвав 500% мито на російських торговельних партнерів «найбожевільнішим, що я коли-небудь чув» [Everett, 2025].

віце-президент США Д. Венс заявив, що ерозія демократії в Європі становить більшу загрозу для континенту, ніж Росія чи Китай. Ба більше, президент США Д. Трамп навіть звинуватив президента України В. Зеленського у нібито розв'язанні війни і назвав його (а не президента РФ В. Путіна) диктатором! На додаток державний секретар США М. Рубіо з'явився 5 березня 2025 р. на телеканалі Fox News із попелястим хрестом на чолі⁵⁷ й заявив в інтерв'ю для шоу «Генніті», що повномасштабна війна РФ супроти України, «відверто кажучи, це проксі-війна між двома ядерними країнами — США, які допомагають Україні, та Росією. І їй потрібно покласти край» [*Trump ...*, 2025]. Таким чином М. Рубіо використав риторику, яку Москва просуває вже давно, адже від моменту початку війни супроти України Росія неодноразово стверджувала, що ця війна є частиною ширшої конфронтації із Заходом. При цьому слід зауважити, що нова адміністрація Сполучених Штатів чи не щодня публічно оперувала кремлівськими і путінськими наративами не лише щодо України, а й щодо Європи і власних союзників по НАТО.

Політика Д. Трампа щодо Росії у 2025 році все частіше звучала так, наче її диктують з Кремля. Згідно з аналізом його публічних заяв, проведеним агентством Bloomberg, з моменту телефонної розмови Д. Трампа з В. Путіним 12 лютого (їхнього першого прямого контакту після повернення Д. Трампа до влади) у риториці офіційного Вашингтона намітилося зрушення: президент США почав дедалі частіше повторювати конкретні російські тези про конфлікт в Україні⁵⁸.

⁵⁷ «Попелястий хрест» — символ покаяння та тлінності життя, що прийнятий у християн-католиків. Символ на чолі пов'язаний з католицьким обрядом Попелястої середи, який відзначається на початку Великого посту в Римо-Католицькій Церкві. 2025 року Попеляста середа припала на 5 березня, саме цього дня католики малюють хрест із попелу на чолі як знак покаяння та духовного очищення.

⁵⁸ Новий етап прямих контактів США з російським президентом розпочався близько 11 лютого 2025 р., коли спеціальний посланець Д. Трампа С. Віткофф провів першу з кількох тривалих зустрічей з В. Путіним. 12 лютого Д. Трамп і В. Путін говорили телефоном близько 90 хвилин. Наступного дня Д. Трамп публічно виключив можливість вступу України до НАТО, заявивши, що прагнення Києва приєднатися до альянсу спричинило війну. Вимога В. Путіна щодо недопущення вступу України до НАТО була одним з центральних мотивів його вторгнення у лютому 2022 року, хоча сам напад, навпаки, підштовхнув Швецію та Фінляндію до вступу до Альянсу, тим самим значно збільшивши кордон НАТО з Росією. США за президента Д. Байдена, а також

Bloomberg використовував мовну модель (Large Language Model) для аналізу понад 300 публічних заяв Д. Трампа від серпня 2024 р. до середини березня 2025 р., а також понад 3000 повідомлень у соціальних мережах, опублікованих самим президентом Сполучених Штатів та членами його адміністрації з початку 2025 року. Ця технологія дозволяє порівнювати зміст висловлювань у великих масивах тексту, навіть якщо формулювання різняться. Результати дослідження, перевірені журналістами, підтвердили: існує кореляція між контактами адміністрації Д. Трампа з В. Путіним та наступними заявами президента США. Висловлювання і дописи американського лідера відображали позиції російського диктатора з таких питань, як окупація територій, прагнення Києва вступити до НАТО та політична легітимність президента України В. Зеленського. «Трамп повторює за Путіним», — сказала Ф. Гілл, колишня головний радник з питань Росії в Раді національної безпеки США в першу каденцію Д. Трампа. — «Він прагне зблизитися з Путіним» [*An exclusive ...*, 2025].

Претензії В. Путіна на Крим та чотири області східної та південної України знову активно обговорювалися в ЗМІ після третьої зустрічі С. Віткоффа з В. Путіним 11 квітня 2025 року⁵⁹. «Цей мирний

їхні європейські союзники заявляли, що Україна має суверенне право подати заявку на членство в НАТО, підтримуючи цей курс, хоча й не встановлювали конкретних термінів. За п'ять днів після телефонної розмови С. Віткофф вирушив до Саудівської Аравії на переговори з міністром закордонних справ Росії С. Лавровим. У цей же час Д. Трамп у коментарях для преси озвучив ще одну кремлівську тезу, розкритикувавши введення в Україні воєнного стану у відповідь на російське вторгнення та назвавши В. Зеленського «диктатором без виборів». Хоча В. Путін вже давно заперечував легітимність В. Зеленського після закінчення терміну його повноважень у травні 2024 року, аналіз показує, що В. Трамп почав висловлювати подібні звинувачення лише після розмови з російським лідером [*An exclusive ...*, 2025].

⁵⁹ Друга зустріч С. Віткоффа з В. Путіним відбулася 13 березня. Після цієї розмови він дав велике інтерв'ю Т. Карлсону (прихильнику Д. Трампа, який сам раніше, у лютому 2024 р., довго розмовляв з В. Путіним). С. Віткофф сказав Т. Карлсону, що США перебувають «у стані війни з Росією через нашого проксі — Україну», і заявив, що на окупованих українських територіях було проведено «референдуми, на яких переважна більшість населення висловилося за приєднання до Росії». Ці заяви знову повторювали давно озвучені публічні тези В. Путіна, які він неодноразово висловлював, у тому числі на саміті БРІКС 18 жовтня 2024 року. «НАТО веде з нами війну, використовуючи українських солдатів як проксі», — сказав тоді В. Путін журналіс-

договір стосується так званих п'яти територій»,— сказав С. Віткофф в інтерв'ю Fox News. Д. Трамп знову підхопив кремлівський наратив 14 квітня, заявивши, що Україна сама почала конфлікт. «Ви не починаєте війну з кимось, хто в 20 разів більший за вас, а потім сподівається, що вам надішлють ракети»,— прокоментував він часті прохання В. Зеленського про постачання озброєння⁶⁰. А 23 квітня 2025 р. вже віце-президент США Д. Венс підкреслював позицію В. Путіна щодо територіальних питань, заявивши в Індії: «Поточні лінії фронту, деь поблизу них, зрештою, і стануть новими межами конфлікту» [*An exclusive ...*, 2025].

Кремль, зі свого боку, оманливо підігравав Білому Дому: майже відразу саме Європа — а не США — стала джерелом нестабільності в російському пропагандистському наративі, а Росія, Китай та Америка відтепер сформують нову структуру світу. Чверть столітні витримка і зусилля В. Путіна, здавалося, почали давати свої плоди у неочікуваній динаміці та з найнесподіванішого боку. Тепер, коли Д. Трамп вивів Москву зі скрутного становища та демонстративно призупинив важливу військову допомогу і заборонив союзникам надавати розвідувальні дані Києву 4 березня 2025 р., В. Путін побачив нову можливість кардинально змінити становище Росії у світі та здійснити свою гранд-стратегію з поглинання України, вичавлення НАТО зі Східної

там.— «Ми запитали думку самих людей та провели референдуми»,— повторив він у червні 2024 р. на зустрічі зі співробітниками МЗС Росії, виправдовуючи незаконну окупацію та анексію українських територій. Нагадаю принагідно, що Генеральний секретар ООН А. Гутерріш назвав ці референдуми «порушенням Статуту ООН та норм міжнародного права», а більшість країн відмовилися визнавати їхні результати.⁶⁰ 30 квітня 2025 р. між США та Україною було підписано угоду про доступ до природних ресурсів. Хоча умови угоди виявилися дещо кращими, ніж спочатку передбачалося, вона, як і раніше, свідчить не про те, що адміністрація Д. Трампа була відданою мирному процесу у російсько-українській війні, спрямованому на створення вільної, суверенної та процвітаючої України, як заявив міністр фінансів США С. Бессент, і не про допомогу жертві агресії у протистоянні з потужнішим нападником, а про неокolonіальну експлуатацію і по суті – здирництво, використовуючи воєнну вразливість і залежність іншої держави. Незважаючи на все це, під час війни Київ був примушений її підписати під неймовірним тиском і шантажем з боку Вашингтона. Властиво, для України ця зробка стала не стільки економічною угодою, скільки необхідним елементом перформативного підпорядкування, щоби США хоч якось продовжували підтримувати її боротьбу з Росією.

Європи, розколу Альянсу разом з розвалом ЄС і демонтажу існуючої системи планетарної безпеки⁶¹.

У підсумку, після телефонної розмови президентів США і РФ 19 травня 2025 р., стало очевидним, якщо Д. Трамп знову не змінить свій курс, що В. Путін отримав саме те, до чого прагнув — не лише припинення тиску Вашингтона на Москву, а й глибоку тріщину всередині НАТО, між американцями та їхніми традиційними європейськими союзниками, які заявили, що продовжуватимуть вводити санкції проти Росії й підтримуватимуть Україну. «Із самого початку роботи адміністрації Трампа політика полягає в тому, щоб чинити тиск на жертву — Україну, а не на агресора — Росію... Мир за будь-яку ціну — це зовсім не мир, це умиротворення. І історія неодноразово вчила нас, що умиротворення не веде до безпеки, стабільності чи процвітання. Воно призводить до більшої війни та страждань», — написала 16 травня 2025 р. Б. Брінк, колишній посол США в Україні та багаторічний співробітник дипломатичної служби, що залишила Київ у квітні 2025 року [Brink, 2025]. Д. Трамп спробував купити В. Путіна потеплінням стосунків і поступками, в тому числі й через примус України до самовбивчого миру з Росією, проте у Москві вже були переконані, що глобальна реорганізація, до якої він закликав і прагнув десятиліттями, нарешті намітилася і постала на порядку денному.

Не призвели й не призведуть мирні перемовини з РФ до звільнення окупованих та анексованих українських теренів дипломатичним шляхом. Так само не зупине гіпотетичне перемир'я чи навіть мирна угода (у будь-якому форматі й на будь-яких умовах) Російську Федерацію від її абсолютизованої найближчої мети — знищення держави Україна та українського народу. Про це, властиво, саме у розпал початку мирних переговорних конструкцій Д. Трампа з В. Путіним щодо України, де вона опинилася в меню на дипломатичному столі між США і РФ, й відверто заявив 19 березня 2025 р. в інтерв'ю французькому журналу L'Express колишній помічник кремлівського правителя В. Сурков, який курував анексію України ще у 2014-му році.

⁶¹ Щоправда, 26 квітня 2025 р., повертаючись з Риму з похорону папи римського Франциска, вже в літаку Д. Трамп написав у соціальній мережі The Truth Social: «Путін не мав жодних причин останніми днями стріляти ракетами по цивільних районах, містах і селищах. Це змушує мене думати, що, можливо, він не хоче припиняти війну, а просто тягне час і з ним треба вчинити по-іншому, за допомогою «банківських» чи «вторинних санкцій»? Занадто багато людей гине!»

Як зазначалося L'Express, надання слова «кремлівському чарівнику» на шпальтах видання означало, у певному сенсі, «проникнути в розум Путіна» й хоча В. Сурков уже не був при владі, він не менш майстерно «опанував усі тонкощі путінізму». «Україна — це штучне політичне утворення, в яке було втиснуто щонайменше три дуже різні регіони: південь і схід — російські; центр — російсько-неросійський; і захід — антиросійський. Вони не могли ужитися разом і ніколи не уживалися. Війна в Україні розділить росіян і антиросіян або, перефразовуючи Євангеліє, вівців і цапів. Антиросійськість не виросте. Але він буде обмежений своєю історичною територією і перестане поширюватися», — фактично одразу ж путінськими словами відповів В. Сурков на запитання чи не здається йому, що війна з Росією, навпаки, викувала українську націю та антиросійську ідентичність [*Vladislav Sourkov ...*, 2025].

Коли ж В. Суркова спитали, який результат можна вважати перемогою Росії в контексті переговорів, що розпочалися в Ер-Ріяді, де становище, здавалося б, було сприятливим для Москви, він відверто заявив: «Військовий або військово-дипломатичний розгром України. Поділ цієї штучної квазідержави на її природні фрагменти. На цьому шляху можуть бути маневри, уповільнення і паузи. Але цю мету буде досягнуто» [*Vladislav Sourkov ...*, 2025]. Він також зазначив, що стратегічні цілі РФ в Україні не змінилися після 24 лютого 2022 р., але тактичні цілі адаптувалися відповідно до розвитку ситуації та реалізації стратегії. «Збалансований розподіл України повинен буде включати й частку Брюсселя», — додав експерт В. Путіна, екзаступник голови уряду РФ і колишній керівник апарату уряду РФ [*Vladislav Sourkov ...*, 2025].

В. Сурков також повторив наративи В. Путіна про маріонетковий режим у Києві, який не спирається на більшість українського народу, а натомість на його антиросійську меншість і який з антиросійськими цілями використовується Заходом, що продовжує свої спроби силою колонізувати Україну. Ба більше, архітектор геостратегії Кремля, говорячи про бачення кордонів Росії, висловив справжнє світоглядно-цивілізаційне бачення російської гранд-політики В. Путіним, яку той, із зрозумілих тактичних розрахунків, мусив завуальювати: «В “руссаго міра” немає кордонів. “Русській мір” є скрізь, де є російський вплив у тій чи іншій формі: культурний, інформаційний, військовий, економічний, ідеологічний, гуманітарний... Ін-

шими словами, він скрізь. Масштаби нашого впливу дуже різняться від регіону до регіону, але вони ніколи не дорівнюють нулю. Тому ми будемо поширюватися в усіх напрямках, а вже там, як Бог дасть, і наскільки вистачить сил. Головне — не захоплюватися і не брати на себе занадто великий шматок” [Vladislav Sourkov ..., 2025]. Тож ці слова про те, що Росія буде розширюватися в усіх напрямках, наскільки їй вистачить сил і скільки «Бог дасть», мали би затямити не лише в Києві, а й у Варшаві, Берліні, Брюсселі, Лондоні, Парижі та Вашингтоні і не тільки...

За останніми даними Федеральної розвідувальної служби Німеччини (BND) та Міністерства оборони, думка про те, що Росія готується до бойових дій проти НАТО, вже не здається такою фантастичною. Більше того, експерти все частіше говорять про ризик того, що Кремль може перевірити міцність Статті 5 Статуту НАТО найближчими роками. Так, генерал-інспектор бундесверу К. Бройер заявив в ефірі передачі Сандри Майшбергер (ARD), що надії на перепочинок у разі перемир'я в Україні не виправдаються. За його словами, «Путіну потрібна не лише Україна» [Bewarder & Flade & Schmitt, 2025]. Іншими словами, російські сили подвоїли чисельність військ у порівнянні з довоєнними показниками і все більш відкрито націлені проти країн Заходу. Ще більш жорстку думку озвучив професор міжнародної політики К. Мазала (Мюнхенський університет бундесверу), підкресливши, що «Росія готується до великої війни» [Bewarder & Flade & Schmitt, 2025]. WDR та NDR, німецькі спецслужби цього разу хочуть уникнути повторення ситуації зими 2021/22 року, коли, незважаючи на очевидні ознаки, багато хто в Берліні не вірив у можливість широкомасштабного російського наступу. Зараз новий «похмурий» висновок BND і бундесверу говорить: «Кремль розглядає себе в системному протистоянні із Заходом» [Bewarder & Flade & Schmitt, 2025].

Зауважу й на тому, що військові витрати Росії зростали у рекордному темпі — 2025 року вони досягнули близько 120 мільярдів євро, що становило понад 6% ВВП (для порівняння: 2024 року США витратили на військові потреби 3,4% ВВП, а країни ЄС у середньому 2,1%). За розрахунками Bloomberg на основі даних Мінфіну РФ, щомісячний дефіцит досяг 1,05 трлн. рублів (\$13 млрд) після профіциту у березні 2025 року. Сукупний дефіцит за перші чотири місяці 2025 р. склав 3,2 трлн. рублів — майже втричі більше в порівнянні з аналогічним періодом 2024 року [Russia's Budget ..., 2025].

На нафтовому ринку теж зберігалася напруженість: еталонна марка Brent у травні 2025 р. торгувалася на рівні, близькому до мінімальних значень з початку 2021 року, оскільки тарифна війна президента США Д. Трампа загрожувала підірвати глобальне економічне зростання та знизити попит на енергоносії. Ослаблення нафтового ринку викликало у Москві занепокоєння щодо стійкості бюджетної системи. Влада розглядала можливість перегляду так званого бюджетного правила, згідно з яким надлишки нафтових доходів, отримані за ціною понад \$60 за барель Urals, спрямовуються до Фонду національного добробуту. Оскільки у весняні місяці 2025 р. Urals торгувався нижче за цей рівень, уряд РФ був змушений вже у березні 2025 р. почати використовувати кошти фонду для покриття дефіциту. Побоюючись швидкого вичерпання резервів за збереження поточних тенденцій, влада РФ почала обговорювати зниження порогової ціни, за перевищення якої запускаються трансфери у фонд. Спочатку уряд Росії планував направити до фонду 1,8 трлн. рублів додаткових нафтогазових доходів, однак вже в травні того ж року очікувався дефіцит у розмірі 447 млрд. рублів, що збільшувало ймовірність подальшого витрачання резервів у найближчі місяці.

Крім того, доходи від нафти та газу, що становлять основу державних надходжень, знизилися у квітні 2025 р. на 12% порівняно з минулим роком — це тривав вже третій місяць поспіль зниження. Нафтогазові надходження за січень–квітень 2025 р. знизилися на 10% у річному вираженні — до 3,7 трлн. рублів. У той же час витрати зросли на 21% — 15,5 трлн. рублів [*Russia's Budget ...*, 2025]. Оскільки Росія отримує близько 30% своїх доходів від експорту енергоресурсів, дефіцит, що розширювався, підкреслював бюджетні проблеми, з якими Кремль зіткнеться у разі, якщо ціни на нафту залишаться низькими на тлі рекордних витрат на військовий конфлікт з Україною.

Разом з тим, порівняно з 2021 роком військовий бюджет РФ фактично збільшився вчетверо. За оцінками Міністерства економічного розвитку, машинобудівний комплекс, що охоплює ці сектори, забезпечив понад 50% загального зростання обсягів виробництва. Загального спаду виробництва не відбувається, тому що державне оборонне замовлення стримує темпи падіння. Дані показують, що річне зростання обсягів виробництва у перші чотири місяці 2025 року склало 1,2%. «На вирівнювання диспропорцій підуть роки. На відновлення запасів обладнання і, можливо, їхнє збільшення порівняно з довоєнним рів-

нем піде три-чотири роки», — вважає економіст Bloomberg Economic О. Ісаков [*Putin's War ...*, 2025].

Нові санкції також навряд чи зупинять військову машину Кремля, оскільки попередні раунди не спромоглися порушити зовнішню торгівлю, яка наповнює скарбницю. У той час як європейські та американські чиновники продовжують наполягати на посиленні тиску на економіку В. Путіна, Росія навчилася переключатися на нових торгових партнерів, створювати альтернативні ланцюжки поставок, будувати нові логістичні маршрути та обходити обмеження на транскордонні платежі. Проте, згідно із звітом Центрального банку Росії, санкції сприяють ослабленню фінансового стану російських компаній. Обмеження посилили погіршення показників підприємств цивільного сектора, збільшивши витрати та ускладнивши логістику, платежі та доступ до імпорتنих технологій. Вони також обмежують експортний потенціал, що поряд із зниженням внутрішнього попиту призводить до уповільнення виробництва. В результаті провідну роль у промисловості відіграють підприємства оборонного сектору. За даними московського Райффайзенбанку, економічна активність 84% інших секторів продовжує знижуватися [*Putin's War ...*, 2025].

За розпорядженням В. Путіна чисельність збройних сил до кінця 2025 р. було доведено до 1,5 мільйона військовослужбовців. Від 2025 по 2027 роки російський уряд планує витратити близько 40% державного бюджету на оборону та безпеку, обмежуючи інші сфери⁶². Більше того, військова промисловість РФ функціонує у режимі військової економіки та генерує продукції більше, ніж необхідно для самого конфлікту на українській території. За даними європейських військових чиновників, збільшення Росією витрат призвело до завантаження збройових заводів до краю, що спонукало військово-промислові підприємства розширювати виробничі лінії та відкривати нові майданчики. За оцінками західних спецслужб, у 2021 р. Росія виробила близько 40 своїх основних танків Т-90М, а у 2025 р. вона виготовляє вже майже 300 танків на рік. За даними статистичної служби, у перші чотири місяці 2025 року виробництво бойових машин, літаків та кораблів зросло на 32% порівняно з аналогічним періодом минулого року. Виробництво комп'ютерів, електроніки та оптики — категорії, що включає зокрема деталі для літаків і ракетних двигунів, а та-

⁶² США мали намір збільшити військові витрати в 2026 році до \$1,01 трлн., що на 13% більше 2025 фінансового року. Про це йшлося у проєкті федерального бюджету.

кож оптичні приціли — зросло на 14%. Виробництво «готових металевих виробів», до якого входять зброя та боєприпаси, зросло на 16% [*Putin's War ...*, 2025].

Майже нічого з цього не вирушало на передову в Україну, а залишалося на території Росії для подальшого використання. 2025-го року виробництво артилерійських знарядь і боєприпасів в РФ збільшилося приблизно на 20%, а якість і кількість дронів, що вироблялися, значно зросли. Росія почала виготовляти боєприпаси з надзвичайною швидкістю — понад 1400 балістичних ракет «Іскандер» на рік, а також 500 крилатих ракет Х-101, згідно з оцінками України та звітом лондонського аналітичного центру Royal United Services Institute (RUSI). Обсяги ж озброєння та техніки на кордоні з НАТО збільшилися на 30–50%.

Приблизно за 100 миль на схід від кордону з Фінляндією, у російському місті Петрозаводську, військові інженери розширюють армійські бази, де Кремль створює новий армійський штаб для управління десятками тисяч солдатів протягом наступних кількох років (ще 2023 року Москва оголосила про створення нового формування, 44-го армійського корпусу, в Карелії, на кордоні з Фінляндією). За даними західних військових та розвідувальних джерел, солдати, які служили на передовій в Україні, мають стати кістяком оновленої російської армії, яка готується до протистояння з НАТО. Щоб зосередити свої сили на заході, 2024 року Кремль змінив систему організації військ усередині країни, створивши нові округи, пов'язані з обороною найбільших міст — Москви та Санкт-Петербурга. У Московському військовому окрузі Росія інтегрувала автомобільні шляхи та залізниці, що використовуються її збройними силами, з дорогами сусідньої Білорусі. Кремль розширює набір до війська, посилює виробництво зброї та модернізує залізничні лінії у прикордонних районах. Більшість чисельності особового складу, що зростає, відбулося в Ленінградському військовому окрузі, що межує з Естонією, Латвією і Фінляндією.

За даними західних військових та розвідувальних джерел, невеликі бригади майже потроїлися у чисельності та стали дивізіями чисельністю близько 10 тисяч осіб. За оцінками США, щомісяця 2025 р. до армії надходило близько 30 тис. росіян, порівняно з 25 тис. влітку 2024 року. Деякі співробітники спецслужб Східної Європи стверджують, що 2025 року лави російської армії поповнювалися приблизно на 40 тис. солдатів на місяць. Нова інфраструктура, що будується, включає складські будівлі і житлові приміщення

для солдатів. Нові залізничні колії прокладаються вздовж кордонів з Фінляндією та Норвегією, а також на південь від Санкт-Петербурга до кордону з Естонією. Існуючі лінії, що перетинають регіон, розширюються. Росія адаптує свої плани щодо переозброєння до потреб нових військ, які розміщуються вздовж кордону з НАТО⁶³. Ці підрозділи отримають більшу частину нового обладнання. «Російські збройні сили відновлюються і зростають швидше, ніж передбачали більшість аналітиків... Фактично, російська армія, яка винесла на собі основний тягар бойових дій, сьогодні більша, ніж була на початку війни», — заявив у квітні 2025 р. командувач військ США в Європі генерал К. Каволі [Grove, 2025]. Якщо Росія досягне успіху, вона збільшить кількість військ, техніки та озброєння на західному фронті на 30–50%.

Російський флот майже напевно слугуватиме основним інструментом проєкції глобальної сили Росії протягом наступного року. 2024-го року російський флот здійснив розгортання в Латинській Америці та розгорнув атомний підводний човен у регіоні вперше з часів розпаду Радянського Союзу. У вересні 2024 р. ВМС РФ також провели багатофлотські глобальні навчання — ОКЕАН-2024 — щоб продемонструвати свою здатність захищати власні національні інтереси безпеки, незважаючи на виснаження в Україні. Російський флот також розмістив нові, сучасні підводні човни з балістичними ракетами, підводні човни з крилатими ракетами та ударні підводні човни у складі свого Тихоокеанського флоту.

Росія прагнучиме посилити свої військові можливості, дотримуючись угод про базування або попередньо затверджені угоди про захід у порти по всьому світу. Москва продовжуватиме проводити двосто-

⁶³ У червні 2025 р. НАТО ухвалило найбільшу програму переозброєння з часів холодної війни. Програма передбачала значне розширення військового потенціалу найближчими роками. За підсумками засідання міністрів оборони країн альянсу у Брюсселі, цільові показники, що переглядаються кожні чотири роки, містять вказівки, як союзники мають розвивати свої армії. Деталі нової програми озброєння було засекречено. За словами міністра оборони США П. Гегсета, держави НАТО наблизилися також до угоди про підвищення оборонних витрат до 5% від ВВП. Він також оголосив про перегляд розміщення американських військ у Європі: «Є причини, через які ми розміщували війська у певних регіонах, і ми це поважаємо та розуміємо. Однак, має сенс разом з союзниками провести переоцінку, щоб переконатися, що чисельність [контингентів] відповідає поточним потребам».

ронні та багатосторонні військові навчання, зокрема з країнами Індостихоокеанського регіону, і, ймовірно, розширить двосторонні оборонні зв'язки з іншими країнами Глобального Півдня. Росія також намагатиметься створити додаткові бази у регіонах Середземного моря, Червоного моря та Індійського океану для забезпечення перекидання військ між флотами.

Спираючись на діяльність останніх років, лідери Пекіна, Москви, Тегерана та Пхеньяна зміцнюватимуть зв'язки між країнами у своєму прагненні підірвати вплив США та їхніх союзників. Війна Росії в Україні прискорила співпрацю між антизахідними силами, більшість якої відбувається на двосторонніх каналах. Ця співпраця, ймовірно, набуде форми взаємної підтримки в регіональних конфліктах та на міжнародних форумах, співпраці з метою уникнення санкцій та вжиття заходів для тиску на Захід, оскільки ці країни прагнуть розширити широту та глибину своєї співпраці. Третя зберігатимуться в деяких аспектах відносин між Китаєм, Росією, Іраном та Північною Кореєю; ці держави прагнутимуть розділити ці розбіжності, розвиваючи військову, безпекову та розвідувальну співпрацю. При цьому обумовлено, що будь-яка багатостороння співпраця між цими конкурентами відставатиме від поточної двосторонньої співпраці, оскільки ці уряди надають пріоритет транзакційному характеру, дискретності та швидкості двосторонніх партнерств.

Що стосується Росії, то вона наполегливо шукатиме іноземної підтримки для своїх бойових операцій в Україні. Північна Корея⁶⁴ та Іран⁶⁵ окремо доповнюватимуть російські військові арсенали.

⁶⁴ Північна Корея майже напевно отримуватиме взаємну військову співпрацю від Москви, включаючи зенітно-ракетні комплекси SA-22 та засоби радіоелектронної боротьби (РЕБ), за надання солдатів та матеріалів для підтримки війни Росії проти України. Північна Корея зміцнила свої відносини з Росією, підписавши 2024 р. угоду про всеохопне стратегічне партнерство, яка включає гарантії взаємної оборони. Щодо Китаю, критична економічна та політична залежність Північної Кореї від Китаю лежить в основі двосторонніх відносин. Країни підтримують договір про взаємну оборону від 1961 р., але практично не мають військової співпраці. Взаємодія Північної Кореї з Росією, ймовірно, відображає спробу збалансувати вплив Китаю на Пхеньян.

⁶⁵ Іран прагнутиме співпраці з Росією, Китаєм та Північною Кореєю, щоб пом'якшити свою дипломатичну ізоляцію та санкції, хоча його, ймовірно, дратуватиме обмеженість підтримки цими країнами деяких ключових регіональних інтересів Тегерана. Іран спробує використати продаж безпілотників та ракет Росії як важіль впливу

Натомість Росія розширюватиме свій обмін космічними, ядерними та ракетними технологіями, досвідом та матеріалами з Китаєм, Іраном та Північною Кореєю, що дозволить досягти прогресу в програмах зброї масового знищення усіх трьох країн протягом наступних трьох-п'яти років.

Росія також посилюватиме свою присутність у космосі, хоча й багато її космічних програм залишаються обмеженими міжнародними санкціями та конкуруючими пріоритетами в рамках ширших зусиль РФ щодо військової модернізації. Цілком є очевидним, що надаватиметься пріоритет розробці та розгортанню контркосмічних систем, які, на думку Кремля, стримають західних супротивників, що залежать від космосу, та дозволять їй порушити роботу або знищити західні супутники, якщо стримування не вдасться. Однією з таких систем є супутник, здатний нести ядерний заряд. Достовірно відомо про прогрес Росії у цьому напрямку. Такий космічний потенціал становив би загрозу для тисяч супутників, що експлуатуються країнами та компаніями по всьому світу. У 2024 році Росія наклала вето на резолюцію ООН, яка підтвердила заборону Договору про космічний простір 1967 року на розміщення ядерної зброї та іншої зброї масового знищення в космосі. Росія також розробляє, а в деяких випадках вже розгорнула, арсенал неядерної контркосмічної зброї, включаючи лазери, наземну протисупутникову ракету та системи радіоелектронної боротьби. У 2024 році Росія також провела своє останнє випробування космічної протисупутникової зброї поблизу супутника уряду США.

Росія також розширює свої ядерні сили, додаючи нові можливості, включаючи ядерні ракети класу “повітря-повітря” та новітні ядерні системи. РФ, ймовірно, має ядерний арсенал близько 1 тис. 550 роз-

для придбання передових військових технологій, таких як багатоцільовий винищувач СУ-35. Іран також розширив свою військово-космічну програму за останні три роки, частково за допомогою Росії, та продовжує розробляти технології ракет-носіїв космічного призначення, які можуть скоротити його шлях до розгортання МБР, якщо їх переобладнати для цієї мети. Протягом наступних двох років витрати Ірану на оборону, ймовірно, стагнуватимуть і змусять його зосередитися на пошуку інших постачальників, таких як Китай, або придбанні дешевшого військового обладнання для задоволення своїх потреб. Китай досі стримується від передачі Ірану передового військового обладнання, ймовірно, через загрозу санкцій та небажання порушувати зв'язки з іншими партнерами на Близькому Сході.

горнутих стратегічних боеголовок та до 2 тис. нестратегічних боеголовок. Росія розширює свій ядерний потенціал у Білорусі, створюючи ракети та літаки, що здатні нести ядерну зброю, реконструюючи місце зберігання ядерної зброї та навчаючи білоруські екіпажі поведженню з тактичною ядерною зброєю. Крім того Москва, ймовірно, розширює свої можливості програм хімічної та біологічної зброї⁶⁶, а також модернізуватиме й збільшуватиме чисельно і функціонально наземну армаду безпілотників і повітряний флот дронів.

Росія та Китай активно співпрацюватимуть над збільшенням своєї присутності та інфраструктури в Арктиці та прагнутимуть сформува-ти міжнародні норми, пов'язані з регіоном, для досягнення своїх цілей у сфері безпеки та економіки. Протягом понад десятиліття керівництво Росії надавало пріоритет арктичному регіону у своїй стратегії національної безпеки, зовнішній політиці та економічному плануванні; приблизно 25% російської території розташоване за Полярним колом, а 65% російського суходолу — це вічна мерзлота. У регіоні знаходяться стратегічні природні ресурси, підлідні райони, де діють підводні човни Москви з балістичними ракетами, а також велика концентрація критично важливої російської військової інфраструктури.

Росія прагнучиме ще більш покращити свою військову позицію в Арктиці, щоб посилити свою здатність захищатися від стратегічного нападу та реагувати на операції Заходу в регіоні. Значна частина російських стратегічних ядерних та звичайних сил розміщена на Кольському півострові або поблизу нього, в деяких випадках лише за кілька миль від фінського кордону. Хоча війна в Україні сильно погіршила стан спеціалізованих сухопутних військ, які раніше базувалися в Арктиці, решта російських військово-морських, стратегічних повітряних та протиповітряних сил, розміщених у регіоні, здебільшого залишилися неушкодженими.

Росія залишатиметься найсильнішим арктичним партнером Китаю — дві країни співпрацюють через спільне військове патрулювання,

⁶⁶ Росія використовувала нервово-паралітичні речовини четвертого покоління у цілеспрямованих убивствах у 2018 та 2020 роках, а також застосовувала фармацевтичні речовини у спеціальних операціях у 2002 та 2005 роках. Москва продовжуватиме використовувати речовини для боротьби з масовими заворушеннями та хлорпикрин у бойових операціях в Україні, але Росія майже напевно до 2025 р. ще не використовувала свої нервово-паралітичні речовини четвертого покоління в російсько-українській війні.

економічний розвиток та науково-технологічні дослідження⁶⁷. Російсько-китайська військова та безпекова співпраця, ймовірно, зростатиме за частотою та масштабами в Арктиці, оскільки обидві країни, ймовірно, сприймають її як успішне стратегічне посилення. Це також, ймовірно, дещо покращить їхню здатність проводити спільні операції. Росія залишиться настороженою відносно китайських амбіцій щодо регіону та, ймовірно, не бажатиме дозволяти військової присутності Китаю в Арктиці. Однак, через різке зростання фінансової та технологічної залежності Росії від Китаю в результаті західних санкцій, Росія, ймовірно, неохоче зробить поступки Китаю в Арктиці, що пов'язані з безпекою.

У зв'язку з тим, що Росія має глибокі історичні, економічні, політичні, військові та культурні зв'язки в Центральній Азії, це дозволить їй підтримувати постійний, хоч і дещо нерівномірний, вплив у регіоні. Москва й на далі розглядатиме безпеку в Центральній Азії як невід'ємну частину своєї власної та використовуватиме двосторонні та багатосторонні угоди про співпрацю для контролю архітектури безпеки в регіоні, зокрема через Організацію Договору про колективну безпеку (ОДКБ), Співдружність Незалежних Держав (СНД) та Шанхайську організацію співробітництва (ШОС). У Кремлі також використовуватимуть залежність Центральної Азії від газової та нафтової інфраструктури Росії, щоб чинити тиск на країни регіону для досягнення цілей Москви.

Росія небезпідставно сприймає і використовуватиме Африку, зокрема Сахель, як унікальну арену, де відносно недорогі інвестиції дозволяють їй конкурувати із Заходом та зміцнювати свою репутацію надійної світової держави. Деякі африканські уряди, такі як уряди Буркіна-Фасо, Центрально-Африканської Республіки, Екваторіальної Гвінеї, Малі та Нігеру, розглядають Росію як альтернативного партнера Заходу у сфері безпеки, який надаватиме пряму допомогу у сфері безпеки без будь-яких умов, пов'язаних з демократичними правами чи правами людини. Багато африканських країн є мішенню

⁶⁷ Китай та Росія тісно співпрацюють з питань економічного розвитку Арктики за кількома напрямками, включаючи морську торгівлю, транспорт та логістику, видобуток природних ресурсів, а також наукові дослідження та розробки. Станом на 2024 рік Китай та Росія спільно розробляли Північний морський шлях, який дозволить Китаю легше отримати доступ до природних ресурсів регіону, включаючи російський природний газ, а в деяких випадках може скоротити час доставки між Європою та Китаєм на третину.

для додаткових російських дезінформаційних кампаній, спрямованих на підрив суспільної довіри до демократичного процесу, просування антизахідних наративів та розпалювання опору присутності США.

Росія закріпилася у східній Лівії та використовуватиме країну як плацдарм та логістичний центр для своєї діяльності в країнах Африки на південь від Сахари. Північна Африка також залишатиметься основним шляхом імміграції до Європи, оскільки мігранти транзитом проходять через Лівію та Туніс, щоб отримати доступ до небезпечних маршрутів через Середземне море.

Москва прагнути розширити свій вплив в Африці, отримати доступ до природних ресурсів та нарощуватиме політичний вплив на різні держави континенту шляхом опортуністичного продажу зброї, розгортання воєнізованих формувань та військових баз, а також укладанням угод про доступ. Протягом наступних років здатність Росії підтримувати свою присутність або продовжувати військову експансію в Африці майже напевно залежатиме від збереження доступу до Середземного моря, що вимагатиме тривалої присутності в Сирії після Б. Асада або ж створення альтернативного порту для використання Росією.

Росія підтримуватиме свої відносини з Індією, оскільки та вважає зв'язки з Москвою важливими для досягнення своїх економічних та оборонних цілей і бачить цінність у цих відносинах як засіб компенсації поглиблення російсько-китайських відносин. За часів Н. Моді Індія скоротила закупівлі військової техніки російського походження, але все ще покладається на російські запасні частини для обслуговування та підтримки свого великого арсеналу танків та винищувачів російського походження, які складають основу здатності її збройних сил протистояти передбачуваним загрозам з боку Китаю та Пакистану.

Майже напевно Росія продовжить свої зусилля щодо заручення підтримкою країн Латинської Америки⁶⁸, зокрема у сфері фінансово-економічної співпраці в рамках БРІКС.

Водночас російські державні та недержавні кіберсуб'єкти збільшуватимуть й так великий обсяг наступальних кібероперацій проти

⁶⁸ У 2024 році Росія доклала зусиль для залучення кількох країн Латинської Америки, включаючи розгортання російського атомного підводного човна на Кубі в червні, через двосторонні зустрічі на високому рівні з кількома країнами регіону та цілеспрямований економічний тиск, що був спрямований на зменшення підтримки України.

цільових мереж інших держав, надто — проти Заходу. Санкціоновані державою кібероперації, схоже, надаватимуть пріоритет кібершпигунству над кібератаками, спрямованими на конфіденційні дані та інтелектуальну власність.

Проросійські диверсанти посилять різні підпали, саботажі та змови з метою вбивства військових та цивільних цілей у Європі, що є постійним прагненням підірвати єдність Заходу та підтримку України. Росія, ймовірно, розглядає пряму ескалацію проти НАТО як контрпродуктивну для своїх військових цілей, поки загальне поле бою поступово змінюється на її користь, і натомість продовжуватиме використовувати таємні дії, інформаційні операції, кіберпростір та посередників (проксі) у відповідь на підтримку України Заходом.

Переозброєння Росії змінило характер з реконструкції на інтенсивне нарощування військової могутності, а його метою є здатність боротися на рівні з силами НАТО. Проте іноді саме можливості формують наміри. Так, в одному з інтерв'ю В. Путін зізнався, що після того, як Росія захопила Крим у 2014 році, він зупинився не тому, що у нього не було бажання захопити ще більше, а тому, що у нього не було коштів і засобів. Тому войовничість В. Путіна і його здатність продовжувати війну — дві різних речі. Поки війна в Україні триває, Росія не матиме вільних сухопутних військ, щоб створити серйозну загрозу НАТО. Але навіть якщо буде підписано перемир'я, Росія може мати справу з труднощами при перекиданні великої кількості військ, оскільки це може дозволити Україні відвоювати території. Тому Росії доведеться створити нові війська і саме тому їй потрібні або тимчасове замирення з Україною, або ж її швидкий і повний розгром як остаточна мета.

Але ресурсів для нового бліцкригу супроти України, а тим паче супроти НАТО у Російській Федерації в обмаль. 2025 року її економічне зростання склало менше одного відсотка (а це показник менший ніж навіть в Італії), процентна ставка перевищувала 21%, а резерви було вичерпано. Ба більше, Китай, найближчий союзник Росії, вперше відкрито заявив про ризик дефолту та краху російської економіки у разі продовження війни з Україною. Війна проти України веде економіку РФ до краху. Китайське агентство China Chengxin International Credit Rating (CCXI) оприлюднило жорстку заяву, в якій вказало на реальну загрозу дефолту Росії. Китайські економісти наголошували в травні 2025 р.: продовження війни та відмова Кремля від пошуку мирних рі-

шень ведуть до повної фінансової катастрофи. Якщо санкції не ослабнуть і військові витрати продовжать зростати, на Росію чекає дефолт і багаторічна рецесія [基本观点, 2025]. Таким чином, РФ — це вже не країна, яку можна вважати великою державою. Саме тому Москва веде свою гру з Пекіном і Вашингтоном.

Разом з тим, мушу констатувати й інше: незважаючи на 17 санкційних пакетів Євросоюзу (станом на кінець травня 2025 р.), Росія у 2025 році отримала близько 233 млрд. євро від експорту енергоносіїв та сировини. Тільки з країн ЄС понад 20 мільярдів, а це, наприклад, у рази більше, ніж Європа витратила на військову допомогу Україні. Торгівля з Росією продовжувалася у величезних масштабах: Кремль отримував гроші за постачання газу, нафти, вугілля, ЗПГ та урану. Основні покупці — Китай, Індія та Туреччина, але й Євросоюз робив вагомий внесок, адже, скажімо, лише за один місяць — лютий 2025 року ЄС купив у Росії нафту, газ та уран на суму 2 мільярди євро. Ці доходи дозволяли В. Путіну спрямувати 6,3% ВВП на військову промисловість — близько 40% держбюджету РФ. Росія продовжувала будувати сотні нових танків на рік, відновила ще 300, а головне — різко наростила виробництво ударних дронів (у 2025 році Москва випустила понад 150 тис. далекобійних безпілотників). Тож російська військова машина зростала на грошах, одержаних від експорту, у тому числі до ЄС. Санкції ж не заважали ключовим угодам РФ: обмежень на постачання до Китаю, Індії та Туреччини не існувало, тому Кремль, як і раніше, мав ресурси для продовження війни.

Російська економіка залишається і буде в подальшому мілітаризованою: оборонна промисловість заново комплектуватиме армію, яка зазнала колосальних втрат у техніці, а сам В. Путін вже запустив масштабну програму нової модернізації збройних сил. Крім того В. Путін ніколи не збирався відмовлятися від свого стратегічного альянсу з головою КНР Сі Цзіньпіном, як на те сподівався Д. Трамп. Кремль продовжуватиме використовувати китайські технології, у тому числі цифрові інструменти репресій, залежатиме від китайського ринку та фінансової системи, а також зміцнюватиме військову співпрацю з Пекіном, навіть якщо це й призведе до зіткнення з Вашингтоном. Таку позицію підтверджують й слова міністра закордонних справ КНР Ван І, коли він після зустрічі зі своїм російським колегою, що відбулася 28 квітня 2025 р. на полях наради голів зовнішньополітичних відомств країн БРІКС у Ріо-де-Жанейро

в Бразилії, запевнив, що взаємодовіра РФ та КНР за умов світових змін залишається незмінною.

Водночас кремлівська пропаганда посилила антиєвропейську істерію на усіх рівнях інформаційної війни й обробки громадської свідомості населення, готуючи російське суспільство до можливого початку агресії Москви проти однієї з держав ЄС та НАТО. Зрештою, 6 травня 2025 р. директор Департаменту інформації і преси МЗС РФ, офіційний представник МЗС РФ і член Колегії МЗС Росії М. Захарова заявила, що Європейський Союз проводить ремілітаризацію та готується до війни з Росією, як колись Третій Райх, а очільник МЗС РФ С. Лавров й взагалі повідомив, що практично уся Європа вже веде війну проти Росії.

На цьому тлі переконання американського спецпредставника С. Віткоффа після зустрічі з В. Путіним 11 квітня 2025 р. про те, що найшвидший спосіб домогтися припинення вогню в Україні — це підтримати стратегію, яка надасть Росії «право власності» на чотири східні регіони України (Донецьку, Луганську, Херсонську і Запорізьку області) й визнати за РФ анексований Крим⁶⁹, видаються абсурдом. Проте не в колах нової адміністрації США. Й схоже це починають розуміти у Європі й усвідомлювати хто стане наступною ціллю Росії у випадку принесення Заходом у жертву своїм ілюзіям України.

Тож цілком вірогідно, що першим об'єктом випробування Росією на єдність НАТО і на дію ст. 5 його статуту швидше за все стане не Балтика, а архіпелаг Шпіцберген, що належить Норвегії. У прицілі Кремля й Фінляндія. На лавці запасних — Естонія, де величезна кількість російськомовного населення, з зашморгом на Литву з теренів союзної держави Росії і Білорусі з відрізанням через Сувальський коридор та гібридна окупація трьох балтійських держав. Або навіть і білярдно-геополітичний дуплет. Якщо світ дасть Росії час на перепочинок, в очікуванні на сталий «мир»... Так, наприклад, Міністерство оборони Великобританії розробило надзвичайні плани реагування на можливу подвійну кризу, повідомив колишній начальник генерального штабу генерал П. Сандерс. Пояснюючи, як може розвиватися

⁶⁹ Спецпредставник президента США С. Віткофф вперше публічно висловив ідею про передачу Росії чотирьох українських областей – Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської – в інтерв'ю Т. Карлсону 21 березня 2025 року. Коментарі С. Віткоффа шокували багатьох американських чиновників з національної безпеки – риторика спецпосланця співпадала з риторикою російських офіційних осіб.

сценарій, він зауважив: «Ми можемо опинитися в ситуації, коли вісь держав — Росія та Китай, які потенційно підтримує Іран і Північна Корея — об'єднаються для розв'язання війни на два фронти. Це почнеться з великомасштабного протистояння в Індо-Тихоокеанському регіоні, наприклад, з вторгнення Китаю на Тайвань, що відверне залишки американських військ у Європі. Skorиставшись моментом, Росія завдасть удару по будь-якій частині території НАТО, де вона знає, що може здобути перемогу, наприклад, у Прибалтиці або десь на крайній півночі, наприклад, на Шпіцбергені. Швидко захопивши обмежені цілі та обмежену територію, вони сядуть під ядерною парасолькою і викликатимуть НАТО на бій. Ставки неймовірно високі, але виграш для Путіна буде дуже великий» [*Military chiefs ...*, 2025]. Якщо НАТО не зможе прийти на допомогу союзній країні і відбити вдертя, це фактично означає кінець НАТО, додав ген. П. Сандерс.

Відтак, коли РФ отримала перепочинок й з волі США розірвала західну ізоляційну єдність, а санкційна діра на Сході й Півдні й взагалі набула просторових обширів, В. Путін, вочевидь, почувався переможцем — як в ідеологічній суперечці з Заходом, так і на полі бою. Тож усі мали би зрозуміти й прийняти його аксіому: В. Путін, а отже й офіційна Москва, ніколи не збирався підписувати мир — тільки акт капітуляції.

Але головне питання — не в цьому. Важливо інше: чи не залишиться В. Путін з відчуттям, що він перемагає і переможе у цій глобальній гранд-війні, що він, можливо, взагалі непереможний? Для В. Путіна перемога — поняття розтягне, багатовимірне і різновекторне, але на базовому рівні він, схоже, переконаний: США готові до перезавантаження відносин. Це може включати скасування санкцій щодо РФ, що, своєю чергою, призведе до розколу між Європою та Америкою та ще більше послабить НАТО. Так розпочнеться задумане у Кремлі виправлення першородного гріха ХХ ст. — розвалу СРСР, що призвів до краху Варшавського блоку, об'єднання Німеччини і розширення НАТО. Тож Україна має стає першим значним призом для нього та кремлівської верхівки на цьому шляху.

Намагання офіційного Києва (Брюсселя, Вашингтона тощо) досягнути миру чи компромісів з Кремлем, навіть ціною втрати окупованих Росією Криму і Донецької та Луганської областей (чи ще й Запорізької та Херсонської на додаток) — є ілюзією та засліпленістю, нерозумінням новітніх світових процесів, геополітичної тактики і стратегії

Кремля й, зрештою, елементарною короткозорістю, примітивністю уявлень про глобальну трансформацію системи безпеки і відсутністю аналітичного мислення. Росія не зупиниться допоки не завершить перший етап імперського реваншу анексією (де-юре чи де-факто), окрім вищевказаних теренів, ще й Сумської, Харківської, Одеської, Дніпропетровської областей України, вийшовши на ризку течії річки Дніпро й відрізавши на півдні Україну від моря повністю. На решті обеззброєної примусом нейтральної України, за задумом Кремля, має бути встановлено проросійський маріонетковий режим, який поступово інтегрує її в російську орбіту, яка згодом поглине усю Україну.

В. Путін ніколи не змінить свого переконання, що Україна належить Росії. Зі власних висловлювань В. Путіна ясно, що він упевнений — Київ має бути під контролем Росії, якщо Москва хоче досягти нових висот на світовій арені. Колишній держсекретар США Е. Блінкен навіть висловив судження, що думка В. Путіна є «теологічною». Навіть якщо В. Путін погодиться на тривале припинення вогню або інший вид перерви у бойових діях, він скористається цим часом, щоб перегрупуватися і зрештою зробити новий крок проти України, щоб добити її і поглинути.

Утім, навіть якщо Україна поступиться під тиском США і досягне угоди з Росією, всі три держави зіткнуться з фундаментальною проблемою: міжнародне право вважатиме будь-який мирний договір, укладений за допомогою сили, як це робить Російська Федерація від 2014 року, недійсним. Справа у тому, що 27 січня 1980 року набула чинності Віденська конвенція про право міжнародних договорів (укладена у Відні 23 травня 1969 р.). Її положеннями зобов'язані керуватися 116 держав, включаючи Росію та Україну. США, хоч і не є учасниками конвенції, визнають більшість її положень як норми міжнародного права. Стаття 52 конвенції говорить: «Договір не має юридичної сили, якщо його укладання було досягнуто шляхом загрози силою або застосування сили в порушення принципів міжнародного права, закріплених у Статуті Організації Об'єднаних Націй» [*Multilateral Vienna Convention ...*, 1969]. Міжнародний Суд описав статтю 52 як норму міжнародного звичайного права, яка має обов'язкову силу для всіх держав⁷⁰.

⁷⁰ До Другої світової війни міжнародне право дозволяло державам вступати у війну і в результаті примушувати один одного до укладання договорів. Статут ООН, розроблений під керівництвом США, докорінно змінив ситуацію. Він забороняє як загрозу,

За будь-яких інтерпретацій причин, спонук чи обставин початку і перебігу російсько-української війни, немає жодного сумніву, що Російська Федерація порушила і зневажає Статут ООН. Вона не має обґрунтованих претензій на самооборону або схвалення Ради Безпеки ООН на застосування сили проти України. Більше того, Генеральна Асамблея ООН дійшла такого ж висновку у березні 2022 року. Відтак, навіть якщо Україна погодиться поступитися територією у спробі виторгувати хоча б деякі вигідні положення мирного договору (такі як гарантії безпеки та визнання її права на вступ до ЄС), це не врятує ситуацію. Будь-яка мирна угода, яка передбачає територіальні або фінансові поступки в інтересах Росії, повинна і буде розглядатися як досягнута за допомогою сили, застосованої Москвою, що робить її недійсною. «Якщо мирний договір між Україною та Росією буде анульований до того, як висохне чорнило, жодна зі сторін не матиме юридичної можливості вимагати від іншої сторони дотримання його умов. Жодна із сторін не зможе застосувати санкції або інші контрзаходи у разі порушення недійсного договору,— зауважує професор права в Університеті Темпл та редактор «Оксфордського керівництва з міжнародних договорів» Д. Голліс.— Замість миру це призведе до небезпечної нестабільності: у будь-який момент Україна чи Росія можуть просто заявити, що угода завжди була недійсною, що створить широкі можливості для опортуністичних порушень її умов, якщо одна зі сторін побачить у відновленні конфлікту вигоду. Треті країни також мають право відмовитися визнати угоду або сприяти її дотриманню» [Hollis, 2025]. Лише включення питання мирного договору між РФ та України до порядку денного Ради Безпеки ООН та його визнання нею як такого, що відповідає міжнародному праву, може такий мир легітимізувати.

Проте чи легітимізує це сам факт необґрунтованої і неспровокованої війни, свавільне право сильного та саму Російську Федерацію

так і застосування сили, за винятком випадків самооборони або санкції Ради Безпеки ООН. Ідея полягала в тому, щоб уникнути в майбутньому угод, подібних до сумно відомої Мюнхенської угоди 1938 року, коли Великобританія, Франція та Італія погодилися на анексію нацистською Німеччиною Судетської області Чехословаччини. Таким чином, експерти, які підготували перший проект Віденської конвенції, сформулювали те, що стало статтею 52, у простих та категоричних висловлюваннях: усі договори, укладені під загрозою або із застосуванням сили на порушення Статуту, не тільки можуть бути анульовані, а й є недійсними.

як визнаного світом терориста, гвалтівника, вбивцю й рашизм як новий різновид фашизму? І чи мусить змиритися з цієї геноцидною сваволею світ й український народ? Відповідь однозначна і беззаперечна — ні! Тож Україна мусить дати старт створенню тимчасового російського визвольного уряду, який мав би розпочати функціонувати на звільнених ЗСУ теренах (українських етнічних, але які формально, за міжнародним правом тимчасово були приналежними до РФ) і показати громадянам РФ альтернативну реальність і перспективу. А також українську воєнно-цивільну адміністрацію у визволених українських землях. З цим російським екзильним урядом влада України повинна розпочати формальні домовленості щодо самовизначення українських етноісторичних теренів та інших поневолених народів РФ тощо й розпочати підготовку нового «Тегерану» з надійними союзниками і вироблення стратегії війни й перемоги, що мала би призвести до поразки, капітуляції та контрольованого розпаду Російської Федерації.

Існуюча влада в РФ є нелегітимною диктатурою та урядом міжнародних злочинців-вбивць і терористів, то чим цей кремлівський уряд був би легітимнішим в очах влади України і Вільного Світу від тимчасового російського визвольного (екзильного) уряду? Уряду, який очолить повалення злочинної і нелегітимної влади у власній країні — Російській Федерації!

Це й стало би лакмусом справжніх намірів офіційного Києва та його стратегічного бачення перемоги і майбутньої геополітичної конструкції євразійської системи безпеки тощо. Це також стало би початком нового стратегічного і дієвого «Тегерану» й було би запорукою цементування коаліції перемоги (а не удаваного «миру») і плану контрольованого розпаду РФ, а не непередбачуваного хаосу на 1/5 земного суходолу, чого так боїться Захід (і Схід теж, до речі). А отже — наблизило б не лише перемогу, а й проєкт конфігурації геополітичної конструкції того, що буде після неї на величезних просторах колишньої РФ, неконтрольований розпад якої дійсно може стати глобальним цунамі й бійнею народів з непередбачуваними наслідками тощо. І саме таку стратегію слід було би виробити і працювати над нею разом із справжніми союзниками і надійними потенційними партнерами України принаймні з початку 2022 року.

Говорячи про перспективи і неминучість розпаду Російської Федерації на регіональні та етнонаціональні держави, як і про забезпечення права націй на самовизначення, необхідно обов'язково включати

у розв'язання цього грандіозного євразійського геополітичного вузла й український етноісторичний та геонаціональний чинник⁷¹.

Має змінитися вертикальний і горизонтальний устрій Росії, мусить відбутися повалення ідеології рашизму, її засудження разом з лідерами, засудження всього російського суспільства, разом з його перевинованням. Слід усвідомити і донести те до розуміння світового співтовариства, що Україна воює не з В. Путіним і навіть не з РФ, а з усім російським суспільством і що воює вона за цінності й, перш за все, за Життя!

Тож Україна мусить докласти усіх зусиль щодо розвалу Російської Федерації, визнання нею своєї поразки та прийняття вимог щодо нового облаштування її теренів. Ось гіпотетичний стратегічний план капітуляції та контрольованого розпаду РФ, наприклад, на таких засадах (чи тотожних, як начерк загального спрямування):

1. Видача в руки влади України та Міжнародного трибуналу воєнних злочинців і міжнародних терористів Путіна, Медведєва, Шойгу, Нарішкіна, Лаврова, Бортнікова, Патрушева, Герасімова, Гундяєва та ін. (перелік має додаватися);

2. Підписання безумовної та беззастережної капітуляції (зміст має додаватися);

3. Виплата державі Україна повоєнних репарацій (умови додаватимуться);

4. Добровільна передача Україні в якості вияву мирних прагнень та з метою ліквідації майбутньої загрози з боку держави- правонаступниці колишньої РФ прикордонних українських етно-історичних теренів (детальна карта додається):

- Брянська область: міста Стародуб і Севськ, Суземський, Трубчевський, Погарський, Клімівський райони;
- Курська область: міста Рильськ і Суджа, а також навколишні терени;
- Белгородська область: міста Белгород (Білгород), Грайворон та Валуйки, а також навколишні території;

⁷¹ Також є українські етноісторичні землі, що нині входять до складу Республіки Білорусь, яка є союзницею РФ і суб'єктом так званого єдиного государства, а саме: Брестська (Берестейська) область: міста Берестя, Кобрин, Антопіль, Дорогичин, Іванове, Пінськ, Андрижин, Махро, Столін, а також навколишні території; Гомельська область: навколо міст Турів, Гомель, Мозир, Єльськ; Могилівська область: околиці таких міст, як Славгород, Краснопілля, Кричів, Хоцимськ.

- Воронежська область: міста Розсош і Богучар, а також навколишні території;
- Ростовська область: Таганрог, Матвіїв Курган, Глибокий, Усть-Білокалитвенська, Донецьк, Кам'янськ Шахтинський, Гукovo, Шахти, Азов, а також частина Батайського терену;
- Кубань (Краснодарський край);
- Ставропольський край: Невинномиськ, Кочубеївське, Григоровська, Риздвяний, Ладовська Балка.

5. Утворення тимчасової перехідної урядової державної адміністрації під патронатом і спостереженням міжнародної наглядової Контрольної комісії під головуванням повноважного представника України;

6. Демілітаризація колишньої РФ з передачею ядерних об'єктів під міжнародний контроль;

7. Утворення на місці колишньої Російської Федерації нового демократичного державного утворення — Конфедерація Євро-Азійських Суверенних Республік (КЄАСР) зі столицею у м. Суздаль;

8. Утворення суверенних та народних республік на теренах колишньої РФ;

9. Виділення Московії в окрему суверенну національно-територіальну одиницю в межах, визначених міждержавною Миротворчою комісією під головуванням держави Україна;

10. Утворення на теренах компактного проживання українського населення на теренах колишньої РФ суверенних національних Українських Республік — УР Кубань (Малиновий Клин), УР Білий Клин, УР Сірий Клин, УР Зелений Клин з державною українською мовою та наданням і визнанням за ними особливого статусу центру регіональних міжреспубліканських спілок на теренах КЄАСР (колишньої РФ) під урядуванням повноважного контрольного представництва держави Україна;

11. Повернення суверенітету Новгородській та Псковській республікам;

12. Конституційне визнання права націй на самовизначення і затвердження права виходу зі складу КЄАСР (РФ) будь-яких територіально-адміністративних та етно-національних одиниць.

13. Повернення суверенним державам незаконно окупованих та анексованих територій.

Відтак увесь світ мусить усвідомити, що зупинити нову війну континентального масштабу є можливим не лише через відновлення те-

риторіальної цілісності України, а зі зміною всієї конструкції влади в Росії (і не тільки шляхом її поразки в Україні чи зміни Путіна), абсолютного знищення моделі її режиму, засудження міжнародним трибуналом усіх осіб, причетних до владних структур РФ, цілої держави та її ідеології, зміни форми та структури державної організації Російської Федерації та її конституційного і суспільно-політичного ладу, а також, водночас трансформації всієї архітектури системи світової безпеки та оновлення міжнародних відносин і безпекових запобіжників на якісно нових засадах, що диктує планеті та світовому співтовариству не лише сьогодні, а й майбуття.

Тож гіпотетично, але й цілеспрямовано, світове співтовариство вже тепер має виробляти проєкт облаштування уламків Російської Федерації з метою недопущення на її колишніх теренах збройного хаосу й допомоги у становленні нових національних та регіональних держав на її руїнах.

І в цьому контексті архіважлива роля належатиме Україні, яка за таких умов не лише поверне відтяти від неї Крим і частину Донбасу й, зрештою, не лише відтворить власний соборницький проєкт у північно- й південно-східному напрямку, але й стане новим гегемоном і гарантом стабільності на різнобарвному і багатонаціональному державно-політичному просторі Східної Європи аж до її стику з азійським субконтинентом, будучи при цьому стрижнем новонародженої геополітичної дійсності тощо. Якщо, звісно ж, Україна готуватиметься й матиме належні як «м'яку», так і «тверду» сили й заслуговуватиме на таку роль у майбутній світовій системі міждержавних координат.

Такі війни ніколи не могли й не можуть обмежуватися самим лише протиборством країн, що воюють. Вони завжди стосуються й інших держав, адже в глобалізованому світі всі політичні й економічні актори мають власні інтереси, взаємопов'язані об'єктивними й суб'єктивними чинниками. У світі все надто взаємо інтегровано, а планета надто мала, щоб сучасні війни були проблемою лише супротивників. Тепер вони виходять за межі старих економічно-територіальних протиборств, набувають світоглядного (цивілізаційного) рівня та мають усеосяжні наслідки.

Відтак Україна та західні союзники мусять прораховувати усі ризики та переваги в перебігу підготовки керованого краху РФ, розробляти запобіжні механізми для протидії гіпотетичним негативним побічним тенденціям і, водночас, стимулятори до запобігання хаосу

й прискорення глибинного руйнування її державного організму доценту, а також усіма можливими засобами прагнути до знешкодження російської неоімперії, аби вона більше ніколи не становила загрози цивілізованому світу. Застосовувати для цього слід спільні зусилля й всеможливі комплексні засоби, інформаційні і кіберресурси, тривалі й прораховані важелі, легальні та спеціальні структури, комбіновані гібридні та асиметричні методи, як м'яку, так і тверду силу тощо.

Необхідно заздалегідь підготувати багаторівневий план політичної люстрації державно-бюрократичного класу, запровадження системи трибуналів і судових процесів (в тому числі й публічних), а також комплексну процедуру глибинного системного дезондування здегеноерованого пропагандою населення в контексті програми «подолання минулого» тощо колишньої Російської Федерації. Іншими словами, саме в пост-Росії вкрай необхідно буде здійснити жорстку і масштабну денацифікацію, дефашизацію і депутатізацію суспільства, провадити тривалу (від 10-ти до 30-ти років), поетапну і потужну (всезагальну й окрему для різних прошарків і поколінь) просвітницько-інформаційну компанію з висвітлення злочинів путінського режиму, донести до населення правдиву інформацію про злочини і нелюдську сутність рашизму, сформувати об'єктивну картину світу тощо. Кожна людина-громадянин РФ, кожен росіянин мусить відповісти разом з іншими за те, як нею правила (перефразовуючи К. Ясперса), і кожному росіянину має бути висунуто кримінальну, політичну, моральну і навіть метафізичну провину.

Світ і Україна мусять усвідомити, що й після падіння путінського авторитарного режиму, але при збереженні у будь-якій формі Російської Федерації загроза нових війн, розв'язаних Москвою, не мине. Небезпека нового наступу на денонсацію глобальної системи безпеки з боку Кремля залишатиметься, оскільки навіть ліберально-демократичні російські політики, за умов збереження цієї держави на єдиному просторі від Балтики до Камчатки, з населенням, зрощеним і вихованим на путінсько-рашистській пропаганді, прагнутиме до імперського реваншу. Тому тільки остаточний розпад Російської Федерації як держави унеможливить її новітню потенційну агресію щодо зовнішнього світу та глобальної безпеки на планеті.

Російсько-українська війна, за своїми лаштунками, виходить за рамки двостороннього конфлікту й виявляє у собі виразні ознаки загальної кризи світової системи безпеки, що призведе до ланцюга глобальних змін планетарного значення: зміняться не лише кордони

та системи влади в Україні та Росії, закладено початок масштабної трансформації євразійського простору, розпочнеться якісний і територіальний перерозподіл ринків торгівлі та сировини, зазнають змін усталені правила політичного світогляду та взаємовідносин, принципи суспільно-політичної моралі регенеруються, розпочнеться перегляд основ глобалістичної економіки та системи світової безпеки, світовий порядок базуватиметься на змінених правилах гри й розпочне набувати якісно нової конфігурації. Світ кардинально зміниться і до цих змін його спонукатиме також і російсько-українська війна, її наслідки та уроки [Гай-Нижник, 2017, с. 283].

Саме український народ, усупереч світоглядній обмеженості, безпековій короткозорості та національно-політичній неспроможності свого політичного керівництва, ціною величезних жертв і жахів не лише зберіг власну державу, а й змінив перебіг світової історії та майбуття людства.

Сучасний світ помер, але в його посмертній позафізичній агонії мусить зродитися нова доба, яка вже виникає з закономірної формули цивілізаційного розвитку і прийдешніх викликів, що постали перед людством.

З огляду обумовленого ланцюга розвитку формули військово-політичного глобального домінування, виразно постає така її закономірність до набуття змін і нових складових (якщо образно):

- “позапозавчора” для воєнно-політичного і торговельно-економічного домінування у відомому світі достатньо було опанувати стратегічними шляхами і висотами на суходолі;
- “позавчора” таке домінування мало бути доповнене й пануванням в океані (як на воді, так і згодом під нею);
- “вчора” запорука домінації мусила додати до цієї складової ще й домінування у небі;
- у “післявчора” така формула домінування включила у себе (на додаток до попередніх складових) також й опанування ядерним потенціалом, інфопростором і кібермережею й під завісу “сьогодennя” ще всеохопною ІТ-технологічною домінантною, яка
- на “завтра” вже нині потребує наступної трансформаційної ланки — домінування ще й у глобальній матриці штучного розуму, інтелектуалізації політичної свідомості, в сенсі деприми́тивізації критичного мислення глобального демосу, й монополізації навколоземного космосу.

Усе тісно переплітається не лише у потребі: нових технологічних можливостей, доступних лише окремим глобальним акторам, а й з необхідністю новітньої зміни енергетичних запасів і розширення (перерозподілу) обмеженої географії ресурсних мінералів, оволодіння ними; контролю за розподілом життєдайних потреб людства (прісна питна вода, родючі землі, продовольство тощо); боротьби за мізки (війни за вчених), узурпації контролю над науковими інноваціями та їх поширенням, а також оволодіння інформаційним і кіберпростором, транснаціональним ринком виробництва і праці тощо між обмеженим числом гравців у закритому клубі ексклюзивних маніпуляторів громадською думкою та планетарною системою безпеки.

Тож гранди мусять прагнути до розширення і набуття вже не на дваги і навіть не мегавагової потуги, а спрямованої на домінування у “післязавтра” зетаміцності з похідним прагненням до набуття ронапотужності чи кветазначення з абсолютизацією своєї ролі на планеті й в навколо планетарному космосі.

Отже гросмейстери звужуватимуть свій клуб гравців на світовій шахівниці чи трупі акторів глобального театру і вже намагаються й взагалі змінити гру й звузити команду до кількох врівноважених обраних планетарної геополітичної секти пантеону земних богів.

За таких умов у зовнішньополітичній площині геостратегічної трансформації простору планетарної безпеки величезна низка держав, включаючи Україну, цілеспрямовано доводяться до втрати своєї суб’єктності й примусово перетворюються на дрейфуючі об’єкти між глобальними течіями світового геополітичного океану.

Висловлюючись алегорично, сучасна міжнародна політика змінила свою гральну залу й перемістилася від великої шахівниці до глобального більярдного столу. Відтак гранд-інтелектуалів від політики складних стратегічних шахових комбінацій, що у затамованій тиші, яку зрушували звуки счезнення пішаків, тур, слонів чи ферзів та шурхіт зміни ходів, які грали з фігурами різної, але двокольорової, геополітичної ваги та статусу, змінили гранд-майстри гучного розбиття ударами киями скупчення чи розльоту пронумерованих різнобарвних, але уніфікованих для цього куль, обраних ними для забиття у геополітичну лузу.

Проте головною трагедією світової безпеки стала тенденція не до покарання агресора, а замирювання через задоволення його апетитів, що здатне призвести не лише до перманентного продовження

будь-якої проксі-війни чи війни регіональної, а й спровокувати ланцюг війн по усій планеті з переростанням його у глобальне світове бойовище Третьої світової. Властиво, ця нова світова війна вже триває на десятках фронтів по усій планеті, руйнуючи порядок, що був сформований після 1945 року. Відбувається доконаний тектонічний геополітичний зсув, що змінює фундаментальні основи безпеки. Це не класична війна, але саме тому вона й така небезпечна: вона розмита, багаторівнева, а тому майже не піддається контролю. А це означає, що багатополярність, яка насувається, є масштабним геостратегічним потрясінням і лише створює марево нової конфігурації новітньої системи глобальної безпеки, якої насправді не існує, яка являє собою ілюзію. Світ зсудомило і приголомшило й він очманіло шукає нові орієнтири за умов планетарної турбулентності.

Таким чином на зміну нещодавніх двополярному і однополярному світам промайне вихор багатополярності й в хаосі його дегуманізованої поліцентричності вже видніється привид новітньої доби — імпераполюсності (імпреацентризму) чи імперадівідного світу — розподіленого між володарюючими світом. Проте не кожний хаотичний період закінчується новим порядком. У низці випадків старий порядок має шанси встояти й адаптуватися до нової дійсності і до нових змін, не зруйнувавши достеменно свої головні основи, а натомість більшою чи меншою мірою зкорегувавши певні правила і засади, й тим самим зберегти свої визначальні/фундаментальні ментальні засади. Утім, навіть не завдавши руйнівного внутрішнього і зовнішнього удару старому ладу, хаос однак використовується акторами в сучасному світі як головний засіб для встановлення нового порядку та просування нових цінностей.

Відтак менш вагові гравці, які були вичавлені поза межі столу суб'єктності чи й взагалі не допущені до гральної зали, аби не перетворитися на дрейфуючі квазісуверенні об'єкти або ж на геобільярдні кулі для розіграшу геополітичних партій, муситимуть входити в нові альянси, аби уникнути власної невагомості та спробувати не допустити дисбалансу не лише військових, а й природничо-ресурсних, енергетично-кліматичних, торговельно-виробничих, науково-технічних та політико-дипломатичних сил тощо. Адже, якщо ви не за столом — то цілком вірогідно можете опинитися в меню тих, хто при ньому. Проте й ці альянси мають бути спроможними здійснити квантовий стрибок у своєму оформленні і поступу, аби здобути гідний поваги,

достойний світ (дігнуцентричний/дігнусполярний світ) й не бути розчавленими і поглинутими майбуттям.

Й від цього поступу й залежатиме дилема майбуття: impera-центричність чи dignusцентричність світу (imperacentric world vs dignuscentric world). Новий порядок може запанувати не лише як результат руйнівної війни чи тріумфу тотального хаосу, а й як наслідок постконфліктного компромісу чи погодження позицій і поступок у приборканні керованого хаосу з метою недопущення світової руїни. Один із шляхів підготовки до хаосу — створення ситуації, в якій «держава-жертва» («цивілізація-жертва») починає грати на «чужому» полі за чужими правилами. Водночас рішуча протидія щодо розпалювачів «конфлікту», без чого «хаос» не вибухне руйнівним ефектом та твердість акторів щодо неприйняття ультиматуму «компромісу» цілком здатні зберегти оновлене і сталіше status quo.

У цих тектонічних зламах сьогодення й в новітній боротьбі, що розгорілася на земній кулі, й загартовуються нові мечі та орала майбутнього світового порядку і вже починає формуватися багатовимірна матриця нової ери історії людства.

Жодна нація, жодна держава, якщо вони не хочуть бути розчавленими й поглиненими майбуттям, а натомість прагнуть його здобути й зберегти, уже сьогодні не може дозволити собі апатії. Усвідомивши потенційні загрози та виклики, необхідно вже створювати запобіжники для майбутніх світових перетворень і готуватися до прийдешніх планетарних змін.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Акопов, П. (2022, Февраль 26). *Наступление России и нового мира*. РИА Новости. <https://ria.ru/20220226/rossiya-1775162336.html>
2. Андрій Єрмак (2022, Березень 26). Twitter. <https://t.me/ermaka2022/82>
3. Андрей Белоусов: Суверенитет — это способность реализовывать собственную национальную повестку, собственные цели развития в условиях меняющегося мира (2003, Ноябрь 5). Правительство России. <http://government.ru/news/50008/>
4. Антон Бутейко: Росія зацікавлена в дестабілізації України (2003, Жовтень). BBC Ukrainian.com. https://www.bbc.com/ukrainian/indepth/story/2003/10/printable/031027_buteyko_interview
5. Арахамія заявив, що росіяни зваблювали Україну «миром» за нейтралітет (2023, Листопад 24). Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/11/24/7430282/>
6. *Беседа с работниками космодрома Восточный* (2022, Апрель 12). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/68180>
7. *Большая пресс-конференция Владимира Путина* (2019, Декабрь 19). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/62366>
8. *Боррель: Ситуация стосовно війни в Україні вирішиться у найближчі 15 днів* (2022, Березень 24). Mind. <https://mind.ua/news/20238382-borrel-situaciya-stosovno-vijni-v-ukrayini-virishitsya-u-najblizhchi-15-dniv>
9. *Брифінг української делегації за підсумками раунду перемовин з Росією* (2022, Березень 29). Перший. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=a6-bY8u1e-0>
10. *В ООН призвали продолжить борьбу с героизацией нацизма*. (2018, Ноябрь 16). Новости ООН. <http://news.un.org/ru/story/2018/11/1342941>
11. *В Росії відкрито пригрозили застосувати ядерну зброю у випадку «провокації НАТО»* (2022, Березень 24). РБК-Україна. <https://www.rbc.ua/ukr/news/rossii-otkryto-prigrozili-primenit-dernoe-1648104360.html>
12. *В РФ заявили про активізацію переговорів з Україною* (2022, Квітень 22). Кореспондент.net. <https://ua.korrespondent.net/world/russia/4471877-v-rf-zaiavyly-pro-aktyvizatsiui-perehovoriv-z-ukrainoui>
13. Вайно, А. Э. (2012). Капитализация будущего. *Вопросы экономики и права*, 4. 42–57.
14. Вайно, А. Э. & Кобяков, А. А. & Сарасв, В. Н. (2011a). Код рынка. *Экономические стратегии*, 12. 88–96.
15. Вайно, А. Э. & Кобяков, А. А. & Сарасв, В. Н. (2012a). Код рынка. *Экономические стратегии*, 1. 2–9.
16. Вайно, А. Э. & Кобяков, А. А. & Сарасв, В. Н. (2012b). *Образ Победы*. Москва: Институт экономических стратегий РАН, компания «GLOWERS».
17. Вайно, А. Э. & Кобяков, А. А. & Сарасв, В. Н. (2011b). Упреждающее управление сложными системами. *Вестник экономической интеграции*, 11. 7–21.
18. Вандам (Едрихин), А. Е. (2002). *Геополитика и геостратегия*. Жуковский, Москва: Кучково поле.
19. Венкина, Е. (2021, Декабрь 17). *ГА ООН приняла резолюцию о борьбе с героизацией нацизма*. Deutsche Welle. <https://amp.dw.com/ru/genassambleja-oon-prinjala-predlozhennuju-rf-rezoljuciju-ობორბე-s-გეროიზაციე-ნაციზმა/a-60154820>
20. *Ветеран Ваффен СС в парламенте Канады. Отставка спикера. Коллаборанты или борцы за независимость?* (2023, Сентябрь 27). Настоящее время. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=JcUW03Jo3wc&t=2s>
21. *Выступление Владимира Путина на заседании дискуссионного клуба «Валдай»* (2024, Ноябрь 7). Интерфакс. <https://www.interfax.ru/russia/990692>
22. *Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности* (2007, Февраль 10). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>
23. *Выступление и ответы на вопросы на Деловом саммите АТЭС* (2003, Октябрь 19). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22164>
24. *Выступление на встрече с представителями политических, парламентских и общественных кругов Германии* (2008, Июнь 5). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/320>

25. *Выступление на Конференции по вопросам мировой политики* (2008, Октябрь 8). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/1659>
26. *Выступление на совещании с послами и постоянными представителями Российской Федерации* (2006, Июнь 27). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/23669>
27. *Выступление Президента России на заседании Совета глав государств — участников СНГ в узком составе* (2023, Октябрь 13). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/72500>
28. Владимир Путин: даю вам честное партийное слово (2010, Август 30). *Коммерсантъ*, 158/П. <http://www.kommersant.ru/doc.aspx? DocsID=1495411>
29. *Владимир Путин и Александр Лукашенко ответили на вопросы СМИ* (2023, Сентябрь 15). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/72277>
30. *Владимир Путин ответил на вопросы журналистов* (2022а, Февраль 22). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/67838>
31. *Владимир Путин ответил на вопросы журналистов* (2022б, Октябрь 14). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69604>
32. *Владимир Путин ответил на вопросы журналистов* (2022с, Декабрь 22). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/70170>
33. *Владимир Путин поздравил сотрудников и ветеранов СВР со столетием нелегальной разведки* (2022, Июнь 30). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/68790>
34. *Внеинполитическая и дипломатическая деятельность Российской Федерации в 2007 году. Обзор МИД России.* (2008, Март 18). Министерство иностранных дел Российской Федерации. http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1735625/
35. *Военный парад на Красной площади.* (2017, Май 9). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/54467>
36. *Володимир Зеленський: Я готовий зустрітись з Путіним, якщо його дійсно цікавить вирішення кризових питань в українсько-російських відносинах.* (2021, Липень 1). Interfax-Україна. <https://interfax.com.ua/news/interview/753034.html>
37. *Встреча с ветеранами Великой Отечественной войны, жителями блокадного Ленинграда и представителями общественных патриотических объединений* (2023, Январь 18). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/70367>
38. *Встреча с выпускниками военных вузов* (2022, Июнь 21). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/68685>
39. *Встреча с военными корреспондентами* (2023, Июнь 13). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/71391>
40. *Встреча с Генеральным секретарём ООН Антониу Гутеррешем* (2018, Июнь 20). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/57819>
41. *Встреча с главами делегаций африканских государств* (2023, Июнь 17). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/71451>
42. *Встреча с главами муниципальных образований субъектов Федерации* (2024, Январь 16). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/73275>
43. *Встреча с губернатором Волгоградской области Андреем Бочаровым* (2023, Февраль 2). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/70437>
44. *Встреча с доверенными лицами* (2012, Декабрь 10). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/17108>
45. *Встреча с лауреатами и финалистами конкурса «Учитель года»* (2022, Октябрь 5). Президент России. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/69519>
46. *Встреча с матерями военнослужащих — участников СВО* (2022, Ноябрь 25). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69935>
47. *Встреча с офицерами и прокурорами, назначенными на высшестоящие должности.* (2015, Апрель 9). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/49226>
48. *Встреча с Председателем КНР Си Цзиньпином* (2022, Сентябрь 15). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69356>
49. *Встреча с представительницами лётного состава российских авиакомпаний* (2022, Март 5). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/67913>
50. *Встреча с представителями международных общественных и религиозных организаций.* (2014, Июль 9). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/46180>
51. *Встреча с президентом Нового банка развития Дилмой Роуссефф* (2023, Июль 26). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/71809>
52. *Встреча с руководителями международных информационных агентств* (2017, Июнь 1). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/54650>
53. *Встреча с руководителями органов безопасности и спецслужб стран СНГ* (2022, Сентябрь 29). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69458>
54. *Встреча с руководством Госдумы и главами фракций* (2022, Июль 7). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/68836>

55. *Встреча с Советом законодателей* (2022, Апрель 27). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/68297>
56. *Встреча с членами Общественной палаты* (2023, Ноябрь 3). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/72672>
57. *Встреча с членами Совета законодателей*. (2014, Апрель 28). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/20869>
58. *Встреча с членами фракций политических партий в Государственной Думе*. (2014, Август 14). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/46451>
59. *Встреча со студентами — участниками специальной военной операции* (2024, Январь 26). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/73328>
60. *Вступительное слово и ответы на вопросы на встрече с преподавателями и студентами Киевского национального университета имени Тараса Шевченко* (2003, Январь 28). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21852>
61. Габуев, А. (2025, 18 апреля). *Россия, созданная Путиным. Москва, Запад и сосуществование без иллюзий*. Briefly. <https://briefly-news.com/rossiya-sozdannaya-putinym/>
62. Гай-Нижник, П. (2022). *Війна за життя. Україна дипломатична, XXIII*, 31–52.
63. Гай-Нижник, П. (2024). «Однополярність» і «багатополярність» світу: нарративи публічних маніпуляцій В. Путіна (2000–2008 рр.). *Політичні дослідження*, 2 (8). 116–136.
64. Гай-Нижник, П. (2025а). «Зазирнути у вічі Путіну»: російський синдром української «дипломатії війни і миру». *Пекельна весна 2022-го*. Київ: Саміт-книга.
65. Гай-Нижник, П. (2023). Напередодні тотальної війни: „російський синдром” дипломатії Володимира Зеленського (травень 2019 — лютий 2022 рр.). *Україна дипломатична, XXIV*, 204–220.
66. Гай-Нижник, П. (2024а). „Неонацизм” у публічній риторичі В. Путіна: динаміка сенсових змін (2004 — початок 2022 рр.). *Політичні дослідження*, 1 (7). 110–134.
67. Гай-Нижник, П. (2024b). „Неонацизм” у публічній риторичі В. Путіна: динаміка сенсових змін (лютий 2022 — лютий 2024 рр.). *Гілея*, 195–196 (5–6). 38–58.
68. Гай-Нижник, П. (2020). *Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН-б (1940–1990 рр.)*. Київ: Крок.
69. Гай-Нижник, П. П. (2024с). Мирні переговори між Україною та РФ: російський синдром «дипломатії війни і миру» В. Зеленського (лютий — березень 2022 р.). *Сучасна російсько-українська війна: історіографічні, суспільно-політичні, соціально-економічні та культурно-духовні виміри*. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”. 93–176.
70. Гай-Нижник, П. П. (2024d). Напередодні тотальної війни: російське зашліщення дипломатії В. Зеленського (травень 2019 — лютий 2022). *Гілея*, 191–192 (1–2), 66–82.
71. Гай-Нижник, П. П. (2025b). «Однополярність» і «поліцентричність» світу: нарративи публічних маніпуляцій президента РФ Д. Медведєва (2008–2012 рр.). *Український політико-правовий дискурс*, 7. <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/112>
72. Гай-Нижник, П. П. (2017а). Окупація та анексія Криму Російською Федерацією у 2014 р. як акт агресії проти України: перебіг вторгнення і свідчення міжнародного злочину. *Гілея*, 118 (3). 110–125
73. Гай-Нижник, П. П. (2022а). Окупація та анексія Криму Російською Федерацією у 2014 р.: акт агресії, історико-правовий фальсифікат і міжнародний злочин. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”. 466–476.
74. Гай-Нижник, П. П. (2017). *Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення*. Київ: „МП Леся”.
75. Гай-Нижник, П. П. (2022b). Світ на переломі та Україна: глобальні виклики і національна безпека. *Гілея*, 169–170 (2–4). 113–122.
76. Гай-Нижник, П. П. (2018). Українсько-російські міждержавні взаємини 2010–2012 років під час першого етапу президентства В. Януковича. *Гілея*, 135 (8), 334–347.
77. Гай-Нижник, П. & Чупрій, Л. (2025). *Російський вузол: розв’язати чи розрубити (війна і перспективи розпаду РФ)*. Київ: Саміт-книга.
78. Гайнутдинов, Д. & Чиков, П. (2022). Россия: права человека на военном положении. Первый месяц вооруженного конфликта в Украине. Неправительственный доклад. *Human rights martial law.pdf*. https://drive.google.com/file/d/1vCb_QdGscBkLUtYQpNxl5Q711XNisbnr/view
79. *Генасамблея ООН ухвалила резолюцію з вимогою до Росії покинути Україну заради всеосяжного, справедливого і міцного миру: 141 країн “за”* (2023, Лютий 24). Голос Америки. <https://www.holosameryky.com/a/oon-uchvalyla-rezoljuciju-shodo-vijny/6976346.html>
80. *Главное из заявлений Путина про переговоры с Украиной* (2015, Май 11). ТАСС. Телеграм-канал. https://t.me/tass_agency/314530
81. Глазьев, С. Ю. (2017). *Битва за лидерство в XXI веке. Россия — США — Китай. Семь вариантов обозримого будущего*. М: Книжный мир.
82. Грищенко, А. В. (2018). О концепции развития вневедомственной охраны на период с 2018 по 2021 год и далее до 2025 года. *Академический вестник войск Национальной гвардии Российской Федерации*, 1, 6–9.

83. Гутерриш отказался считать происходящее в Донбассе геноцидом (2022, Февраль 23). РБК. <https://www.rbc.ru/politics/23/02/2022/621573ea9a7947edcd9928f5>
84. Декларация про державний суверенітет України (1990, Липень 16). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 31.
85. Дмитрий Медведев. Телеграм-канал (2025, Июнь 03). https://t.me/medvedev_telegram/587
86. *Договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о гарантиях безопасности* (2021, Декабрь 17). Министерство иностранных дел Российской Федерации. https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790818/
87. *Доклад миссии ОЗХО по установлению фактов в Сирийской Арабской Республике относительно инцидентов, произошедших 30 октября 2016 года в Аль-Хамадани и 13 ноября 2016 года в Карм-ат-Таррабе* (2018). Совет Безопасности ООН. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/238/47/PDF/N1823847.pdf>
88. Дорош, С. (2022, Березень 16). *Нейтральний статус України. Що стоїть за заявами Росії і що відповіла Україна*. BBC News — Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60739251>
89. *Дмитрий Медведев принял верительные грамоты десяти новых руководителей дипломатических миссий в России* (2011, Февраль 8). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/10268>
90. *Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»* (2010, Липень 1). *Відомості Верховної Ради України*, 40, 527.
91. Закон України «Про запобігання та протидію антисемітизму в Україні» (2021). *Відомості Верховної Ради України*, 51. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1770–20#Text>
92. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (2015). *Відомості Верховної Ради*, 26. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317–19#Text>
93. *Засідання в форматі «БРИКС плюс/аутрич»* (2023, Август 24). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/72096>
94. *Засідання дискусійного клубу «Валдай»* (2018, Октябрь 18). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/58848>
95. *Засідання дискусійного клубу «Валдай»* (2023, Октябрь 5). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/72444>
96. *Засідання дискусійного клубу «Валдай»* (2024, Ноябрь 7). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/75521/videos>
97. *Засідання колегії Міністерства оборони* (2022, Декабрь 21). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/70159>
98. *Засідання колегії ФСБ России* (2023, Февраль 28). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/70597>
99. *Засідання міжнародного дискусійного клубу «Валдай»* (2013, Сентябрь 13). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/19243>
100. *Засідання Міжнародного дискусійного клубу «Валдай»* (2014, Октябрь 24). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/46860>
101. *Засідання Міжнародного дискусійного клубу «Валдай»* (2015, Октябрь 22). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/50548>
102. *Засідання Міжнародного дискусійного клубу «Валдай»* (2016, Октябрь 27). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/53151>
103. *Засідання Міжнародного дискусійного клубу «Валдай»* (2022, Октябрь 27). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69695>
104. *Засідання оргкомітета „Победа“*. (2017, Апрель 20). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/54347>
105. *Засідання оргкомітета «Победа»* (2022, Ноябрь 15). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69836>
106. *Засідання оргкомітета «Победа»* (2023, Сентябрь 5). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/72197>
107. *Засідання Російського оргкомітета „Победа“*. (2016, Апрель 5). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/51641>
108. *Засідання Ради Безпеки* (2022a, Февраль 21). Президент России. <http://kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/67825>
109. *Засідання Ради Безпеки* (2022b, Октябрь 19). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69636>
110. *Засідання Ради Безпеки* (2023, Март 5). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/70870>
111. *Засідання Ради глав держав — членів ШОС* (2021, Сентябрь 17). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/66706>
112. *Засідання Ради глав правительств держав — членів ШОС* (2015, Декабрь 15). Правительство России. <http://government.ru/news/21054/>

113. *Заседание Совета по международным отношениям* (2023, Май 19). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/71165>
114. *Заявления для прессы и ответы на вопросы журналистов по итогам встречи с Федеральным канцлером Германии Ангелой Меркель* (2015, Май 10). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/49455>
115. *Заявления для прессы и ответы на вопросы по итогам переговоров с Президентом Венесуэлы Уго Чавесом* (2009, Сентябрь 10). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/5419>
116. *Заявление для прессы по итогам российско-венесуэльских переговоров* (2008, Ноябрь 27). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/2239>
117. *Заявления для прессы по итогам российско-индийских переговоров* (2018, Октябрь 5). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/58732>
118. *Заявления для прессы по итогам российско-китайских переговоров* (2010, Сентябрь 27). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/9039>
119. *Зеленський вже каже, що Росія не передавала жодного проєкту документа* (2022, Квітень 20). Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/20/7138122/>
120. *Зеленський заявив про необхідність розширити „нормандський” формат і оновити „Мінськ”*. (2021, Квітень 27). Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-normandskiy-format-minsk/31225652.html>
121. *Зеленський розповів журналістам з РФ, чому готовий відмовитися від НАТО* (2022, Березень 27). Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/27/7136752/>
122. *Зеленський своїм указом розпустив українську делегацію в ТКГ* (2022, Вересень 2). Interfax-Україна. <https://interfax.com.ua/news/general/855997.html>
123. *Зеленський: чим довше Росія затягуватиме зустрічі, «тим гірше буде і для неї, і для цієї війни»* (2022, Квітень 4). Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-rosia-zustrich/31785324.html>
124. Зігладов, В. (2008, Травень 6). *Володимир Путін: «Попереду на нас чекає інтенсивна робота». Чи настане в Росії новий порядок? (Аналіз)*. <https://www.radiosvoboda.org/a/1151339.html>
125. *Змістовні переговори про мир і безпеку для України — єдиний шанс для Росії зменшити шкоду від власних помилок — звернення Президента Володимира Зеленського* (2022, Березень 19). Президент України. Офіційне інтернет-представництво. <https://president.gov.ua/news/zmistovni-perегоvori-pro-mir-i-bezpeku-dlya-ukrayini-yedinij-73661>
126. *Імміграція і транснаціоналізм: навчальний посібник* (2023) / Анакіна Т. М., Гай-Нижник П. П. та ін.; за ред. П. В. Токаря. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ».
127. *Інтерв'ю Президента Володимира Зеленського французькому каналу BFM TV* (2022, Квітень 21). Офіс Президента України. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=nbT2TRLzKM&t=257s>
128. Иванов, И. С. (2002). *Новая российская дипломатия: десять лет внешней политики страны*. Москва: ОЛМА Медиа Групп.
129. *Інвестиційний форум «Росія зов'єт!»* (2023, Декабрь 7). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/72926>
130. *Інтерв'ю газеті „Политика”. В преддверіи візита в Республіку Сербію Владимир Путин дал інтерв'ю вєдуєій сербської газеті „Политика”*. (2014, Октябрь 15). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/46806>
131. *Інтерв'ю грецьким телекомпаніям «НЕТ-ТВ» і «МЕГА»* (2001, Декабрь 5). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21427>
132. *Інтерв'ю Дмитрия Медведева кубинському інформаційному агентству «Пренса Латина»* (2013, Февраль 26). Правительство России. <http://government.ru/news/497/>
133. *Інтерв'ю Зеленського російським журналістам* | Інтерв'ю Зеленського російським журналістам (2022, Березень 27). Факти ICTV. <https://www.youtube.com/watch?v=Cn69KерHE7A&t=7s>
134. *Інтерв'ю індійській газеті «Хінду»* (2004, Декабрь 3). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22716>
135. *Інтерв'ю індійським газеті «Хінду» і телеканалу «Стар-ТВ»* (2002, Декабрь 2). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24683>
136. *Інтерв'ю індійському телеканалу «Дурдаріан»* (2008, Декабрь 4). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/2312>
137. *Інтерв'ю інформаційним агентствам ТАСС і «Синьхуа»* (2015, Сентябрь 1). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/50207>
138. *Інтерв'ю Іранському гостелерадіо і інформаційному агентству ИРНА* (2007, Октябрь 16). Министерство иностранных дел Российской Федерации. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24603>
139. *Інтерв'ю китайським газетам «Жэньминь Жибао», «Юный корреспондент Китая» і Центральному телевізійноіу Китаю* (2004, Октябрь 13). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22633>
140. *Інтерв'ю латиноамериканському агентству «Пренса Латина» і російському агентству ИТАР-ТАСС* (2014, Июль 11). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/46190>

141. *Интервью представителям турецких СМИ* (2004, Сентябрь 1). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22585>
142. *Интервью Тakerу Карлсону* (2024, Февраль 9). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/73411>
143. *Интервью телеканалу «Аль-Джазира»* (2003, Октябрь 16). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22162>
144. *Интервью украинским телеканалам «УТ-1», «Интер» и «I+1»* (2004, Октябрь 26). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22661>
145. *Интервью чилийской телекомпании «Канал 13» и газете «Эль Меркурио»* (2004, Ноябрь 18). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22693>
146. *Итоги года с Владимиром Путиным* (2023, Декабрь 14). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/72994>
147. *Ердоган на відкритті стамбульського раунду перемовин: Продовження війни не принесе користі. Делегації несуть відповідальність за рішення, які ухвалюються сьогодні* (2022, Березень 29). Цензор.нет. https://censor.net/ua/photo_news/3329455/erdogan_na_vidkrytti_stambul'skogo_raundu_peremovyn_prodojennya_viyuny_ne_prynese_korysti_delegatsiyi
148. *Эффект Глюзії правди: дослідники пояснили, за якою методикою пропагандисти зомбують росіян* (2023, Грудень 22). Informator.ua. <https://informator.ua/uk/efekt-ilyuziji-pravdi-doslidniki-poyasnili-za-yaкою-metodikoyu-propagandisti-zombuyut-rosiyan>
149. *Ердоган: Турция готова к встрече Зеленского и Путина в Стамбуле* (2022а, Апрель 1). Anadolu. <https://www.aa.com.tr/ru/политика/ердоган-турция-готова-к-встрече-зеленского-и-путина-в-стамбуле/2552508>
150. *Ердоган: Украина и РФ близки к консенсусу по 4 из 6 пунктов переговоров* (2022b, Март 25). Anadolu. <https://www.aa.com.tr/ru/политика/ердоган-украина-и-рф-близки-к-консенсусу-по-4-из-6-пунктов-переговоров/2545588>
151. Киссинджер, Г. (2013). *О Китае*. Москва: Астрель.
152. *Концепция внешней политики Российской Федерации* (2000). Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации справочных систем <https://docs.cntd.ru/document/901764263>
153. *Концепция внешней политики Российской Федерации* (2008, Июль 15). Министерство иностранных дел Российской Федерации. https://archive.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/330907
154. *Концепция внешней политики РФ утверждена распоряжением Президента Российской Федерации Б. Н. Ельциным от 23 апреля 1993 г.* (1993). Twitter. <http://www.twirpx.com/file/1822127/>
155. *Концепция внешней политики Российской Федерации. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 31 марта 2023 г. № 229* (2023а, Март 31). Официальное опубликование правовых актов. <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202303310007>
156. *Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В. В. Путиным 31 марта 2023 г.)* (2023b, Март 31). МИД России. https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/1860586/
157. *Концепция государственной информационной политики России* (2000, Июнь). Государственная публичная научно-техническая библиотека России. http://www.gpntb.ru/win/ntb/ntb2000/6/f06_01.html
158. Кот, С. (2006). *Справа Дивізії «Галичина»: Перевірено — злочинів не скоєно. Дзеркало Тижня*, 28, 22–28 липня.
159. *Кремль — о ходе переговоров России и Украины* (2022, Март 22). Медуза — live. Телеграм-канал. <https://t.me/meduzalive/55405>
160. Кропман, В. (2015, Ноябрь 20). *Украина против резолюции ООН по нацизму*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/ru/a-18863395>
161. *Кулеба: Змагання за місце зустрічі Зеленського й Путіна більше ніж за Олімпіаду* (2022, Березень 17). Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/17/7332337/>
162. *Кулеба і Лавров поговорили про війну і мир. Про що домовилися* (2022, Березень 10). BBC News. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60691136>
163. *Лавров заявив, що Росія атакуватиме вантажі із західною зброєю для України* (2022, Березень 18). ObozUA. <https://news.obozrevatel.com/ukr/russia/lavrov-zayaviv-scho-rosiya-atakuvatime-vantazhi-iz-zahidnoyu-zbroeyu-dlya-ukraini.htm>
164. *Лавров заявил, что окончательно одобренных планов по переговорам с Украиной нет* (2022, Апрель 1). Интерфакс. <https://www.interfax.ru/russia/832621>
165. *Лавров звинуватив Україну у відході від стамбульських домовленостей. У Зеленського відповіли* (2022, Квітень 7). РБК-Україна. <https://www.rbc.ua/ukr/news/lavrov-obvinil-ukrainu-othode-stambul'skih-1649332340.html>
166. *Лавров сподівається, що війна в Україні завершиться підписанням угоди* (2022, Березень 19). Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/19/7332761/>
167. Майоров, В. И., & Квасов, В. Б. (2021). Разработка концепции проекта закона „О государственной охранной деятельности в РФ“: обоснование, стратегия, перспективы. *Правопорядок: история, теория, практика*, 1 (28), 19–32.

168. *Макрон не погодився з Байденом, який назвав Путіна «м'ясником»* (2022, Березень 27). Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/27/7136740/>
169. Манн, С. (2007). *Реакция на хаос*. http://www.intelros.ru/2007/02/26/stiv_mann_reakcija_na_khaos.html
170. Медведєв, Д. (2021, Октябрь 11). «Кожа з вовком тягалася, тільки шкура від кози зосталася». *Коммерсантъ*. <https://www.kommersant.ru/doc/5028300#id2123318>
171. «Ми не торгуємо територіями та нашими людьми», — Зеленський дав інтерв'ю українським онлайн-медіа (2022, Квітень 16). Українська правда. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=XlhxsMpL_P1
172. *Мирний договір із РФ неможливий, лише капітуляція*, — Данілов (відео) (2022, Травень 2). Фокус. <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/514139-mirnyy-dogovor-s-rf-nevozmozhen-tolko-kapituljacija-danilov-video>
173. *Москва звинувачує Київ в антиросійській політиці* (2009, Серпень 11). Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/1797005.html>
174. *Мы преклоняемся перед всеми, кто насмерть стоял за каждую улицу, каждый дом, каждый рубеж Отчизны* (2015, Май 9). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/49438>
175. Най, Дж. С. (2013). *Будущее власти. Как стратегия умной силы меняет XXI век*. Москва: АСТ.
176. *Начало российско-аргентинских переговоров в расширенном составе* (2008, Декабрь 10). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/2404>
177. *Начало встречи с Президентом Венесуэлы Уго Чавесом* (2009, Сентябрь 10). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/5417>
178. *Німеччина розглядає можливість надання Україні додаткової зброї* (2022, Березень 19). Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/19/7136259/>
179. *Новогоднее обращение к гражданам России* (2022, Декабрь 31). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/70315>
180. *Об Украине (интервью ТАСС)* (2020, Февраль 21). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/62835>
181. *Обзор внешней политики Российской Федерации* (2007, Март 27). Министерство иностранных дел Российской Федерации. https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1676553/
182. *Обращение Владимира Путина в связи с началом председательства России в БРИКС* (2024, Январь 1). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/73202>
183. *Обращение к гражданам России* (2023а, Июнь 24). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/71496>
184. *Обращение к гражданам России* (2023б, Июнь 26). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/71528>
185. *Обращение к участникам и гостям X Московской конференции по международной безопасности* (2022, Август 16). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69166>
186. *Обращение Президента Российской Федерации* (2014, Март 18). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/20603>
187. *Обращение Президента Российской Федерации*. (2022а, Февраль 21). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>.
188. *Обращение Президента Российской Федерации* (2022б, Февраль 24). Президент России. <http://kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/67843>
189. *Обращение Президента Российской Федерации* (2022с, Сентябрь 21). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69390>
190. *Олексій Арестович* (2022, Березень 19). Facebook. <https://www.facebook.com/alexey.arestovich/posts/5307722105958493>
191. *ОП про переговори з Росією: заяви Москви — це лише їхні запити* (2022, Березень 18). Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-op-perehovory-rf/31760086.html>
192. Орлова, В. (2022, Березень 24). *Зеленський відповів, чи готовий до зустрічі з Путіним*. УНІАН. <https://www.unian.ua/politics/zelenskiy-vidpoviy-chi-gotoviy-do-zustrichi-z-putinim-novini-ukrajina-11757457.html>
193. *Основные внешнеполитические события 2012 года* (2012, Декабрь 28). Министерство иностранных дел Российской Федерации. https://archive.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/175986
194. *Отечественная история России новейшего времени. 1985–2005 гг.* (2007). Москва: РГГУ.
195. *Ответ официального представителя МИД России М. Л. Камынина на вопрос ИТАР-ТАСС о ходе работы над новой Концепцией внешней политики России* (2008, Март 7). Министерство иностранных дел Российской Федерации. https://archive.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/346446
196. *Ответы на вопросы на Всемирном конгрессе информационных агентств «Информация: вызовы XXI века»* (2004, Сентябрь 24). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22616>
197. *Ответы на вопросы представителей СМИ* (2023, Июль 13). Президент России. <http://kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/71667>

198. *Ответы на вопросы российских журналистов по завершении визитов в страны Ближнего Востока* (2007, Февраль 13). Министерство иностранных дел Российской Федерации. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24041>
199. *Открытие Года педагога и наставника* (2023, Март 2). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/70627>
200. *Открытие международной парламентской конференции «Россия — Латинская Америка»* (2023, Сентябрь 15). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/72401>
201. *Открытие мемориала мирным жителям СССР — жертвам нацистского геноцида в годы Великой Отечественной войны* (2024, Январь 27). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/73334>
202. *Парад Победы на Красной площади*. (2019, Май 9). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/60490>
203. *Парад Победы на Красной площади* (2022, Май 9). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/68366>
204. *Парад Победы на Красной площади* (2023, Май 9). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/71104>
205. *Патрушев: в 2025 году Украина может прекратить свое существование* (2025, Январь 14). Комсомольская правда. <https://www.kp.ru/online/news/6179635/>
206. Патрушев, Н. (2023, Март 27). *Они совсем страх потеряли?* Российская газета. <https://rg.ru/2023/03/27/oni-sovsem-strah-poteriali.html>
207. *Переговоры: у Кремля заявили, что передали Украине «документ»*. У Зеленского вивчають позицію РФ (2022, Квітень 20). Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/20/7340899/>
208. *Переговори президентів гальмує Путін, він вагається — радник Ердогана* (2022, Березень 19). Дзеркало тижня. <https://zn.ua/ukr/POLITICS/perehovori-prezidentiv-halmuje-putin-vin-kolivajetsj-radnik-erdohana-.html>
209. *Перечень поручений по итогам 37-го заседания Российского организационного комитета „Победа“*. (2016, Апрель 19). Президент России. <http://kremlin.ru/events/administration/51753>
210. *Петербургский международный экономический форум* (2014, Май 23). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/21080>
211. Петришин, О. (2022, Березень 25). *Переговорний процес йде надзвичайно важко*. — Кулеба. Вечірній Київ. <https://vechirniy.kyiv.ua/news/63733/>
212. *Пленарное заседание Восточного экономического форума* (2022, Сентябрь 7). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69299>
213. *Пленарное заседание Всемирного русского народного собора* (2023, Ноябрь 28). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/72863>
214. *Пленарное заседание Евразийского экономического форума* (2023, Май 24). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/71198>
215. *Пленарное заседание Экономического и гуманитарного форума Россия — Африка* (2023, Июль 27). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/71814>
216. *Пленарное заседание Петербургского международного экономического форума* (2015, Июнь 19) Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/49733>
217. *Пленарное заседание Петербургского международного экономического форума* (2017, Июнь 2). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/54667>
218. *Пленарное заседание Петербургского международного экономического форума* (2022, Июнь 17). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/68669>
219. *Пленарное заседание Петербургского международного экономического форума* (2023, Июнь 16). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/71445>
220. *Подписание договоров о признании ДНР, ЛНР, Запорожской и Херсонской областей в состав России* (2022, Сентябрь 30). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69465>
221. *Поздравление по случаю Дня защитника Отечества* (2023, Февраль 23). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/70575>
222. *Пока мир ждет битвы за Донбасс, Россия и Украина продолжают переговоры* (2022, Апрель 22). Meduza. <https://meduza.io/feature/2022/04/22/poka-mir-zhdet-bitvy-za-donbass-rossiya-i-ukraina-prodolzhayut-peregovory-meduza-vvyasnila-kak-oni-prodvi-gayutsya-i-o-chem-seychas-rytuayutsya-dogovoritsya-storony>
223. Полещук, А. (1994). Служба внешней разведки России прогнозирует сценарии развития событий в СНГ. *Независимая газета*, 181, 22 сентября. 1, 2.
224. *Посещение военно-патриотического парка «Патриот»* (2022, Август 15). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69163>
225. *Посещение Обуховского завода* (2023, Январь 18). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/70368>
226. *Послание Президента Федеральному Собранию* (2012, Декабрь 12). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/17118>

227. *Послание Президента Федеральному Собранию* (2023, Февраль 21). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/70565>
228. *Послание Президента Федеральному Собранию* (2024, Февраль 29). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/73585>
229. *Послание Федеральному Собранию Российской Федерации* (2008, Ноябрь 5). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/1968>
230. *Президент России* (2022, Февраль 4). <https://www.kremlin.ru/supplement/5770>
231. *Преображенная Россия в новом мире*. Научно-практическая конференция МИД РФ. (26–27 февраля 1992 года). (1992). *Международная жизнь*, 3–4, 86–113.
232. *Пресс-конференция для российских и иностранных журналистов* (2004, Декабрь 23). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22757>
233. *Пресс-конференция по итогам визита в Узбекистан* (2022, Сентябрь 16). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69366>
234. *Пресс-конференция по итогам встречи глав государств и правительств «Группы восьми»* (2006, Июль 17). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/23717>
235. *Пресс-конференция по итогам российско-германских переговоров* (2022а, Февраль 15). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/67774>
236. *Пресс-конференция по итогам российско-французских переговоров* (2022, Февраль 8). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/67735>
237. *Пресс-конференция по итогам саммита «Группы двадцати»* (2009, Сентябрь 26). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/5578>
238. *Пресс-конференция по итогам саммита Россия — Евросоюз*. (2011, Декабрь 15). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/14012>
239. *Пресс-конференция по итогам сессии Совета коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности* (2005, Июнь 23). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/23053>
240. *Приветствие участникам и гостям XV встречи глав государств и правительств Движения неприсоединения* (2009, Июль 15). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/4798>
241. *Приветствие участникам международной парламентской конференции «Россия — Африка: горизонты сотрудничества»* (2010, Июнь 15). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/8047>
242. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів на Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. Закон України (2015) (Україна). *Відомості Верховної Ради*, 26, 219.
243. *Протокол заседания Российского организационного комитета „Победа”*. (2017, Май 4). Президент России. <http://kremlin.ru/events/councils/54453>
244. *Прямая линия с Владимиром Путиным* (2014, Апрель 17). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/20796>
245. *Прямая линия с Владимиром Путиным* (2018, Июнь 7). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/57692>
246. Путин, В. (2005, Май 7). *Уроки победы над нацизмом. Через осмысление прошлого — к совместному строительству безопасного гуманного будущего*. Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22949>
247. Путин, В. (2005, Май 9). *Интервью ведущему американского телеканала „Си-Би-Эс” Майклу Уоллесу*. Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22958>
248. Путин, В. (2014, Ноябрь 17). *Интервью немецкому телеканалу ARD*. Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/47029>
249. Путин, В. (2019, Июль 4). *Интервью газете „Коррьере делла Сера”*. Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/60912>
250. *Путін озвучив Ердогану свої нинішні вимоги до України* (2022, Березень 18). Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/18/7332409/>
251. *Путин публично поздравил Трампа с победой на выборах* (2024, Ноябрь 7). Deutsche Welle. <https://www.dw.com/ru/putin-publico-pozdravil-trampa-s-pobedoj-na-vyborah/a-70730267>
252. *Путін: ти ж розуміси, Джордж, що Україна — це навіть не держава!* (2008, Квітень 7). УНІАН. <https://www.unian.ua/politics/108324-putin-ti-j-rozumiesh-djordj-scho-ukrajina-tse-navit-nerderjava.html>
253. *Путин утвердил обновленную ядерную доктрину* (2024, Ноябрь 19). ТАСС. https://t.me/tass_agency/286075
254. Рамоне, И. (2001). *Геополитика хаоса*. Москва: ТЕИС.
255. *Расширенное заседание коллегии Генеральной прокуратуры* (2022, Апрель 25). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/68274>
256. *Расширенное заседание коллегии Министерства обороны России* (2020, Декабрь 21). Президент России. www.kremlin.ru. 21/12/2020

257. *Расширенное заседание коллегии МИД* (2021, Ноябрь 18). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/67123>
258. *Резолюция ООН о борьбе с героизацией нацизма: объяснение „за” и „против”*. (2016, Ноябрь 18). BBC News. Русская служба. <https://www.bbc.com/russian/features-38033059>
259. *РИА Новости* (2022a, Март 22). https://t.me/rian_ru/154954
260. *РИА Новости* (2022b, Март 25). https://t.me/rian_ru/155555
261. *РИА Новости* (2022c, Апрель 4). <https://ria.ru/20220404/peredgovory-1781775565.html>
262. *РИА Новости* (2022d, Апрель 4) <https://ria.ru/20220404/realizm-1781773180.html>
263. *РИА Новости* (2022e, Апрель 20) <https://ria.ru/20220420/dokument-1784465985.html>
264. Романюк, Р. (2022, Травень 5). *Від «капітуляції» Зеленського до капітуляції Путіна. Як ідуть переговори з Росією*. Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/5/7344096/>
265. *Российско-индийские переговоры на высшем уровне* (2009, Декабрь 7). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/6258>
266. *Россия–Вьетнам: к новым горизонтам сотрудничества* (2010, Октябрь 30). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/9376>
267. *Россия передала США предложения по гарантиям безопасности для России* (2021, Декабрь 15). Forbes (Россия). <https://www.forbes.ru/society/449825-rossia-peredala-ssa-predlozenia-po-garantiyam-bezopasnosti-dla-rossii>
268. *Россия потребует от Украины отменить законы против русского языка* (2022, Март 23). Lenta.ru. https://lenta.ru/news/2022/03/23/rus_lang/
269. Рузвельт, Э. (1947). *Его глазами*. Москва: Государственное издательство иностранной литературы.
270. *С начала переговоров России и Украины прошло 3 часа* (2022, Февраль 28). Белта. <https://www.belta.by/politics/view/s-nachala-переговоров-rossii-i-ukrainy-proshlo-3-chasa-487692-2022/>
271. *Саммит БРИКС* (2020, Ноябрь 17). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/64430>
272. *Саммит ОДКБ* (2022, Май 16). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/68418>
273. *Сейм Польщі оголосив путіна військовим злочинцем* (2022, Березень 23). Polskie Radio. <https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/2925936>, Сейм-Польщі-оголосив-путіна-військовим-злочинцем
274. *Си Цзиньпин на саммите БРИКС заявил Путину о необходимости прекратить эскалацию в Украине* (2024, Октябрь 23). The Moscow Times. <https://www.moscowtimes.ru/2024/10/23/sitzinpin-nasammite-briks-zayavil-putinu-oneobhodimosti-prekratit-eskalatsiyu-ukraine-a145709>
275. *Совет глав правительств СНГ. Россия меняет тон в диалоге со странами Содружества* (1994, Декабрь 10). Коммерсантъ, 235. <http://www.kommersant.ru/doc/97546/>.
276. *Совещание о мерах социально-экономической поддержки регионов* (2022, Март 16). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/67996>
277. *Совещание послов и постоянных представителей России* (2014, Июль 1). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/46131>
278. *Совещание с постоянными членами Совета Безопасности* (2022, Февраль 25). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/67851>
279. *Совещание с постоянными членами Совета Безопасности* (2022, Март 3). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/67903>
280. *Совещание с членами Совета Безопасности, Правительства и руководством силовых ведомств* (2023, Октябрь 13). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/72618>
281. *Совместная пресс-конференция с Президентом Белоруссии Александром Лукашенко* (2022, Апрель 12). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/68182>
282. *Соглашение о мерах обеспечения безопасности Российской Федерации и государств-членов Организации Североатлантического договора безопасности* (2021, Декабрь 17). Министерство иностранных дел Российской Федерации. https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790803/
283. *Спектакль-концерт по случаю 80-летия полного освобождения Ленинграда от фашистской блокады* (2024, Январь 27). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/73335>
284. *Статья Володимира Путіна «Про історичну єдність росіян та українців»* (2021, Июль 12). Президент России. <http://kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/66182>
285. *Статья Владимира Путина в «Жэньминь Жибао» «Россия и Китай — партнёрство, устремлённое в будущее»* (2023, Март 19). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/70743>
286. *Статья Владимира Путина «Об историческом единстве русских и украинцев»* (2021, Июль 12). Президент России. <http://kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/66181>
287. *Стенографический отчёт о встрече с представителями общественных организаций* (2008, Сентябрь 19). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/1467>
288. *Стенографический отчет о встрече с участниками международного клуба «Валдай»* (2008, Сентябрь 12). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/1383>
289. *Стенографический отчёт о встрече с участниками Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности* (2010, Октябрь 20). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/9299>

290. Стенографический отчет о встрече с участниками третьего заседания Международного дискуссионного клуба «Валдай» (2006, Сентябрь 9). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/23789>
291. Стенографический отчет о совещании по социально-экономическому развитию Дальнего Востока и сотрудничеству со странами Азиатско-Тихоокеанского региона (2010, Июль 2). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/8234>
292. Страны БРИКС отказались вместе с Путиным бороться против Запада и доллара (2024, Октябрь 22). The Moscow Times. <https://www.moscowtimes.ru/2024/10/22/emerging-markets-valyuty-em-stoyat-na-meste-v-preddveri-vyborov-v-ssha-a145551>
293. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года (утверждена и введена в действие Указом Президента Российской Федерации № 537 от 12 мая 2009 года) (2009, Май 12). Совет Безопасности Российской Федерации. <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>
294. Сурков, В. (2021, Ноябрь 20). Куда девался хаос? Распаковывание стабильности. *Актуальные комментарии*. <https://actualcomment.ru/kuda-delsya-khaos-raspakovka-stabilnosti-2111201336.html>
295. Сурков, В. (2006а). Национализация будущего (полная версия). *Владислав Юрьевич Сурков — серый кардинал российской политики, 6 декабря*. surkov.info/nacionalizaciya-budushhego-polnaya-versiya/
296. Сурков, В. Ю. (2006б). *Суверенитет — это политический синоним конкурентоспособности*. Москва: ЛЕНАНД, 2006.
297. ТАСС. Телеграм-канал (2022, Февраль 28). https://t.me/tass_agency/114411
298. ТАСС. Телеграм-канал (2024а, Ноябрь 7). https://t.me/tass_agency/284091
299. ТАСС. Телеграм-канал (2024б, Ноябрь 7) https://t.me/tass_agency/284092
300. ТАСС. Телеграм-канал (2024с, Ноябрь 7) https://t.me/tass_agency/284070
301. ТАСС. Телеграм-канал (2024д, Ноябрь 19). https://t.me/tass_agency/286100
302. ТАСС. Телеграм-канал (2025, Январь 19). https://t.me/tass_agency/296767
303. ТАСС. Телеграм-канал (2025, Февраль 12). https://t.me/tass_agency/300357
304. ТАСС. Телеграм-канал (2025, Февраль 14). https://t.me/tass_agency/300674
305. ТАСС. Телеграм-канал (2025, Апрель 26). https://t.me/tass_agency/312241
306. ТАСС. Телеграм-канал (2025, Июнь 2). https://t.me/tass_agency/318004
307. Телефонный разговор с Председателем КНР Си Цзиньпином (2022, Июнь 15). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/68658>
308. Телефонный разговор с Президентом Украины Владимиром Зеленским (2020, Июль 26). Президент России. <http://kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/63755>
309. Телефонный разговор с Федеральным канцлером Германии Олафом Шольцем (2022, Март 4). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/67907>
310. Торжественный концерт по случаю 80-й годовщины разгрома немецко-фашистских войск в Сталинградской битве (2023, Февраль 2). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/70434>
311. Троян, С. С. Антитерористична коаліція. *Велика українська енциклопедія*. https://vue.gov.ua/Антитерористична_коаліція
312. Туреччина ініціює нову зустріч глав МЗС України та росії (2022, Жовтень 31). Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3444676-tureccina-iniciue-novu-zustric-glav-mzs-ukrainita-rosii.html>
313. У Кремлі зустріч Путіна із Зеленським пов'язали «з модальністю» мирного договору (2022, Березень 18). LB.ua. https://lb.ua/news/2022/03/18/510068_kremli_zustrich_putina_iz_zelenskim.html
314. У Німеччині назвали абсурдом слова Лаврова, який порівняв Зеленського з Гітлером (2022, Травень 2). Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/2/7138759/>
315. У Туреччині заявили, що світ не може «спалювати мости» з РФ (2022, Березень 27). Дзеркало тижня. Телеграм-канал. https://t.me/znuu_live/28049
316. Указ «О мерах по реализации внешнеполитического курса РФ» признан утратившим силу (2023, Февраль 21). Интерфакс. <https://www.interfax.ru/russia/887185>
317. Указ «Об объявлении частичной мобилизации в Российской Федерации» (2022, Сентябрь 21). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69391>
318. Указ Президента Российской Федерации О приостановлении Российской Федерацией действия договора об обычных вооруженных силах в Европе и связанных с ним международных договоров (2007, Июль 13). Официальный интернет-портал правовой информации. <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102115526>
319. Указ Президента Российской Федерации от 21 апреля 2000 года № 706 «Об утверждении Военной доктрины Российской Федерации» (2000, Апрель 25). Российская газета, 80.
320. Указ Президента Российской Федерации от 07.05.2012 № 605 «О мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации» (2012, Май 7). Официальное опубликование правовых актов. <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201205070025>
321. Указ Президента Украины № 211/2022 (2022, Квітень 4). Президент України. <https://www.president.gov.ua/documents/2112022-4201>

322. Українська делегація прибула до кордону з Білоруссю на переговори з Росією (2022, Лютий 27). ТСН. <https://tsn.ua/politika/ukrayinska-delegaciya-pribula-do-gomelya-na-peregovori-z-rosiyeyu-1990684.html>
323. Урядовий кур'єр (2008, Березень 5).
324. Участникам и гостям XVI встречи глав государств и правительств Движения неприсоединения (2012, Август 30). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/letters/16318>
325. Ушинский, К. Д. (1989). *Педагогические сочинения*. Москва: Педагогика.
326. Ушинский, К. Д. (1994). *Родное слово. Книга для детей и родителей*. Новосибирск: Детская литература.
327. Форум АСИ «Сильные идеи для нового времени» (2022, Июль 20). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69039>
328. Фохт, С. & Хоменко, С. (2022, Квітень 27). *Війна окремо, переговори окремо. Що відбувається у діалозі між Україною та Росією*. BBC News. Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61246686>
329. Церемония вручения верительных грамот (2021, Декабрь 1). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/67250>
330. Церемония вручения верительных грамот (2022а, Сентябрь 20). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/69379>
331. Церемония вручения верительных грамот (2023, Декабрь 4). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/72903>
332. Церемония вручения государственных наград (2022б, Декабрь 20). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/70150>
333. Церемония вручения ордена Дружбы Премьер-министру Малайзии Махатхуру Мохамату (2003, Август 5). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22080>
334. Церемония вручения премии #МыВместе (2022с, Декабрь 5). Президент России. <http://kremlin.ru/events/president/news/70031>
335. ЦРУ не переобачило вторгнення в Крим, бо не розуміло думок Путіна (2014, Березень 3). ТСН. <http://tsn.ua/politika/cru-bulo-ne-gotove-do-vtorgnennya-v-krim-bo-ne-rozumilo-dumok-putina-337819.html>
336. Шедяков, В. С. (2012). Боротьба смислів і протистояння стратегій: регіонально-цивілізаційний вимір. *Політичний менеджмент*, 3, 31–42.
337. Шедяков, В. С. (2023). Поліцентризм як принцип суспільного структурування. *Modernization of science and its influence on global processes: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, April 14, 2023. Bern, Swiss Confederation: European Scientific Platform*. 21–25.
338. Школьников, А. Ю. (2020). *Национальные стратегии: геостратегический взгляд на будущее мира и России*. СПб.: Corvus.
339. Ядерна гарантія для України та Крим на порядку денному: ОП про прорив на переговорах з РФ (2022, Березень 29). Главред. <https://glavred.net/war/yadernaya-garantiya-dlya-ukrainy-i-krum-naroveskce-dnya-or-o-progyue-na-peregovorah-s-rf-10358366.html>
340. Ядерно-енергетическая держава (2006, Март 20). Известия. <http://izvestia.ru/news/312142>
341. Adeoye, A. (2025, May 22). *The cult of Saint Traoré: how a Russia-backed junta leader became an icon*. The Financial Times. <https://www.ft.com/content/a6fc98ac-aa6b-428a-9d63-e4e741524ed6>
342. *African support on Ukraine shows Kremlin's soft power* (2022, April 06). France 24. <https://www.france24.com/en/live-news/20220406-african-support-on-ukraine-shows-kremlin-s-soft-power>
343. *After Georgia* (2008, August 21). The Economist. <https://www.economist.com/europe/2008/08/21/after-georgia>
344. Almeida, I. & Freitas, Jr. G. & Hirtzer, M. (2024, September 28). *Feeding the World Once Brought the US Untold Influence — No More*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-09-28/falling-us-crop-exports-mean-america-losing-original-superpower>
345. *America's Strategic Posture* (2023а, October). United States Institute of Peace. <https://www.usip.org/strategic-posture-commission/view-the-report>
346. *America's Strategic Posture: The Final Report of the Congressional Commission on the Strategic Posture of the United States* (2023б, October). IDA. <https://www.ida.org/-/media/feature/publications/am/americas-strategic-posture/strategic-posture-commission-report.ashx>
347. *An exclusive analysis shows that the US president's views on the war in Ukraine are increasingly aligned with the Kremlin* (2025, April 28). Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/features/2025-trump-putin-policy/>
348. *Andzej Duda* (2022а, Kwiecień 3). Facebook. <https://www.facebook.com/andrzejduda/posts/pfbid0HnBb4FM9QN43S5sM5BHgfVZStDxZtCPaDBWePzHMzYZosYNLTheEiickD9TuTWjQl>
349. *Andzej Duda* (2022б, Kwiecień 3). Twitter. https://twitter.com/AndrzejDuda/status/1510710650867273735?xt=HHwWjsC-9abVj_cpAAAA
350. Armitage, R. L. & Nye Jr., J. S. (2007, November 6). *A smarter, more secure America*. Report of the Center for Strategic and International Studies Commission on Smart Power. http://www.csis.org/component?option, com_csis_pubs/task, view/id,4156/type,1/

351. Ash, T. G. & Krastev, I. & Leonard, M. (2023, February 22). *United West, divided from the rest: Global public opinion one year into Russia's war on Ukraine*. European Council of Foreign Relations. <https://ecfr.eu/publication/united-west-divided-from-the-rest-global-public-opinion-one-year-into-russias-war-on-ukraine/>
352. Atanesian, G. (2023, February 1). *Russia in Africa: How disinformation operations target the continent*. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-africa-64451376>
353. Azizi, A. (2025, January 14). *Iran's return to pragmatism*. The Atlantic. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2025/01/iran-pragmatism-return-rouhani/681301/>
354. Baerbock, A. (2024, February 24). *Putin will keinen Frieden, er will erobern*. Bild. <https://www.bild.de/politik/inland/politik-inland/annalena-baerbock-in-bild-putin-will-keinen-frieden-er-will-erobern-87270242.bild.html>
355. Balmforth, T. (2025, May 17). *Russia Demanded Ukraine Cede More Territory at Turkey Talks, Ukrainian Source Says*. U. S. News. <https://www.usnews.com/news/world/articles/2025-05-17/russia-demanded-ukraine-cede-more-territory-at-turkey-talks-ukrainian-source-says>
356. Banco, E. & Landay, J. (2025, March 13). *Russia lays out demands for talks with US on Ukraine, sources say*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-lays-out-demands-talks-with-us-ukraine-sources-say-2025-03-13/>
357. Barnes, J. E. (2025, March 18). *Russia Escalated Sabotage to Pressure U. S. and Allies on Ukraine, Study Says*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2025/03/18/us/politics/russia-sabotage-attacks-europe-ukraine.html>
358. Becker, R. (2024, October 22). *Wegen Marine-Hauptquartier in Rostock: Moskau bestellt deutschen Botschafter ein*. Bild. <https://www.bild.de/politik/wegen-nato-hauptquartier-in-rostock-moskau-bestellt-deutschen-botschafter-ein-6717ad34a0e636753eda7726>
359. Bell, B. (2024, December 2). *Trump threatens 100% tariffs on Brics nations*. The Times. <https://www.thetimes.com/world/us-world/article/trump-threatens-100-percent-tariffs-on-brics-nations-g9b500sjf>
360. BELTA. Телеграм-канал (2022, Март 18). https://t.me/belta_telegramm/112399
361. Belton, C. (2024, April 17). *Secret Russian foreign policy document urges action to weaken the U. S.* The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/world/2024/04/17/russia-foreign-policy-us-weaken/>
362. Benjamin, Y. H. (2022, April 22). *Loh and Munira Mustaffa. Social Media Discourse in Malaysia on the Russia-Ukraine Conflict: Rationales for Pro-Russia Sentiments*. Perspective. https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2022/03/ISEAS_Perspective_2022_41.pdf
363. Benjamin, Y. & Loh, H. & Mustaffa, M. (2022). *Social Media Discourse in Malaysia on the Russia-Ukraine Conflict: Rationales for Pro-Russia Sentiments*. *Articles & Commentaries. Is. 41*. <https://www.iseas.edu.sg/articles-commentaries/iseas-perspective/2022-41-social-media-discourse-in-malaysia-on-the-russia-ukraine-conflict-rationales-for-pro-russia-sentiments-by-benjamin-y-h-loh-and-munira-mustaffa/>
364. Bennetts, M. (2025a, January 16). *Putin reassures African ally after overthrow of Assad*. The Times. <https://www.thetimes.com/world/africa/article/putin-reassures-african-ally-after-overthrow-of-assad-qmbjhese5>
365. Bennetts, M. (2025b, January 27). *Unlike in 2017, Russia is under no illusion Trump will rebuild ties*. The Times. <https://www.thetimes.com/world/russia-ukraine-war/article/unlike-in-2017-russia-is-under-no-illusion-trump-will-rebuild-ties-nb6wjxj8d>
366. Bewarder, M. & Flade, F. & Schmitt, J. (2025, März 27). *Russland und die Nato. Plant Moskau den großen Krieg? Süddeutsche Zeitung*. <https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/politik/moskau-krieg-warnungen-bedrohung-europa-russland-baltikum-putin-e908906?reduced=true>
367. *Biden predicts Russia will invade Ukraine* (2022, January 19). NBC News. <https://www.nbcnews.com/news/world/blinking-ukraine-russia-attack-short-notice-invasion-fears-mount-rcna12691>
368. *Biden says Putin «cannot remain in power,» but White House says it's not call for regime change* (2022, March 26). CNN. <https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-putin-news-03-26-22/index.html>
369. *Bild Russian* (2024, Oktober 14). Bild Russian. Telegram. <https://web.telegram.org/a/#-1001753865379>
370. Bilger, V. & Brahim, B. N. (2022, May 10). *Could disruptions to Eastern European wheat spur displacement in Africa?* International Centre for Migration Policy Development. <https://www.icmpd.org/blog/2022/could-disruptions-to-eastern-european-wheat-spur-displacement-in-africa#:~:text=North%20African%20countries%20are%20not,wheat%20from%20Ukraine%20and%20Russia.>
371. Blewett, S. & Cordon, G. (2022, April 22). *Security guarantees will make Ukraine 'impregnable' to Russian attack*. Yahoo News. <https://uk.news.yahoo.com/security-guarantees-ukraine-impregnable-russian-123156324.html>
372. Booty, N. (2024, January 27). *Burkina Faso thanks Russia for 'priceless gift' of wheat*. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-africa-68116860>
373. *Boris Johnson warns of «new age of intimidation» if Russian invasion successful* (2022, March 19). The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/live/2022/mar/19/russia-ukraine-war-latest-zelenskiy-urges-honest-peace-talks-without-delay-russian-forces-tighten-grip-around-mariupol-live>

374. Brink, B. (2025, May 16). *I was U.S. ambassador to Ukraine. I resigned because of Trump's foreign policy*. Detroit Free Press. <https://www.freep.com/story/opinion/contributors/2025/05/16/trump-ukraine-policy-russia-ambassador-resign/83648993007/>
375. Brzezinski, Z. (1970). *Between Two Ages: Americas Role in the Technetronic Era*. New York: The Viking Press.
376. Brzezinski, Z. (2004, September 20). *Moscow's Mussolini*. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/articles/SB109563224382121790>
377. Bugayova, N. & Stepanenko, K. & Kagan, F. W. (2023, October 1). *Weakness is Lethal: Why Putin Invaded Ukraine and How the War Must End*. Institute for the Study of War. <https://understandingwar.org/backgroundunder/weakness-lethal-why-putin-invaded-ukraine-and-how-war-must-end>
378. Buchanan, P. J. (1998). *The Great Betrayal: How American Sovereignty and Social Justice Are Being Sacrificed to the Gods of the Global Economy*. New York: Little Brown & Company.
379. Buchanan, P. J. (2002). *The Death of the West: How Dying Populations and Immigrant Invasions Imperil Our Country and Civilization*. New York: St. Martin's Press.
380. Buchanan, P. J. (2004). *Went Wrong: How Neoconservatives Subverted the Reagan Revolution and Hijacked the Bush Presidency*. New York: Thomas Dunne Books.
381. Buchanan, P. J. (2006). *State of Emergency: The Third World Invasion and Conquest of America*. New York: Thomas Dunne Books.
382. Buchanan, P. J. (2008). *Churchill, Hitler, and The Unnecessary War: How Britain Lost Its Empire and the West Lost the World*. New York: Three Rivers.
383. Buchanan, P. (2022, March 1). *Buchanan: Did we provoke Putin's war in Ukraine?* Standard-Examiner. <https://www.standard.net/opinion/national-commentary/2022/mar/01/buchanan-did-we-provoke-putins-war-in-ukraine/>
384. *Burkina Faso* (2024). World Food Programme. <https://www.wfp.org/countries/burkina-faso>
385. Burns, W. J. (2024, January 30). *Spycraft and Statecraft. Transforming the CIA for an Age of Competition*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/united-states/cia-spycraft-and-statecraft-william-burns>
386. Büttner, J.-M. (2024, October 24). *Enthüllungen zu Putin und Trump: Der Pulitzerpreisträger Bob Woodward wartet in seinem neuen Buch mit einer steilen These auf*. Neue Zürcher Zeitung. <https://www.nzz.ch/feuilleton/er-kennt-die-maechtigen-ueber-die-er-berichtet-der-pulitzer-preistraeger-bob-woodward-schreibt-in-seinem-neuen-buch-biden-hoch-und-trump-herunter-ld.1853930>
387. Carney, J. (2024, December 4). *Johnson: No Ukraine aid on year-end spending stopgap*. Politico. <https://www.politico.com/live-updates/2024/12/04/congress/johnson-on-ukraine-aid-stopgap-00192594>
388. Carr, E. H. (1978). *The twenty years' crisis 1919–1939*. London; Basingstoke: Macmillan press.
389. Cass, O. *Europe must choose between America and China* (2025, April 12). The Financial Times. <https://www.ft.com/content/70294411-3738-45cd-b582-c60c238593d1>
390. Cash, J. & Hall, C. (2025, March 28). *China's Xi urges global CEOs to protect trade as Trump tariffs loom*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/china/chinese-president-xi-meets-with-global-ceos-beijing-xinhua-reports-2025-03-28/>
391. Chan, L. (2022, March 03). *Media in Asia divided on Russian invasion of Ukraine*. AsAmNews. <https://asamnews.com/2022/03/03/coverage-in-china-india-korea-and-vietnam-of-ukraine-much-different-than-in-united-states/>
392. Charap, S. & Radchenko, S. (2024, April 16). *The Talks That Could Have Ended the War in Ukraine. A Hidden History of Diplomacy That Came Up Short – but Holds Lessons for Future Negotiations*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/talks-could-have-ended-war-ukraine>
393. Chason, R. & Cahlan, S. (2025, March 11). *Russia's Wagner mercenaries are leading a campaign of terror in Mali*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/world/2025/03/11/russia-wagner-mali-mercenaries-putin/>
394. Cheong, D. (2022, April 11). *Commentary: Why might pro-Russia disinformation about Ukraine war resonate in Singapore?* CNA. <https://www.channelnewsasia.com/commentary/singapore-disinformation-russia-ukraine-war-twitter-2618691>
395. *China and Russia are deploying powerful new weapons: ideas* (2025, May 15). The Economist. <https://www.economist.com/international/2025/05/15/china-and-russia-are-deploying-powerful-new-weapons-ideas>
396. *China Urges Europe to Support Its Blueprint for Talks on Ukraine* (2023, March 24). Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-03-24/china-calls-on-europe-to-play-its-part-for-peace-fire-in-ukraine>
397. Clifford, C. (2022, March 24). *Russia's media playbook in Ukraine and Africa – let the great world spin*. Daily Maverick. Africa. <https://www.dailymaverick.co.za/article/2022-03-24-russias-media-playbook-in-ukraine-and-africa-let-the-great-world-spin/>
398. Coalson, R. (2022, April 09). *Nasty, Repressive, Aggressive – Yes. But Is Russia Fascist? Experts Say 'No.'* Radio Free Europa. Radio Liberty. <https://www.rferl.org/a/russia-repressive-aggressive-not-fascist/31794918.html>

399. Cohen, B. J. (2008). *International Political Economy: An Intellectual History*. Princeton University Press.
400. Cohen, S. B. (2003). *Geopolitics of the World System*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield.
401. Cole, B. (2025, April 05). *Donald Trump's Tariffs Hit Russia Hard*. Newsweek. <https://www.newsweek.com/russia-tariffs-trump-moex-2055779>
402. Colchester, M. & Grove, T. & Marson, J. (2024, March 1). *Document From 2022 Reveals Putin's Punishing Terms for Peace*. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/world/russia-ukraine-peace-deal-2022-document-6e12e093>
403. *Counter-Unconventional Warfare. White paper* (2014, September 26). Public Intelligence. <https://info.publicintelligence.net/USASOC-CounterUnconventionalWarfare.pdf>
404. Crocker, Ch. A. (2007). *Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Divided World*. US Institute of Peace Press.
405. Crowley, M. & Sanger, D. E. (2022, January 26). *U.S. and NATO Respond to Putin's Demands as Ukraine Tensions Mount*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2022/01/26/us/politics/russia-demands-us-ukraine.html>
406. Cullison, A. (2025, January 22). *Trump's Ukraine Envoy Has a Hard Climb to Any Peace Deal*. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/politics/policy/trumps-ukraine-envoy-has-a-hard-climb-to-any-peace-deal-ac728e58>
407. Cummings, J. & Grech, H. (2024, December 5). *Lavrov delivers anti-west tirade at Malta meeting, warns cold war could turn hot*. Times Malta. <https://timesofmalta.com/article/lavrov-delivers-antiwest-tirade-malta-meeting-warns-cold-war-turn-hot.1102014>
408. *Cyberspace Solarium Commission White Paper #5: Transition Book for the Incoming Biden Administration* (2021). U.S. Cyberspace Solarium Commission. Washington, DC. <https://www.solarium.gov/public-communications/transition-book>
409. *Das geheime Dokument, das den Ukraine-Krieg hätte beenden können* (2024, April 26). Die Welt. <https://www.welt.de/politik/ausland/plus251243756/Ukraine-Krieg-Geheimes-Dokument-haette-nach-zwei-Monaten-Frieden-bringen-koennen.html>
410. Demarais, A. (2005, February 26). *Why Putin is finally negotiating*. Politico. <https://www.politico.eu/article/vladimir-putin-russia-donald-trump-moscow-ukraine-gdp-finance-war-banks/>
411. Dennis, S. T. (2025, May 01). *Graham Says He Has Broad Senate Support for New Russia Sanctions*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-05-01/graham-says-he-has-broad-senate-support-for-new-russia-sanctions>
412. Dettmer, J. (2024, May 3). *Ukraine is ready for a just peace – not Russia's version of one*. Politico. <https://www.politico.eu/article/volodymyr-zelenskyy-vladimir-putin-ukraine-ready-peace-russia-war/>
413. Dixon, R. & Houreld, K. & Ebel, F. & Mehrotra, K. (2024, October 21). *BRICS is key to Putin's fight against the U.S. Not all members agree*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/world/2024/10/21/russia-brics-ukraine-america-india/>
414. Dobkin, R. (2024, November 9). *Former NATO Commander Predicts How Putin's War in Ukraine Will End*. Newsweek. <https://www.newsweek.com/vladimir-putin-ukraine-war-negotiations-nato-james-stavridis-1983241>
415. Dobson, J. (2022, July 23). *No, Mr Putin, they're not Nazis, but you are a Fascist*. The Sunday Guardian. <https://sundayguardianlive.com/world/no-mr-putin-theyre-not-nazis-fascist>
416. Domańska, M. & Zochowski, P. (2021, July 13). *Putin's article: „On the historical unity of Russians and Ukrainians”*. OSW. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2021-07-13/putins-article-historical-unity-russians-and-ukrainians>
417. Donald J. Trump (2024, December 8). *Truth Social*. <https://truthsocial.com/@realDonaldTrump/posts/113615912452824634>
418. Donald J. Trump (2025, January 31) // *Truth Social*. <https://truthsocial.com/@realDonaldTrump/posts/113920366067218393>
419. Entous, A. & Schwirtz, M. (2024, February 25). *The Spy War: How the C.I.A. Secretly Helps Ukraine Fight Putin*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2024/02/25/world/europe/cia-ukraine-intelligence-russia-war.html>
420. Entrevista del Presidente del Gobierno de Rusia, Dmitry Medvedev, a la agencia Prensa Latina (2013). *La Habana*, Febrero 21. 4–7.
421. *Europe Rebuffs China's Efforts to Split the West in Pushing Ukraine Cease-Fire* (2023, May 26). The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/articles/china-pushing-ukraine-cease-fire-gets-cool-reception-in-europe-614774dd>
422. *Exclusive: Russian Foreign Minister Sergey Lavrov Describes the War With the US and How to End It* (2024, December 6). Tucker Carlson. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=nmgDf6QiCps>
423. *Exclusive: Tucker Carlson Interviews Vladimir Putin* (2024, February 9). Tucker Carlson. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=fOCWBhuDdDo>
424. Everett, B. (2025, June 02). *Russia sanctions momentum builds in Washington*. Semafor. <https://www.semafor.com/article/06/02/2025/russia-sanctions-momentum-builds-in-washington>

425. Faulconbridge, G. & Korsunskaya, D. (2024, February 13). *Exclusive: Putin's suggestion of Ukraine ceasefire rejected by United States, sources say*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/europe/putins-suggestion-ukraine-ceasefire-rejected-by-united-states-sources-say-2024-02-13/>
426. Figueiredo, J. (2025, Abril 28). *'A bola não está do nosso lado', diz Lavrov sobre negociação com Ucrânia*. O Globo. <https://oglobo.globo.com/mundo/noticia/2025/04/28/a-bola-nao-esta-do-nosso-lado-diz-lavrov-sobre-negociacao-com-ucrania.ghtml>
427. Fischerkeller, M. P. & Harknett, R. J. (2018). *Persistent Engagement and Tacit Bargaining: A Path Toward Constructing Norms in Cyberspace*. Lawfare. Washington, DC. <https://www.lawfareblog.com/persistent-engagement-and-tacit-bargaining-path-toward-constructing-norms-cyberspace>
428. *Foreign Ministers of Turkey, Ukraine and Russia will hold a trilateral meeting in Antalya* (2022, March 07). Anadolu. <https://www.aa.com.tr/ru/турция/главы-мид-турции-украины-и-рф-проведут-трехстороннюю-встречу-в-анталье/2526448>
429. Forrest, B. & Salama, V. & Seligman, L. (2024, December 4). *Ukraine Opens Talks With Trump Team on Halting War With Russia*. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/world/ukraine-to-open-talks-with-trump-team-on-halting-war-ad2194ed>
430. Francis, E. (2024, November 13). *Ukraine's European allies eye once-taboo 'land-for-peace' negotiations*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/world/2024/11/13/europe-ukraine-russia-negotiations-trump/>
431. Gabuev, A. & Stuenkel O. (2024). The Battle for the BRICS. *Foreign Affairs, September 24*. <https://www.foreignaffairs.com/russia/battle-brics>
432. Galea, A. (2024, December 5). *Lavrov lambasts 'pseudo-liberal' West, warns in Malta OSCE meeting that new Cold War may turn hot*. The Malta Independent. <https://www.independent.com.mt/articles/2024-12-05/local-news/Lavrov-lambasts-pseudo-liberal-West-warns-in-Malta-OSCE-meeting-that-new-Cold-War-may-turn-hot-6736266298>
433. Galcotti, M. (2018). *The Vory: Russia's Super Mafia*. New Haven: Yale University Press.
434. Garner, I. (2023, May 21). *Russia's Frighteningly Fascist Youth*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2023/05/21/russia-fascist-putin-war-youth-ian-garner-book-z-generation/>
435. Gershkovich, E. (2019, April 17). *Russia's Fast-Growing „Youth Army” Aims to Breed Loyalty to the Fatherland*. The Moscow Times. www.themoscowtimes.com/2019/04/17/russias-fast-growing-youth-army-aimst-to-breed-loyalty-to-the-fatherland-a65256
436. Glebova, D. (2024, December 8). *Trump says Zelensky is ready for peace as he dishes to Post on meetings with world leaders – and Jill Biden*. The New York Post. <https://nypost.com/2024/12/08/us-news/trump-says-zelensky-is-ready-for-peace-as-he-dishes-to-post-on-meetings-with-world-leaders-and-jill-biden/>
437. Gleicher, N. (2019, October 30). *Removing More Coordinated Inauthentic Behavior From Russia*. Meta. <https://about.fb.com/news/2019/10/removing-more-coordinated-inauthentic-behavior-from-russia/>
438. Goko-Petzer, C. & Vecchiato, P. (2024, December 2). *South Africa Says No Plans to Develop a Common BRICS Currency*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-12-02/south-africa-rejects-trump-s-claims-over-brics-currency-plans>
439. Goldenberg, I. (2008, May 29). *It's Time to Stop Talking About Soft Power*. The American Prospect. <https://prospect.org/article/time-stop-talking-soft-power/>
440. Goldstein, J. S. (2005). *International Relations*. New York: Pearson-Longman.
441. Golshiri, G. & Hoorman, C. & Jégo, M. & Vincent, E. (2024, Octobre 27). *Entre la Russie et l'Iran, une voie ferrée et un nouvel axe contre l'Occident*. Le Monde. https://www.lemonde.fr/international/article/2024/10/27/russie-iran-le-nouvel-axe-contre-l-occident_6360789_3210.html
442. Gorton-Caratelli, N. & Donnan, Sh. & Curran, E. & Gambrell, D. (2024, October 22). *Not Picking Sides Is Paying Off for These Countries*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/graphics/2024-global-trading-blocs/?srnd=israel-hamas-war>
443. Green, M. A. (2024, October 29). *China and Russia: Quietly Going Steady?* Wilson Center. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/china-and-russia-quietly-going-steady>
444. Greenfield, J. (2016, September/October). *Trump Is Pat Buchanan With Better Timing*. Politico Magazin. <https://www.politico.com/magazine/story/2016/09/donald-trump-pat-buchanan-republican-america-first-nativist-214221/>
445. Gregor, A. (1998). James. Fascism and the New Russian Nationalism. *Communist and Post-Communist Studies*, 31, 1, March, 1–15.
446. Grove, T. (2025, April 27). *The Russian Military Moves That Have Europe on Edge*. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/world/russia/russia-military-nato-europe-finland-ft53b912>
447. Hacaoglu, S. & Sink, J. & Nardelli, A. (2024, November 18). *Zelenskiy Pressured to Find Ways to Negotiate With Putin*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-11-17/ukraine-war-latest-allies-are-leaning-on-zelenskiy-for-a-way-to-end-the-war>
448. Huntington, S. (1993). The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, 72 (3)
449. Hamilton, F. & Reporter, C. & Kendix, M. (2024, November 25). *Inside the Russian cyberagency targeting the West*. The Times. <https://www.thetimes.com/uk/defence/article/inside-russian-unit-29155-plotting-cyber-attacks-britain-055127gm8>

450. Hamish de Bretton-Gordon. *Putin has endorsed chemical weapons* (2017, October 26). The Times. <https://www.thetimes.co.uk/edition/comment/putin-has-endorsed-chemical-weapons-hhxz6hct7>
451. Hannon, P. (2025, March 7). *Bank of Russia's Inflation Struggle Has Lessons for ECB*. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/articles/bank-of-russias-inflation-struggle-has-lessons-for-ecb-41a5eb85>
452. Harding, L. et al. (2022, January 19). *Joe Biden thinks Russia will attack Ukraine – but will face a 'stiff price'*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/19/russia-could-act-againstukraine-at-any-moment-says-us>.
453. Harding, L. & Sabbagh, D. (2024, November 6). *'A gift to the Kremlin': uncertainty over Ukraine's future after Trump victory*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2024/nov/06/ukraine-trump-victory>
454. Hartwich, I. (2024, October 24). *Der Brics-Gipfel endet mit dürftigem Ergebnis, aber Russland erzielt einen Propagandaerfolg*. Neue Zürcher Zeitung. <https://www.nzz.ch/international/brics-gipfel-duerftiges-ergebnis-aber-propagandasieg-fuer-putin-ld.1854384>
455. Hebel, C. (2024, October 23). *Putin rollt seiner Welt den roten Teppich aus*. Der Spiegel. <https://www.spiegel.de/ausland/russland-und-der-brics-gipfel-wladimir-putin-rollt-seiner-welt-den-roten-teppich-aus-a-38da8c99-a44d-4e21-9b5a-b507538eb2da>
456. Hibai Arbide, A. & González, M. (2022, February 2). *US offered disarmament measures to Russia in exchange for deescalation of military threat in Ukraine*. EL PAÍS English. <https://english.elpais.com/usa/2022-02-02/us-offers-disarmament-measures-to-russia-in-exchange-for-a-deescalation-of-military-threat-in-ukraine.html>
457. Hojje, K. (2024, January 24). *Russian Troops Begin Burkina Faso Deployment to Bolster Security*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-01-24/russian-troops-begin-burkina-faso-deployment-to-bolster-security>
458. Hollis, D. B. (2025, May 08). *Trump's Russia-Ukraine Deal Will Be Null and Void*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2025/05/08/ukraine-russia-trump-deal-peace-ceasefire-putin-zelensky-treaty-international-law/>
459. Horvath, R. (2022, March 21). *Putin's fascists: the Russian state's long history of cultivating homegrown neo-Nazis*. The Conversation. <https://theconversation.com/putins-fascists-the-russian-states-long-history-of-cultivating-homegrown-neo-nazis-178535>
460. Huang, X. & Chingman & Long, Q. (2022, April 03). *Four Chinese nationals reported dead, as students beg for evacuation by embassy*. Radio Free Asia. <https://www.rfa.org/english/news/china/evacuation-03042022100422.html>
461. *Identical letters dated 21 August 2000 from the Secretary-General to the President of the General Assembly and the President of the Security Council* (2020, August 21). United Nations. General Assembly Security Council. https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/a_55_305_e_brahimi_report.pdf
462. *India-Russia Relations* (2024, June). Ministry of External Affairs. Government of India. https://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India-Russia_june_2024.pdf
463. *Indicators and Thresholds for Russian Military Operations in Ukraine and/or Belarus* (2022, February 17). Institute for the Study of War. <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/ISW%20Ukraine%20Indicators%20Update.pdf>
464. *Interim National Security Strategic Guidance* (2021). The White House. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>
465. *Is this a turning point?* (2022, March 30). BBC. <https://www.bbc.com/news/live/world-europe-60890199>
466. *Islamic Military Counter Terrorism Coalition* (2019). Focus Areas. <https://web.archive.org/web/20191017073915/https://www.imctc.org/Arabic/FocusAreas>
467. James Fallon: „Schwächen reizen den Psychopathen“: *US-Arzt erklärt Putins Psyche*. (2022, July 27). Focus. https://www.focus.de/politik/ausland/ukraine-krise/schwachen-reizen-den-psychopathen-us-arzt-erklaert-putins-psyche_id_124851971.html
468. Jégo, M. (2025, Avril 27). *L'Europe est désormais considérée comme l'adversaire numéro un de la Russie par le SVR, son service de renseignement extérieur*. Le Monde. https://www.lemonde.fr/international/article/2025/04/27/russie-le-service-de-renseignement-exterieur-fait-de-l-europe-l-adversaire-numero-un-a-la-faveur-du-rechauffement-avec-washington_6600499_3210.html
469. Jochecová, K. (2024, October 18). *Russia bans fruit and veg from Kazakhstan after country refuses to join BRICS*. Politico. <https://www.politico.eu/article/russia-bans-vegetables-from-kazakhstan-after-country-refuses-to-join-brics/>
470. *Joe Biden: Putin jest rzeźnikiem* (2022, Marca 26). Onet. <https://www.onet.pl/informacje/onetwiadomosci/joe-biden-putin-jest-rzeznikiem/y3q6zct,79cfc278>
471. Johnston, I. (2025, January 01). *Ivory Coast announces withdrawal of French troops*. The Financial Times. <https://www.ft.com/content/26da497a-d6e9-40f1-9a86-e89a67cc0413>
472. *Johnson embroiled in war of words over 'sabotaged' Ukraine peace deal* (2024, January 10). The Times. <https://www.thetimes.co.uk/article/boris-johnson-ukraine-peace-talks-russia-war-k220zervf>

473. Kanzler-Gespräch mit Kreml-Chef nach Kriegsausbruch. Was Scholz nach seinem Putin-Telefonat besonders quälte (2023, August 28). Bild. <https://www.bild.de/politik/inland/politik-inland/ukraine-krieg-was-scholz-nach-seinem-putin-telefonat-besonders-qualte-85191144.bild.html>
474. Kasianov, G. (2023). “Denazification” and the Use of the Ukrainian Nationalist History Myth by Russia. *Russia's War in Ukraine: Implications for the Politics of History in Central and Eastern Europe*. Lublin, P. 15–30.
475. Kayali, L. & Banse, D. & Büscher, W. & Kraetzer, U. & Müller, U. & Schweppe, C. (2024, November 25). *Europe is under attack from Russia. Why isn't it fighting back?* Politico. <https://www.politico.eu/article/europe-russia-hybrid-war-vladimir-putin-germany-cyberattacks-election-interference/>
476. Kissinger, H. (1994). Russian and American Interests After the Cold War. *Rethinking Russia's National Interests*. Washington: Center for Strategic and International Studies. P. 1–3.
477. Kluth, A. (2025, April 30). *Ukraine Is Where Republican Foreign Policy Went to Die*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2025-04-30/ukraine-is-where-republican-foreign-policy-went-to-die>
478. Kotrikadze, E. & Trudolyubov, M. (2024, October 11). BRICS: Hub of Multivector Foreign Policy. *Wilson Center*. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/brics-hub-multivector-foreign-policy>
479. Kramer, A. E. (2024, November 7). *For Ukraine, Trump Victory Signals a Shift. To What, Is Unclear*. The New-York Times. <https://www.nytimes.com/2024/11/06/world/europe/trump-ukraine-war-us.html>
480. Krasnolutska, D. & Baker, S. (2022, April 16). *Abramovich Visits Kyiv, Seeks to Revive Ukraine-Russia Talks* // Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-04-16/abramovich-visits-kyiv-seeking-to-restart-ukraine-russia-talks>
481. LaGatuta, D. (2024, January 29). *Putin isn't Hitler, he's Mussolini – and Ukraine is his Abyssinia*. Modern War Institute. <https://mwi.westpoint.edu/putin-isnt-hitler-hes-mussolini-and-ukraine-is-his-abyssinia/>
482. Laruelle, M. (2015). The Three Colors of Novorossiya, or the Russian Nationalist Mythmaking of the Ukrainian Crisis. *Post-Soviet Affairs*, 32 (1), 55–74.
483. Lawless, J. (2024, November 29). *UK intelligence chief accuses Russia of 'staggeringly reckless' sabotage campaign*. Associated Press. <https://apnews.com/article/uk-france-intelligence-mi6-dgse-russia-ukraine-6f4d41f0c4859b9127316c762561d7e7>
484. Levine, J. & Calder, R. (2024, December 7). *Zelensky greets Trump in sweatshirt and boots: 'Disrespectful to the American people'*. The New-York Post. https://nypost.com/2024/12/07/us-news/zelensky-greets-trump-in-sweatshirt-and-boots-disrespectful/?fbclid=IwY2xjawHCnbdleHRuA2FlbQIxMQABHUU1q djQCjC8qohl-Z7CQrj6ncaPuyhYP7419OGnxHV2Ac4TmaFYinY9Qg_aem_Sgivit5fMjS5cikKMV-MQ
485. Lerh, J. & Sher Li Yap, T. (2025, May 08). *Indonesia's Karimun terminal becomes key Russian oil hub, sources say*. Reuters. <https://www.reuters.com/markets/commodities/indonesia-karimun-terminal-becomes-key-russian-oil-hub-sources-say-2025-05-08/>
486. Lin, A. & Srivastava, S. & Palepu, A. & Dendrinou, V. (2024, October 27). *How a Mumbai Drugmaker Is Helping Putin Get Nvidia AI Chips*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/features/2024-10-27/russia-is-getting-nvidia-ai-chips-from-an-indian-pharma-company>
487. Lister, T. & Shukla, S. & Elbagir, M. (2019, April 25). *Fake news and public executions: Documents show a Russian company's plan for quelling protests in Sudan*. CNN. <https://edition.cnn.com/2019/04/25/africa/russia-sudan-minvest-plan-to-quell-protests-intl/>
488. Luxmoore, M. (2025, March 4). *Putin Played a Long Game. It's Starting to Pay Off*. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/world/russia/russia-putin-trump-nato-strategy-118abd59>
489. Luttwak, E. N. (2001, November 21). *Strategy: The Logic of War and Peace, Revised and Enlarged Edition*. Harvard University Press, Belknap Press.
490. Magid, P. (2024, January 16). *Saudi Arabia has not yet joined BRICS – minister*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/saudi-arabia-has-not-yet-joined-brics-minister-2024-01-16/>
491. Macron, E. (2019, Aaoût 27). *Discours à la Conférence des Ambassadeurs. Pour suivre la Présidence de la République*. Élysée. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=QOFcvf1AGvE>
492. Mann, S. R. (1992). *Chaos Theory and Strategic Thought. Parameters (US Army War College Quarterly), XXII*, Autumn
493. Mannion, K. (2024, November 25). *Russia Considers Deploying Missiles to Asia*. Newsweek. <https://www.newsweek.com/russia-considers-deploying-missiles-asia-china-taiwan-escalation-us-1991319>
494. Mark, J. & Libby, G. (2024, October 25). *BRICS gathers pace as shared grievances with West fuel alliance*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/spurred-by-shared-grievances-brics-gathers-pace-2024-10-24/>
495. Marks, S. & Hoijje, K. (2023, August 24). *Wagner's Empire in Africa Will Live On After Prigozhin*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-08-24/wagner-s-empire-in-africa-will-live-on-after-prigozhin>
496. Martin, T. W. & Li, M. & Ruiz, R. (2025, March 28). *How a New Axis Called CRINK Is Working Against America*. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/world/crink-axis-china-russia-iran-alliance-urkaine-war-3dad9921>

497. Mead, W. R. (1999–2000, Winter). *The Jacksonian Tradition*. *The National Interest*, 58. P. 5–29.
498. Meyer, H. (2024, December 2). *Putin Ally Predicts Russia Will Reject Trump's Ukraine Truce Bid*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-12-02/putin-ally-predicts-russia-will-reject-trump-s-ukraine-truce-bid>
499. Merkel, A. (2024). *Wie sie es erlebt hat*. *Die Zeit*, November 21. <https://www.zeit.de/2024/49/freiheit-angela-merkel-memoiren-biografie-erfahrungen>
500. Mierzejewski-Voznyak, M. (2018). *The Radical Right in Post-Soviet Ukraine* / Edited by Jens Rydgren. *The Oxford Handbook of the Radical Right* (Oxford University Press), 608–629.
501. *Military chiefs fear 'nightmare' double wars against China and Russia* (2025, June 03). *The Times*. <https://www.thetimes.com/uk/defence/article/military-chiefs-double-war-china-russia-l3bc5crgt>
502. Mintzberg, H. (2007). *Tracking Strategies. Toward a General Theory*. Oxford Univ. Press.
503. Mirovalev, M. (2022, October 26). *Are Putin's views fascist?* AlJazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2022/10/26/how-fascist-are-putins-views>
504. Motie, S. & Jochem, C. (2025, Februar 20). *Russland baut die Luftwaffenbasis Maaten al-Sarra in Libyen aus. Was steckt dahinter?* Neue Zürcher Zeitung. <https://www.nzz.ch/visuals/russland-baut-die-luftwaffenbasis-maaten-al-sarra-in-libyen-aus-was-steckt-dahinter-ld.1871791>
505. Motyl, A. J. (2016). *Putin's Russia as a Fascist Political System*. *Communist and Post-Communist Studies*, 49 (1), 25–36.
506. Motyl, A. J. (2024, March 10). *Is Putin's Russia a Nazi state?* The Hill. <https://thehill.com/opinion/international/4521958-is-putins-russia-a-nazi-state/>
507. *Multilateral Vienna Convention on the law of treaties (with annex). Concluded at Vienna on 23 May 1969. Authentic texts: English, French, Chinese, Russian and Spanish. Registered ex officio on 27 January 1980* (1969, May 23). United Nation. Treaty Collection. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201155/volume-1155-i-18232-english.pdf>
508. *National Cyber Strategy of the United States of America* (2018, September). The White House. P. 20–21. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2018/09/National-Cyber-Strategy.pdf>
509. *Nigeria joins BRICS as a partner country* (2025, January 17). Ministério das Relações Exteriores. <https://www.gov.br/mre/en/contact-us/press-area/press-releases/nigeria-joins-brics-as-a-partner-country>
510. Norrlöf, C. (2010). *America's Global Advantage: US Hegemony and International Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press.
511. Nye, J. S. (2004). *Soft Power. The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
512. Nye Jr., J. S. (2006, August 19). *In Mideast, the goal is 'smart power'*. Boston Globe. http://archive.boston.com/news/globe/editorial_opinion/oped/articles/2006/08/19/in_mideast_the_goal_is_smart_power/
513. Oatley, T. (2019). *International Political Economy*. Routledge.
514. Obama, B. (2020). *A Promised Land*. Vol. 1. New York: Crown Publishing Group.
515. Oliphant, R. (2024, November 7). *Trump mulls Ukraine peace plan: British troops patrolling an 800-mile buffer zone*. The Telegraph. <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2024/11/07/donald-trump-ukraine-peace-plan-british-troops-buffer-zone/>
516. *OPCW Issues Fact-Finding Mission Reports on Chemical Weapons Use Allegations in Douma, Syria in 2018 and in Al-Hamadaniya and Karm Al-Tarrab in 2016* (2018, July 06). OPCW. <https://www.opcw.org/news/article/opcw-issues-fact-finding-mission-reports-on-chemical-weapons-use-allegations-in-douma-syria-in-2018-and-in-al-hamadaniya-and-karm-al-tarrab-in-2016/>
517. Özdemir, L. (2025, September 3). *Ömer Çelik 'ten AK Parti MKYK sonrası önemli açıklamalar: Büyük değişim için kongre takvimi belli oldu*. Yeni Şafak. <https://www.yenisafak.com/gundem/omer-celik-ten-ak-parti-mkyk-sonrasi-onemli-aciklamalar-buyuk-degisim-icin-kongre-takvimi-belli-oldu-4642592>
518. Popescu, N. & Seciercu, S. (2018). *Russia's return to the Middle East Building sandcastles? Chailot Paper. European Union Institute for Security Studies, 146, July*. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_146.pdf
519. *President Putin's visit to India December 3–5, 2002* (2002, December 4). Ministry of External Affairs. Government of India. <https://www.mea.gov.in/other.htm?dtl/20058/president+putins+visit+to+india+decembe>
520. *Prime Minister Boris Johnson at #CPSC22* (2022, March 19). Twitter. Conservatives. <https://twitter.com/Conservatives/status/1505151776663744512>
521. *Putin-Zelenskiy meeting needed once sides closer on key issues, Lavrov says* (2022, March 28). Reuters. <https://www.reuters.com/world/europe/putinzelenskiy-meeting-needed-once-sides-closer-key-issues-russias-lavrov-2022-03-28/>
522. *Putin lays out demands of Ukraine prior to any ceasefire negotiations in call with Turkey's president* (2022, March 19). CNN. https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-putin-news-03-19-22/h_7adb6c5727de938ff3681fe68a0509c7
523. *Putin visit aims to boost India ties* (2002, December 3). CNN. <https://edition.cnn.com/2002/WORLD/asiapcf/east/12/03/india.putin/>

524. *Putin hits at US for triggering arms race* (2007, February 11). The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2007/feb/11/usa.russia>
525. *Putin: „Prontii a dialogare con gli Usa. Contatti costanti con la Lega di Salvini”*. (Putin: „Ready to dialogue with the USA. Constant contacts with Salvini’s League”). (2019, Luglio 4). Corriere della Sera. https://www.corriere.it/esteri/19_luglio_04/siamo-prontia-riannodareil-filo-strategicocon-l-america-11aac0fc-9dd0-11e9-9326-3d0a58c59695.shtml
526. *Putin Could Bust Xi’s Olympic Dream With a War in Ukraine* (2022, January 22). Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-01-22/ukraine-crisis-beijing-olympics-may-affect-russia-s-vladimir-putin-s-thinking?snd=premium-europe&sref=Y0jVLCFo>
527. *Putin’s claims that Ukraine is committing genocide are baseless, but not unprecedented* (2022, February 25). The Conversation. <https://theconversation.com/putins-claims-that-ukraine-is-committing-genocide-are-baseless-but-not-unprecedented-177511>
528. *Putin’s plan to defeat the dollar. He hopes this week’s BRICS summit will spark a sanctions-busting big bang* (2024, October 20). The Economist. <https://www.economist.com/international/2024/10/20/putins-plan-to-defeat-the-dollar>
529. *Putin’s War Economy Roars Ahead and the Rest of Russia Struggles* (2025, June 4). Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-06-04/putin-s-war-economy-roars-ahead-and-the-rest-of-russia-struggles>
530. Quinn, A. (2023, September 16). *Flood of Russian Wheat Halves World Prices From Wartime High*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-09-16/flood-of-russian-wheat-halves-world-prices-from-wartime-high>
531. Quinn, A. & Hojje, K. (2024, February 23). *Putin’s Free Grain for Africa Comes With a Political Price*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-02-23/russia-in-africa-putin-seeks-to-counter-western-influence-with-free-grain>
532. Ramazani, R. K. (1988). *The Gulf Cooperation Council Record and Analysis*. Charlottesville: University Press of Virginia
533. *Read the Full Transcript of Donald Trump’s ‘100 Days’ Interview With TIME* (2025, April 25). Time. <https://time.com/7280114/donald-trump-2025-interview-transcript/>
534. *Report No. 35: Central European Security After Crimea: The Case for Strengthening NATO’s Eastern Defenses* (2014, March 25) / E. Lucas, A. Wess Mitchell, Peter B. Doran [et al.]. <http://www.cepa.org/content/case-strengthening-natos-eastern-defenses>
535. Ricks, T. E. & Whitlock, C. (2007, February 11). *Putin Hits U.S. Over Unilateral Approach*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/10/AR2007021000524.html>
536. Roger, B. & Tchoubar, P. (2025, Janvier 17). *La Russie livre des dizaines de chars et de blindés au Mali et réorganise son dispositif militaire en Afrique*. Le Monde. https://www.lemonde.fr/international/article/2025/01/24/au-mali-la-russie-procede-a-une-importante-livraison-de-blindes-et-reorganise-son-dispositif-militaire_6514120_3210.html
537. Rojas, A. (2024, Diciembre 5). *Todas las armas o ninguna: Kellogg amenaza a Putin y a Zelenski*. El Mundo. <https://www.elmundo.es/internacional/2024/12/05/67508f5a21efa019558b45eb.html>
538. Rose, R. (2024, October 28). *Russian tensions expose faultlines in South Africa’s unity government*. The Financial Times. <https://www.ft.com/content/7100174c-0e8f-4806-b483-75ce1de049d9>
539. Roth, A. (2022, February 25). *‘It’s not rational’: Putin’s bizarre speech wrecks his once pragmatic image*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/25/its-not-rational-putins-bizarre-speech-wrecks-his-once-pragmatic-image>
540. Rüesch, A. (2024, Juni 13). *Wäre ein Frieden zwischen Russland und der Ukraine schon vor zwei Jahren möglich gewesen?* Neue Zürcher Zeitung. <https://www.nzz.ch/international/ukraine-krieg-blockierte-der-westen-2022-einen-frieden-mit-russland-ld.1834618>
541. Rucker, P. (2014, March 5). *Hillary Clinton Says Putin’s Actions Are Like ‘What Hitler Did Back in the 30s*. The Washington Post. www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2014/03/05/hillary-clinton-says-putins-action-are-like-what-hitler-did-back-in-the-30s/
542. *Russia’s Budget Gap Widens as Oil Revenue Drops for Third Month* (2025, May 7). Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-05-07/russia-s-budget-gap-widens-as-oil-revenue-drops-for-third-month>
543. *Russia demands Ukraine, ex-Soviet nations be barred from NATO* (2021, December 17). Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2021/12/17/russia-demands-ukraine-ex-soviet-nations-barred-from-nato>
544. *Russia Hires Its Own Africa Army to Succeed Wagner’s Mercenaries* (2024, January 30). Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-01-30/russia-recruiting-africa-army-to-replace-wagner-group>
545. *Russia Pitches BRICS Payment System Aiming to Break US Dominance* (2024, October 11). Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-10-11/russia-pitches-brics-payment-system-aiming-to-break-us-dominance>

546. *Russia Pushes for BRICS Clearing, Depository System to Sidestep the West* (2024, October 24). Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-10-24/russia-pushes-for-brics-clearing-depository-system-to-sidestep-the-west>
547. *Russia recruits Yemeni mercenaries to fight in Ukraine* (2024, November 24). The Financial Times. <https://www.ft.com/content/da966006-88e5-4c25-9075-7c07c4702e06>
548. *Russia Says 'Extremists' in Sudan Must Be Subdued – Reports* (2019, June 06). The Moscow Times. <https://www.themoscowtimes.com/2019/06/06/russia-says-extremists-in-sudan-must-be-subdued-ria-a65905>
549. *Russia Tests New Disinformation Tactics in Africa to Expand Inflow* (2019, October 30). The New York Times. <https://www.nytimes.com/2019/10/30/technology/russia-facebook-disinformation-africa.html>
550. *Russian Offensive Campaign Assessment* (2024, May 27). Institute for the study of war. <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-may-27-2024>
551. Sahuquillo, M. (2022, Mar 24). *El ministro de Exteriores ucranio: "Rusia pagará sus crímenes de guerra durante décadas"*. El País. <https://elpais.com/internacional/2022-03-24/el-ministro-de-exteriores-ucranio-rusia-pagara-sus-crimenes-de-guerra-durante-decadas.html>
552. Sandbu, M. (2024, November 3). *The west must outdo rival efforts to build an alternative financial system*. The Financial Times. <https://www.ft.com/content/53451801-f3e3-4c30-bc3a-c123c1d8581a>
553. Santos, S. F. (2024, November 9). *Trump adviser says Ukraine focus must be peace, not territory*. BBC News. <https://www.bbc.com/news/articles/czxrwr078v7o>
554. Sauer, N. (2022, March 7). *Vladimir Putin points to history to justify his Ukraine invasion, regardless of reality*. The Conversation. <https://theconversation.com/vladimir-putin-points-to-history-to-justify-his-ukraine-invasion-regardless-of-reality-177882>
555. *Secretary Marco Rubio with Megyn Kelly of The Megyn Kelly Show* (2025, January 30). U.S. Department of State. <https://www.state.gov/secretary-marco-rubio-with-megyn-kelly-of-the-megyn-kelly-show/>
556. Sen, S. R. (2024a, December 3). *India Pivots From Russia to US for Cutting-Edge Weapons*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-12-03/india-pivots-from-russia-to-us-for-cutting-edge-weapons>
557. Sen, S. R. (2024b, October 28). *US Sanctions Make Indian Banks Wary of Russia Trade, Envoy Says*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-10-28/us-sanctions-make-indian-banks-wary-of-russia-trade-envoy-says>
558. Sen, S. R. (2024c, October 24). *Modi Says BRICS Must Avoid Being an Anti-West Group as It Grows*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-10-24/modi-says-brics-must-avoid-being-an-anti-west-group-as-it-grows>
559. Schestowitz, R. (2011, February 17). *Nicolas Sarkozy 'Pulls a Kissinger' on Steve Ballmer*. Techrights. <https://techrights.org/o/2011/02/17/association-with-thugs/>
560. Shuster, S. (2024, June 25). *Inside Andriy Yermak's Quest for Peace in Ukraine*. Time. <https://time.com/6991211/andriy-yermak-peace-in-ukraine/>
561. Schwirtz, M. (2019, October 8). *Top Secret Russian Unit Seeks to Destabilize Europe, Security Officials Say*. The New-York Times. <https://www.nytimes.com/2019/10/08/world/europe/unit-29155-russia-gru.html>
562. Schwirtz, M. & Entous, A. (2025, April 25). *Ukrainian Peace Plan Hints at Concessions, but Major Obstacles Remain*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2025/04/25/world/europe/ukraine-peace-counterproposal.html>
563. Simpson, J. (2022, March 17). *Ukraine conflict: Putin lays out his demands in Turkish phone call*. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-europe-60785754>
564. Smith, H. L. (2022, March 28). *Ukraine war: Roman Abramovich skirts sanctions and radar in role as the go-between*. The Sunday Times. <https://www.thetimes.co.uk/article/ukraine-war-roman-abramovich-skirts-sanctions-and-radar-in-role-as-the-go-between-7eg9vspqk>
565. Snegovaya, M. & Alterman, J. B. (2024, November 25). *Iran and Russia's Fragile Partnership. How America Can Divide Two of Its Main Adversaries*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/russia/iran-and-russias-fragile-partnership>
566. Snyder, T. (2022, May 19). *We Should Say It. Russia Is Fascist*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>
567. Sohrabji, S. (2022, March 03). *Media in Asia divided on Russian invasion of Ukraine*. AsAmNews. <https://asamnews.com/2022/03/03/coverage-in-china-india-korea-and-vietnam-of-ukraine-much-different-than-in-united-states/>
568. Son dakika: Barış masası Türkiye'de kuruluyor! Ukrayna müzakere heyeti Türkiye'de (2022, March 28). Sabah. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2022/03/28/son-dakika-baris-masasi-turkiyede-kuruluyor-ukrayna-muzakere-heyeti-turkiyede?paging=3>
569. *SPD-Chef im BamS-Interview. „Ein Politiker wie ich kann für 2,30 Euro tanken“* (2022, März 19). Bild. <https://www.bild.de/bild-plus/politik/inland/spd-chef-klingbeil-ein-politiker-wie-ich-kann-fuer-2-30-euro-tanken-79506060.bild.html>

570. Spykman, N. (1942). *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1942.
571. Stephenson, S. (2015). *Gangs of Russia: From the Streets to the Corridors of Power*. Ithaca: Cornell University Press, 288.
572. Stephenson, S. (2017). It Takes Two to Tango: The State and Organized Crime in Russia. *Current Sociology*, 65 (3), 411–426.
573. Sullivan, J. W. (2023, September 29). Dollar under threat. *IC Markets AU*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=kX9IUUYUifRM&t=321s>
574. Suslov, il consigliere di Putin: «Negoziate? Solo con gli Usa. Ma l'Ucraina sia del tutto neutrale, o la faremo sparire» (2025, Gennaio 27). Corriere della Sera. https://www.corriere.it/esteri/25_gennaio_26/suslov-putin-intervista-2efb34d0-c7e7-4374-984a-f5e054414xlk.shtml?refresh_ce
575. Suslov, M. (2018). „Russian World” Concept: Post-Soviet Geopolitical Ideology and the Logic of ‘Spheres of Influence. *Geopolitics*, 23 (2), 330–353.
576. Tétrault-Farber, G. & Balmforth, T. (2021, December 17). Russia demands NATO roll back from East Europe and stay out of Ukraine. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/russia-unveils-security-guarantees-says-western-response-not-encouraging-2021-12-17/>
577. Tharoor, I. (2024, October 23). *The growing tension within the BRICS*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/world/2024/10/23/brics-summit-russia-china/>
578. *The Sahel: Land of Opportunities* (2024). United Nations. General Assembly. <https://www.un.org/africarenewal/sahel>
579. *The United States of America Cyberspace Solarium Commission: Legislative Proposals* (2020). U.S. Cyberspace Solarium Commission. Washington, DC. <https://www.solarium.gov/report>
580. Tribelhorn, M. (2024, October 22). *Die Geschichte der Brics – oder: Hauptsache, gegen den Westen*. Neue Zürcher Zeitung. <https://www.nzz.ch/pro/evolution-der-brics-staaten-von-der-investmentidee-zur-politischen-macht-ld.1853791>
581. Troianovski, A. & Entous, A. & Schwirtz, M. (2024, June 15). *Ukraine-Russia Peace Is as Elusive as Ever. But in 2022 They Were Talking*. The New-York Times. <https://www.nytimes.com/interactive/2024/06/15/world/europe/ukraine-russia-ceasefire-deal.html>
582. *Trump has 'lost his patience' with Hamas' horrors, says Secretary Rubio* (2025, March 05). Fox News. <https://www.foxnews.com/video/6369659378112>
583. *Trump transition distances itself from Ukraine peace plan outlined by Republican strategist* (2024, November 9). Reuters. <https://www.reuters.com/world/europe/trump-adviser-says-priority-ukraine-is-peace-not-return-territory-2024-11-09/>
584. *Ucraina, Draghi Necessario incontro con Zelensky, per Putin tempi non ancora maturi* (2022, Marzo 31). Vista Agenzia Televisiva Nazionale. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=vGcE8zhm33I>
585. *Ukraine conflict highlights gaps in media freedoms, allegiances across Asia* (2022, April 03). Radio Free Asia. <https://www.rfa.org/english/news/china/ukraine-asia-media-03042022161819.html>
586. *Ukraine confirmed Chinese supplies to 20 Russian military plants, intelligence chief says* (2025, May 26). Reuters. <https://www.reuters.com/world/china/ukraine-confirmed-chinese-supplies-20-russian-military-plants-intelligence-chief-2025-05-26/>
587. *Ukraine Media Center 30.03.2022 (UA)* (2022, Березень 30). Медіацентр Україна. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=t4IZC6uFRMc>
588. *Ukraine peace deal proposals set out by US at talks in Paris* (2025, April 25). Reuters. <https://www.reuters.com/world/ukraine-peace-deal-proposals-set-out-by-us-talks-paris-2025-04-25/>
589. *Ukraine-Russia Peace Is as Elusive as Ever. But in 2022 They Were Talking* (2024, June 15). The New-York Times. <https://www.nytimes.com/interactive/2024/06/15/world/europe/ukraine-russia-ceasefire-deal.html>
590. *Ukraine-Russia Standoff Putin and Xi Proclaim Bond as Russia Deploys More Forces Near Ukraine* (2022, February 3). The New-York Times. <https://www.nytimes.com/live/2022/02/03/world/russia-ukraine-xi-putin>
591. *Ukrainian and European peace deal counterproposals to US at talks in London* (2025, April 25). Reuters. <https://www.reuters.com/world/ukrainian-european-peace-deal-counterproposals-us-talks-london-2025-04-25/>
592. *Ukrainian proposals for June 2 talks with Russia in Istanbul* (2025, June 01). Reuters. <https://www.reuters.com/world/europe/ukrainian-proposals-june-2-talks-with-russia-istanbul-2025-06-01/>
593. *Ukrainian, Russian negotiators to begin peace talks on Monday, Turkish official says* (2022, March 28). Reuters. <https://www.reuters.com/world/ukrainian-russian-negotiators-begin-peace-talks-monday-turkish-official-2022-03-28/>
594. „Ukrainian leader calls for revamp of peace process to end Donbas war”. (2021, April 26). Financial Times. <https://www.ft.com/content/ed40d675-16b3-4a35-a157-b9bf0078b507>
595. *U.S. Food Power: Ultimate Weapon in World Politics* (1975, December 15). Business Week. <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/357L/357LUSFoodPowerBW1975table.pdf>
596. Valade, C. (2024, November 30). *Chad breaks off defense agreement with France, a slap in the face for Paris*. Le Monde Afrique. https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/11/29/chad-breaks-off-defense-agreement-with-france-a-slap-in-the-face-for-paris_6734559_4.html

597. Van Herpen, M. (2013). *Putinism: The Slow Rise of a Radical Right Regime in Russia*. New York: Palgrave Macmillan, 278.
598. Victoria Nuland on Russia-NATO relations, peace negotiations with Ukraine, and the U.S. elections (2024, September 3). Mikhail Zygar. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=HiS2dg_atfc
599. Vincent, E. & Roger, B. (2024, November 30). *French army's forced retreat from Africa continues*. Le Monde. https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/11/30/french-army-s-forced-retreat-from-africa-continues_6734677_4.html
600. *Vladimir Putin is in a painful economic bind. Russia's reliance on China is becoming a problem* (2024, November 18). The Economist. <https://www.economist.com/finance-and-economics/2024/11/18/vladimir-putin-is-in-a-painful-economic-bind>
601. *Vladimir Putin's Historical Disinformation* (2022, May 06). U.S. Department of State. <https://www.state.gov/disarming-disinformation/vladimir-putins-historical-disinformation/>
602. *Vladimir Putin's spies are plotting global chaos* (2024, October 13). The Economist. <https://www.economist.com/international/2024/10/13/vladimir-putins-spies-are-plotting-global-chaos>
603. *Vladislav Sourkov, the wizard of the Kremlin: "Russia will expand in all directions, as far as God wills"* (2025, Mars 19). L'Express. https://www.lexpress.fr/monde/europe/exclusive-vladislav-sourkov-the-kremlins-wizard-russia-will-expand-in-all-directions-as-far-as-god-WWIE5OJMPVHJ5KTTAHNLE4WPME/?cmp_redirect=true
604. *Volodymyr Zelenskyy / Володимир Зеленський* (2022, Березень 25). Twitter. <https://twitter.com/ZelenskyyUa/status/1507410303205658628>
605. *Volodymyr Zelensky in his own words. The transcript from his meeting with our journalists* (2022, March 27). The Economist. <https://www.economist.com/europe/2022/03/27/volodymyr-zelensky-in-his-own-words>
606. Waltz, K. (1964). The stability of the bipolar world. *Daedalus*, 93/3, 881–909.
607. Ward, A. (2024, November 6). *Trump Promised to End the War in Ukraine. Now He Must Decide How*. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/world/trump-presidency-ukraine-russia-war-plans-008655c0>
608. *'We Are Not Retreating: Ukraine's Zelensky on War and Humanitarian Efforts* (2022, May 3). The Wall Street Journal. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=3yjjfIK4wc4>
609. Weisflog, Ch. (2024, November 11). *Trumps Pläne für die Ukraine: Wenn Europa einen guten Frieden will, muss es mehr tun*. Neue Zürcher Zeitung. <https://www.nzz.ch/international/donald-trumps-ukraine-plaene-europa-muss-sich-mehr-engagieren-ld.1856835>
610. *What's the latest from Ukraine?* (2022, March 30). BBC. <https://www.bbc.com/news/live/world-europe-60890199>
611. Wilkins, R. C. & Murphy, C. (2023, October 17). *Will Xi Jinping's Gamble on Vladimir Putin Pay Off?* Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/features/2023-10-16/china-russia-relations-will-xi-jinping-s-gamble-on-vladimir-putin-pay-off>
612. Wohlforth, W. (2010). Realism. *The Oxford Handbook of International Relations*. New-York: Oxford University Press.
613. Wohlforth, W. (1999). The Stability of a unipolar world. *International Security*, 24/1, 5–41.
614. *World: James Woolsey, Former CIA Director, Speaks To RFE/RL At Forum 2000*. (2005, October 10). Radio Free Europe / Radio Liberty. <https://www.rferl.org/a/1062001.html>
615. *World's conflict zones increased by two-thirds in past three years, report reveals* (2024, November 21). The Guardian. <https://www.theguardian.com/global-development/2024/nov/21/world-conflict-zones-increased-by-two-thirds-past-three-years-report-ukraine-myanmar-middle-east-africa>
616. *Xi and Putin urge Nato to rule out expansion as Ukraine tensions rise* (2022, February 4). The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/04/xi-jinping-meets-vladimir-putin-china-russia-tensions-grow-west>
617. Xi Jinping (2024, November 18). *China-Brasil: artigo de Xi Jinping por ocasião do G20*. Folha de S. Paulo. <https://www1.folha.uol.com.br/mundo/2024/11/china-brasil-com-futuro-compartilhado-e-amizade-que-supera-distancias-e-hora-de-navegarmos-juntos-sob-velas-cheias.shtml>
618. *Xi's \$1 Trillion 'Project of the Century' Gets a Reality Check* (2023, October 16). Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-10-16/xi-s-1-trillion-project-of-the-century-faces-uncertain-future>
619. Yuan, L. (2022, March 05). *How China Embraces Russian Propaganda and Its Version of the War*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2022/03/04/business/china-russia-ukraine-disinformation.html>
620. *Zelenskyy / Official* (2022, April 21). Telegram. https://t.me/V_Zelenskyy_official/1333
621. *Zelenskyy says Ukraine willing to discuss neutrality at Russia talks* (2022, March 28). The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/28/zelenskyy-hails-upcoming-ukraine-russia-peace-talks-amid-fallout-from-bidenccomments-on-putin>
622. *Zelensky: 'I'm ready for negotiations' with Putin, but if they fail, it could mean 'a third World War'* (2022, March 20). CNN. <https://edition.cnn.com/2022/03/20/politics/zelensky-putin-ukraine-negotiations-war-cnntv/index.html>

623. Zelensky suggests 'hot phase' of Ukraine war could end in return for NATO membership if offered even if seized land isn't returned immediately (2024, November 29). Sky News. <https://news.sky.com/story/zelensky-suggests-hes-prepared-to-end-ukraine-war-in-return-for-nato-membership-even-if-russia-doesnt-immediately-return-seized-land-13263085>
624. Zhang, J. (2025, Februar 26). *Chinas Diplomatie sucht in der Ukraine eine Bresche, die zu mehr Einfluss in Europa führen könnte*. Neue Zürcher Zeitung. <https://www.nzz.ch/meinung/chinas-diplomatie-sucht-in-der-ukraine-eine-bresche-die-zu-mehr-einfluss-in-europa-fuehren-koennte-ld.1872521>
625. *ZN.UA стали відомі шість ультимативних вимог Росії до України* (2022, Березень 10). Дзеркало тижня. <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/dtua-stali-vidomi-shist-ultimativnikh-vimoh-rosiji-do-ukrajini.html>
626. *Zweites Bürgergespräch mit Bundeskanzler Olaf Scholz (SPD)* (2024, Mai 26). Phoenix. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=fjFgmhS0tJs>
627. Zygur, M. (2024, November 19). *Putin Sees America Hurling to Disaster, With Trump at the Wheel*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2024/11/19/opinion/putin-trump-russia-america.html>
628. *6th Middle Management Course. Peace Support Operations. Tactical Doctrine* (2007). Center of Excellence for Stability Police Units, Italy.
629. רבדמ טב (2023, February 04). YouTube. טב ילהפ | Naftali Bennet. <https://www.youtube.com/watch?v=qK9tLDeWBzs>
630. 俄国家社马主席：乌克兰总统泽连斯基已经离开基辅 (2022, February 26). *V.CCTV*. <https://v.cctv.com/2022/02/26/VIDEUXZSPzBELKuegsqJO5pe220226.shtml>
631. 基本观点 (2025, May 12). 中诚信国际信用评级有限公司. CCXI. <https://www.ccx.com.cn/crditrating/result/country/detail/652>

Науково-популярне видання

ГАЙ-НИЖНИК Павло

**Сенсові ідеологеми В. Путіна:
наративи ціннісних маніпуляцій та casus belli
геополітики і геостратегії РФ**

Верстка блоку Марія Ротарчук
Дизайн обкладинки Лариса Студінська
Відповідальна за випуск Оксана Женжера
Директор з друку Андрій Бодейчук
Директор видавництва І. Степурін

Наклад 500 прим.
Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 27,5.
Папір офсетний. Друк офсетний.

Видавництво «САМІТ-КНИГА»
Україна, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
Тел.: (063) 757-74-80. sbook.com.ua, sinbook@ukr.net
Видавниче свідоцтво ДК 5335 від 20.04.2017